

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KARAMANLICA KAYNAKLARDA TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR
VE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1930)**

Doktora Tezi

Meryem ORAKÇI

Ankara- 2018

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KARAMANLICA KAYNAKLARDA TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR
VE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1930)**

Doktora Tezi

Meryem ORAKÇI

Ankara- 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KARAMANLICA KAYNAKLARDA TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1930)

Doktora Tezi

Meryem ORAKÇI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara- 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KARAMANLICA KAYNAKLARDA TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1930)

Doktora Tezi

Meryem ORAKÇI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Neşe Özden (Başkan)

.....

Prof. Dr. Temuçin F. Ertan (Danışman)

.....

Prof. Dr. Yunus Koç

.....

Prof. Dr. Recep Boztemur

.....

Prof. Dr. Mesut Çapa

.....

Tez Sınavı Tarihi: 05.12.2018

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

1924 yılı öncesinde bugünkü Niğde, Nevşehir, Aksaray, Kayseri, Adana ve İstanbul illerinde yaşamış olan Türkçe konuşan Ortodokslar, dini inanışları nedeniyle Rum-Ortodokslara mensup sayılmış, ancak dil ve kültür açısından Türklere olan benzerlikleriyle dikkat çekmişlerdir.

Bu topluluk, dini ihtiyaçlardan ötürü ortaya çıktığı düşünülen ve Karamanlıca denilen yazı diliyle gazete, dergi ve kitaplar yayımlamıştır. Bu yayınlar incelendiğinde, hem Türkçe konuşan Ortodoksların yaşantılarıyla ilgili hem de söz konusu topluluğun, çevrelerinde yaşanan gelişmeleri nasıl değerlendirdiklerine dair birtakım çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu değerlendirmeler, çeşitli parametrelerle birlikte ele alındığında anlam kazanmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye ve Yunanistan arasındaki güç dengesidir. İkincisi ise Türkçe konuşan Ortodoksları hedef alan ve açılan okullar vasıtasıyla yayılan Yunan propagandasıdır. Karamanlıca basını bu doğrultuda eğitim almış kişiler elinde tutmuştur. Söz konusu eğitilmiş grup, çıkardıkları gazetelerde, bu propagandanın henüz nüfuz etmediği 1897 yılında, vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti lehine yazılar kaleme almışlardır. Ancak Yunanistan'ın siyasi açıdan güç kazanmasına paralel olarak Karamanlıca basının, 1912-1913 Balkan Savaşları yıllarında Yunanistan'a yaklaştığı ve 1922 yılına gelindiğinde Türkçe konuşan Ortodokslar arasında Yunan propagandası yapan bir organa dönüştüğü görülmektedir.

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'ın imzaladığı Mübadele Sözleşmesi ile birlikte, Türkiye içerisindeki Rum-Ortodoks ve Yunanistan'daki Müslüman halkların değişimi kararı alınmıştır. Türkçe konuşan Ortodokslar da bu karar gereğince, çoğunlukla 1924 yılının Haziran ve Kasım ayları arasında Türkiye'den ayrılmışlardır. Türkiye'deki son yıllarında Yunan yanlısı bir tavır ortaya koyan Karamanlıca basın, Yunanistan'da da faaliyetine devam etmiştir. Ancak Türkiye'de iken Yunanistan'ı büyük ve medeni bir ülke olarak tasvir eden ve bu ülkenin siyasi emellerine destek olan Karamanlıca basının, mübadele sonrasında tam anlamıyla duvara çarptığı görülmektedir. Bu nedenle 1924 sonrası Karamanlıca basın, Türkçe konuşan Ortodoksların ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlarına, daha açık bir ifadeyle bu topluluğun Yunanistan'a uyum sürecine odaklanmıştır. Bununla

birlikte mübadil olmanın verdiği kızgınlığın da etkisiyle Türkiye'nin iç ve dış sorunları, söz konusu basın tarafından Türkiye'ye savaş açmak için bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve Yunanistan devletinden bu konuda adım atması beklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktis, Anatoli, Kapadokya, Karamanlıca, Karamanlılar, Muhacir Sedası, Nea Anatoli, Türkçe Konuşan Ortodokslar.

ABSTRACT

Turkish speaking Orthodox community who had lived in today's Niğde, Nevşehir, Aksaray, Kayseri, Adana and İstanbul before 1924, were seemed as they belonged to Greek Orthodox community because of their religious belief but according to their language and culture they attracted attentions with their similarities to Turks.

This community with their language which thought to be created due to their religion needs, published newspapers in Karamanlidika language. When these sources analysed, it is possible to make some kind of inferences both about their living style and how they evaluated the developments around them. These evaluations gained meaning when handled with various parameters. The first of this parameters is the power balance between Turkey and Greece. The second is the propaganda which was made by means of schools that aimed Turkish speaking Orthodox community. Karamanlidika press was directed by well educated people. Aforesaid educated people wrote some articles on behalf of Ottoman State in which the counter propaganda hadn't begun yet in 1897. But when Greece began to gain power, during Balkan Wars, Karamanlidika press gradually got closer to Greece and in 1922 the press changed into a propaganda vehicle against Ottoman State.

With Population Exchange Contract which was signed on January 30, 1923 between Turkey and Greece, it was decided Orthodox community in Turkey and Muslim community in Greece to be changed. As required, Turkish speaking Orthodox community of Turkey left Turkey mostly in June and November of 1924. Karamanlidika press which reacted closer to Greece in its last period in Turkey, continued its activities in Greece. But it is possible to say that Karamanlidika press, which explained Greece as a modern and powerful country and supported its political aims, couldn't find what was expected. For this reason after 1924, Karamanlidika press focused on the economical, social and political problems and generally the adaptation problems of Turkish speaking Orthodox community in Greece. In addition to this, with the effect of the anger of being exchangee, the

domestic and foreign problems of Turkey was thought as a chance to announce war against Turkey and waited for a step from Greek Government in this direction.

Key Words: Aktis, Anatoli, Cappadocia, Karamanlidika, Karamanlı Community, Muhacir Sedası, Nea Anatoli, Turkish Speaking Orthodox.

ÖNSÖZ

Bu çalışma 1897-1930 yılları arasında Türkçe konuşan Ortodokslar ve Türk-Yunan ilişkilerinin Karamanlıca kaynakların ışığında incelenmesinden oluşmaktadır. Çalışmamızın bir tez konusu olarak seçilmesinde, mübadele sonrası Karamanlıca kaynaklar üzerinden daha önce bir araştırmanın olmaması etkili olmuş ve mübadele öncesinin de konu kapsamına alınmasıyla birlikte, bütüncül bir yaklaşım ortaya konmasının daha anlamlı olacağı görülmüştür.

Doğal olarak Karamanlıca gazete, dergi ve kitaplar öncelenecek hazırlanan bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkçe konuşan Ortodoksların kendilerini tanımlarken ön plana çıkardıkları Ortodoksluk ve onların Ortodokslukla ilişkisi, etnik kökenlerine dair görüşler, yaşadıkları coğrafya ve meslek uğraşları ve son olarak da kendilerine özgü yazı dilleri olan Karamanlıcanın doğuşu, özellikleri ve gelişiminden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan 1922 Büyük Taarruz'a değin Türk-Yunan Savaşları ele alınmıştır. Bahsedilen tarih aralığı rastgele seçilmemiştir. Bu tarihler Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında gerginliğin sıcak savaşa dönüştüğü yıllardır. İlk olarak 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Balkan Savaşları ve son olarak da sıcak savaşın sona erdiği ve Megali İdea'nın iflas ettiği Büyük Taarruz ele alınmıştır. Tüm bu başlıklar altında, Karamanlıca kaynakların destekledikleri tarafın dönüşümü verilmiştir. Aynı bölümde Türkçe konuşan Ortodoksların kendi sorunlarından bahsedilen ikinci başlıkta; özellikle üzerine eğildikleri din ve eğitimle ilgili sorunlar ve Osmanlı Devleti'nin diğer Gayrimüslim unsurları ile olan ilişkileri işlenmiştir. Bu bölümün son başlığı Patrikhane, Yunanistan ve Karamanlıca kaynakların aksine; Türkçe konuşan Ortodoksların Türk olduğunu savunan ve bu doğrultuda bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kuran Papa Eftim ve onun bu girişimine ayrılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm mübadele sürecinde Türkçe konuşan Ortodokslar ve Türk Yunan ilişkilerine ayrılmıştır. Daha evvel Yunanistan'ı dışarıdan değerlendiren Türkçe konuşan Ortodoksların, yaşadıkları uyum sorunlarıyla birlikte Yunanistan'a yönelik değişen bakış açılarına odaklanılmıştır. Bölümün ikinci başlığında

Yunanistan'ın tersine, artık vatandaşı olmadıkları Türkiye'deki gelişmeleri ve 1930 Ankara Antlaşması'na değin iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren gerginlik noktalarını yorumlayışları ele alınmıştır.

En başta tarih aralığının genişliği ve konunun kapsamı korku duymama neden olsa da sonraki satırlarda teşekkür edeceğim kişilerin yardımları sayesinde bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmuştur.

Çalışmamın Yunanistan ayağında yardımları için Estias Neas Smirnis ve başka kütüphane ve arşivlerde fotokopiye dahi izin verilmezken, Türkiye'ye döndüğümde de kaynaklara rahatça ulaşabileceğim şekilde bana yardımcı oldukları için Küçük Asya Araştırmaları Merkezi çalışanlarına teşekkür ederim. İstanbul Yunanistan Konsolosluğu Sismanoglio Megaro Peder Meletios Sakulidis Kütüphanesi de, tezim için vazgeçilmez bir önem taşıyan birçok eseri edindiğim yer olmuştur. Buradaki uzun tarama sürecinde yardımları ve arkadaşlığı için Yani Pasion'a ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Kişisel kütüphane ve arşivlerini bana açmalarının yanı sıra içten misafirperverlikleri için Nikos Kürkçüoğlu'na, Kayseri Çukur Köyü Derneği Başkanı Andreas Konstantinidis'e ve bazı kaynaklara ulaşmamdaki yardımları için meslektaşım Ayça Baydar'a çok teşekkür ederim.

Mensubu olmakla gurur duyduğum Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü çalışanlarının yardımları işimi büyük oranda kolaylaştırmıştır. Bunun için özellikle TİTE Kütüphane ve Arşivi çalışanlarına ve tabii ki Ömer Şahin'e teşekkür ederim. Aynı zamanda enstitü çatısı altındaki meslektaşım Dr. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, dostluğu, tavsiyeleri ve cesaret verici sohbetleriyle tezimi tamamlamak için bana şevk vermiştir. Aynı şekilde Dr. Çağla Derya Tağmat bana içten ve karşılık gözetmeyen bir destek sağlamış ve her sohbetimizi tezime getirmekteki ustalığına tahammül etmiştir. İkisine de minnettarım ve teşekkür ederim.

Tezimin ilk iki yılında danışmanlığımı yürüten Prof. Dr. Oğuz Aytepe ve tez izleme jürilerinde değerli fikirleriyle beni yönlendiren Prof. Dr. Mesut Çapa ve Prof. Dr. Neşe Özden'e saygı ve şükranlarımı sunarım.

Akademik ve idari işlerinin yoğunluğu arasında değerli vaktini bana ayıran danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a, bana sağladığı özgür çalışma ortamının yanı sıra, çalışmamı titiz bir şekilde ele aldığı için minnettarım. Bu çalışmayı onun danışmanlığında hazırlamakla ne kadar şanslı olduğumun bilincinde olduğumu ayrıca belirtmek isterim.

Son olarak bana karşı sonsuz güven ve desteklerini hiç kaybetmeyen, her zaman yanımda ve arkamda duran anneme ve babama edeceğim hiçbir teşekkürün yeterli olmayacağını farkındayım.

**KARAMANLICA KAYNAKLARDA TÜRKÇE KONUŞAN
ORTODOKSLAR VE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1930)**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
A. Temel Kavramlar Üzerine	1
B. Araştırma Yöntemi ve Temel Kaynaklar	11

BİRİNCİ BÖLÜM

**DİN, DİL VE SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN TÜRKÇE KONUŞAN
ORTODOKSLAR**

1.1. Dini Kimlik: Ortodoksluk ve İstanbul Rum Patrikhanesi	17
1.2. Etnik Kimlik Tartışmaları	21
1.3. Coğrafya ve Sosyo-Ekonomik Yapı	30
1.3.1. Kayseri (Καϊσάρεια) Bölgesi	31
1.3.2. Aksaray-Gelveri (Ακσεραϊ- Κέλβερι) Bölgesi	39
1.3.3. Nevşehir (Νέβσεχιρ) Bölgesi	41
1.3.4. Niğde (Νίγδε) Bölgesi	44
1.3.5. Ürgüp (Προκόπιον) Bölgesi	51
1.3.6. Farasa (Φάρασσα) Bölgesi	53
1.3.7. İstanbul: “Sılacı” Türkçe Konuşan Ortodokslar	56
1.4. Rumca Hurufat ile Türkçe: Karamanlıca	63

İKİNCİ BÖLÜM
MÜBADELE ÖNCESİNDE TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1924)

2.1. Türkçe Konuşan Ortodokslar Üzerinde Helenizm Propagandası	76
2.2. Savaş Yılları ve Türkçe Konuşan Ortodoksların Taraf Olma Sorunsalı.....	80
2.2.1. Megali İdea'nın İlk Yenilgisi: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı	81
2.2.2. Balkan Savaşları Sırasında Karamanlıca Basının Denge Arayışı.....	91
2.2.2.1. Birinci Balkan Savaşı.....	94
2.2.2.2. İkinci Balkan Savaşı.....	101
2.2.3. Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Büyük Taarruz.....	108
2.2.3.1. Türk Zaferinin Ardından Baskı ve Katliam İddiaları.....	119
2.2.3.2. Savaşın Sonu: Mudanya Mütarekesi Nasıl Değerlendirildi? ...	124
2.3. İçer Dönüş: Türkçe Konuşan Ortodoksların Sorunları.....	128
2.3.1. İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Yaklaşımları	129
2.3.2. Türkçe Konuşan Ortodokslar Arasında Eğitim Algısı.....	139
2.3.3. Diğer Gayrimüslim Topluluklarla İlişkileri.....	151
2.4. Papa Eftim ve Türk Ortodoks Patrikhanesi.....	156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MÜBADELE SÜRECİNDE TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1924-1930)

3.1. Mübadele Kararı ve Türkçe Konuşan Ortodokslar	168
3.1.1. Türkçe Konuşan Ortodoksların Anadolu'dan Gönderilmeleri	174
3.1.2. Zorunlu Yeni Vatan: Türkçe Konuşan Ortodoksların Yunanistan'daki Yeni Yaşam Alanları.....	178
3.2. Türkçe Konuşan Ortodoksların Yunanistan'a Uyum Süreci (1924-1930)	184
3.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapılanma ve İskân Konusunda Yaşanan Sorunlar.	189

3.2.2. Yerli Yunanlarla Yaşanan Anlaşmazlıklar	197
3.2.3. Yunanistan'daki İç Politik Gelişmelere Yaklaşımları	210
3.2.3.1. Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Yunan Komünist Hareketi ...	219
3.2.3.2. Yunan Siyasetinde Temsil Sorunu	221
3.3. Türkçe Konuşan Ortodoksların Türkiye ve Türk-Yunan İlişkilerine Bakışları	225
3.3.1. Mübadil Olma Kızgınlığı ve Türkiye ile İlgili Peşin Hükümler.....	231
3.3.1.1. Türkiye'deki İç Politik Gelişmelere Kendince (!) Bakış	232
3.3.1.2. Tespit mi, Temenni mi? “Türkiye Hal-i İflasta.....	242
3.3.1.3. Avrupa'dan Bir Beklenti! “Türkiye Cumhuriyeti'nin Cezalandırması”	246
3.3.2. Savaşın Eşiğinde İki Ülke: Türk-Yunan Anlaşmazlıkları	250
3.3.2.1. Etabli Sorunu ve Yunanistan'a Savaş Çağrısı.....	250
3.3.2.2. Savaş Kışkırtıcılığı Devam Ediyor: Konstantinos Araboğlu Krizi.....	255
3.3.2.3. İstanbul'da Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kurulması	261
3.3.2.4. Detaya İnen Bir Spekülasyon: Türkiye'deki Yunan Esirleri...	269
SONUÇ	273
KAYNAKÇA	278
EKLER LİSTESİ	313
ÖZGEÇMİŞ	324

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz./bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EAP	: Epitropi Apokatastaseos Prosfigon (Göçmenleri İskân Komitesi)
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz	: Hazreti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
KMS	: Kentro Mikrasiatikon Spoudon (Küçük Asya Araştırmaları Merkezi)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Tom.	: Tomos (Cilt)
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.o	: tarih okunamadı
t.y	: tarih yok

Yay. : Yayınları

y.y : Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. Temel Kavramlar Üzerine

Bu çalışma "Karamanlıca Kaynaklarda Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Türk Yunan İlişkileri (1897-1930)" adını taşımaktadır. Bu başlıkta ve tezin içerisinde kullanılan kavramların anlamları ve tarihçelerinden bahsetmenin ve aynı zamanda yapılan coğrafi ve tarihi sınırlandırmaların verilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmanın içinde sıklıkla geçen başlıca kavramlar: Karamanlıca, Türkçe konuşan Ortodokslar, Karamanlı(lar), Kapadokya ve Karaman'dır.

Karamanlıca, Türkçe'nin Yunan alfabesiyle ifade edildiği yazı dilidir. Dini ihtiyaçlardan ortaya çıktığı düşünülen bu yazı dili, Yunanca bilmeyen Anadolu Ortodoksları tarafından kullanılmıştır. Bu halkın kullandığı dil ile Bizans Devleti'nde kullanılan resmi yazı dili arasındaki kopukluk 5. yüzyılda başlamıştır. Resmi dilden farklı olmakla birlikte, halkın kullandığı dil, kendi içerisinde de bölgeden bölgeye birçok yerel farklılık göstermiştir. Türk hâkimiyetiyle beraber bu kopukluğun yerini Türkçe almıştır. Kendi dillerine ek olarak Türkçe konuşan bölgeler de olduğu gibi, Anadolu Ortodokslarının büyük bir kısmı, tamamen Türkçeye geçiş yapmıştır. Hatta İstanbul Rum Patrikhanesi, Bizans'ın resmi yazı dilini kullanmaya devam ederken, yerel din adamları cemaatlerinin ihtiyaçlarını Türkçeye karşılamıştır.¹ Ancak Patrikhane'nin Yunancayı kullanıyor olması ve İncil'i bu harflerle okumaları nedeniyle Yunanca Ortodoksluğun resmi dili/kutsal dil olarak görülmüştür. Türkçe konuşan Ortodokslar muhtemelen bundan yola çıkarak Yunan harflerini kullandıkları bir Türkçe yazımı geliştirmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kullanımı doruğa ulaşan bu yazı dilinin tarihçesi ve gelişme süreci hakkında birinci bölümde daha detaylı bilgi verilecektir.

Tezimizde bahsedilen, Türkçe konuşan Ortodoksların yaşadıkları coğrafya konusunda sınırlandırmaya gidilmiştir. Bu sınırlandırmadan bahsetmeden evvel;

---

¹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı'da Türk Olmayan Cemaatlerde Türkçenin Yeri", **Türkler**, Cilt 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2002, s.969. Bunun bazen Patrikhane tarafından engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. 1872 yılında Bulgarların kendi Ortodoks kiliselerini kurmaları üzerine Langa'da (Yenikapı) yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslar harekete geçerek, başlarında Piskoposları bulunduğu halde dini tören ve vaazların Türkçe olmasını istemişlerdir. Bu isteğe Patrikhane karşı çıkmıştır. Bkz: Evangelinos Misailidis, **Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş)**, Hazırlayan: Robert Anhegger, Vedat Günyol, Cem Yayınevi, İstanbul: 1986, s. XXVIII, (Rober Anhegger'in önsözü).

çeşitli kaynaklara göre Anadolu Ortodoksları arasında Türkçe'nin coğrafyasına yönelik genel bir bakış vermek yerinde olacaktır. Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait seyahatnamesinde Alanya Ortodokslarından bahsederken “(Rum) keferesi asla Urumca bilmezler, batıl Türk lisanı üzre kelimat ederler” demektedir.² Antalya'ya dair Avram Galanti'nin 1950 yılında yayımlanan kitabında, Antalya'nın Rum ahalisinin seksen yıl evvel Yunanca bilmediğini yazmaktadır. Bunu elli yıl önce Antalya'da görev yapan bir Yunanca öğretmeninden öğrendiğini ve bu öğretmenin “Antalya'ya geldiğim vakit Rumlar Yunancadan bir harf bilmezlerdi” dediğini belirtmektedir.³

Diğer yandan, yerel araştırma eserlerine bakıldığında, bahsedilen bölgelerin nüfus bilgileri verilirken, Türkçe konuşan Ortodokslara da değinildiği dikkat çekmektedir. Isparta Milletvekilliği yapmış olan Süleyman Böcüzade, Isparta Hristiyanlarından bahsederken “İslam, Hristiyan umumen Türkçe tekellüm ve kitabet ederler. Hatta Rumların ekseriyeti Rumca bilmez ve serbest Rumca söz bile söylemezler... Yalnız mektuplarını, defterlerini Rumca harflerle, yine Türkçe yazarlar” demektedir.⁴ Isparta'da Ortodoksların Türkçe konuşmalarıyla ilgili başka bir bilgiyi de Charles Texier vermektedir. Texier, Isparta Rumlarının kendi lisanlarını unuttuğunu hepsinin Türkçe “söylediğini” yazmaktadır.⁵ Ankara'ya ait yerel bir kitapta ise Ankara Rumlarının Rumca bilmedikleri, Türkçe konuştukları ifade edilmektedir.⁶

Arnold Toynbee, Aydın vilayetinin iç kısımlarında yer alan Kula'nın kuzeyindeki Gölde köyünde, mezar taşları üzerinde Karamanlıca yazılar görmüş, bekçi ile iletişime geçebilmek için bildiği tüm Türkçeyi konuşmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Efes'te bulunan Kırkıncı köyünde erkek çocukları ve erkeklerin

---

² Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), 9. Cilt, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul: 1935, s. 284

³ Avram Galanti, Ankara Tarihi I-II, Çağlar Yayınları, Ankara: 2005, s. 245.

⁴ Böcüzade Süleyman Sami, Isparta Tarihi, Haz: Hasan Babacan, İl Kültür ve Turizm Yayınları, Isparta: 2012, s. 42.

⁵ Charles Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3. Cilt, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara: 2002, s. 455.

⁶ Muslihiddin Safvet, Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara vilayeti, Hilal Matbaası, İstanbul: 1925, s. 52, Aktaran: Mehmet Eröz, Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: 1983, s. 34.

Yunancayı yeni öğrenmeye başladığını, ancak evlerinde anne ve eşleriyle Türkçe konuşmak zorunda kaldıklarını yazmaktadır.⁷

19. yüzyılın başında Anadolu'ya gelmeye başlayan İngiliz ve Amerikan misyonerlerin raporları, Anadolu Ortodoksları arasında Türkçenin yaygınlığı konusunda ciddi bilgiler içermektedir. Anadolu'ya ulaşan ilk Amerikalı misyonerler, öncelikle Anadolu Rumları ile anlaşabilmek için Malta adasında Rumca eğitim almış ve pratik yapmak için Batı Anadolu'ya gelmişler, Selçuk, İzmir, Bergama, Akhisar, Salihli, Alaşehir ve Denizli gibi bölgelerde bulunmuşlardır. Bu gezileri sırasında Anadolu Rumlarının büyük oranda Rumca bilmediklerini ve Türkçe konuşup, yazı dilinde ise Yunan harfli Türkçe kullandıklarını görerek Rumcadan önce Türkçe öğrenmeleri gerektiğine karar vermişlerdir.⁸ Misyonerlerin, Türkçe öğrenip Yunan harfli Türkçe eserler hazırlayınca kadar faaliyetlerinin sınırlı olacağı hakkında kaleme alınan bir rapor da Manisa, Uşak, Tavas, Antalya, Frigya, Antakya, Kilikya ve Konya'da yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgilidir.⁹ Bu gibi raporlar üzerine *Amerikan Board Misyoner* topluluğunun karar komitesi, 1830 yılında, özellikle güney bölgeler için Yunan harfli Türkçe kitaplar basma kararı almıştır.¹⁰

1836-1839 tarihleri arasında bir başka keşif gezisinde, iç bölgelerde yaşayan yaklaşık yüz bin Rum'un Türkçe konuştuğu; *İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti*'nin (British and Foreign Bible Society) Türkçe konuşan Ortodoks topluluklar için Yunan harfli Türkçe İncil yayınlamaya başladığı belirtilmiştir.¹¹ Misyoner raporlarında Rum halkının tamamen Türkçe konuştuğu belirtilen diğer bölgeler, Trabzon¹², Uşak, Amasya ve Tokat'tır.¹³

⁷ Arnold Joseph Toynbee, **Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi**, çev. Kadri Mustafa Orağlı, Yeditepe Yayınları, İstanbul: 2007, s. 139.

⁸ Ayşe Aksu, "Misyoner Raporlarına Göre 19. Yüzyılda Anadolu'da Türkçenin Konumu", **Yeni Türk Edebiyatı**, Sayı 3, Mart 2011, s. 123.

⁹ Aksu, "a.g.m", s.125.

¹⁰ Aksu, "a.g.m", s.126.

¹¹ Aksu, "a.g.m", s. 128.

¹² Karadeniz bölgesinde yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslar için bkz: Mesut Çapa, **Pontus Meselesi**, Serander Yayınları, Trabzon: 2001, s. 34-36. Mübadele sonrası durumları için ayrıca bkz: Nikos Marantzidis, "Oi Tourkofoni Pontioi Prosfiges Stin Ellada: Provlimata Ensomatosis [Yunanistan'da Pontuslu Türkofon Ortodokslar: Uyum Problemleri]", **H Ellinotourkiki Antallagi Plithismon: Pthies Mias Ethnikis Sigkrousis [Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Etnik Çatışmada Bir Boyut]**, Haz. Konstantinos Tsitselikis, Kritiki Yayınevi, Atina: 2006, s. 225-237.

¹³ Türkçe konuşan Ortodoksların neredeyse tüm Anadolu coğrafyasında yaşadıkları Karamanlıca yayınların abonelerinden de anlaşılmaktadır. 1913-1914 Anadolu salnamelerinin sonunda verilen abonelerin isim ve yaşadıkları bölge isimleri bu durumu göstermektedir. Verilen bazı yerleşim yerleri

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkçe, farklı bölgelerdeki Ortodoks toplulukların ana dili olmuştur. Ancak bu tezin konusu Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan tüm Türkçe konuşan Ortodokslar değil, özel olarak Kapadokya/Karaman vilayetinde yaşayan ve çoğunlukla “Karamanlılar” olarak adlandırılan topluluktur. Bu topluluk, sadece konuştukları dille değil, görünüş ve yaşayış olarak diğer bölgelerde yaşayan Rumlardan büyük farklılıklar gösterirken, Müslüman komşularıyla ise önemli benzerlik göstermiş, hatta bir yabancı tarafından sadece kilisede görüldüklerinde Hristiyan oldukları anlaşılabilmiştir. Bahsedilen topluluk Rum Patrikhanesi’ne bağlı diğer Ortodokslardan farklı görünüşleri ve yaşayışlarıyla ayrı bir inceleme konusu teşkil etmektedir.

“Karamanlılar” olarak da adlandırılan bu topluluk, açıklanacak olan nedenlerden dolayı kendilerini daha çok “Anadolu”, “Kapadokya” gibi coğrafi ve “Ortodoks”, “Hristiyan” gibi dini kavramlarla tanımlamıştır. Kendilerini adlandırmalarından yola çıkarak, bu tezde de “Türkçe konuşan Ortodokslar” kullanımı tercih edilmiştir. Bununla birlikte “Karamanlı” adlandırmasıyla ilgili olarak bilgi vermenin yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

Karamanlı adı; yaşadıkları merkez Karaman Vilayeti olan bu Ortodokslar için kullanılmıştır. Bu topluluk, Osmanlı Devleti nezdinde resmi olarak “Rum” milletinden olmasına rağmen, yapılan çalışmalar, onların Batıdaki Rumlardan farklı olarak “*Zımmiyan-ı Karaman*” yani “*Karaman zımmileri*” olarak kaydedildiğini göstermektedir.¹⁴ Kullanılan bu özel adlandırma, onların Rum Patrikhanesine bağlı Rumlardan farklı olduklarının işareti olarak görülmektedir.

“Karamanlı” adı yapılan araştırmalara göre İstanbul’da ortaya çıkmış bir terimdir. 15. yüzyılın sonunda, yeni başkentin şenlendirilmesi için Karaman vilayetinden getirilen Ortodokslar “Karamanlı” olarak adlandırılmıştır. Muhtemelen Ortodoks olmalarına rağmen Rumlara benzemedikleri için, onlara geldikleri bölgeyle bağlantılı olarak farklı bir ad verilmiştir. Bu terimi kullandığı bilinen ilk kişi, İstanbul’u ziyareti sırasında duymuş ve bu şekilde eserine aktarmış olan Alman seyyah

---

şöyledir: İstanbul (En fazla abone sayısının olduğu şehirdir. 1913 salnamesinde dokuz sayfa, 1914 salnamesinde yedi sayfa abone isim listesi bulunmaktadır) Nevşehir, Konya, Karadeniz Ereğlisi, Adana, Aydın, Aksaray, Ankara, Afyonkarahisar, Zonguldak, Denizli, İzmir, Niğde, Ürgüp, Bafra, Bartın, Salihli, Silifke, Yozgat, Tosya, Nallıhan, Kastamonu, Haymana.

¹⁴ Yonca Anzerlioğlu, **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Phoenix Yayınları, Ankara: 2016, s. 149.

Hans Dernschwam'dır. 16. yüzyılda İstanbul'a gelmiş olan Dernschwam, Türkçe konuşan Ortodokslarla karşılaşmıştır. Dernschwam; Kumkapı, Yedikule ve Fener civarında yaşayan bu topluluğun Hristiyan olup ibadetlerini Rumca yapmalarına rağmen, Rumca bilmeyip, Türkçe konuştuklarını belirtmektedir.¹⁵ Aynı yüzyılda Protestan vaizi olarak İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach, günlüğünde Karamanlıların ayinine katıldığını, bunların Rumlarla aynı dinden olup Türkçe konuştuklarını ve Rumca'yı hiç bilmediklerini yazmaktadır.¹⁶ Yine Gerlach'ın verdiği bilgiye göre, bu topluluk İstanbul'da "Karaman Sokağı" adı verilen bir bölgede toplanmıştır. Gerlach, yaşadıkları sokakta güzel bahçeler içerisinde, bakımlı evlerde oturduklarını hatta "Sinan" adlı Türkçe isim taşıyan bir Ortodoksun, kendisini evine şarap içmeye davet ettiğini yazmaktadır.¹⁷

Yaklaşık 300 yıl sonra Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgili yeni bilgilere rastlanmıştır. 1833 ve 1843 yıllarında iki kez Anadolu'da bulunan ünlü arkeolog ve gezgin Fransız Charles Texier, Kapadokya Ortodokslarının batı Rumlarıyla aralarındaki farklılıklarından ve Müslüman komşularına benzerliklerinden bahsetmiştir. Texier, özel olarak Ürgüp Ortodokslarından bahsederken, onların Rumca bilmeyip, Türkçe konuştuklarını; Rumcanın sadece dini törenlerde papazlar tarafından kullandığını belirtmiştir.¹⁸ Kapadokya'nın Ortodoks erkek ve kadınlarının diğer köylüler gibi giyindiğini anlatan Texier,¹⁹ İncesu'daki (Kayseri) Ortodoks kadınlardan bahsederken, başlarına gümüş paralarla süslenmiş türban bağladıklarını ve ayaklarına Türklerin "halhal" dediği gümüş halkalardan taktıklarını yazmıştır.²⁰ Texier, ayrıca, halkın sanata önem vermediğini söylediği vesile ile dönemin batılı Rumlarının, bu bölge halkına bakış açısına da değinmiş ve *zarif* Yunanların bu bölge Ortodokslarını küçümsediğini belirtmiştir.²¹

1883-1884 yıllarında Kapadokya'da bulunan J. R. Sitlington Sterret, Kapadokya'nın batısında Melekopi (Derinkuyu), Gelveri (Güzelyurt) gibi bazı

---

¹⁵ Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu Seyahat Günlüğü**, Çeviren: Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Mersin: 1992, s. 78.

¹⁶ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, Editör: Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2006, s.300.

¹⁷ Gerlach, **a.g.e.**, s. 328.

¹⁸ Texier, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁹ Texier, **a.g.e.**, s. 104

²⁰ Texier, **a.g.e.**, s. 76.

²¹ Texier, **a.g.e.**, s. 9.

yerlerde Rumca konuşulmasına rağmen, diğer bölgelerde yaşayan Ortodoksların sadece Türkçe bildiğini yazmaktadır.²² Aynı şekilde 1880 ve 1896 yıllarında Anadolu'da bulunmuş olan Prof. Ramsay, Kapadokya'da yaşayan Ortodoksların batıdakilerden oldukça farklı olduğunu; dinleri ve dinlerine ait ritüeller dışında hiçbir ortak özellik taşımadıklarını belirtmiştir. Konu ile ilgili görüşünü “*Türkiye'nin doğusunda kapısındaki yazıt Yunan harflerinden olan bir kilise görebilirsiniz, ama okuduğunuzda onun Türkçe olduğunu görürsünüz ve araştırdığımızda öğrenirsiniz ki cemaatte papazdan başka hiç kimse Yunanca bilmiyordur*” şeklinde aktaran Ramsay, bu nedenle onların Yunan kanı taşımadıklarını, bölgede yaşamış olan diğer milletlerin torunları olduklarını iddia etmiştir.²³

Fakat “Karamanlı” kelimesi başta coğrafi bir anlam taşıırken, zamanla batıda yaşayan Rumlar tarafından olumsuz bir kelime olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu kelimenin anlamı, atalarının Türklerden önce bu toprakların hâkimi olduğunun bilincinde olmayan, anadillerini ve milli kimliklerini kaybetmiş olan Yunanlar şekline dönüşmüştür.²⁴ Bu olumsuz anlam nedeniyle, Türkçe konuşan Ortodokslar kendilerini tanımlarken bu kelimeyi kullanmamışlardır. Hatta “Karamanlı” adının kullanımına şiddetle karşı çıkmışlardır. 1887 yılında Karamanlıca kaleme alınmış bir eserde “Karamanlı” adının bir yanlış anlaşılardan ortaya çıktığı ve kullanımına devam edildiği şöyle belirtilmektedir:

“...Karamanlılara dahl etmekle (dil uzatmakla) İstanbullulara dahl etmiş olursun. Zira asıl Karamanlı ararsan İstanbullulardır. İstanbulluların ahvaline taaccüb ederim ki (hayret ederim) Üsküdar'dan ötede bulunan kaffe-i Anadolululara (tüm Anadolululara) Karamanlı tabir ederler... Anadolululara Karamanlı ismi ta Sultan Murat Han-ı Gazi Hazretlerinin asrından sehven (yanlışlıkla) İstanbul'un Karamanından dolayı kalmıştır, şöyle ki Anadolu'dan İstanbul'a gelen taşçı ve duvarcı ve sıvacı ustaların ve amelenin cümlesi büyük Karaman ve küçük Karaman'da otururlar idi ve devlet ebniyesine (binalarına) veyahut onun bunun binasına usta iktiza ettiğinde “gidin birkaç nefer Karamanlı usta getirin” derler idi. Yani Karaman'da oturan ustalardan demektir. Ve o ustaların kâffesi Anadolulu olduklarından vakit

²² Meliha Karakaya, “Seyahatnamelerde Nevşehir”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, Editör: Musa Şaşmaz, Kitabevi, İstanbul: 2008, s. 47.

²³ Karakaya, “a.g.m”, s. 49.

²⁴ H. De Ziegler, 1911 yılında “Karamanlı” kelimesinin Batı'da yaşayan Yunanlar için ne ifade ettiği konusundaki gözlemlerini şöyle aktarmıştır: “...*Halk kitlesi Türkçe konuşuyor ve yalnızca Türkçe konuşuyor. Bu bir suç mu? Pek tabii ki değil ama İstanbul'un, İzmir'in, Avrupa'nın iyi Yunanca konuşanları bu konuda öyle düşünmüyor. Onların gözlerinde, Anadolulu yarım Hristiyandır, Yunan adına layık değildir. Karamanlı lakabı onu belirtmeye yeterlidir. Karaman'dan veya başka yerden gelen, yalnız Türkçe konuşan, hiçbir zaman mükemmel bir Ortodoks olamaz. O kara dinlidir, o Karamanlıdır...*” Aktaran: Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2014, s. 4.

geçerek, İstanbullular Anadoluşularını Karamanlı zanneydiler. Ve böylelikle bu isim kalmış ise de yanlışdır.”²⁵

1912 yılına ait bir başka yazıda ise yine Yunanca bilmeyen Ortodokslara hakaret amacıyla bu kelimeyi kullananlar eleştirilmiştir:

“Denize yakın mahallerde bulunan ve ecdadımızın lisanı ile mütekellim olan Mikrasiyatiler (Anadolulular) hakkında sözü uzatmayarak sahilden beş on yirmi konak uzakta ve köşede bucakta sakin ve ekserisi lisan-ı milliden mahrum kalmış olan vatandaşlarımızı müdafaa edeceğiz. Karamanlı demekle maruf olan ve akılları hafif ve terbiyeleri zayıf bazı eşhas tarafından nazar-ı hakaretle takılan ve lisan-ı istihza ile yâd olunan millettaşlarımızın...”²⁶

Görüldüğü gibi Türkçe konuşan Ortodokslar batı Rumlarının bu kelimeyi “bilinçsiz, cahil” şeklindeki kullanımından dolayı benimsemekten kaçınmış ve kendilerini daha çok coğrafi ve dini terimlerle tanımlamışlardır. Türkçe konuşan Ortodokslar; “Anatolda bulunan Ortodoks Hristiyan karındaşlarımız”,²⁷ “Ortodoks Hristiyan karındaşlarımız”,²⁸ “Ortodoks hemcinslerimiz”,²⁹ “Anatollularımız”³⁰ örneklerinde görüldüğü gibi batıda yaşayan Ortodokslardan, “Anadolulu” yani “doğulu” olmaları; görünüş ve hayat tarzı bakımından benzedikleri Müslüman komşularından ise “Hristiyan” ve “Ortodoks”luk özellikleriyle ayrıldıklarını düşünmüş ve kimliklerini bu şekilde tanımlamışlardır.³¹

Bu çalışmaya konu olan Türkçe konuşan Ortodoksların yaşadıkları coğrafya kendileri tarafından Kapadokya olarak adlandırılan bölgedir. “Kapadokya” adı konusunda birkaç görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en çok kabul gören; Kızılırmak nehriyle ilgidir. Kızılırmak’a doğudan katılan bir kol “Kappadox” adını taşıdığından bölgeye “Kappadox yurdu” anlamına gelen “Kapadokya” denilmiştir.³² Diğer bir görüşe göre ise Kapadokya kelimesi “Katpat-ukh” yani “Katpat-halkı” kelimesinden türemiştir. “Katpat” bölgenin inandığı ana tanrıça Khepat’ın adıdır.

²⁵ Misailidis, a.g.e, 134-154.

²⁶ K. G. Vayanis “Hayırperverlik ve Hamiyet-i Vataniye”, 1913 Anadolu Yıllığı “Astir”, G. D. Protopapa kai Sas Yayınevi, İstanbul: 1912, s. 52.

²⁷ Konstantinos Rodes, **Hala Medine-i Konstantiniye’de Bulunur Olan Zoodohos Pigi**, Kutşerif Basmahanesi, İstanbul: 1835, s. Giriş.

²⁸ Neofitos Ieromonahos, **İsbat-ı Mesihîye**, A. Popoviç Basmahanesi, İstanbul: 1857, s. 3.

²⁹ Stromniça Metropolitisi Sofronios, **Agion Oros Tarihi**, K. Zividis ve N. Deodati Matbaası, İstanbul: 1901, s. i. (giriş).

³⁰ Ioannis Ioannidis, **Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia**, Aleksandros Nomismatidis Matbaası, İstanbul:1896, s. giriş.

³¹ Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek de...**, s. 112.

³² Bilge Umar, **Kappadokia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul: 2008, s. 2.

Bölge için kullanılan kelime, Hititler, İranlılar ve daha sonra Hellenler tarafından dillerine uydurularak kullanılmaya devam etmiştir.³³ Milattan önceki yüzyıllarda halkın diline yerleşen bu adlandırma, resmi olarak Bizans İmparatorluğu döneminde devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu bölgede “Kapadokya Themasi”³⁴ adı altında askeri ve idari bir teşkilat kurmuştur.

Anadolu’ya gelen Türkler ise bazı yerleşim bölgelerinin ismini orijinal haliyle korumuş veya dillerine uygun hale getirmiş olsalar da, bu durum Kapadokya için geçerli olmamıştır. Selçuklular ve ardından Karamanoğulları Beyliği döneminde resmi olarak “Kapadokya” adının kullanımı terk edilmiştir. Rum Patrikhanesinin kilise örgütlenmesinde de “Kapadokya” adının kullanılmamasına rağmen, bölge halkının bu adlandırmayı kullanmaya devam etmesi gelenekle açıklanabilir. Yunan kaynaklarında, bu bölgede yaşayan Ortodokslar için “Karaman vilayeti Rumları” veya “Orta Anadolu Rumları” değil, “Kapadokya Rumları” denilmektedir. Bölge insanların bu adlandırmasının Yunan tarih yazımınca da kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca 19. yüzyılda Anadolu’da incelemeler yapmış olan araştırmacılar ve seyyahlar da bu bölgeden “Kapadokya” adıyla söz etmişlerdir.

Kapadokya günümüzde coğrafi özelliklerin belirlediği Kayseri, Niğde ve Kırşehir üçgeni olarak algılanmaktaysa da tarihsel olarak günümüzde bahsedilenden daha geniş bir coğrafyadır.³⁵ Kapadokya’nın dönemden döneme sınırlarının farklı aktarıldığını söylemek mümkündür. Kapadokya’nın sınırları tanımlayan kişilerden ilk kişilerden biri coğrafyacı Strabon olmuştur. Strabon, Kapadokya şehirlerini; Malatya, Tufanbeyli, Niğde, Aksaray, Koçhisar, Ereğli, Bafra, Samsun, Merzifon, Niksar olarak göstermektedir. Bu tanım sonraki dönemlerde oldukça daralmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde “Kapadokya themasi” adı altında teşkilatlanan bölge Adana, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Konya ile sınırlandırılmıştır.³⁶

---

³³ Umar, **a.g.e**, s. 4.

³⁴ **Thema**: Bizans İmparatorluğu’nun bölündüğü eyaletlere **thema** adı verilmekteydi. Bkz: Mehmet Ali Kılıçbay, “Son Dönem Bizans Ekonomisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.3, S. 7, 1982, s. 144.

³⁵ Gürsel Korat, **Taş Kapıdan Taç Kapiya Kapadokya**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2010, s. 17-18.

³⁶ Sofia Gyftopoulou, “Kappadokias Thema” [Kapadokya Themasi], **Encyclopaedia of the Hellenic World: Asia Minor. Athens, Greece: Foundation of the Hellenic World**, <http://asiaminor.ehw.gr/forms/fmain.aspx> (Dijital Ansiklopedi) Erişim Tarihi: 20 Haziran 2016.

“*Küçük Asya Araştırmaları Merkezi*”nin³⁷ kurucularından olan Melpo Merlier ise Kapadokya’yı sekiz bölgeye ayırmıştır. Merlier’in 1977 yılında yaptığı tasnif, daha sonraki araştırmalarda genel olarak kabul görmüştür.³⁸ Bu tasnife göre bugünkü isimleriyle Kapadokya şu bölgelerden oluşuyordu:

1) Kayseri Bölgesi (Καισεριγε): Zincidere (Ζινδζίδερε), Erkilet (Ερκιλετ), Molu (Μόλη), İncesu (Ινδζεσου) Talas (Μουτάλασκη), Reşadiye (Στέφανα), Endürlük (Ανδρονίκιον), Tavlasun (Ταβλουσούν), Germir (Κερμιρ), Sarmusaklı (Σαρμουσακλί), Karacaören (Γαρατζόρεν), Subaşı (Σκόπι), Ağırnas (Αγηρνάς), Özlüce (βέξε), Gesi (Κέσι), Karabağ (Ταξιάρχης), Özvatan (Τζουχούρ).

2) Ürgüp Bölgesi (Προκόπιον): Mustafapaşa (Συνάσον), Cemil (Ζελιλέ/Τζεμίλ), Dereköy (Ποτάμια).

3) Nevşehir Bölgesi (Νεάπολη): Gülşehir (Αραπισόν), Suvermez (Φλοϊτα), Derinkuyu (Μαλακοπή), Özlüce (Σύλατα), Til köyü (Δήλα), Kaymaklı (Ανακού).

4) Aksaray Bölgesi (Ακσεραϊ): Güzelyurt (Κέλβερι), Çeltek (Τζέλτεκ), Helvadere (Χαλβαδερé), Akyamaç (Κεννέταλα), Sivrihisar (Σίβριχισάρ).

5) Niğde Bölgesi (Νίγδης): Aktaş (Ανδαβάλ), Ovacık (Σεμέντρα), Kızağaç (Κιτσαγάτζ), Uluğaç (Ούλου-άγατζ), Budakova (Μπουντάκ Όβά), Konaklı (Μισθί), Hasaköy (Αξός), Gölcük (Λημνός), Tırhan (Τρόχος), Çarıklı (Τσαρικλί), Dikilitaş (Ενεχιλ), Yeşilburç (Δένεϊ), Hamamlı (Κουρδοнос), Kumluca (Αραβάν), Fertek (Φερτέκ), Hançerli (Τελμοσόν), Küçükköy (Ιλόσον), Balcı (Μάδαλλα), Taşlıca (Σαζάλτζα), Bor (Μπορ).³⁹

³⁷ **Küçük Asya Araştırmaları Merkezi:** 1930 yılında müzikolog Melpo Logotheti-Merlier ve Yunan dili ve edebiyatı uzmanı Octave Merlier tarafından Atina’da kurulmuştur. Merkezde, mübadillerle yapılan sözlü mülakatların kayıtlarının yanı sıra el yazmaları, fotoğraflar ve Karamanlıca eserler bulunmaktadır. Merkezin internet adresi için bkz: <http://en.kms.org.gr/>. Derneğin 2002 yılından beri direktörlüğünü yapan İstanbullu Stavros Anestidis’in dernekle ilgili verdiği bir röportaj için ayrıca bkz: <http://www.agos.com.tr/tr/yazi-etiket/15515/kucuk-asya-incelemeleri-merkezi>. Erişim tarihi: 17 Eylül 2018.

³⁸ Melpos Logotheti Merlie, “Oi Elinikes Koinotites Sti Singhroni Kappadokia” [Çağdaş Kapadokya’da Rum Cemaatleri], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 1, 1977, s. 41-74.

³⁹ Ayrıca Niğde bölgesinde Kavuklu (Καβουκλού), Ufıcık (Ούφατζίκ), Eminik (Εμινίκ) ve Karaca viran (Καρατζάβιραν) köylerinin oluşturduğu Buğa Maden (Μπουγά Μαντέν) isimli bir yerleşim yeri bulunmaktaydı. Fakat buranın sakinleri Kapadokyalı değil, Gümüşhane’den çalışmak için gelmiş olan Rumlardı. Buğa maden’in yakınındaki Bereketli Maden (Μπερεκετλί Μαντέν) bölgesinde de çalışmak için gelmiş olan bin Rum yaşıyordu.

6) Everek bölgesi (Βερέκι): Everek (Βερέκι), Reşadiye (Άγιος Κωνσταντίνος) Zile (Ζήλα), Karacaören (Γαρατζόρεν).

7) Apikion Farason Bölgesi (Αποικιών Φαράσων): Afşarköy (Αφσάρ κιοϊ), Satı (Σατί), Çukuryurt (Τζουχούρι), Gürümce (Γαριπτσάς), Beşkardeş (Μπεσκαρντάσι), Taşçı (Τασσί), Bahçecik (Παχτσετζούχ), Hoca (Χοστσάς).

8) Farason Bölgesi (Φαράσων): Çamlıca (Φάρασσα)

Türkçe konuşan Ortodoksların kendi çizdikleri sınıra en çok uyum gösteren tasnif, Melpo Merlier'in çalışmasıdır. Çalışmamızda Melpo Merlier'in sınırlandırması esas alınmakla birlikte, "Everek" bölgesi Kayseri içerisinde, ikiye bölünmüş olan "Farason" bölgesi ise tek başlık altında verilmesi uygun görülerek, günümüzdeki isimleri ve bağlı buldukları şehirlerle birlikte toplamda altı bölge olarak ele alınmıştır.

Türkçe konuşan Ortodokslar, yaşadıkları coğrafyayı "Kapadokya" olarak adlandırdıkları için bu tezde de "Kapadokya" kullanımı tercih edilmiştir. Türkler için ise Kapadokya bölgesinin adı Karaman'dır. Selçuklu hâkimiyetinin ardından Türk beylikleri arasında el değiştiren bölgeye, 1366-1474 yılları arasında Karamanoğulları Beyliği hâkim olmuştur.⁴⁰ 1481 yılında tamamıyla Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçen bölge, Karamanoğullarından alındığı için "Karaman Eyaleti" olarak adlandırılmıştır.⁴¹

Karaman eyaletinin sınırları, yapılan idari düzenlemelerle zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Örneğin; 16. yüzyıl boyunca Konya, Beyşehir, Akşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri sancakları değişmezken; bazı dönemlerde Kırşehir, Bozok, Maraş, İçel ve Tarsus sancakları eklenmiştir.⁴² Kapadokya'nın sınırlarının muğlaklığının da,

⁴⁰ Faruk Sümer, "Karamanoğulları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 24, s.457.

⁴¹ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", **Osmanlı**, C. 6, Ankara: 1999, s. 77. Karaman Eyaleti'nin kuruluş tarihini Göyünç'e dayanarak vermiş olmakla birlikte, tarihin ihtilafı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Mehmet Akif Erdoğan, 1476 tarihli bir evkaf defteri olduğundan bahsederek, 1476 tarihinin daha doğru olacağını kabul etmektedir. Bkz: Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı", **Osmanlı Araştırmaları XII**, İstanbul: 1992, s. 426. Halil İncelik ise temkinli yaklaşarak kuruluş tarihini 1468-1512 yılları arası olarak vermektedir. Halil İncelik, **The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600**, Çev: Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, Londra: 1973, s. 106.

⁴² Erdoğan, "a.g.m", s. 427.

Osmanlı Devleti döneminde Karaman eyaleti sınırlarında yapılan bu değişikliklerden kaynaklandığı düşünülebilir.

B. Araştırma Yöntemi ve Temel Kaynaklar

Bu çalışmada kullanılan kaynaklar, doğal olarak çalışmanın coğrafyası, bahsedilen Türkçe konuşan Ortodoksların konuşma ve yazı dili gibi kendilerine has özellikleriyle doğrudan ilgilidir. Araştırma esnasında elden geldiğince birinci el kaynaklara ulaşmaya özen gösterilmiştir. Bu kaynaklardan en önemlisi de, şüphesiz Türkçe konuşan Ortodokslara ait süreli yayınlardır. Bunlardan biri, Evangelinos Misailidis tarafından çıkarılan ve Osmanlı basınının en uzun soluklu gazetelerinden “*Anatoli*”dir. Gazete, 1850 yılında ilk olarak haftada iki kez, daha sonra üç kez ve incelediğimiz dönem olan 1897-1899 yılları arasında ise günlük yayımlanmıştır. Büyük kısmı Yunanistan arşivlerinde bulunan gazetenin, bazı yıllarına henüz ulaşamamıştır.⁴³ Ancak büyük bir şans eseri, gazetenin tam da ihtiyacımız olan 1897-1899 yıllarına ait sayıları Milli Kütüphane’de tespit edilmiş ve oradan temin edilmiştir.

Çalışmamızın bir başka ana kaynağı “*Aktis*” Gazetesi olmuştur. 1911-1915 yılları arasında İstanbul’da yayımlanan gazete, ilk olarak günlük çıkmış fakat 1912 yılından itibaren maddi imkânsızlıklar nedeniyle, haftalık gazeteye çevrilmiştir. Gazetenin sahibi Nikolaos I. Kamalakidis aynı zamanda mesul müdürlüğünü yürütmüş ve her sayıda “Ahval-i Siyasiye” başlığı altında dönemin siyasi olaylarını değerlendirmiştir. Gazetenin yazarları İstanbul’da yaşayan Anadolu din adamları, doktorlar, öğretmenlerden oluşmuştur.⁴⁴ 1912 ve 1913 yıllarına odaklandığımız gazetenin tüm sayıları Sismanoglu Megaro kütüphanesinden temin edilmiştir. Aynı zamanda Kapadokya bölgesinde yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslara genel bir bakış niteliğindeki ilk bölümde, bu topluluğa mensup kişiler tarafından kaleme alınmış eserlerin kullanılmasına gayret edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamız için büyük önem taşıyan Ioannis Ioannidis’in 1896 tarihli “*Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı*

⁴³ Evangelia Balta, eksik olan yılların 1870-1890 arası olduğunu belirtmektedir. Bkz: Balta, **Gerçi Rum İsek de...**, s. 252.

⁴⁴ Eva Achladi, *The Karamanlidika Periodical Aktis, Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, Editör: Evangelia Balta, İstanbul: The Isis Press, 2014, s. 283.

Mütenevvia” ve Ioannis Kalfoglou’nun “*Zincidere Karyesi’nde Bulunan Ioannis Prodromos Monastırı Yahut Moni Flavianon*” adlı 1898 tarihli eserleri ve Nevşehirliilere ait Papa Georgios Cemiyeti’nin 1913 ve 1914 yıllarında yayınlamış olduğu “*Mikrasiatikon Imerologion ‘O Astir*” adını taşıyan yıllıklara Sismanoglio Megaro Kütüphanesinde ulaşılmıştır.

Çalışmanın bir diğer ana kaynağı “*Nea Anatoli*” gazetesi olmuştur. “*Anatoli*” gazetesinin devamı niteliğinde olan “*Nea Anatoli*”, 1912-1923 yılları arasında “*Anadolu Rumlarına Mahsus, siyasi, fenni, ticari, iktisadi yevmi gazete*” başlığıyla İstanbul’da yayımlanmıştır. Gazetenin sahip ve müdürlüğü 1919 yılına kadar Evangelinos Misailidis’in oğlu Theagenis Misailidis,⁴⁵ incelediğimiz yıllarda ise Evangelinos Misailidis’in ortağı Iordanis Limnidis ve Georgios Violakis tarafından yürütülmüştür. Milli Mücadele sırasında Yunan ordusunu desteklemesi yönünden çalışmamıza farklı bir boyut katmış olan bu gazetenin, ne yazık ki tam sayılarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Kullanmış olduğumuz Ağustos 1922 ve Kasım 1923 yıllarına ait tüm sayılar Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezinden temin edilmiştir.

Şimdiye kadar bahsedilmiş olan tüm Karamanlıca kaynakların yayımlanma yeri İstanbul olmuştur. Türkçe konuşan Ortodoksların Anadolu’dan ayrılmalarının ardından ve aynı zamanda İstanbul dışında yayımlanan son Karamanlıca süreli yayınlardan biri “*Muhacir Sedası*”dır. 1924 ve 1927 yılları arasında Atina’da yayımlanan gazetenin sahibi Avukat Xariton Polatoglou’dur. Gazete “*Προσφυγική Φωνή*” (*Prosfigiki Foni*) adıyla Yunanca ve *Muhacir Sedası* adıyla Karamanlıca iki kısım olarak çıkmıştır. Tamamen Anadolu göçmenlerinin Yunanistan’da yaşadıkları sorunlara odaklanmış olan gazete, üçüncü bölümün ana kaynağını teşkil etmiştir. Bunların yanı sıra Karamanlıca *Terakki*, *Anatol Ahteri* ve *Areti* gazeteleri de kullanılmıştır.

Çalışmanın coğrafyasının genişliği nedeniyle, süreli yayın koleksiyonları ve belgeler farklı arşiv ve kütüphanelerden temin edilmiştir. Bunlardan biri, 1930 yılından beri özellikle Anadolu göçmenleri ile ilgili faaliyet gösteren Küçük Asya Araştırmaları Merkezi’dir. Yunanistan’da çalışılan diğer arşivler; Estia Kütüphanesi ve

---

⁴⁵Ayça Baydar, “Anadolu’da Ortodoksluk Sadası and Nea Anatoli”, **Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Ed.: Evangelia Balta, İstanbul: The Isis Press, 2014, s. 337.

Nikos Kürkçüoğlu'na ait kişisel arşiv olmuştur. Türkiye'de ise Milli Mücadele Dönemi ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluş sürecine yönelik zengin belgeleriyle, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi çok önemli noktaların aydınlatılmasını sağlamıştır. Bunların yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri de, çalışmamıza önemli katkıda bulunmuşlardır.

Elbette ki konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar da çalışmanın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu tezin araştırma safhasında bazı kitaplar da tıpkı birinci el kaynaklar gibi önemli bir başvuru noktasını oluşturmuşlardır. Özellikle Kapadokya Ortodokslarının meslek uğraşlarına yönelik çalışmasıyla Maria Asvesti, Türkçe konuşan Ortodokslar ve Türk Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili Türkçe-Yunanca kaynakları kullanmış olmalarıyla Stefo-Foti Benlisoy, çalışmalarını çoğunlukla sözlü tarih araştırmalarına dayandırmış olan Konstantinos Niğdelis ve Türkçe konuşan Ortodoksların tarihi serüvenlerini ortaya koyan eseriyle Yonca Anzerlioğlu çalışmamızda yol gösterici olmuştur. Aynı zamanda Küçük Asya Araştırmaları Merkezi tarafından kitap halinde yayımlanmış arşiv belgeleri, önemli eksikliklerin tamamlanmasını sağlamıştır. Son olarak, Karamanlıca eserler konusunda en yetkin isimlerden biri olan Evangelia Balta'nın neredeyse tüm kitap ve makaleleri, çalışmamız için vazgeçilmez bir konum teşkil etmiştir.

Bu çalışmanın kaleme alınma aşamasında birtakım sorunların yaşandığından da bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan ilkiyle “Coğrafya ve Sosyo-Ekonomik Yapı” başlığı altında verilen bilgilerde karşılaşılmıştır. Ortodoksların ayrılışıyla birlikte, “Kapadokya” olarak bahsedilmiş olan bölgedeki bazı önemli merkezler olan köy ve kasabalar ıssızlaşmıştır. Bu şekilde Ortodoksların ağırlıkta olduğu birçok yer, mahalleye dönüşmüş ve isimleri değiştirilmiştir. Dolayısıyla bazı yerlerin bugünkü isimlerine ulaşmak konusunda sıkıntı yaşanmış ve buna dair not düşülmüştür. Bu konuyla ilgili ikinci sorun; Kapadokya coğrafyasıyla, Osmanlı idari sistemi ve bugünkü şehir sınırlarının farklılık göstermesidir. Bu nedenle, Kapadokya şehir, kasaba ve köylerinin tanıtıldığı bölümde kafa karışıklığına yol açacak bilgiler verilmiştir. Örneğin; Türkçe konuşan Ortodoksların “Farasa” adıyla ayrı bir bölge olarak gördüğü yer, Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında Adana vilayetine bağlıdır. Bugün ise Kayseri'ye bağlı Çamlıca mahallesidir. Bu türden bölgelerin bugünkü

isimleri ve bağılı oldukları yer ile Osmanlı döneminde bağılı oldukları vilayetin bilgileri birlikte verilerek bu karışıklık giderilmeye çalışılmıştır.

Yaşanan bir başka sıkıntı, Karamanlıca süreli yayınların kullandığı takvimle ilgili olmuştur. “Jülyen” adı verilen bu takvim, 13 günlük bir fark içermiştir. Çalışmamızda kaynaklarda yer aldığı şekilde jülyen tarih verilmiştir. Dolayısıyla metnin doğru okunabilmesi için bahsedilen fark göz önünde bulundurulmalıdır.

Özellikle Yunancadan Türkçeye ve Karamanlıcadan Türkçeye çevirilerde karşılaşılan açmazlar, dönemin terminolojisi göz önüne alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda konu edilen topluluk, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele sözleşmesinin getirdiği yükümlülükle, 1924 yılının bahar ve yaz aylarında Türkiye’den ayrılmıştır. Dolayısıyla bu kişiler için Yunanca *απταλλαγή* (*mübadele*) kelimesinden türetilen *απταλλάξιμος* (*mübadil*) kelimesinin kullanılmasının daha doğru olacağı görülmektedir. Ancak Türkiye’den giden kitlenin büyük çoğunluğu, mübadele sözleşmesinden önce bir anlamda kaçmış olduğu için, Yunanistan’da *Πρόσφυγας* (*mülteci/sığınmacı*) kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir. Bu kalabalık kitlenin ardından mübadele sözleşmesiyle giden nispeten az sayıdaki kişiler de ayrı tutulmamış ve onlara da *mülteci/sığınmacı* denmiştir. Yunanistan’daki Türkçe konuşan Ortodokslar ve Karamanlıca kaynaklar ise kendilerini göçmen anlamına gelen *muhacir* olarak adlandırmışlardır. Dolayısıyla dönemin terminolojisi göz önünde bulundurularak, mübadil veya göçmen yerine daha çok muhacir kelimesi kullanılmıştır. Fakat bunun tersine olarak, bazen dönemin terminolojisinin kullanımı bazı çıkmazlar doğurmuştur. Bunlardan biri Türkçe konuşan Ortodoks halkın adlandırılmasına yönelik olmuştur. Bu topluluk için, Türkçe kaynaklarda Karamanlılar, Hristiyan Türkler, Ortodoks Türkler; Yunanca çalışmalarda ise Kapadokya Rumları, Kapadokya Yunanları, Türkofon Rumlar ve Türkofon Yunanlar terimlerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁴⁶ Kullandığımız Karamanlıca kaynaklarda da büyük oranda “Rum” tabirine rastlanmıştır. Ancak bugün “Rum” kelimesi etnik bir çağrışım yapıyor

---

⁴⁶ Son dönemde kullanılmaya başlanan bir başka terim “*Türkdilli Ortodokslar*”dır. Bkz: Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, “Karamanlılar, Anadolu Ahalisi ve Aşağı Tabakalar: Türkdilli Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 11, Güz 2010, s. 7-22.

olduğundan kullanılmamış ve “Türkçe konuşan Ortodokslar” olarak ele alınanın daha doğru olacağına karar verilmiştir.

Karamanlıcanın, Yunan harfleriyle Türkçe dilinin yazıya aktarılması olarak tanımlanması göz önüne alındığında, zaman zaman bu metinler içinde Yunanca kelimelerin sıklıkla kullanılması okumada ve çeviride çeşitli güçlükler yaratmıştır. Bu noktada bazı kavramlar çevrilmemiş, açıklaması yapıldıktan sonra metin içerisinde Latin alfabesiyle yer almıştır. Bu konuda belirtilmesi zorunlu olan bir diğer konu, Yunanca ve Karamanlıca eserlerin metin ve dipnotlarda Latin alfabesiyle yazılmış olduğudur. Bu transkripsiyonda, göz yormamak ve karışıklık yaratmamak amacıyla bazı noktalara dikkat edilmiştir. Örneğin Yunan alfabesinde “i” sesini veren üç harf (η, ι, υ) “i” olarak; ancak yine “i” sesini veren sesli diftonglar (οι, υι, ει) oldukları şekilde (oi, ui, ei) aktarılmıştır.

Çalışmamızın özellikle ikinci bölümünde, Karamanlıca gazetelerin Osmanlı ve Yunanistan ile ilgili siyasi tutumlarının değişimine odaklanılmıştır. Bunun için kronolojik olarak üç Türk-Yunan Savaşında üç farklı Karamanlıca gazete incelenmiştir. Bunlar; 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı için *Anatoli*, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında *Aktis* ve Büyük Taarruz için *Nea Anatoli* gazeteleridir. Metin içerisinde ve sonuçta bu gazetelerden elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu noktada Karamanlıca basının değişen çizgisinin ele alınan döneme göre değil, farklı gazetelerin incelenmesi nedeniyle ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bu yanlış anlaşılmayı önlemek için bu gazeteler arasındaki bağlantıdan söz etmek doğru olacaktır. İstanbul’da yayımlanan Karamanlıca gazeteler, 19. yüzyılın sonundan, son örneğini verdiği 1923’e değin eğitimli bir azınlığın elinde olmuştur. 1922 yılında Yunan propagandası yapan *Nea Anatoli*, 1897 yılında Yunanistan’a ağır eleştiriler yönelten *Anatoli* gazetesinin devamıdır. Balkan Savaşları sırasında incelediğimiz *Aktis* gazetesiyse, *Nea Anatoli*’nin yazarları ortaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Karamanlıca basının siyasi çizgisinin gazetelere göre değil, Türkiye ve Yunanistan arasındaki güç dengelerinin değiştiği dönemlere göre konumlandığı iddia edilmektedir.

Son olarak bu tezde kronolojik bir anlatımın tercih edildiğini belirtmeliyiz. Karamanlıca kaynakların, değişen ve dönüşen yorumlarını ortaya koyabilmek için bu anlatım tarzı zorunlu görülmüştür. Bu nedenle farklı bölümlerde aynı başlıklara

rastlanabilmektedir. Örneğin; Papa Eftim ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nden ikinci bölümde bahsedilmiş, Patrikhane'nin İstanbul'a taşınması ve Rum Patrikhanesi ile yaşanan anlaşmazlıklar 1923 sonrası gerçekleştiğinden, bu gelişmeler üçüncü bölümde aynı başlıkla tekrar ele alınmıştır. Öte yandan çalışmamızda ele alınan konuları Karamanlıca basın şekillendirmiştir. Karamanlıca gazetelerin konuları hangi yoğunlukta ve nasıl ele aldığı değerlendirilmiştir. Bu konulardan bahsederken, bütünlüğün bozulmaması ve metinde karışıklık yaratmaması için, olaylarla ilgili bilgilendirmeler kısaca metnin içerisinde veya dipnotlarda verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN, DİL VE SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR

1.1. Dini Kimlik: Ortodoksluk ve İstanbul Rum Patrikhanesi

Türkçe konuşan Ortodokslar, kimliklerini tanımlarken çoğunlukla mezhepleri olan Ortodoksluğu ön plana çıkarmışlardır. Aynı zamanda, Osmanlı toplumundaki yerleri ve gündelik yaşamları mezhepleriyle şekillenmiştir. Bu nedenle Ortodoksluk ve bu topluluğun Ortodokslukla olan tarihi ilişkilerinden bahsetmek gerekmektedir.

Hristiyanlık 1. yüzyılda Filistin’de ortaya çıkmış, Roma İmparatorluğu ve Helen kültür çevresinde yayılma alanı bulmuştur. Roma İmparatorluğu 300 yıl boyunca bu yayılmayı engellemeye çalışmış, ancak 313 yılında bu dine uygulanan baskının, ülkeyi huzursuzluğa götürmesi üzerine Milano Fermanını ilan etmiştir.⁴⁷ Bu fermanla herkese din özgürlüğü tanınmıştır. Fermanın ardından pagan inancı terk edilerek Hristiyanlığa geçiş süreci başlamıştır. Roma İmparatorluğu topraklarında kilise teşkilatı oluşturularak; eyaletlerin başkentlerine Başpiskoposluklar⁴⁸ vilayetlerin merkezine ise Piskoposlukların⁴⁹ kurulmasına karar verilmiştir. Bu kararlar; Roma, İskenderiye, Antakya, Kayseri, Efes ve Herakleia Başpiskoposlukları kurulmuştur.

Roma İmparatorluğu, I. Konstantin (272-337) dönemine gelindiğinde tetraşilye⁵⁰ yönetilmekteydi. İmparatorluğun Doğu kısmını yöneten Konstantin, diğer rakiplerini ortadan kaldırdıktan sonra, Batı Roma’nın Hristiyanlık üzerindeki tekeline kırmak için, kilise teşkilatında önemli değişiklikler yapmıştır. 330 yılında Herakleia Başpiskoposluğuna bağlı küçük bir Piskoposluk olan Bizantion’u büyütürken buraya “Yeni Roma” adını vermiş ve burayı hem Başpiskoposluk hem de imparatorluğun başkenti haline getirmiştir.⁵¹ Başkent, kurucusunun adı nedeniyle daha sonra

⁴⁷ Yakup Aygıl, **Hristiyan Türklerin Tarihi**, Ant Yayınları, İstanbul: 1995, s. 51.

⁴⁸ Patrik veya Papa’dan sonra gelen en yüksek ruhban sınıfı.

⁴⁹ Birkaç cemaatten oluşan bir bölgenin başpapazı.

⁵⁰ Roma İmparatorluğu’nda 293 yılından itibaren uygulanmaya başlayan idari sistem. İmparatorluk iki kısma ayrılıp her kısımda imparator ve Sezar adıyla iki yönetici bulunuyordu. Bkz: Yahya Kemal Taştan, “Evliya Çelebi İlahi Komedyayı Okudu mu”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.13, 2013, s.382.

⁵¹ Kürşat Demirci, “Ortodoksluk”, **DİA**, C. 33, 2007, s. 410.

“Konstantinopolis” adını almıştır. 381 ve 451 yıllarında yapılan değişikliklerle; Kayseri, Efes ve Herakleia Başpiskoposlukları, Konstantinopolis Başpiskoposluğuna bağlanmış ve başkent iyice güçlendirilmiştir. Bu değişikliklerin yanı sıra toplanan ruhani meclislerde, Konstantinopolis Başpiskoposu, Roma Başpiskoposu ile yani Papa ile eşit sayılmıştır. Alınan bu kararlar, Roma ile yüzyıllarca devam edecek bir çatışmayı başlatmıştır.

Hristiyanlık; Bulgaristan, Sırbistan, Romanya ve Rusya’ya İstanbul Patrikliği vasıtasıyla yayılmıştır. Papa’nın bu ülkeler üzerinde nüfuz kazanma çabası üzerine 867 yılında İstanbul’da toplanan ruhani mecliste, Papa aforoz edilmiştir. Doğu ve Batı arasında ekmeğe maya katılıp katılmaması, ruhban sınıfının evlenip evlenmemesi gibi farklı yorumlar nedeniyle iki taraf karşılıklı olarak birbirini 1054 yılında aforoz etmiştir.⁵² Anlaşmazlık konuları bunlar olsa da asıl neden siyasi nüfuz savaşı olmuştur.

Hristiyanlık içerisinde Katolik ve Ortodoks olarak yaşanan ikiye bölünme, Papa’nın emriyle Müslümanların elindeki Kudüs’ün geri alınması amacıyla düzenlenen Haçlı Seferleri ile nefrete dönüşmüştür. Bu amaçla yola çıkan Katolik birlikler, hedef değiştirerek Bizans İmparatorluğu’nun kalbi olan İstanbul’a yönelmiştir. 1204 yılında İstanbul işgal edilmiş; kiliseler, kütüphaneler ve saray talan edilmiştir. Üç gün boyunca süren yağma hareketi sırasında, şehrin zenginliği haçlılar arasında paylaşılmıştır.⁵³ Şehri tamamen ele geçiren Katolik birlikler “Katolik Latin İmparatorluğu” kurulduğunu ilan etmiştir. Bu işgal üzerine, İstanbul Ortodoks Patriği İznik’e taşınmıştır. Ömrü kısa olan Latin İmparatorluğunun 1261’de yıkılışının ardından Patriklik makamı İstanbul’a geri dönmüştür.

Katoliklerin, Ortodoksluğun merkezini aşağılayarak işgal etmesi, daha sonra doğudan artan Türk tehlikesine karşı iki mezhebin ittifak yapmasına engel olmuştur. Bizans İmparatoru 8. İohannes Osmanlı Türklerine karşı Papalıktan yardım istediğinde; Papa, Ortodoksluğun gücünü kırmak ve ikiliği ortadan kaldırmak için, iki kilisenin birleşmesini şart koşturmuştur. Bu şart, imparator tarafından 1439’da kabul edilmesine rağmen, Patrikhane kabul etmeyerek bu kararı hükümsüz saymıştır. Son

---

⁵² Cihan Osmanağaoğlu, **1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi**, XII Levha Yayınları, İstanbul: 2010, s. 17.

⁵³ Geoffroi de Villehardouin, Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis’te Haçlılar**, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001, s.95.

Bizans İmparatoru 9. Konstantinos, Patrikhane'nin tavrını göz ardı ederek, Papalıkla ittifak girişimlerine devam etmiştir.⁵⁴ Bu ittifakın kurulması için İstanbul'a gelen Kardinalin Ayasofya'da bir Katolik ayini icra etmesi üzerine İstanbul Patriği II. Anastasios görevinden istifa etmiştir.

Meşhur “*İstanbul'da Latin külahı görmektense Türk sarığı görmeyi tercih ederim*” sözü bu olay üzerine Megadük Notaras tarafından söylenmiştir.⁵⁵ Zaten ittifak görüşmelerinin yapıldığı ve Patrik istifasının yaşandığı sırada, 29 Mayıs 1453 tarihinde, İstanbul Türkler tarafından alınmıştır.

İstanbul'u alan Osmanlı sultanı İkinci Mehmet, Patriğin kendisini ziyarete gelmemesinin nedenini sorduğunda, altı aydır bu makamın boş olduğunu öğrenmiştir. İki kilisenin bir araya gelmesi Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak tehlikesi anlamına geldiğinden, birleşmeye kesinlikle karşı çıkan Ortodoks Patrikhanesinin varlığının devamına izin verilmiştir. İkinci Mehmet, usullere uygun olarak Patrik seçilmesini istemiş, toplanan ruhani meclis, birleşme karşıtı olan İkinci Gennadios'u yeni Patrik olarak ilan etmiştir. Gennadios, seçimin ardından İkinci Mehmet'in daveti ile huzuruna çıkmış ve ondan çok fazla iltifat görerek, hediyelerle uğurlanmıştır. İkinci Mehmet, Gennadios'a, seleflerinin sahip olduğu haklara sahip olduğunu belirtmiş ve herhangi bir talebi olduğu takdirde kendisine müracaat etmesini istemiştir.⁵⁶ Daha sonra bir beratla Patrikhanenin statüsü şöyle belirlenmiştir:

“Kimse Patriğe tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesin. Patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü hizmet-i umumiyeden (umumi hizmetler) müebbeden mafuv olsun. (affedilsin) Kiliseleri camiye tahvil edilmesin. İzdivac ve definleri, adat-ı saireleri Rum kilisesi usul-ı kavaidine tevfikân kemakân (eskiden olduğu gibi) ifa olunsun...”⁵⁷

Patrikhane, bir süre önce Katolik kilisesiyle birleşerek kaybolma tehlikesi yaşarken, Osmanlı dönemiyle birlikte eskisinden daha güçlü bir hale dönüşmüştür. Patriğe “milletbaşı” unvanı verilmiş, ülkedeki ve daha sonra fethedilen bölgelerdeki tüm Ortodokslar Patrikhaneye bağlanmıştır. Ortodoks Patrikhanesi, Bizans Devleti

⁵⁴ Mehmet Katar, “Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)”, **Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu**, Yay. Haz: Ali İsmail Güngör, Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Ankara: 2008, s.175.

⁵⁵ M. Süreyya Şahin, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, **DİA**, C.12, 1995, s. 343. **Megadük**: Bizans Devleti'nin donanma komutanının aldığı unvan.

⁵⁶ **Bizantion Beldesi Episkoposları ile Konstantiniye Episkopos ve Patriklerinin Fihristidir**, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1891.

⁵⁷ Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınları, Ankara: 1996, s. 32.

tarafından batının dini tahakkümünü kırmak gibi siyasi bir amaçla kurulduğundan; zaman içerisinde Rumluk ve Ortodoksluk iç içe geçmiştir. Bu nedenle, Osmanlı tarafından, Ortodoks Patrikhanesine bağlı olan herkes “Rum” olarak adlandırılmış ve kaydedilmiştir. Patrikhane kendisine bağlı olan işte tüm bu Ortodokslardan; vergi toplama, onları yargılama ve cezalandırma ile onların aile ve topluluk işlerini düzenleme hakkıyla donatılmıştır.

Çalışmamızda konu edilen Türkçe konuşan Ortodokslar da, mezhepleri nedeniyle, bu yapı içerisinde yer almışlardır. Evlenme, boşanma, miras gibi aile hukuku konuları ve toplumsal yaşamları Ortodoks Patrikhanesi çatısı altında düzenlenmiştir. Ortodokslar birçok resmi iş için Osmanlı memurlarından çok kendi dinsel yetkilileriyle karşılaşmışlardır.⁵⁸

Her ölçekteki (köy, kasaba vb.) Ortodoks cemaati; kendi içlerinde heyetler oluşturarak mensup oldukları yerleşim biriminin kilise, okul, yol gibi ihtiyaçları için çalışmıştır. Bireylerin yılda bir yaptıkları bağış ve dini bayramlarda toplanan paralar cemaatin kasasında yeri geldiğinde kullanılmak üzere toplanmış yani gerekli hizmetlerin finanse edilebilmesi için cemaatin kendi kaynakları kullanılmıştır.⁵⁹ Böylece toplu ihtiyaçların sağlanması için devlete bel bağlanmamıştır. Ancak cemaat heyeti sadece sorumlu oldukları bölgenin somut yapılarıyla ilgilenmemiş, aynı zamanda dini ve kültürel dokuyu koruyacak idari ve ahlaki kurallar da koymuştur. Böylece erkeklerin büyük çoğunluğu çalışmak için büyük şehirlere gittiklerinden, köyde kalan ailelerinin maddi ve manevi çıkarları cemaat heyeti tarafından gözetilmiştir. Örneğin; Sinasos (Mustafapaşa) heyeti kadınların aşırı miktarda altın takıp gösterişli elbiseler giymelerini, gelinlerin Perşembe ve Pazar günleri günlük kıyafetleriyle çeşmeye gitmelerini, kadınların akşamları ön verandada oturmalarını yasaklamıştır.⁶⁰

Heyetlerin üyeleri varlıklı, zengin kişiler olmalarının yanı sıra Osmanlı Devleti bürokratlarıyla iyi ilişkileri olan kişilerden oluşmuştur.⁶¹ Bu da heyetin güçlü ve halk tarafından sayılır olmasını sağlamıştır. Heyet, sahip olduğu bu nüfuzla; üzerine düşen

⁵⁸ Richard Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2015, s. 25.

⁵⁹ Gerosimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite**, Çev. Devrim Evcı, Dipnot Yayınları, Ankara: 2013, s. 78.

⁶⁰ Augustinos, **a.g.e**, s. 83

⁶¹ Augustinos, **a.g.e**, s.67.

sorumluluğu yerine getirmeyen veya cemaatin kurallarına uymayan kişileri cezalandırabilmiştir. Fakat yine de uyumsuz bireyler için en caydırıcı kurum kilise olmuştur. Kilise de cemaat heyetiyle beraber hareket ederek, elindeki afroz gücünü kullanmıştır.⁶² Dolayısıyla, bu küçük ölçekte yaşam düzeninin en tepesinde bulunan Patrikhane, yerel düzeyde kilise tarafından temsil edilmiştir.

20. yüzyılın başında Kapadokya Ortodokslarının bu örgütlenmelerini gözlemleyen Arnold Toynbee şu ifadeler kullanmaktadır:

“...Muhtar, papaz, başöğretmen ve doktor birbirlerinin vazifeleriyle ilgilenmekten kaçınmamakta ve bir arada nasıl çalışılması gerektiğini de bilmektedirler. Sadece tacirler ve toprak sahiplerinden değil aynı zamanda esnaf ve reñçberlerden de kilise, okul ve hastanenin yapım ve işletme masrafları yanında din adamlarının ve öğretmenlerin maaşları için de gönüllü katkılar sağlanmaktadır...”⁶³

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin verdiği yetkiyle, Rum Patrikhanesi çatısı altında örgütlenmiş olan Kapadokya Ortodoksları, yaşadıkları köy ve kasabalarda birbirlerine oldukça bağlı şekilde yaşamışlardır. Dolayısıyla, Ortodoksluk onları birbirlerine bağlayan harç olmuştur.

1.2. Etnik Kimlik Tartışmaları

Türkçe konuşan Ortodokslar, Rum Patrikhanesi'ne bağlı olduklarından Osmanlı Devleti tarafından “Rum” olarak tanımlanmışlardır. Örgütlenmeleri, diğer bölgelerde yaşayan Rum topluluklar gibi Patrikhane çatısı altında olmuştur. Fakat Patrikhaneye bağlı Rumlardan büyük farklılık göstermeleri ve tam aksine, Türk-Müslüman komşularıyla dil ve yaşayış açısından büyük benzerlik taşımaları, kökenlerini tartışmalı hale getirmiştir.⁶⁴ Bu nedenle Türkçe konuşan Ortodokslar ile ilgili yapılan çalışmalar, hangi konuya eğilirse eğilsin, genellikle etnik köken noktasında düğümlenmiştir.

⁶² Augustinos, **a.g.e.**, s.67.

⁶³ Toynbee, **a.g.e.**, s. 144-145.

⁶⁴ Hatta bu Ortodoksların büyük oranda Türkçe isimlerle vaftiz edildikleri görülmektedir. Vaftiz kayıtlarına göre, bu isimlerden bazıları şunlardır: Ayvaz, Aydoğdu, Arslan, Yağmur, Yazgülü, Yolcu, Gülhatun, İnci, Kaplan, Kutlu, Maksut, Murat, Benli, Nazlı, Nurlu, Durmuş, Uğurlu, Balaban, Şahin, Şeker, Sinan, Sürmeli, Hıdır. Daha fazla bilgi için bkz: F. D. Apostolopoulou-Er. Andreadi, “Ta Vaptistika Onomata Andron kai Gynaikon Tis Kappadokias” [Kapadokya’da Erkek ve Kadın Vaftiz Adları], **Deltio Kentro Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 1, 1977, s. 89-135.

Bu topluluk hakkındaki birinci görüş, onların Bizans İmparatorluğu tebaası Helenler olduğudur. Bu görüşe göre; Selçukluların Anadolu'ya hâkim olmasıyla beraber, yeni egemenlerinin etkisi veya baskısı sonucu kendi dillerini terk ederek, Türkçe konuşmaya başlamışlardır.

19. yüzyılda İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi'nin yöneticiliğini yapmış olan Aleksandros Paspatis, kaleme aldığı eserinde döneminin bakış açısını yansıtmaktadır. Paspatis'e göre, Anadolu içlerindeki Rumlar, göçebe Türklerin zulmü nedeniyle yok olmuşlardır. Bunun kanıtı da bölge Rumlarının, atalarının dili olan “*o güzel*” Yunancayı unutmalarıdır.⁶⁵

Yine, Severin Salaville ve Eugene Dallegio bu görüşün savunucusu olan iki araştırmacıdır. 1584 ve 1850 yılları arasındaki Karamanlıca eserlerin bibliyografyasını hazırlayan bu araştırmacılar, “Karamanlı” adının bu topluluğun Türk olduğuna işaret edemeyeceğini yazmışlardır. Salaville ve Dallegio, bölgeye hâkim olan Türklerin, dillerini halka kabul ettirdiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁶

Türkçe konuşan mübadillerin zaman içerisinde oluşturulan bu tezi kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Akdağmadeni göçmeni bir Ortodoks, Yunanistan'da yerli halkın kendilerine tutundukları tavır karşısında şunları yazmıştır: “*Yunanistan'ın yerlileri yıllarca Türkiye'den gelen dindaş ve soydaşlarına karşı olumsuz bir tavır sürdürdüler. Fakat onlar Selçuklu Türklerinin 'ya dilinizi ya dininizi' baskısı karşısında ata yadigârı dinlerini seçmişlerdir.*”⁶⁷

Semavi Eyice, Atina'da bulunan Benaki Müzesi'nin kitapçığında, Anadolu'dan göç eden Ortodoksların getirdikleri eşyaların üzerinde bulunan Yunan alfabeli Türkçe ibarelerin açıklamasının şu şekilde yapıldığını aktarmaktadır: “*...Bu salondaki eşyanın bir kısmında Türk veya Grek harfleri ile Türkçe yazıların bulunuşu insanı şaşırtabilir. Bu bazı Anadolu köylerinde, siyasi veya iktisadi mecburiyetlerden Grek halkın kendi okullarına gidemedikleri sebebine dayanır. Böylece Grek çocukları*

---

⁶⁵ Aleksandros Paspatis, **Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı (1833-1860)**, Çev: Marianna Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2014, s.58.

⁶⁶ Severien Salaville, **Eugene Dalloggie, Karamanlidika –Bibliographie analyttique d'ouvrages en langue turque imprimes en caracteres grecs I, 1584-1850**, Atina: 1958. Aktaran: Harun Güngör, “Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 33, Aralık 1984, s.95.

⁶⁷ Argiris Petronotis, **Hacı Ustalar: Akdağmadeni'nden Aridea'ya Bir Mübadele Öyküsü**, Çev. İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2004, s. 30.

Türkçe öğrenmek zorunda kalmıştır...”⁶⁸ Bu açıklamadan, Yunanistan’da, Türkçe konuşan Ortodoksların Yunan kökenli olduğu ve Türklerin zoruyla Türkçe konuşmaya mecbur bırakıldığı tezinin kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Arnold Toynbee de, Türkçe konuşan Ortodoksların Rum olduklarını düşünmekte ve Türk oldukları iddiasını “siyasi” bulmaktadır. Toynbee’ye göre “Türklük” efsanesinin herhangi bir dayanak noktası yoktur. Toynbee, bu topluluğun Rumluğunun en büyük delilinin; onların, İstanbul ve Atina’da yaşayan Yunanlar gibi kendilerinden bahsederken “Rum” kelimesini kullanmaları olduğunu düşünmektedir.⁶⁹

Dimostenis Yağcıoğlu, Karamanlılar topluluğun ortaya çıktığı 12. ve 13. yüzyıllara ait kaynak eksikliği nedeniyle kesin hüküm vermenin zor olduğunu belirtmiştir. Bu eksikliğe rağmen, bölge Ortodokslarının Rum olduğunu düşünmektedir. Yağcıoğlu’na göre Karamanlılar; Karamanoğulları Beyliği döneminde Türkçenin kullanımı konusundaki katı tutum ve Karamanlıların, Ortodoksluğun ve Yunancanın merkezlerine uzaklıkları nedeniyle dilsel bir asimilasyona uğramışlardır.⁷⁰

Türklerin, Anadolu’da Türkçe konuşulmasına yönelik daha somut tehditler yönelttiğini savunan bir görüş de mevcuttur. Buna göre; Türkler, Anadolu’da Türkçe konuşmayan toplulukları dillerini kesmekle tehdit etmiştir. Kendisi de Kapadokya göçmeni olan S. A. Hudaverdoglou, Yunanistan’da soyadını değiştirip “Theodotos” adını aldıktan sonra bu görüşü savunanların başında gelmiştir. Atina’da 1930 yılında toplanan III. Bizans Tetkikleri Kongresi’nde Türklerin “dillerini kesecekleri” tehdidinden korkan Anadolu Rumlarının, Türkçeyi zoraki öğrendikleri beyanında bulunmuştur.⁷¹

Nevşehir’de bulunan Malakopi’de (Derinkuyu) Kapadokya genelinin aksine, antik Yunancaya benzer bir Yunanca konuşulmuştur. 1833 yılında Kapadokya’yı

⁶⁸ Semavi Eyice, “Anadolu’da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)”, **Bulleten**, C. XXXIX, S. 153, Ankara: 1975, s. 48.

⁶⁹ Toynbee, **a.g.e.**, s. 226-227.

⁷⁰ Dimostenis Yağcıoğlu, “Karamanlı Rumlar ve Kimlik-Köken Tartışmaları”, **Azınlıkça**, S. 39, Ağustos 2008, s. 2

⁷¹ S. Houdaverdioglou-Theodotos, **La Litterature Turcophone, Actes du III Congres Int. Des Etudes Byzantines**, Atina, 1932. Aktaran: Eyice, “a.g.m”, s. 26.

gezen Charles Texier, Kapadokya'daki tüm Ortodoks köyler Türkçe konuşurken Malakopi'de durumun farklı olmasının nedenini köyün papazına sormuştur. Papaza göre; Roma İmparatorluğu döneminde, İran hükümdarı Kapadokya'daki Hristiyanlığı yok etmek için Hristiyanlığın dili olan Yunancayı ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bu nedenle tüm Hristiyanların dilleri kesilmiştir. Bu tehdit üzerine bir sonraki nesil, Kapadokya'ya kim hâkim olursa onun dilini konuşmaya başlamıştır. Malakopi bu "katliam" sırasında unutulduğundan halk Yunanca konuşmaya devam etmiştir.⁷² Papazın anlattığı bu öykünün daha sonra S. A. Hudaverdoglou örneğindeki gibi Türklere uyarlandığı görülmektedir.

Bazı Türk tarihçiler de, Türkçe konuşan Ortodoksların Rum kökenli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bunlardan birisi olan Selçuklu tarihçisi Faruk Sümer, 1071 Malazgirt Savaşı ile beraber Oğuzların Anadolu'yu yurt edinmeye başladıklarını belirtmektedir. Bu tarihten sonra büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkler, daha 1085 yılında Avrupalıların Anadolu'ya "Turquie" demesine yol açmıştır.⁷³ Gelen Türklerin sayısı Anadolu'nun yerli nüfusunun çok üzerinde olduğundan Rumlar kendi dillerini unutarak Türkçe konuşmaya başlamış, Türk adetlerini benimsemiş ve Türkçe adlar kullanmışlardır. Sümer'e göre bunların Türk oldukları iddiasının dayanağı bulunmamaktadır. Eğer Türk iseler Anadolu'nun kalabalık Rum unsuruna ne olduğunu açıklamak güçleşecektir.⁷⁴

Türkçe Konuşan Ortodoksların kökenlerine ait ikinci görüş onların Anadolu'ya Selçuklulardan evvel gelmiş Türkler olduğudur. Buna göre; değişik Türk boylarına mensup olan Türkler, Bizans İmparatorluğu ile temasa geçmişler ve Bizans ordusu içerisinde ücretli asker olarak görev almışlardır. İmparatorluğun resmi dini olan Hristiyanlığı kabul eden bu Türkler, sınır koruyucuları olarak kritik bir bölge olan Kapadokya'ya yerleştirilmişlerdir.

Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodoksların Türk olduğuna işaret eden ilk kişilerden biri Şemsettin Sami olmuştur. Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodoksların,

---

⁷² Texier, **a.g.e.**, s. 26.

⁷³ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", **Bellekten**, C. XXIV, S. 96, Ekim 1960, s. 574.

⁷⁴ Sümer, "a.g.m", s. 577.

eski halkların ve Türkmenlerin karışımından doğduğunu dile getiren Şemsettin Sami, bunların Rum sayılmasının yanlış olduğunu yazmıştır:⁷⁵

“...Cinsiyetlerine gelince... Akvam-ı kadime-i mahalliye ile Selçukiler ve Osmanlıların devr-i fütuhunda Asya'nın şimal taraflarından gelmiş olan Türk ve Türkmenlerin ihtilat ve imtizacından hâsıl olmuş bir cinstir...”⁷⁶

Şemsettin Sami, yalnızca İzmir ve Ege Adaları'nda yaşayanların bir kısmının Rum olduğunu belirtmiştir. Şemsettin Sami'nin bu görüşü aynı dönemde Türk basınında da yankı bulmuştur. “Türklük” başlığıyla *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazıda, Anadolu Ortodokslarının, Anadolu'nun eski halkı ve Türkmenlerin karışımından oluştuğu yinelenmiş ve her Müslümanın Türk olmadığı gibi, her Ortodoksun da Rum sayılmaması gerektiği dile getirilmiştir.⁷⁷

Fuat Köprülü de, Türkçe konuşan Ortodoksların, Türklerin baskısıyla, zaman içerisinde kendi dillerini unutan Rumlar oldukları tezine karşı çıkmıştır. Ona göre bu tezi çürüten dört delil bulunmaktadır. İlki, Rumca basit bir lehçe olmadığından unutulmasının mümkün olmamasıdır. İkincisi, Rumlar, Anadolu'da yaşayan Türklere nispeten azınlık olmalarına rağmen ana dillerini unutmayacak bir yoğunluğa sahip olmuştur. Üçüncü olarak ise Anadolu'ya hâkim olan Türkler, hiçbir zaman yönettikleri toplulukların dillerini değiştirmeye çalışmamıştır. Son olarak, Anadolu'nun diğer bölgelerinde Rumca konuşulması, Türkler tarafından unutturulmaya çalışılan bir dil olmadığını göstermektedir. Fuat Köprülü'ye göre bu tarihi veriler, Türkçe konuşan Ortodoksların ana dillerini unutmuş olan eski Rumlar olmadığını delilidir.⁷⁸

Türkçe konuşan Ortodoksların Türk oldukları ile ilgili 1921 yılında bir yazı kaleme almış olan İzzet Ulvi; özellikle fiziksel yapıları ve dilleri nedeniyle, bu topluluğun Türk olduğunu dile getirmiştir. Karamanlıların; iri kemikli, geniş omuzlu, gür siyah saçları, pala bıyıkları, bildikleri birkaç Rumca kelimeyi ifade edememeleri ve konuştukları saf Türkçeyle Oğuz ve Türkmenlerden farklı olmadıklarını yazmıştır. İstanbul'da çıkan *Anatoli* adlı Karamanlıca gazetesinin Yunan alfabesinin tamamını kullanmamasının, Türkçe konuşan Ortodoksların Rumlukla alakasının derecesini

⁷⁵ David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu** (1876-1908), Çev. Zeki Doğan, Fener Yayınları, İstanbul: 1998, s.72

⁷⁶ Şemsettin Sami, **Kamusu'l Alam**, Cilt 1, Mihran Matbaası, İstanbul: 1899, s.396

⁷⁷ “Türklük”, **İkdam**, 20 Mart 1899. Ayrıca bkz: Kushner, **a.g.e**, s. 73

⁷⁸ Köprülüzade Mehmet Fuat, “Anadolu'da Hristiyan Türkler”, **İkdam**, 26 Kânunuevvel (Aralık) 1921, s. 2.

gösterdiğini belirtmiştir. İzzet Ulvi, Türkler Anadolu'ya yerleşmeden önce Bizans ordusunda görev alan bu topluluğun, Hristiyan olduktan sonra kiliselerdeki Rumca ayinleri Bizans İmparatorluğu'na şikâyet ettiklerini belirtmiştir. Bu tarihi delilleri sunan İzzet Ulvi, dolayısıyla anadilleri Türkçe olan Hristiyanların tamamen Türk olduklarını iddia etmiştir.⁷⁹

Türkçe konuşan Ortodoksların Rumlukla olan en güçlü bağlarını koparmak için, Türk Ortodoks Patrikhanesini kuran Papa Eftim; *Hâkimiyet-i Milliye* ve kurduğu Patrikhanenin yayın organı olarak çıkarılan *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* gazetelerinde; Türkçe konuşan Ortodoksların Türklükleri ile ilgili yazılar yazmıştır. Papa Eftim'e göre; Türkçe konuşan Ortodoksların, Türk olduklarının anlaşılması için bir eve girmek yeterlidir. En mütevazı bir eve girildiğinde adı Pavlos veya Meryem olan bu insanların, sadece dillerinin değil adetlerinin de Türk olduğu görülecektir. Kiliselerinde Yunanca ayinleri ilgisizce takip eden bu kişiler, ancak Türkçe dualar eden papazlar tarafından kazanılmıştır. Dolayısıyla Eftim, Türklüklerinin ispatlanması için, Bizans dönemine gidilerek bilgi toplamaya gerek olmadığını düşünmektedir.⁸⁰

Doktor Mehmed Hayri, 1922 yılında yayımlanan Niğde Sancağını anlattığı kitabında, yerli Ortodoksların anadillerinin Türkçe olduğunu belirtmektedir. Bu kitaba göre, Niğde'de elli yaşını geçmiş olan kadınlar Rumca bilmediğinden, çocukların öğrendiği “anadil” Türkçe olmuştur. Kıyı kesimlerle ilişki içerisinde olan erkekler Rumca konuşabiliyorlarsa da konuştukları Rumca, Türkçe ile karışıktır. Mehmed Hayri'ye göre elli yaşını aşmış kadınların ve Niğde'den hiç ayrılmamış olan erkeklerin Türkçe'den başka dil bilmemeleri onların Rumlukla alakalarının olmadığını göstermektedir. Mehmed Hayri, bunların Türklerin İslamiyet'le tanışmadan önce Hristiyan olup, Hristiyan kalmış Türkler olduğunu düşünmektedir. Türkler tarafından dillerinin unutturulduğu tezine ise karşı çıkmıştır. Mehmed Hayri'ye göre, bir milletin dilini değiştirmesi için, öncelikle dinini değiştirmesi gerekmektedir. Din kaldıkça dil

⁷⁹ İzzet Ulvi, “Hristiyan Türkler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinisani (Kasım) 1921.

⁸⁰ Papa Eftim, “Anadolu Hristiyanları ve Arzuları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Teşrinisani (Kasım), 1921. Çeltek göçmeni Stefanos Arsenidis de Yunanca ayinleri anlamadıklarını belirtmektedir: “...*Kilisede doksalogia Yunanca oluyordu ama bir şey anlamıyorduk. Apostolos (Resullerin İşleri) ve Evaggelia (İncil) Türkçe söyleniyordu...*”, *KMS*, Çeltek, Stefanos Arsenidis.

kalmıştır. Ayrıca Türklerin tarihte hiçbir zaman bir milletin dilini ortadan kaldırmaya çalışmadığını da belirtmektedir.⁸¹

Karamanlıcanın yapısına yönelik çalışmalarıyla Karamanlıcanının en yetkin isimlerinden biri olan Janos Eckman, Türkçe konuşan Ortodoksların Türk olduklarının daha ağır bastığını buna dair daha fazla delil olduğunu belirtmektedir.⁸²

Mehmet Eröz, Bizans Devleti tarafından Selçuklu Türklerinin gelişinden yüzyıllar önce, Anadolu'ya farklı Türk boylarının iskân edildiğini belirtmektedir. İlk gelenler -Sultan Alparslan'dan beş buçuk asır önce- Bulgar Türkleridir. 530 ve 755 yıllarında iki kez Bulgar Türklerinin Anadolu'ya iskânı yapılmıştır. Onların ardından Avar, Uz, Peçenek ve Kuman Türkleri farklı tarihlerde Hristiyanlaştırılarak Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Bunların çok kalabalık kitleler olduğunu belirten Eröz, sonradan gelen Müslüman kitlelerin Anadolu'da bu Hristiyan Türkler sayesinde tutunduğunu belirtmektedir.⁸³

Bizans ordusu içerisinde görev almış Hristiyan Türkler ve onların Bizans'a karşı savaşan Müslüman Türklerin tarafına geçmeleri durumu dönemin birçok eserinde de yer almıştır. 947 yılında Abbasi Devleti ve Bizans arasında gerçekleşen savaşta, Kapadokya bölgesine iskân edilmiş önemli sayıda Bulgar Türkünün Bizans safında savaştığı bilinmektedir.⁸⁴ Bizans Tarihçisi Attaleiates de, Malazgirt Savaşı'ndan önce, Bizans ordusunun karargâhı etrafında dolaşp taciz okları atan Selçuklu askerleriyle, Bizans ordusu içerisinde yer alan Peçeneklerin birbirlerine çok benzediklerini; Türklerin karargâha girmesi halinde kovalayan ve kovalanın ayırt edilemeyeceğini yazmaktadır.⁸⁵ Anadolu Türklüğü için bir dönüm noktası sayılan Malazgirt Savaşı sırasında, Selçuklu ordusunun görünüşü ve konuşmaları, Bizans ordusu içerisindeki Hristiyan Türkleri oldukça etkilemiştir. Bizans İmparatoru'nun kızı Anna Komnena, Selçuklu Türklerinin bütün gece kurt gibi uluduklarını, ertesi gün

---

⁸¹ Doktor Mehmet Hayri, **Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Niğde Sancağı**, Yay. Haz. Nevzat Topal, Gülin Öztürk, Kömen Yayınları, Konya: 2016, s. 40-41.

⁸² Janos Eckman "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi**, C. VIII, Sayı 1, Mart 1950, s. 165.

⁸³ Mehmet Eröz, **Hristiyanlaşan Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: 1983, s. X. Bizans ordusundaki ücretli Türk askerleri için bkz: Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2011, s.348

⁸⁴ Oğuz Ünal, **Horasan'dan Anadolu'ya Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2014, s.24

⁸⁵ Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 25, Bahar 2009, s.60.

kalabalık bir Hristiyan Türk grubunun Selçuklu safına geçtiğini yazmaktadır.⁸⁶ Osman Turan, Alp Aslan'ın Malazgirt Savaşı'ndaki bu mahirane taktikleriyle, Bizans ordusu içerisindeki Türklerden oluşan birlikleri kendi yanına çektiğini belirtmektedir.⁸⁷

Bilge Umar, Türkçe konuşan Ortodoksların, Peçenek veya Kuman Türklerine mensup olup Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya yerleştirilmiş ve Bizans etkisiyle Hristiyanlığı seçmiş ücretli askerler olduğunu düşünenlerdendir. Umar'a göre, dinleri haricinde Yunanlarla hiçbir ortak noktaları olmamasına rağmen, "din" kendilerini Rum milletinden saymaları için yeterli olmuştur.⁸⁸

Barış Sarıköse de Türkçe konuşan Ortodoksların değişik zamanlarda Bizans ordusu içerisine dâhil olan; Hristiyanlaştırılarak başta Kapadokya bölgesine yerleştirilen Peçenek, Bulgar, Kuman ve Uz gibi Türk boylarının torunları olduğunu yazmaktadır. "Türkopol" adı verilen bu birlikler, genelde aileleri ile birlikte buralara iskân edilmiş ve bir takım vergilerden muaf olmuşlardır. Sarıköse, Türkçe konuşan Ortodoksların, Ortodoks Hristiyan olduklarından dolayı "Rum" olarak adlandırıldıklarını ancak Rum kelimesinin milli bir anlam taşımayıp "Hristiyan" kelimesi ile eş anlamlı kullanıldığını belirtmektedir.⁸⁹

Türkçe konuşan Ortodoksların Türk olduklarına dair görüşlerin en fazla Milli Mücadele sırasında dile getirildiği görülmektedir. Ancak Müslüman-Türkler arasında –Şemsettin Sami örneğinde olduğu gibi- daha önce bu düşünceye sahip kişiler olduğu, 1914 yılında yayımlanmış Karamanlıca bir salnamede yer alan Dimosthenis Danilidis'in mektubundan anlaşılmaktadır. Bu mektuba göre, Danilidis ailesini ziyaret için İstanbul'dan Ürgüp'e giderken, trende Konya valisinin olduğunu öğrenir ve kendisiyle sohbet etmek ister. Vali, sohbet sırasında bölgede yaşayan Hristiyanlar için "Hristiyan Türkler" ifadesini kullanır. Bunun üzerine Danilidis; kendisinin de Hristiyan olduğunu fakat Türk değil Rum olduğunu söyler. Vali ise bölge ahalisinin birbirinden din dışında farkı olmadığını, Hristiyanların ve Müslümanların Türkçe konuşup, yaşayış ve görünüş açısından aynı olduğunu belirtir. Danilidis karşılık

---

⁸⁶ Anna Comnena, **Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi**, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul, s. 420.

⁸⁷ Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Cilt 1, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1969, s.162.

⁸⁸ Bilge Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İnkılâp Yayınları, İstanbul:1998, s. 10.

⁸⁹ Barış Sarıköse, **Sille –Bin Yıllık Birliktelik-**, Çizgi Kitabevi, Konya: 2009, s. 40.

olarak, Hristiyanların bu bölgenin kadim ahalisi olduğunu; tarihlerinin Büyük İskender’le başlayıp Bizans ile devam ettiğini ve birçok Bizans İmparatorunun Kapadokya’da doğduğunu ve dolayısıyla Kapadokyalıların Bizans Rumluğunun en önemli unsuru olduğu cevabını verir. Türkler ise Anadolu’ya çok sonradan gelip, hâkimiyetleri altındaki Rumlara dillerini unutturmuşlardır. Buna rağmen Kapadokyalılar, din ve milliyetlerini muhafaza etmişlerdir. Türklerin hâkimiyetinden daha az etkilenen köyler ise dillerini korumuşlardır.⁹⁰

Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgili üçüncü görüş, onların Anadolu’nun yerli halkları olduğu, Bizans etkisiyle Hristiyanlığı kabul ettikten sonra, Selçuklu etkisiyle Türkleştikleridir. Osmanlı öncesi Anadolu ile ilgili çalışmaları bulunan Claude Cohen, Karamanlılarla ilgili en olası açıklamanın bu olduğunu belirtmektedir.⁹¹ Aynı şekilde 1880 ve 1896 yıllarında Anadolu’da bulunmuş olan Prof. Ramsay, Kapadokya’da yaşayan Ortodoksların batıdakilerden oldukça farklı olduğunu; dinleri ve dinlerine ait ritüeller dışında hiçbir ortak özellik taşımadıklarını belirtmiştir. Bu durumu gören Ramsay, onların bölgede yaşamış olan diğer milletlerin torunları olduklarını düşünmüştür.⁹²

Robert Anhegger ilk iki görüşün ikisini de benimsemiştir. Anhegger, Türkçe konuşan Ortodoksların iki kökeninden birinin Bizans zamanından kalma Hristiyan Türkler olduğunu belirtir. Buna kanıt olarak ise şer’i mahkeme sicillerinde, Türkçe adlarla kayıtlı olan Hristiyanları gösterir.⁹³ İkinci olarak ise bu topluluğun bir kısmının Yunanca yerine Türkçeyi benimseyen Rumlar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla kısmen Yunan tezine de hak veren Anhegger, bu topluluğa devlet zoruyla Türkçe konuşturulduğu iddiasını ise doğru bulmamaktadır.⁹⁴ Türkçe konuşan Ortodokslar ve edebiyatları ile ilgili bir hayli çalışma yapmış olan Evangelia Balta da “*Ya Türk’tür ya Rum’dur*” yolundaki kuramsallaştırmaların Akdeniz dünyası gibi bir eritme potansiyelinden geçmiş halklar için fazla basit kaçtığını düşünmektedir.⁹⁵ Balta, eserlerinde Türkçe konuşan Ortodoksların kökenlerine dair bir görüş belirtmemiştir.

⁹⁰ Dimosthenis Danilidis, “Babamın Bir Mektubu”, **Mikrasiatikon Imerologion O Astir 1914**, s. 61.

⁹¹ Claude Cohen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2000, s. 104.

⁹² Karakaya, “a.g.m”, s. 49.

⁹³ Bu konu ile ilgili olarak bkz: Anzerlioğlu, **a.g.e**, s. 149-169.

⁹⁴ Misailidis, **a.g.e**, s. XIV-XV. (Önsöz)

⁹⁵ Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek de...**, s. 120.

Bütün bu veriler doğrultusunda, Karamanlıların etnik kökenine dair objektif bir çıkarımda bulunmak aslında oldukça güçtür. Bizans Devleti'nde ücretli askerlik yapan ve Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlığı kabul etmiş olan Türklerin varlığı ve aynı zamanda Kapadokya'da Rumca konuşan köylerin bulunması, Selçuklu veya Osmanlı Devleti baskısıyla Türkçe konuşmadıklarını doğrulamaktadır. Bu doğrultuda Türk oldukları tezi olasılık dâhilinde olmakla birlikte dinin, kimliği tanımlamada ön plana çıktığı daha açık bir ifadeyle milliyetin dine göre tanımlandığı süreç, fiziki antropoloji açısından somut bir cevap verilmesini zorlaştırmaktadır. Bu topluluğun, kendi tanımlamaları göz önünde bulundurulduğunda, Ortodoksluğu yani dini bir niteliği ön plana çıkardıkları dikkat çekmektedir. Öte yandan, 20. yüzyılın başından itibaren verilen eğitim aracılığıyla Yunan kökenli olduklarını kabul etmeye zorlanmışlardır. Dolayısıyla kültürel kimliklerin “*zengin, karmaşık ve belirsiz*” olduğu Anadolu'da yaşayan ve yetişen Türkçe konuşan Ortodokslar, milli kimliğin kati şekilde dayatıldığı bir ortama adapte olmak durumunda kalmışlardır.⁹⁶ Anadolu kültürü yelpazesinin en canlı renklerinden olan Karamanlılar ile ilgili yapılmış olan çalışmalar ilk iki görüş üzerinden ilerlediğinden, bu çalışmaların, Türkçe konuşan Ortodoksların da kafasını karıştırdığı şu dizelerden belli olmaktadır:

*“Biz ki:
Gerçi Rum isek de Rumca pilmez Türkçe söyleriz
Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz
Öyle bir mahludi (karışık) hattı tarikatımız (yazı usulu) vardır
Hurufimiz (Harflerimiz) Yonance, Türkçe meram eyleriz.”⁹⁷*

1.3. Coğrafya ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Bizans Devleti'nin ardından kullanımı terk edilen “Kapadokya” adını karşılayan bölge, 1864 tarihine kadar “Karaman” olarak adlandırılmıştır. Bu tarihten itibaren Ankara, Konya, Sivas ve Adana vilayetlerinin içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte bölgede yaşayan Ortodokslar “Kapadokya” adını kullanmaya devam etmiştir.

Karamanlıca eserlerin, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, Kapadokya coğrafyasının büyük ve küçük yerleşim birimleri ve bu birimlerin demografik ve

⁹⁶ Bruce Clark, **İki Kere Yabancı: Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?**, Çev. Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2008, s. 5.

⁹⁷ Ioannidis, **a.g.e**, s.149.

sosyo-ekonomik durumları hakkında ciddi bilgiler verdiği görülmektedir. Bu eserler vesilesiyle -kendi algılarına göre- Kapadokya coğrafyasının sınırları büyük oranda çizilebilmektedir. Bu bilgilerle en uyumlu sınırlar, Melpo Merlier tarafından verilmiş ve sonrasında kabul görülmüştür. Buna göre Kapadokya; Kayseri, Aksaray-Gelveri, Niğde, Nevşehir, Ürgüp ve Farasa bölgeleri olmak üzere altı bölgeden oluşmaktadır.

1.3.1. Kayseri (Καϊσάρεια) Bölgesi

Anadolu Selçuklular döneminde Anadolu'nun en önemli merkezlerinden biri haline gelmiş olan Kayseri, 1474 yılında Karaman beylerbeyliğine bağlı bir sancak merkezi olmuştur.⁹⁸ 19. yüzyıla kadar bu durum devam etmiş, bu yüzyılın ortalarında ise Bozok vilayetine bağlanmıştır. 1867 Vilayet Nizamnamesi ile son olarak Ankara vilayetine bağlı bir sancak haline gelmiştir. 1906 nüfus sayımına göre, Kayseri sancağının genelinde, toplam 24.012 Ortodoks yaşadığı görülmektedir.⁹⁹

Kayseri sancak merkezine bakıldığında, 19. yüzyılın sonunda tamamı Türkçe konuşan Ortodoks nüfusun sayısı 2000'dir. Erkek nüfusun büyük çoğunluğu çalışmak için İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük şehirlere gitmiş ve buralarda ticaretle uğraşmıştır.¹⁰⁰ Kalanlar ise yiyecek, giyecek, ev eşyası ve tarım aletlerine yönelik dükkânlarını idare etmiştir. Kayseri, köylerdeki Ortodoksların iki-üç ayda bir alışveriş için geldiği oldukça canlı bir ekonomik merkez işlevi görmüştür. Aynı zamanda Kayseri köylerindeki Ortodokslar; askerlik, vergi işleri ve mahkeme için de Kayseri merkeze gelmişlerdir.¹⁰¹

Ağırnas (Αγηννάς): Kayseri sancağının Gesi müdürlüğüne bağlı köy; 19. yüzyılın sonunda 60-70 kadar Ortodoks haneye,¹⁰² 1924 yılına gelindiğinde ise 294

⁹⁸ Mehmet İpşirli, "Kayseri", **DİA**, C. 25, 2005, s. 97.

⁹⁹ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, Çev: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul: 2010, s. 337

¹⁰⁰ Ioannis Kalfoglou, **Zincidere Karyesi'nde Bulunan Ioannis Prodromos Monastırı Yahut Moni Flavianon**, Aleksandros Nomismatidis Matbaası, İstanbul: 1898, s. 559.

¹⁰¹ **KMS**, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

¹⁰² Kalfoglou, **a.g.e**, s. 26.

Ortodoks nüfusa sahip olmuştur.¹⁰³ Erkekleri erken yaşlarda çalışmak için İstanbul'a gitmiştir.¹⁰⁴ Bu nedenle, köyün sadece on hanesi tarımla uğraşmıştır.¹⁰⁵

Zincidere (Ζινδζίδερε):¹⁰⁶ Talas müdürlüğüne bağlı olan köyün erkekleri, büyük şehirlere göç ederek tütün tüccarlığı ve inşaat işleriyle uğraşmıştır.¹⁰⁷ 19. yüzyılın sonunda 500 kadar hanenin bulunduğu Zincidere'nin, 430 hanesi yani çoğunluğu Ortodoks olmuştur.¹⁰⁸ Ancak, erkeklerin ailelerini de yanlarına almaları ile birlikte, köyün nüfusu zaman içerisinde azalmıştır. Ortodoks nüfus, 1924 yılına gelindiğinde 236'ya düşmüştür.¹⁰⁹

Zincidere'de, 1882 yılında, ortaokul, kız okulu ve yetimhaneden oluşan "Zincidere Okulları" açılmıştır. Ayrıca, 200 kadar odası bulunan "Timios Prodromos Manastırı" bu köyde yer almıştır.¹¹⁰ Zincidere, bu iki yapı nedeniyle Kapadokya Ortodoksları için dini bir merkez olarak görülmüştür.

Köy, içerdiği akarsular ve ikliminin iyi olması nedeniyle, Kayserililer için bir sayfiye yeri olmuştur. Örneğin, Tavlasun Ortodoksları, yaz mevsiminin hemen tamamını burada geçirmiştir. Aynı zamanda "Agios Ioannos" adındaki panayıra, Kayserinin her yerinden Ortodokslar gelmiş, büyük bir kalabalığın toplandığı köy, Kayseri Ortodoksları için bir buluşma noktası işlevi görmüştür.¹¹¹

Endürlük (Ανδρονίκιον): Talas müdürlüğüne bağlı olan köyde, 19. yüzyılın sonunda 400 hane Ortodoks bulunmaktayken, mübadele esnasında 145 kişi köyden ayrılmıştır. Bunun nedeni; köyün verimli bir arazisinin olmaması ve erkeklerin İstanbul, İskenderiye, Adana, Mersin gibi bölgelere göç etmesidir.¹¹² Endürlük'te

¹⁰³ **İ Eksodos: Martries Apo Tis Eparhies Tis Kentrikis kai Notias Mikrasias [Göç: İç ve Kuzey Anadolu'dan Tanıklar]**, Cilt: 2, Düzenleyen: Gianni Mourelou, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina: 2004, s. 42.

¹⁰⁴ **KMS**, Ağırnas, Konstantinos Kayseroglou.

¹⁰⁵ Marias B. Asvesti, **Epaggelmatikes Asholies Ton Ellinon Tis Kappadokias [Kapadokya Rumlarının Meslek Uğraşları]**, Epikairota Basımevi, Atina: 1980, s. 52.

¹⁰⁶ Bugün Kayseri'de bulunan Zincidere mahallesi.

¹⁰⁷ Ari Çokona, **20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri**, Literatür Yayınları, İstanbul: 2016, s. 331.

¹⁰⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁰⁹ **İ Eksodos**, s. 67.

¹¹⁰ Bu manastır 1922 yılında Papa Eftim'in önderliğindeki Türk Ortodoks Kongrelerinin ve Kilisesinin merkezi olmuştur.

¹¹¹ **KMS**, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

¹¹² Endürlük Ortodokslarının bu bölgelerdeki uğraştıkları işlere dair bkz: Eirini Reineri, "Androniko: Ena Kappadokiko Horio Kata Ton 19o Aiona [Endürlük: 19. Yüzyılda Bir Kapadokya Köyü]", **Mnimon**, Tom. 15, Atina: 1993.

kalanlar ise çiftçilikle uğraşmıştır. Köyde bir ilkokul bulunmasına rağmen, çocuklar genellikle Timios Prodromos Manastırının Papaz Okuluna gönderilmiştir.¹¹³

Vekse (Βέξε):¹¹⁴ Gesi Müdürlüğüne bağlı olan köyde, 19. yüzyılın sonunda altmış hane Ortodoks yer almıştır.¹¹⁵ 1924 yılında bu sayı 27 haneye düşmüştür.¹¹⁶ Köyün erkekleri çoğunlukla çalışmak için büyük şehirlere gitmiş, kadınlar kökboyası yetiştirip, kumaş boyası satmıştır. Bazı kadınlar ise halı dokumuş, büyük şehirlerdeki eşleri tarafından bu halıların ticareti yapılmıştır.¹¹⁷

Erkilet (Ερκιλετ):¹¹⁸ Boğazlıyan kaymakamlığına bağlı müdürlük olan Erkilet; Rum, Ermeni ve Müslümanların birlikte yaşadığı bir köy olmuştur. 19. yüzyılın sonunda Ortodokslara ait okula elli kadar öğrenci devam etmiştir.¹¹⁹ Ancak göçlerle nüfus azalmış ve 1924 yılında 14 Ortodoks aile kalmıştır.¹²⁰ Köyde kalanlar bağcılık ve arıcılıkla uğraşmıştır.¹²¹

Zile (Ζήλε): Bu isimde başka bir köy bulunduğu buraya “Develi Zilesi” denmiştir. 19. yüzyılın sonunda elli hane kadar Ortodoks’un yaşadığı köyde, Ortodokslara ait bir okul faaliyet göstermiştir.¹²²

Karacaören (Γαρατζόρεν):¹²³ Aziziye mutasarrıflığına bağlı köy, sadece Ortodokslardan oluşmuştur. 19. yüzyılın sonunda seksen hanenin yaşadığı köyden,¹²⁴ 1924 yılında 338 Ortodoks ayrılmıştır. Tarım köyü olan Karacaören’de buğday ekilmiş ve çok uzak köylere bile un satılmıştır.¹²⁵ Hayvancılıkla uğraşanlar ise koyun yünleri ve yaptıkları peynirleri Kayseri pazarlarında satarak geçimlerini sağlamıştır.¹²⁶

---

¹¹³ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 64.

¹¹⁴ Bugün Kayseri’de bulunan Özlüce köyü.

¹¹⁵ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 26.

¹¹⁶ Athanasios E. Karathanasis, **Kappadokia**, Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2008, s. 146.

¹¹⁷ Çokona, **a.g.e.**, s. 333

¹¹⁸ Günümüzde aynı isimle Kayseri’ye bağlıdır.

¹¹⁹ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 134.

¹²⁰ **İ Eksodos**, s. 58

¹²¹ Asvesti, **a.g.e.**, s. 56.

¹²² Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 250.

¹²³ Bugün aynı isimle Bünyan ilçesine bağlıdır.

¹²⁴ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 562

¹²⁵ **KMS**, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

¹²⁶ Asvesti, **a.g.e.**, s. 61.

Karacaören ((Γαρατζόρεν):¹²⁷ Develi kazasına bağlı Karacaören'den, 1924 yılında 45 Ortodoks aile ayrılmıştır.¹²⁸ Karacaören doğal güzellikleri nedeniyle, çevre köyler özellikle de Agios Konstantinos Ortodoksları tarafından sayfiye yeri olarak kullanılmıştır.¹²⁹

Agios Konstantinos (Άγιος Κωνσταντίνος):¹³⁰ Develi kazasına bağlı olan köyün sakinleri genellikle, İstanbul'da bakkallıkla uğraşmıştır.¹³¹ Köyde yaşayanlar ise tarım ve bağcılıkla uğraşmış ve tüm vilayetin sebze-meyvesini bu köy yetiştirmiştir. Aynı zamanda köydeki Ortodoksların bir kısmı, Everek ve Kayseri merkezde esnafılık yapmıştır.¹³² Halkın dili Türkçe olmasına rağmen, açılan okullar vasıtasıyla, mübadele öncesinde Yunanca yaygınlaşmıştır¹³³ Türklerin "Ai Kösten" dedikleri köyün adı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Reşadiye olarak değiştirilmiştir.¹³⁴ Mübadele kararıyla birlikte 110 aile-476 Ortodoks köyden ayrılmıştır.¹³⁵

Germir (Κερμυρ):¹³⁶ Talas müdürlüğüne bağlı olan Germir, 1700'lerin başında oldukça küçük bir köy olmasına rağmen, çevre köylerde yaşayan Ortodoksların göçleri üzerine, 19. yüzyılın sonunda bin haneye ulaşmıştır. Bu hanelerin 600'ünü Ortodokslar oluşturmuştur. Ancak büyük şehirlere göçlerle birlikte, 1924 yılına gelindiğinde 214 Ortodoks kalmıştır.¹³⁷

Germirliler; İstanbul, Samsun, Adana gibi şehirlerde çalışmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren, Mısır¹³⁸ ve Amerika'ya gitmek de yaygınlaşmıştır.¹³⁹ Germir'de

¹²⁷ Bugün aynı isimle Develi ilçesine bağlıdır.

¹²⁸ Asvesti, **a.g.e**, s.62

¹²⁹ **KMS**, Ai Konstantinos, Stefanos Avdelidis-Anastasia Avdelidis-Anastasia Lazarou.

¹³⁰ Bugün Kayseri Develi'de bulunan Reşadiye mahallesi

¹³¹ **KMS**, Ai Konstantinos, Iordanis Aleksandridis.

¹³² **KMS**, Ai Konstantinos, Iordanis Aleksandridis.

¹³³ "Agios Konstantinos", **Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914**, s. 160.

¹³⁴ Bu değişikliğe rağmen köyün Ortodoksları Ai Kösten'i veya Rum mahallesi ibaresini kullanmışlardır. Vasilios Paraskevopoulos'a göre İstanbul'dan yolladıkları mektuplara adres olarak şöyle yazıyorlardı: Kayseri sancağı, Develi kazası, Everek Rum mahallesi. Bkz: **KMS**, Ai Konstantinos, Vasilios Paraskevopoulos.

¹³⁵ **KMS**, Ai Konstantinos, Iordanis Aleksandridis.

¹³⁶ Bugün Kayseri'de bulunan Germir köyü. Köyün adı 1940 yılında kurulan "Yabancı Adları Değiştirme Komisyonu" nun yer adlarını Türkçeleştirme çalışmaları dâhilinde, 27 Mayıs 1960'tan sonra "Konaklar" olarak değiştirilmiştir. Köy muhtarı topladığı imzalarla, 1999 yılında İçişleri Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Valilik ve Kaymakamlığa başvurarak köyün "Germir" adına dönmesini sağlamıştır. Bkz: <http://www.kayseri.gov.tr/germirkonaklar>. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2017

¹³⁷ Karathanasis, **a.g.e**, s. 139.

¹³⁸ Pant. M. Kontogianni, **Geografia Tis Mikras Asias**, P. A. Petrakou Basımevi, Atina: 1921, s.139.

¹³⁹ 20. Yüzyılda İstanbul'daki güvensiz ortam, Kapadokyalıları Amerika'ya gitmeye yöneltmiştir. Elia Kazan'ın 1963 tarihli "Amerika Amerika" filmi Osmanlı döneminde Kapadokya'dan Amerika'ya giden

kalanlar ise hayvancılıkla uğraşmış, çevre köylere ve özellikle de Tavlasun'a et ve süt satmıştır.¹⁴⁰ Yine İstanbul'da bulunan Germirliler, köyün kadınları tarafından hazırlanan pastırmaların ticaretini yapmıştır.

Dışarıda çalışan Germirliler, okulları için düzenli yardımda bulunduğundan, köyün eğitim seviyesi yüksek olmuştur. Ancak bu okullarda verilen Rumca eğitime rağmen halkın tamamı Türkçe konuşmaya devam etmiştir.¹⁴¹

Gesi (Κέσι): Kayseri sancağına bağlı müdürlük olan Gesi'nin nüfusunun çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştur. Ortodoksların neredeyse tamamı, yıllar içerisinde aileleri ile birlikte, İstanbul ve İzmir'e yerleşmiştir. 1924 yılına gelindiğinde, Gesi'den sadece 23 Ortodoks ayrılmıştır.¹⁴²

Moli (Μόλη):¹⁴³ 19. yüzyılın sonunda, 25 kadar Ortodoks ailenin yaşadığı köyün sakinleri erken tarihlerde civar bölgelere ve İstanbul'a göç etmiştir.¹⁴⁴ Kalanlar cehri üretimiyle uğraşmıştır.¹⁴⁵

Talas (Μουτάλασκη): 19. yüzyılın sonunda, 7-8 bin haneye sahip kasabanın önemli bir kısmını Ortodokslar oluşturmuştur. Aynı dönemde, kız ve erkek okuluna elli, ilkokula ise yaklaşık 250 kadar kız ve erkek öğrenci devam etmiştir. Erkekleri İstanbul, Adana ve Mersin gibi şehirlerde kerestecilik, taşçılık, doğramacılık gibi mesleklerle uğraşmıştır.¹⁴⁶ Kasabanın Ortodoks nüfusu, erkeklerin ailelerini de yanlarına almaya başlamaları nedeniyle, 20. yüzyılın başından itibaren azalmaya başlamıştır. 1921 yılında 4000 olarak belirtilen nüfus,¹⁴⁷ 1924 yılında 843 Ortodoks'a düşmüştür.¹⁴⁸ Talas, azalan nüfusuna rağmen, çevre köyler için bir merkez işlevi

---

Ortodoks bir gencin hikâyesini anlatmaktadır. Bkz: <http://www.imdb.com/title/tt0056825/>. Erişim tarihi: 7 Haziran 2106. Yönetmen Elia Kazan'ın kendisi de Germirlidir ve bahsedilen filmin bir kısmı Kayseri'de çekilmiştir. Konuya dair 10 Şubat 1962 tarihli "Ses Dergisi" haber için bkz: <http://www.turknostalji.com/elia-kazan-kayserideki-koyunu-ziyaret-etti.html>. Amerika'daki Yunan diasporası için ayrıca bkz: J.P. Jenides, **The Greeks in America**, George H. Doran Yayınevi, New York: 1922.

¹⁴⁰ KMS, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

¹⁴¹ Ioannidis, **a.g.e.**, s.45.

¹⁴² Karathanasis, **a.g.e.**, s. 155.

¹⁴³ Bu köyün günümüzdeki bilgilerine ulaşamamıştır.

¹⁴⁴ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁴⁵ Asvesti, **a.g.e.**, s. 68. **Cehri:** Kırmızı renk elde edilen bir kök.

¹⁴⁶ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁴⁷ Kontogiannis, **a.g.e.**, s. 139.

¹⁴⁸ **İ Eksodos**, s.99.

görmüştür. Bakkal, kasap ve ev eşyası satan birçok dükkân bulunması nedeniyle, alışveriş için tercih edilmiştir.¹⁴⁹

Skopi (Σκόπι):¹⁵⁰ Gesi müdürlüğüne bağlı Skopi köyünde, 1924 yılında 46 Ortodoks hane yer almıştır.¹⁵¹ Erkeklerin büyük çoğunluğu İstanbul’da sıvıcılık ile meşgul olurken, köyde kalan kadınlar halı dokuma işi yapmıştır.¹⁵²

Stefana (Στέφανα):¹⁵³ 19. yüzyılın sonunda yaklaşık 150 Ortodoks’un yaşadığı¹⁵⁴ köyün erkekleri, İstanbul’da tüccar ve boyacı olarak çalışmıştır.¹⁵⁵

Dereköy (Ποτάμια): 19. yüzyılın sonunda 120 kadar Ortodoks ailenin yaşadığı köyün nüfusu, 1924 yılında 87 aileye gerilemiştir.¹⁵⁶ Köyde, Ortodokslara ait bir okul ve iki kilise faaliyet göstermiştir.¹⁵⁷

İncesu (Ινδζεσου): 19. yüzyılın sonunda 800 hane olan kasaba Ortodoksları, “Agios Euthathios” ve “Agios Dimitrios” adlarındaki iki ayrı mahallede yer almıştır. Ancak diğer bölgelerdeki gibi büyük şehirlere göçlerin yaşanması nedeniyle, 1924 yılında Ortodoks nüfusu 120 aileye gerilemiştir.¹⁵⁸

Eğitim açısından oldukça gelişmiş olan İncesu’da, dört okul faaliyet göstermiştir.¹⁵⁹ Köyün sakinleri oldukça duru bir Türkçe konuşmalarıyla bilinmektedir.¹⁶⁰ Sakinleri, kasabada yetişen tatlı üzümlerden şarap üretmiştir. İstanbul’da bulunanlar ise genellikle bakkallıkla uğraşmakla birlikte, Osmanlı yönetimiyle kurdukları iyi ilişki sayesinde bir takım ayrıcalıklar kazanmış ve bu sektörü ellerinde tutmuşlardır.¹⁶¹

---

¹⁴⁹ KMS, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

¹⁵⁰ Bugün Kayseri’de bulunan Subaşı köyü.

¹⁵¹ **İ Eksodos**, s. 107.

¹⁵² Asvesti, **a.g.e**, s. 73.

¹⁵³ Bugün Kayseri Talas’ta bulunan Reşadiye Mahallesi

¹⁵⁴ Kalfoglou, **a.g.e**, s. 47.

¹⁵⁵ Çokona, **a.g.e**, s. 332.

¹⁵⁶ **İ Eksodos**, s. 285.

¹⁵⁷ Kalfoglou, **a.g.e**, s. 135

¹⁵⁸ Asvesti, **a.g.e**, s. 79.

¹⁵⁹ Anastasis Konezoglou, “İncesu Kasabası Hakkında Bazı Malumat”, **Anatoli**, 8 Ağustos 1891.

¹⁶⁰ Ioannidis, **a.g.e**, s. 74.

¹⁶¹ Konezoglou, “a.g.m”, s. 1.

Tavlasun (Ταβλουσούν):¹⁶² Tavlasun köyü, 19. yüzyılın sonunda yüz kadar Ortodoks aile barındırmıştır. Ancak İstanbul'a göçler nedeniyle, 1924'e gelindiğinde Ortodoksların sayısı 26 aile-68 kişiye gerilemiştir.¹⁶³

Tavlasun'da tarım sınırlı olmakla birlikte, çoğunlukla Türklerin elinde olmuştur. Bölgenin ticarete de elverişsiz olması nedeniyle, erkeklerinin büyük kısmı dışarıda çalışmış ve çoğunlukla İstanbul, İzmir ve Mısır'a gitmişlerdir.¹⁶⁴ 19. yüzyılın sonlarından itibaren ulaşım imkânlarının iyileşmesiyle birlikte, daha evvel 2-4 yılda bir ailelerini görmek için köye gelen erkekler, ailelerini de yanlarına almaya başlamıştır. Köyün Ortodoks nüfusunun azalmasına rağmen, büyük şehirlerdeki hemşerileri köylerinin kalkınması için yardımda bulunmaya devam etmiştir.¹⁶⁵ Halkı Türkçe konuşmakla beraber, okulda verilen eğitim, Rumca bilenlerin sayısını artırmıştır.¹⁶⁶

Taksiarhis (Ταξιάρχης):¹⁶⁷ Sarmusaklı kaymakamlığına bağlı olan köyün nüfusu,¹⁶⁸ 19. yüzyılın sonunda 400 hane iken,¹⁶⁹ göçler nedeniyle bu sayı 1924 yılında 135 kişiye inmiştir.¹⁷⁰ Köyde yetmiş kadar öğrencinin devam ettiği iki okul faaliyet göstermiştir.¹⁷¹

Çukur (Τζουρούρ):¹⁷² Kayseri sancağının Muncusun müdürlüğüne bağlı köyde, 19. yüzyıl sonunda yüz hane,¹⁷³ 1924 yılında ise 126 Ortodoks hane yer almıştır. Sakinleri tarımla uğraşmış ve diğer köylere, özellikle de Tavlasun'a un satmıştır.¹⁷⁴

---

¹⁶² Bugün Kayseri'de bulunan Tavlusun köyü. Köyün adı 1960 yılında "Aydınlar" olarak değiştirilmiştir. Köylüler 1988 yılından itibaren resmi makamlara başvurarak köyün eski adına dönmelerini talep etmişlerdir. On yıl sonra, 1998'de, köyün adı tekrar "Tavlusun" olarak değiştirilmiştir. Bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/germir-ile-tavlusun-adlarına-sahip-çikti-konaklar-ve-aydinlar-olmayı-reddedi-38395067>. Erişim tarihi: 5 Ekim 2016.

¹⁶³ KMS, Tavlasun, Giannis Emmanouelidis-Tilemahos Ioannidis.

¹⁶⁴ Kontogiannis, a.g.e, s.139.

¹⁶⁵ KMS, Tavlasun, Giannis Emmanouelidis-Tilemahos Ioannidis.

¹⁶⁶ Ioannidis, a.g.e, s. 45-46.

¹⁶⁷ Bugün Kayseri'de bulunan Karabağ köyü.

¹⁶⁸ KMS, Taksiarhis, Haral. Haralampidis.

¹⁶⁹ Kalfoglou, a.g.e, s.15.

¹⁷⁰ KMS, Taksiarhis, Haral. Haralampidis.

¹⁷¹ Ioannidis, a.g.e, s. 66.

¹⁷² Bugün Kayseri'de bulunan Özvatan ilçesi.

¹⁷³ Kalfoglou, a.g.e, s. 564.

¹⁷⁴ KMS, Tavlasun, Ioannidis Tilemahos.

Sarmusaklı (Σαρμουσακλί):¹⁷⁵ Sivas valiliğine bağlı kaymakamlık olan Sarmusaklı'da, 19. yüzyıl sonunda 120 hane,¹⁷⁶ 1924 yılında ise 133 Ortodoks hane yer almıştır.¹⁷⁷ Ortodoksların bir okulu bulunmakla birlikte, ekonomileri Anadolu'da meşhur olan Bünyan halılarının üretimine dayanmıştır.¹⁷⁸ Bu nedenle, önceki dönemle kıyaslandığında köyün göç vermediği aksine nüfusun arttığı görülmektedir. Aynı zamanda tarım köyü olan Sarmusaklı'dan çevre köylere un satışı yapılmıştır.¹⁷⁹

Taşlık (Τάσλικ): Muncusun müdürlüğüne bağlı olan köyde; 19. yüzyılın sonunda elli hane,¹⁸⁰ 1924 yılında ise 154 Ortodoks hane yer almıştır.¹⁸¹ Sakinleri tarım, hayvancılık ve arıcılıkla uğraşmıştır. Aynı zamanda köydeki on aile, değirmen taşı yapımında çalışmıştır.¹⁸²

Rumkavak (Ρούμαβακ):¹⁸³ Yozgat sancağının Boğazlıyan kaymakamlığına bağlı köyde; 19. yüzyılın sonunda seksen hane Ortodoks yaşarken,¹⁸⁴ bu sayı 1924 yılında 756 kişiye ulaşmıştır.¹⁸⁵ Dışarıya göç vermeyen köyde Ortodokslara ait bir okul faaliyet göstermiştir.

Çat (Τσάτ):¹⁸⁶ Yozgat sancağının Boğazlıyan kaymakamlığına bağlı olan Çat köyünün çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştur. Ortodoks nüfus, 19. yüzyılın sonunda yirmi hane olmakla birlikte, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Ortodokslara ait küçük bir okul ve kilise faaliyet göstermiştir.¹⁸⁷ Aynı zamanda ormanlık olan köyün Ortodoksları, ormanın odunlarından faydalanarak döven yapmış ve Ağırnas, Vekse, Skopi, Gesi, Taksiarhis köylerinde takas usulüyle satmıştır.¹⁸⁸

¹⁷⁵ Bugün aynı isimle Kayseri'ye bağlıdır.

¹⁷⁶ Kalfoglou, **a.g.e.**, s.562.

¹⁷⁷ Asvesti, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁷⁸ Çokona, **a.g.e.**, s.334.

¹⁷⁹ **KMS**, Tavlasun, Ioannidis Tilemahos.

¹⁸⁰ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 565.

¹⁸¹ **İ Eksodos**, s.123.

¹⁸² Asvesti, **a.g.e.**, s.76.

¹⁸³ Bugün Kavaklı adıyla Özvatan ilçesine bağlıdır.

¹⁸⁴ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 565.

¹⁸⁵ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 155.

¹⁸⁶ Bu köyün günümüzdeki bilgilerine ulaşılammıştır.

¹⁸⁷ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 566.

¹⁸⁸ **KMS**, Çat, Athanasios Navrozoglou.

1.3.2. Aksaray-Gelveri (Ακσεραϊ- Κέλβερι) Bölgesi

Aksaray (Ακσεραϊ): Ankara vilayetine bağlı sancak olan Aksaray’da yaşayan Ortodokslar, ruhani olarak Konya Metropolitliğine bağlıydı. 19. yüzyılın sonunda Aksaray merkezinde, Kayseri ve Gelveri’den göç eden 400 kadar Ortodoks yaşıyordu. Ancak bu sayı, 1924 yılında 203’e düşmüştür.¹⁸⁹ Sancak merkezinde Ortodokslara ait küçük bir okul ve kilise olarak kullanılan bir ev faaliyet göstermiştir.¹⁹⁰

Aksaray köylerinde yaşayan tüm Ortodokslar, Anadolu’da meşhur olan deve dişi buğdayını üretmişlerdir. Merkezdeki Ortodokslar, bu buğdayın ticareti, sarraflık ve otel işletmeciliğiyle uğraşmıştır.¹⁹¹

Gelveri (Κέλβερι):¹⁹² Gelveri Ortodokslarının nüfusu, 19. yüzyılın sonunda 550 hane olmakla birlikte,¹⁹³ 1924 yılında yaklaşık 800 hane Ortodoks Gelveri’den ayrılmıştır. Ortodoksların sayısı; Kennetala, Sivrihisar, Halvadere ve Çeltek adlı Gelveri’ye bağlı olan köylerle birlikte dört bini bulmuştur. Sadece Çeltek köyü dışında, bölgenin tüm Ortodoksları Türkçe konuşmuştur.¹⁹⁴ Gelveri’de 1802 senesinden itibaren bir okulun faaliyet göstermesi ve bu okulun 1850 yılında Yunanca ağırlıklı eğitime geçmesine rağmen, Gelveri Ortodoksları Türkçe konuşmaya devam etmiştir. 1891 yılında, kız çocukları için ayrı bir okul daha açılmıştır.¹⁹⁵

Gelveri erkeklerinin büyük çoğunluğu İstanbul’da çalışmıştır. Bir kısmı ise Adana ve Mersin’de bakkallık ve hayvan ticaretiyle uğraşmıştır. Ancak güney bölgelere yapılan göç, İstanbul’dan farklılık göstermiştir. Buralarda çalışan erkekler, bu şehirlerin çok sıcak olması ve kolera korkusu nedeniyle; yaz aylarında Gelveri’ye geri dönmüşlerdir. 20. yüzyılda Mısır, Bulgaristan, Rusya, Romanya ve Amerika’ya da gidenler olmuştur. Gelveri’de kalanlar ise demircilik, çömlekçilik gibi işlerle uğraşmıştır.¹⁹⁶ Yaptıkları su testileri ve küpler Anadolu’da oldukça büyük ün

¹⁸⁹ **İ Eksodos**, s.5.

¹⁹⁰ Ioannidis, **a.g.e**, s. 131.

¹⁹¹ Yunanistan’a göçmüş olan Aksaraylılar, Aksaray’daki topraklarının çok verimli olduğunu ve her dönümün Yunanistan’da kendilerine verilen topraklara göre dört katı fazla ürün verdiğini anlatmışlardır. Asvesti, **a.g.e**, s. 25.

¹⁹² Bugün Aksaray’a bağlı Güzelyurt ilçesi.

¹⁹³ Ioannis Panteleimonidis, “Anatoli Kıtasi Hakkında Malumat: Gelveri”, **Anatoli**, 7 Eylül 1891.

¹⁹⁴ Eleni Karaca, “H Paideia Sto Gkelveri Tis Kappadokias” [Kapadokya Gelveri’de Eğitim], **Deltio Kentrou Mikrasiatikou Spoudon**, Tom. 3, 1982, s. 127.

¹⁹⁵ Ioannidis, **a.g.e**, s. 128-129.

¹⁹⁶ Eleni Karatza, **Kappadokia: O Telefteos Ellinismos Tis Periferias Aksaray Gelveri (Karvali) [Kapadokya: Aksaray Gelveri’nin Son Rumları]**, Gnosi Basımevi, Atina: 1985, s. 287.

kazanmıştır. Kadınlar ise yetiştirdikleri hayvanların yününden halı, seccade, yastık ve heybe yaparak satmışlardır.¹⁹⁷

Kennetala (Κεννέταλα):¹⁹⁸ 19. yüzyılın sonunda yirmi Ortodoks hanenin yaşadığı¹⁹⁹ bu küçük köyde, yirmi Ortodoks çocuğun eğitim gördüğü bir okul faaliyet göstermiştir.²⁰⁰ Köyün erkeklerinin bir kısmı İstanbul’da, köyde kalanlar ise Gelveri ve Sivrihisar’ın bağlarında çalışmıştır.²⁰¹

Sivrihisar (Σίβρι χισάρ): 19. yüzyılın sonunda sadece Ortodoksların yaşadığı altmış haneli bir köy olan Sivrihisar’ın, diğer köy ve kasabaların aksine göç veren bir köy olmadığı 1924 verilerinden anlaşılmaktadır. 1924’e gelindiğinde köyün nüfusu azalmamış, 132 hane-450 Ortodoks’a yükselmiştir.²⁰² Köyün erkeklerinin uğraştıkları işlere dair bilgiye ulaşılamamışsa da, göç etmemiş olmaları nedeniyle tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları düşünülebilir. Köyde küçük bir ilköğretim okulu faaliyet göstermiştir.²⁰³

Halvadere (Χαλβαδερές):²⁰⁴ Köyün Ortodoks nüfusu, 19. yüzyılın sonunda altmış hane iken,²⁰⁵ 1924 yılı verilerinde ise 195 Ortodoks olarak belirtilmiştir.²⁰⁶ Köyde okul bulunmamakla birlikte, köyün papazı tarafından kilise avlusunda eğitim verilmiştir.²⁰⁷ Halkı, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.

Çeltek (Τζέλτεκ):²⁰⁸ Çeltek köyü, 19. yüzyılın ortalarında, tarlalarının uzak olması nedeniyle Misti’den göçen 15 aile tarafından kurulmuştur.²⁰⁹ Daha sonra Semendere ve Akso’dan gelenlerle birlikte köy kalabalıklaşmıştır.²¹⁰ Sakinleri tarım ve hayvancılıkla uğraşmış; buğday, arpa ve keten tohumunun yanı sıra, Anadolu’da

¹⁹⁷ Ioannis Panteleimonidis, “Anatoli Kıtası Hakkında Malumat: Gelveri”, *Anatoli*, 9 Eylül 1891.

¹⁹⁸ Bugün Aksaray’da bulunan Akyamaç köyü.

¹⁹⁹ Ioannis Panteleimonidis, “Anatoli Kıtası Hakkında Malumat: Gelveri”, *Anatoli*, 7 Eylül 1891.

²⁰⁰ Ioannidis, *a.g.e.*, s. 130.

²⁰¹ Asvesti, *a.g.e.*, s.37.

²⁰² Karatza, *a.g.e.*, s. 55.

²⁰³ Ioannidis, *a.g.e.*, s. 125.

²⁰⁴ Bugün Aksaray’da bulunan Helvadere kasabası.

²⁰⁵ Ioannis Panteleimonidis, “Anatoli Kıtası Hakkında Malumat: Gelveri”, *Anatoli*, 7 Eylül 1891.

²⁰⁶ **İ Eksodos**, s. 29.

²⁰⁷ Konstantinos Nigdelis, **To Halvantere Tis Kappadokias [Kapadokya’nın Halvadere Köyü]**, Ekpaideftiko&Politistiko İdrima, Yayın yeri yok (y.y), tarih yok (t.y), s. 31.

²⁰⁸ Bugün Aksaray’da bulunan Çeltek köyü.

²⁰⁹ **KMS**, Çeltek, Hristos Papadopoulos.

²¹⁰ **KMS**, Çeltek, Stefanos Arsenidis.

oldukça meşhur olan bölgeye has mercimeği yetiştirmişlerdir.²¹¹ Aynı zamanda verimli bağlarından şarap ve ouzo üretip, Gelveri’de satmışlardır.²¹²

Çeltek’te de diğer bölgelerde olduğu gibi dışarıya çalışmaya gitmenin yaygın olduğu görülmektedir. Toprağı olmayanların bir kısmı, çevrelerindeki şehir ve köylere gitmiştir. Aksaray’da fenercilik yapan birçok Çeltekli olmasının yanı sıra, mevsimlik işçi olarak Konya’da ve pamuk toplamak üzere Aksaray’daki Türk köylerinde çalışmışlardır.²¹³

1910 ve 1914 yılları arası, erkeklerin bir başka iş alanı Bağdat Demiryolu olmuştur. Birçok erkek demiryolu yapımında çalışmak üzere Konya’ya gitmiştir. Bu esnada balık avlama işinde kullanabilmek için, köyelerine dinamit taşımış ve yığmışlardır. Böylece elde ettikleri bol balıkla, 1910 sonrası başka bir geçim kaynağına kavuşmuşlardır.²¹⁴ Köyden İstanbul’a göçen erkekler ise genellikle hamallıkla uğraşmıştır.²¹⁵

1.3.3. Nevşehir (Νέβσεχιρ) Bölgesi

Konya vilayetine bağlı Niğde sancağına katılmış kaza merkezi olan Nevşehir; 17. yüzyılda kervanların uğrak yeri olan “Muskara” köyü olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada doğmuş olan Vezir Damat İbrahim Paşa tarafından “Nevşehir” ismiyle yeniden kurulmuştur. Şehri kalabalıklaştırmak amacıyla, çevre köy ve kasabalardan göçün teşvik edildiği Nevşehir’de, ilk zamanlarda altı bin Ortodoks yer almıştır.²¹⁶ Bu sayı gittikçe artmış ve Osmanlı Devleti’nin 1893 nüfus sayımına göre 8898’e ulaşmıştır.²¹⁷ Sakinleri ziraat ve ticaretle geçinmiş ve özellikle ipekböceği kozaları satmışlardır.²¹⁸ Oluşturmuş oldukları loncalara bakıldığında; terzilik, yemenicilik, boyacılık, çerçilik, kayıkçılık, kuyumculuk ve berberlikle de

²¹¹ KMS, Gelveri, Georgios Hatzatolou. Tanık, yetiştirdikleri mercimek için “kına gibi” tasvirini kullanmıştır.

²¹² KMS, Çeltek, Grigoria Arsenidis.

²¹³ KMS, Çeltek, Grigoia Arsenidis.

²¹⁴ Tanık, çevre köylerde yaşayan Türklerin bu yüzden kendilerinden korktuğunu belirtmiştir: “Dinamitleri dereye atıyorduk ve çok fazla balık topluyorduk. Türkler bam bum u duyup bizden korktular...” KMS, Çeltek, Stefanos Arsenidis.

²¹⁵ Çokona, a.g.e, s.352.

²¹⁶ Karathanasis, a.g.e, s.164.

²¹⁷ Karpat, a.g.e, s. 300.

²¹⁸ Çokona, a.g.e, s. 354.

uğraşmışlardır.²¹⁹ Ancak zamanla diğer bölgelerdeki gibi İstanbul'a göç başlamış ve nüfusu 1924 yılında 645 haneye gerilemiştir.²²⁰ Buna karşılık, aynı tarihte İstanbul'daki Nevşehirliilerin sayısı 723 haneye ulaşmıştır.²²¹

Mübadele öncesi, Nevşehir Ortodokslarının okulları, Kapadokya'nın diğer bölgelerine göre daha büyük bir gelişme göstermiştir. Okulları; erkek ve kız çocukları için anaokulu (5-8 yaş arası 250-300 öğrenci), dört sınıflı ilköğretim (7-12 yaş arası 300 öğrenci), üç sınıflı yatılı okul (12-16 yaş arası 80 öğrenci) ve dört sınıflı bir kız okulu (200 kız öğrenci) olmak üzere beş kısımdan oluşmuştur. Okulların yıllık masrafları; İstanbul ve Nevşehir'deki kira gelirlerinden, kiliselerden toplanan bağışlardan, İstanbul'da okullar yararına tertip edilen tiyatro hasılatından ve Nevşehirliilerin bağışlarından karşılanmıştır.²²² Bu okullara rağmen, Nevşehir Ortodokslarının tamamının dilleri Türkçe olmuştur.

Şekil 1: Yerel kıyafetleriyle Nevşehirli bir Ortodoks kadın (*Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforiasının Yüzüncü Sene-i Devriyesi 1820-1920*, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1920, s. 39)

²¹⁹ Kiriaki Mamoni, "Samoteiaki Organosi Tou Ellinismou Sti Mikra Asia"[Küçük Asya Rumlarının Dernek Örgütlenmeleri], *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon*, Tom. 6, 1986, s. 180.

²²⁰ *İ Eksodos*, s. 137.

²²¹ Karathanasis, *a.g.e.*, s. 166.

²²² Ioannidis, *a.g.e.*, s. 85-90.

Eneği (Ανακού):²²³ Eneği, 19. yüzyılın sonunda bin Ortodoks'un²²⁴ yaşadığı bir köy iken, köyün nüfusu 1924 yılında 435'e gerilemiştir.²²⁵

Aravison (Αραπισόν):²²⁶ Eski adı "Aravissou" olan kasaba, yine Damat İbrahim Paşa tarafından iyileştirilmiş ve yeni hali için buraya "Gülşehir" adı verilmiştir. Kasabada, 19. yüzyılın sonunda, altı bin kadar Ortodoks nüfus yer almıştır.²²⁷ Bir Yunan usulü okul, bir ilköğretim ve kız okulu olmak üzere üç okul faaliyet göstermiştir.²²⁸ Halkı; tarım, çerçicilik ve balıkçılıkla geçinmiştir.²²⁹ Aravison Ortodoksları, 1914 nüfus verilerine göre, büyük oranda sayılarını korurken,²³⁰ 1924 yılına gelindiğinde, büyük bir göç dalgası yaşanmış ve nüfus 1270'e düşmüştür.²³¹

Malakopi (Μαλακοπή):²³² Konya vilayetinin Nevşehir kaymakamlığına bağlı köyün Ortodoks nüfusu, 19. yüzyılın sonunda 1600 iken,²³³ 1924 yılına gelindiğinde 765'e düşmüştür.²³⁴ Köyün erkekleri, çalışmak için başta İstanbul olmak üzere (1924 yılında 850 kişi) İzmir, Atina ve New York'a göç etmişlerdir.²³⁵ İstanbul'dakiler bakkallık, tütsülenmiş balık satışı ve bankerlikle uğraşmıştır.²³⁶ Bunların bağışlarıyla, Malakopi'nin okulları oldukça gelişmiş ve 19. yüzyılın sonunda, sekiz sınıftan oluşan bir meslek okulu ve bir de kız okulu açılmıştır.²³⁷

Floita (Φλοϊτα):²³⁸ Köyde, 1924 yılında 546 aile-2280 Ortodoks yer almıştır.²³⁹ Daha evvel tarımla uğraşan köylüler, 19. yüzyılın sonlarına doğru, diğer

---

²²³ Bugün Nevşehir'de bulunan Kaymaklı beldesi.

²²⁴ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 95.

²²⁵ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 168.

²²⁶ Bugün Nevşehir'de bulunan Gülşehir ilçesi.

²²⁷ Farasopoulos, **a.g.e.**, s.100.

²²⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s.91.

²²⁹ Çokona, **a.g.e.**, s. 354.

²³⁰ İçişleri Bakanlığı, Nüfus Defterleri İdaresi Genel Müdürlüğü, Memalik-i Osmaniyye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistikî kaynağına göre 4800 kişidir. Bkz: Karpat, **a.g.e.**, s. 394.

²³¹ **İ Eksodos**, s.152.

²³² Bugün Nevşehir'de bulunan Derinkuyu ilçesi.

²³³ Simeon S. Farasopoulos, **Ta Sillata: Meleti Tou Nomou Ikoniou Ipo Geografikin, Fioogikin kai Ethnologikin Eposin [Zile: Konya Vilayeti'nin Coğrafi, Filolojik ve Etnolojik Açidan İncelenmesi]**, Deligianni kai Adelfon Kalegri Basımevi, Atina: 1895, s. 60.

²³⁴ **İ Eksodos**, s. 163.

²³⁵ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 171.

²³⁶ Çokona, **a.g.e.**, s. 354.

²³⁷ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 98.

²³⁸ Bugün Nevşehir'de bulunan Suvermez köyü.

²³⁹ İstanbul'a yönelen göçe rağmen yıllar içerisinde köyün Ortodoks nüfusunun azalmadığı hatta arttığı görülmektedir. Karamanlıca Salname olan "Astir", 1914 yılında 530 hane bilgisini vermektedir. "Flogita (Suvermez)", **Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914**, s. 246.

Kapadokya köyleri gibi büyük şehirlere ve özellikle de İstanbul'a göçmeye başlamıştır. İstanbul'da yağcılık, lambacılık, bakkallık ve tüccarlıkla uğraşmışlardır. Göçten evvel büyük bir köy olan Floita'da okul bulunmazken İstanbul'a gidenler bir cemiyet kurarak köyleri için bir okul yaptırmışlardır.²⁴⁰

Tila (Δήλα):²⁴¹ Develi müdürlüğüne bağlı olan köyden, 1924 yılında Rumca konuşan 77 Ortodoks aile ayrılmıştır.²⁴²

Zile (Σύλατα/Zήλε):²⁴³ Nevşehir'in güneyinde bulunan köyün 720 hanesini de Ortodokslar oluşturmuştur.²⁴⁴ Zileliler, çoğunlukla İstanbul'da çalışmışlardır. Bunların bağışlarıyla birlikte, 1887 yılında köyde bir okul inşa edilmiştir.²⁴⁵

1.3.4 Niğde (Νίγη) Bölgesi

1475 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu Niğde, daha sonra Konya vilayetine bağlı bir sancak haline getirilmiştir.²⁴⁶ Buna rağmen Niğde'de daha fazla Ortodoks bulunduğu için Konya Metropolitinin konutu Niğde'ye taşınmıştır.

1893 Osmanlı nüfus verilerine göre, Niğde merkezinde 15.725 Ortodoks yer almıştır.²⁴⁷ Merkezdeki Ortodoks cemaatinin kız ve erkek çocukları için iki okul faaliyet göstermiştir. Okulların masrafı, Niğde ve İstanbul'da bulunan emlakın kiralardan ve öğrencilerin ödediği ücretle karşılanmıştır. Sakinleri çoğunlukla toptan tahıl ticareti ile uğraşmıştır.²⁴⁸ Niğde Ortodokslarının tamamının dilleri Türkçe olmuştur.

Kayabaşı (Καγιάπασι): Niğde merkezindeki mahallede, 19. yüzyılın sonunda, yaklaşık 300 hane kadar Ortodoks yer almıştır. Mahallede iki kilise ve büyük bir Metropolit binası faaliyet göstermiştir. Kayabaşı'ndaki meslek okulu ve kız okuluna 500 kadar öğrenci devam etmiştir. Sakinlerinden bir kısmı İstanbul'a göçerek burada

²⁴⁰ "Flogita (Suvermez)", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 246.

²⁴¹ Bugün Nevşehir'de bulunan Til köyü.

²⁴² **İ Eksodos**, s. 158.

²⁴³ Bugün Nevşehir'de bulunan Özlüce köyü.

²⁴⁴ Kalfoglou, **a.g.e**, s.250.

²⁴⁵ Ioannidis, **a.g.e**, s. 92.

²⁴⁶ Mustafa Oflaz, "Niğde", **DİA**, C. 33, s. 93.

²⁴⁷ Karpat, **a.g.e**, s. 300.

²⁴⁸ Ioannidis, **a.g.e**, s. 107.

ticaretle uğraşmış ve zenginleşmişlerdir. Okullarının ihtiyaçları için, yıllık olarak, yüklü bir yardım göndermişlerdir.²⁴⁹

Andaval (Ανδαβάλ):²⁵⁰ Tamamı Ortodoks olan köyde, 19. yüzyılın sonunda yaklaşık iki bin, 1924 yılına gelindiğinde ise 1812 Ortodoks yer almıştır.²⁵¹ Halkı genelde çiftçilikle uğraşmıştır. Bereketli topraklara sahip köyde birçok meyve yetişmiş ve aynı zamanda bu köyden dışarıya keten satılmıştır.²⁵² İstanbul'a göçenler ise çeşitli işlerde çalışmakla birlikte, genelde hamallıkla uğraşmıştır.²⁵³ İstanbul'da çalışanların yardımlarıyla, 19. yüzyılın sonunda köyde bir okul açılmıştır.

Aksos (Αξός):²⁵⁴ Köyün nüfusu, 19. yüzyılın sonunda beş binden fazla iken, 1924 yılında yaşanan göçlerle birlikte, 3687 kişiye gerilemiştir.²⁵⁵ Sakinlerinin bir kısmı tarımla uğraşmış; arpa, buğday, çavdar, mercimek ve bezelye yetiştirmiştir.²⁵⁶ Bazı Ortodokslar ise beziryağı üretimi ile ilgilenmiş, aynı zamanda yağ imalathanelerinin bakım ve tamir işlerine bakmışlardır.²⁵⁷ Kasabada ciddi bir çocuk nüfus bulunmasına rağmen, okul faaliyet göstermemiştir.²⁵⁸

Aravan (Αραβάν):²⁵⁹ 19. yüzyılın sonunda, 200 haneden oluşan ve sadece Ortodoksların yaşadığı bir köy olan Aravan'ın sakinleri, Türkçe ile karışık Rumca konuşmuşlardır. Köyde birer kilise, ilkokul, kız okulu ve anaokulu faaliyet göstermiştir. Yunanca eğitim veren bu okullarda, Türkçe ve Fransızca da öğretilmiştir.²⁶⁰ Ancak oldukça iyi eğitim verilen okulları bulunmasına rağmen, köyün gençleri erken yaşlarından itibaren İstanbul'a çalışmaya gönderilmiştir.²⁶¹

---

²⁴⁹ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 108.

²⁵⁰ Bugün Niğde'de bulunan Aktaş köyü.

²⁵¹ Karathanasis, **a.g.e.**, s. s. 178.

²⁵² Ioannidis, **a.g.e.**, s. 104.

²⁵³ Çokona, **a.g.e.**, s. 342.

²⁵⁴ Bugün Niğde'de bulunan Hasaköy köyü.

²⁵⁵ Agni Koladimou, **Apo Tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas [Kapadokya Akso köyünden Pellas'a]**, University Studio Press, Selanik: 2015, s. 31.

²⁵⁶ Koladimou, **a.g.e.**, s.32.

²⁵⁷ Çokona, **a.g.e.**, s.344.

²⁵⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 99.

²⁵⁹ Bugün Niğde'de bulunan Kumluca köyü.

²⁶⁰ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 115-116-117.

²⁶¹ Sula Bozis, **Kapadokya Lezzeti/Kapadokyalı Rumların Yemek Kültürü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2004, s. 31.

Kourdonos (Κουρδονος):²⁶² Niğde'ye bağlı olan köyde, mübadele öncesi 355 aile yer almıştır.²⁶³ Köyde yaşayanlar çiftçilik ve sebzeçilikle uğraşırken, çalışmak için İstanbul ve diğer şehirlerde bulunanlar ise oldukça zenginleşmiştir.²⁶⁴ Köyde kız ve erkek öğrencilerin devam ettiği bir okul faaliyet göstermiştir.

Kourdonos'ta, Türkçe ile antik Yunanca karışımı bir dil kullanılmıştır. Örneğin, Yunancada fillerin sonuna gelen -ίζω- (izo) eki οτουρτιζω (oturdizo) yani *oturdum* şeklinde, Türkçe fiil köklerinin sonuna getirilmiştir.²⁶⁵

Ploson (Πλόσον):²⁶⁶ Tamamı Ortodokslardan oluşan köyün nüfusu, 1924 yılında 28 haneden oluşmuştur.²⁶⁷ Bu küçük köyde, bir ilköğretim okulu eğitim vermiştir.²⁶⁸

Uluağaç (Ούλου-άγατζ): 19. yüzyılın sonunda, 220 haneden oluşan bu köyün, 150 hanesinden fazlasını Ortodokslar oluşturmuştur. Halkı genelde çiftçilikle meşgul olmuş, kayısı ve buğday yetiştirilmesinin yanı sıra halıcılıkla uğraşmışlardır.²⁶⁹ İstanbul'a çalışmaya gidenler ise manav ve bakkal olarak hayatlarını kazanmışlardır.²⁷⁰ Köyde, dışarıda çalışan Uluağaçlıların yardımlarıyla, 1893 yılında bir ilköğretim okulu yaptırılmıştır.²⁷¹

Kıcağaç (Κιτσαγάτζ): Hakkında detaylı bilgi edinilemeyen köyde, 1924 yılında 113 Ortodoks yer almıştır.²⁷²

Limnos (Λημνός):²⁷³ 1895 verilerine göre 750 Ortodoks'un yaşadığı köyden,²⁷⁴ 1924 yılında, yaklaşık bin kişi ayrılmıştır.²⁷⁵ Köyün okulunda Rumca eğitim verilmesine rağmen, köyün sakinleri Türkçe konuşmaya devam etmiştir. Köyün

²⁶² Bugün Niğde'de bulunan Hamamlı köyü.

²⁶³ Vasileios Karampos, **To Gourdonos kai to Aravani**, M. Konstantinopulos Basımevi, İstanbul: 1948, s.11.

²⁶⁴ Ioannidis, **a.g.e**, s. 111-115.

²⁶⁵ X. X. S, "Kourdonos", **Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914**, s. 84.

²⁶⁶ Bugün Niğde'ye bağlı Küçükköy.

²⁶⁷ **İ Eksodos**, s. 223.

²⁶⁸ Ioannidis, **a.g.e**, s. 121.

²⁶⁹ Çokona, **a.g.e**, s. 342.

²⁷⁰ Bozis, **a.g.e**, s. 32.

²⁷¹ Ioannidis, **a.g.e**, s. 103-104.

²⁷² Karathanasis, **a.g.e**, s. 178.

²⁷³ Bugün Niğde'ye bağlı Yeşil Gölcük ilçesi

²⁷⁴ Farasapoulos, **a.g.e**, 78.

²⁷⁵ Konstantinos Nigdelis, **Ta Limna: Gölcük Tis Kappadokias [Limna: Kapadokya'nın Gölcük kasabası]**, Mouseio Prosfigikou Ellinismou, y.y, t.y, s. 2.

Ortodoksları, daha çok çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmış, dışarıda çalışanlar ise Samsun, Kavala, Adana, Tarsus ve İzmir’de bulunmuştur. Limnos’ta, 150’den fazla öğrencinin devam ettiği bir okul faaliyet göstermiştir.²⁷⁶

Matala (Μάδαλλα):²⁷⁷ 19. yüzyılın sonunda, yaklaşık bin Ortodoks yaşadığı köyün nüfusu,²⁷⁸ yaşanan göçler nedeniyle, 1924 yılında 175’e gerilemiştir.²⁷⁹ Köylülerin ifadelerine göre, 1922 yılında köydeki tüm erkekler İstanbul’da çalışmaktaydı.²⁸⁰

Misti (Μισθί):²⁸¹ Üç bin nüfuslu köyün tamamını Ortodokslar oluşturmuştur. Köyün erkekleri, Kapadokya’nın diğer bölgelerinin aksine, çalışmak için dışarıya gitmemiştir. Yorgancılıkla uğraşan küçük bir kesim, yakın bölgelerde çalışmıştır. Köyde kalan çoğunluk ise geçimini tarımla sağlamıştır. İçe kapalı bir köy olan Misti’nin sakinleri, kılık-kıyafet ve yaşam tarzı açısından yüzyıllar öncesindeki hallerini muhafaza etmişlerdir. Anadilleri Rumca olmakla birlikte, dilleri kullanılmayan çok eski kelimeleri barındırmıştır.²⁸²

Şekil 2: Misti köyünden kadın ve çocuklar (*Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914, s. 244*)

²⁷⁶ “Gölcük”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914, s. 165.*

²⁷⁷ Bugün Niğde’de bulunan Balcı köyü.

²⁷⁸ Kalfoglous, *a.g.e.*, s. 582.

²⁷⁹ Karathanasis, *a.g.e.*, s. 184.

²⁸⁰ **İ Eksodos**, s. 226.

²⁸¹ Bugün Niğde’de bulunan Konaklı kasabası.

²⁸² “Misthi”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914, s. 243.*

Bor (Μπορ): Bor kasabasında, 20. yüzyılın başında, 300 Ortodoks hane yer almıştır. 200'den fazla öğrencinin devam ettiği iki okulları ve bir de halı dokuma işi için dokuma atölyesi faaliyet göstermiştir.²⁸³ Halı dokuyan Bor kadınları için “Bor Arıları” adında bir kooperatif kurulmuştur.²⁸⁴ Sakinleri çoğunlukla göç etmemiş; zengin bahçe ve bağlara sahip olan Bor’da, ticaret, zanaat ve çiftçilikle uğraşmıştır. Bor, Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve sonrasında Yunanistan’ın en zengin kişilerinden biri olan Bodosaki Athanasiadis’in de memleketidir.²⁸⁵

Sazalca (Σαζάλτζα):²⁸⁶ 20. yüzyılın başında 45 hane Ortodoks’un bulunduğu köyün erkekleri, İstanbul’da ticaret ile uğraşmıştır. Köyün çocukları, 1882 yılına kadar kilise avlusunda eğitim görürken, İstanbul’da kurulan bir eğitim cemiyetinin girişimiyle ayrı bir okul inşa edilmiştir. Öğretmenlerinin maaşları cemiyet tarafından ödenmekle birlikte, okula 38 öğrenci devam etmiştir.²⁸⁷

Semendere (Σεμέντρα):²⁸⁸ Köyde, 1924 yılında, 500 Ortodoks yer almıştır.²⁸⁹ Köyün arazisi oldukça verimsiz olduğundan,²⁹⁰ erkekleri İstanbul’a göç etmiş ve İstanbul’da manav ve bakkallıkla uğraşmıştır.²⁹¹

Telmoson (Τελμοσόν):²⁹² 19. yüzyılın sonunda, 1500 nüfusa sahip olan köyün çoğunluğunu Ortodokslar oluşturmuştur. 1924 yılına gelindiğinde bu sayı 543’e

²⁸³ “Bor”, **Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914**, s. 132.

²⁸⁴ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 189.

²⁸⁵ Prodromos- Bodosakis Athanasiadis: 1891’de Bor’da dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusu mensuplarıyla kurduğu ilişki sayesinde büyük bir servet edinmiştir. İşgal sırasında İstanbul’daki servetini büyütmüş, meşhur Pera Palas Oteli’ni satın almıştır. Ancak Yunan ordusunun yenilgisi üzerine Yunanistan’a kaçan Athanasiadis, Yunan siyasetinde birincil rol oynamış ve 1922’den 1933’e kadar gerçekleşen darbeleri finanse etmiştir. İstanbul’da bulunduğu dönem için bkz: Charles King, **Pera Palas’ta Gece Yarısı**, Çev: Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2016. Yunanistan siyasetinde oynadığı rol için bkz: Serdar Sarısır, “Yunanistan’ın Ekonomik ve Siyasi Hayatına Yön Veren Anadolu Kökenli Bazı Sermaye Sahipleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 49, Mart 2011, s. 195-197.

²⁸⁶ Bugün Niğde’ye bağlı Taşlıca köyü.

²⁸⁷ “Sazalca”, **Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914**, s. 241.

²⁸⁸ Bugün Niğde’de bulunan Ovacık köyü.

²⁸⁹ Karathanasis, **a.g.e.**, s.178.

²⁹⁰ Eirinis Koufos, **İ Metafora Tis Musikis Proforikotitas Sto Horo kai Sto Hrono: Parelthon kai Paron Sto Sementere Tis Kappadokias [Müzik Kültürünün Ülkeler ve Zamanda Taşınması. Kapadokya’nın Sementre köyü, geçmiş ve şimdi]**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Makedonya Üniversitesi Müzik Bilimi ve Tekniği Bölümü, Selanik: 2011, s. 9.

²⁹¹ Çokona, **a.g.e.**, s. 342.

²⁹² Bugün Niğde’de bulunan Hançerli köyü.

gerilemiştir.²⁹³ Köyde iki kilise, kız ve erkek olmak üzere iki okul faaliyet göstermiştir.²⁹⁴

Deneği (Δένει):²⁹⁵ Sadece Ortodokslardan oluşan ve 300 haneye sahip olan bu köy; Niğde yakınlarında bulunan ve önceden “Tuana” denilen bölgeden göçenler tarafından kurulmuştur. Köyde, birer erkek ve kız okulu ile anaokulu faaliyet göstermiştir. Bu okulların masrafları ise İstanbul’daki emlakın kiralarından, kilise gelirlerinden ve bağışlardan karşılanmıştır.²⁹⁶ Köyün erkekleri çalışmak için İstanbul gibi büyük şehirlere ve yurtdışına göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerde çoğunlukla tütüncülük, manifaturacılık ve zahirecilikle uğraşmışlardır.²⁹⁷

Trohos (Τρόχος):²⁹⁸ Aksos yakınındaki, 1500 nüfuslu köy, sadece Ortodokslardan oluşmuştur. Köyde, ihtiyacı karşılamayan küçük bir okul faaliyet göstermiştir.²⁹⁹

Çarıklı (Τσαρικλί): Köy, 1920 yılında yaklaşık 140 Ortodoks aile barındırmıştır.³⁰⁰ Sakinlerinin geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve keçeciliğe dayanmıştır.³⁰¹ Köyde yalnızca bir okul faaliyet göstermiştir.³⁰²

Enehil ((Ενεχιλ):³⁰³ Yahyalı müdürlüğüne bağlı köyden, 1924 yılında Türkçe konuşan 236 Ortodoks aile ayrılmıştır.³⁰⁴

Fertek (Φερτέκ): 1889 yılında Fertek’te yaşayan 4000 kişiden yarısını Ortodokslar oluştururken,³⁰⁵ 20. yüzyılın başında yaşanan göçler nedeniyle, 1924 yılına geldiğinde yalnızca 430 Ortodoks kalmıştır.³⁰⁶

---

²⁹³ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 174.

²⁹⁴ Farasapoulos, **a.g.e.**, s.83.

²⁹⁵ Bugün Niğde’de bulunan Yeşilburç köyü.

²⁹⁶ Bozis, **a.g.e.**, s. 32.

²⁹⁷ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 108-109-110-111.

²⁹⁸ Bugün Niğde’de bulunan Tırhan köyü.

²⁹⁹ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 583.

³⁰⁰ Konstantinos I. Karalidis, **Tsarıklı Niğdis Kappadokias [Çarıklı Niğde Kapadokya]**, Kapadokya Mavrolou O Agios Georgios-Tsarıklı Derneği, Atina: 2005, s.20.

³⁰¹ Karalidis, **a.g.e.**, s. 84.

³⁰² Karalidis, **a.g.e.**, s.62.

³⁰³ Bugün Niğde’ye bağlı Dikilitaş kasabası.

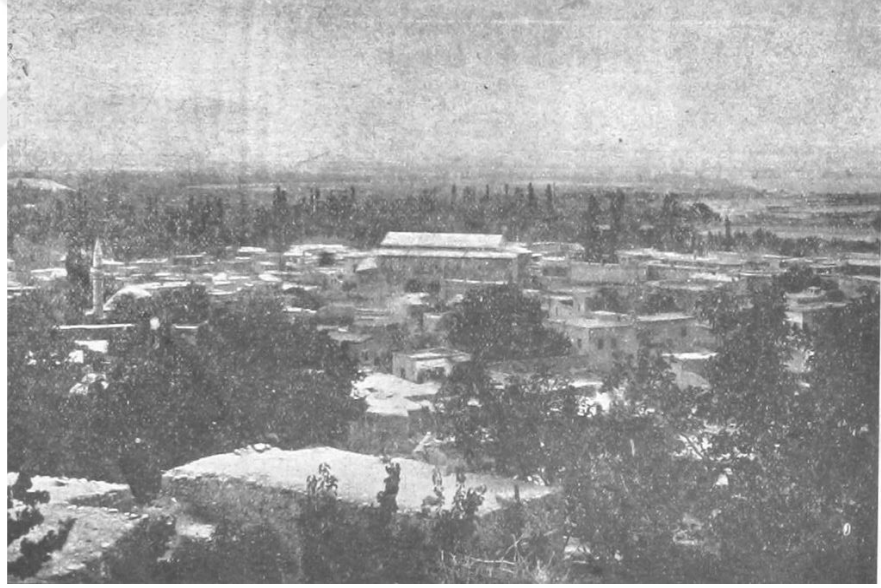
³⁰⁴ **İ Eksodos**, s. 219.

³⁰⁵ Sokratus Krinopoulos, **Ta Fertekana: Ipo Ethnologikou kai Filologikou Epopsin Eksetazomena [Fertek: Etnolojik ve Edebi Açından İnceleme]**, Dim. Feksi Basımevi, Atina: 1889, s.17. Farasapoulos, yaklaşık beş yıl sonra bu sayıya yakın bir bilgi vererek, 2500 kişiden sadece 300’ünün Türk olduğunu yazmıştır. Farasapoulos **a.g.e.**, s.86.

³⁰⁶ **İ Eksodos**, s. 258.

Üzüm bağlarıyla meşhur verimli bir bölge olan³⁰⁷ Fertek'in sakinleri, padişah fermanıyla, ürettikleri içkilerin ticaretini ellerinde tutmuşlardır. Çok sayıda Fertekli, İstanbul'da meyhanecilikle uğraşmıştır. Fertek'in sakinleri, Türkçe ile karışık Rumca konuşmuşlardır.³⁰⁸

Fertek'te, 19. yüzyılın ilk yarısında dışarıdan da öğrencilerin geldiği, oldukça gelişmiş bir okul faaliyet göstermiştir. Aynı yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu okula yedi sınıflı bir ilköğretim ve beş sınıflı bir kız okulu eklenmiştir. Bu okulların verdiği eğitim sonucu, Fertek'in gençleri, Yunanca okuyup yazar hale gelmiştir. Öğrenci sayısı 150-180 civarı olmakla birlikte, öğrencilerin tümü, lise eğitimini, İstanbul ve İzmir'de tamamlamıştır.³⁰⁹ Okulların ihtiyaçları, Galata'daki Agios Nikolaos ve Fertek Kilisesinde ve dini bayramda (yortu) İstanbul'da toplanan yardımlar, "selametiye" adı ile yolculardan alınan bağışlar ve Fertekli zenginlerin bağışları ile karşılanmıştır.³¹⁰

Şekil 3: Fertek 1913 (*Mikrasiatikon İmerologion "O Astir" 1914*, s. 24.)

Sulucaova (Σολούτζοβα): Yahyalı müdürlüğüne bağlı olan köy, yaklaşık yüz Ortodoks aileyi barındırmıştır.³¹¹ Köy, Gümüşhane'den gelen maden işçileri

³⁰⁷ Farasapoulos, **a.g.e.**, s. 86.

³⁰⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 118-119-120.

³⁰⁹ Anastasios K. Iordanoglou, "To Ferteki Ikoniou kai Ena Anekdoti Karamanlidiko Eggrafo (1837) Gia Ta Tihera Paignidia" [Konya Fertek ve Şans Oyunları Hakkında 1837 Tarihli Görülmemiş Bir Belge], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 2, 1980, s. 214.

³¹⁰ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 118-119-120.

³¹¹ **İ Eksodos**, s. 243.

tarafından kurulmuştur. Sakinleri tarımla uğraşmış; arpa ve buğday yetiştirmiştir. Erkekleri, kış aylarında, Adana gibi güney şehirlere giderek inşaat işlerinde çalışmıştır.³¹²

1.3.5 Ürgüp (Προκόπιον) Bölgesi

Konya vilayeti dâhilinde Niğde sancağına bağlı kaymakamlık olan Ürgüp, ruhani olarak Kayseri Metropolitliğine bağlı olmuştur. 1893 Osmanlı nüfus verilerine göre, Ürgüp'ün Ortodoks nüfusu, 3935 olarak tespit edilmiştir.³¹³ Karamanlıca kaynakların verdiği bilgiye göre, 1913 yılına gelindiğinde, Ortodoks nüfus artış göstererek 6300'e ulaşmıştır.³¹⁴ Ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarından başlayarak, Ürgüp dışına göçler artmış ve nüfus 1924 yılına geldiğinde 2321'e gerilemiştir.³¹⁵

Ürgüp Ortodokslarının büyük kısmı bağcılık ve tarımla uğraşmış; Ürgüp dışına kuru üzüm, kayısı, pastırma, sucuk, sosis ve rakı satmışlardır. Ürgüp çarşısında el işi ürünler satan 230 dükkânı Ortodokslar işletmiştir. Ürgüplüler, aynı zamanda, tüm Anadolu'da taş ustaları olarak meşhur olmuşlardır.³¹⁶

Ürgüp Ortodokslarının, üç kiliseleri ve 600 öğrencinin eğitim gördüğü ve 12 öğretmenin görev yaptığı bir okulları faaliyet göstermiştir. Okulların idaresi, Ürgüp sakinlerinden oluşan bir heyet tarafından yürütülmüş, ayrıca İstanbul'da da bir heyet bulunmuştur. Okulların bütçesi, Ürgüp ve İstanbul'daki kiralardan, düzenlenen etkinliklerin bilet bedellerinden, kitap ticaretinden ve bağışlardan karşılanmıştır.³¹⁷

İstanbul'da ticaretle uğraşan Ürgüplüler, memleketlerine yardım konusunda en çalışkan gruplardan biri olmuştur. Kurdukları hayır cemiyetleriyle, eğitim ve sosyal alanlarda ciddi bir katkı sağlamışlardır. Bunlardan biri olan “Taşçı Cemiyeti” kiliselerin aydınlatılmasıyla ilgili faaliyette bulunmuş, 1894 yılında kurulan bir başka cemiyet olan “Hayırsever Ortodokslar Cemiyeti” ise Ürgüp fakirlerine buğday, un, giysi gibi yardımlarda bulunmuştur.³¹⁸

³¹² Maksimos Harakopoulos, **Romioi Tis Kappadokias [Kapadokya Rumları]**, Pedio Yayımevi, Atina: 2014, s. 59.

³¹³ Karpatis, **a.g.e.**, s. 300. Farasapoulos'a göre ise 1895'te 5000 Ortodoks bulunmaktaydı. Farasapoulos, **a.g.e.**, s. 94.

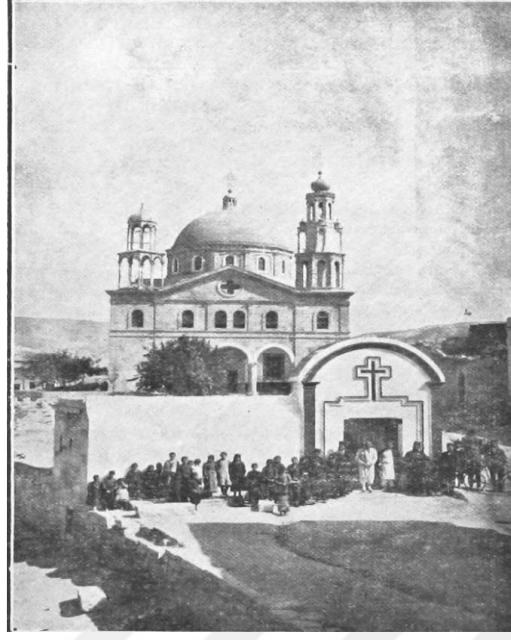
³¹⁴ Georgios Anastasopoulos, “Ürgüp”, **Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914**, s.110.

³¹⁵ **İ Eksodos**, s.281.

³¹⁶ Çokona, **a.g.e.**, s.357.

³¹⁷ Anastasopoulos, “a.g.m”, s.111.

³¹⁸ Anastasopoulos, “a.g.m”, s. 113.

Şekil 4: Ürgüp'te Osios Ioannis Kilisesi ve Ürgüp Ortodoksları (*Mikrasiatikon Imerologion* 1914, s. 117)

Sinason/Sinasos (Συνύσων/Συνύσοç):³¹⁹ Sinasos, Konya vilayetinin Arabsun kaymakamlığına, ruhani olarak ise Kayseri Metropolitliğine bağlı olmuştur. Kasabadaki Ortodoksların nüfusundan bahseden kaynaklar; 1890 yılında 600 hane,³²⁰ 1895 yılında 4000 kişi³²¹ ve 1921 yılında 3000 Ortodoks sayılarını vermişlerdir.³²² 1924 yılına gelindiğinde ise İstanbul'a yaşanan göçün etkisiyle, kasabanın nüfusu 878 Ortodoks'a gerilemiştir.³²³

Zengin bir kasaba olan Sinasos, Kapadokya'daki Ortodoksların merkezi sayılmıştır. Rumca konuşan ve büyük bir yatılı okulu bulunan Sinasos halkının çoğunluğu, İstanbul gibi büyük şehirlerde çalışmıştır.³²⁴ Erkeklerin çoğunluğu küçük yaşlarda kasabadan ayrılarak İstanbul'a gitmiş ve havyar işiyle uğraşmıştır.³²⁵ Aynı zamanda Sinasos'ta büyük ve güzel evler inşa etmiş ve bölgenin çehresini

³¹⁹ Bugün Nevşehir'de bulunan Mustafapaşa ilçesi.

³²⁰ Arhelaos Sarantidis, **H Sinasos [Sinasos]**, Ioannis Nikolaidis Basımevi, Atina: 1899, s.7.

³²¹ Farasapoulos, **a.g.e**, s. 96.

³²² Kontogiannis, **a.g.e**, s. 153.

³²³ **İ Eksodos**, s. 287.

³²⁴ Ioannidis, **a.g.e**, s. 84.

³²⁵ Sarantidis, **a.g.e**, s. 32.

değiştirmişlerdir.³²⁶ İlçede kalanlar ise ağırlıklı olarak buğday, arpa, ceviz, kayısı, elma yetiştirmiş ve bağcılıkla uğraşmışlardır.³²⁷

Zelile/Cemil (Ζελιλέ/Τζεμίλ): 19. yüzyılın sonunda 800 hane kadar Ortodoks'un yer aldığı köyün sakinleri, çoğunlukla İstanbul'da ticaretle uğraşmıştır.³²⁸ Kız ve erkek çocuklar için iki ayrı okul faaliyet göstermiştir. Sakinleri İsmi "Zelile" olmasına rağmen bu adı taşıyan başka köylerde olduğu için ismi "Cemil" olarak değiştirilmiştir.³²⁹

1.3.6 Farasa (Φάρασσα) Bölgesi³³⁰

Kayseri sancağının Yahyalı müdürlüğüne bağlı bir muhtarlık olan Farasa'nın sakinlerinin hemen tamamı, demir madeni işiyle uğraşmıştır. 17. yüzyılın sonunda 4000 olan nüfus,³³¹ çalıştıkları madenin kapanmasının ardından azalmış, 1924 yılına gelindiğinde 583 Ortodoks kalmıştır.³³² Kalanlar tarım, hayvancılık ve bağcılıkla ilgilenmiştir.³³³ İçe kapalı bir köy olan Farasa'nın erkekleri çalışmak için uzak şehirlere gitmemiş, ancak Kayseri, Niğde, Konya, Everek, Sinasos, Amasya, Ürgüp gibi çevre bölgelerde çalışmışlardır. Önemli bir kısmı, mevsimlik işçi olarak güney bölgelerde bulunmuş; erkekler pamuk tarlalarında çalışırken, kadınlar zengin evlerde hizmetçilik yapmıştır.³³⁴ Farasalılar, çok eski adetlerini, kılık kıyafetlerini muhafaza etmişlerdir.³³⁵

---

³²⁶ Sarantidis, **a.g.e.**, s. 34.

³²⁷ Sarantidis, **a.g.e.**, s. 7.

³²⁸ Farasapoulos, **a.g.e.**, s.98.

³²⁹ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 135.

³³⁰ Bugün Kayseri'de bulunan Çamlıca Mahallesi.

³³¹ Pavlos Karolidis, **Glossarion Singritikon Ellinokappadokikon Lekseon [Karşılaştırmalı Kapadokyaca Kelimeler Sözlüğü]**, İzmir: 1885.

³³² **İ Eksodos**, s.307.

³³³ "...Son yıllarda iyi yaşıyorduk. Ambarlarımız buğday, bakliyat ve kuru meyveyle doluydu. Kocaman taş fiçilerimiz bağlarımızdan şaraplarla, pastırma ve kavurmayla doluydu..." Lazaros Kelekidis, **Ta Farasa Tis Kappadokias: Mnimes Farasioton Geronton [Kapadokya'nın Farasa Köyü: Yaşlı Farasalıların Anıları]**, Ieron İsihastirion Monazouson, Selanik: 2005, s. 58.

³³⁴ Çokona, **a.g.e.**, s. 337.

³³⁵ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 69.

Farasa Ortodoksları, “Farasiotika” denilen antik Yunanca ve Türkçe karışımı bir dil konuşmuşlardır.³³⁶ Köyde 1856 yılında açılmış olan okulda, köyün iki papazı tarafından otuz kadar çocuk eğitim almıştır.

Afşar (Αφσάρ κιοϊ):³³⁷ Adana vilayetinin Kozan sancağına bağlı köyden, 1924 yılında 186 Ortodoks ayrılmıştır.³³⁸ Etrafındaki küçük köylerle birlikte bu bölgeye “Hozan” denilmiştir. Ortodoks halkı çiftçilik, arıcılık ve demircilikle uğraşmıştır.³³⁹

Beşkardaş (Μπεσκαρντάσι):³⁴⁰ Adana vilayetinin Kozan sancağına bağlı köyden, 1924 yılında 154 kişi ayrılmıştır. Sakinleri çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmış ve köyde buğday, arpa, mısır, çavdar yetiştirilmiştir.³⁴¹

Satı (Σατί):³⁴² 1850 yılında, çevre köylerden tarım yapmak üzere gelen birkaç aile tarafından kurulmuştur. Adana valiliğinin Feke kaymakamlığına bağlı olan köyden, 1924 yılında 180 Ortodoks ayrılmıştır. Köyün sakinleri, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.³⁴³ Sözlü tarih araştırmalarına göre, köyde Çanakkale türküsünün farklı bir şekli söyleniyordu:

“...Çanakkale içinde harman olur mu?
Bomba yarasına anam derman olur mu, of gençliğim eyvah
...
Çanakkale içinde bir derin kuyu
Askerler içtiler zehirli suyu, of gençliğim eyvah
...
Aman binbaşı gülüm binbaşı canım binbaşı
Askerin gözü tüter sılaya.”³⁴⁴

³³⁶ Araştırmalara konu olmuş bu dil içerisinde 518 Arapça, 213 Farsça ve 2146 Türkçe kelime bulunmaktaydı. Bkz: Vasilis Anastasiadis, “Tourkikes Lekseis Sto Farasiotiko Idioma” [Farasiotika Lehçesinde Türkçe Kelimeler], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 2, 1980, s. 33-120.

³³⁷ Bu köyün günümüzdeki bilgilerine ulaşılamamıştır.

³³⁸ Eusthathios B. Papadopoulos, **Petrana: Istorika, Laografika Stoiheia Martiries [Taşçı: Tarihi, Folklorik Öğelerin Tanıklığı]**, 2004, s. 69.

³³⁹ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 27.

³⁴⁰ Bugün Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Beşkardaş köyü.

³⁴¹ Papadopoulos **a.g.e.**, s.63.

³⁴² Bugün Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Satı mahallesi.

³⁴³ Papadopoulos **a.g.e.**, s. 37.

³⁴⁴ Papadopoulos **a.g.e.**, s. 47.

Şekil 5: Satı köyünden bir aile (Papadopoulos, *Petrana...*, s. 41).

Taşçı (Ταστσι):³⁴⁵ Adana valiliğinin Feke kaymakamlığına bağlı olan köy, ruhani olarak Kayseri Metropolitliğine bağlı olmuştur. 1924 yılında 219 kişi köyden ayrılmıştır.³⁴⁶ 1920 yılına kadar, 75 çocuğun eğitim gördüğü bir okul faaliyet göstermiştir. Halkı çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmış, aynı zamanda mevsimlik pamuk işçisi olarak Adana'ya gitmişlerdir. Çalışmak için dışarıya giden Taşçı erkeklerinin, 1910 yılından sonra göç ettikleri yeni bir adres Amerika olmuştur.³⁴⁷

Bahçecik (Παχτετζούχ):³⁴⁸ 19. yüzyılın sonunda, doksan hane Ortodoks'un yaşadığı³⁴⁹ köyün sakinleri bağcılıkla uğraşmıştır.³⁵⁰

Hoşça (Χοστσάς):³⁵¹ Adana vilayetinin Feke kaymakamlığına bağlı olan köyden, 1924 yılında, 244 Türkçe konuşan Ortodoks ayrılmıştır.³⁵²

Gürümce (Γαριπτσάς):³⁵³ Köyde, 19. yüzyılın sonunda 120 hane,³⁵⁴ 1924'te 128 hane Ortodoks yer almıştır.³⁵⁵ Adana vilayetinin Feke kaymakamlığına bağlı olan köy, ruhani olarak Kayseri'ye bağlı olmuştur.

³⁴⁵ Bugün Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Taşçı mahallesi.

³⁴⁶ Papadopoulos, **a.g.e**, s. 15.

³⁴⁷ Papadopoulos, **a.g.e**, s.22.

³⁴⁸ Bugün Adana'nın Feke ilçesine bağlı Bahçecik mahallesi.

³⁴⁹ Kalfoglou, **a.g.e**, s. 570.

³⁵⁰ Papadopoulos, **a.g.e**, s. 30.

³⁵¹ Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Hoşça mahallesi.

³⁵² **İ Eksodos**, s. 340.

³⁵³ Bugün Adana'nın Feke ilçesine bağlı Gürümce köyü.

³⁵⁴ Kalfoglou, **a.g.e**, s. 569.

³⁵⁵ **İ Eksodos**, s.322.

Çukur (Τζουχούρι):³⁵⁶ Adana vilayetinin Feke kaymakamlığına bağlı olan köyde, 19. yüzyılın sonunda 120 hane,³⁵⁷ 1924 yılında 83 aile yer almış ve köy sadece Ortodokslardan oluşmuştur.³⁵⁸

1.3.7. İstanbul: “Sılacı” Türkçe Konuşan Ortodokslar

“Karamanlı” adının ilk kez bir yabancı seyyah tarafından, İstanbul’da yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslar için kullanıldığı daha evvel belirtilmişti. Alman seyyah Hans Dernshwam’ın dikkatini çeken bu grup, Karaman topraklarının alınmasından sonra İstanbul’a mecburi göçü yapılan Ortodokslar olmuştur. İstanbul’un fethinin ardından şehrin hem nüfus açısından şenlendirmesi hem de ticari olarak gelişmesini sağlamak için diğer bölgelerden özellikle zanaat ustalarının göçü emredilmiştir. İkinci Mehmet döneminin tarihçilerinden Sarı Kemal eserinde bu emirden şöyle bahsetmektedir:

*“Sekiz yüz dahi yetmiş ikide şah
Sürer İstanbul’a halkını ol mah
Karaman ilini ser cümle yeksan
Getürüp koydu İstanbul’a ol han”³⁵⁹*

Bu emrin hemen ardından Kapadokya’nın Aksaray kasabasından gelenler Aksaray mahallesini, Kapadokya’nın değişik yerlerinden gelen Ortodokslar ise Yedikule yakınlarında Karaman mahallesini kurmuşlardır. İstanbul’a gelenlerin zenginleşmeleri Kapadokya Ortodoksları arasında “Sılacı” kavramının doğmasına vesile olmuştur. “Sılacı” kelimesi yüzyıllar içerisinde, Kapadokya Ortodokslarının geçimlerini tanımlayan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapadokya’da 12-16 yaş aralığındaki erkekler, İstanbul’a gelerek daha evvel buraya gelmiş köylülerinin yanında işe başlamışlardır. İlk zamanlarda parasız çalışan çocuklar, daha sonra küçük bir maaş almaya başlamış, bunu da genellikle evlerine göndermişlerdir. Yeterince büyüyünce kendi dükkânlarını açmış ve 18 yaşına geldiklerinde köylerine dönerek evlenmişlerdir. Birkaç ay kaldıktan sonra tekrar İstanbul’a gelmiş ve birkaç yılda bir köylerine geri dönmüşlerdir.³⁶⁰

³⁵⁶ Günümüzde Çukuryurt adıyla Kayseri Develi ilçesine bağlıdır.

³⁵⁷ Kalfoglou, a.g.e, s. 568.

³⁵⁸ **İ Eksodos**, s. 336.

³⁵⁹ Yahya Başkan, “Fatih Sultan Mehmet Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul’a Nakledilen Nüfus”, **Tarih Dergisi**, S. 55, (2012/1), İstanbul 2013, s. 112.

³⁶⁰ Karatza, a.g.e, s. 290.

Bu geçim yolunun zamanla yaygınlaştığı İstanbul'daki Kapadokyalı nüfusunun sayısının artışından anlaşılmaktadır. İstanbul'da, 1477 yılında, Karaman eyaletinden gelmiş 384 aile yaşarken, 1834 Kayseri Metropolitliği kayıtlarına göre çalışma çağında bulunan erkeklerin yüzde 60'ı Kayseri dışındaydı.³⁶¹ Daha evvel İstanbul'da dar bir alanda yaşayan Ortodokslar, sayıca çoğaldıkça çalıştıkları iş kollarına göre yeni yerleşim yerlerine yayılmışlardır. Çoğunlukla Yedikule, Samatya, Sirkeci ve Narlıkapı semtlerinde hemşerileriyle birlikte mahalleler oluşturmuşlardır.³⁶²

Osmanlı döneminde İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde iş kolları aynı bölgeden gelmiş kişilerin elinde bulunmuştur. Bu nedenle Kapadokya köylerinde yaşayan erkek çocukların İstanbul'a geldiklerinde yapacakları iş ve İstanbul'da gidecekleri semt önceden belli olmuştur. Çocuklar, henüz bebek iken İstanbul'a gideceklerine yönelik ninnilerle büyütülmüştür.³⁶³ Köylerinden ilk ayrılışları ve köylerine gelişleri sırasında tüm köy halkının katılımıyla eğlenceler düzenlenmiştir. Hatta Gelveri kasabasında, giden çocuklar için yapılan eğlencede cirit oyunu oynanmıştır.³⁶⁴

İstanbul'a gelenler hemşerileriyle birlikte ucuz evlerde münzevi bir hayat yaşamaya çalışmışlardır. İstanbul'un yerlileri ve yabancıları ile iş dışında münasebet kurmamışlardır. Bir araya gelen hemşeriler, göçtükleri yerlerin gelenek ve yaşayışını sürdürerek adeta köylerinin bir minyatürünü oluşturmuştur. Evli erkekler ailelerini yanlarında getirmemiş, şehirde en az parayla geçinip kazandıklarını biriktirmiştir. Bekârlar ise genellikle 18 yaşında köylerine dönerek, ailelerinin seçtikleri kızlarla evlendikten sonra İstanbul'a geri dönmüş³⁶⁵ ve iki ila on yıl arasında değişen

---

³⁶¹ Augustinos, **a.g.e.**, s. 49.

³⁶² Stefo Benlisoy, "İstanbul'a Göçmüş Ürgüplü Ortodoksların Kurduğu Bir Cemiyet: 'Areti' Maarifperveran Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, S. 233, Mayıs 2003, s. 5.

³⁶³ Sözlü tanıklıklara göre erkek bebeklere söylenen en yaygın ninninin küçük bir kısmı şöyledir: "*Uyuyup da büyüyecek, gurbete gidip para kazanacak. Nenni yavrurum nenni.*" Ioannis Karahristos, Metanastevsi Apo Kappadokia Pros Konstantinoupoli [İstanbul'dan Kapadokya'ya Göç], **Egkiklopaideia Meizonos Ellinismou**, 2003, s. 6, <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=5300>.

³⁶⁴ Karatza, **a.g.e.**, s. 292.

³⁶⁵ Kapadokya Ortodoks köyleri evlilik yoluyla birbirleriyle akrabalık ilişkisi kuruyordu. Göçmenlerin ifadeleri incelendiğinde yaşadıkları köyden daha çok, çevredeki Ortodoks köylerin tercih edildiği görülmektedir. Tavlasunlu Ioannidis Tilemasoglou yakın köylerden bahsettiği ifadesinde Germir ve Talas için "*Germir'den çok dünürümüz vardı. Annem Germirliydi ve Tavlasun'da evlenmişti. İki erkek kardeşim Germir'de evlendi. Şimdi isimlerini hatırlayamadığım birçok köylümüz hep Germir'den kız aldı... Talas'la da dünürlüğümüz vardı. Karımın iki kız kardeşi Talas'tan evlendiler...*" demektedir. **KMS**, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

aralıklarla köylerine kısa ziyarette bulunmuşlardır.³⁶⁶ Ancak 45-50 yaşlarına geldiklerinde memleketlerine geri dönerek, birikimleriyle hayatlarının sonuna değin köylerinde yaşamışlardır.³⁶⁷

İstanbul'da çalışan Karamanlılar birçok iş alanını tekellerinde bulundurmışlardır. Bu iş kollarından en bilineni bakkallık mesleğidir. Kapadokya'nın Nevşehir, İncesu, Floita (Suvermez), Semendere, Uluğağaç, Develi ve Gelveri (Güzelyurt)³⁶⁸ bölgelerinden gelenler, İstanbul'da bakkallık esnaflığını ellerinde tutmuşlardır.

Müslüman mahallelerinde Gayrimüslim esnafın hoş görülmemesine rağmen, Kapadokyalı bakkallar için durum böyle olmamıştır. Türkçe konuşmaları, Müslümanlara benzemeleri, uysal yapıları nedeniyle Kapadokyalı bakkallara güvenilmiş hatta dükkânları mahalle erkeklerinin önünde sohbet ettiği bir toplantı yeri işlevi görmüştür.³⁶⁹

Çağdaşları bakkallıkla uğraşan bu kişilerin; kanaatkâr, tutumlu ve iş bilir olduklarını aktarmaktadır. 1833-1860 yılları arasında İstanbul'da bulunan Aleksandros Paspatis, Kapadokyalı bakkalların, Müslüman müşterilerin borçlarını ödememelerine rağmen, onları kızdırmamak için veresiye vermeye devam ettiklerini ve yine de zarar etmediklerini yazmaktadır. Daha fazla para biriktirme niyetinde olan bakkallar, genellikle ayrı bir ev için para ödemeyip, köylüleri olan çıraklarıyla birlikte dükkânlarında kalmışlardır. Bunun yanı sıra bozulmak üzere olan ürünleri çıraklarıyla birlikte tüketerek, tasarruf etmeye çalışmışlardır.³⁷⁰

Anadolulu Ortodoksların bakkallık mesleğini ustaca ellerinde tutmaları ve daha fazla kazanmak için yaptıkları ince hesaplar; Modern Yunan ve Türk edebiyatında "Karamanlı bakkal figürü" olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷¹ 1921 yılında

---

³⁶⁶ Karahristos, "a.g.m", s. 3.

³⁶⁷ Sarantidis, **a.g.e**, s. 34.

³⁶⁸ Gelverililer arasında bakkallık o kadar yaygındı ki, başka bölgelerde örneği olmayan "bakkalların koruyucusu" olduğuna inandıkları bir azizleri bulunuyordu. Gelverili bakkallar, "Aziz Stefanos" isimli bu azizi andıkları 27 Aralık'ta Gelveri'de ayin düzenlenmesi ve katılımcılar için koliva (haşlanmış buğday) dağıtımını finanse ederlerdi. Bozis, **a.g.e**, s. 17.

³⁶⁹ Paspatis, **a.g.e**, s. 155.

³⁷⁰ Paspatis, **a.g.e**, s. 155.

³⁷¹ Yunan edebiyatında bu duruma örnek olarak İstanbullu oyun yazarı Dimitrios K. Vizantios'un 1836 yılında kaleme aldığı "Babilonia" adlı tiyatro oyunu gösterilebilir. Türk edebiyatından bir örnek ise Mahmut Yesari'nin "Bir Namus Meselesi" adlı hikâyesidir. Hikâye, İstanbul'da bakkallık yapan dayısının yanına çalışmak için gelen Kayserili Agapiyadi'yi anlatır. Türk ve Yunan edebiyatında

Meddah Sururi tarafından seslendirilmiş olan “Karamanlı Bakkallar Londra’da” plağı, bu figürün o dönemdeki kültüre ne denli yerleşmiş olduğunun göstergesidir. Sözlerine bakıldığında; bakkallar Türklerden şikâyet etmelerine rağmen “kendilerine sunulan” Sivas’ı kabul etmemiştir. Bu onların suya sabuna dokunmayan uysal karakterlerini işaret etmektedir. Aynı zamanda daha fazla kazanmak için yaptıkları hileleri, bir ustalık olarak aktarmışlar ve hallerinden *yakınmaya* gitmelerine rağmen, bir İngiliz’in mallarını beğenmesiyle şikâyetlerini unutmışlardır. Dolayısıyla bir Türk tarafından hazırlanmış olan bu plak, Karamanlı bakkal karakterinin halk nezdindeki yansımaları göstermektedir.³⁷²

İstanbul’da çalışan Kapadokyalı Ortodokslar, bakkallık dışında havyar ticaretini ellerinde tutmuşlardır. Sinasoslular İstanbul’da “Havyarcılar Birliği’ni” oluşturmuş ve kendilerine ait olan Galata, Eminönü ve Unkapanı’ndaki dükkânlarında çalışmışlardır.³⁷³ Aynı zamanda bu dükkânlarda tuzlu balık hazırlanmış, buradan Yunanistan, Balkanlar ve Anadolu’ya gönderilmiştir. Kapadokyalılar, 1637’de padişahın huzurunda gerçekleştirilen geçit töreninde; tuzlu balık loncası bayrağı altında yürümüşlerdir.³⁷⁴

Kapadokyalı Ortodoksların meşhur olduğu başka bir sektör, taş ustalığı olmuştur. Daha önce sebil, hamam kurnası ve Hristiyan mezar taşlarıyla uğraşan Anadolu taşçıları, İstanbul’daki yangınlar nedeniyle kâgir bina yapımına yönelim yaşanınca rağbet görmeye başlamışlardır. İstanbul’a çalışmaya gelmiş olan pek çok Yunan taşçı, dil avantajına sahip olan Kapadokyalı taş ustalarıyla rekabet edemeyerek geri dönmüştür.³⁷⁵ Yine İstanbul yangınlarının ardından badanacı ve sıvacılara ihtiyaç duyulması üzerine Kapadokya’nın birçok köyünden çalışmak amacıyla İstanbul’a göç başlamıştır.

İstanbul’daki Nevşehirli ise peynir ve yumurta ticaretiyle uğraşmış, bunlara ait kurulan esnaf birlikleri tamamen Nevşehirliilerden oluşmuştur. Yine Nevşehirliiler,

---

“Karamanlı” tipinin yansımaları için bkz. Stavros T. Anestidis, “Yunan ve Türk Edebiyatında Erken Karamanlı Tipler”, **Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, Isis Press, İstanbul: 2014, s. 29-40.

³⁷² Sözlerin tamamı için bkz: Ek-2

³⁷³ Bozis, a.g.e, s. 37.

³⁷⁴ Faruk Pekin, **Kapadokya Kayalardaki Şiirsellik –Gezi Rehberi-**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014, s. 63.

³⁷⁵ Paspatis, a.g.e, s. 72.

Balık Pazarı'ndan Kerestecilere değin zeytin ve zeytinyağı ticaretini tek başlarına yürütmüşlerdir.³⁷⁶ İstanbul'da oldukça zenginleşen Nevşehirli, 1887 yılında Nevşehir'in eğitimine katkıda bulunmak için "Nevşehir Terakkiperver Uhuvvetini" kurmuş, hatta bir yıl boyunca *Terakki* adını taşıyan bir de gazete çıkarmışlardır.³⁷⁷ Nevşehirli esnafların İstanbul'da kurdukları başka bir cemiyet ise "Nevşehir Hayırsever Gençler Cemiyeti" olup, 1872 tarihinde faaliyete başlamıştır. Amacı İstanbul'daki fakir hemşerilerine yardım etmek iken, 1874'te memleketlerindeki kıtlık üzerine cemiyet tarafından Nevşehir'e de önemli yardımda bulunulmuştur. Nevşehirli erkeklerin ailelerini de yanlarına almaya başlamalarıyla birlikte, 1924'e gelindiğinde İstanbul'daki Nevşehirliilerin sayısı, Nevşehir merkezde yaşayan Ortodoksların sayısını aşmıştır.³⁷⁸

Kayserililer İstanbul'da çoğunlukla kitre, pastırma, tiftik yönü, pamuk, kereste ticareti ve bakkallık yapmışlardır.³⁷⁹ Görüldüğü gibi birçok alanda faaliyet gösteren Kayserililer, 1872'de bir araya gelerek "Kapadokya Kardeşliği" adlı cemiyeti kurmuştur. Kayseri Metropolitanin başkanlığını yaptığı cemiyet, Kayseri'deki okullara yardımda bulunmuştur. Cemiyetin nizamnamesinden, özellikle, Yunanca eğitim geliştirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Okullara yapılan yardımlardan kalan fazla miktarın, Kayseri kızlarının Rumca konuşulan şehirlerde eğitim almasına harcanacağı belirtilmiştir.³⁸⁰

şekil 6: Kayserili Aziz Vasileos'un resmi bulunan "Kapadokya Eğitim Kardeşliği" derneğinin mührü.
(*Kapadokiki Adelfotis*, s. 13)

³⁷⁶ Benlisoy, "a.g.m", s. 99.

³⁷⁷ Meryem Orakçı, "Karamanlıca Bir Gazete: Terakki", **Culturel Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, Isis Press, İstanbul: 2014, s. 411-429.

³⁷⁸ Karathanasis, **a.g.e**, s. 166.

³⁷⁹ Bozis, **a.g.e**, s. 45.

³⁸⁰ **Kapadokya Kardeşliği [Kapadokikh Adelfotis]**, İstanbul, 1872.

İstanbul ve Galata meyhanelerinin çoğu, rakı ve şarabıyla ünlü olan Ferteklilere ait olmuştur. Fertekliler ürettikleri içkinin dağıtımını ve ticaretini padişah fermanıyla ellerinde tutmuşlardır.³⁸¹ 19. yüzyılda, yabancı elçilerin ricasıyla Yunan adalarından gelen ve içki ticareti izni alan Yunanlar olmasına rağmen, yine de Fertekliler bu alandaki üstünlüklerini kaybetmemişlerdir.³⁸² Fertek'ten getirdikleri rakıların, Karamanlıca gazeteler yoluyla reklamını yapmışlardır. *Anatoli* gazetesinde Fertek rakısına dair çıkan bir ilan, reklam amacını taşımasının yanı sıra Yunanlarla yaşanan içki ticareti rekabetini de gözler önüne sermektedir:

“Safi üzümünden hakikat Fertek rakısı

Sihhate katiyen mazarratı (zararı) olmayan ve baş ağrısı vermeyen ve susuzluğa düşürmeyen Fertek rakısını bundan beş sene evvel Dersaadet'e bu aciz isal (yetiştirmek) ile satmaya başladım ve hakkı ile takdir olunarak şöhret kazanmış iken berayı maslahat memleketim Ferteğe azimetimden bazıları bil-istifade Fertek rakısı namı ile muzır-i sihhat rakular satmağa başlayup ehalinin emniyetini selb etmiş (yok etmiş) olduklarından bu defa Dersaadet'e avdetimde halis Fertek rakı ve konyağını satmak üzere eski Zaptiye Caddesinde 55 numarolu mağazayı depozito ittihaz ettiğimi ve burada Fertek'deki fabrika malından rakı, mastika ve konyak satılıp iki senelikten sekiz seneliğe kadar eski şaraplar dahi satıldığını ve Konya şimendüferinin nakliyete suhulet (kolaylık) ve ehveniyet (ucuzluk) göstermesine mebni eskisine nöbeten fiyatça haylice tenzilat icra kılındığını ehli meraka ilan ederim.

Fertek rakısı depozeti sahibi

A.Hristofilidis”³⁸³

Fertekliler İstanbul'da, 1911 yılında, “Mixail Arhaggelos” adında bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet Fertek okulunun ihtiyaçlarının yanı sıra Fertek'in gelişimi için faaliyet göstermiştir.³⁸⁴

İstanbul'da beziryağı ve her türlü katı ve sıvı yağ ticareti Anadolu Ortodokslar tarafından yapılmıştır. Beziryağı gıda amacıyla kullanılmasının yanı sıra aydınlatma amacıyla da kullanılmıştır. Floita (Suvermez) köyünden İstanbul'a göçenler tarafından beziryağı kullanılarak aydınlatma işinde çalışanlar da olmuştur.³⁸⁵ Bu sektörde büyük ağırlığı bulunan bir başka Kapadokyalı grup olarak Gelveri Ortodoksları göze çarpmaktadır. Gelverili yağ tüccarları, “sılada yaşayanların koruyucusu” olarak gördükleri Aziz Ioannis Hristostomos için, köylerindeki kiliseye

³⁸¹ Bozis, a.g.e, s. 31.

³⁸² Paspatis, a.g.e, s.148.

³⁸³ “Fertek Rakısı”, *Anatoli*, 1 Nisan 1898.

³⁸⁴ “Fertekena (Fertek)”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s. 250.

³⁸⁵ Flogita (Suvermez), *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s.246

her 30 Ocak'ta, bir teneke yağ bağışlamışlardır.³⁸⁶ Oldukça çalışkan bir grup olan Gelverili tüccarlar, köylerinin gelişmesi amacıyla "Nazianzos" adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Gelveri'deki çiftçi, çömlekçi, yağcı ve demirci loncaları da, kendilerini lağvederek, bu cemiyete katılmıştır.³⁸⁷

Kapı ve pencere imal eden doğramacılar, çoğunlukla Talas'tan göç etmiştir. Bu işi yapan Yunan ve Avrupalı doğramacılar bulunmasına rağmen, Anadolu'lular daha az ücretle çalıştığından, İstanbul halkı tarafından tercih edilmiştir.³⁸⁸ Taş ustalığıyla uğraşan bir başka grup, Germir Ortodoksları olmuştur. Germirliler, kumaş ve tütün tüccarlığının yanı sıra, köy kadınlarının yaptığı pastırmaların ticaretiyle uğraşmışlardır.

Kapadokya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Aravan köyünün gençleri de küçük yaşta İstanbul'a, akraba ve hemşerilerinin yanına gönderilmişlerdir. Aravanlılar, İstanbul'da kahve ve kuruyemiş ticareti ile toptancılığı yapmışlardır.³⁸⁹ Başka bir köy olan Uluğağaç'tan gelenler ise İstanbul'da kabzımallık ve sebze toptancılığıyla uğraşmışlardır.³⁹⁰ Çeltek ve Andaval'dan gelmiş olan erkekler ise çoğunlukla hamallık yapmış ve bu kişiler İstanbullular tarafından eğitimsiz ve kaba görüldüklerinden "Andavallı" tabiri ortaya çıkmıştır.³⁹¹

İstanbul'a göç etmiş olan Ürgüplüler kayıkçılık, bakkallık, lokanta işletmeciliği ve sarraflık yapmıştır.³⁹² Kurmuş oldukları loncalar incelendiğinde, bunlara ek olarak terzi, taş ustalığı ve kunduracılıkla da uğraştıkları anlaşılmaktadır.³⁹³ Ürgüplüler İstanbul'da kurdukları cemiyetler vasıtasıyla, memleketlerine yardımda bulunmuşlardır. Buna bir örnek olarak "İstanbul'daki Sanatsever Ürgüplüler Birliği: Erdem" cemiyeti, Ürgüp'te okuyan fakir çocukların kitap, kâğıt, giysi gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır.³⁹⁴ Aynı şekilde İncesu'dan gelmiş olanlar; İstanbul'da kurdukları iki cemiyetle memleketlerindeki okulların idaresini sağlamışlardır.³⁹⁵

---

³⁸⁶ Bozis, **a.g.e**, s. 17.

³⁸⁷ Mamoni, "a.g.m", s. 182.

³⁸⁸ Paspatis, **a.g.e**, s.144.

³⁸⁹ Bozis, **a.g.e**, s. 31.

³⁹⁰ Bozis, **a.g.e**, s. 32.

³⁹¹ Çokona, **a.g.e**, s. 342.

³⁹² Çokona, **a.g.e**, s.357.

³⁹³ Mamoni, "a.g.m", s. 167.

³⁹⁴ Anastapoulos, **a.g.e**, s. 113.

³⁹⁵ Mamoni, "a.g.m", s. 163-164.

Görüldüğü gibi Türkçe konuşan Ortodokslar İstanbul'da birçok farklı sektörde çalışmıştır. Hemşerilerine olan bağlılıkları nedeniyle, yeni gelenlere kucak açmışlar, böylece İstanbul'daki Türkçe konuşan Ortodoksların sayıları artmıştır. Dil avantajı, çalışkanlıkları ve kanaatkâr oluşları ise İstanbul'da tutunmalarını sağlamıştır. İstanbul'da kalabalık bir kitleye ulaşan Türkçe konuşan Ortodokslar, Helenizm'den etkilenen ilk Kapadokyalı grup olmuşlardır. İleride, özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren, hemşerilerini bu doğrultuda bilinçlendirmek için eğitim ve basın yoluyla bir takım faaliyetler içerisinde girdikleri görülecektir.

1.4. Rumca Hurufat ile Türkçe: Karamanlıca

Türkçe tarih boyunca çeşitli alfabelerle ifade edilmiştir.³⁹⁶ Kullanılan alfabelerden biri Grek yani Yunan alfabesidir. Bu alfabeyle Türkçe yazımın bilinen ilk örneklerinden biri İskenderiyeli Ptolemaios'un 2. yüzyılda yazmış olduğu Ural Nehri'nin Türkçe adı olan "yayık"tır. Daha sonra, 576 yılında Göktürk hakanının yanından dönen Bizans elçisi, Göktürklerin cenaze töreni anlamına gelen "yoğ" kelimesini δοχια (dohia) şeklinde ifade etmiştir. Dilbilimci Talat Tekin he (χ) ve yota (ι) harflerinin ğ sesi vermesi için bir araya getirildiğini, kelime sonundaki a harfinin ise Yunanca bir ek olduğunu belirtmektedir.³⁹⁷ Daha sonraki yüzyıllarda birçok belge ve kitabede Yunan harfli Türkçe kelimelere rastlanmaktadır. Macar dilbilimci Gyula Moravcsik, Bizans ve Bulgar belgelerindeki Türkçe kelimeleri toplu halde yayımlamıştır.³⁹⁸

Türkçenin Yunan alfabesiyle yazımına bugün Karamanlıca denilmektedir. Ancak araştırmalar bu terimin henüz yeni bir terim olduğunu göstermektedir. Akademik metinlerde ilk olarak, 1932 yılında Anadolu'da dil çalışmaları yapmış olan R. M. Dawkins tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.³⁹⁹ Ancak Türkçe konuşan Ortodokslar kullandıkları yazı dilini Karamanlıca olarak adlandırmamışlardır.

³⁹⁶Bunlardan bazıları Tibet alfabesi, İbrani alfabesi, Ermeni alfabesi, Kiril alfabesidir. Bkz. Talat Tekin, **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**, Simurg Yayınları, Ankara: 1997.

³⁹⁷ Tekin, **a.g.e**, s. 106.

³⁹⁸ Bkz: Gyula Moravcsik, **Byzantinoturcica: Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker**, Akademie Verlag, Berlin: 1958.

³⁹⁹ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", **Müteferrika**, S. 13, Yaz 1998, s. 3.

Karamanlca eserlerin önsözlerinde, kullandıkları bu yazı dilini “*Rumca hurufat ile Türkçeye tab olunmuştur*”⁴⁰⁰, “*Türki-ul lafz ve Rumi-ul harf ile tab u temsil olunmuştur*”⁴⁰¹ şeklinde ifade etmişlerdir. 1865 yılında yayımlanan dini bir kitabın önsözünde ise kitabın çevirmeni “... *Anadolu kıtasında bulunan Ortodoks Hristiyan karındaşlarımızın anlayabileceği alessivi Türki lisanına tercüme eyledim*” demiş yani gündelik, halkın kullandığı Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir.⁴⁰²

Harf	Büyük Harf	Küçük Harf	Örnek
A	A	α, ια	Δζάν ⁴⁰³ (can) γιάνι ⁴⁰⁴ (yani)
B	Π	Π	Πογιοók (büyük),
C, Ç	TZ, ΔZ	Tζ, δζ	μουρατζαάτ ⁴⁰⁵ , κοδζόουκ (küçük) ⁴⁰⁶
D	Δ, T	δ, τ	Τουνιαγιά κελτι ⁴⁰⁷ (dünyaya geldi), πεδερ (peder)
E	E, IE	ε, ιε	Καλέμ ⁴⁰⁸ (kalem), σεβμεγιεν ⁴⁰⁹ (sevmeyen)
F	Φ	φ	φενά ⁴¹⁰

⁴⁰⁰Aleksander Dumas, **Monte Cristo Tercümesi**, Nasirleri: I. Dökmecoglou-Ippokratis I. Margaritis, Grafikos Kosmos Matbaası, İstanbul: 1882, s.1.

⁴⁰¹ **Ceza Kanunname-i Hümayunun Aynı Suret-i Tercümesi**, Evangelinos Misailidis Tabhanesi, İstanbul: 1859, s. 3.

⁴⁰² **Theion kai Evangelion yani İncil-i Şerif**, Çev: Evangelinos Misailidis, Evangelinos Misailidis Tabhanesi, İstanbul: 1865, s.4.

⁴⁰³ **Düstur yani Mecmua-i Kavanin-i Devlet-i Aliye**, Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul: 1868, s.6

⁴⁰⁴ **Bizanstion Beldesi Episkoposları ile Konstantiniye Episkopos ve Patriklerinin Fihristidir**, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1891, s. 5.

⁴⁰⁵ “Cumhuriyet”, **Muhacir Sedası**, 30 Mart 1924.

⁴⁰⁶ Ferteqli Samuel Kokoniosoğlu, **Ecvibe-i Diniye**, Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul: 1864, s. 8.

⁴⁰⁷ **Senin İçin Bir Halaskar**, Matbaa-i Aramiyan, İstanbul: 1873, s. 9.

⁴⁰⁸ **İlm-i Hesap**, Boyacıyan Matbaası, İstanbul: 1887, s. 6.

⁴⁰⁹ **Theion kai Evangelion yani İncil-i Şerif**, s. 55.

⁴¹⁰ **Ortodoks Hristiyan Milleti Hayrathaneleri'nin 1866 Senesine Mahsus İrad ve Mesarifat Defteridir**, Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul: 1867, s. 3.

G, Ğ	Γ, ΓΚ, Κ	γ, γκ, κ	γκέλιν ⁴¹¹ , κεντζ ⁴¹² , κανγη ⁴¹³ (hangi) Ογλού ⁴¹⁴ (oğlu),
H	X	χ	Χηρσήζ ⁴¹⁵ (hırsız)
I, İ	H, I	η, ι	ζητ ⁴¹⁶ , Πίραζ ⁴¹⁷ (biraz)
J	TZ	Τζ	μουτζτέ ⁴¹⁸ (müjde)
K	K	κ	Καρή ⁴¹⁹ (karı)
L	Λ	λ	Πιλλούρ ⁴²⁰ (billur)
M	M	μ	Μεμλεκέτ ⁴²¹ (memleket)
N	N, ΓN	ν, γν	Πέν χακίρ κουλούγν ⁴²² (Ben hakim kulun)
O, Ö	O, IO	ο, ιο	Οτουρού ⁴²³ (ötürü), ολουνουγιορ ⁴²⁴ (olunuyor)
P	Π	π	Καπαλή ⁴²⁵ (kapalı)

⁴¹¹ Ioannis Lazaridis, **İbadetname yani Her Ortodoks Hristiyan Olan Kimseler Üzerine Vacip ve Farz Olan Akşam Sabah Okunacak Tesbihat**, Ioannis Lazaridis Basmahanesi, İstanbul: 1852, s.7.

⁴¹² Charles De Kock, **Fitne-i Cihan**, Çev: Theodor Fetvacoglou, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1882, s. 21.

⁴¹³ **Ceza Kanunname-i Hümayunun Aynı Suret-i Tercümesi**, Evangelinos Misailidis Tabhanesi, İstanbul: 1859, s.27.

⁴¹⁴ **Senin İçin Bir Halaskar**, Matbaa-i Aramiyan, İstanbul: 1873, s. 8.

⁴¹⁵ **Nur Oğulları**, Matbaa-i H. Mateosiyani, İstanbul: 1913, s.2.

⁴¹⁶ Ioannu Lazarus - Ioannu Stefanos, **Elenghos Diamartiromenon yahut Tekzib ul Protestan**, X. N. Filadelfeos, Atina: 1876, s.4.

⁴¹⁷ **Nevşehir Mekteplerinin...**, s.8.

⁴¹⁸ **Senin İçin Bir Halaskar**, s.7.

⁴¹⁹ **Mektuplar Familialar İçin- Bir Dostun Telifkerdesi**, Amerikan Board Şirketi, İstanbul: 1875, s.10.

⁴²⁰ **Fener Kulesinin Hikâyesi**, Matbaa-i Aramiyan, İstanbul: 1883, s. 3.

⁴²¹ I. H. Kalfoglou, **Mikra Asia Kıtasının Tarihi Coğrafiyesi**, Misailidis Kardeşler Matbaası, İstanbul: 1899, s. 5.

⁴²² Mosha Metropolit Platon, **Doğru Dinin Talimi**, tercüme: Kayseri Metropolit Paisios, Kudüs Şerif Basmahanesi, İstanbul: 1839, s. k (giriş).

⁴²³ **Hayır Ameller**, İstanbul, A. Minasiyan Tabhanesi, 1870, s. 6.

⁴²⁴ **Ortodoks Hristiyan Milleti Hayrathaneleri'nin...**, s. 3.

⁴²⁵ **Roman Kütüphanesi**, Ant. Maksuris ve Vlasios Filippidi Matbaası, İstanbul: 1889, s.7.

R	P	ρ	Πουτπερέστ ⁴²⁶ (putperest)
S, Ş	Σ	ς, σ	Σός ⁴²⁷ (söz), Τεφτίς ⁴²⁸ (teftiş)
T	T	τ	Τεσλιμάτ ⁴²⁹ (teslimat)
U,Ü	OY, IOY	ου,ιου	Δούρλου ⁴³⁰ (türülü), κίουν ⁴³¹ (gün)
V	B	β	Βαχσέτ ⁴³² (vahşet)
Y	Γ, İ	γ, ĩ	Ζιγιαδέ ⁴³³ (ziyade), Οϊλε ⁴³⁴ (öyle)
Z	Z	ζ	Ζεμάν ⁴³⁵ (zaman)

Yukarıdaki tablo Karamanlıca yazarlar tarafından verilmiş olan, Türkçe seslerin Yunan alfabesindeki karşılıklarıdır. Din adamları tarafından geliştirilen ve kullanılan Karamanlıca, okullarda verilen eğitimle değil kişisel çabalarla öğrenilmiştir. Bu nedenle bu yazı diliyle kaleme alınmış eserlerde bir yazım birliği bulunmamaktadır. Bir ses birden fazla harfle yazılabilirken, kelimelerin ifade edilişi bölgeden bölgeye kullanılan yerel dile göre değişmiştir.

Bir yazım birliği olmadığından, Karamanlıca kitapların doğru okunması için yazar ve çevirmenler, kendi buldukları çözümleri okuyucuyla paylaşmıştır. Henüz

⁴²⁶ Agios Augustinos'un Tercüme-i Ahvali ve Tahrirati, Matbaa-i Bağdatlıyan, 1894, s. 4.

⁴²⁷ Aid. Johns, İman Etmeyenlerin Müşkilatı, Matbaa-i Gerardo Biraderler, İstanbul: 1906, s. 12.

⁴²⁸ David Grek, İyi Hıfz Olunan Kalp, Matbaa-i S. Sariyan, İstanbul: 1897, s. 5.

⁴²⁹ Nikolaos H. Kehyapoulos, Ameli ve Nazari Mükemmel Defter Usulü, Aleksandros Nomismatidi Matbaası, İstanbul: 1901, s. 6.

⁴³⁰ P. S. Köseoğlu, İbadet name yani Gündüz ve Gece Okunan Dualar, y.y, 1894, s.8.

⁴³¹ Ioannis Nikolaidis, Meşhur Nasrettin Hoca ve Belagat-ı Mezhake, Ioannis Nikolaidis Matbaası, Atina: 1908, s. 3.

⁴³² G. Filotheos, H Elliniki Epanastasis yani Yunan İhtilali, Misailidis Kardeşler Yayınevi, İstanbul: 1909, s. 5.

⁴³³ Düstur Vilayet Nizamnamesi, Kulalı Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul: 1869, s. 4.

⁴³⁴ Anastasios Levidis, Mirat-ı Fezail ve Meagib Yani Fazilet ve Kemliklerin Aynası, Proodos Matbaası, İzmir: 1875, s. 12.

⁴³⁵ Ioannidis, a.g.e, s. 3.

1826'da yayımlanmış olan Karamanlıca bir kitapta harflerin doğru karşılanabilmesi için oluşturulan kurallar tablosu şöyledir:

<i>δ (d) nokta ile vı gibi okunmalı</i>	<i>Mesela</i>
<i>η (i,i)kalın okuma</i>	<i>dedi. Derya</i>
<i>ι (i,i) ince okuma</i>	<i>kılıç. Kız</i>
<i>ο (o) iki nokta ile ince okuma</i>	<i>kilit. Kile</i>
<i>π (p) bir nokta ile kalın okuma μπ gibi</i>	<i>ölüm. Ömür. Öz</i>
<i>σ (s) iki nokta ile kalın okuma</i>	<i>ben. Baba</i>
<i>τζ (c) bir nokta ile kalın okuma</i>	<i>şerif. Şifa</i>
<i>τζ (c) noktasız ince okuma</i>	<i>cevap. Cefa</i>
	<i>çün ki. Çenber⁴³⁶</i>

Bu yazı dili üzerine birçok çalışma yapılmış olması ve yazı dilinin yapısını incelemek dilbilimcilerin işi olduğundan Karamanlıcada sesli ve sessiz harflerin yazımı ile ilgili birkaç örnek vermekle yetineceğiz.⁴³⁷

Karamanlıcada, özellikle Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında sıkıntı yaşanmıştır. Karamanlıca yazan kişiler bu kelimeler ile ilgili olarak kendilerine özgü kurallar geliştirmiştir. Bunlardan biri uzun A'nın (â) kullanımudur. Bilindiği gibi Türkçeye Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerdeki telaffuzun doğru yapılabilmesi için uzun a kullanılmıştır. Karamanlıcada ise bu telaffuz için bir işaret kullanılmamış, "μααμουριγερ"⁴³⁸ (*maamuriyet/mâmuriyet*) örneğindeki gibi a harfi iki kez yazılarak bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. Karamanlıca yazımda göze çarpan bir başka durum ise "u" ünlüsü içeren bazı kelimelerin *τοχάφ/tohaf/tuhaf*⁴³⁹ kelimesinde olduğu gibi "o" ünlüsüyle yazılmasıdır. Bunun Osmanlı Türkçesinde "o, ö, u, ü" seslerinin "ı" (vav) harfiyle yazılmasından kaynaklı olduğu düşüncesinin bulunmasının yanı sıra,⁴⁴⁰

⁴³⁶ **Resullerin Amellerinin ve Risalelerinin Yunani Lisanından Türk Lisanına Tercümesi**, De Kastro'nun Basmahanesi, İstanbul: 1826, s.1.

⁴³⁷ Janos Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar I Phonetica", **Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. VIII. s. 165-200, Ankara 1950; Aynı yazar, "Yunan Harfli Karamanlı İmlâsı hakkında", **Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar**, Ankara 1950, s. 27-31; Harun Güngör, "Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitâbe", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 33, İstanbul 1984, s. 95-101; Mustafa Kılıçarslan, "Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, C. 23, Güz 2013, s. 53-64; Hayrullah Kahya, "Karamanlıca Zarf Fiil Eklerinden Örnekler", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S. 19, Konya 2008, s. 131-152.

⁴³⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s.115.

⁴³⁹"Sultan Memmette Bakkal Andrea: Bir Mektup", **Terakki**, 30 Haziran 1888.

⁴⁴⁰ Faruk Çolak, **Karamanlıca Halk Hikâyeleri**, Kömen Yayınları, Konya: 2015, s. 82.

bu durum yazan kişinin şivesiyle de bağlantılı olabilir. Yerel konuşma dilinin yansımaları “r” ünsüzünden önce ünlü eklenmesi durumuyla da göze çarpmaktadır. Bugün bile Anadolu’da rastlanan bu alışkanlık Karamanlca yazımda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Günümüz Türkçesiyle “*rahmet olsun ecdatlarına*” şeklinde yazılacak olan ibare, Karamanlca bir kitabede “*ırahmet olsun ecdatlerine* (ιραχμετ ολcδv εζταλρινε)” şeklinde yazılmıştır.⁴⁴¹

Yukarıda Karamanlca eserlerden faydalanarak hazırlanmış olan tabloda görülebileceği gibi “u” ve “ü” sesli harfleri Yunan alfabesindeki “υ” harfi ve “ου”, “υυ” çift sesleriyle gösterilmektedir. Ancak Karamanlcanın yaygın olmadığı 19. yüzyıl başlarında, Karamanlca eserlerde ve kitabelerde bu seslerin Yunan alfabesindeki θ (th) harfi ile gösterildiği örneklerine rastlamaktayız. 1806 yılında Venedik’te basılan *Kolay İman Nasihatı* adlı din kitabının önsözünde bu örnek şöyle görünmektedir: “*Τζδμναίζ καπδλ έγλειv μπου κιδτζδκ εμεγιμί/Cumnaniz (cümleniz) kabul eyleyin bu küçük emeğimi*”.

Aynı şekilde ünsüz harflerin yazımında da bir birlik bulunmadığı görülmektedir. B ünsüzü Yunan alfabesinde m ve p (μπ) harflerinin yan yana yazılımla elde edilmektedir. Karamanlca bu çift harfle ifade edilmesinin yanı sıra “Πιριντζι/birinci” örneğindeki gibi P (π) harfi ile de yazıldığına rastlanmaktadır. *Anatoli* gazetesinden alınan bu örnekte, p olarak yazılmış olan harfin b olarak okunulması için üzerine nokta konulmuştur.⁴⁴² Bu, noktalı harf yazımı Karamanlca gazeteler tarafından doğru okumanın sağlanması için yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Yunan alfabesinde b sesini karşılayacak harf mevcut ve kullanılmakta iken hangi nedenle p harfinin kullanıldığı meçhuldür. Aynı şekilde d ünsüzünü karşılayacak delta yani δ harfi olmasına rağmen, bu ses sıklıkla “Χετιγελέρ”⁴⁴³ (hediyeler) örneğinde olduğu gibi t ile (τ) yazılmıştır.

Karamanlca, Türkçede kullanılan ancak Yunan alfabesinde bulunmayan harflerin karşılanması için bazı çözümler bulunmuştur. Bunlardan biri olan c harfi için d (δ) ve z (ζ), ç harfi için ise t (τ) ve z (ζ) harfleri yan yana getirilerek bu çift sesler

⁴⁴¹ Gürsel Korat, **a.g.e**, s. 75.

⁴⁴²“Harp Havadisı”, **Anatoli**, 2 Kasım 1897.

⁴⁴³ Ignatios G. Ignatiadis, **Hazret-i Maryam’ın Terceme-i Hali**, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1902, s. 9.

oluşturulmuştur. Ancak Yunan alfabesinde bulunmayan ş ünsüzü için bir çift ses üretilmemiş, bu ses yine s(σ) harfi ile ifade edilmiştir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Karamanlıcının doğru okunması için Karamanlıca'yı yazanlar tarafından bir takım çözümler bulunmuştur. Ancak bu çabalar da kendi içerisinde birlik göstermemiş, kişiden kişiye değişmiştir. Karamanlıca yayınların çoğaldığı dönemde ise harflerin karşıladığı seslerin dışında kullanımı için, nokta kullanılarak karışıklık giderilmeye çalışılmıştır. Tüm bu çabalara karşın Karamanlıca yazarlar, çoğunlukla kelimeyi doğru anlama işini, okuyucunun metne ve konuya hâkimiyetine bırakmıştır.

Peki, neden Türkçe konuşan Ortodokslar böyle bir yazı diline ihtiyaç duymuştur? Anadolu'ya özgü olan Karamanlı edebiyatının dini gerekçelerle doğmuş olduğu daha evvel belirtilmişti. Yunan harfleri Türkçe konuşan Ortodoksların dinleriyle olan bağına korumaktaydı. Kutsal kitapları yani İncil, Yunan harfleriyle yazılıydı.⁴⁴⁴ Papa Eftim Türkçe konuşan Ortodoksların Türkçeye bağına göstermeye çalıştığı bir yazısında “*Bir gün kiliseye gidiniz. Orada duayı Rum diliyle okuyan papazın biraz uzayan duası dinleyen Hristiyanların başını sıkarak dışarı çıkarırken, papaz zekice bir şekilde Türkçe nasihate başlar başlamaz uyuyan gözlerini açar. Çıkmak üzere olanlar geri döner*” demektedir.⁴⁴⁵ İşte Karamanlıca tam bu noktada din adamlarının sarıldığı bir şey olmuştur. Ortodoks inancının değişeceği ve zamanla zedeleneceği korkusuyla; dini metinlerin ve dua kitaplarının Türkçe konuşan Ortodoksların kullandığı dile çevrilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunları Türkçe yazarken Ortodoksluğun simgesi olarak gördükleri Yunan harflerini kullanmışlardır. Böylece Müslümanların dilini kullanmalarına rağmen Ortodokslukla bağlantıyı koparmadıklarını düşünmüşlerdir.

18. yüzyılda Amsterdam'da basılan “*Gülzar-ı İman-ı Mesihî*” ilk örneğini veren Karamanlıca yayınlar; 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin en çeşitli ve en zengin dönemini yaşamıştır.⁴⁴⁶ Bu gelişim başlangıçta yine dini

⁴⁴⁴ Korat, a.g.e, s. 79.

⁴⁴⁵ Papa Eftim, “Anadolu Hristiyanları ve Arzuları”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 7 Kasım (Teşrinisani) 1921.

⁴⁴⁶ Osmanlı dönemindeki Karamanlıca yayınların ilk örneğinin, 16. yüzyıla ait Martin Crusius'un “Turco-Graciae” kitabının içerisinde bir bölüm olan “*Gennadios İtikatnamesi*” adlı eser olduğu görülmektedir. Bu eser, Patrik Gennadios tarafından, İstanbul'un fethinden sonra İkinci Mehmet'e sunulmuştur. Bkz: Ragıp Özdem, “Gennadios'un İtikat namesi”, **Ülkü**, C. 10, S. 60, Şubat 1938, s.529-540. Ancak genel kabule göre bu eser Karamanlıların faydalanması için yayımlanmadığından ayrı bir

kaygılarla gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren Anadolu'ya gelen Batılı misyonerler, Ortodoksları hedef kitle olarak seçmiş ve onlara ulaşabilmek için Karamanlıca dini kitaplar yoluyla propaganda yapmıştır. Buna karşılık cemaatini bu propagandadan korumak isteyen Patrikhane de, Karamanlıca dini kitapların yayımlanmasına destek vermiştir.⁴⁴⁷ Karamanlıca kitapların basım yerlerine baktığımızda 1850'ye kadar Venedik, Viyana, Leipzig, Bükreş gibi şehirlerle karşılaşılırken, 1850'den sonra kitapların büyük bir kısmının İstanbul'da ve Patrikhane basımevinde basılmış olması bu desteği göstermektedir. Patrikhanenin bu çabasına karşın, yaptığı dini yayınlar, misyoner kuruluşların yayınlarının gerisinde kalmıştır. Misyoner kuruluşlar, Londra, Atina, İstanbul gibi büyük şehirlerde dini kitaplar basıp, Anadolu'da beş bin adete kadar ücretsiz olarak dağıtmışlardır.⁴⁴⁸ Bu kitaplar Karamanlıca dini eserlerin yüzde 41'ini oluşturmuştur.⁴⁴⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu dini kitaplarla birlikte, Karamanlıca yayınların sayısında geçmişe oranla adeta bir patlama yaşanmıştır. Yani bu yazı dilinin örneklerinin çoğalarak devam etmesi, Türkçe konuşan Ortodoksların dini kimliğiyle alakalı olmuştur.

Karamanlıca eserler tema açısından incelendiğinde, ağırlıklı konunun din olduğu görüldüğü gibi, bu eserleri kaleme alan veya tercüme edenlerin de din adamı olduğu görülmektedir. Yani Karamanlıca gazeteler dönemine değin, Karamanlıca'yı geliştiren ve canlı tutanlar din adamları olmuştur. Bu kişilerden biri Kayseri metropoliti Paisios'tur. Paisios din kitaplarını Türkçeye tercüme ile işe başlamış, daha sonra kendi dini eserlerini kaleme almıştır. Karamanlıca kitap dağıtımını Anadolu'da kolaylaştırmak amacıyla Kayseri'de bir matbaa kurmuştur.⁴⁵⁰ Aynı şekilde ilk Karamanlıca dini kitaplarda yazar ve tercüme olarak keşiş Serapheim'in damgası

---

yere sahiptir ve bu nedenle Karamanlıca yayınların ilk örneği 1718 yılına tarihlenmektedir. Bkz: Semavi Eyice, "a.g.m", s. 26.

⁴⁴⁷ Bu eserler Protestanlık öğretilerini savunan misyonerlere karşı Ortodoksların bilinçlenmesi amacını taşımıştır. 1876'da yayımlanan *Elenghos Diamartiromenon yahut Tekzib ul Protestan* adlı kitabın önsözünde "Her bir Hristiyan kardeşarımıza pilinmesi elzem olan martirialardan iparet olan Protestanlerin her bir suallerine mefhum verilmek üzere Ürgüplü H. Stefanos Ioannou teelif kerdesi olarak, bir eseri kadime olup, Atina'da tabb u temsil olunmuştur" denmektedir. Bkz: Ioannu Lazarus - Ioannu Stefanos, **a.g.e**, s. 3.

⁴⁴⁸ Balta, "Karamanlıca Kitapların", s. 8.

⁴⁴⁹ Balta, "Karamanlıca Kitapların...", s. 8.

⁴⁵⁰ Gürsel Korat, **a.g.e**, s. 153.

görülmektedir. “Addalyalı” yani “Antalyalı Serapheim” imzasını kullanan Serapheim, 1774'ten itibaren bir süre Ankara Metropolitliği yapmıştır.⁴⁵¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karamanlıcanın devamlılığı için en önemli gelişme *Anatoli* gazetesinin yayın hayatına başlaması olmuştur. Evangelinos Misailidis'in çıkardığı *Anatoli* gazetesi, Osmanlı basınının en uzun soluklu gazetelerinden biri olmuştur. Burada Yunan harfli Türkçeye birçok eser kazandırmış, bu yazı dilini kuvvetlendirmiş ve yaygınlaştırmış olan Evangelinos Misailidis'ten bahsetmek gerekmektedir.

1888 tarihli Karamanlıca bir yazıda “*onun ismi henüz heceye başlamış her Rum çocuğunun dilindedir*” denilen Evangelinos Misailidis, 1821 yılında Manisa mutasarrıflığına bağlı Kula'da dünyaya gelmiştir. İzmir'deki Evangeliki Okulunun ardından yüksek eğitimine Atina Üniversitesi'nde devam etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra bir süre öğretmenlik yapmıştır.⁴⁵² Daha sonra İzmir'e dönerek Yunanca *Amaltheia* adlı gazetede yazarlığa başlamış, kısa bir süre sonra kendi matbaasını kurarak Karamanlıca *Pelşaret-il Maşrik ve Mekteb-i Fünun-i Şarkiyeye* adlı dergileri ve *Şark* adlı haftalık siyasi gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Karamanlıcanın belli bir forma kavuşması için çaba harcayan Misailidis, Türkçe'nin Yunan harfleriyle daha doğru yazılabilmesi için noktalı harfler kullanmıştır.⁴⁵³ İzmir'deki matbaasının yanması ve ardından gazetesinin tatil edilmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. 1850 yılında gerekli izni alarak kırk sene boyunca idare edeceği *Anatoli* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1855 senesinde ise Tahtakale'de kendi matbaasını kurarak, gazetesini buradan yayımlamıştır.⁴⁵⁴ Bu basımevi zamanla Karamanlıca yayınların merkezi haline gelmiştir. Dini eserler, tercümeleler, sözlükler, kanunnameler bu basımevinde basılarak dağıtılmıştır.

Evangelinos Misailidis'in 92 adet yayını bulunmaktadır. Yani tek başına Karamanlıca kitap sayısının % 30'unu oluşturmuştur.⁴⁵⁵ Görüldüğü gibi Türkçe konuşan Ortodoksların 1850 yılından sonraki döneminde Evangelinos Misailidis'in

---

⁴⁵¹ Janos Eckmann, “Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VIII, 1950, s. 170.

⁴⁵² Ioannis Poluvios, “Evangelinos Misailidis”, *Terakki*, 30 Haziran 1888.

⁴⁵³ Iord. I. Limnidis, “Evangelinos Misailidis”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s.170.

⁴⁵⁴ Limnidis, “a.g.m”, s. 171.

⁴⁵⁵ Balta, “Karamanlıca Kitapların...”, s. 18.

damgası bulunmaktadır. Yalnız dini ve edebi eserler değil, Osmanlı Devleti'nin yayımladığı nizamnamelerin de Türkçe konuşan Ortodokslara ulaştırılmasını sağlayan Misailidis'e Osmanlı Devleti tarafından "Mecidiye Nişanı" verilmiştir. Aynı şekilde Yunanistan tarafından da bir nişan almıştır.⁴⁵⁶

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dini içerikli kitapların yanı sıra din dışı konularda da Karamanlıca eser sayısı artmıştır. Özellikle bahsedildiği gibi kendi matbaasını açmış olan Evangelinos Misailidis, çevirdiği Fransızca romanları gazetesinde tefrika ettikten sonra gazetesinin adını taşıyan matbaasında kitap olarak yayımlamıştır. Düsturnameler, nizamnameler, Köroğlu, Âşık Garip, Nasreddin Hoca gibi Anadolu kültürü ile ilgili folklorik kitapların yayımlanması Karamanlıcanın yaygınlaştığını, talep gördüğünü dolayısıyla yayıncıların çeşitliliğe yöneldiğini göstermektedir. Öte yandan, 1868-1891 yılları arasında Misailidis'in matbaasında Osmanlı Devleti'nin yasa ve düzenlemelerini yayımladığını görmekteyiz. Misailidis bu yayınların önsözünde, Yunan harfleriyle Türkçe okuyan Ortodoksların bu gelişmelerden habersiz kalmaması için ve tatbik edebilmesi için yayımladığını söylemektedir.⁴⁵⁷ Resmi bir dille yazılıp Arapça ve Farsça kelimeler ve tamlamalar içerdiğinden halkın anlayabilmesi için kitapların sonuna Türkçe açıklamaları konulmuştur.

Karamanlıca süreli yayınlar ise İzmir'de başlamış, İstanbul'da zirve noktasına ulaşmış, mübadele sonrası Yunanistan'da son bulmuştur. Evangelia Balta tarafından tespit edilen süreli yayın sayısı 21'dir. Ancak bunlardan bazılarının sayılarına ulaşamamıştır.⁴⁵⁸ 19. yüzyılın sonunda yayımlanmış Karamanlıca gazeteler, genelde siyasi içerikten uzak durmuştur. Bu doğrultuda yayımlanmış gazetelerden biri olan *Anatol Ahteri* 1 Eylül 1886 'da yayın hayatına başlamıştır. Son sayısı ise 1 Mayıs 1887'ye aittir. İlk sayfasında "*Anatol Ahteri Fenni ve Ahlaki Musavver*" denilmiştir.

---

⁴⁵⁶ Poluvios, "a.g.m", s. 56.

⁴⁵⁷ ...*Hristiyan ehali-i Anadolu'ya malum olmak ve ana tatbiken hareket kılınmak üzere hurufat-ı Rumiye ve ibareyi Türkiye ile tab u neşri hususuna...* **Ceza Kanunname-i Hümayunun Aynı Suret-i Tercümesi**, s. 3.

⁴⁵⁸ Tezimizde özellikle faydalanılan **Anatoli** [Doğu], **Aktis** [Işın], **Nea Anatoli** [Yeni Doğu] ve **Muhacir Sedası** gazetelerine girişte yer verilmiştir. Günümüze ulaşmayan 19. yüzyılda yayımlanmış **Zemur** (Arı), **Afitab**, **Anatolikos Astir** (Anadolu Yıldızı) ve 20. yüzyılın başlarında yayımlanan **Mikra Asya** (Küçük Asya), **Anatheorisis** (Revizyon) gibi süreli yayınların varlığı bilinmektedir. Bkz: Gazanfer İbar, **Anadolulu Hemşerilerimiz –Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe-**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2010, s. 24.

Haftada bir olmak üzere yayımlanmıştır. Siyasi konuların ele alınmadığı gazetede bilim, ahlak, din ve eğitim gibi konular ele yer almıştır. Yine aynı yayın politikasına sahip olan bir başka gazete olan *Terakki*, 15 Mayıs 1888 tarihinde yayına başlamış, 12. sayısında yayın hayatını sonlandırmıştır. Gazete, 15 günde bir ve 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Nevşehirliilerin İstanbul'da kurduğu "Terakkiperver Derneği"nin yayın organıdır. Gazetenin ilk sayısında süreli yayının tanımı yapılarak, Anadolu'nun Rum harfleriyle Türkçe yazan ve okuyan sakinlerinin bu faydadan mahrum oldukları belirtilmiştir. Evangelinos Misailidis tarafından yazılmış, çevrilmiş kitapların dışında sadece din kitapları olduğundan bahsedilerek, Karamanlıca'yı kullanan bu topluluğun kütüphanesini zenginleştirmek amacıyla olduklarını yazmıştır. *Terakki*'nin kullanacağı dilin halkın anlayabileceği sade bir dil olacağı vaat edilmiştir.

Karamanlıcaya özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ortodoksları hedef alan misyonerlerin katkısından daha önce bahsedilmiştir. Protestan misyonerler tarafından çıkarılan ilginç süreli yayınlardan biri *Angeliaforoz* adlı çocuk dergisidir. Sadece Karamanlıca değil Ermeni harfli Türkçe, Ermenice ve Bulgarca da yayımlanan dergi dünyadan, doğadan ve coğrafyadan resimli yazılar veren bir dergi olmuştur. Dergi aylık ve bazen de haftalık olarak yayımlanmıştır. 1872-1895 yılları arasında çıkmış olan derginin başlığında İncil'den bir alıntı olan "*Çocukları bana gelmeye bırakın*" ibaresi bulunmaktadır.⁴⁵⁹

Tüm bunların yanı sıra, İstanbul'da çalışmakta olan Anadolu'luların hemşeri ve dayanışma derneklerinin tüzükleri de Karamanlıca yayınlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'nun Kütahya, Adana, Kayseri, Nevşehir gibi değişik şehirlerinden gelip İstanbul'da çalışan ve değişik hayır amaçlarıyla bir araya gelen hemşeriler kurdukları derneklerin tüzüklerini bastırarak dağıtmışlardır. İstanbul'da çalışan Gelverililer bir Hristiyan azizinin adını verdikleri derneklerin kuruluş amacını şöyle açıklamışlardır:

---

⁴⁵⁹ İbar, a.g.e, s.22.

“Uhuvvetin teşkilinin maksadı, Gelveri karyesi Sxolionunun (okulunun) ilerleyup ilm u mearifin terakki bulması içundur. Yani Ellinikon⁴⁶⁰, Allididaktikon, Parthenagogion⁴⁶¹ ve nipiagogeion⁴⁶² ve badezin karyemizin fukara çocuklarından elvirişlu surette Gelveri'de tahsil eden kız ve erkek çocukların Dersaadet eforiasının (heyetinin) istişaresi ile Dersaadet ve icap eden yerlerde okutturulması içundur.”

Aynı zamanda Karamanlıca yazı diline ait iki salname⁴⁶³ bulunmaktadır ve bu iki salname de Nevşehirliilerin kurduğu Papa Georgios Cemiyeti tarafından çıkartılmıştır. Bunlardan ilki 1913 yılında yayımlanmış olan *Μικρασιατικόν ημερολόγιον ο "Αστήρ"* yani Anadolu Salnamesi “Yıldız”dır. “Anadolu Rumlarına mahsus ilmi, edebi, fenni musavver (resimli) salname” ibaresiyle çıkmış olan salname, Nevşehir cemaatinin eğitimi için çalışmış olan Papa Georgios ruhuna ithaf edilmiştir.⁴⁶⁴ Meşrutiyetin ilanının ardından Türkçe salnameler yayımlanmaya başlamışken, Anadolu Ortodokslarının lisanında yani “*Rumi-ul huruf Türki-ül ibare*” bir salname olmamasının eksikliği bu eserle doldurulmaya çalışacağı belirtilmiştir. Aslında bu salnamede Anadolu Ortodokslarının yaşadıkları bölgelerinin topografyası, tarihi, nüfus bilgileri verilmek istenmiş ancak imkânların elverişsizliği nedeniyle kısıtlı bilgi verilebilmiştir. Anadolu luların bu salnameye ilgi göstermesi halinde her sene yayımlanacağı ve sonraki yıllarda daha hacimli olacağı sözü verilmiştir.⁴⁶⁵ 1914 yılında yine Papa Georgios Cemiyeti tarafından ikinci olarak *Μικρασιατικόν ημερολόγιον ο "Αστήρ" 1914* yayımlanmıştır. İlk salnameye Anadolu luların ilgi göstermelerinin ikincisinin çıkarılması için cesaret verdiği belirtilmiştir.⁴⁶⁶ İlk salnamede sözü verilen Anadolu Ortodokslarının yaşadıkları bölgelere ilişkin detaylı yazılar verilmiştir. Bunlardan bazıları Kourdonos, Ürgüp, Kırşehir, Bor, Gelveri, Sazalca, Misthi, Fertek, Agios Konstantinos bölgeleridir. Bir önceki salnameye göre Anadolu Ortodokslarından din adamı, öğretmen, doktor gibi önemli şahsiyetlerin biyografileri daha fazla ele alınmıştır. Biyografiler ve bölgeleri tanıtıcı yazılar resimleriyle verilmiştir. Ancak salname konusunda gelişme yaşanmasına rağmen bu salname Karamanlıca yayımlanan ikinci ve sonuncu salname olmuştur.

---

⁴⁶⁰ Yunan tarzı okul.

⁴⁶¹ Kız okulu.

⁴⁶² Anaokulu.

⁴⁶³ Salname: Osmanlı Devleti'nde resmi ve özel kurumlar tarafından yayımlanan yıllıklar anlamına gelmektedir. Bkz: Bilgin Aydın, “Salname”, *DİA*, C. 36, İstanbul: 2009, s. 52.

⁴⁶⁴ *Μικρασιατικόν Ιμερολογιον “Ο Αστir” 1913*, İstanbul, G. D. Protopapa kai Sas Yayınevi, 1912.

⁴⁶⁵ “İfade-i Mahsusa”, *Μικρασιατικόν Ιμερολογιον “Ο Αστir” 1913*, s. 7.

⁴⁶⁶ “İfade”, *Μικρασιατικόν Ιμερολογιον “Ο Αστir” 1914*, s. 2.

Türkçe konuşan Ortodokslar basılı eserlerin yanı sıra yoğun olarak Kapadokya bölgesinde olmak üzere, Anadolu'nun birçok yerinde çeşme, ev girişleri, mezar taşları ve kiliselerde izlerini bırakmışlardır.⁴⁶⁷ Anadolu'ya taşlar üzerinde miras kalmış olan bu kitabelerden bazı örnekler şunlardır:

ΜΑΣΑΛΛΑΧ	MASALAH
ΓΙΑΡΑΠΗΠΙ8	YIARAPİBU
ΧΑΝΕΣΕΝΗΝΤΗΡ	HANESENİNTİR
ΠΙ8ΧΑΝΕΤΕΚΙΛΕΡΗ	BUHANETEKİLERİ
ΑΣΙΡΚΕΑΜΗΝ	ASİRKEAMİN ⁴⁶⁸

“Maşallah Yarabbi bu hane senindir bu hanedekileri esirge amin”

Floita (Suvermez) köyüne ait bir evin kapısında bulunan bu kitabede görüldüğü gibi kelimeler arasında boşluk bırakılmamıştır. Başka bir kitabe ise Derinkuyu'da daha evvel kilise olan bir caminin kitabesidir. Bu kitabedeki ilginç bir kullanım C harfidir. Bu harf Karamanlıca eserlerde alışılmadık bir şekilde s sesinin verilmesi için kullanılmıştır.

AZIZBACILIOCTANMACICTIP	AZIZVACILIOCTANMACICTIR
ZIΛEΛIΛEPENEM8TA8KEΛIPT	ZILELILERENEMUTLUGELİRT
TEKOPENΓZENNEPE PAHMET	EKÖRENGEZENNERE RAHMET
KΑΛΦACINΑΓIAT8PANNEPE	KALFASINAYIATURANNERE
IPAXMET OΛC8NEZTATΛEPINE	IRAHMET OLSUNEZTATLERİNE
1849 ΜΟΡΤΑΤ8ΑΓI8BACIΛI8	1849 ΜΟΡΤΑΤUΑGΙUVCILIU ⁴⁶⁹

“Aziz Vasiliostan masistir. (Aziz Vasilios'a mahsustur.) Zilelilere ne mutlu gelir de gören gezennere ırahmet, kalfasına yapturannere ırahmet olsun ecdatlerine. 1849 Mortatu (Martiou? Mart) Agiou Vasiliou”

⁴⁶⁷ Anadolu'daki Karamanlıca kitabe incelemeleri için bkz: Semavi Eyice, “Anadolu'da ‘Karamanlıca’ Kitabeler”, **Bellekten**, C. XXXIX, S. 153, Ocak 1975; Semavi Eyice, “Anadolu'da ‘Karamanlıca’ Kitabeler II”, **Bellekten**, C. XXXX, S. 476, 1980; Harun Güngör, “Niğde-Nevşehir Yöresindeki Yeni Karamanlıca Kitabeler”, **VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, 8-12 Kasım 1999; Harun Güngör, “Karamanlıca (Grek Alfabesi ile Türkçe) Kitabe”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 33, s. 95-101; Gürsel Korat, “Karanlıktaki Dil”, **Atlas**, S. 125, Ağustos 2003, s. 56-57.

⁴⁶⁸ Gürsel Korat, **a.g.e.**, s. 71.

⁴⁶⁹ Gürsel Korat, **a.g.e.**, s. 75.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE ÖNCESİNDE TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1897-1924)

2.1. Türkçe Konuşan Ortodokslar Üzerinde Helenizm Propagandası

Tarihi antik çağlara kadar uzanan ve Helen (Yunan) kökünden gelen “Helenizm” ifadesi klasik anlamda İskender dönemini çağrıştıran, Yunan kültürü, dili ve hatta dini üzerine odaklanmış bir kavramdır. Arif Müfit Mansel, Helenizm terimini ilk kez bilimsel anlamda kullanan Alman tarihçi J. G. Draysen’in bu ifadesiyle, Yunan kültürünün Yunanistan sınırları dışına çıkıp, Akdeniz bölgesi ve Ön Asya’da Doğu kültürüyle karışması ve bunun sonucunda meydana gelen evrensel bir kültürü kastettiğini belirtmektedir.⁴⁷⁰ “Modern Helenizm” olarak adlandırılan ve genel anlamından daha farklı olarak, 1453 ve sonrasında referans alan⁴⁷¹ Helenizm ise pek çok araştırmacı tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu değerlendirmeler; kültür, dil ve sosyal yaşam açısından Yunan olma bilincine vurgu yapan ve bu bilinci besleyen bir düzlem üzerine inşa edilmiştir. 1453 yani İstanbul’un fethi sonrasında yeniden şekillenen Helenizm, Yunanların ya da başka bir deyişle Rumların artık kendilerine ait olmayan bir bölgede varlık sürdürmeleri gibi bir durum sonrasında ortaya çıkmıştır. Başka bir ülkenin sınırları içinde var olmaya başlayan Rumlar, zaman içinde kendi nüfus yoğunlukları oranında çeşitli üretimlerde bulunmaya başlamışlar ve yaşadıkları alanlara kendilerinden izler, eserler ve miraslar bırakmaya başlamışlardır.

İşte, Helenizm günümüzde ve hatta Osmanlı Rumlarını konu alan çalışmalarda buna benzer değerlendirmelerle karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de ve Yunanistan’da yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak Rumların yaşamakta oldukları bölgelerdeki nüfus yoğunlukları, buldukları alana etkileri ve varlıkları da bu bağlamda ele alınmıştır.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara: 1971, s. 507.

⁴⁷¹ Georgios Steiris- Sotiris Mitealexis-Georgios Arabatzis (Ed.), **The Problem of Modern Greek Identity: From the Ecumene to the Nation State**, Cambridge Scholars Publishing, UK: 2016, s. 15.

⁴⁷² Çağla Derya Tağmat, **İstanbul’da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler 1908-1922**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2015, s. 2-11.

İçine dil, kültür ve dini alan Helenizm, Yunanlar açısından kültürel ve devamlı gelişim gösteren bir değer olarak nitelenmektedir. Nasıl ki dil, kültür ve din Helenizm'i besleyen damarlar ise bunlara ek olarak siyasetin de zaman içinde Helenizm ile ortak paydalarda bulunduğu su götürmez bir gerçektir.

Helenizm, 1821'de Osmanlı'ya karşı başlayan isyan hareketi sonucunda, 1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın⁴⁷³ tarih sahnesine çıkmasıyla artık sahiplenilmiş ve güçlendirilmeye başlanmıştır. Yunanistan Krallığı'nın kurulması, pek çok alanda Osmanlı Rumlarını etkilerken aynı zamanda da Helenizm'i güçlendirmiştir. Özellikle 1844 yılında Yunan Parlamentosu'ndaki konuşmasında "Megali İdea" (Büyük Ülkü) şeklinde bir ifade kullanan Yunanistan Başbakanı İoannis Kolettis⁴⁷⁴ bilerek ya da bilmeyerek Helenizm'e önemli bir politik güç katmıştır. Her ne kadar yeni kurulan Yunanistan Devleti'nde Helenizm'in tanımı konusunda problemler yaşanmış olsa da⁴⁷⁵ yeni üretilen Megali İdea, politik eksikliği tamamlamıştır. Dar anlamda Yunanistan'ın genişleme politikasını destekleyen Megali İdea, pek çok farklı anlamda yorumlanan hatta pek çok araştırmacı tarafından tarihçesi 1204 Haçlı Seferine kadar dayandırılan bir ideolojidir.⁴⁷⁶

Helenizm'in siyasi silahı olan Megali İdea, özellikle Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan her gerilimli dönemde yükselişe geçmiş ve Osmanlı Devleti'ne yönelik bir politika halini almıştır. Bunda Megali İdea'nın coğrafyasının önemi büyüktür. Çünkü Megali İdea'nın hedefi ve genişlemek istediği alan, Osmanlı ülkesinin verimli ve çok kültürlü topraklarıdır. Bu bölgeler üzerinde hak iddia eden ve bu alanları politik hedef haline getiren Yunanistan artık Helenizm'in siyasi boyutunu güçlendirecek aracını bulmuştur.

---

⁴⁷³ Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara: 1997, s.1.

⁴⁷⁴ Kollettis'in meclis konuşmasının bir kısmı şu şekildedir: "...Yunan Krallığı Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçasıdır, en zayıf parçası... Yunan, sadece krallık sınırları dâhilinde yaşayan değildir; aynı zamanda İyonya, Selanik, Serres, Edirne, İstanbul, Trabzon, Girit, Sisam veya Yunan tarihine ya da Yunan ırkına ait herhangi başka bir bölgede yaşayan kişidir... Helenizm'in iki büyük merkezi vardır. Atina Krallığın başkentidir. İstanbul, büyük başkenttir; tüm Yunanlıların şehri, hayali ve ümidi..." Bkz: Michael Llewellyn Smith, **Yunanistan'ın Anadolu Hayali (1919-1922)**, Çev: Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul: 2017, s. 23.

⁴⁷⁵ Steiris, v.d., **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁷⁶ Mustafa Daş, "Bizans'ın Megali İdeası Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, XXXIV (Prof. Dr. Muammer Özergen Hatıra Sayısı II), İstanbul: 2009, s.87.

Bulgar ve Sırların Rum Patrikhanesinden ayrılarak kendi bağımsız kiliselerini kurmaları, Ortodoksluğun Helenizm içerisindeki yerini zayıflatmıştır. Bir diğer etken Tanzimat sürecinde eğitimin sekülerleşmesi doğrultusunda yapılan düzenlemelerdir.⁴⁷⁷ Bu noktada Rumları diğer Ortodoks milletlerden ayıracak olan “dil” yani Yunanca konuşuyor olmak ön plana çıkarken, Kapadokya bölgesindeki Ortodoksların büyük oranda Türkçe konuşuyor olması, Helenizm’in çıkmazlarından biri haline gelmiştir. Bazı kişiler, Anadolu’nun Megali İdea coğrafyasına dâhil olmasına “Megali İdea”ya zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır.⁴⁷⁸ Ancak bu kişilerin varlığına rağmen Helenizm’in Türkçe konuşan Ortodokslar ile ilgili birincil hedefi, eğitim yoluyla Yunan bilinci kazanmaları olmuştur.⁴⁷⁹

Bu eğitim faaliyetleri Atina ve İstanbul olmak üzere iki merkezden yürütülmüştür. Atina yönetsel merkez işlevini görürken, Osmanlı coğrafyasında gerekli okulların açılması ve bu okullara ait cemiyetlerin kurulması gibi yükümlülükler büyük oranda İstanbul’dan yürütülmüştür. Osmanlı bürokrasisinde önemli ve ayrıcalıklı bir yeri bulunan ve yüzyıllardır zenginleşmiş olan Rumlar, Osmanlı Devleti’nin zayıflamasına paralel olarak yüzlerini Yunanistan’a dönmüştür.⁴⁸⁰ Bu anlamda 1861 yılında İstanbul’da kurulan “Rum Edebiyat Cemiyeti” (Sillogos) ve 1891 yılında Anadolu’da Helenizm düşüncesini yerleştirme ve geliştirme hedefiyle Atina’da kurulan “Küçük Asya Cemiyeti”nin (Anatoli) ön plana çıktığını görülmektedir.

1861 yılında Rum aydınlarının desteğiyle İstanbul’da kurulan Rum Edebiyat Cemiyeti (Sillogos) Ortodoks halklar arasında eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuş ve 1922 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Küçük Asya Cemiyeti (Anatoli) ise 1891 yılında Anadolu kökenli Atina Üniversitesi⁴⁸¹ hocaları tarafından

---

⁴⁷⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınları, Ankara: 1999.

⁴⁷⁸ Yunanistan’daki pek çok kişi, Yunanistan’ın uzak ve bilinmezlikler dolu Anadolu coğrafyasını alarak genişlemesinin Helenizm’e zarar vereceğini düşünüyordu. Bunun önde gelen savunucularından biri diplomat İon Dragoumis’ti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Umut Özkırmı-Spyros A. Sofos, **Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2013, s. 102-103.

⁴⁷⁹ Balta, **Gerçi Rum İsek de...**, s. 127.

⁴⁸⁰ Özkırmı-Sofos, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁸¹ Atina Üniversitesi: 1837 yılında Yunanistan’ın doktor, avukat, öğretmen gibi eğitimli insan ihtiyacını karşılamak için kurulan Üniversite, kısa sürede Osmanlı Rumlarının da devam ettiği ve onlar vasıtasıyla Yunan ideolojik fikirlerinin Anadolu’ya taşındığı bir kurum haline dönüşmüştür. Bkz: Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, **İkinci Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik**

kurulmuştur. 1892 yılındaki nizamnamesinde Türkçe konuşan nüfusa Yunan dilinin öğretilmesi, öğrencilerin burslu olarak büyük okullarda eğitim görmesi ve okullara öğretmen sağlanmasının amaçlandığını belirtilmiştir.⁴⁸²

Her iki cemiyetin de en önemli faaliyet alanlarından birinin Türkçe konuşan Ortodoksların eğitimi ve bu topluluğa milli kimlik aşılması olduğu görülmektedir. Bunlardan Rum Edebiyat Cemiyeti kuruluşun ardından kısa sürede Osmanlı Rumları arasında bir bakanlık gibi çalışmaya başlamış; Anadolu Rum okullarının müfredatlarını hazırlamış, gönderdiği müfettişlerle bu okulları denetlemiş ve başarılı öğrencilerin eğitimlerine Yunanistan'da devam etmesini sağlamıştır⁴⁸³. Aynı zamanda Anadolu Ortodoksları eğitimle ilgili konularda Küçük Asya cemiyetini de yetkili görerek; öğretmen, kitap gibi taleplerini Atina'daki bu cemiyete iletmışlerdir.

Öte yandan ilk bölümde bahsedilen, İstanbul'da yaşayan Kapadokyalı Ortodokslar, bu faaliyetlerden ilk etkilenen kesimlerden biri olmuş ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi memleketlerinin eğitimiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Bunlara Anadolu'da yürütülen eğitim faaliyetleri sonucu, bu okullarda yetişen eğitilmiş Ortodoksların da kendi topluluklarını aydınlatma amacıyla katılımıyla birlikte, Kapadokya köylerinde ardı ardına okullar açılmaya başlamıştır. Mensup oldukları bölgenin eğitimi için İstanbul'da cemiyetler kurmuşlar ve bu faaliyetlerin örgütlü bir şekilde ilerlemesine çalışmışlardır. Açılan okulların binaları ve maddi ihtiyaçları hemşerileri tarafından, müfredat ve eğitimcilere yönelik ihtiyaçlar Atina ve İstanbul merkezli cemiyetler tarafından sağlanmıştır.

Eğitilmiş Ortodoksların bir başka faaliyetleri bölgelerinin Türk hâkimiyeti öncesi tarihine yönelik çalışmalar yaparak, Helen kökenlerini ispatlamaya yönelik olmuştur. Arkeoloji, dilbilim ve halkbilim alanlarında yapılan çalışmalar, İstanbul ve Atina'da ilgi çekmiş ve basın-yayımda yer kendisine yer bulmuştur.⁴⁸⁴ Bu doğrultuda, İstanbul veya Atina'da eğitim görmüş olan Anadolu Ortodoksların, kendi toplumlarını şekillendirme amacıyla kullandıkları bir başka araç, basın olmuştur.

---

ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2017, s. 75.

⁴⁸² Cihangir, **a.g.e**, s. 71.

⁴⁸³ Tağmat, **a.g.e**, s. 39. 1905 yılında Anadolu ve İstanbul'daki toplamda 75 okul bu cemiyete bağlıydı. İlhan Tekeli-Selim İlkin, **a.g.e**, s.103.

⁴⁸⁴ Özkırımlı-Sofos, **a.g.e**, s. 78.

Yunanca bilmeyen hemşerileri için yayımladıkları Karamanlıca gazetelerle, Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde etkili olmaya çalışmıştır.

Önceki satırlarda bahsedilen Rum Edebiyat Cemiyeti ile ilgili dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır. Yunanistan ile doğrudan ilişkiye sahip olan cemiyet, İkinci Meşrutiyet dönemine kadar siyasal söylem içeren faaliyetlerden kaçınmıştır. 1908 yılından itibaren siyasallaşmaya kaymış ve Mütareke dönemine gelindiğinde Helenizm söylemi siyasallaşmış ve yerini Megali İdea'ya bırakmıştır.⁴⁸⁵ Karamanlıca basında da, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti yanlısı bir tavır takınılmakla birlikte, kültürel bir propaganda yapılmış; ancak Helenizm düşüncesinin gelişme göstermesi ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti karşısında güç kazanmasına paralel olarak; okuyucuları olan Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde Yunanistan lehinde siyasi propaganda yapmaya başlamışlardır. Karamanlıca basının da aynı siyasi çizgide ilerlemesi, bu cemiyetin ve dolayısıyla Helenizm'in eğitilmiş Türkçe konuşan Ortodokslar üzerindeki etkisini göstermektedir.

2.2. Savaş Yılları ve Türkçe Konuşan Ortodoksların Taraf Olma Sorunsalı

19. yüzyılda etkisini açık bir şekilde hissettiren Helenizm, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkiler ekseninde bir dalgalanma halini alarak Rumlar ve Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde etkisini göstermiştir. 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı ile gerimli bir hal alan ilişkiler elbette ki savaşın aktörü olan ülke topluluklarında da birtakım ideolojik, sosyal ve hatta fikirsel dönüşümlere neden olmuştur. Bu alanlarda, farklı topluluklar arasında yaşanan değişimlerin etki alanı da Yunanistan'ın 19. yüzyılın sonlarında izlemeye başladığı resmi devlet ideolojisi tarafından belirlenmiştir: Megali İdea... 19. ve 20. yüzyıllarda Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhindeki her girişimi özellikle de savaşların ana nedeni olarak karşımıza çıkan Megali İdea, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Yunanların 1919'da İzmir'e asker çıkarması gibi tüm girişimlerin altında

---

⁴⁸⁵ Bu dönemde Rum Edebiyat Cemiyeti ve Venizelos yakınlığı dikkat çekicidir. Venizelos, 1 Kasım 1920 tarihinde seçimleri kaybetmesine rağmen, cemiyet onu "*Yunan ırkının milli şefi*" olarak adlandırmıştır. Bkz: Tağmat, **a.g.e**, s. 232. Karamanlıca basının da cemiyet ile aynı doğrultuda bir çizgi izlediği sonraki sayfalarda görülecektir.

yatan bir ideoloji halini alacak, Yunanistan bu bu büyük hayalini gerçekleştirmek için fırsat kaçırmayacaktır. Bu süreç içerisinde Osmanlı coğrafyasında yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslar da yukarıda belirtildiği gibi farklı araçların yardımıyla etki altına alınmaya çalışılacaktır. Bunu en belirgin şekilde ortaya koyan ya da bu durumun en açık şekilde anlaşılacağı kaynaklardan biri ise Karamanlıca basın olacaktır. Yunan propagandasının yapıldığı eğitim kurumlarında yetişen Türkçe konuşan Ortodoksların yani “entelektüel” grubun elinde bulunan Karamanlıca basın, Yunanistan’ın elde ettikleri oranında şekillenecek ve etkisi altındaki topluluğu da şekillendirmeye çalışacaktır.

2.2.1. Megali İdea’nın İlk Yenilgisi: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı

Osmanlı Devleti için belki de bir dönüm noktası sayılabilecek olan 93 Harbi’nin (1877-78 Osmanlı Rus Savaşı) sonuçları, Balkanlardaki dengeleri alt üst etmesi açısından Yunanistan’ı da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda, Yunanistan, Osmanlı aleyhine topraklarını genişletmek için savaş ve Avrupa Devletleri’nin koruması altında olmaya ek olarak diplomatik yolları da denemiştir. Berlin Kongresi’nde Megali İdea’yı uygulamak açısından taleplerini dile getirme fırsatı bulan Yunanistan, bu girişimiyle politikasındaki kararlılığı ortaya koymuştur.

Berlin Kongresi’ne katılan Yunan Dışişleri bakanı ilk kez uluslararası mecrada “Megali İdea” ülküsünü dile getirerek; Epir, Teselya ve Girit Adası’nın⁴⁸⁶ Büyük Yunanistan sınırları içerisinde yer almasını hedeflediklerini belirtmiştir. Yunanistan’ın bu talebi kabul edilmese de Girit’te Rumlar lehine düzenleme yapılması kararı alınmıştır.⁴⁸⁷ Bu karar doğrultusunda adaya Hristiyan bir vali atanmasına rağmen, özellikle Etnik-i Eteryia Cemiyeti’nin⁴⁸⁸ yönlendirmesiyle isyan dalgaları devam etmiştir.

---

⁴⁸⁶ 1897 yılının ilk günlerinde başlayan yeni isyan dalgası sırasında isyancı Rumların Adadaki Müslümanlara saldırması ve bir göç dalgasının başlaması üzerine Osmanlı Devleti ve Yunanistan karşı karşıya gelmiştir. İki devlet arasında Girit’te bu gerginlik mevcutken, Nisan 1897’de Yunanistan Osmanlı Devleti’ne karşı Teselya sınırından saldırıya geçmiştir. Sir Ellis Ashmead Bartlett, **Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, Çev: Orhan Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul:2014, s. 20.

⁴⁸⁷ Adıyeke, **a.g.e.**, s.28.

⁴⁸⁸ Etniki Eteryia: 1894 yılında bir grup eğitilmiş kişi tarafından kurulmuştur. Cemiyet; Osmanlı aleyhine Yunan sınırlarını genişletmek ve “esaret altındaki soydaşları” kurtarmak yani Megali İdeayı gerçekleştirme amacıyla faaliyet göstermiştir. Daha geniş bilgi için bkz: **Ekthesis Ton Pepragmenon İpo Tis Ethnikis Eterias [Etnik-i Eteryia’nın Faaliyet Raporu]**, P.D Sakellariou, Atina: 1897.

Yunanistan'ın politik hedeflerine ulaşmak için Girit üzerine yoğunlaştığı bu dönemde, Girit'te yaşanan isyanlar ve huzursuzluklar, Osmanlı Devleti'nin dikkatini bu adaya vermesine neden olmuştur.

Diğer yandan Yunanistan, Girit'e gönderdiği eğitimciler ve din adamlarıyla Girit üzerindeki etkisini arttırmaya çalışmıştır.⁴⁸⁹ Yunanistan, Girit ile ilgili bu faaliyetleriyle Helenizm'i devreye sokmuş ve hatta Helenizm'i burada güçlendirmeye çaba harcamıştır. Askeri anlamda Etniki Eteryia ve kültürel anlamda Helenizm ile baskı altına alınan Girit, Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında yaşanacak ilk savaşın temel nedeni olmuştur.⁴⁹⁰

Buna ek olarak, Osmanlı Devleti, Girit isyanı başladığı tarihten itibaren, bu olayın bir savaşa yol açabileceği konusunda büyük devletleri uyarmıştır. Öte yandan, Yunanistan'ın Teselya sınırına mühimmat yığılması ve çetelerin taciz faaliyetlerine göz yumması, Osmanlı Devleti'ni önlemler almaya itmiştir. Tüm uyarılara rağmen, Yunan çetelerinin Teselya sınırını geçmesiyle, Osmanlı Devleti 12 Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin savaş taraftarı olmaması ve Yunanistan'ın büyük devletlerin isteğine aykırı hareket etmesi nedeniyle diplomatik yalnızlık içine girmesi, siyasi havayı Osmanlı lehine elverişli hale getirmiştir. Yaklaşık bir ay içerisinde ağır bir yenilgi alan Yunanistan, ancak Rusya'nın arabuluculuğu ile aleyhinde sonuçlanan bu savaştan çekilebilmiştir.⁴⁹¹ 21 Mayıs 1897'de mütareke yapılmış, 4 Aralık 1897'de ise İstanbul Antlaşması imzalanmış ve savaş resmen sona ermiştir.⁴⁹² Savaş sonunda Kral Georgios, Yunan halkı nezdindeki itibarını yitirmekle kalmamış, zaten kötü durumda olan Yunan ekonomisi de ağır bir darbe almıştır.⁴⁹³ Bu savaş başka bir açıdan bakıldığında, 1844 yılında dillendirilen ve ardından yavaş yavaş uygulamaya konan

---

⁴⁸⁹ Ayşe Nükhet Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK Basımevi, Ankara: 2000, s. 21.

⁴⁹⁰ Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'nin Girit'teki kötü yönetimi ve uyguladığı baskılar nedeniyle Teselya'da saldırıya geçtiğine yönelik Yunan tezine dayalı çağdaş bir kaynak için bkz: Anesti Konstantinidou, **H Kriti kai Ellinotourkikos Polemos** [Girit ve Türk-Yunan Savaşı], Katastimaton Matbaası, Atina: 1898.

⁴⁹¹ Alan Parmer, **Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, İstanbul: 1992, s. 293.

⁴⁹² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul: 2006, s. 794.

⁴⁹³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt. (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, TTK Yayınları, Ankara:2011, s. 118.

Megali İdea'nın da ilk yenilgisi olmuştur. Bu da Yunanistan'da zaman içinde Megali İdea ile ilgili olarak farklı refleksler ve yönelimlere neden olacaktır.

Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında 1897 yılında yaşanan savaş, bu dönemin siyasi haberlerine yer veren tek Karamanlıca gazetesi olan *Anatoli*'ye de⁴⁹⁴ yansımıştır. Gazete, uluslararası ortamda büyük ses getiren Osmanlı-Yunan Savaşı'nı okuyucularına aktarırken, siyasi duruşunu da ortaya koymuştur.⁴⁹⁵ *Anatoli* gazetesinde yer alan haberlere bakıldığında, bu savaşta haksız olan tarafın Yunanistan olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir. *Anatoli*'ye göre, Osmanlı Devleti barış ve huzurun devamı için çalışmış ve büyük devletlerle olan ilişkilerini bu amaca dayandırmışken; Yunanistan, nedensiz ve aynı zamanda uluslararası hukuk ve antlaşmalara aykırı olarak Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır.⁴⁹⁶ Yunanistan'ın bu hareketi *Anatoli* tarafından “*akılsız bir hareket*” olarak nitelenmiştir.⁴⁹⁷

Gazete, desteklediği tarafı açıkça ortaya koyarken, Osmanlı ordusuna yönelik övgü dolu ifadeler, Yunan ordusunu ise küçümser tarzda yazılar yayımlamıştır. Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti ile boy ölçüşecek bir ülke olmadığı düşünülmektedir.

---

⁴⁹⁴ Girişte bahsedilmiş olan **Anatoli** gazetesinin incelediğimiz dönemde, imtiyaz sahibi Theogenis Misailidis, matbaa müdürü Hristos Misailidis'tir. Gazetenin muhabirlerinden biri Zincidereli Ioannis Kalfoglou'dur. Kapadokya Ruhban Mektebi mezunu olan Kalfoglou, kısa bir süre gazetenin müdürlüğünü de üstlenmiştir. Anadolu coğrafyası ve tarihi üzerine yazdığı ve çevirdiği kitaplar bulunmaktadır. Diğer muhabirin ise Savvas S. Aliakiozoglou olduğu bilgisi verilmiştir. Aliakiozoglou da özellikle din alanında eserler vermiştir. Bu dönemde, dört sayfadan oluşan **Anatoli** gazetesinin ilk sayfasındaki format değişmekle birlikte, genelde siyasi veya tarihi bir makaleyle birlikte tefrikaya yer verilmiştir. İkinci sayfada “Ecnebiye” başlığı altında Avrupa'dan haberler ve “Eklisiastika” başlığı altında Patrikhane haberlerine yer verilmiştir. Bu dönemde ön plana çıkan Girit isyanıyla ilgili gelen haberler “Girit Meselesi” veya “Girit Ahvali” başlıklarıyla verilmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na ait haberler “Muharebe”, “Türkiye ve Yunan Muharebesi”, “Muharebeler” başlıkları altında toplanmıştır. Osmanlı ordusunun savaşta durumu, orduya Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinden katılan taburlar “Asakir-i Osmaniye”, Osmanlı donanmasıyla ilgili haberler ise “Donanma-i Hümayun” başlığı altında verilmiştir. Savaşın ardından Yunanistan'ın iç meseleleri ve diğer ülkelerle ilişkilerine dair gelen haberler “Yunanistan” veya “Yunan haberleri” başlıkları altında ikinci veya üçüncü sayfada yer almıştır. Üçüncü sayfada tevcihat, hırsızlık, deprem, cinayet, fiyat artışları gibi Osmanlı iç gelişmeleri aktarılmıştır. Bazı sayılarda “Balkan Hükümetleri” başlığıyla Sırbistan, Karadağ, Romanya gibi bölgelerden gelişmeler yer almıştır. Değişmekle birlikte üçüncü ve dördüncü sayfalarda genel olarak “Borsa Bilgileri”, “Reklamlar” ve “Anadolu Demiryolları” başlığıyla tren tarifeleri verilmiştir.

⁴⁹⁵ İncelediğimiz dönem, İkinci Abdülhamit'in saltanat yıllarına rastlamaktadır. Gazetenin Yunanistan'a karşı kullandığı sert dilin değerlendirilmesinde, bu dönemdeki basın sansürü de göz önünde bulundurulabilir. Basın sansürüyle ilgili geniş bilgi için bkz: Cevdet Kudret, **Abdülhamit Devrinde Sansür**, Milliyet Yayınları, İstanbul: 1997.

⁴⁹⁶ **Anatoli**, 7 Mayıs 1897.

⁴⁹⁷ “Devlet-i Aliye ve Yunanistan”, **Anatoli**, 26 Mayıs 1897.

Savaş öncesinde bu durum hatırlatılarak, Yunanistan'ın kendi iyiliği için savaş fikrinden vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁹⁸

Anatoli'ye göre, Yunanistan'ın bu savaşa cesaret etmesinin bir nedeni, Osmanlı Devleti'nin Avrupa barışını korumak için gösterdiği sakin tutumken, diğeri ise Avrupa'nın Yunanistan'a verdiği haksız destektir. Bu desteğin nedeni, Avrupa'nın, Yunanistan'ı Helen medeniyetinin taşıyıcısı olarak görmesidir.⁴⁹⁹ *Anatoli*, Yunanistan'daki görkemli binaların, müzelerin, otellerin ve demiryollarının medeni gelişmişlik sayıldığını ancak Yunanistan'ın bu süslü halinin gerçeği yansıtmadığını yazmıştır. Gazeteye göre, bunların tamamı borç ile yapılmıştır ve medeniyet göstergesi değildir. Burada bir karşılaştırma yoluna gidilerek, Osmanlı Devleti'nde ise halkın ağır vergiler altında yaşamadığı belirtilmiştir:

*“...Abdülhamit'in padişah olduğu Osmanlı ülkesinde ise halk çok rahat ve servetlerine dokunulmadan yaşamaktadır. Eserler, Yunanistan'da olduğu gibi alelacele zamanından önce değil yavaş yavaş ortaya konmaktadır. Zaten gelişmişliğin böyle ilerlemesi daha makbuldür. Osmanlı'nın köy ve kasabalarında süslü binalar yoksa da, evsiz barksız işsiz güçsüz kimse görülmez. Halk Allah'a şükreder, padişah Abdülhamit'in ömrüne ve ikbaline dua eder...”*⁵⁰⁰

Yine *Anatoli*'ye göre, Yunan gelişmişliğinin en önemli faktörü Osmanlı Devleti'dir. Çünkü Yunan zenginleri servetlerinin tamamını Osmanlı Devleti'nde kazanmıştır. İstanbul'da çalışan tüm Yunanların Atina'da birer evleri vardır. Yani Avrupalıların hayran olduğu Yunan mimarisinin kaynağının Osmanlı Devleti olduğu belirtilmiştir.

Avrupalıların Yunanistan'a “yüce” bakışlarının bir başka nedeni Yunanistan'ın meşrutiyetle yönetilmesidir. Bunun yanlış bir bakış açısı olduğu belirtilmekle birlikte,⁵⁰¹ meşrutiyetle yönetilmeyen Osmanlı Devleti'nin daha iyi şartlara sahip olduğu düşünülmektedir. Avrupa'nın desteği ve Yunanistan'ın bu desteğe güvenmesi nedeniyle, gazete, Yunanistan'ı “*Avrupa'nın arsız çocuğu*” ve

⁴⁹⁸ “*Hâlbuki Devlet-i Aliye'nin askerlerine karşı muharebe etmeleri mümkün olmadığından herhalde şu fikirden vazgeçmeleri tavsiye olunuyor.*” “Amirallerin Teklifi”, **Anatoli**, 7 Mart 1897.

⁴⁹⁹ Avrupa'nın Yunan hayranlığı için bkz: Gregory Jusdanis, **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi**, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul: 2015, s. 40-45.

⁵⁰⁰ “Devlet-i Aliye ve Yunanistan”, **Anatoli**, 26 Mayıs 1897.

⁵⁰¹ “...Yunanistan'ın bir hükümet-i meşruti muntazama şeklinde teşekkül eylediğini gören Avrupalılar, eserlerine hayran kaldıkları Solonların, Lukurgosların, Periklislerin, Dimosthenislerin, Platonların, Sokratislerin velhasıl vücutları ile kadım Yunanistan'ı tezyin edip şereflendiren zevat-ı ali kadrin mezarlarından kalkarak Atina şehrini ve Sparta'yı ihya ediverdiler deyu zannettiler...” “Devlet-i Aliye ve Yunanistan”, **Anatoli**, 6 Mayıs 1897.

“Avrupa yavrusu” olarak nitelendirmiştir. Ancak Avrupa, bu savaşla beraber hem Yunanistan’ı tanımış hem de Osmanlı Devleti’nin gücünü görmüştür. Bu nedenle de Yunanistan’a kızarak savaş sırasında destek vermemiştir.⁵⁰²

Anatoli gazetesi Avrupa basınının konuya yaklaşımını da satırlarına taşımıştır. Gazete, Avrupa basınının savaşı çok dikkatle takip ettiğini fakat Yunanistan’dan umduğunu bulamayınca farklı konularla ilgilenmeye başladığını ifade etmiştir.⁵⁰³

Şekil 7: Yunan basını da, *Anatoli* gibi, Avrupa Devletlerinin Yunanistan’ı yalnız bıraktığı düşüncesindedir. (To Asti, 27 Şubat 1897)

Anatoli bu dönemdeki sayılarında savaşın nedenlerine de yer ayırmıştır. Gazeteye göre, savaşın en önemli nedenlerinden biri “Etnik-i Eteryâ Cemiyeti”dir. Gazete tarafından bir “*fesat ocağı*” olarak nitelendirilen bu cemiyetin kuruluş amacı, Osmanlı toprağında karışıklık çıkarmaktır. Görünüşte ise Yunanistan’ı ihya etme niyetiyle hareket eden cemiyet, önce Makedonya ve Epir bölgesinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuş, başarılı olamayınca 1897 yılında, halkı ve Hükümeti kışkırtma yoluna başvurmuştur.⁵⁰⁴ Gazetede cemiyet kadar, cemiyetin propagandasının etkisinde kalan Yunan Kralı ve Hükümeti de eleştirilmiştir.

⁵⁰² “Devlet-i Aliye ve Yunanistan”, *Anatoli*, 26 Mayıs 1897.

⁵⁰³ “Türkiye ve Yunan Muharebesi”, *Anatoli*, 14 Haziran 1897.

⁵⁰⁴ Etnik-i Eteryâ bu dönemde Türklerin Girit’teki Rumları katlettiğini ileri sürerek, Makedonya’daki Ortodoksları Osmanlı Devleti’ne karşı tahrik etmiştir. Cemiyetin bu yolla Avrupa Devletleri’nin bölgeye müdahale etmesini amaçlamıştır. Cemiyetin 19. yüzyılın sonlarında Makedonya’daki faaliyetleri için bkz: Douglas Dakin, **Greek Struggle in Macedonia**, Institute for Balkan Studies, Selanik: 1966. Türkçe bir çalışma için ayrıca bkz: Murat Hatipoğlu, “1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve

Anatoli, Etnik-i Eterya'nın savaş sonrası kendisine yöneltilen eleştirilere karşı yayımladığı savunma yazısını okuyucularına aktararak, daha evvel cemiyete yönelmiş olduğu eleştirilerin doğruluğunu kanıtlanmak istemiştir. *Anatoli*, daha önceki yazılarında, cemiyetin Hükümet ve üst düzey memurlarla ilişkili olduğunu sık sık dile getirmiş, cemiyetin savunma yazısında da bu ilişki, isim vererek yayınlamıştır. Böylelikle cemiyet kendi kurucularının rütbeli askerler olduğunu kabul etmiştir. Cemiyetin kabul ettiği ve *Anatoli*'nin yayımladığı bu yazıda, Kral ve Başbakan'ın üst düzey bir asker tarafından etki altına alındığı açığa çıkmıştır. Hükümet, cemiyet eliyle çeteler kurulmasına karar vermiş, aynı zamanda Mart 1897'de Teselya'daki bu çetelere 5 milyon fişek ve çeteleri organize edecek üst rütbeli askerler göndermiştir. Bu çetelerin Osmanlı sınırına saldırarak savaşı başlatmaları emri veliaht Konstantinos ve Harbiye Erkan-ı Reisi tarafından verilmiştir.⁵⁰⁵

Yunan Kralı, Hükümeti ve ordusu Etnik-i Eterya'dan etkilendikleri ve işbirliği yaptıkları için eleştirilirken, Yunan halkı daha ziyade kandırılmış olarak yansıtılmıştır. Bu nedenle Yunan halkına yönelik daha ılımlı bir üslup kullanılmıştır. Gazeteye göre, Yunan halkı bu cemiyetin vatana hizmet ettiğini düşünerek desteklemiş, maddi olarak yardım etmiştir.⁵⁰⁶ Çalışkanlıkları ve ticari başarıları ön plana çıkan bir halk iken, “fesatlara” yani Etniki Eterya cemiyetine aldanarak, büyük Yunanistan'ı diriltmek için savaş istediklerini haykırışlardır.⁵⁰⁷ Halkı bu desteğe iten, cemiyetin ön plana çıkardığı itibarlı kişilerdir. Halk bu kişilere güvenerek, cemiyete destek vermiştir.

Anatoli'ye göre, aynı zamanda halkı yanlış yönlendiren unsurlardan biri, cemiyeti öven yazılar yayımlayan Yunan gazeteleridir.⁵⁰⁸ Bu gazetelerin etkisiyle milli bir heyecana kapılan halk, savaş taraftarı bir tutum takınmıştır. Ancak savaş kararının ne kadar yanlış olduğu kısa sürede anlaşılmış ve Yunanistan ancak büyük

---

Yunanistan'ın Makedonya Politikası (1897-1913)", **Osmanlı 2: Siyaset**, Ed: Güler Eren, Türkiye Yayınları, Ankara: 1999, s.306-314.

⁵⁰⁵“Etnik-i Eterya”, **Anatoli**, 5 Aralık 1897.

⁵⁰⁶ Bu bağışlarla cemiyetin banka hesaplarında 14 milyon drahmi birikmiş olduğunu, **Anatoli** gazetesi büyük bir hayretle aktarmaktadır. “Etnik-i Eterya”, **Anatoli**, 5 Aralık 1897. Etniki Eterya'ya yapılan bağışların cetveli ve bahsedilen rapor için bkz: **Ekthesis Ton Pepragmenon Ipo Tis Ethniki Eterias**, s. 93-115.

⁵⁰⁷ Savaşı izlemek üzere Yunanistan'a gelen Amerikalı savaş muhabiri Frederick Palmer, **Anatoli**'nin bu tespitini doğrulamaktadır. Palmer, Atina'dan Teselya'ya yaptığı tren yolculuğu sırasında her istasyonda toplanmış halk kitlelerinin “çok yaşa savaş” şeklinde heyecanlı sloganlar attığını aktarmaktadır. Bkz: Frederick Palmer, **Going to War in Greece**, R. H. Russell, New York: 1897, s. 15.

⁵⁰⁸ Yunan gazetelerin bu tutumu **Anatoli** tarafından “*kahpelik*” olarak nitelendirilmiştir. “Etnik-i Eterya”, **Anatoli**, 15 Mayıs 1897.

devletlerin araya girmesiyle kurtulabilmiştir. Aynı zamanda, halkın cemiyet tarafından maddi-manevi sömürüldüğü ve Yunan basının da buna ortak olduğu ortaya çıkmıştır. *Anatoli*, Yunan halkına tavsiyede bulunarak artık bu cemiyete inanmamaları ve hatalarından ders almaları gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁰⁹ Dolayısıyla *Anatoli*, Yunan halkına dışarıdan bakmış ve “yabancı” bir millet olduğunu çağrıştıran bir üslup kullanmıştır.

Yunan gazetelerinde Osmanlı-Yunan ilişkilerine yönelik olumlu görülen yazılar memnuniyet ifadeleriyle aktararak, *Anatoli*'nin yaklaşımı pekiştirilmiştir. *Patris* adlı Yunan gazetesinden alınan bir yazıda, 1897 savaşı Yunanistan için bir felaket olmasına rağmen; sonunda Yunanistan'ın dost gibi görünen düşmanlarını tanımış olduğu ifade edilmiştir. Aktarılan yazıya göre, Türklerle Yunanların arasını bozmak isteyenler sonunda savaşın çıkmasına neden olmuşsa da, aslında farkında olmadan Türklerle Yunanların savaş sonrasında iyi ilişkiler kurmalarını sağlamışlardır. Yazıda kastedilen Etnik-i Eterya Cemiyeti'dir. Etnik-i Eterya'nın neden olduğu savaştan ders alındığı ve bundan böyle Türkler aleyhinde olan bir Yunan'ın, diğer Yunanlar tarafından kendi rahatının düşmanı olarak tanınacağı belirtilmiştir. Başka bir deyişle, Yunanistan bundan sonra Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışacaktır. Çünkü Yunanistan'ın menfaatinin bu yönde olduğunu ortaya çıkmıştır.⁵¹⁰

Bahsedilen ve ileride bahsedilecek dönemlerde, yayımlanan tekzip yazılarının Karamanlıca basının yayın politikasıyla ilgili önemli ipuçları verdiği görülmektedir. Bu tekziplerin, Osmanlı veya Yunanistan aleyhine olması, gazetelerin yanında durduğu tarafı ortaya koyması açısından önemlidir. *Anatoli* gazetesine bakıldığında, bu tekziplerin Yunan ve Avrupa basınında Osmanlı aleyhinde çıkan haberlere yoğunlaştığı tespit edilmektedir. *Anatoli* gazetesi bu yazılarla, Osmanlı lehine takındığı tutumu pekiştirmiştir.

Tekziplerin üç ay süreyle Osmanlı-Yunan Savaşı'na ve sonrasına yoğunlaştığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında bölge halkına baskı yaptığı

---

⁵⁰⁹ “Etnik-i Eterya”, *Anatoli*, 16 Mayıs 1897.

⁵¹⁰ “Türkiye ve Yunanistan”, *Anatoli*, 7 Temmuz 1898. *Anatoli*'nin bahsettiği Türk-Yunan ilişkilerinin güçlendirilmesini temenni eden makale için bkz: “Ellinotourkiki Simmahia [Türk-Yunan İşbirliği]”, *Patris*, 25 Haziran 1898.

doğrultusundaki haberler başı çekmektedir. Avrupa gazetelerine Atina'dan ulaştırılan bir habere göre, Osmanlı memurları ve nüfuzlu Müslümanlar Teselya halkını Yunanistan'dan memnun olmadıklarına dair dilekçe vermeleri için zorlamışlardır. *Anatoli*, bu haberi yalanlamış ve halkın zaten Yunan Devleti'nden memnun olmayıp, Osmanlı Devleti'ni geri istediklerini, bu dilekçeler için hiçbir zorlama yapılmadığı cevabını vermiştir.⁵¹¹ Savaş esnasında Yunan gazetelerinin Yunan halkının moralini yükseltmek amacıyla Türk ordusunun bozulduğuna dair verdiği haberler, yine *Anatoli* tarafından şiddetle yalanlanmıştır. Yayımlanan bir tekzibe göre, Türk ordusunun düzensizliğinden bahseden Yunan gazeteleri halkı kandırmaktadır. Gazeteye göre asıl düzensizlik Yunan tarafındadır. Osmanlı Devleti ise askerlerini layığıyla gözetip, gerektiği gibi iyi bakmaktadır.⁵¹²

Anatoli'nin değindiği bir diğer konu da Amerikan basınıdır. Gazete, Amerikan basınına, Osmanlı askerlerinin bölge halkını katlettiği doğrultusunda gönderilen mektupları ele alınmıştır. Bu mektuplardan birine göre; Osmanlı ordusu Larissa Hristiyanlarına saldırmış ve 17 kişiyi öldürmüştür. Bu kişilerin cesetlerini diğer Hristiyanlara gömdürerek ortadan kaldırmıştır. Gazete bu haberi uydurma olarak nitelendirmiş ve Amerika basınının böyle haberlere inanmayacağını dile getirmiştir.⁵¹³ Ancak Avrupa basını Osmanlı ordusunun Teselya halkının mallarını yağmaladığı ve katliam yaptığı haberlerini ciddiye almıştır. Bu nedenle *Anatoli* Avrupa basınına, bölgeye ait raporları inceleyerek karar vermesi tavsiyesinde bulunmuştur.⁵¹⁴

Anatoli, bu dönemde Osmanlı yönetimi lehine yukarıdaki tekziplere benzer pek çok habere yer ayırmıştır. Yabancı basında Osmanlı yönetimi ve ordusuna yönelik yayımlanan gerçek dışı olduğuna inandığı haberleri, hemen her sayısında aksini ispatlamak yoluna giderek yalanlamıştır.⁵¹⁵ Gazetenin bu tutumu, savaş dönemi, koşulları ve hatta sonuçları bağlamında ele alındığında tarafını açık etmesi

---

⁵¹¹ "Tekzip", *Anatoli*, 16 Haziran 1897.

⁵¹² "Türkiye ve Yunanistan", *Anatoli*, 15 Mart 1897. Yunan basının bu tarz haberlerine bir örnek olarak bkz: "Ta Halia ton Tourkon [Türklerin Halleri]", *Estia*, 2 Mart 1897. Haberde sınırdan alınan telgraflara göre Türk ordusunun acınacak halde olduğu yazmaktadır. Savaş muhabiri Frederick Palmer ise "yüz Yunan'ın bin Türk askerini öldürmesi" gibi söylentilerin halkın dilinde olduğunu aktarmaktadır. Bu gibi iddiaların Yunan halkının moralini yükseltmek için dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bkz: Palmer, **a.g.e.**, s.4.

⁵¹³ "Yine Tekzip", *Anatoli*, 8 Ağustos 1897.

⁵¹⁴ "Tekzip", *Anatoli*, 14 Temmuz 1897.

⁵¹⁵ "Bir Yalan Daha", *Anatoli*, 25 Eylül 1897.

çerçevesinde önemlidir. *Anatoli*, genel duruşunu Osmanlı Devleti yanında konumlandırmıştır.

Gazetenin genel çizgisine örnek olması açısından dış basında çıkan başka bir haber de gazetenin duruma tepkili yaklaşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin özellikle Hristiyan halka kötü muamelede bulunmasıyla ilgili dış basında çıkan haberler “*garazkarane*” olarak nitelendirilmiştir. Bunlardan biri “*Ajans Havas*” adlı telgraf şirketinin Atina'dan aldığı ve yayımladığı bir haberdir.⁵¹⁶ Bu habere göre, Teselya halkı Osmanlı askerinin zulmünden ancak dağlara kaçarak kurtulmuştur. *Anatoli* bu bilginin “*garazkârlar dolabından çıkma*” bir haber olduğunu belirterek, haberin doğru olmadığı dile getirilmiştir.⁵¹⁷

Gazete ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Teselya'dan çekilip Yunan ordusunun Teselya'ya yerleşme haberleri üzerine dikkat çekici bir yazı yayınlamıştır. Savaş zamanında düşman malına saldırmak yani yağma, alışıl gelmiş bir durum olduğu halde; Osmanlı askerinin bir yıldır kanunlara uygun bir şekilde davrandığı belirtilmiştir. Osmanlı imzaladığı antlaşmanın bir gereği olarak sözünü tutmuş ve bölgeyi Yunanlara teslim etmeye başlamıştır. *Anatoli*'ye göre Yunanlar, Teselya'nın harap edilmemiş ve kötü bir muameleyle karşılaşmamış olduğunu görecektir. Bu da Osmanlı askerinin şerefini ve ününü onaylamaktadır. Uzun süredir Türk askeri'nin Teselya'ya zarar verdiğini dile getiren Yunan ve Avrupa basınına “*utançtan yüzünüz kızarmayacak mı*” sorusu yöneltilmiştir.⁵¹⁸

Dikkati çeken bir diğer nokta; Türklerin ve Osmanlı ordusunun ahlaki yönden övülmesidir. Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Teselya'dan Yunanistan'a kaçan Hristiyanlar evlerini ve mallarını Türklere emanet etmiştir. Barışın imzalanmasının ardından birçok Türk, Hükümet memurlarına başvurarak, komşularının bu mallarının tamamını teslim etmişlerdir ve bu sayede Atina, Pire ve Halkida'dan dönen Hristiyanlar mallarını geri almıştır.⁵¹⁹ Hem Yunan halkı hem Hükümeti bu konuyla

⁵¹⁶ Ajans Havas: 1832 yılında Charles-Louis Havas tarafından Fransa'da kurulmuş olan ilk haber ajansıdır. Ajans Havas'ın tarihsel süreci için bkz: Atilla Girgin, “Haber Ajanslarının İliki: Havas”, **Akademi İletişim Dergisi**, Kış 2016.

⁵¹⁷ “Osmanlılar ve Teselyalılar”, **Anatoli**, 20 Mart 1898.

⁵¹⁸ “Yunan Askerlerinin Teselya'ya Duhülü”, **Anatoli**, 6 Mayıs 1898.

⁵¹⁹ Osmanlı ordusu; kaçan Yunan askeriyle birlikte evlerini ve mallarını terk ederek kaçmış olan Rumların mallarının yağmalanmaması için bazı tedbirler almıştır. Evlerinin önünde nöbet tutulmuş, bu

ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. Bu haberi aktaran gazete “*zaten bilcümle Osmanlılarımızın “emanete hıyanet etmedikleri” herkesin söylediği ve onayladığı bir hakikat değil midir ya*” notunu düşmüştür.⁵²⁰

Bu haberlere ek olarak, *Anatoli* gazetesi Osmanlı ordusunu destekleyen ve ayrıca Yunan zulümlerini ön plana çıkararak haberler yapmaya devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi de Türk ordusunun Teselya’dan çekilmesiyle birlikte, bölgedeki Müslümanlara saldırılar düzenlendiğine dair yayımlanan haberdur. Gazete bu haberleri sert bir üslupla aktarmıştır. *Anatoli*’ye göre, Osmanlı askeri bu kadar düzenli ve saygılıyken; bölgeden ayrıldıktan sonra camilerin eşyaları, Müslümanların malları yağma edilmiş, ileri gelen Müslümanlar hapsedilmiş veya kaçırmaya zorlanmıştır. Kalan Müslümanlar da Yunanların zulmü altında orada ezilmişlerdir. Yunanlar Teselya’daki Müslümanlara “*en alçak bir mahlûka yapılmayacak*” muameleyi yapmış ve çocuklara bile saldırmıştır.⁵²¹ Gazetenin bu konu hakkında Yunanistan kadar Avrupa basınına da eleştirdiği görülmektedir. Aktarılanlara göre Avrupa basını Yunanlarla ilgili meseleleri sütunlar dolusu yazarken, konu Türklere saldırı olduğunda ilgisiz kalmıştır. Dolayısıyla Avrupa basını objektif davranmamak ve Türklere karşı taraflı yazılar yazmakla suçlanmıştır.⁵²²

Ancak gazete, barış antlaşmasının imzalanmasının ardından⁵²³ Osmanlı-Yunan ilişkilerinin düzelmeye başlaması üzerine, Yunanistan hakkındaki üslubunu yumuşatmıştır. Teselya Müslümanlarına yapılan saldırıların doğru olmadığına dair yazılar yazılmıştır.⁵²⁴ Dolayısıyla gazetenin Yunanistan’a bakışı Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine göre şekillenmiştir.

Gazetede sadece Osmanlı-Yunan savaşıyla ilgili olan haberler değil, Osmanlı coğrafyasıyla ilgili çıkan olumsuz haberler de tekzip edilmiştir. Özellikle Bulgar ve

---

nöbetler bizzat komutanlar tarafından denetlenmiştir. Bilgi için bkz: Süleyman Tevfik, **Teselya’da Bir Cevelan**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul: 1315, s. 217-218.

⁵²⁰ “Türkiye ve Yunanistan”, **Anatoli**, 4 Aralık 1898.

⁵²¹ “Yunanlılar ve Teselya Türkleri”, **Anatoli**, 8 Haziran 1898.

⁵²² “Teselya Vukuatı”, **Anatoli**, 12 Haziran 1898.

⁵²³ Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya, İtalya ve Rusya sefirlerinin katıldığı barış görüşmelerinin ardından, 12 maddeden oluşan İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Teselya Yunanistan’a bırakılmış; Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’ne tazminat ödemesi kararı alınmıştır. Antlaşmanın tam metni için bkz: **1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)**, Yay. Haz: Bayram Kodaman, TTK Yayınları, Ankara: 1993, s.107-111.

⁵²⁴ “Teselya’da”, **Anatoli**, 8 Temmuz 1898.

Sırp basının, Osmanlı Devleti'nin katliam yaptığını iddia ederek, Avrupa'nın dikkatini çekmeye çalıştığı dile getirilmiştir. *Anatoli* "paçavra" olarak nitelendirdiği Bulgar gazetelerinin, Makedonya'da Hristiyanlara ve özellikle de Bulgarlara eziyet edilmekte olduğu iddialarına karşın; Bulgarların Makedonya'da huzur istemeleri halinde, çete faaliyetlerine son vermeleri gerektiğini yazmıştır.⁵²⁵ Yapılan haberler ve karşılıklı yalanlamalar özellikle "Makedonya mücadelesi" bağlamında değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.⁵²⁶ Bu durum Türkçe konuşan Ortodokslara yönelik yayın yapan bir gazeteyle yansımakla kalmamış, gazete olaylar karşısında tarafını da seçmiştir.

2.2.2. Balkan Savaşları Sırasında Karamanlıca Basının Denge Arayışı

İkinci Abdülhamit döneminde, Gayrimüslimlerin imparatorluktan kopmalarının hızlanması ve toprak kayıpları üzerine kurtuluşu meşruti sistemde gören gizli örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Cemiyet, anayasal düzene geçiş ve meclisin açılması gerekliliğini savunmuştur. Bu yolla tüm Osmanlı vatandaşlarının mecliste temsil edilmeleri ve böylece Avrupa Devletleri'nin Gayrimüslimleri kullanarak, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarının engelleneceği düşünülmüştür. Kısa sürede ülke içi ve dışında teşkilatlanan cemiyetin itici gücünü askerler oluşturmuştur.

1908 yılında cemiyetin harekete geçmesi üzerine İkinci Abdülhamit 1878'de kapattığı meclisi tekrar açmaya mecbur kalmış ve İkinci Meşrutiyet dönemi başlamıştır. 1908'den itibaren güçlenen cemiyet, 31 Mart olayıyla küçük bir sarsıntı geçirse de isyanın bastırılması ve İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle daha kuvvetli bir hale gelmiştir. Bu yıllarda cemiyet ve ülke yönetimi içerisinde Enver⁵²⁷, Talat⁵²⁸ ve Cemal Paşalar⁵²⁹ ön plana çıkmıştır. 1914 yılından itibaren ülke, İttihat ve

⁵²⁵ Yine Narodini Prava Gazetesi", *Anatoli*, 21 Ocak 1898. Bu dönemde Makedonya'daki Osmanlı idaresini zayıflatmak ve Batılı Devletler'in bölgeye dikkatini çekmek için faaliyet gösteren Bulgar çeteleriyle ilgili olarak bkz: Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleri'yle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi IX*, İstanbul: 1989.

⁵²⁶ 19. yüzyılın sonunda Makedonya Meselesi ne dair geniş bilgi için bkz: Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2008. Ayrıca bkz: Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: IX, İstanbul: 1989, s. 77-99.

⁵²⁷ Enver Paşa (1881-1922) ile ilgili geniş bilgi için bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa –Orta Asya'dan Makedonya'ya-* Cilt:1-2-3, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1972.

⁵²⁸ Mehmet Talat Paşa (1874-1921) için ayrıca bkz: Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa 1874-1921 Siyasi Hayatı ve İcratı*, TTK Yayınları, Ankara:2005.

⁵²⁹ Cemal Paşa (1872-1922) ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, TTK Yayınları, Ankara: 2008.

Terakki liderleri tarafından geçici kanunlarla idare edilmiş ve Birinci Dünya Savaşı'na giriş gibi önemli kararlar almıştır.⁵³⁰

Söz konusu dönemde siyasi gelişmelere yer verdiği bilinen tek Karamanlıca gazete olan *Aktis*,⁵³¹ İttihat ve Terakki yönetimini kimi zaman sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu olumsuz bakış, büyük oranda Osmanlı Rumlarının etkisi altında şekillenmiştir.⁵³² Jön Türkler dinsel kriterlerin daha az etkili olduğu bir idareyi savunmuştur. Oysa dinlere göre bir sınıflandırmanın yapıldığı ve her sınıfın kendi hukuk, eğitim, sosyal kurallarını belirlediği “millet” sistemi, Yunanistan ve Patrikhane için daha avantajlı görülmüştür. Bunun yanında Jön Türklerin hedeflediği Osmanlı Devleti’ni modernleştirme ve güçlendirme amaçlarının gerçekleşmesi, Patrikhane’nin de bizzat güttüğü Megali İdea’nın iflası anlamını taşıdığından, Yunan milliyetçisi Rumlar ve Patrikhane tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁵³³

Rumların, İkinci Meşrutiyet döneminde karşı çıkmış oldukları düzenlemelerden ilki 1909’da kabul edilmiş olan Cemiyetler Kanunu’dur. Bu kanunun dördüncü maddesi Gayrimüslim milletvekillerinin tüm itirazlarına rağmen⁵³⁴ kabul

---

⁵³⁰ İttihat ve Terakki ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara: 1998. Ayrıca bkz: Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: 2016. İttihat ve Terakki’ye dair kaleme alınmış anı kitapları için bkz: Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2011. Ayrıca Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1979.

⁵³¹ *Aktis* [Işın] Gazetesi: 22 Ocak 1913 tarihinde İstanbul’da Seda-i Millet matbaasında yayımlanmaya başlamış, yedinci sayıdan itibaren Misailidis Kardeşlere ait olan “Aristovoulou, Anastasiadou kai sas” matbaasında çıkarılmaya devam etmiştir. Gazetenin son sayısı 27 Şubat 1915 tarihidir. Gazetenin sahibi Nikolaos I. Kamalakidis’tir. Kamalakidis ile ilgili olarak yalnızca Borlu olduğu bilgisine ulaşılmıştır. (Bkz: Ioannidis, **a.g.e.**, s. 156) Gazetenin yazı işleri müdürü ise neredeyse Karamanlıca her süreli yayında adına rastlanan Ioordanis I. Limnidis’tir. Nevşehirli olan Limnidis’in aynı zamanda çeviri eserleri bulunmaktadır.(Bkz: **Nevşehir Mekteplerinin...**, s. 86) Gazetenin içeriği değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak her sayının ilk sayfasında o haftanın önemli olaylarına dair bir fotoğraf verilmiştir. Örneğin 14 Mart 1913 tarihli sayının kapağında bir önceki hafta suikasta uğramış olan Yunan kralı Konstantinos’un fotoğrafı yer almıştır. İkinci sayfada “Ahval-i Siyasiye” başlığı altında siyasi bir makale yayımlanmıştır. Çoğunlukla gündeme yönelik yorumlar içeren bu makaleleri gazete sahibi N.I. Kamalakidis kaleme almıştır. “Patrikhanemizin Ahvali” başlığı altında Patrikhane haberlerine yer verilmesinin yanı sıra “Letaiif” başlığı altında da zaman zaman Patrikhane eleştirilerine yer verilmiştir. “Fitne” isimli yazarın kaleme aldığı “Letaiif” köşesinde çeşitli konular, yazar tarafından mizahi ve sivri bir dille ele alınmıştır. Eğlenceye ayrılan son sayfada genel olarak “Hoş Vakalar” adı altında fıkralar, siyasi ve kadın-erkek ilişkilerine dair karikatürler bulunmaktadır. Bazı sayılarda son sayfada Ankaralı Dimitrios P. Klementidis imzalı şiirler yer almıştır.

⁵³² Yunanistan’da İttihat ve Terakki dönemine ait kaleme alınmış çağdaş eserlerin Türkiye Rumlarının bakışlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bkz: Neokleous Kazazi, **Ellinismos kai Nea Tourkia [Yunanlık ve Yeni Türkiye]**, Panellinou Kratous Basımevi, Atina: 1912.

⁵³³ Hasan Taner Kerimoğlu, **İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914**, Libra Yayınevi, İstanbul: 2009, s. 48.

⁵³⁴ Serfice mebusu Yorgo Boşo, dördüncü maddeye şu sözlerle itiraz etmiştir: “...Anlaşıyor ki, Memaliki Osmaniye’de bulunan anâsırı muhtelifte her halde kendi kavmiyet isimlerini muhafaza ediyor.

edilmiştir. Bu maddeyle birlikte cemiyet isimlerinin Rum, Yunan, Ermeni gibi milliyet isimleri içermesi yasaklanmıştır.⁵³⁵ İkinci itiraz edilen düzenleme Gayrimüslimlerin askerlikleriyle ilgili yapılan düzenleme olmuştur. 1909 yılında çıkarılan kanunla “Bedel-i Askeri Vergisi” kaldırılarak, Gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi askerlikle mükellef olmaları kabul edilmiştir. Meclisteki Gayrimüslim vekillerin bu kanunu desteklemesine rağmen, Patrikhane alınan karardan rahatsız olmuştur. Çok sayıda Gayrimüslim, askere gitmemek için Amerika ve Mısır gibi ülkelere göç etmiştir.⁵³⁶ Osmanlı Devleti bu hoşnutsuzluğa rağmen, alınan karardan geri adım atmamıştır.

Rumların tepkisini çeken bir başka kanun ise 1910 “Kiliseler ve Mektepler Kanunu” olmuştur. Rum Ortodoks Patrikhanesinin ve Bulgar Eksarhlığının⁵³⁷ Makedonya’daki kilise ve okulların kullanım hakkına yönelik anlaşmazlıkları üzerine çıkarılmış olan bu kanun, Patrikhane’nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Kanuna göre; bir bölgede hangi unsur çoğunluktaysa kilise ve okulların kullanım hakkı o tarafta olacak, eğer iki unsur eşit sayıda ise bu binalar hangi tarafa ait ise o taraf kullanacaktır. Aynı zamanda, sayıca az olan unsurun kilise ve okulu devlet tarafından inşa edilecekti.⁵³⁸ Patrikhane, 1909 yılına kadar kendine ait olan bazı bölgelerdeki kiliselerin Bulgarlara verilecek olmasına karşı çıkmış, Osmanlı Devleti’nin birçok yerinde alınmış olan bu karar protesto edilmiştir. Bu itirazların işe yaramaması üzerine

---

*Fakat bu kavmiyet isimlerini muhafaza etmekle beraber, kat’iyyen Osmanlılıktan çıkamaz. Bir Rum kulübü veyahut bir Arnavut kulübü denirse, her halde Osmanlı kulübü bulunduğu anlaşılıyor yahut Osmanlı kavmi olduğu anlaşılır. Zira Yunanistan’da Rum yoktur. İtalya’da Arnavut yoktur. Her halde bu Arnavut, Arap, Bulgar kelimeleri mademki Memaliki Osmaniye’de bulunuyor, her halde Osmanlı olacak. Burada içimizde anâsırı muhtelifeden gelmiş olan mebuslar mesela benim ismim Yorgi, diğerinin Mehmet, ötekisinin Ohannes, öbürünün Pañçef. Fakat bu isimleri de değiştirmeliyiz ki Osmanlı olalım. Eğer benim ismim Yorgi ise Osmanlı olmayacak mıyım? Bir böyle. Bir de Fener mahallesinde şimdi bir kulüp olacak ki 10 Rum toplanmış bir kulüp yapmışlar. 5-10 Osmanlı da toplanır, bir kulüp yaparlar. Ne isim vereceğiz onlara? (Osmanlı) ismi verirlerse sonra nasıl tefrik olunur?” **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. Ve II. Meşrutiyet**, Cilt: I, Haz: İhsan Güneş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara: 1997, s. 473.*

⁵³⁵ Dördüncü madde: Kavmiyyet ve cinsiyet esas ve unvanlarına dayanarak siyasi cemiyetler teşkil etmek memnudur. Bkz: **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre: I, İctima Senesi: I, Cilt: 5, s.27.

⁵³⁶ Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınevi, İstanbul: 2000, s.183.

⁵³⁷ Bulgar Eksarhlığı: İstanbul’daki Bulgarların talebi üzerine 1870 yılında Sultan Abdülaziz’in fermanıyla kurulmuştur. Başına Patriklik ve Metropolitlik arasında bir kademe olan “Eksarh” bulunmasına karar verilmiştir. İstanbul Rum Patrikhanesi, bu kiliseyi ancak 1945 yılında tanımıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Ramazan Erhan Güllü, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, **Balkan Studies II-History&Literature**, Cyril and Methodious University, 2011, s. 120-134.

⁵³⁸ **Düstur**, Tertib-i Sani, Cilt: 2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul: 1330, s.431-433.

Patrikhane tarafından büyük devletlere başvurma kararı alınmış, bu da Hükümet ve Türk basınının tepkisini çekmiştir.⁵³⁹

İkinci Meşrutiyet döneminde, tüm Osmanlı vatandaşlarının eşitliğinin sağlanması amacıyla yapılan bu değişiklikler, Karamanlıca yayınlar tarafından eşitliği “yanlış anlamak ve anlatmak” olarak yorumlanmıştır. “Müsavat” başlıklı bir yazıya göre “*kendi evlerini idare etmekten aciz olan bu kişiler*”, değişik geçmiş ve adetlere sahip olan Osmanlı unsurlarını kendi anladıkları eşitliğe göre düzenlemeye çalışmıştır. Gayrimüslimlerin özel imtiyazlarını ortadan kaldırmaya ve “*lüleci çamuru*” tarzında millet sistemine istedikleri şekli vermeye çalışmışlardır. Bu uygulamalarıyla sadece eşitlik kavramını değil Meşrutiyeti de anlamsız hale getirmişlerdir.⁵⁴⁰

2.2.2.1. Birinci Balkan Savaşı

Osmanlı Devleti, 1878 Berlin Antlaşması ile Balkan topraklarının önemli kısmı üzerindeki söz hakkını yitirmiştir. Ardından bu coğrafya üzerinde Avrupa ve Balkan Devletleri'nin mücadelesi başlamıştır. 1912 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ bir araya gelmiş ve aralarındaki sorunları geçici olarak çözümlenerek, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği sırada Karadağ başta olmak üzere Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Kısa sürede savaştığı cephelerde üst üste yenilgiler alan Osmanlı Devleti, Çatalca hattına gerilemek durumunda kalmıştır. Büyük Devletlerin araya girmesiyle imzalanan Londra Antlaşması; Doğu Trakya dâhil Balkanlar'daki ve Ege Denizi'ndeki Türk varlığını sona erdirmiştir.⁵⁴¹

Karamanlıca *Aktis* gazetesine göre, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki tüm topraklarını kaybettiği Balkan Savaşları'nın müsebbibi Jön Türklerdir. 1912'den önce, Makedonya nedeniyle Yunanistan ve Romanya; Bulgaristan'da Rumlara baskı yapıldığından Yunanistan ve Bulgaristan ilişkileri kesmiştir. Ancak bu gerginliklere

⁵³⁹ Hasan Taner Kerimoğlu, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)**, VI/14, Bahar 2007, s. 14.

⁵⁴⁰ G. Efimianidis, “Müsavat: Şimdiye Kadar Bizde Nasıl Anlaşıldı”, **Mikrasiatikon Imerologion O Astir 1914**, s.193.

⁵⁴¹ Balkan Savaşları ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Yusuf Hikmet Bayur, **Birinci Balkan Savaşı –I-**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul: 1999. : Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, IX. Cilt, Ankara: TTK Yayınları. Ayrıca Yunanca kaynak olarak bkz: Hristos İndiou, **Balkanikoi Polemoi 1912-1913 [Balkan Savaşları 1912-1913]**, Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2012.

rağmen bu devletlerin bir araya gelebilmelerinin nedeni *Aktis*'e göre, Jön Türklerin izlediği siyaset olmuştur.

Gazeteye göre, Meşrutiyetin ilanı; adalet ve eşitlik söylemleri üzerine inşa edildiğinden, Balkan halkları bu gelişmeye samimi bir şekilde destek vermiştir. Hatta 31 Mart Olayı sırasında Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusunun içerisinde çok sayıda gönüllü Hristiyan da yer almıştır.⁵⁴² Fakat İttihat ve Terakki kısa bir süre sonra, Hristiyan unsurların tarihi haklarını ortadan kaldırma çalışmalarına başlamıştır. Hatta İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyeti sadece bu amaçla ilan etmiş olduğu değerlendirmesi yapılmıştır. Buna karşılık, *Aktis*'in “*tecrübesiz askerler*” olarak nitelendirdiği Jön Türkler, bu çeşitli unsurların birleşeceklerini düşünememiştir. Nitekim Balkan Devletleri'nin Osmanlı'ya karşı izlediği siyaseti değiştirmeye başlamış ve 1908 yılında aralarındaki ufak tefek anlaşmazlıkları çözerek, Sırbistan ve Karadağ'ı da aralarına almışlardır.⁵⁴³

Gazeteye göre, Makedonya'da yaşanan olaylar, bu devletlerin birleşmelerinin önemli bir nedeni olmuştur. Öncelikle 1910 yılında çıkan Arnavutluk isyanı şiddetle bastırılmış ve bu durum halkın tepkisini çekmiştir.⁵⁴⁴ Ardından bir isyan olmamasına rağmen, aynı şiddet Makedonya'da da gösterilmiştir. Yaşananlar üzerine Makedonya halkı aralarındaki anlaşmazlıkları geri plana alarak bir araya gelmiştir. *Aktis* bu noktada Avrupa Devletleri'ni de eleştirmiş ve yaşanan bu şiddet olaylarına tepkisiz kaldığını öne sürmüştür. Avrupa'nın bu ilgisizliği üzerine kendi haklarını korumak isteyen Balkan Devletleri birbirlerine yaklaşmaya başlamıştır.⁵⁴⁵

Osmanlı birliklerinin gösterdiği iddia edilen bu şiddete karşı bir sonraki adım, Rum Patrikhanesi ve Bulgar Eksarhlığı'nın birlikte hareket etmesi olmuştur. Ruhani liderler, Bab-ı Ali'ye birlikte başvurmuştur. Bulgar ve Rumlar arasındaki anlaşmazlığı

---

⁵⁴² 31 Mart Olayı başlangıçta İstanbul Rum basını tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak olayın dini bir boyut kazanmasıyla Rum unsurlar tedirgin olmuştur. Bu nedenle Rumlar, Makedonya'da yapılan protesto mitinglerine katılmış ve meşrutiyet yönetimini savunmak için kurulan birliklere gönüllü yazılmıştır. Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 104-105.

⁵⁴³ “Balkan İttihadının Tarihçesi 1”, *Aktis*, 30 Mayıs 1913, s. 163.

⁵⁴⁴ 1910 yılında On iki Arnavut aşireti birleşerek Kaçanik geçidini işgal etmiş ve Kosova'daki Osmanlı birliklerinin irtibat hattını kesmişlerdir. Geçit on gün içerisinde tekrar kontrol altına alınmasına rağmen İşkodra ve Manastır üzerine müdahale devam etmiştir. Özellikle bu bölgelerden gelmiş olan mebuslar, halka karşı sert tedbirlerin alınmış olduğu eleştirisini dile getirmişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Buke Yayınları, İstanbul: 2004.

⁵⁴⁵ “Balkan İttihadının Tarihçesi 2”, *Aktis*, 6 Haziran 1913, s. 171.

kullanmış olan Abdülhamit, Selanik'te tutuklu olduğu sırada Rumlar ve Bulgarların bir araya geldiklerini haber aldığı anda meselenin ne kadar ciddi olduğunu anlamıştır.⁵⁴⁶

Türkiye'nin Balkan Devletlerini harekete geçiren bir başka yanı sıra da, vaat etmiş olmasına rağmen, Türkiye-Makedonya demiryollarını birleştirmemesi olarak aktarılmıştır. Sınır kadar demiryollarını inşa etmiş olan Yunanistan ve Bulgaristan, bu nedenle zor durumda kalmıştır. Ancak Yunanistan ve Türkiye arasındaki asıl anlaşmazlığın Girit meselesi olduğu belirtilmiştir. Büyük Devletlerin de Türkiye'ye destek vermesiyle, Yunanistan zor durumda kalmış ve askeri bir ihtilal yaşanmıştır. Bu noktada *Aktis* garip bulduğu bir tesadüfe dikkat çekerek, isyan eden askerlerin Balkan ittifakının kurucusu olan Venizelos'u Atina'ya getirmiş olduklarını yazılmıştır.⁵⁴⁷

Aktis'e göre, Venizelos 1910 yılında Başbakan olduğunda Türkiye ile iyi geçinme siyaseti izlemek istemiştir.⁵⁴⁸ Venizelos'un mecliste bu doğrultuda yaptığı konuşmanın ardından Bulgar başbakanı Kesof da aynı doğrultuda bir siyasetin izleneceğini açıklamıştır. *Aktis* bu olumlu gelişmelere rağmen, Jön Türklerin kabiliyetsizlik gösterdiğini ve bu iki devletin yakınlaşma çabalarından faydalanmadığı tespitini yapmıştır.⁵⁴⁹ Üstüne Yunan malları aleyhine Selanik'te bir boykot

⁵⁴⁶ "Balkan İttihadının Tarihçesi 2", *Aktis*, 6 Haziran 1913, s. 171. İkinci Abdülhamit, bu dini kurumu, İstanbul Rum Patrikhanesi'ne karşı bir denge unsuru olarak görmüş ve ayrılıklarını desteklemiştir. Geniş bilgi için bkz: Aşkın Koyuncu, **Bulgar Eksarhlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale: 1998. Abdülhamit'in, İttihat ve Terakki'nin Bulgar-Rum meselesine yaklaşımından memnun olmadığını dile getiren başka bir kişi de Fethi Okyar'dır. Okyar, Abdülhamit'in "Kiliseler ve Mektepler Kanunu"nu haber aldığı anda "*eyvah! Şimdi Yunanlılarla Bulgarların elele üzerimize çullanmalarını bekleyin. Ben bu birleşmeye otuz sene, bin bir bahane ve sebeple mani olmuşum*" dediğini aktarmaktadır. Bkz: Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul: 1980, s. 142. Bülent Atalay ise bu kanun öncesinde, Patrikhane'nin Rum olmayan Ortodoksları kolaylıkla etkileme gücüne sahip olduğunu, ancak kanunun ardından bu gücünü yitirdiğini yani Balkan İttifakının sebebi olarak gösterilemeyeceğini belirtmektedir. Bkz: Bülent Atalay, **Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul: 2001, s. 58.

⁵⁴⁷ "Balkan İttihadının Tarihçesi 3", *Aktis*, 13 Haziran 1913, s.179. Gudi darbesi: 1909 yılında gerçekleştirilen darbeye birlikte Rallis hükümeti düşürülmüş ve Girit'te bulunan Venizelos Atina'ya davet edilmiştir. Venizelos, 1910 yılında Başbakan olmuştur. Bkz: Clogg, **a.g.e**, s. Ayrıca detaylı bir çalışma için bkz: Leonidas Moiras, **1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansımaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul: 2006.

⁵⁴⁸ Bu dönemde Venizelos'un Osmanlı Devleti'ne yönelik tutumu için detaylı bilgi bkz: Konstantina Botisou, "The Impact of the Balkan Wars on Regional Manrchies: The Cases of Greece and Bulgaria", **The Centenary of the Balkan Wars (1912-1913)/ 100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913), İhtilafı Duruşlar**, (Ed. Mustafa Türkes), Cilt I, TTK, Ankara: 2014, s. 23.

⁵⁴⁹ Dönemin Bulgar Başbakanı Gueshoff, başlangıçta Jön Türklerle iyi anlaşmaya çalıştıklarını ancak Makedonya'daki katliamlar üzerine, Bulgaristan'ın diğer Balkan Devletleri'ne yaklaştığını

yaşanmış⁵⁵⁰ ve Makedonya'daki Hristiyan ileri gelenleri katledilmiştir. Balkan ittifakının gerçekleşmesini istemeyen Avusturya'nın arabuluculuk girişimlerine rağmen, Jön Türklerin tutumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Aynı şekilde, 1911 yılında Bosna-Hersek'ten gelen muhacirler, Makedonya'ya yerleştirilmiş ve göçe mecbur bırakılan Hristiyan halk mağdur edilmiştir.⁵⁵¹ Tüm bunlar üzerine 1911 yılında Yunanistan ve Bulgaristan gizli bir ittifak yapmıştır.⁵⁵² Gazeteye göre; Bulgaristan, Yunanistan ile bir ittifak yapmış olmasına rağmen, Osmanlı-Yunan savaşı çıkması durumunda kendini tehlikeye atmayı düşünmemiştir. Fakat 1911 yılı Temmuz ayı sonunda Türkiye-İtalya savaşının başlamış olmasıyla birlikte düşüncesini değiştirmiştir. Bulgaristan ile birlikte tüm Balkan Devletleri kendi kuvvetlerini ölçmeye başlamışlardır. Osmanlı yönetiminden memnun olmayan Makedonya Hristiyanlarının çağrıları da Balkan Devletleri'nin bir araya gelmesinde etkili olmuştur. Makedonya konusunda anlaşmazlık yaşayan Sırbistan ve Bulgaristan, aralarında bir taksim yaparak 1912 Mart'ında bir ittifak imzalamış ve son olarak, topraklarını büyütme isteyen Karadağ'ın da katılımıyla Balkan İttifakı tamamlanmıştır.⁵⁵³

Aktis, Balkan Savaşları sırasında, İttihat ve Terakki'nin dış politika konusunda hatalar yaptığını belirtmektedir. Birinci Balkan Savaşı'nın ardından Mahmut Şevket Paşa'nın Edirne'nin Bulgarlara, Adalar meselesinin ise büyük devletlerin kararına bırakılması doğrultusundaki notayı reddetmesi yanlış görülmüştür. Gazetenin yaptığı çıkarıma göre Mahmut Şevket Paşa'nın bu hareketi yeniden savaşmak niyetinde olduğunu göstermektedir. Ancak savaşa devam etmek düşüncesinin, Osmanlı'nın

---

yazmaktadır. Bulgar Başbakanı Gueshoff'un Balkan Birliği'nin kuruluşuna dair anıları için bkz: I. E. Gueshoff, **The Balkan League**, John Murray, Londra: 1915, s. 3. Balkan İttifakı sürecini Bulgaristan açısından anlatan bir başka eser için bkz: Sergei I. Kochovski, **The Balkan Crisis 1912-1913: The Balkan League Alliance**, US Army War College, Pennsylvania: 1996.

⁵⁵⁰ Bu boykot Selanik'te Yunan mallarına ve gemilerine yönelik olarak uygulanmıştır. Bkz: **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SYS** (Dâhiliye Siyasi Evrakı), 22-1, H.24-10-1329.

⁵⁵¹ "Balkan İttihadının Tarihçesi 3", **Aktis**, 20 Haziran 1913. Avusturya'nın bahsedilen tutumuna yönelik bkz: F. R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Ed. Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1999, s. 47.

⁵⁵² Detaylı bilgi için bkz: Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**. IX. Cilt, TTK Yayınları, Ankara: 2011.

⁵⁵³ "Balkan İttihadının Tarihçesi 3", **Aktis**, 20 Haziran 1913, s.188. **Aktis** gazetesinin ileri sürdüğü gerekçelerin, Balkan İttihadını hızlandırdığını kabul eden bir çalışma için bkz: Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", **Akademik Bakış**, Cilt:6, Sayı:11, Kış 2012, s.1-15.

geleceği için iyi olmayacağı düşünülmektedir. Çünkü İtilaf Devletleri Balkan Devletleri'ni açıkça korumakta ve Türkiye'yi tehdit etmektedir. İtilaf Devletleri'ne karşı çıkabilmek için, İtilaf ve İttifak Devletleri arasında bir anlaşmazlığın olması gerekmektedir. İtilaf Devletleri'nden Fransa'nın Suriye, Rusya'nın ise Ermenistan üzerindeki planları açıktır. Buna karşılık İttifak Devletleri'nden yardım umulmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Çünkü Almanya, Osmanlı'ya yardım etmek için kendi çıkarlarını kaybetmek istemeyecektir. Tüm bunlardan dolayı savaşa devam etmenin Osmanlı Devleti için yanlış bir karar olacağı yorumu yapılmıştır.⁵⁵⁴ Yapılan bir başka değerlendirmede, aslında bu savaşın Balkan Hükümetleri ve Osmanlı Devleti'nin değil, büyük devletlerin savaşı olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devleti, bu devletlerin, çıkarlarına alet olmuştur. Bunun nedeni; Meşrutiyetin ilanından beri Hükümet idaresini sürekli değiştiren ve dış meseleler varken içeride yeni meseleler çıkaran İttihat ve Terakki'dir. *Aktis* beceriksiz eller olarak nitelendirdiği bu kadronun ülkeyi Balkan faciasına sürüklemiş olduğuna inanmaktadır.⁵⁵⁵

Aktis gazetesinin, Balkan Savaşları sırasında yaşanan bir takım gelişmelerle ilgili olarak, İttihat ve Terakki'yi sorumlu gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum doğrudan dile getirilmese de yapılan yorumlar bunu işaret etmektedir. 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen ve Kamil Paşa Hükümetinin düşürüldüğü Bab-ı Ali Baskınına⁵⁵⁶ geniş yer ayrılmamakla birlikte, bu olayın ülkenin zararına olduğu kanısı yansıtılmıştır. Bab-ı Ali Baskını üzerine Kamil Paşa⁵⁵⁷ Hükümetinin düşürülmesiyle birlikte, Balkan Savaşı'nı bitirme fırsatının kaçırıldığı dile getirilmiştir.⁵⁵⁸

Aktis, Birinci Balkan Savaşı'nın ardından 11 Haziran 1913 tarihinde gerçekleşen Mahmut Şevket Paşa Suikastına da değinmiştir. Suikast üzerine

⁵⁵⁴ "Ahvali Siyasiye", *Aktis*, 17 Ocak 1913, s. 10.

⁵⁵⁵ "Ahval-i Siyasiye", *Aktis*, 10 Ocak 1913, s. 3.

⁵⁵⁶ Babı Ali Baskını: 23 Ocak 1913'te Enver ve Talat Paşalar, İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile Sadarete gelerek Kamil Paşa'yı istifasını imzalamaya zorlamış, kendilerine karşı çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı vurmuşlardır. Gerekçe olarak Kamil Paşa hükümetinin Rodos ve 12 Ada ile Edirne vilayetinden vazgeçmiş olmasını göstermişlerdir. Geniş bilgi için bkz: Yusuf Hikmet Bayur, **Birinci Balkan Savaşı III**, Cumhuriyet Yayınları, Haziran 1999, s.98-120.

⁵⁵⁷ Kıbrıslı Kamil Paşa (1832-1913): Kıbrıs'ta doğmuştur. Evkaf ve Maarif Nazırlığı görevinde bulunmuştur. İkinci Abdülhamit ve İkinci Meşrutiyet sonrası toplam dört kez Sadrazamlık görevinde bulunmuştur. Babıali baskınıyla istifa ettikten sonra memleketi Kıbrıs'a dönmüştür. Daha fazla bilgi için bkz: Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kamil Paşa'nın Terekesi, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXV, S.40, Eylül 2006, s. 59-105.

⁵⁵⁸ N.I. Kamalakidis, "Ahval-i Siyasiye", *Aktis*, 24 Ocak 1913, s.18.

Meşrutiyetin ilanından beri bu cinayetlerin devamlı hale geldiği eleştirisi yapılmıştır. Mahmut Şevket Paşa Suikastının ülkenin çok nazik bir dönemden geçerken gerçekleşmiş olmasının iyi bir değerlendirmenin sonucu olmadığı düşünülmektedir. Cinayetın teşvikçileri olarak ileri gelen kişilerin isimlerinin geçiyor olması ve bu isimlerin sürekli böyle cinayetlere katılmalarının ülke tarihine siyah bir çizgi çektiği değerlendirilmiştir.⁵⁵⁹

Olayda suçlu bulunup idam edilenlerle ilgili gazetenin sivri dilli “*Fitne*” takma adlı yazarı bir yazı kaleme almıştır. Yazar, idam edilenlerin arasında Padişahın damadı Salih Paşa’nın da olduğunu özellikle belirtmiştir.⁵⁶⁰ İdam edilen ve öldürülenlerin öbür dünyada karşılaşarak orada daha gürültülü bir mahkeme yapılacağını belirtmiştir. Ancak idam edilenlerin hesaplarının yanlış çıktığı tespitini bir fıkıyla dile getirmiştir.⁵⁶¹ Bu fıkranın üzerine idam edilenlere; başarılı olurlarsa sadrazamlık, bakanlık gibi görevler verileceği, başarısız olurlarsa cennet vadeden kişiler olduğu yazmıştır. Öbür dünyadaki mahkemede bu kişiler katil oldukları için cehenneme gönderilirse, kendilerini teşvik edenlere *küsecekleri* şeklinde esprili bir yorum yapmıştır. Bu değerlendirmeden suikasta katılan bu kişilerin ardında başka kişiler olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır.⁵⁶²

Aktis gazetesinin, Birinci Balkan Savaşı’nda tüm eleştirilerine karşın Osmanlı Devleti’nin tarafında yer almakla birlikte, Yunanistan’a karşı -1897 Osmanlı Yunan

⁵⁵⁹ N.I.Kamalakidis, “Ahval-i Dâhiliye”, *Aktis*, 6 Haziran 1913, s.170. Mahmut Şevket Paşa (1856-1913): 1856 yılında Bağdat’ta doğan Mahmut Şevket 31 Mart İsyanını bastıran Hareket Ordusu’nun kumandanı olarak tanınmıştır. Bab-ı Ali baskınıyla Sadrazamlığa getirilen ve aynı zamanda Harbiye Nazırlığını da yürüten Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913’te uğradığı bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Failler kısa sürede bulunmuş ve cezalandırılmışsa da, olayın azmettiricileri bulunamamıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Ziya Şakir, **Mahmut Şevket Paşa**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul: 1944. **Mahmut Şevket Paşa’nın Sadaret Günlüğü**, Haz: Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2014. Suikastını ele alan makaleler için bkz: Süreyya Engin, Mahmut Şevket Paşa’nın Katli Hadisesi, **Resimli Tarih Mecmuası**, C. II, S. 23, s. 112-115. Ayrıca bkz: Ömer Osman Umar, Mahmut Şevket Paşa Suikastı, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.153, 2004, s. 11-42.

⁵⁶⁰ Damat Salih Paşa: Tunuslu Hayrettin Paşa’nın oğlu ve Şehzade Kemalettin’in damadıydı. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup olan Salih Paşa’ya, Mahmut Şevket Paşa suikastıyla ilgili görülerek idam cezası verilmiştir. Sultan V. Mehmet tereddüdüne rağmen Enver Paşa’nın baskısıyla idam kararını onaylamıştır. Bkz: Cemal Paşa, **Hatıralar**, Haz. Behçet Cemal, Selek Yayınları, İstanbul: 1959. Ali Fuat Türkgeydi, **Görüp İşittiklerim**, TTK Yayınları, Ankara: 2010.

⁵⁶¹ “...Dervişin biri ölüirken düdüğünü de beraber mezara koymalarını vasiyet etmiş. Başındakiler öldükten sonra düdüğü ne yapacağını sual ettiklerinde –ben anamın karnında iken, dünyada zevk, saltanat, sefa var deyi aldattılar, dünyaya geldim öyle bir şeyler görmedim. Şimdi de ahirette cennet var, huri, melekler var diye beni kandırıp ora götürüyorlar. Orada da bunları bulamazsam Allah’ın karşısına çıkıp yuh olsun ervahına” diye düdüğü bir kere öttüreceğim- demiş...” *Fitne*, “Letaif”, **Aktis**, 13 Haziran 1913, s.183.

⁵⁶² *Fitne*, “Letaif”, **Aktis**, 13 Haziran 1913, s.183.

Savaşı'nın aksine- dikkatli bir dil kullandığı görülmektedir. Gazetede, Yanya savunması⁵⁶³ haberinin verildiği bir yazıya tarafsız bir şekilde yaklaşmaya çalışması bahsedilen tutumlarına örnek teşkil etmektedir. Habere göre; Yunan kuvvetleri Yanya'yı kuşatmıştır. Esat Paşa “*cansiperane*” bir şekilde şehri savunmaktadır. Fakat erzak ve mühimmat yokluğundan dolayı şehir düşmüştür. Yunan Hükümeti bundan güç alarak Yanya ve Selanik'e 30 bin asker eklemiş ve Bulgaristan'dan Serez, Drama ve Kavala şehirlerinin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Gazeteye göre Yunanistan'ın bu tavrının nedeni ülke sınırlarını büyütmekten çok, Bulgarların işgal ettiği yerlerde katliam yapmasını engellemektir.⁵⁶⁴

Birinci Balkan Savaşı'nı bitiren Londra Antlaşması'nın imzalandığı haberi 4 Haziran 1913 tarihli sayıda verilmiştir. Ancak gazetede barış yapılmış olmasına rağmen Müttefikler arasında anlaşmazlıklar olduğunu ve bu huzursuzluğun Bulgaristan'dan kaynaklandığını yazılmıştır. Buna göre Bulgar Hükümeti, Yunanistan ve Sırbistan'ın kendisine karşı birleşmesinden korkmakta ancak kendi ordusunun Yunan ordusu üzerine saldırılarda bulunmasına engel olamamaktadır.⁵⁶⁵ Yunanistan açısından ikinci bir savaşın çıkması durumunda, nedenin toprak anlaşmazlığından değil, Bulgaristan'ın ele geçirdiği yerlerde yaptığı mezalim nedeniyle olacağı öne sürülmüştür.⁵⁶⁶ Bu vesileyle Yunanistan'ın barışçıl bir ülke olduğu ima edilmiştir.

Yunanistan Kralı Georgios, Birinci Balkan Savaşı sırasında suikasta uğramış ve hayatını kaybetmiştir.⁵⁶⁷ Ölümünün ardından *Aktis* gazetesi, Krala yönelik övgü dolu ibareler taşıyan uzun bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda dikkati çeken, Georgios'un icraatlarından bahsedilirken, Osmanlı aleyhine olan şeylerin övülmesidir. İfade edilene göre, Kral, tüm ömrünü Yunanistan'a adanmış, döneminde Yunanistan birkaç kat büyümüştür. Georgios'un tahtta kaldığı sürede Yunanistan sınırlarına

---

⁵⁶³ Yanya savunmasıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Hamdi Ertuna, **Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1983.

⁵⁶⁴ N.I Kamalakidis, “Ahval-i Siyasiye”, **Aktis**, 28 Şubat 1913, s.58. Yunanistan'ın aynı gerekçelerle hareket ettiğine dair çağdaş bir kaynak için bkz: **O Nikiforos: Ellinotourkikos Polemos tou 1912-1913 [Galip: 1912-1913 Türk-Yunan Savaşı]**, Dimitrios Apostolidou, Estia Basimevi, Atina: 1913.

⁵⁶⁵ N.I. Kamalakidis, “Ahval-i Siyasiye”, **Aktis**, 23 Mayıs 1913, s.154.

⁵⁶⁶ N.I Kamalakidis, “Ahval-i Siyasiye”, **Aktis**, 28 Şubat 1913, s.58.

⁵⁶⁷ Kral I. Georgios (1845-1913): 1845 tarihinde Kopenhag'da doğmuştur. 1862'de henüz 17 yaşındayken Yunan Parlamentosu tarafından Yunan Kralı seçilmiştir. Dönemi Yunanistan'ın genişleme dönemi olarak tanımlanmaktadır. 1913 yılında Selanik'te suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: **Istoria Tou Ellinikous Ethnous [Yunan Milletinin Tarihi]**, Cilt: 14, Athinon Yayınevi, Atina: 1961.

bakıldığında, gazetenin bahsettiği bu büyümenin Osmanlı aleyhine olduğu görülmektedir.⁵⁶⁸ Gazeteye göre, Georgios'un tahta geçen oğlu Konstantinos ise hissiyat olarak tam bir Yunandır. Konstantinos daha evvel 1897 Osmanlı-Yunan savaşında ordunun başında bulunmuş, ancak yenilgi üzerine tepki çekmiştir. *Aktis*, Konstantinos'un bu savaşta yenilmesini nedeninin Hükümetin ona kötü bir ordu vermesi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu düşünceden Osmanlı ordusunun bu savaşı iyi olduğu için kazanmadığını düşündükleri sonucu çıkarılabilir. 1909'da yaşanan ihtilal üzerine ülkeyi terk eden Konstantinos, tekrar davet edildikten sonra yeniden ordunun başına geçmiş ve önemli başarılar kazanmıştır. Konstantinos ile beraber Yunanistan'ın daha birçok başarı yakalayacağını dile getirilen yazı, Konstantinos'un başında olduğu Yunanistan'ı ileride Türkiye'nin iyi bir komşusu ve dostu olarak görmek istedikleri şeklinde bir temenniyle bitirmiştir. Bu şekilde dengeli bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁵⁶⁹

2.2.2.2. İkinci Balkan Savaşı

Birinci Balkan Savaşı'nı bitiren, 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'ndan en kazançlı ayrılan Balkan Devleti Bulgaristan olmuştur. Bu durum Balkan Müttefikleri arasında yeni bir savaşın doğmasına yol açmıştır. Diğer Müttefiklerin Bulgaristan'a karşı yürüttükleri bu savaş sırasında, İttihat ve Terakki yönetimi harekete geçmiş ve Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almıştır. Balkan Devletleri arasında yaşanan savaşın 10 Ağustos 1913 tarihinde sona ermesiyle birlikte, Osmanlı ve Bulgaristan arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılmasına rağmen, Edirne Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Yunanistan ile imzalanan Atina Antlaşması ile Ege Adalarının çözümü Büyük Devletlere bırakılmış, mesele Osmanlı Devleti'nin inisiyatifinden çıkmıştır. Sırbistan ile ise Osmanlı sınırı kalmamıştır.⁵⁷⁰

Daha evvel dile getirildiği gibi, *Aktis* gazetesi, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın karşı karşıya olduğu Birinci Balkan Savaşı sırasında, iki ülkeye

---

⁵⁶⁸ "... *Teselya Yunanistan'a ilhak edilmiştir. Bu muharebede ise [Balkan Savaşları] Yunanistan hükümeti iki mislinden fazla bir derecede büyüyeceği reviş-i ahvaldan anlaşılacaktır. İşte Kral Georgios milletin arzuları yerini bulduğu bir sırada...*" I.I.L, "Kral Georgios A", *Aktis*, 14 Mart 1913, s. 75.

⁵⁶⁹ I.I.L, "Kral Konstantinos", *Aktis*, 21 Mart 1913, s. 83.

⁵⁷⁰ İkinci Balkan Savaşı için bkz: Yusuf Hikmet Bayur, **İkinci Balkan Savaşı I-II**, Cumhuriyet Kitaplığı, Ankara: 1999.

yaklaşımında bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, İkinci Balkan Savaşı esnasında, Yunanistan'a ağırlık verildiği ve Yunanistan'ı meşgul eden meselelerin daha çok ele alındığı görülmektedir. Muhtemelen bunun nedeni ikinci savaşta Yunanistan'ı desteklemenin; Osmanlı Devleti'nin çıkarına aykırı olmayacağından, Devlet ve Türk basını nezdinde tepki çekmeyecek olmasıdır. Bu nedenle kendilerini daha iyi ifade edebildikleri İkinci Balkan Savaşı'na daha geniş yer ayrılmıştır.

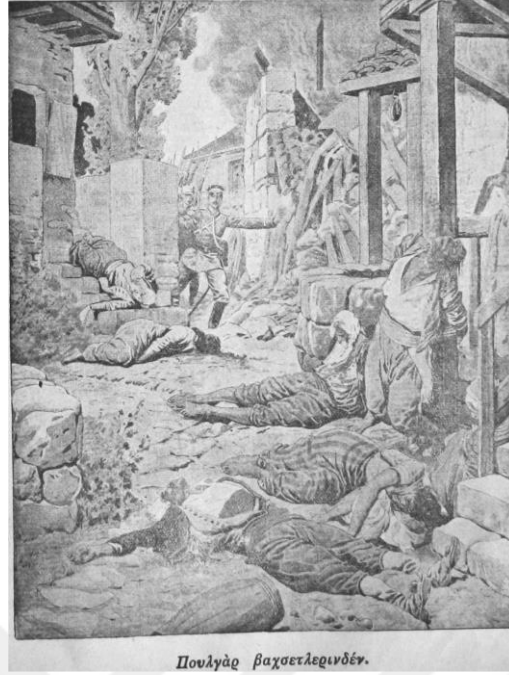
Bu dönemde *Aktis* gazetesinde ele alınan konuların, Yunanistan'ın gündemine göre şekillendiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nden ziyade, Balkan Savaşları'nın Yunanistan açısından doğurduğu meselelerin aktarılmasına özen gösterilmiştir. Gazetede, Birinci Balkan Savaşı sırasında Bulgaristan'a yer ayrılmazken Bulgaristan ve Yunanistan savaşmaya başladıktan sonra Bulgar mezalimine yönelik çok sayıda yazı kaleme alınmıştır.⁵⁷¹

Çeşitli konularda eleştirilerini dile getiren “*Fitne*”, Bulgarlarla ilgili olarak ağır ifadeler içeren yazılar yazmıştır. Yazara göre, Bulgar ordusu en başta, Balkan halkını zulümden kurtarmak için harekete geçmesine rağmen halka yapmadığı zulmü bırakmamıştır. Bulgarların “*nasıl bir millet olduklarını*” yakın komşuları iyi bilmesine rağmen, koruyucuları olan Avrupa Devletleri Bulgarların vahşiliğinin yeni farkına varmıştır. Bulgarlar işgal ettikleri yerde, halka Müslim-Gayrimüslim ayırmadan eziyet etmektedirler. Ancak başlayan İkinci Balkan Savaşı ile birlikte Bulgarların da sonunun gelecek olmasını temenni etmiştir.⁵⁷²

---

⁵⁷¹ Bu konuyla ilgili başka bir çalışma için bkz: Stefo Benlisoy, “Karamanlıca Aktis Gazetesi Örneğinde Balkan Savaşı'nda Osmanlı Rum Basınında Mezalim Propagandası,” **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, S. 17, Bahar 2017, s. 175-199.

⁵⁷² Fitne, “*Letaif*”, **Aktis**, 27 Haziran 1913, s. 200. Rumlara karşı katliam iddiaları için bkz: Atina Üniversitesi, **The Crimes Of Bulgaria in Macedonia**, Washington: 1914. Balkan Türklerine yönelik mezalim için bkz: Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2012. Ayrıca bkz: Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği, **Belgelerle Bulgar Zulumu**, Ankara: 1988.

Şekil 7: Bulgar Vahşetlerinden (Aktis, 1 Ağustos 1913)

“Fitne” bir başka yazıda, Bulgarların İkinci Balkan Savaşı’nda uğradıkları hezimet nedeniyle Sofya’da ihtilal yaşandığı haberini vermiştir. Kral Ferdinandos’un da öldürüldüğünün gelen haberler arasında olduğunu belirtmiştir.⁵⁷³ Ancak daha sonra bu haberin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Espirili bir dille, belki Ferdinandos’un gerçekten öldüğünü ancak “ahrette yer bulamadığından” dirilmeye mecbur olduğunu ifade etmiştir. Ferdinandos’un geleceği için “hıyar parası ile alınan hayvanın ölümünün su yolunda olacağı” benzetmesini yapmıştır. Aynı zamanda Kral’ı eleştirirken onda meziyet aranmaması gerektiğini, çünkü Bulgar Beyliği’nin başına getirilmek için üç gün aranıp, ancak dördüncü gün, tiyatrocü bir kızla birlikte Viyana’da bulunabildiği dedikodusunu hatırlatmıştır.⁵⁷⁴

Bu döneme ait Karamanlıca diğer eserlerde yer alan şiirlerde de Bulgarların yaptıkları katliamlar ele alınmıştır. 30 Temmuz 1913 (18 Temmuz 1913) tarihli, B. P. Kouspalolous’un kaleme aldığı “Bulgar Marşı” adlı şiir bunlardan biridir. Dokuz

⁵⁷³ I. Ferdinand (1861-1948): 1887’de Bulgaristan Prensi seçilmiş, 1908’de Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla “Kral” unvanını kullanmaya başlamıştır. İkinci Balkan Yenilgisi sebebiyle Birinci Dünya Savaşı’nda Sırbistan’a karşı İttifak Devletleri’ne katılmıştır. Bu savaşta da yaşanan yenilgi üzerine tahttan çekilmiştir. Bulgar Kralı Ferdinandos’un siyasi ve özel hayatına dair kaleme alınmış bir eser için bkz: **Ferdinand Of Bulgaria: The Amazing Career Of Shoddy Czar**, Andrew Melrose Basımevi, Londra: 1916.

⁵⁷⁴ Fitne, “Letaif”, **Aktis**, 25 Haziran 1913, s. 232.

kıtalık şiirin ilk sekiz kıtasında Bulgarların Balkan halkına yaptıkları zulümden bahsedilmiştir. Son kıtada ise Yunanistan ve Sırbistan sayesinde Bulgaristan'ın etkisiz hale getirildiği dile getirilmiştir.⁵⁷⁵ Bir başka şiir Ankaralı Dimitrios Klimentidis tarafından “Rezil Bulgar” başlığıyla kaleme alınmıştır. Bu şiirin her kıtasının sonunda, Bulgar ordusuna yönelik olarak ağır ifadeler içeren söylemler yer almıştır.⁵⁷⁶

Bu dönemde Yunanistan'ı meşgul eden bir başka mesele Epir meselesidir. Yunanistan Balkan Savaşları sırasında, Arnavutluk'un güney kısmını kendi topraklarına katmak istemiştir. Ancak büyük devletlerin buna karşı çıkması, Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi ve 1913 yılında resmen tanınmasıyla Yunanistan geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁵⁷⁷ Epir'deki gelişmelere her sayısında mutlaka yer veren gazete, herhangi bir yorum yapmamakla birlikte, Arnavutlarla ilgili kaleme alınan bir yazıyı yayımlamakla meseleye bakış açısını ortaya koymuştur. “Arnavutlar” başlığını taşıyan yazıda, Arnavutlar geri kalmış, savaşçı özelliklerinden başka bir meziyeti olmayan ve adeta kabile şeklinde yaşayan bir millet olarak tasvir edilmiştir:

“...Arnavutluk'un düzgün bir haritası yoktur çünkü ahalisi henüz medeniyetle tanışmamış olduğundan, yaşadıkları coğrafyayı seyyahlar layıkıyla gezememişlerdir. Halkının çoğu eşkıya ve hırsızdır; öldürmek onlar için suç sayılmaz. Yabancıları öldürmenin herhangi bir cezası yoktur. Arnavutlar hiçbir kanuna uymadığından bir devlet kurarak dünyaya tesir edememişlerdir. Kendilerine karşı işlenen bir kabahatin cezasını kendileri verirler. Arnavutlarla ilgili söylenecek tek olumlu şey Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu gözü pek askerleri sağlamış olmasıdır. Arnavutlar savaşmayı ve parayı sevdiklerinden asker olmayı kolay kabul etmişlerdir. Türkler olan bu iyi ilişkilerinden dolayı İslamiyet kolayca yayılmıştır. Ancak Hristiyanlıkta muhafaza edildiğinden din meselesi karışık bir hal almıştır. Bir ailenin erkekleri camiye kadınları kiliseye gidebilir...”⁵⁷⁸

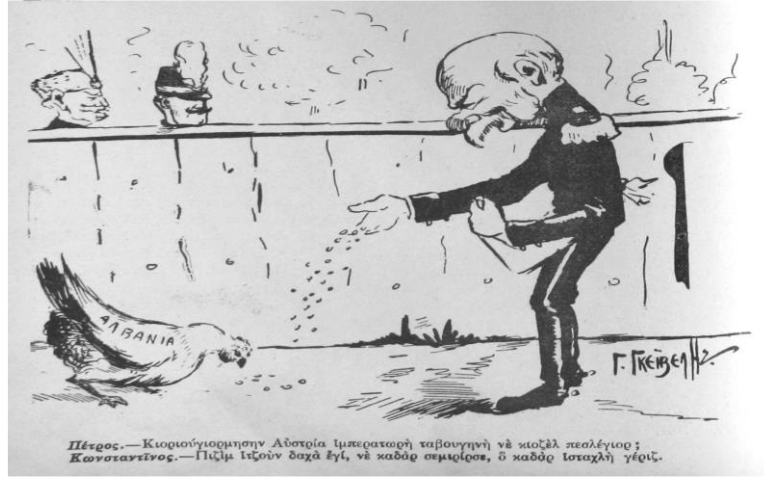
⁵⁷⁵ “...Karşına çıktı Sırp ile Yunan/ İki günde meydana çıktı boyan/ Allah belanı verdi hakikate inan/ İndi hakta da yer bulamaz gaddar dehaletin.” B.P Kouspaloglous, “Bulgar Marşı”, **Aktis**, 18 Temmuz 1913, s.324.

⁵⁷⁶ “...Vefa sevmez/Dostluk bilmez/Aman vermez/Adem denmez/Hayvan Bulgar...” Ankaralı Dimitrios P. Klimentidis Rumi, “Rezil Bulgar”, **Mikrasiatikon Imerologion 1914**, s. 211-212.

⁵⁷⁷ Geniş bilgi için bkz: İsmail Ediz, “İtalya'nın Oniki Ada'yı İşgali ve Güney Arnavutluk Sorunu (1912-1918)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 11, S. 1, 2016, s. 35-59.

⁵⁷⁸ I.I.L, “Arnavutluk”, **Aktis**, 25 Nisan 1913, s. 127.

Şekil 8: Petros [Sırp Kralı]- *Görüyor musun Avusturya İmparatoru tavuğunu [Arnavutluk] ne güzel besliyor?*
Konstantinos [Yunan Kralı]-*Bizim için daha iyi, ne kadar semirirse o kadar iştahlı yeriz.*
(Aktis, 17 Ekim 1923)

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında, Yunan ve Avrupa basınına karşı tekzipler yayımlayarak Osmanlı Devleti'ni savunan Karamanlıca basının, bu dönemde Osmanlı basınına karşı Yunanistan'ı savunduğu görülmektedir. Kaleme alınan bir yazıya göre; Türkiye'nin Edirne'yi geri alabilmesi, Yunan ordusunun Bulgarları zayıflatması sayesinde mümkün olmuştur. Yazara göre, bu nedenle Yunanistan ile ilişkiler olumlu bir şekilde seyretmeye başlamışken, Türk basını “*pişmiş aşa soğuk su katmaya*” çalışmaktadır. Buna göre Türk gazetelerinde, Yunan kralına yönelik “*rezil*”, “*alçak*” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bunun üzerine bu ifadeleri kaleme alan yazarlara yönelik “*zavallı muharrircik madem laf söylemeyi bilmezdin sükût durmayı da mı öğrenmedin*”, “*mahallenin bu gibi çocukları doğru durmaz da iş yaparız derken böyle çiş yapar*”, “*bu muharrir belki tahsil görmüş olabilir; cehaletten kurtulmuş ahmaklığı kalmış*” gibi ağır ve iğneli eleştirilerde bulunulmuştur. Yazı, ülkenin kötülüğünü isteyen bu gibi kişilere fırsat verilmemesi dileğiyle bitirilmiştir.⁵⁷⁹ Dolayısıyla bu tarz söylemlerde bulunan Türk gazeteleri, Osmanlı-Yunan ilişkilerini bozma niyetinde olan kişiler olarak nitelendirilmiştir.

⁵⁷⁹ Fitne, “Letaif”, Aktis, 11 Temmuz 1913, s. 215.

İkinci Balkan Savaşı'nın bitmesiyle beraber, Osmanlı'nın imzaladığı antlaşmalar değerlendirilmiştir. *Aktis*'e göre İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra imzalanan Türk-Bulgar Antlaşması, Edirne geri alındığı için Londra Antlaşmasına kıyasla Osmanlı açısından *yüzde yüz* daha kazançlıdır.⁵⁸⁰ Yunanistan ile yapılan antlaşmanın maddeleri herhangi bir yorum yapılmadan aktarıldıktan sonra, iki devlet arasındaki ilişkinin sağlamlaşması için Yunanistan Başbakanı Venizelos'un yakında İstanbul'a geleceği duyurulmuştur.⁵⁸¹

Bu dönemde Yunanistan'a yönelik belirgin bir sempati göze çarpıyor olsa da, yine de gazetenin üslubu Osmanlı Devleti'ne aidiyet duyulduğunu göstermektedir.⁵⁸² Fakat Balkan Savaşları'nın ardından güçlenen Türkçülük düşüncesi ve Yunanistan'ın savaşımlardan galip ayrılması gibi etkenler nedeniyle, *Aktis* gazetesi İttihat ve Terakki'ye yönelik eleştirilerinin dozunu artırmıştır. Bunlardan biri, 1913-1914 yıllarında gerçekleşen iktisadi boykota yönelik olmuştur.

İttihat ve Terakki ile birlikte Osmanlı halkı bazı yeni kavramlarla tanışmış ve bunlardan biri iktisadi boykot olmuştur. İttihat ve Terakki döneminde, Osmanlı halkı, ekonominin devletlerarası ilişkilerde belirleyici bir rolü olduğunu fark etmiştir. Osmanlı topraklarının işgaline daha evvel savaşımlardan, savaşımlıyorsa tepkisiz kalmaktan başka bir şey yapamayan Osmanlı halkı, İttihat ve Terakki'nin de yönlendirmesiyle ekonomik boykot hareketlerine başlamıştır.⁵⁸³ Balkan Savaşlarının ardından 1913-1914 yıllarında, bu kez yabancı bir devlete değil, Osmanlı Rumlarına yönelik bir boykot hareketi gelişmiştir. Balkan Savaşları sırasında, Osmanlı Rumlarının Müslümanlardan kazandıklarıyla Yunan ordusunun mühimmatını tedarik ettikleri iddiaları gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Rum mallarına yönelik başlayan boykot hareketi, 1914 Temmuz ayına kadar sürmüştür.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ N.I.Kamalakidis, "Ahval-i Siyasiye", *Aktis*, 19 Eylül 1913, s.290.

⁵⁸¹ N. I Kamalakis, "Ahval-i Siyasiye", *Aktis*, 7 Kasım 1913, s.346. Böyle bir ziyaret gerçekleşmemiştir.

⁵⁸² "...*Tekrar Bulgarların elinden istirdat etmeye muvaffak olduğumuz şehirlerde becamızı temin etmek ve...*" N.I.Kamalakidis, "Ahval-i Siyasiye", *Aktis*, 11 Temmuz 1913.

⁵⁸³ İlk boykot, 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya'nın mallarına yönelik olarak başlamıştır. Boykot sonunda, ekonomik zararı gören Avusturya Osmanlı Devleti ile masaya oturarak 2,5 milyon altın tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Y. Doğan Çetinkaya, **1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2004, s. 116.

⁵⁸⁴ Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*, s. 319 Ayrıca bkz: Evangelia Achladi, "İzmir'de İttihatçılar ve Rumlar (1908-1911)", Çev. Çiğdem Önal Emiroğlu, *Kebikeç*, S. 26, 2008, s. 175-200.

Gazetede 1913 yılında başlayan bu boykot meselesi ele alınarak, bu yolun ülkede kamplaşmaya yol açacağı endişesi dile getirilmiştir. “*Fitne*”, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte, halkın daha önce adını bile bilmediği şeyleri yapmaya başladığını belirtmiştir. Osmanlı halkının “*kime darılırsa*” boykot ilan ettiğini, ancak bu kez boykotu kendi ailesine yönelmiş olduğunu yazmıştır. Bu işin arkasında olup; Müslümanları Hristiyanlara karşı boykota teşvik edenlerin ne fayda beklediğini anlayamadığını belirtmiştir. Yazara göre; bu boykot ancak memleketi karıştırıp, farklı unsurların birbirinden soğumasına neden olacaktır. Türklerin, Hristiyanların ticareti Müslümanların elinden aldığı düşüncesine karşılık, Rum gazetelerinin “*Müslümanlar da memuriyeti aldı*” şeklinde yazmaları bu soğumaya işarettir. Yazar ayrıca, kardeşin birinin evin iktisat tarafını, diğerinin idare tarafını yürüterek ülkenin 600 senedir iyi bir şekilde idare edildiğini ancak birdenbire bu uyumu değiştirme isteğine kapılanların, ülkeye nifak tohumu ekmek niyetinde olan kişiler olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁵

Balkan Savaşlarının ardından *Aktis* tarafından eleştirilen bir başka konu Mebusan Meclisidir. Özellikle Rumların Mebusan Meclisindeki konumları ele alınmıştır. “*Fitne*”, meclisteki 15 Rum mebusun, 750 bin kişinin temsilcisi olmasına rağmen, Rum mebuslara söz hakkı verilmediği düşüncesindedir. Bu muamele karşısında Rum mebuslar susmakta ve Rumların haklarını savunamamaktadır. Buna bir örnek olarak 6 Temmuz 1914 tarihli meclis oturumunu göstermiştir. Bu oturumda 14 Rum vekil, Trakya Rumlarının göçü meselesi ve göçün engellenmesi için tedbir alınıp alınmayacağı sorusunu meclise taşımışlardır.⁵⁸⁶ Yazara göre Dâhiliye Nazırı Talat Paşa cevap vermek üzere iken, Müslüman vekiller araya girmiş, konunun görüşülmesine izin vermemiştir. Hatta gazetenin iddiasına göre, bu vekillerden biri

⁵⁸⁵ ...*Zavallı vatana maraz üstüne maraz yükletiyoruz haberimiz yok...* *Fitne*, “*Letâif*”, *Aktis*, 6 Mart 1914, s.495.

⁵⁸⁶ Balkan Savaşları'nın ardından 1914 Nisan ayında Trakya Rumları toplu olarak göç etmeye başlamıştır. Atina Hükümetine göre bu göçlerin sebebi Türk çetelerinin Rum halka yönelik tehditleridir. Türk hükümeti ise Bulgar işgali sırasında işgalcilerle işbirliği yapan Rumların, Edirne'yi geri alan Türklerin intikam alacağı korkusuyla kaçıklarını öne sürmüştür. Ancak yine de Türk hükümeti göçleri durdurmak için bir takım tedbirler almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Yılmaz, “Balkan Savaşı'ndan sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2001, s.13-38. Bahsi geçen sual tahririnde imzası bulunan Rum Milletvekilleri şunlardır: İstanbul Mebusu Viktor, İzmir Mebusu Vangel, Gelibolu Mebusu Dimitraki Fitu, Trabzon Mebusu Yorgi, Aydın Mebusu Emmanuelidi, İstanbul Mebusu Haralambidi, Karesi Mebusu Savapoulos, Trabzon Mebusu Kofidi, Tekfurdağ Mebusu Temistokli, Karahisarı Şarki Mebusu Yanko, Niğde Mebusu Ananyas, İstanbul Mebusu Orfanidis, Canik Mebusu Todoraki. Oturum tutanağı için bkz: *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtimai Fevkalade) I*, Devre: 3, TBMM Basımevi, Ankara: 1991, s. 604-614.

hasta olan Gelibolu vekili Fitos Efendi'nin üzerine saldırmıştır.⁵⁸⁷ Oturum oldukça *gürültülü* geçmesine rağmen, konuyla ilgili herhangi bir sonuç alınamamıştır.⁵⁸⁸ Bu yazıda sorunlarının artık mecliste çözülemediği gösterilmiş ve Karamanlıca basın, sonraki sayfalarda görüleceği gibi denge çabasından vazgeçerek Yunanistan'a yaklaşmaya başlamıştır.

2.2.3. Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Büyük Taarruz

Siyasi gelişmelere yer veren Karamanlıca kaynaklar konusunda ulaşılabilen son dönem, 1915 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği ilk aylara rastlamaktadır. İttihat ve Terakki idaresi dönemine rastlayan bu yıllarda, Karamanlıca basının sadık Osmanlı tebaasından Yunan sempaticizliğine evrildiğinden daha evvel bahsedilmişti. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin ve tüm Anadolu halkının durumunu kökten değiştirecek gelişmeler yaşanmıştır.

1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı Savaşı'nda İttifak Devletleri safında yer almış alan Osmanlı Devleti, savaş sonunda ağır bir yenilgiyle karşı karşıya kalmıştır. İmzalanan Mondros Mütarekesi ile beraber,⁵⁸⁹ Osmanlı coğrafyasında İngiliz, Fransız ve İtalyan işgalleri başlamıştır. Diğer yandan savaş bitmeden kısa süre önce İtilaf Devletleri safına katılan Yunanistan, savaşın kazançlı taraflarından biri olmuştur. 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nda alınan karar sonucu, Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş ve Megali İdea hayalini gerçekleştirmek için İzmir üzerinden Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁷ “*Biçare Fitos Efendi fena halde korkmuş olduğundan kendisinden kırk güne kadar korkulur olduğuna dair müracaat ettiği doktordan bir rapor almış...*” Fitne, “LetaiF”, **Aktis**, 26 Haziran 1914, s.618. Aynı meselenin 11 Aralık (Kânunuevvel) 1918'de tekrar gündeme getirildiğini görmekteyiz. Tekfurdağı mebusu Dimistoklis ve Çatalca mebusu Tokinidis tarafından Edirne vilayeti ve Çatalca Sancağından üç yüz bin Rum'un Yunanistan'a göçe zorlanması ve mallarına el konulması ile Rumların çoğunlukta bulunduğu bölgelerden Rumların çeteler yoluyla kovularak buralara Müslümanların iskân edilmesi iddialarını dile getirmişlerdir. Söz konusu oturum için bkz: **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi I**, Devre: 3, TBMM Basımevi, Ankara: 1992, s. 285-302.

⁵⁸⁸ Fitne, “LetaiF”, **Aktis**, 26 Haziran 1914, s. 618.

⁵⁸⁹ Mondros Mütarekesinin tüm maddeleri için bkz: Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt:1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, TTK Basımevi, Ankara: 1953, s. 519.

⁵⁹⁰ Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan talepleri için bkz: **Greece Before The Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece**, American-Hellenic Society, New York 1919.

Savaşın ardından İtilaf Devletleri ile mücadele etmenin faydasız olacağını düşünen Padişah ve İstanbul Hükümeti teslimiyetçi bir politika izlemiştir.⁵⁹¹ Bunun üzerine işgallere karşı ortaya çıkmış olan dağınık direnişi toparlamak ve milli bir örgütlenme sağlamak için Mustafa Kemal liderliğinde bir faaliyet başlamıştır. Bir dizi genelge ve kongre sonucunda 23 Nisan 1920’de Ankara’da bir Millet Meclisi açılmış, dolayısıyla Anadolu’da yeni bir Türk Devleti kurulmuştur. Ankara, Türk milletine yaşam alanı bırakmayan Sevr Barış Antlaşması’nı⁵⁹² tanımayarak işgalci devletlerle mücadele etmeye devam etmiştir. Doğu’da Ermenistan ve güneyde Fransa’ya karşı başarının kazanılmasının ardından artık bir devlete dönüşmüş olan bu direniş hareketi yönünü Batı’ya, yani Yunan işgali altındaki topraklara çevirmiştir.

Türk ordusu İngiltere destekli Yunan ordusuyla iki yıllık mücadelesinde savunma pozisyonunda kalmıştır. Ocak ve Mart 1921’deki İnönü Savaşları’nda Yunan ordusunun Eskişehir’i geçmelerine izin verilmemiş, ancak Temmuz 1921’deki Yunan saldırısıyla Eskişehir, Kütahya, Afyon gibi stratejik önemi büyük olan üç şehir Yunanların eline geçmiştir.⁵⁹³ Bu gelişmenin ardından TBMM Hükümetini ve ordusunu ortadan kaldırmak için büyük şansı olduğunu düşünen Yunan ordusu, 23 Ağustos 1921’de tekrar taarruza geçerek Ankara yakınlarına kadar gelmiştir. Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal’in kumanda ettiği Türk ordusu iki katı büyüklüğünde olan Yunan ordusunun geçişine izin vermemiş, yakın zamanda Yunan işgaline uğramış olan üç büyük şehir geri alınarak, Sakarya nehrinin doğusu Yunan ordusundan temizlenmiştir.⁵⁹⁴ “Sakarya Meydan Muharebesi” adı verilen bu zaferle saldırı gücü kırılan Yunan ordusu üzerine kesin bir darbe vurmak için bir yıl hazırlanan Türk ordusu 26 Ağustos 1922 tarihinde taarruza geçmiştir. 30 Ağustos günü Dumlupınar’daki Yunan birlikleri ağır bir yenilgiye uğramış, diğerleri kurtulmak için

---

⁵⁹¹ “...Çare-i halas ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi düveli muazzamayı gücendirmemek esas gibi telakki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmiş idi. Osmanlı Devleti’nin yanında koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlup eden, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında tekrar onlarla husumete müncer olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı. Bu zihniyette olan yalnız avam değildi; bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyordu...” Kemal Atatürk, **Nutuk I (1919-1920)**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 17.

⁵⁹² Tüm maddeleri için bkz: Erim, **a.g.e.**, s. 525-691.

⁵⁹³ **Türk İstiklal Harbi**, II nci Cilt Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekat (25 Temmuz-22 Ağustos 1922), Gnkur. Basımevi, Ankara: 1972, s.4.

⁵⁹⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk II (1920-1927)**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1969, s. 618.

panik halinde Anadolu'ya geldikleri yer olan İzmir'e doğru kaçıma başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu birliklerin takibi emriyle birlikte hareket eden Türk ordusu, 9 Eylül günü İzmir'e girmiştir. Yunanistan'ın Anadolu topraklarını Büyük Yunanistan sınırlarına dâhil etme hayali böylelikle Anadolu'ya asker çıkardıkları İzmir'de bitmiş ve kendi açılarından büyük bir felaketle sona ermiştir.

Bu dönemde yayımlandığı bilinen tek Karamanlıca gazete *Nea Anatoli* gazetesidir.⁵⁹⁵ *Nea Anatoli*, her ne kadar Milli Mücadele'nin sonlarından itibaren incelemeye başlanabilse de, Karamanlıca bir gazetenin bu savaşın taraflarına bakışı konusunda doyurucu bilgi sağlayabilmektedir. Bu yıllarda Helenizm'in eğitimli Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde başarıya ulaşmış olduğunu söylemek mümkündür. Kendilerini, Yunanların gözünden "*Türklerin elinde esir Yunanlar*" olarak görmekte ve Yunanistan tarafından kurtarılmayı beklemektedirler. Türkler ise geri kalmış, barbar ve istilacılar olarak tasvir edilmektedir. Bu dönem Karamanlıca bir gazetede özellikle dikkati çeken, Türkler ve Türkçe konuşan Ortodokslar arasındaki çizginin oldukça belirgin halde çizilerek *siz* ve *biz* ayrımının yapılmış olmasıdır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaralı Türk askerleri ve Yunan ordusu tarafından evleri yakılmış köylüler için yardım çağrısında bulunması üzerine,⁵⁹⁶ *Nea Anatoli* de şu çağrıyla yayımlanmıştır:

---

⁵⁹⁵ **Anatoli**'nin devamı niteliğinde olan gazetenin, incelediğimiz dönemdeki müdür ve sahipleri Ioardanis Limnidis ve Georgios K. Violakis'tir. Ancak 7 Temmuz 1923'ten itibaren gazete sahipleri değişmiş ve yeni gazete sahibi G. E. Misailidis olmuştur. İdarehanesi Galata, Balıkpazarı Enomotarhi Han olan gazete, "*Anadolu Rumlarına mahsus siyasi, fenni, ticari, iktisadi, yemi gazetedir*" başlığıyla yayımlanmıştır. Dört sayfadan oluşan gazetenin içeriği gündeme göre değişmiştir. İncelediğimiz dönemde "*Anadolu'da Muharebat*" başlığı altında savaş haberleri, "*Telgraf Haberleri*" başlığı altında Yunanistan, Anadolu ve Avrupa'dan gelen telgraflara yer verilmiştir. "*Dâhili Haberler*" başlığı altında yapılan zamlar ve işlenen suçlar gibi günlük gelişmeler yer almıştır. Türk gazetelerine yönelik tezkip yazıları "*Dereden Tepeden*" başlığı altında yayımlanmıştır. Zaman zaman değişmekle beraber genel olarak ilk sayfada gazete sahibi Ioardanis Limnidis'in I.I.L imzasıyla, gündeme dair baş makalesi verilmiştir. Gazetenin son sayısı 22 Kasım 1923 tarihine aittir.

⁵⁹⁶ "*Yaralı kahraman gazilerimizin, meskenleri ve köyleri yakılmış ve yıkılan binlerce felaketzede vatandaşlarımızın ihtiyaçlarını temin ve ızdıraplarını tehvîn (kolaylaştırma) için izamı mesai-i sarfetmekte olan Hilal-i Ahmer, bu mukaddes hizmetlerini en vasi ve en faydalı bir tarzda ifaya devam edebilmesi için vatanperver ve insaniyetperver halkımızın ianesine her zamandan daha muhtaçtır. Hilal-i Ahmer, İnönü Zaferi esnasında şayan-ı tebcil asar-ı semahat ve hamiyet göstermiş olan ahali-i muhteremeyi bu muazzam Kurtuluş Harbinin kahramanlarına da minnet ve şükran borçlarını edaya davet eder. Çağaloğlu'nda kain merkez-i umumi veznemiz muteberruna her an küşadedir.*" "İstanbul Müslümanlarını Vazifeye Davet", **Tercüman-ı Hakikat**,4 Eylül 1922.

“Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul İslam ahalisinin hissiyat-ı milliyesine müracaatla Anadolu’da savaşılan ordu için ianesini talep ediyor. **Bizim** de bundan ibret almamız ve **ordumuz** yaralıları için ianeler vesaire toplamamız gerekmez mi? Bütün yükü başkalarına bırakmak ve bizim için kanlarını dökenleri hiç hatıra getirmemek pek büyük bir nankörlüktür ki milletimiz bunu hiçbir vakit yapmadı ve yapmayacaktır...”⁵⁹⁷

Nea Anatoli gazetesinin ulaşılan ilk sayısı 30 Ağustos 1922 tarihine aittir. Türk ordusunun İzmir’e doğru kaçan Yunan ordusunu kovaladığı bu günler, gazeteden doğru bir şekilde yansıtılmamıştır. 30 Ağustos tarihli ilk habere göre Afyonkarahisar, Yunan ordusu tarafından Türklerden geri alınmıştır. Aynı zamanda 3 bin Türk askerinin esir alındığı, panik halinde kaçan Türk ordusunun takip edildiği haberi verilmiştir.⁵⁹⁸ Türk gazetelerinde yer alan Türk ordusunun İzmir’e ilerlemekte olduğu haberleri yalanlanmıştır. Yine 31 Ağustos tarihli habere göre Türk gazetelerinin verdiği Afyonkarahisar, Dumlupınar ve Eskişehir’in Türk ordusu tarafından alındığı ve binlerce Yunan askerinin esir alınmış olduğu haberleri *masalımsıdır*. Gazete durumun tam tersi olduğunu; binlerce Türk askerinin, Yunan ordusu tarafından esir edildiğini belirtmiştir.⁵⁹⁹ 1 Eylül’de yine Türk gazetelerinin, Türk ordusunun; Dumlupınar, Uşak, Bilecik ve Yenişehir’i alarak Alaşehir’e doğru ilerlediği haberini yalanlayarak, Hilal-i Ahmer başkanı Hamit Bey’in⁶⁰⁰ propaganda yapmak amacıyla bu haberi yaydığı iddiasında bulunmuştur.⁶⁰¹ Uzun zamandır yenik durumda olan Türklerin, küçük bir başarıyla heyecanlanarak “*çocukça haberler*” uydurduğu düşünülmektedir.⁶⁰²

⁵⁹⁷ “Bizim de Vazifemiz”, *Nea Anatoli*, 23 Ağustos 1922. Ayrıca Türk ordusu ve TBMM Hükümeti için *Millîci Türkler, Kemalciler, Kemalci ordusu* adlandırmaları kullanılmıştır.

⁵⁹⁸ “...Kemalciler sıçan gibi kaçacak delik arıyorlar. Panik halinde kaçan Türkleri, askerlerimiz takip ediyor...” “Karahisar Geri Alındı”, *Nea Anatoli*, 17 Ağustos 1922. Türkiye’de yayımlanan Rumca gazetelerin de aynı doğrultuda haber verdikleri görülmektedir. İzmir’de yayımlanan *Kosmos* gazetesinin 2 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusunun ilerleyişinin durduğuna dair haberi için bkz: “Eis to Metopon” [Cepheden], *Kosmos*, 2 Eylül 1922 (20 Ağustos 1922). Aynı zamanda Amerika’daki Yunan diasporası da aynı günlerde Yunan ordusunun kahramanca savaştığı ve durumun Yunan ordusu lehine olduğuna dair haberler vermiştir. Bkz: “O Stratos Mas Antimetopizi Eksormisin Deka Tourkikon Merarhion” [Ordumuz On Türk Tümeninin Hücumlarını Göğüslüyor], *Ethnikos Kiriks*, 29 Ağustos 1922.

⁵⁹⁹ “Vaziyeti Askeriye”, *Nea Anatoli*, 18 Ağustos 1922.

⁶⁰⁰ Hamit Hasancan (1870-1943): Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ni işler duruma getiren kişilerden biridir. Bu nedenle Kızılaycı Hamit unvanıyla tanınmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer’in ikinci başkanlığını ve fahri muhasebeciliğini yürütmüştür. Aynı zamanda TBMM Hükümeti’nin İstanbul temsilciliğini görevinde bulunmuştur. Daha fazla bilgi için bkz: Fethi Tevetoğlu, “Kızılaycı Hamit Bey”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, S. 9, Ankara: 1987, s. 681-690. Ayrıca bkz: İsmail Hacifettahoğlu, *Millî Mücadele’de Hilal-i Ahmer*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara: 2010.

⁶⁰¹ “Türk Tebliği”, *Nea Anatoli*, 19 Ağustos 1922.

⁶⁰² “...Afyonkarahisar’ın işgali Türkler için her ne kadar da bir muvaffakiyet ise de bu zafer herhalde Türkçe gazetelerin akıllarını yerinden oynatmamalıydı. Hâlbuki bu biçarelerin akılları zıvanasından

Anlaşılan göre *Nea Anatoli* Türk ordusunun ilerlemesine yönelik –gerçek olan- bu haberleri yalanlayarak Yunanistan’a kaçma eğiliminde olan Rumlar arasında bir panik havası oluşmasını engellemeye çalışmıştır. Nitekim 7 Eylül tarihli bir yazıda Rumlardan, Türklerin haberlerine inanılmaması istenmiştir. Yunan ordusu küçük bir başarısızlık göstermişken, Türklerin uydurma haberleriyle Yunan askerinin kaçtığı, mühimmatın bittiği, erlerin subaylarla çatıştığına yönelik ciddi söylentiler yayılmış ve Rumlar bunlara inanmıştır.⁶⁰³ Ancak sadece Rumların içini rahatlatmak için değil, gazetenin Yunan ordusunun takviye kuvvetlerle güçlendirilerek savaşmaya devam edeceği ve durumun tersine çevrileceğine inandığı anlaşılmaktadır.⁶⁰⁴

Türk zaferinin kesinleşmesiyle birlikte, gazetenin bu çizgisini değiştirmeye başladığı görülmektedir. Bundan sonra, yenilginin nedeni olarak Yunan ordusunun çekilmesine karar veren Yunan Kralı, Hükümet ve Başkomutan suçlanmıştır. Dolayısıyla Türk ordusunun başarısı bir nevi küçümsenmiştir. Gazete sahibi Iordanis Limnidis’in 8 Eylül tarihli yazısı bunların ilkidir. Limnidis’e göre, Türkler toplanacak olan Venedik Konferansına etki edebilmek için⁶⁰⁵ Afyonkarahisar üzerine bir baskın yapmıştır. Baskın için bu bölgeyi seçmelerinin nedeni Yunanların Afyonkarahisar cephesinin zayıflatılmasının hedeflenmesidir. Çünkü Yunan ordusu içinde ayrılıklar olmuş; fırka kumandanları kıtaları başından uzaklaştırılmış ve bazı subaylar “Venizelistçi” olarak görülerek Yunanistan’a gönderilmişlerdir. Türkler de bu fırsatı değerlendirerek Afyonkarahisar’ı güçlendirmiştir. Yunan ordusu yapılan taarruz sırasında gafil avlanmış ve verilen emir sonucu Afyonkarahisar’ı tahliye mecbur olmuştur. Dolayısıyla, Yunan ordusunun savaşı kaybetmesinin nedeni verilen tahliye

---

çıkışmış olduğundan bir günde dört cepheden dört mühim mevziinin işgalini haber vermeye beraber yetinmeyip fazla olarak çocukça havadisi de uyduruyorlar ve ne kadar gülünç olduklarını hiç düşünmüyorlar... “Dereden Tepeden”, **Nea Anatoli**, 19 Ağustos 1922. Aynı tarihte Yunanistan’da yayımlanan gazetelere bakıldığında, Karamanlıca basına paralel bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Bkz: “H Katastasis Veltiotai” [Vaziyet Düzeliyor], **Esperini**, 19 Ağustos 1922.

⁶⁰³ Buna bir örnek olarak bkz: “Türkiye’deki Yunan Askerlerinin İsyanı,” **Vakit**, 5 Eylül 1922.

⁶⁰⁴ “*Asker savaşıyor ve savaştıkça ve düşmanın yüzünü güldürmeyecektir...*” “Ahval-i Ruhiyemiz”, **Nea Anatoli**, 25 Ağustos 1922. İlerleyen günlerde savaşın seyrinin yurtdışından daha doğru izlendiği anlaşılmaktadır. Aynı tarihte Amerika’da yayımlanan Yunan gazetesi **Ethnikos Kiriks** Türk ordusunun ilerlediğini yazmaktadır. Bkz: “Apelpistiki İdisis Ek Tou Mikrasiatikou Metapou” [Anadolu Cephesinden Umut Kırıcı Haberler], **Ethnikos Kiriks**, 5 Eylül 1922.

⁶⁰⁵ Venedik Konferansı: Sevr Antlaşmasının yerine hazırlanacak yeni antlaşmanın görüşmeleri için, öncelikle Venedik düşünülmüş ancak daha sonra görüşmelerin Lozan’da yapılmasına karar verilmiştir. Bkz: Ü. Gülsüm Polat, “Lozan Konferansı Başlarken Basın İle Kurulan Diyalog”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 249.

kararıdır. Aslında ordu savaşmak niyetindeyken verilen emir sonucu çekilmiş ve Türk ordusu bu nedenle başarılı olmuştur.⁶⁰⁶ Yani Türk ordusunun savaşarak bu zaferi kazanmadığı ima edilmiştir.⁶⁰⁷ Gazete, tahliye kararı nedeniyle Kral Konstantinos⁶⁰⁸, Başbakan Gunaris⁶⁰⁹ ve Başkomutan Hacianesti'yi⁶¹⁰ ağır bir şekilde eleştirmiştir. Gazeteye göre bu kişiler, tahliye kararını aslında iki sene önce almış ancak zamanında çekilmeyerek binlerce kişinin ölümüne ve milyarlarca zarara neden olmuşlardır. *Nea Anatoli*, henüz 8 Eylül'de bu kişilerin idamla cezalandırılmaları temennisinde bulunmuştur.⁶¹¹

Nea Anatoli'nin Yunanistan'da yaşanan Venizelos-Konstantinos bölünmesinde,⁶¹² Yunan ordusu savaşı kaybetmeden önce yorum yapmadığı, ancak

⁶⁰⁶ Yazılan aksine, 1922'ye geldiğinde savaşın beklenenden uzun sürmesi ve Bolşevik propagandanın etkisiyle Yunan ordusu büyük bir çöküntü yaşamaktaydı. Ordunun genel eğilimi savaşın bir an önce sona erdirilmesiydi. Geniş bilgi için bkz: Foti Benlisoy, **Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler**, İstos Yayınları, İstanbul: 2014. Ayrıca, Türkiye Rumlarının Venizelist, ordu mensuplarının ise Kral taraftarı olduğuna dair Türk istihbarat raporu için bkz: **TİTE Arşivi**, nr. 863, K50, B77.

⁶⁰⁷ "Hakikat Nedir", **Nea Anatoli**, 26 Ağustos 1922.

⁶⁰⁸ Kral Konstantinos: Babası Georgios'un 1913 yılında suikasta uğraması üzerine tahta geçmiştir. Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na girişi konusunda başbakan Venizelos'la ters düşmüş; İtilaf Devletleri'nin baskısıyla 1917'de Yunanistan'ı terk etmiştir. Venizelos'un Kasım 1920 seçimlerini kaybetmesi üzerine Yunanistan'a geri dönmüş ancak Eylül 1922'deki yenilgiden sorumlu tutularak, 13 Eylül 1922'de yapılan askeri darbeyle tekrar tahttan indirilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Edouardou Drio, **O Vasilias Konstantinos: Thrilos&Istoria [Kral Konstantinos: Efsane&Tarih]**, Stemma Yayınevi, Atina: 2017.

⁶⁰⁹ Dimitrios Gunaris (1867-1922): Halk Partisinin kurucusu. 1915'te Venizelos düşünce başbakan olmuştur. 1917'de sürülen Gunaris, 1921-1922 yıllarında tekrar başbakanlık yapmış ve yenilgiden sorumlu tutularak Kasım 1922'de kurşuna dizilmiştir. Bkz: Marianna Hristoupoulou, **Dimitrios Gounaris**, Yunan Meclisi Basımevi, Atina: 2017.

⁶¹⁰ Georgios Hacianesti (1863-1922): Mayıs 1922'de Küçük Asya ve Trakya Ordularının başına getirilmiştir. Savaşın kaybedilmesi üzerine vatana ihanet suçuyla Kasım 1922'de kurşuna dizilmiştir. M. P. Panastratigaki, **O Arhizatitos Hatzanestis 1863-1922 [Başkomutan Hacianesti 1863-1922]**, Pelasgos Yayınları, Atina: 2002.

⁶¹¹ "...Acaba millet bunları yutacak mı? Taçlarını tahtlarını başlarına getirmeyecek mi? Gunaris ve rezil arkadaşlarını, Hacianesti ve arkadaşlarını dar ağaçlarına çekmeyecek mi? Gözetiyoruz!!!", "Hakikat Nedir", **Nea Anatoli** 26 Ağustos 1922.

⁶¹² 1914 yılında Yunanistan Kralı I. Konstantinos ile Yunanistan başbakanı Eleftherios Venizelos arasında bir fikir ayrılığı başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın alacağı konum ile ilgili olan bu anlaşmazlıkta, Kral Konstantinos Almanya ile olan ailevi yakınlığı dolayısıyla ona karşı savaşmak istememiş ve Yunanistan'ın tarafsız kalması gerektiğini savunmuştur. Başbakan Venizelos ise "Büyük Yunanistan" hedefinin gerçekleşebilmesinin ancak İtilaf Devletleri ile müttefik olmakla gerçekleşeceğini düşünmüştür. Bu anlaşmazlık nedeniyle istifa eden Venizelos, 1916 yılında Fransız ordusunun yardımıyla, Selanik'te bir Hükümet kurmuştur. Fiili olarak bir bölünme yaşanmasının ardından 1917'de İtilaf Devletleri'nin de desteğiyle Kral istifaya zorlanmış ve Venizelos tekrar başbakanlık makamına geri dönmüştür. Yunanistan Venizelos'un dönüşüyle birlikte, Ekim 1917'de İtilaf Devletleri safında savaşa katılmıştır. 1920'ye geldiğinde, Yunan ordusunun hala geriye dönmemiş olması ve iç politikadaki katı tutum nedeniyle Venizelos, halkın desteğini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim Kral Aleksandros'un hayatını kaybetmesinin ardından Kasım 1920'de yapılan seçimleri Venizelos kaybetmiş ve ardından Kral Konstantinos Yunanistan'a geri dönmüştür. Fakat 1922'de Türk zaferiyle büyük bir facia yaşayan Yunanistan'da, iktidarda bulunan Kral Konstantinos

yaşanan hezimet üzerine, Kral Konstantinos karşıtlığına büründüğü görülmektedir. Güçlü bir şekilde Venizelos desteklenmiş ve Yunanistan'ın ancak Venizelos'un dönüşüyle toparlanarak, büyük devletlerin desteğini alabileceği savunulmuştur.⁶¹³

Şekil 9: Konstantinos'un Stavrosa gerdiği Yunanistan. (Nea Anatoli, 30 Ağustos 1922)

Gazeteye göre yenilginin nedeni 1920'de iktidara gelen politikacıların, Venizelos'un politikalarını terk etmiş olmasıdır.⁶¹⁴ Aynı görüşe göre, yenilgi, en az hasarla ancak Venizelos'un dönüşüyle atlatılabilir. Avrupa Devletleri'nin de böyle düşündüğü iddia edilerek,⁶¹⁵ Venizelos'un dönmesi durumunda İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ın yardımına koşacağı belirtilmiştir. Gazeteye göre, İtilaf Devletleri'nin

---

sorumlu tutulmuştur. Eylül 1922'de Venizelos taraftarı askerlerin gerçekleştirdiği darbe sonucu, Konstantinos tekrar ülkeden ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mustafa Daş-Türkmen Törel-İlker Sever-Bülent Kucak-Mehmet Şerif Erkek-Yakup Öztürk, İzmir:2015, s.358-359.

⁶¹³ Venizelos ve Anadolu Rumlarının ilişkilerine yönelik henüz 1919'da İstanbul'da yayımlanmış bir kitap için bkz: Aristarhos A. Avramidou, **O Venizelos kai O En Tourkia Ellinismos [Venizelos ve Türkiye Yunanlığı]**, İstanbul: 1919. Yunan yenilgisinin ardından Rumlar arasında Venizelist faaliyetlerin arttığına dair bir rapor için bkz: **TİTE Arşivi**, nr.2126, K56, B46.

⁶¹⁴ "İhtimaldir ki Venizelos'un o büyük ve öngörülü politikasını takip edebilmek için bunlar pek küçüktüler. O vakit yapacakları bir şey vardı, Anadolu'dan vazgeçmek..." I.I.L, "Anadolu Faciası", **Nea Anatoli**, 30 Ağustos 1922.

⁶¹⁵ "...hatta elimizde böyle bir sermaye bulunduğu halde bundan istifade etmek istemediğimize hayret ediyorlar..." "Kâfi Değildir", **Nea Anatoli**, 28 Ağustos 1922.

son sözü söyleyecek olması unutulmamalıdır. Ancak Kral durdukça ve Venizelos dönmedikçe bu devletlerle yakınlaşmak imkânsızdır.⁶¹⁶

Aynı zamanda, 1920’de Kralcı Hükümetlerin iktidara gelişleriyle birlikte, Venizelos döneminde edinilen kazanımların tek tek yitirildiği düşünülmektedir. On iki Ada gibi çözümü Yunanistan lehine olacağı kesin meseleler bile halledilememiştir. En önemlisi Yunanistan İtilaf Devletleri’nden uzaklaşmıştır.⁶¹⁷

Venizelos-Kral çekişmesi vesilesiyle gazetenin, Anadolu Rumlarını Yunanistan vatandaşlarından ayrı görmekte olduğunun ipuçları görülmektedir. Kendilerini *alitrotos*⁶¹⁸ olarak adlandırmakla birlikte, 1920 seçimleri nedeniyle Yunan halkı suçlanmıştır. Gazeteye göre, Yunan halkı on senede Yunan topraklarını üç katına çıkaran Venizelos’a nankörlük etmiştir. 1920 yılında Venizelos’a oy vermeyen Yunan halkı, Kral Konstantinos’u büyük törenlerle karşılamış ve ona aldanmıştır. Büyük Devletler bu durumdan hoşlanmasalar da Yunan halkının kararına karışamayacaklarını belirterek, Yunanistan’ı kendi haline bırakmışlardır. Anadolu Rumları, Sevr Antlaşması’na dayanarak İzmir ve Anadolu için hiçbir tehlike olmadığını iddia eden Konstantinos’a inanmamıştır. Fakat Yunan halkıyla milli bütünlüklerinin bozulmaması için inanmış görünmüşlerdir. Kral aslında tahta çıktığı 1920 yılında tahliye kararını almış, ancak bunu uygulamak için iki sene bekleyerek, sonucun Anadolu Rumları açısından daha kötü olmasına neden olmuştur.⁶¹⁹

Gazeteye göre, Yunan halkı duruma müdahale etmeli ve Kralı tahtından indirmelidir.⁶²⁰ Aksi halde Ege gibi Trakya da kaybedilecektir. Ancak Anadolu

⁶¹⁶ “Kâfi Değildir”, **Nea Anatoli**, 28 Ağustos 1922.

⁶¹⁷ Ioannis Georgiou, “Alitrotosların Vazifesi”, **Nea Anatoli**, 3 Eylül 1922. Kasım 1920 seçimlerinin ardından Venizelos’un iktidardan uzaklaşmasıyla birlikte Yunanistan’ın; Kuzey Epir, Ege, Doğu Trakya ve Anadolu’daki kazanımları kaybettiği iddiaları için bkz: Konst. Th. Renti, **H Eksoteriki Politiki Tis Ellados Meta Tin 1 Noembriou [1 Kasım’dan Sonra Yunan Dış Politikası]**, Ioannou Vartsou Basımevi, Atina: 1922.

⁶¹⁸ Alitrotos: Esir Yunanlar. Gazetede bu kelime sıkça geçmektedir.

⁶¹⁹ “...Ancak bu rezalet bugün de yapılırken daha insanca yapılır, zayıf nispeten az olur, Hristiyan ahali böyle 8-10 gün zarfında çil yavrusu gibi dağlara tepelere dökülmez ve en mühimi milletin tarihi en siyah bir sayfa ile kararmaz ordunun namusu feci bir surette lekelenmez...”, I.I.L, “Anadolu Faciası”, **Nea Anatoli**, 30 Ağustos 1922. Yunanistan’daki Venizelos yanlısı gazeteler ile Karamanlıca gazetenin aynı çizgide olduğu görülmektedir. Venizelist gazete **Eleftheros Logos**’a göre Anadolu’daki Yunan ordusunu dağıtan ve Rumların Anadolu’yu terk etmesinin nedeni 1 Kasım 1920 seçimleridir. Bkz: “O Alitrotos Ellinismos [Esir Rumluk]”, **Eleftheros Logos**, 16 Temmuz 1923.

⁶²⁰ “İstifası elzem olan kimseler istifa etmemekte ısrar ve inat ederlerse millet evinin başına yıkıldığını eli koynunda seyredip durmalı mıdır? Bu felakete sebebiyet verenleri de enkaz altında gömmesi lazım gelmez mi...” “Kâfi Değildir,” **Nea Anatoli**, 28 Ağustos 1922.

Rumlarının, Yunanlara güvenmediği ve Yunan halkının “*lakayt*” davranmasından korktuğu da ayrıca belirtilmiştir.⁶²¹ Bu nedenle Yunan halkından beklenenin yapılacağı güne değin, Anadolu Rumlarının Patrikhane çatısı altında birlik olması gerektiği çağrısı yapılmıştır.⁶²²

Venizelos’un dönüşüne dair dilekler sürekli tekrarlanırken, aynı zamanda yenilgiden sorumlu tutulan Kral, Başbakan ve Başkomutana yönelik eleştirilerin dozu artırılmıştır.⁶²³ Bu kişilerin TBMM Hükümetiyle işbirliği içerisinde olduğu ve bu işbirliği sonucu tahliye kararı verildiğini iddia etmiştir. Gazeteye göre Başbakan Gunaris, Nisan 1922’de Osmanlı Elçisi Nabi Bey ile görüşerek Anadolu’nun tahliyesini vaat etmiştir. Bu karara karşı çıktığından Yunan ordusu Generali Papoulas azledilerek yerine Hacıanesti tayin edilmiştir. Ardından Yüksek Komiser Triantafillakos ile Ankara Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey görüşerek anlaşmışlardır.⁶²⁴ Yusuf Kemal Bey daha sonra İzmir’e geçerek vali Stergiadis⁶²⁵ ve Hacıanesti ile ayrıntıları görüşmüştür. Yusuf Kemal Bey bu görüşmede Hristiyanların korunacağına dair söz vermiştir. Ancak gazeteye göre bu söz tutulmamıştır. Yunan komuta kademesi bu yaptıklarıyla, hem Yunan ordusunu hem Anadolu Rumlarını perişan etmişlerdir. Dünyada idamdan büyük ceza olmadığı için bu kişilerin yaptıklarına karşılık ancak idam istenebileceği belirtilmiştir.⁶²⁶ Bir başka yazıda ise yine, Anadolu’nun tahliyesinin önceden kararlaştırıldığı ve bu hususta Yunan Başbakanının Ankara ile temasa geçtiği yinelenmiştir. Fakat bu kez görüşülen kişinin

⁶²¹ “*Bunu göremezsek Yunanistan halkının çıldıracağına hükmetmeliyiz*” I.I.L, “Cinnetin Sonu”, **Nea Anatoli**, 31 Ağustos 1922.

⁶²² Ioannis Georgiou, “Alitrotosların Vazifesi”, **Nea Anatoli**, 3 Eylül 1922.

⁶²³ I. I. L, “Lanet Onlara”, **Nea Anatoli**, 1 Eylül 1922.

⁶²⁴ Gazetenin bu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, 15 Şubat 1922’de İstanbul’a gelmiş; Fransız ve İngiliz Komiserleri ile İtalyan Temsilcisiyle görüşmüştür. Bkz: Ömer Akdağ, “Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, Temmuz 1998, s. 487-512. Yusuf Kemal Bey’in anıları için bkz: Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1981.

⁶²⁵ Aristidi Stergiadis (1861-1949): Girit doğumlu ve Venizelos’un yakın arkadaşıdır. 1919-1922 arası İzmir Yüksek Komiserliği görevini yürütmüştür. Yunan yenilgisi üzerine 25 Eylül 1922’de kaçarak ölene değin Fransa’da yaşamıştır. Geniş bilgi için bkz: Sotiria Maragkozaki, **İpatos Tis Smirnis [İzmir’deki En Yüksek Kişi]**, Kedros Yayınevi, Atina: 2012. Türkçe bir kaynak için bkz: Yavuz Özmakas, **İyonya’da Son Akşam: Yüksek Komise Stergiadis’in İzmir Günleri**, Şenocak Yayınları, İzmir: 2010.

⁶²⁶ I.I.L, “Misli Görülmedik İhanet”, **Nea Anatoli**, 23 Ekim 1922.

Hamit Bey olduğu bilgisi verilmiştir. Görüşmelerin Kral yanlısı bir doktorun evinde yapıldığının altı özellikle çizilmiştir.⁶²⁷

Tahliye kararının önceden alındığını sürekli dile getiren gazete, Kral yanlısı idarecilerin, yaşanacak hezimetten haberdar olduğunu ancak kendi güvenliklerini sağlayarak halktan bunu gizledikleri iddiasında bulunmuştur. Bunun dile getirildiği bir habere göre, eski Manisa kumandanı, Türk ordusunun gelmesinden iki gün önce İzmir valisi Stergiadis'in kendisine şifreli bir telgraf yollayarak derhal kaçmasını, ancak halka haber vermemesini yazdığını belirtmiştir. Ancak kumandanın kendi ifadesine göre, bu emre karşı gelerek halka haber vermiş ve 12 bin kişinin kurtulmasını sağlamıştır. Gazete, Stergiadis'in emrine uyan yöneticilerin bulunduğu yerlerde büyük felaketler yaşandığını iddia etmiştir.⁶²⁸

Nea Anatoli'nin sıklıkla bahsettiği ve adeta dört gözle beklediği Hükümet darbesi 13 Eylül 1922 tarihinde gerçekleşmiştir.⁶²⁹ Venizelos taraftarı askerler Kral Konstantinos'u tahttan uzaklaştırmıştır. Gazete bunu milli bayram olarak nitelendirmiştir. Darbeyi gerçekleştiren askerler için övgü dolu ifadeler kaleme alınmıştır. Aynı zamanda darbeci askerlerin, Yunanistan'ın Anadolu'da kırılan gururu tamir edilene kadar "*kılıçlarını kınına sokmayacakları*" belirtilmiştir. Yani bu darbenin ardından savaşa devam edileceği beklentisi taşınmıştır.⁶³⁰

Karamanlıca gazetelerin yayımlandıkları dönemlerde, tekzip ettikleri haberlere göre, yanında oldukları tarafı pekiştirdikleri daha önce belirtilmişti. Bu dönemde yayımlanan tekzipler ise genel anlamda Türk basınına cevap niteliği taşıırken, ağırlıklı olarak Yunanistan, Yunan ordusu ve İstanbul Rumları savunulmuştur. Bunlardan

⁶²⁷ "Tahliye Meselesi", **Nea Anatoli**, 8 Eylül 1922.

⁶²⁸ "Stergiadis'in Cinayetkarane Muamelesi", **Nea Anatoli**, 21 Ekim 1922. Gazetenin Venizelist bir çizgide yayın yapmasına rağmen, Venizelos'un yakın dostu olan Stergiadis'i ağır ifadelerle eleştirdiği görülmektedir. Yunanistan'da yayımlanan Kral yanlısı gazeteler ise Stergiadis'i eleştirirken Venizelist olmasını ön plana çıkarmıştır. Bkz: "O Stergiadis Einai Mia Maska Venizeliki" [Venizelist Bir Maske: Stergiadis], **Esperini**, 23 Ağustos 1922. Ayrıca bkz: "Idou Poion Einai To Kataptiston Ethnikon EgklimaTou Stergiadou" [İşte Stergiadi'nin Adi Milli Suçu], **Esperini**, 24 Ağustos 1922.

⁶²⁹ Tıpkı Karamanlıca basının temenni ettiği gibi; Darbe sonrası Anadolu yenilgisinde sorumlu görülen asker ve siyasetçiler yargılanmıştır. "Altılar Davası" adı verilen bu mahkeme sonunda Başbakan Gunaris, Başkomutan Hacıanestis, Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis, Dışişleri Bakanı Georgios Baltatzis, Adalet Bakanı Petros Protopapadakis, bir süre başbakanlık görevini yürütmüş olan Nicholaos Stratos idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Giannis P. Kapsis, **H Diki Ton Eksi [Altılar Mahkemesi]**, Livani Yayınları, Atina: 2011. Ayrıca bkz: Özgür Rençberler, **Küçük Asya Felaketinin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2014.

⁶³⁰ "En Toutw Nika", **Nea Anatoli**, 16 Eylül 1922.

ilkine göre Türk gazeteleri, Yunan generali Plastiras'ın⁶³¹ ölümü haberini vererek “*bir mermimizin isabetiyle cehennemi boyladı*” ibaresini kullanmıştır. *Nea Anatoli* buna karşılık oldukça sert bir üslupla cevap vermiş ve Türk basınının gazeteci ahlakından yoksun olduğu suçlamasını yapmıştır.⁶³²

Büyük Taarruz sonrasında gerçekleşen zafer sonunda İstanbul'da yapılan sevinç gösterileri de *Nea Anatoli* tarafından eleştirilmiştir.⁶³³ Gazete bu gösteriler sırasında Rumlara saldırılar yapıldığı iddiasını uzun süre dile getirmiştir. Türklerin on senedir yaşadıklarından sonra her türlü heyecanlarının ve şenliklerinin haklı olduğu yazılmakla birlikte, Rumlara saldırmak da haksız oldukları dile getirilmiştir.⁶³⁴ Bu iddiaların asılsız olduğunu yazan Türk basınına karşı tekzip yazıları yayımlanmıştır. Gazete, Türk basınına Rumlara başına gelenleri küçümsedikleri ve aslında bu provokasyonu Rumlara yaptığını ima ettikleri gerekçesiyle eleştirmiştir.⁶³⁵ Aynı şekilde İstanbul'da yayımlanan yabancı gazetelerin de meseleye önem vermedikleri ve yer ayırmadıkları belirtilmiştir.⁶³⁶ Bir başka tekzip yazısında ise Türkçe gazetelerin, İstanbul Rumlara üzerine çok gittikleri ima edilmiştir. Bu habere göre, Mudanya Mütarekesinin imzalanmasının ardından İstanbul bayraklarla donatılmıştır. Türk bayrağı asan bazı Rumlara, Türk gazeteleri tarafından eleştirilmiştir. *Nea Anatoli*, bu eleştirilere karşılık, Rumlara hiçbir hareketinin Türkler tarafından kabul görmediği siteminde bulunmuştur.⁶³⁷

Tevhid-i Efkar gazetesinde yayımlanan bir haberde kullanılan ifadeler yine eleştiri konusu olmuştur. Habere göre Çorlu'nun iki km güneyinde bir Yunan

---

⁶³¹ Nikolaos Plastiras: 1919-1922 arasından Anadolu'da albay olarak bulunmuştur. Yenilgi üzerine Eylül 1922'de krala karşı darbeyi gerçekleştiren askerlerden biri olmuştur. 1933'te yine Venizelos lehine, başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş ve Fransa'ya sığınmıştır. 1944'te Yunanistan'a tekrar geri dönerek iki kez Başbakanlık yapmıştır. Geniş bilgi için bkz: Kostas Hacıantoniu, **Nikolaos Plastiras: O Polemistis, O Epanastasis, O Politikos** [Nikolaos Plastiras: Savaşçı, Devrimci, Politikacı], Parousia Yayınevi, Atina: 1999.

⁶³² “...*Tercüman* Plastiras'ın kendilerinkinin yanına gittiğini zannetmiş ama yanılmıştır. Zira onun yeri başkadır...” “Bir Nezaket”, **Nea Anatoli**, 20 Ağustos 1922.

⁶³³ **Nea Anatoli** gazetesinin şikâyetçi olduğu bu duruma karşın önlem alınmıştır. Sevinç gösterileri esnasında, Rumlara ve Yunan Konsolosluğu'na saldırıda bulunulması ihtimaline karşı halkın Beyoğlu'na geçmelerine engellenmiştir. **TİTE Arşivi**, nr.2324 K43, B53.

⁶³⁴ “Ahvalin...”, **Nea Anatoli**, 26 Ağustos 1922.

⁶³⁵ “Açıkgöz”, **Nea Anatoli**, 31 Ağustos 1922. Ayrıca bkz: “Kırılan Camlar,” **Vakit**, 12 Eylül 1922.

⁶³⁶ “Ecnebilerinde”, **Nea Anatoli**, 1 Eylül 1922.

⁶³⁷ “*Biçare Rumlara! Sancak çekerler tahkire uğrarlar, çekmezler yine tahkir edilirler. Ne yapmalıdırlar...*” “Sancaklar”, **Nea Anatoli**, 1 Ekim 1922. Yunan konsolosluğuna Türk bayrağının asılması haberi için bkz: “İstanbul Haberleri”, **Anadolu'da Peyam-ı Sabah**, 7 Eylül 1922.

müfrezesiyle Türk ahali arasında yaşanan bir çatışma neticesinde bir Türk “şehit” olmuş ve bir Yunan askeri de “gebermiştir”. *Nea Anatoli*, bu haberin veriliş tarzının gazeteciliğe yakışmadığını dile getirmiştir.⁶³⁸ Yine kullanılan dilin eleştirildiği bir haberde; Rum ve Ermeni tüccarların dükkânlarını ucuza satarak, İstanbul’dan ayrıldıkları haberi verilerek, Türklerin bu vasıta ile ticarete atılmalarını önerilmiştir. *Nea Anatoli* bu öneriyi yapan Türk basınına “fırsatçılık” ve “vurgunculuk” iması yaptığı yolunda suçlamıştır.⁶³⁹

Gazetenin, Türk basınından özellikle Hüseyin Cahit’i oldukça eleştirildiği görülmektedir.⁶⁴⁰ Hüseyin Cahit yazılarında Rumların Yunanistan’a gönderilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu düşüncenin eleştirildiği bir yazıda, Avrupa’yı dolaşıp geri gelen Hüseyin Cahit’in, üç bin senedir İstanbul’da bulunan Rumları kovmaya çalıştığı belirtilmiştir. Bunun nedeninin “Men’i İhtikâr Komisyonunda”⁶⁴¹ reislik yaptığı sırada, Rumların İstanbul’da sahip olduğu saygın mevkiden rahatsız olması olduğu değerlendirilmiştir.⁶⁴² Öte yandan, Hüseyin Cahit, Rumların Türkiye’den gitmesi isteğini dile getirirken, Türk Ortodokslarının en halislerinin kalması gerektiğini yazmıştır. Buna karşılık, *Nea Anatoli*, Hüseyin Cahit’in Meşrutiyetin ilk yılından beri Osmanlı halkını “hâkim millet” ve “esir millet” olarak ayırdığı ve nifak tohumu saçtığı suçlamasında bulunmuştur.⁶⁴³

2.2.3.1. Türk Zaferinin Ardından Baskı ve Katliam İddiaları

Türk zaferinin ardından savaş sırasında Yunanistan lehinde faaliyette bulunmuş olanlar, cezalandırılacaklarından korkarak, çekilen Yunan ordusuyla birlikte kaçmaya başlamıştır. Bu nedenle, TBMM Hükümeti ve Türk ordusuna yönelik

⁶³⁸ “Tevhid-i Efkâr Gazetesinden”, *Nea Anatoli*, 11 Ekim 1922.

⁶³⁹ “Kelepirçiler”, *Nea Anatoli*, 20 Eylül 1922.

⁶⁴⁰ Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957): İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra **Tanin** gazetesini çıkarmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki’den İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Malta’ya sürülmüş ve Temmuz 1922’de İstanbul’a geri dönmüştür. Dönüşünün ardından **Tanin** gazetesini tekrar yayımlamaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2000.

⁶⁴¹ Men’i İhtikâr komisyonu (Vurgunculuğu Engelleme komisyonu): 1917’de İstanbul’daki tüccarların dışarıdan gelmiş olan mefruşat mallarını stoklayarak, ederlerinin çok üzerinde satmalarını engellemek üzere kurulmuştur. Komisyonun ikinci başkanlığını Hüseyin Cahit Bey yapmıştır. Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976, s. 239.

⁶⁴² Satanos, “Gitmeli..”, *Nea Anatoli*, 14 Ekim 1922. Hüseyin Cahit’in ilgili yazısı için bkz: Hüseyin Cahit, “Siyasiyat: Ekkaliyetlerin Mübadelesi Meselesi”, **Tanin**, 25 Teşrinievvel 1922.

⁶⁴³ “Laklakiyet”, *Nea Anatoli*, 8 Ekim 1922.

eleştirilerin odak noktası bu kalabalık gürhün yerlerinden ayrılması olmuştur.⁶⁴⁴ Gazetenin bu dönemde yayımlanan hemen her sayısında mutlaka bu türden haberlere yer verilmiştir. Bu suretle kimi zaman açıkça, kimi zamansa yorum yapılmadan Türk ordusu ve Türk halkı Rumlara baskı, katliam yapmak ve göçe zorlamakla suçlanmıştır.⁶⁴⁵ 6 Eylül tarihli ilk haberde, yayımlandığı sırada henüz savaş sona ermediğinden, doğrudan Türk ordusu ve Mustafa Kemal'e yönelik sert eleştiriler bulunmaktadır. Buna göre; Yunan ordusunun çekildiği yerlerden, Türk ordusunun önünden kaçan muhacirler İzmir ve Pire'de toplanmıştır. Gazete bu muhacirlerin içerisinde Rumlar gibi "*Kemal'in boyunduruğuna girmek istemeyen*" Türklerin de bulunduğunu iddia etmiştir.⁶⁴⁶

Gazetede sürekli olarak Anadolu'nun farklı yerlerinden Türklerin veya Türk ordusunun Rumlara yönelik saldırılarına dair haberler aktarılmıştır. Bu haberlerin Patrikhane kaynağından alındığı, aynı zamanda Patrikhane'nin bu bilgileri İtilaf Devletleri'nin dikkatini çekebilmek için bu devletlerin temsilcilerine gönderdiği görülmektedir. Bunların sonraki yıllarda Türklerin Anadolu'da Rumlara katliam yaptığıyla ilgili Yunan iddialarına temel oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birine göre; "*Kemalciler*" Şile kasabasına saldırarak kiliseler ve kutsal yerler kirletmiştir. Kasaba Hristiyanları, göçmek için Patrikhane'den vapur istemiştir.⁶⁴⁷ Bir başka habere göre Cunda Adası'nda yaşayan Rumlar kasabanın meydanına toplatılmış, erkekler alınıp götürülmüş ve bunlardan bir daha haber alınamamıştır. Kalan çocuk ve kadınların tamamı öldürülmüştür. Patrikhane adadaki Rum halkının tamamen öldürüldüğü bilgisini vermiştir.⁶⁴⁸ Yine Boğaziçi'nin Fanaraki köyünde kalmış olan

⁶⁴⁴ Türk raporlarına göre İstanbul Rumları Yunan yenilgisi üzerine Türklerin kendilerini katledeceklerine dair propagandaya başlamıştır. **TİTE Arşivi**, nr.2206, K59, B144.

⁶⁴⁵ Anadolu Rumlarına katliam yapıldığına dair, rakamlar vererek, uluslararası mecrada destek kazanmaya çalışmak sadece bu döneme özgü değildir. 1922'den önce sürekli güncellenen iddialar için bkz: **Oi Anthelliniki Diogmoi En Tourkia Apo Tis Kirikseos Tou Evropaikiu Polemou [Birinci Dünya Savaş'ının İlanından İtibaren Türkiye'de Yunan Karşısı Hareketler]**, Dışişleri Bakanlığı, Atina: 1917. **Oi Anthelliniki Diogmoi En Tourkia Apo Tou 1908 Mehri Tou 1921 [1908'den 1921'e Türkiye'de Yunan Karşısı Hareketler]**, Yunan Millet Meclisi, Etnikos Basımevi, Atina:1921. **O Golgothas Tou En Tourkia Ellinismou [Türkiye Yunanlığının Çilesi]**, İstanbul: 1919.

⁶⁴⁶ "Pire ve İzmir Muhacir Doldu", **Nea Anatoli**, 24 Ağustos 1922.

⁶⁴⁷ "Şile'de Vukua Gelenler", **Nea Anatoli**, 29 Eylül 1922.

⁶⁴⁸ "Yunda (Cunda) Adahılar", **Nea Anatoli**, 1 Ekim 1922. Türklerin Ayvalık'ta katliam yaptıklarına dair oldukça acıklı tasvirler içeren, Yunan iddialarına örnek olarak bkz: P. I. Kapsi, **Pos Epigame Sti Smirni kai Pos Efigame [İzmir'e Nasıl Gittik, Nasıl Terk ettik]**, Efimerides ton Atinon Basımevi, Atina: 1934, s. 209-218.

kadın ve çocuklara “*Türk Lazlarının*” eziyet ettiği, bu nedenle köylülerin Patrikhane’den yardım istedikleri haberi verilmiştir.⁶⁴⁹

Muhacirlerin yaşadıkları iddia edilen facialar birinci ağızdan aktarılarak okuyucular üzerinde daha büyük bir etki yaratılmaya çalışılmıştır. Gazetenin 20 Eylül tarihli haberinde İzmir’den bir Amerikan torpidosu ile İstanbul’a gelen muhacir bir kadınla yapılan röportaj verilmiştir.⁶⁵⁰ Bu kişinin iddialarına göre, yağma ve yangınlar 9 Eylül günü *Kemalcilerin* İzmir’e girmesiyle başlamıştır. Askerler ve çeteciler sokaklarda dolaşarak evleri soymuş hatta halkın üzerindeki elbiseleri bile almıştır. Muhacir kadının anlattığına göre, birçok genç kız bu kişiler tarafından kaçırılmıştır. Yunan askerleri ve halk canlarını kurtarmak için vapur bulmak üzere rıhtıma toplanmış, ancak çeteler halkı yanmakta olan yerlere doğru itmeye çalışmıştır. Birçok kişi üzüntüden ve ümitsizlikten kendisini denize atmak suretiyle intihar etmiştir. Bütün Rum, Ermeni ve Avrupalıların mahalleleri yanmıştır. Yalnız sakinleri ağırlıklı olarak fakir olan Karantina semti kurtulabilmiştir. Dolayısıyla bu ifadelerle birlikte, kaynağı tartışmalı olan İzmir yangınına Türklerin çıkardığı iddiası öne sürülmüştür.⁶⁵¹ Kadın kendisinin iki küçük çocuğuyla Amerikalıların ayaklarına kapanarak torpidolarına binebildiğini söylemiştir.

Amerikan Kız Okulu Müdiresi de verdiği röportajda İzmir yangınına Türklerin çıkardığını iddia etmiştir.⁶⁵² İzmir’de kasten ateş koyanları gördüğünü, öğrencilerinin hayatta olup olmadıklarını bilmediğini belirtmiştir. Halk 9 Eylül sabahı kaçmak için rıhtımda beklerken “*geliyor*” şeklinde bir ses duymuş ve hemen korkusundan gizlenmiştir. Çok geçmeden gelen Türk süvarileri ellerinde kılıçlarla “*Yaşasın Kemal*” diyerek dolaşmaya başlamıştır. İddiaya göre, asıl facialar 10 Eylül günü yaşanmıştır. Mustafa Kemal İzmir’e geldikten bir gün sonra, Yunan ordusu ve mülkiyesinde hizmet

⁶⁴⁹ “Şikâyet”, *Nea Anatoli*, 29 Ekim 1922.

⁶⁵⁰ Bu türden iddialar 1922’den itibaren canlı tutulmuştur. Göçmenlerin katliamlara dair anıları hemen o dönemde yayımlanmaya başlanmıştır. İzmir ile ilgili çağdaş bir anı kitabı için bkz: Kosta Misailidi, *H Katastrofi kai O Teleftaies Meres Tis Smirnis [Felaket ve İzmir’de Son Günler]*, Deftera Basımevi, Atina: 1923.

⁶⁵¹ İzmir Yangını 13 Eylül 1922 tarihinde başlamış ve beş gün devam etmiştir. Bu yangından şehrin büyük bir bölümü etkilenmiştir. Yangının kaynağıyla ilgili olarak ortaya atılan iddialar için bkz: Mustafa Kırışman, “Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *ÇTTAD*, X/22, Bahar 2011, s. 77-93. Ayrıca bkz: Turgay Bülent Göktürk, “Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)”, *ÇTTAD*, XII/24, Bahar 2012, s. 123-147.

⁶⁵² Amerikan Kız Okulu Müdiresi Minnie Mills, yangına yönelik aynı ropörtaşı *New York Times* gazetesine de vermiştir. Bkz: Marjorie Housepian Dobkin, *İzmir 1922: Bir Kentin Yıkımı*, Çev. Attila Tuysan, Belge Yayınları, İstanbul: 2012, s. 419.

etmiş olanları yanına çağırmıştır. İkinci bir emirnameyle ise evinde Yunan askeri gizleyenleri toplatmıştır. Türk askerleri gizlenen askerleri aramak için girdikleri evleri yağmalamışlar ve karşı gelenleri öldürmüşlerdir.⁶⁵³

Türk zaferinin ardından *Nea Anatoli*'nin üzerinde durduğu gelişmelerden biri İzmir Metropoliti Hrisostomos'un ölümü olmuştur.⁶⁵⁴ Ölüm haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine, Hrisostomos'u anlatan bir yazı kaleme alınmıştır. Hrisostomos'un çalışkan, hamiyetli, milliyetçi bir kişi olduğu, dini ve ülkesi uğruna şehit olduğu yorumu yapılmıştır.⁶⁵⁵ Ancak sonraki günlerde İzmir'den gelen haberlerle Hrisostomos'un ölüm şekli öğrenilmiş ve oldukça trajik bir şekilde okuyuculara aktarılmıştır. Buna göre; Nureddin Paşa'nın emri üzerine Çürükçüoglou adlı kişinin evinden askerler tarafından alınan Hrisostomos, yolda gördüğü Hristiyanlara cesaretli olmalarını tavsiye etmiştir. Rıhtımda toplanıp dizleri üzerine kapanmış kalabalık, ilahiler söyleyerek Hrisostomos'u uğurlamıştır. Nurettin Paşa'nın, Hrisostomos aleyhinde şiddetli bir karar metni okuyarak "*bu suçları için onu kendisinin mahkûm edemeyeceğini, cezasını halkın vermesi gerektiğini*" söylediği, dolayısıyla halkı linçe teşvik ettiği değerlendirilmiştir.⁶⁵⁶

16 Kasım 1922 tarihinde Karadeniz'den 500 kadar muhacirin İstanbul'a geldiği haberi gazete sayfalarına yansımıştır. Okullara yerleştirilen bu muhacirler limana gitmek için günlerce yürüdüklerini; Giresun, Samsun, Bafra, Ordu ve Bulancak'ta Hristiyanlara yapıldığını iddia ettikleri katliamın detaylarını anlatmışlardır. Gazeteye

---

⁶⁵³ "İzmir'in Tahribi", *Nea Anatoli*, 7 Eylül 1922. İzmir'in Türk ordusu tarafından alınmasının ardından, Yunan işgal dönemine yönelik tepkiler ve uygulamalar için bkz: Engin Berber, "Kurtuluşun Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III, S. 8, Ankara: 1987, s. 454-456.

⁶⁵⁴ Hrisostomos Kalafatis: İşgal yıllarında (1919-1922) İzmir metropolitliği yapmıştır. İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınmasının ardından; İzmir'in işgali sırasında Rum halkı ve Yunan ordusunu Türkler aleyhine kışkırtmış olduğu gerekçesiyle yargılanacağı sırada halk tarafından linç edilmiştir. Bkz: Karolos Moraitis, *O Martirikos Thanatos Tou Metropoliti Smirnis Hrisostomou [İzmir Metropoliti Hrisostomos'un Tüyle Ürpertici Ölümü]*, Leksitipon Yayınları, Atina: 2014. Türkçe kaynak olarak bkz: Yavuz Özmakas, *Metropolit Efendi: Rum Metropoliti Hrisostomos'un İzmir Günleri*, Şenocak Yayınları, İzmir: 2008. Ayrıca bkz: Bülent Atalay, "İşgal Döneminde İzmir Metropoliti Hrisostomos (1919-1922)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, Haziran 2009, s.31-50.

⁶⁵⁵ "Smirnis Hrisostomos", *Nea Anatoli*, 3 Eylül 1922.

⁶⁵⁶ "İzmir Metropoliti", *Nea Anatoli*, 6 Eylül 1922. Fahrettin Altay, Nureddin Paşa'nın böyle bir emir vermediğini, Hrisostomos'un daha önce kendisinden zarar görmüş kişiler tarafından linç edildiğini yazmaktadır. Bkz: Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, Eylem Yayınları, Ankara: 2008. s. 359.

göre, bir genç kız başına gelenleri anlatırken üzüntüsünden bayılmış, doktorların müdahalesiyle kendine gelmiştir.⁶⁵⁷

Aynı şekilde gazeteye göre haksız yere tutuklanan veya mallarına el konulan Rumlarla ilgili Patrikhane'ye gelmiş olan haberler de gazetede yer almıştır. Bunlardan birine göre Şile'de Pontus çetecileri yakalanmış ve savaş divanına teslim edilmiştir. *Nea Anatoli* bu kişileri savunarak, bunların çeteci değil, Samsun ve Bafra bölgelerinden gelen muhacir çocuklar olduğunu belirtmiştir. Tutuklanan bu çocukların, Patrikhane'nin yardımıyla Fener'e getirildiğini ve halkın yardımına muhtaç olduğunu yazmıştır.⁶⁵⁸ Patrikhane'den gelen başka bir bilgiye göre bir Rum, Tuzla'dan İstanbul'a gelmek üzere bir motora buğday yükletmiştir. Ancak kaymakam ve mal müdürü, rüşvet isteyerek motorun hareketine engel olmuştur. Ertesi gün motorun alıkonulmasının nedenini öğrenmek için rıhtıma giden Rum, gece motorunun soyulduğunu öğrenmiştir.⁶⁵⁹ Bu haberle, Türk zaferinin ardından Rumların gündelik hayatlarını sürdürmelerinin güçleştiğine dikkat çekilmiştir.

Gazetede bu haberler oldukça dokunaklı bir dille verilerek, okuyuculardan bağış talep edilmiştir. Patrik Meletios'un da Rum milletinden bu doğrultudaki talepleri aynen yayımlanmıştır.⁶⁶⁰ Yardım konusunda diğer Hristiyan milletlerin yani Avrupalıların kendilerine yardıma koşarken, Rum milletinin hiçbir şey yapmaması eleştirilmiştir. Anadolu Rumlarının yaşadığı felaketin hayal edilemeyecek kadar büyük olduğu, bu nedenle büyük yardımlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Yardım meselesini milli bir görev olarak görerek, bu görevi yerine getirmenin bir şeref sayılacağına altı sıklıkla çizilmiştir. Bu nedenle Patrikhane tarafından muhacirlere yardım için oluşturulan komisyona yardım edilmesi istenmiştir.⁶⁶¹

---

⁶⁵⁷ "Muhacirler", *Nea Anatoli*, 4 Kasım 1922. Katliam iddialarına dair en fazla öne çıkarılan bölgenin Karadeniz olduğu görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, yenilginin ardından Karadeniz'de yapılan katliama dair göçmenlerin ifadelerine dayalı anı kitapları yayımlanmaya başlamıştır. Bunlardan biri için bkz: Antoniou I. Gavrilidou, *Selides Ek Tis Mavri Ethnikis Simforas tou Pontou [Pontus'un Kara Felaketinden Sayfalar]*, Atina: 1924.

⁶⁵⁸ "Pontos Zavallıları", *Nea Anatoli*, 16 Eylül 1922. Gazetenin bahsettiği kişiler Pontus Rum İhtilal Örgütü mensubu oldukları için tutuklanmışlardır. *TİTE Arşivi*, nr.2256, K59, B153.

⁶⁵⁹ "Her günlük Vakalar", *Nea Anatoli*, 16 Ekim 1922.

⁶⁶⁰ Dini ayinlerde daha çok siyasi konuşmalar yaparak bağış toplamaya çabalayan Meletios, Fener Kilisesi'ndeki bir ayin sırasında cemaatin tepkisiyle hırpalanarak kiliseden çıkarılmıştır. Bkz: *TİTE Arşivi*, nr.2171, K55, B87. İstanbul Rumlarının Patrik Meletios'a karşı tepkileri için bkz: Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2006, s. 249-258.

⁶⁶¹ "Hali Hazırda Vazifemiz", *Nea Anatoli*, 4 Eylül 1922.

TBMM Hükümetinin Anadolu Rumlarına yardım etmek isteyen Batılılara izin vermediği de yine gazetenin diğer iddialarından biridir. Gazetede, Trakya'daki Yunan mezalimini önlemek amacıyla Edirne, Lüleburgaz ve Tekirdağ'a üç askeri tahkik heyeti gönderilmişken, Rumlar için Karadeniz ve Anadolu'nun bazı yerlerine gidecek olan Kızılhaç heyetlerinin engellendiği belirtilmiştir.⁶⁶²

Öte yandan Büyük Taarruz'un ardından çok fazla Yunan askeri esir edilmiştir. Bunların mübadelesine değin kontrol altında tutulabilmeleri için esirler bölünerek cephe gerisindeki farklı yerlere gönderilmiştir. Askeri birlikler olmayan bu gruplara, Yunan ordusunun tahrip ettiği yerleri onarmak görevi verilmiştir.⁶⁶³ Bu konuyla ilgili aktarılan bir haberde; TBMM Hükümetinin Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilirken beraberinde götürdüğü sivil ahaliye karşılık, Anadolu Rumlarını savaş esiri olarak tutmaya karar vermiş olduğu yazılmış, gazetede buna karşılık Yunan ordusunun kimseyi zorla götürmediği belirtilmiştir. Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşı'nda da aynı olaylar yaşanmasına rağmen sivil ahaliye ceza verilmediği hatırlatılmıştır.⁶⁶⁴ Bu uygulamanın yirminci yüzyıla yakışmadığı eleştirisi yapılmıştır.⁶⁶⁵

Bu uygulamayla ilgili verilen bir başka haberde, meselenin Cemiyet-i Akvam tarafından ele alınması talebinde bulunulmuştur. Yazıda Mustafa Kemal'in "*Hristiyan milletin en büyük kısmını*" Anadolu'da tuttuğu ve bu suretle Rum ırkını bozmak niyetinde olduğu suçlaması yapılmıştır. Yazının sonunda Cemiyet-i Akvam'dan bu konuda teşebbüste bulunmasının beklendiği belirtilmiştir.⁶⁶⁶

2.2.3.2. Savaşın Sonu: Mudanya Mütarekesi Nasıl Değerlendirildi?

Nea Anatoli, Büyük Taarruz'un ardından Yunanistan ve İtilaf Devletleri ile başlayan diplomatik görüşmeleri büyük bir dikkatle takip etmiştir. İlk olarak Yunan ordusunun ağır bir yenilgiye uğramasıyla, Misak-ı Milli'nin şartlarının da değiştiği yorumunu içeren haber oldukça dikkat çekicidir. Gazetede, TBMM Hükümetinin artık Anadolu ve İzmir ile yetinmediği, tüm Trakya ve Anadolu'ya yakın adaların

⁶⁶² "Trakya'ya Heyetler Gidiyor", *Nea Anatoli*, 24 Eylül 1922.

⁶⁶³ Ahmet Özdemir, "Milli Mücadele'de Üsera Taburları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 5, 1990, s. 129.

⁶⁶⁴ "Anadolu'da Kalan Rumlar", *Nea Anatoli*, 13 Ekim 1922.

⁶⁶⁵ "Anadolu Hristiyanları", *Nea Anatoli*, 9 Ekim 1922.

⁶⁶⁶ "Anadolu Hristiyanları ve Cemiyet-i Akvam", *Nea Anatoli*, 19 Ekim 1922.

muhtariyetini talep etmeye başladığı belirtilmiştir. *Nea Anatoli*, savaşın bu şekilde seyretmeye devam etmesi halinde Türk ordusunun Yunanistan'dan da toprak talep etmeye başlayacağından korkulduğunu yazmıştır.⁶⁶⁷

Türk zaferinin ardından Türkiye ile yapılacak olan antlaşmayla ilgili olarak İtilaf Devletleri'nin çok hızlı bir şekilde karar verdikleri haberi verilmiştir. Buna göre İtilaf Devletleri için en önemli konu, Türk ordusunun İstanbul ve Boğazlar etrafındaki tarafsız bölgeye geçmemesidir. Gazeteye göre Türk basınının, TBMM Hükümetinin bundan sonraki tutumuna yönelik kullandığı ılımlı dil, "*Kemalciler*"in buna uyacaklarını göstermektedir. İtilaf Devletleri özellikle de İngiltere'nin Türklere karşı bu tutumu gazeteyi umutlandırmış, devamında Trakya'da Yunan ordusunun iyi bir halde bulunmakta olduğu ve burada Yunanların milli çıkarlarını koruyacak bir askeri birlik kurulmakta olduğu haberi verilmiştir.⁶⁶⁸

Öte yandan, Türk ordusu Batı Anadolu'nun ardından Boğazlar ve Trakya'ya yönelmiştir. Lloyd George, bu ilerleyişi engellemek için bir ittifak oluşturmaya çalışmıştır. İngiliz Hükümetinin diyalog isteğine rağmen, Lloyd George düşmanca bir tutum sergileyerek Müttefiklerden ve dominyonlardan askeri kuvvet isteğinde bulunmuştur. Ancak bu çağrısına Fransa, İtalya, Yugoslavya, Romanya ve dominyonlarından olumsuz yanıt almıştır.⁶⁶⁹ Lloyd George ve General Harrington'un uzlaşmadan uzak tavırlarına rağmen, Müttefiklerin özel yetkiler verdikleri Frank Bouillon İzmir'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Doğu Trakya'nın Türklere bırakılacağı güvencesinin verilmesi üzerine, 29 Eylül tarihinde Müttefiklerin ateşkes şartlarını görüşme istekleri kabul edilmiştir.⁶⁷⁰

Gazetenin, "Çanakkale krizi" adı verilen bu gelişme sırasında bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Gazeteye göre mesele şimdiye kadar Türk-Yunan Savaşı'dır. Çünkü Türkler daha çok Yunanistan'ın aldığı toprakları geri almak için savaşmıştır. Müttefikler bu savaşa fiili olarak katılmamış ancak mühimmat olarak

---

⁶⁶⁷ "*Şüphesiz ki savaş bu şekilde devam ederse Misak-ı Milliye daha çok şartlar eklenecek ve Kemalciler Selanik'te de durmayıp Atina'nın kapılarına dayanacaktır.*" "*Kemalcilerin Barış Şartları*", *Nea Anatoli*, 26 Ağustos 1922.

⁶⁶⁸ "Vaziyet-i Siyasiye", *Nea Anatoli*, 7 Eylül 1922.

⁶⁶⁹ Ahmet Emin Yaman, "Mudanya Bırakışması ve Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, C. 5, S. 18, Kasım 1996, s.191.

⁶⁷⁰ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1994, s. 163

Yunanistan'ı desteklemiştir. Sakarya'ya kadar ilerleyen Yunan ordusu, Türkler tarafından geri çekilmeye zorlanmıştır. Anadolu'nun Yunan ordusundan geri alınmasından sonra, Türk ordusunun amacı Trakya'ya ilerlemek iken, karşısında Müttefikleri bulmuştur. Bu nedenle Türk-Yunan meselesi bertaraf olmuş, yerine tüm Avrupa'yı özellikle İngilizleri ilgilendiren "Boğazlar meselesi" çıkmıştır. *Nea Anatoli*, Türklerin Anadolu'yu "kolayca işgal ettiği" için Boğazlar ve çevresinin de öyle olacağını düşündüğünü, fakat Müttefikler engeline takıldığı değerlendirmesini yapmıştır. Yazıya göre, TBMM Hükümeti için iki yol bulunmaktadır. Birincisi Sevr'i tanımayarak ilerlemeye devam etmektir. Ancak o zaman Müttefiklere savaş ilan etmiş olduğundan bu kendisine zarar getirecektir. İkincisiyse Müttefiklerle anlaşma yoluna giderek, mümkün olduğunca Misak-ı Milli hükümlerini kabul ettirmektir. Konferanstaki meseleler diğer Hükümetler için de hayati olduğundan, Ankara vekillerinin Misakı Milli konusunda çok inatçı davranmamaların kendilerine faydalı olacağı belirtilmiştir. Ankara'nın ölçülü olmaması halinde tüm devletlerin Türkiye'ye karşı birleşerek gereğini yapacakları tehdidi dile getirilmiştir.⁶⁷¹

Çanakkale krizinin aşılmasının ardından özellikle Fransa'nın arabuluculuğuyla 3 Ekim 1922'de mütareke şartlarının görüşülmesi için Mudanya Konferansı başlamıştır. İsmet Paşa'nın TBMM Hükümetini temsil ettiği mütareke görüşmeleri, 11 Ekim 1922'de sona ermiştir. Mütarekede Yunanların 15 gün içinde Doğu Trakya'yı boşaltması ve bölgenin bir ay içerisinde Türk yönetimine devredilmesi kararı alınmıştır.⁶⁷² Gazete, Konferans sırasında henüz resmi tebliğ yayımlanmadan aldığı duyuları aktarmıştır. Gazeteye göre, Türklerin gerçekleşmesi zor şeyler istediğinin düşünüldüğü, haberin verilmiş tarzından anlaşılmaktadır:

*"Protokolün imzasından 10 gün sonra Trakya'da Türk idaresi tesis edilecektir! İstanbul'un vaziyeti eğilmeyecek, eğer sulh müzakeresinde uyuşulursa yavaş yavaş değişecektir! Yunan esirlerinin Anadolu'nun harap olan yerlerinin inşaatında amele sıfatıyla istihdam edileceğini milliciler söylüyorlar."*⁶⁷³

Çanakkale krizinde Müttefiklerin tutumunun, gazeteyi umutlandırdığı ve bu nedenle Mudanya Mütarekesi'nden beklentilerin yüksek tutulduğu göze çarpmaktadır.

⁶⁷¹ "Vaziyet-i Siyasiye", *Nea Anatoli*, 10 Eylül 1922.

⁶⁷² Mudanya Mütarekesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: İsmail Eyyupoğlu, **Mudanya Mütarekesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2002. Ayrıca bkz: Harry J. Psomiades, "Thrace and the Armistice of Mudanya", **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 12, 1997, s. 213-258.

⁶⁷³ Mudanya Konferansı", *Nea Anatoli*, 21 Eylül 1922.

Ancak Mudanya Mütarekesi gazete için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Mütarekenin imzalanmasından sonra, savaş sonrası bilançoyla ilgili yapılan genel bir değerlendirme, bu durumu göstermektedir. Gazeteye göre, mütarekeyle beraber 15 gün içerisinde Trakya’da Hristiyan muhacir ve halkın kalmayacağı okuyuculara iletilmiştir. Trakya’nın Türk idaresine girmesiyle sekiz senelik savaş bitmiş olacaktır. Fakat bu savaş, Yunanistan’a 100 bin kişi ve sekiz milyar drahmiye mal olmuş ve Yunan milletinin “*milli emeli*” sönmüştür. Anadolu’da en az 500 bin kişi kaybolmuştur. İşte Yunanistan, Dünya Savaşı’ndan böyle “*dalı budağı kesilmiş*” ve adeta bir “*muhacirler ülkesi*” olarak çıkmıştır. Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı’nın mağluplarıyla kıyaslanmış ve Almanya ve Bulgaristan’ın kaybının bile Yunanistan’a göre daha az olduğu belirtilmiştir. Türkiye ile ilgili yapılan değerlendirme ise oldukça serttir. Gazeteye göre, Türkiye savaştan daha kuvvetli olarak çıkmıştır. Arap vilayetleri kaybolsa da bunların kaybı “*faydasız dalların kesilmesi*” gibi olmuştur. Aynı zamanda, Türk ordusu Doğu’da Ermenileri, savaşta Yunan ve Rumları “*imha ederek*” saf bir Türk ülkesi ortaya çıkarmıştır.⁶⁷⁴

Mütarekenin imzalanmasının ardından Yunan ordusu Doğu Trakya’yı tahliye etmiş ve TBMM Hükümeti yetkililerine devretmiştir. Yunan ordusu beraberinde, bölge Rumları da Trakya’dan ayrılmıştır.⁶⁷⁵ Rumların Trakya’dan ayrılışı, gazetede oldukça dramatik bir şekilde ele alınmıştır. Bölgedeki Rum ve Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu ve onların gidişiyle birlikte Trakya’nın boşalmış olduğu ileri sürülmüştür. Aktarılanlara göre, Türk ordusu Trakya’ya girdiğinde boş ev ve dükkânlara rastlamıştır. Trakya’nın hali oldukça acıklı bir şekilde tasvir edildikten sonra, bölgenin artık bir eli ve ayağını kaybetmiş bir vücuda benzediğini belirtilmiştir.⁶⁷⁶

Bu gelişmeler esnasında İngiltere’de Lloyd George’un Başbakanlığındaki Hükümetin düşmesi, İngiltere’nin Yunanistan lehinde bir siyaset izleyeceğine güvenen Rumları tedirgin etmiştir. Gazete okuyucularını bu doğrultuda teskin etmek için bir yazı kaleme almıştır. Yazıyı kaleme alan yazar, iyi bir gelecek düşleyen Doğu

---

⁶⁷⁴ “Sulh Uğrunda”, **Nea Anatoli**, 1 Ekim 1922.

⁶⁷⁵ Yunanistan, Trakya’daki tüm Rumları tahliye ederek, Makedonya ve Batı Trakya’da iskân etmek istemiştir. Bu yolla iki bölgedeki nüfus dengesini, Yunanistan lehine değiştirmeyi amaçlamıştır. Trakya’nın tahliyesine yönelik ayrıntılı bilgi için bkz: Veysi Akın, **Trakya’nın Türklere Devir Teslimi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1996.

⁶⁷⁶ “Trakya”, **Nea Anatoli**, 19 Ekim 1922.

Hristiyanları üzerinde Lloyd George'un istifasının çok kötü bir etki yaptığını belirtmiştir. Ancak yazara göre bu ümitsizlik anlamsızdır.⁶⁷⁷ Çünkü Lloyd George'un takip ettiği siyaset kendi siyaseti değil, “*Milli İngiliz*” siyasetidir. Yani onun yerine kim gelirse gelsin aynı siyaseti izlemeye mecburdur. İngiltere’de iç siyaset konusunda vekiller arasında anlaşmazlık yaşanırken, dış siyaset kolay değişmemektedir. Dolayısıyla Mudanya Mütarekesinin ardından artık Yunanistan’a değil, Müttefik Devletlere özellikle de İngiltere’ye umut bağlandığı görülmektedir.⁶⁷⁸

Gazetede henüz Lozan Barış Konferansı başlamadan mübadele haberlerinin çıkması da yine dikkat çekicidir. Özellikle Türk gazetelerinde dile getirilen mübadele söylentileri *Nea Anatoli*’den anlaşıldığına göre Rumları oldukça telaşlandırmıştır. Bu nedenle durumun oldukça nazik ve karışık olduğu, Rumların telaşlanmaktan ve birbirlerini telaşlandırmaktan kaçınmaları tavsiye edilmiştir.⁶⁷⁹ Gazeteye göre Türk gazetelerinde bahsedilen mübadele meselesi hemen gerçekleşebilecek bir olay değildir. Olsa da mutlaka bazı şartlar altında yapılmalıdır. Bu nedenle bu meselede tahminde bulunmanın doğru olmayacağı konusunda uyarı yapılmıştır.⁶⁸⁰

2.3. İçe Dönüş: Türkçe Konuşan Ortodoksların Sorunları

Genel anlamda savaşlar dönemi olarak adlandırılabilen 1897-1922 yılları arasındaki dönem, Türkçe konuşan Ortodokslar tarafından çıkarılan gazetelerde siyasi açıdan ele alınmıştır. Ancak bu durum sosyal ve kültürel anlamda gelişmelerin yaşanmadığı anlamına gelmez. Başka bir deyişle Osmanlı coğrafyası içinde yaşayan bu topluluk yaşamlarına devam etmiş hatta birtakım gelişmeleri idrak ederken aynı zamanda çeşitli sorunlarla da mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Patrikhane ile olan ilişkileri, eğitim sorunları, Gayrimüslimlerle olan ilişkileri bahsi geçen dönemde

⁶⁷⁷ İstanbul Rumları özellikle İngiltere’nin koruyuculuğuna güvenmiştir. İngilizlerin İstanbul’dan ayrılmak için hazırlanmaya başlamaları üzerine, Rumların büyük bir üzüntüye kapıldıklarına dair bkz: **TİTE Arşivi**, nr:2327, K53, B51.

⁶⁷⁸“Lloyd George’un İstifası”, **Nea Anatoli**, 9 Ekim 1922.

⁶⁷⁹ Patrik Meletios, Türkiye’den ayrılmak için İstanbul’a gelen Rumlara İstanbul Rumlarının da katılması üzerine; Rumların İstanbul’dan ayrılmaması için çağrıda bulunmuştur. Bkz: **TİTE Arşivi**, nr. 2134, K38, B68. Bu açıdan Karamanlıca basınının tavsiyesi, Patrikhane ile paralellik göstermiştir.

⁶⁸⁰ “Vaziyet”, **Nea Anatoli**, 29 Ekim 1922.

Türkçe konuşan Ortodoksları etkileyen önemli birer dinamik olarak karşılına çıkmıştır.

2.3.1. İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Yaklaşımları

Türkçe konuşan Ortodokslara ait kaynaklarda, kendilerini öncelikle olarak “Ortodoks” olarak tanımladıkları görülmektedir. Din onlar için çok önemlidir ve kimliklerinin öne çıkan parçasıdır. Bu nedenle Karamanlıca basın, dini meselelere geniş yer ayırmıştır. Bu meseleler etrafında, dönemin Patriğini ve Patrikhaneyi desteklemiş veya eleştirmişlerdir.

Türkçe konuşan Ortodokslara ait kaynaklarda 19. yüzyıl sonunda en çok öne çıkan sorunun Amerikan ve İngiliz misyonerler olduğu görülmektedir. Hatta Karamanlıca yayınların sayısının büyük oranda misyoner propagandalarına cevap vermek amacıyla artırıldığı daha evvel belirtilmişti. *Anatoli* gazetesi de bu dönemde, Protestan misyonerlere ve onların çıkardığı gazete ve dergilere yönelik eleştiriler yapmıştır. Patrikhane eleştirilmemiş, misyonerlere karşı Patrikhane'nin yanında olunmuştur.

İngiliz ve Amerikan misyonerler 19. yüzyılın ilk yirmi yılında Anadolu'ya gelerek teşkilatlanmaya başlamıştır.⁶⁸¹ Hedef kitleleri olan Anadolu'daki Ortodoksların çoğunlukla Türkçe konuştuklarını görmeleri üzerine, Türkçe İncil ve din kitaplarının yanı sıra süreli yayınlar çıkarmışlardır.⁶⁸² Bunlara karşılık olarak Ortodoks din adamları eliyle, Ortodoksların misyonerlere karşı hazırlıklı olması için İstanbul ve Atina'da Karamanlıca dini kitaplar yayımlanmıştır. 1876 yılında Atina'da yayımlanan bu tarz bir kitap, bu amacı şöyle dile getirmiştir:

*“Her bir Hristiyan karındaşlarımıza bilinmesi elzem olan martirialardan (ispatlardan) ibaret olan Protestanların her bir suallerine meşhum verilmek üzere Ürgüplü H. Stefanos Ioannou telifkerdesi (tarafından kaleme alınmış) olarak, bir eseri kadime olup Atina'da tab u temsil olunmuştur.”*⁶⁸³

⁶⁸¹ Konstantia P. Kiskira, “Protestantes Ierapostoli Stin Kath'i Mas Anatoli 1819-1914: H Drasi Tis American Board” [Anadolu'da Protestan Misyonerler 1819-1914: American Board 'un Faaliyetleri] **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 12, 1997, s. 97.

⁶⁸² Bunlardan biri Amerikan Misyonerler Şirketi tarafından İstanbul'da yaklaşık 40 yıl yayımlanan **Angeliaforos** (Haberci) adlı gazetedir. Bkz: Stratis Tarinas, **O Ellinikos Tipos Tis Polis I [İstanbul'da Yunanca Basın I]**, İho Yayınları, İstanbul: 2007. Aynı isimle 1872-1895 yılları arasında çocuklar için de bir gazete çıkarılmıştır. Yusuf Ziya Karabıçak, “Angeliaforos Çocuklar İçin ve Osmanlı Devleti'nde Yayımlanan Diğer Çocuk Gazeteleri: Modern Çocukluk Söyleminin Oluşumu”, **Toplumsal Tarih**, S. 215, Kasım 2011, s. 2-11.

⁶⁸³ Lazar Ioannou- Stef. Ioannou, **a.g.e**, 1876, s. 1.

Dolayısıyla bu kitaplarda, Protestanların Ortodoksları hangi yönlerden zayıf buldukları belirtilerek, bunlara yönelik cevaplar geliştirilmiştir. Karamanlıca basının en uzun soluklu gazetesi olan *Anatoli*'de de Türkçe konuşan Ortodoksların bu gibi misyoner yayınlar nedeniyle *iğfal* olmaması için “Mezhebiye” başlığı altında dini bilgiler verilmiştir.⁶⁸⁴ Yine 1888 yılında çıkmış olan bir başka Karamanlıca gazete olan *Terakki* gazetesinde, mezhebe bağlılığı savunan yazılar kaleme alınmıştır. Bunlardan en önemlisi 1876 yılında Kayseri Metropoliti olan Eustathios Kleouvoulos ile Talas'ta faaliyet gösteren üç Amerikalı Protestan misyonerin mektuplaşmalarının yayımlanmasıdır. Kleouvoulos bu mektuplarında; misyonerlerin saf insanları hedef almalarını eleştirmiştir. Hristiyanlıkta herhangi bir yanlış görmeleri halinde teolojide ileri olan İstanbul gibi merkezlere gitmeleri gerektiğini ancak onların “*köşe bucak dolaşp*” bilgisi olmayan halkı hedef almalarının “*merhametsizlik*” olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁵ Dolayısıyla Karamanlıca kaynaklar kayıtsız şartsız Patrikhane'yi ve Ortodoks din adamlarını desteklemiş, misyonerlere karşı bir bütünlük oluşturulmuştur.

Ancak Türkçe konuşan Ortodokslar 19. yüzyıl boyunca İstanbul'a göç etmiş ve İstanbul toplumunun içinde yer edinmeye başlamıştır. Edilgen bir konumdan etkin bir konuma geçen Kapadokyalı Ortodokslar, özellikle şehirdeki Rum cemaati içerisine karışmış ancak aynı zamanda Anadolu kimliklerini korumaya çalışmışlardır. İstanbul'da tüm milleti temsil edecek Patrik seçimlerinde yaşanan güç mücadelelerinde Anadolu kimlikleriyle taraf olmaya ve ağırlıklarını koymaya başlamışlardır.⁶⁸⁶ Bu nedenle 1913 yılına gelindiğinde Karamanlıca basının artık desteklemediği bir Patriğe karşı ağır eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Patrik ve Patrikhane üyeleri çeşitli nedenlerle sert bir şekilde eleştirilmiş hatta Patrikhane nedeniyle Rumca basın da bu eleştirilerin hedefi olmuştur. Bu dönemde Karamanlıca basının Patrikhane'yi Rum cemaati içerisinde yaşanan birçok sorunun müsebbibi olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz yıllarda, Türkçe konuşan Ortodoksların Batıdaki Rumlara karşı destekledikleri ilk Patriğin III. Ioakeim olduğu görülmektedir. Buna karşılık; III.

---

⁶⁸⁴ “Mezhebiye”, *Anatoli*, 11 Ocak 1897.

⁶⁸⁵ “E. Kleouvoulos Mektupları”, *Terakki*, 31 Ağustos 1888.

⁶⁸⁶ Stefo Benlisoy, “Ahalinin Arzusu: Patrik III. Yuvakim ve Anadolu Ortodoksları”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, No: 254, Şubat 2015, s. 22.

Ioakeim,⁶⁸⁷ Yunan büyükelçiliği ve İstanbul Rum gazeteleri liderliğinde toplanmış olan Yunan milliyetçileri tarafından muhalefet edilen bir Patrik olmuştur.⁶⁸⁸ Patrikhane mücadelelerinde ciddiye alınmayan Anadolu lular ilk defa bu mücadelede taraf olarak, kendilerini de ilgilendiren olaylara seyirci kalmayacaklarını göstermişlerdir. 1901 yılında Ioakeim'in Patrik seçilmesi üzerine sevinçlerini şöyle dile getirmişlerdir:

“...Muhterem Patriğin riyaseti ruhaniyeye (Ruhani başkanlığa) nasb u tayini uğrundaki ahalinin heyecan ve tehalük u umumiyetle teskini müşkül bir derecededir. Ortodoks Cemiyeti ilk defa ve gayet şaşaaadar sıtk-ı hulul ile şayan-ı tezkar (anma) olan yevmi mahsus vakaa-i azimesinin resmi ayinini icra etmektedir. Belki hiçbir vakit Stambol Patriğinin emr-i intihabı bu derece Ortodoks cemiyetini sevk u gayrete getirmemiştir... Pek isabetle vuku bulan iş bu intihap hengâmında (sırasında) alel huşu mesrur (sevinçli) ve mahzuz (memnun) olanlar umum Anadolu lulardır ki bunlar aba vu ecdattan (babadan deden) beri itikat ve dindarlıkları ile herkes indinde malum ve maruf olduklarından gayetle ahlaki hasene (iyilik) sahibi olan ol fazıl Patriğin ismi ve cismi bunların kalbine pek derin çizilmiştir.”⁶⁸⁹

III. Ioakeim döneminde özellikle eğitim konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fener’de büyük bir Rum Okulu inşa edilmiş, İstanbul’da var olan diğer okulların iyileştirilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda Makedonya ve Trakya’daki Rum okullarının ihtiyaçlarının karşılanması için Patrikhane çatısı altında bir cemiyet kurulmuştur. Yine Patrikhane Kütüphanesi ve matbaasının kurulması ve Patrikhane’ye ait *Eklisiastiki Alithia* gazetesinin çıkarılması gelişmeleri bu döneme rastlamaktadır.⁶⁹⁰ Karamanlıca basın ve yayınlar, bu yenilikleri ön plana çıkarma yoluyla, Ioakeim’i eleştiren kesime cevap vermiştir.

Ioakeim’in 1912 yılındaki ölümü, Anadolu Ortodoksları arasında büyük bir üzüntüye yol açmıştır. Ölümünün hemen ardından Talaslı Papaz Neofitos’un kaleme aldığı 82 mısralık şiir, Anadolu luların Ioakeim’e bakışlarını ortaya koymaktadır:

⁶⁸⁷ III. Ioakeim (1834-1912): 1834’te İstanbul’da doğmuştur. İki kez Patrik seçilmiştir. Döneminde Rum kız okulları, Patrikhane kütüphanesi ve basimevi kurulması gibi birçok faaliyette bulunduğundan “muhteşem” unvanını almıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Cladue Delaval Cobham, **The Patriarchs Of Constantinople**, Cambridge Üniversitesi: 1911.

⁶⁸⁸ Benlisoy, “a.g.m”, s. 28.

⁶⁸⁹ Savvas S. Aliakıozoglou, **Stambol Patriği Üçüncü Ioakeim Efendi Hazretlerinin Terceme-i Hali**, K. Zividis ve Deodati Matbaası, İstanbul: 1901, s.86

⁶⁹⁰ Aliakıozoglou, **a.g.e**, s. 105-107.

*Hakikat söyledi düşman oldular
Vefatından sonra pişman oldular
Herbirisi bir meraka daldılar
Thronos(taht) sahibi nerden bulalım.⁶⁹¹
Çokları arkadan kuyu kazar idi
Aziz ruhban hepsini sezer idi
Herbirine nasihatler yazardı
Afferdi kusuru bu melek.⁶⁹²*

Şekil 10: Patrik III. Ioakeim (Savvas S. Aliakiozoglou, *Stambol Patriği Üçüncü Ioakeim...*, s. 81)

Patrik III. Ioakeim öldükten sonra, 1913 yılında Patrik seçilen V. Germanos'un Türkçe konuşan Ortodokslara ait *Aktis* gazetesi tarafından desteklenmediği görülmektedir.⁶⁹³ Gazetenin hemen her sayısında V. Germanos'a yönelik çeşitli konularda eleştiriler, ağır ifadelerle dile getirilmiştir.

Buna karşılık Germanos, Osmanlı yönetimi nezdinde saygın bir Patrik olmuştur. İyi ilişkisi nedeniyle, Babıali ile olan yazışmalarında Yunanca kullanma ayrıcalığı dahi elde etmiştir.⁶⁹⁴ Bu nedenle, Germanos, kendisinin İttihat ve Terakki'nin güdümünde olduğunu düşünen Yunan milliyetçisi Rumların

⁶⁹¹ Oikonomos Neofitos, **Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik 3. Ioakeim'e Methiye Beyitleri**, Nea Anatoli Matbaası, İstanbul: 1912, s. 10.

⁶⁹² Oikonomos Neofitos, **a.g.e.**, s. 13.

⁶⁹³ V. Germanos (Germanos Kavakopoulos) 1835-1920: İstanköy, Rodos, Irakleia (Marmaraeğlisi), Kadıköy metropolitliği görevlerinde bulunduktan sonra 1913 yılında Patriklik makamına geçmiştir. 259. Patrik olan Germanos bu görevini 1918'e kadar sürdürmüştür. Geniş bilgi için bkz: Vasileios Stavridis, **Oi Oikoumenikoi Patriarhai 1860-Simeron: Istoria kai Keimena [1860'dan Günümüze Ekümenik Patrikler: Tarih ve Yazılar]** Kiriakidi Afoi Yayınları, Selanik: 2005.

⁶⁹⁴ Alexis Alexandris, **The Greek Minority Of İstanbul**, Centre For Asia Minor Studies, Atina: 1992, s. 23.

muhalefetiyle karşılaşmıştır.⁶⁹⁵ Dolayısıyla bir önceki dönemin aksine, Karamanlıca *Aktis* gazetesinin, Ortodoks Cemaati arasında yaşanan bu bölünmede, kendisini Yunan milliyetçileri safında konumlandığı görülmektedir.

Aktis gazetesi, Germanos'un Patrik olmadan evvelki dönemlerini ele alarak, onun Patrik olmaya değer bir din adamı olmadığı ispatlamaya çalışmıştır. Buna göre, Germanos İstanköy Metropolitliği döneminde, burada etkin olabilmek için kız kardeşlerinden birini İstanköy eşrafından biriyle evlendirmiş ve damadından aldığı kuvvetle halkı ezmiştir. Daha sonra Rodos Metropoliti olmuş burada da diğer bir kız kardeşini evlendirmiş ve aynı düzenini devam ettirmiştir. Ancak Rodos halkının kendisine yönelen nefreti nedeniyle, tayinini istemiş ve Tekirdağ'a geçmiştir. Tekirdağ Metropoliti olan Germanos, kendinden önce gelen kötü şöhreti nedeniyle eski düzenini sürdürememiştir.⁶⁹⁶ Sözü geçen birinin himayesine girmeyi başaran Germanos, Kadıköy Metropolitliğine geçmiş *Aktis*'in deyimiyle hem "geliri çok işi az" bir makam kapmış hem de Patrikhane'ye yakın olarak burayı "karıştırma imkânı" kazanmıştır. Aynı şekilde Patriği destekleyen Rumca gazetelerin de eleştirildiği görülmektedir. *Aktis* gazetesi Germanos'un, bazı Rum gazetelerinin gösterdiği gayret sonucu Patrik seçilmiş olduğunu öne sürmüştür.⁶⁹⁷

Patriğin eleştirildiği bir konu, kendisinin ve atadığı din adamlarının ticari kaygılarla hareket etmeleridir. *Aktis*'e göre Germanos döneminde papazlar, kiliseleri ticaret merkezi olarak görmeye başlamıştır. Papazlar bazı törenler için para almakta, dini unvanları para kazanmak için kullanmaktadırlar.⁶⁹⁸ Bu dönemde Patrikhane'de usulsüzlüklerin sıradan hale geldiği düşünülmektedir. Bunlardan biri 1912'de Edirne Vilayeti'nde yaşanan deprem sonrasında dile getirilmiştir.⁶⁹⁹ Karamanlıca *Areti* gazetesi, 80 bin Rum'un evsiz kaldığını duyurarak, depremzedeler için Patrikhane'ye bağışta bulunulmasını istemiş ve kısa sürede ciddi miktarda bağış toplanmıştır.⁷⁰⁰ Bu işle ilgili olarak görevlendirilen kişilerden biri bağışlarla alınan kömürün eksik

⁶⁹⁵ Atalay, **a.g.e.**, s. 98.

⁶⁹⁶ "... Çünkü Germanos Kavakopoulos'un başka hemşiresi kalmadığından Tekirdağ'ında da bir damat yapmak sureti ile kendisine fırka peyda edemedi ki, fırka nifakı sayesinde kendisi zimam-ı idareye sahip olabilsin..." N.I.K., "Patrikhanemiz Ahvali", **Aktis**, 1Kasım 1914, s. 691.

⁶⁹⁷ "Patrikhanemiz Ahvali", **Aktis**, 1Kasım 1914, s. 691.

⁶⁹⁸ N.I.K., "Patrikhanemizin Ahvali", **Aktis**, 25 Nisan 1913, s. 123.

⁶⁹⁹ 9 Ağustos 1912 tarihinde yaşanan deprem Edirne, Çorlu, Gelibolu, Mürefte, Şarköy ve Dedeoğaç'ı etkilemiştir. **BOA, DH.MTV (Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı)**, 16-33, H-02-09-1330.

⁷⁰⁰ "Ethnikon Penthos [Milli Yas]", **Areti [Fazilet]**, Ağustos 1912, s. 231.

olduğunu bildirmiştir. Bu başvuru üzerine kömürlerin ağırlığı araştırılmış fakat araştıran kişiye göre bu ağırlık sürekli değişmiştir. *Aktis*, bu mesele için Patriği görevle çağırmıştır. Bir Patriğin böyle ufak bir meseleyle ilgilenemeyeceğini söyleyecek olanlara ufaklık menfaati için zaman harcayan Patriğin ancak böyle milleti ilgilendiren bir işle uğraşırsa görevini yapmış olacağı cevabı verilmiştir.⁷⁰¹ Fakat yine bu çağrıya cevap gelmeyeceğini “*mamañih sağırın kapısını istediğın kadar çal*” diyerek dile getirmiştir.

Aynı zamanda, Patriğin, Balkan Savaşları nedeniyle büyük sıkıntılar yaşadığı iddia edilen Hristiyan muhacirlere ilgisiz kalması eleştirilmiştir. “*Lira babası*” olarak nitelendirilen Germanos’un bu haliyle Metropolitlere kötü örnek olduğunu düşünülmektedir. Gazeteye göre Germanos’tan etkilenen Metropolitler, görevde buldukları süreyi sermaye biriktirmek çabasıyla geçirmektedirler. Bu halleriyle halkın dini hislerini zedelemektedirler. Gazete, kiliselerde vaaz veren bu kişileri anlattıkları şeylerin birazını yapmaya çağırmıştır. Eğer böyle olursa milletin dini hislerinin artacağını belirtmiştir.⁷⁰² Aynı zamanda din adamları Patriğe karşı çıkma cesareti gösteremedikleri ve iyi geçinme hevesinde oldukları için eleştirilmiştir. Yani, din adamları “*her duaya amin demek*” için toplantılara katılmakta ve karşı fikir belirtmeye kendi gelecekleri için korkmaktadırlar.⁷⁰³

Patrik böyle olduğu için alt kademedeki kişilerin de bozulmaya yüz tuttuğuna inanılmaktadır. Bununla ilgili hayli ilginç bir örneğe göre; Boyacıköy zangoçu⁷⁰⁴ Patrikhane’de “*kim ne yapsa yanına kaldığından*”, Beyoğlu’nda bir geneleve gitmiş ve orada olay çıkarttığından polise teslim edilmiştir. Ruhani elbisesiyle karakola düşen zangoç, Patrikhane tarafından görevinden alınmıştır. Fakat yine de bu kişinin kutsal elbiselerle geneleve gitmesine meydan verdiğinden Patrikhane suçlanmıştır.⁷⁰⁵ Dolayısıyla Patrikhane’ye yönelik eleştirilen dozu artırılmış ve Rum milletinin artık bu kişilere tepki göstermesini istenmiştir.

---

⁷⁰¹ Patrikle ilgili yazılan “*ufak menfaatin*” ne olduğu da açıklanmıştır. Buna göre Patrik abone olduğu gazetenin (*Aktis* mi başka bir gazete mi olduğu belirtilmemiştir) posta ile gönderilmesini istememiş çünkü böyle olursa senelik 10-20 kuruşun posta parası olarak alınacağını belirtmiştir. Fitne, “*Letaif*”, *Aktis*, 5 Eylül 1913, s. 279.

⁷⁰² Fitne, “*Letaif*”, *Aktis*, 3 Nisan 1914, s.523.

⁷⁰³ Fitne, “*Letaif*”, *Aktis*, 22 Mayıs 1914, s.579-580.

⁷⁰⁴ Zangoç: Kilisede çan çalan görevli.

⁷⁰⁵ Fitne, “*Letaif*,” *Aktis*, s. 287.

Aktis gazetesinin bir başka eleştirisi, bu dönemde Patrikhane içerisindeki makam kavgalarının artmasıdır. Buna göre sinod⁷⁰⁶ üyelerinin içinde dini konsey ve hastaneler heyetinin başkanlığını elde etmek isteyenler vardır. Bu kişiler, konseyin başkanlığına tayin edilmek için Patrik'ten vaat almış ve buna karşılık her meselede Patrik'in haklı veya haksız düşüncelerine katılmışlardır. Gazeteye göre, halkın da tepkisine rağmen bu kişilere önemli görevlerin verilmesinin nedeni millete değil Patriğin şahsına hizmet ediyor olmalarıdır.⁷⁰⁷

Eğitim konusunda da Patrikhane'nin eleştirisi yağmuruna tutulduğu görülmektedir. Bu dönemde öğretmenlerin liyakate göre değil, iltimas yoluyla görevlendirildiği öne sürülmüştür. Verilen eğitimin kalitesi nedeniyle, öğrencilerin Yunanca öğrenemediği hatta Patrikhane'de dahi Yunanca bilmeyen çalışanların bulunmasına rağmen, Patrikhane'nin bu konuda adım atmadığı belirtilmiştir.⁷⁰⁸

Patriğe yöneltilen ağır eleştirilerden biri Patrikhane'nin Osmanlı sınırları dışında kalan Rumlar ile ilgili tutumuna yöneliktir. Patrikhane kendisine yöneltilen eleştiriler üzerine, Rumeli'de anne ve babaları Bulgarlar tarafından öldürülmüş 450 çocuğun İstanbul'a getirilmesi için Babı Ali'ye başvurmuş ve bunun için büyük bir mücadele vermiştir.⁷⁰⁹ Sonunda Hükümet ücretsiz bir vapur tahsis etmiş, kalan masraflar ise Rum milletinin kasasından harcanmıştır. Fakat gazete, çocukları taşıyan gemi İstanbul'a geldiğinde halkın büyük bir şaşkınlık yaşadığını belirtmektedir. Çünkü vapurdan çocuklar değil, yetişkin insanlar inmiş ve gazete getirilen bu kişilerin Bulgar olduğunu iddia etmiştir.⁷¹⁰ Gazete özellikle, Rumca gazetelerin bu olaya ses çıkarmamalarını eleştirmiştir.

Patriğin eleştirildiği bir diğer konu, kendisinden önce Patrik olan Ioakeim'i sevmemesi ve davranışlarıyla bunu göstermesidir. Germanos, Galata Panaya kilisesinin 400. kuruluş yıldönümüne hasta olduğu gerekçesiyle gitmemiştir. Gazeteye

---

⁷⁰⁶ Sinod: Kilise temsilcilerinin dini konuları tartışıp karara bağladıkları meclis.

⁷⁰⁷ N.I.K, "Patrikhanemiz Ahvalı", *Aktis*, 17 Nisan 1914, s.535.

⁷⁰⁸ Fitne, "LetaiF", *Aktis*, 14 Kasım 1913, s.359.

⁷⁰⁹ "...Yenini yakasına uydurup gidesiye kadar olmadık patırtılar yaptılar..." Fitne, "LetaiF", *Aktis*, 8 Ağustos 1913, s. 247.

⁷¹⁰ "...Vapurunu boşaltta boşalt ne çıksa beğenirsiniz. Peynir aldılar da yağ çıktı. En irisi 8 yaşında olacak yerde en ufağı 60 yaşında koca koca kocalar. Rum çocukları yerine alia kartalmış, olgunca Bulgar. Belki de Rum ve Türkleri kesip de kaçırmaya yetişemeyen Bulgar babaları..." Fitne, "LetaiF", *Aktis*, 8 Ağustos 1913, s. 247.

göre bu törende eski Patrik Ioakeim ile ilgili bir anma yapılacağından, Germanos aslında bu anmaya katılmak istememiştir.⁷¹¹ Bir başka yazıda Germanos'un Patrikhane'ye ve millete hizmet eden bir din adamını "Ioakeim'e fazla teveccüh gösterdiği" iddiasıyla görevden aldığı iddia edilmiştir. Onun yerine Patrik ile birlikte birçok yolsuzluk yapan biri getirilmiştir. Gazeteye göre Patrik göreve daha layık bir kişi varken adı geçen kişinin atanmasıyla, Rum milletini diğer milletler karşısında gülünç bir hale düşürmektedir.⁷¹²

Şekil 11: Patrik V. Germanos (Aktis, 31 Ocak 1913)

Rumca *Neologos* gazetesi,⁷¹³ Patrik Germanos'un gerçekleştirmek isteyip de iç ve dış nedenler dolayısıyla hayata geçiremediği şeylerin bir programını yayımlamıştır.⁷¹⁴ *Aktis*, on maddeden oluşan bu programın her bir maddesini verdikten sonra karşılık olarak eleştirilerini yöneltmiştir. Örneğin ilk madde, Balkan Savaşları ile Yunanistan ve Sırbistan'a geçen toprakların taksimatı ile ilgili bir düzenlemeyi içermektedir.⁷¹⁵ Bu maddeyle ilgili olarak Patriğin elde olmayan topraklarla ilgili

⁷¹¹ Fitne, "Letaif", *Aktis*, 12 Eylül 1913, s. 287.

⁷¹² Fitne, "Patrikhanemiz Ahvali", *Aktis*, 24 Nisan 1914, s. 543.

⁷¹³ *Neologos*: 1866 yılında İstanbul'da yayımlanmaya başlamış olan Rumca gazetedir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ardından İstanbul'daki yayınına ara vermiş, İkinci Meşrutiyet döneminde devam ederek 1922'ye kadar yayımlanmıştır. Gazete, yayımlanma amacını "*Rum cemaatini yanlış düşüncelerden koruma*" olarak dile getirmiştir. Bkz: **İstanbul Basın Tarihinde (1830-1914) Rum Yayıncı ve Gazeteciler –Sergi İçeriği-**, Yurtdışındaki İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu, İstanbul: 2012, s. 45.

⁷¹⁴ *Aktis*, Rumca gazetelerin bu makaleyi Patrik Germanos Efendi'yi "*zeytinyağı gibi su yüzüne çıkarmak için*" yayınladığını düşünmektedir. N.I.K, "Patrikhanemiz Ahvali", *Aktis*, 1 Mayıs 1914, s. 555.

⁷¹⁵ Patrik Germanos, Balkan Savaşları ile cemaatinin yüzde ellisini kaybettiğini düşünüyordu. Bu kaybı telafi edebilmek için, göç etmiş olan Rumların dönmesine izin verilmesi için hükümet nezdinde

zaman harcaması yerine, elde olan toprakların iyileştirilmesi ve idaresiyle ilgili fikir yürütmesinin daha mantıklı olacağı karşılığını vermiştir. Yazının sonunda bu on maddelik programın işe yaramaz olduğunu ve Patrikhane'nin de bu hali nedeniyle bir yıldır millette dinden soğuma yaşandığını iddia etmiştir. Gazeteye göre millet bu program gibi kuru vaatlerden sıkılmıştır.⁷¹⁶

Öte yandan gazete, Patriğin gösterişi sevdiği konusu üzerinde durmuştur. Kaleme alınan bir eleştiriye göre, Patrikhane'nin avlusunda bir süredir yaklaşık on muhacir bulunmaktadır. Patrik bunları boş odalara yerleştirerek soğuktan koruyabilecekken, yazara göre halkın görebileceği yerlerde barındırarak, muhacirlere baktığını göstermek istemektedir.⁷¹⁷

Ortodoks milleti içerisinde yaşanan ve hoş karşılanmayacak olaylar nedeniyle yine Patrik Germanos eleştirilmiştir. Buna göre Fener mahallesinde 75 yaşında bir kadın gösterişli bir törenle 45-50 yaşlarında bir erkekle evlenmiştir. Gazeteye göre Ortodoks mezhebince evlenmenin amacı evlat yetiştirmektir. Patriğin göreve başlamasından beri mezhepte bir değişiklik olmadığına ve bu evliliğin evlat amacından uzak olduğu açıkken Patrikhane'nin neden bu evliliğe izin verdiği sorulmuştur. Yazar sonraki zamanlarda bu olaydan cesaret alan zengin yaşlı kadınların evlenmeye teşebbüs etmelerinden korktuğunu belirtmiştir.⁷¹⁸

Başta belirtildiği gibi Yunan milliyetçisi Rumlar Germanos'a karşı büyük bir muhalefet yürütmüştür. Bu muhalefet Patriğin hırsızlıkla suçlanmasına değin varmıştır. Bir iddiaya göre, Germanos bir avukatın pul koleksiyonunu çalmış ve ölmüş olan bu kişinin adına Germanos'a karşı dava açılmıştır.⁷¹⁹ Bu sert muhalefete daha fazla dayanamayan Germanos, 1918 yılında istifa etmiştir.

1922'ye gelindiğinde, Karamanlıca basının Patrikhane'yi geçmişte olduğu gibi ağır bir şekilde eleştirmediği, hatta Yunan ordusunun yenilgisinin ardından Anadolu

---

girişimde bulunmuş hatta İstanbul'u terk ederek "Ortodoks dünyasının başı" olarak nitelendirdiği Rusya'ya gitmekle tehdit etmiştir. Bkz: Feroz Ahmad, **Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar**, Çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2017, s. 67.

⁷¹⁶ N.I.K, "Patikhanemiz Ahvali", **Aktis**, 1 Mayıs 1914, s. 555.

⁷¹⁷ N.I.K, "Bir Hakikat", **Aktis**, 28 Kasım 1913, s. 375.

⁷¹⁸ Fitne, "Letaif", **Aktis**, 5 Aralık 1913, s.383.

⁷¹⁹ Bülent Atalay, **a.g.e.**, s. 97.

Rumlarının Patrikhane çatısı altında toplanmasını tavsiye ettiği görülmektedir.⁷²⁰ Bu dönemin Patrik'i IV. Meletios'tur. Giritli olup Venizelos'un arkadaşı olan Meletios, Venizelos'un tavsiyesiyle seçilmiştir. 8 Aralık 1921'de tartışmalı geçen bir seçim sonucunda Patrik olan Meletios, 6 Şubat 1922'de görevine başlamıştır. İlk konuşmasında Rum kiliselerinde Yunan ordusunun zaferi için dualar edileceğini söylemiştir. Osmanlı vatandaşı olmadığından ve Patrik olması Osmanlı hukukuna aykırı olduğundan, Osmanlı yönetimi tarafından Patrikliği tanınmamıştır.⁷²¹

Bu dönemde Patrikhane içerisinde ve özellikle üst düzey din adamlarının arasında Venizelosçu-Kralcı bölünmesinin yaşanmıştır. *Nea Anatoli* gazetesinin bu bölünmede eleştirilerini Kralcı din adamlarına yönelttiği görülmektedir.⁷²² Gazeteye göre bu din adamları Kral Konstantinos ve Başbakan Gunaris peşinde koşarak *alçaklık* etmekte ve Rum milletini bölmektedir.⁷²³

Bu din adamlarının görev yerleri yerine, muhalefet etmek için sürekli İstanbul'da bulunmaları nedeniyle; bölgelerindeki muhacirlerle ilgilenmedikleri eleştirisi yapılmıştır. Görev yerlerine giderek muhacirlerin başında durmaları çağrısı yapılmıştır. Yine Kral destekçisi olduğu belirtilen Muriofito (Mürefte/Şarköy) Metropolitisi Stamulidis, Anadolu'dan gelen muhacirlere kötü davrandığı gerekçesiyle ağır bir şekilde eleştirilmiştir.⁷²⁴ Ancak muhalif Metropolitlerin, Meletios'a itaatlerini arz etmeleriyle birlikte *Nea Anatoli*'nin eleştirileri sona ermiştir. Gazete

⁷²⁰ Ioannis Georgiou, "Alitrotosların Vazifesi", *Nea Anatoli*, 3 Eylül 1922.

⁷²¹ Meletios Metaksasis (1891-1935): Girit'te doğmuştur. Hukuka aykırı olarak 1921'de, 261. Patrik olarak seçilmiştir. Yunan ordusu taraftarı faaliyetlerinden dolayı Türk hükümeti tarafından istenmemiştir. Venizelos'un da isteğiyle Ocak 1923'te İstanbul'dan ayrılmış ve 1935'te Kahire'de ölmüştür. Geniş bilgi için bkz: Emmanuil Karageorgouidis, **O Meletios Metaksakis os Mitropolitisi Athinon [Atina Metropolitliğine Kadar Meletios Metaksakis]**, Pournaras P. S. Yayınları, Selanik: 2008. Ayrıca bkz: Ramazan Erhan Güllü, **Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul: 2017. Milli Mücadele sırasındaki faaliyetleri için bkz: Uğur Üçüncü, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taarruz'daki Faaliyetleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S. 1, 2015, s. 21-50.

⁷²² Patrikhane içerisindeki huzursuzluğa ve Meletios'a yöneltilen muhalefete dair bkz: Pavlos Karolidis, **Minisis Enantion Meletioui Metaksaki [Meletios Metaksakis'a Karşı Davalar]**, Atina: 1921. Meletios, Venizelos yanlısı olması sebebiyle Anadolu'daki savaş ve işgalin devamını savunmuştur. Milli Mücadele esnasında hem yurtiçinde hem yurtdışında Yunan ordusuna destek çağrısında bulunmuştur. Meletios'un Amerika'ya giderek burada yaşayan Yunan ve Rumlardan, Yunan ordusuna maddi destek talebinde bulunduğu bilgisi için bkz: **TİTE Arşivi**, nr. 1080, K55, B158. Rum Cemaatlerinden ve İstanbul'un ileri gelenlerinden Yunan ordusu için bağış topladığına dair bkz: **TİTE Arşivi**, nr.1319 K51, B3.

⁷²³ *Nea Anatoli*, 31 Ağustos 1922.

⁷²⁴ "... Anlaşılan cidden mecnun ve tumarhaneye layık bir adam olacaktır ki... şu sırada bu kadar bakar kör muannid (inatçı) ve hakikaten mecnun bir metropolitin Agion Oros'da bir manastıra kapatılmayıp da hala yerinde bırakılmasına hayret ediyoruz.." "...Bazı", *Nea Anatoli*, 1 Ekim 1922.

memnuniyetin, beyan ederek, çözülmüş olmasından dolayı bu meseleyi hiç yaşanmamış sayacağımı belirtmiştir.⁷²⁵

Η Α.Θ.Π. Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΜΕΛΕΤΙΟΣ Ο Δ΄

Şekil 12: Patrik Meletios (*Proodos: Pashalimon İmerologion* 1922)

Patrikhane kurumunun gelenek olarak Türkçe konuşan Ortodokslar açısından önemi, gazetelerinde bu kuruma ayırdıkları geniş yerden anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında Patrikhane'ye misyonerlere karşı büyük destek vermişlerdir. Ancak aynı zamanda istemedikleri bir aday Patrik olduğunda –V. Germanos döneminde olduğu gibi- eleştirmekten çekinmemişlerdir. 1922 sonrası ise Yunan ordusunun yenilgisi üzerine, Patrikhane'yi etrafında birleşilmesi gereken bir kurum olarak görmüş ve bunun aksine tavır sergileyen din adamlarını eleştirmişlerdir.

2.3.2. Türkçe Konuşan Ortodokslar Arasında Eğitim Algısı

Karamanlıca basın ve yayınlarda kendi topluluklarına dair işaret edilen birincil sorun eğitimidir. Ancak Türkçe konuşan Ortodokslar, üçüncü bölümde görüleceği gibi, mübadele sonrası eğitim konusunda Yunanistan'ı eleştirmişlerdir. Mübadele öncesi ise bu konudaki geri kalmışlık nedeniyle, eleştirilerini kendi toplumlarına yöneltmişlerdir. Eleştirilerin Osmanlı Devleti'ne yönelmemesinin nedeni eğitim konusunda millet sisteminin kendilerine tanıdığı özerkliliktir.

⁷²⁵ ...geçene mazi der geçeriz... "Nihayet", *Nea Anatoli*, 18 Ekim 1922.

Kapadokya, 19. yüzyılın başında, okul sayısı açısından diğer bölgelere göre oldukça geri durumda bulunmaktaydı. Birkaç bölgede küçük ve ihtiyacı karşılamayan okullar bulunmakla birlikte, bu okulların öğretmenliğini köy papazları üstlenmişti.⁷²⁶ Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kapadokya'nın en küçük köylerinde bile birkaç öğretmenli çeşitli derecelerde kız ve erkek okulları açılmaya başlamıştır.

Bu gelişmenin nedenlerinden biri Anadolu'da başlayan misyoner faaliyetleridir. Gelen misyonerler Osmanlı Devleti'nin kendilerine verdiği özgürlüğü kullanarak Anadolu'da teşkilatlanmış ve Kapadokya'nın bazı bölgelerinde kendilerine ait okullar açmışlardır. Bu okullarda verilen eğitim, Kapadokya okullarından daha iyi olduğundan, Ortodoks aileler de bu okulları tercih etmiştir. Örneğin; Talas'ta Protestanlara ait kız okulunda piyano ve dikiş dersleri olduğundan, Talas Ortodoksları kızlarını bu okullara göndermeyi itibar unsuru görerek, tercihlerini bu okullardan yana kullanmıştır.⁷²⁷ Ortodoksların misyoner okullarına gitmelerini önlemek için ilk çabayı bu bölgeye atanan üst düzey Ortodoks din adamları harcamıştır. Kayseri Metropolit Efstathios Kleovoulos, 1871 yılında İstanbul'da bir "Kapadokya Eğitim Cemiyeti" kurup, Kayseri'de bir lise ve merkez kız okulu kurma niyetiyle bağış toplamış olmasına rağmen; Kayseri'deki Ortodokslarının isteksizliği ve çoğunlukla Türkçe konuşması nedeniyle bu niyetinden vazgeçmiştir.⁷²⁸ Fakat sonuca ulaşmış olan girişimlere ait örnekler daha fazladır. Örneğin; Afşar adlı küçük köyde okul bulunmazken Metropolit Ioannis'in girişimiyle okul açılmıştır.⁷²⁹ Yine aynı Metropolitin çabalarıyla 1882'de, İstanbul'daki Karamanlıca gazeteler aracılığıyla önemli miktarda bağış toplanmış ve üç sınıf ortaokul ile dört sınıf liseden oluşan yedi sınıflı ve 12 öğretmenli "Ieratici Sxoli" yani "Ruhban Okulu" açılmıştır. Atina Üniversitesi tarafından da geçerliliği onaylanan bu okulu bitirenler doğrudan Atina Üniversitesi'ne başlayabilmiştir.⁷³⁰ Gelveri (Güzelyurt) köyünde de 1890'a kadar bir

---

⁷²⁶ Iordanis Papadopoulos, "H Ekpedevsi Stin Kapadokia Apo Tin Arhaiotita Os Tin Andallagi Ton Plithismon [Antik Dönemden Nüfus Mübadelesine Değın Kapadokya'da Eğitim]", **Paideia Ekpedevsi Stis Alismonites Patrides Tis Anotolis**[**Esir Vatan Anadolu'da Eğitim**], Kemipo Yayınları, Nea Ionia: 2006, s. 201.

⁷²⁷Ioannidis, **a.g.e.**, s.49. Bu okulla ilgili olarak misyoner raporları için bkz: Wilson Amos Farnsworth, **Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)**, Çev. ve Yay. Haz: Mehmet Şahin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2018.

⁷²⁸ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 350.

⁷²⁹ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 27.

⁷³⁰ Kayseri'de Zincidere'de açılan bu okulun yedi hocasının üçü Atina Üniversitesi mezunuydu. Ders saatleri oldukça yoğun olan okulda Yunanca dışında özellikle Fransızca, Türkçe ve ticaret derslerine

kız okulu bulunmazken Arhimandritis⁷³¹ Ioannis'in girişimiyle kızlara mahsus bir okul açılmıştır.⁷³²

Okul sayısının artmasının ikinci nedeni, Helenizmin yönünü Kapadokya'ya çevirmesidir. Bölgedeki Ortodokslara Yunanca öğretmek ve Yunan bilinci aşlamak amacıyla kurulmuş olan Atina merkezli Küçük Asya Cemiyeti'nin faaliyetleri okul ve öğretmen sayısının artmasıyla sonuçlanmıştır. Bu faaliyetlerin etkisiyle, Karamanlıca basın ve yayını elinde tutan kişiler de, Ortodoksların eğitimini daha çok bu yönden ele almıştır. Karamanlıca kaynaklar için eğitimden kasıt; Yunanca bilmek ve konuşmak, aynı zamanda Yunanlık bilincine sahip, Yunan tarih ve kültürüne vakıf olmaktır. Bölgede eğitimden bahsedilen kitaplarda 19. yüzyıldaki okullaşma döneminden evvel, Kapadokya'nın karanlık ve cehalet içinde olduğu yazılmaktadır. Ancak cehalet ve aydınlanma kavramlarının, Helenizm'in etkisiyle, "Yunanca" temelinde anlaşıldığı görülmektedir. Örneğin, Karamanlıca bir eserde 18. yüzyılda Kapadokya'nın cehalet içerisinde olduğu belirtildikten sonra, buna örnek olarak Ortodoks halkın Yunan alfabesi harfleri olan Δ (Delta), Θ (Thita) ve Χ (Chi) seslerini telaffuz edememeleri verilmiştir.⁷³³ 20. yüzyılın başında Ortodoks cemaatin bulunduğu her bölgede okullar mevcut olmasına rağmen Türkçe konuşulmayan Derinkuyu (Melekopi) için "*ahalinin lisanı Rumca olduğundan mektepleri de oldukça terakkidedir*" denmektedir.⁷³⁴ Türkçe konuşan Hasaköy (Aksos) Ortodokslarının geri kalmışlığı ifade edilirken, papazlarının ve halkının isimlerini bile yazamadıkları belirtilmiştir.⁷³⁵

önem verilmekteydi. 1897 senesinde 90 öğrencinin kaydolduğu okula; Kayseri, Konya, Adana, Ankara, Niksar, Gümüşhane, İstanbul gibi değişik yerlerden öğrenci gelmekteydi. Heybeliada Ruhban Okulu müfredatını benimsediğinden, Heybeliada okulunun ikincisi olarak görülmekteydi. "Zincidere'deki Ieratiki Sholi", **Anatoli**, 5 Ocak 1897.

⁷³¹ Bir veya birkaç manastırdan sorumlu din adamı, baş keşiş.

⁷³² Eleni Karaca, "H Paideia Sto Gkelveri Tis Kappadokias" [Kapadokya Gelveri'de Eğitim], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Sayı: 3, 1982, s.132.

⁷³³ Ioannidis, **a.g.e.**, S. 91.

⁷³⁴ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 10.

⁷³⁵ Ioannidis, **a.g.e.**, s.99. Kapadokya'daki okullarda eğitimin Yunanca temelinde görülmesi, bazı eğitimcilerin tepkisini çekmiştir. Türkçe derslerine önem verilmemesi sebebiyle, Anadolu Ortodokslarının Osmanlı toplumundan uzaklaştıkları ve hatta pratik ihtiyaçlarını dah karşılayamayacak duruma geldikleri eleştirisi yapılmıştır. Bu düşünceyi savunan Ioannis Gavrilidis, İstanbul'daki Anadolu Ortodoksların mektup adresi yazamadıklarından, yardım alır hale geldiklerini belirtmiştir. Bu nedenle okullarda Astronomi ve Teoloji dersleri yerine, Türkçe'nin saatlerinin artırılmasını önermiştir. (Ioannis Gavrilidis, "Lisanı Türki", **Anatoli**, 29 Ocak 1891) Bu eleştirilerini özellikle Nevşehir okullarına yöneltmiş olan Gavrilidis'e, Nevşehir eforası oldukça sert bir karşılık vermiştir. (**Anatoli**, 12 Şubat 1891)

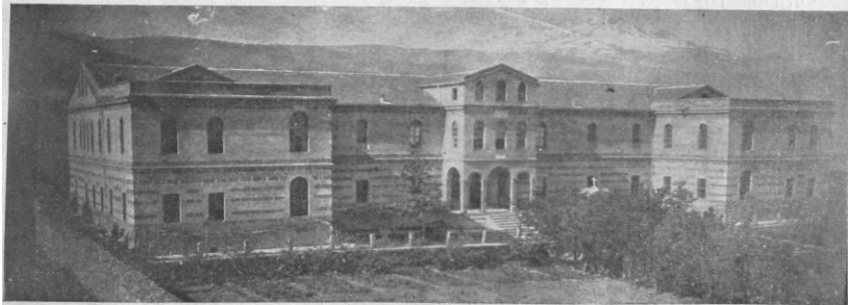
Yeni okulların yaygınlaşmasının bir başka nedeni ise büyük şehirlerde bulunan Kapadokyalıların şehirlerde Helenizm düşüncesinden etkilenecek, memleketlerindeki okullar için örgütlenmeleridir. Bu doğrultuda en önemli teşvik unsuru İstanbul’da yayımlanan Karamanlıca gazeteler olmuştur:

“...Hemşerilerimiz Kapadokyalıların kâffesi de emtia alıp satmak ticareti ile meşgul olmayıp; kimisi banker, kimisi fabrikatör, kimisi tüccar kimisi de esnaf olduğunu pekâlâ bildiğimizden, herkes kudretince kendi koynundan ne kopar da ol miktarını iş bu iki öksüz hanelere iane etmeye gayret etmesini ve kendisi dahi Kapadokyalı olduğunu, o öksüz çocukların vatandaşı olduğunu düşünerek bu vazifeyi kendisince mukaddes bir borç addetmesini vatanımızın mukaddes namına olarak rica ederiz.”⁷³⁶

Karamanlıca gazeteler sıkça Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerindeki Rum cemaatler ve özellikle İstanbul ile kıyaslamalar yaparak Anadolu’da eğitimin geri kaldığına dikkat çekmiştir. Böylece İstanbul’daki Kapadokyalılar kendilerini aşağı tabaka hissetmiş ve Batıdaki Rumlar arasında kendilerine yer bulabilmek için harekete geçmişlerdir. Yine Karamanlıca gazeteler okullar için bağışta bulunanlar örnek olması temennisiyle hemen her sayıda açıklanmıştır.⁷³⁷

Καΐσερι Ζινδζιδερεδεκί 'Ιερατική Σχολή.

Ζινδζιδερεδεκί 'Ορφανοτροφείον.

Şekil 11: Kayseri Zincidere’deki Ruhban Okulu ve Yetimhane (Aktis, 15 Ağustos 1913)

⁷³⁶ “Erkek ve Kız Çocuklarına Mahsus Kappadokikon Orfanotrofeion”, **Anatoli**, 28 Aralık 1898.

⁷³⁷ “...Bu zat vatan nedir ve ona olan borçlar ne gibi idiğini bildiğinden vatanının mektep ve kiliselerine elinden geldiği derecede yardım ve muavenet etmiş ve eylemektedir. Ve ilim yahut iyi bir iş için iane toplanıldık da bu işe ilk mübaşeret eden ve onun devamına say u gayret eden zat Simeonaki olur...” Konya’da Mukim Simeonaki Efendi Degirmencioglu, **Anatol Ahteri**, Ekim 1888.

Tüm bu etkenlerle birlikte özellikle 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Kapadokya'nın eğitim açısından çehresi değişen bazı merkezleri şunlardır:

Kourdonos (Hamamlı): Köyde altı sınıflı 200'e yakın öğrencinin eğitim aldığı bir okul bulunmaktaydı. Türkçeyle karışık Rumca konuşan çocukların Rumcayı tamamen öğrenebilmeleri için İstanbul'da bir eğitim cemiyeti kurulmuştur.⁷³⁸

Ürgüp: 600'e yakın öğrencinin eğitim gördüğü kız, erkek ve anaokulu bulunmaktaydı. Okullar, Ürgüp ve İstanbul'da bulunan iki heyet tarafından idare edilmiştir. Okulların masrafı cemaate ait İstanbul'daki emlakın kirası, yapılan etkinliklerin gelirleri ve bağışlarla sağlanmıştır.⁷³⁹

Agios Konstantinos (Reşadiye): Köyde Türkçe konuşulmasına rağmen, okullar vasıtasıyla Rumca da yaygınlaşmıştır. Birer kız ve erkek okulunda; eski ve yeni Rumcayla birlikte, az düzeyde Fransızca ve Türkçe öğretiliyordu. Mekteplerin masrafı köydeki "Elpis" adlı su kaynağından alınan kira ve bağışlarla karşılanmıştır.⁷⁴⁰

Bor: Karamanlıca kaynakların övgüyle bahsettiği Bor'da birer kız, erkek ve ilköğretim okulu bulunmaktaydı. 200'den fazla öğrencinin okuduğu okullarda, dört erkek ve bir kadın öğretmen görev yapıyordu. Övgüye değer bulunan hususlardan biri; yerli çocukların, eğitim aldıktan sonra köylerine dönerek öğretmenlik yapmalarıdır. İkincisi ise okulların masrafının sadece köylüler tarafından karşılanması ve aynı zamanda başarılı gördükleri öğrencileri İstanbul'da okutmalarıdır.⁷⁴¹

Limnos (Gölcük): Köyde 150'den fazla öğrencinin devam ettiği bir okul bulunmaktaydı. Okulun masrafları cemaate ait tarlaların ve hanın kiralardan sağlanmıştır.⁷⁴²

Gelveri (Güzelyurt): Bir kız ve erkek okulu bulunuyordu. Kız okulunu Gelverili tüccar Prodromos Loukidis yaptırmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren iki eğitim cemiyeti, bu okulların ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁷⁴³

⁷³⁸ X. X. S, "Gourdonos", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 84.

⁷³⁹ Georgios St. Anastasopoulos, "Ürgüp", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 112.

⁷⁴⁰ "Agios Konstantinos", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 159.

⁷⁴¹ "Bor", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s.163.

⁷⁴² "Gölcük", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 165.

⁷⁴³ Axilleus S. Andreadis, "Gelveri", *Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" 1914*, s. 233.

Sazalca: Sazalca okulunun öğretmenliğini 1876 yılına değin köyün papazı üstlenmiştir. İstanbul’da bulunan Sazalcalılar bir cemiyet kurarak, okulu kiliseden ayırmış ve çocuklara Rumca öğretebilecek bir öğretmen görevlendirmişlerdir. 1891 yılında, yine İstanbul’da bulunanlar tarafından köyün okuluyla ilgilenmek üzere bir cemiyet daha kurulmuştur. Okulun masrafını aslen Deneğili (Yeşilburç) olan Mihalaki Pialaoglou üstlenmiş ve kendine ait Deneği ve Çengelköy’deki evlerinin yarısını bu okula hibe etmiştir. Bu nedenle Sazalcalılar, Pialaoglou’na “Megas Evergetis” (büyük bağışçı) unvanını vermiştir.⁷⁴⁴

Misti (Konaklı): Misti köyünde, kız ve erkek karışık 800’den fazla çocuğun eğitimi için yeterli öğretmen bulunmamaktaydı. Karamanlıca kaynaklar Misti halkını, çocuklarının eğitimine önem vermedikleri ve işinin ehli olmayan öğretmenler görevlendirdikleri için eleştirmiştir.⁷⁴⁵

Floita (Suvermez): 300 öğrencinin devam ettiği bir okulda, dört erkek ve iki kadın öğretmen görev yapmaktaydı.⁷⁴⁶

Fertek: 117 öğrencinin eğitim aldığı kız ve erkek karışık bir okulları bulunmaktaydı. Bu okulda, iki kadın ve iki erkek öğretmen eğitim vermiştir. Fertekliler tarafından İstanbul’da kurulmuş olan bir cemiyet, okul için faaliyet göstermiştir.⁷⁴⁷

Germir: İstanbul’da ticaretle uğraşan Germirliler bir eğitim cemiyeti kurmuşlar, Kumkapı’da beş han inşa ederek, bunların senelik kiralarını Germir okullarına bağlamışlardır. Yine Adana’da çalışan Germirliler, bu şehirde bir mülk satın alarak, kirasını Germir okullarına bağlamışlardır. Bu bağışlarla, Germir’deki 300 öğrenci anaokulu, kız okulu, ilköğretim ve ortaokulda ücretsiz olarak eğitim almıştır.⁷⁴⁸

Tavlasun: Köyün tarım ve ticarete elverişsiz olması nedeniyle, erkeklerin büyük kısmı İstanbul ve İzmir’e gitmiş; ailelerini de yanlarına almışlardır. Bu nedenle, Tavlasun nüfusu oldukça azalmıştır. Buna rağmen büyük şehirlerdeki Tavlasunlular

⁷⁴⁴ “Sazalca”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s. 241.

⁷⁴⁵ “Misthi”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s. 243.

⁷⁴⁶ “Floita”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s. 246.

⁷⁴⁷ Fertekana”, *Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1914*, s. 250.

⁷⁴⁸ Kalfoglou, *a.g.e.*, s. 45.

köylerinin eğitimi için yardımda bulunmaya devam etmiştir. Bu yardımlar sayesinde öğrenci sayısı az olmasına rağmen, yirmi öğrencili bir ilkokul, üç sınıflı bir Rum okulu, 15-20 öğrencili bir kız okulu ve erkek okulu bulunuyordu.⁷⁴⁹

Nevşehir: Nevşehir’de bine yakın öğrencinin devam ettiği anaokulu ile kız ve erkek okulu bulunmaktaydı. 16 öğretmenin görev yaptığı bu okullar, Nevşehir ve İstanbul’da bulunan iki heyet tarafından idare edilmiştir. Senelik masrafın küçük bir kısmı cemaate ait Nevşehir’deki emlakın kirası ve vasiyet paralarından; kalanı ise İstanbul’daki Nevşehirliiler tarafından inşa edilmiş büyük bir hanın kirasından karşılanmıştır. Aynı zamanda okulların ihtiyaçlarının karşılanması için 1912’de, İstanbul’daki Nevşehirliiler tarafından “Papa Georgios” adında bir eğitim cemiyeti kurulmuştur.⁷⁵⁰ Bir örnek olması açısından, 19. yüzyılın sonunda Nevşehir okullarında okutulan dersler şunlardır:

Erkek ve kız çocukları için iki ayrı anaokulu (8 yaşına kadar); Din, Dil, Aritmetik, Mantık, Sanat.

İlköğretim (7-12 yaş); Din, Modern Yunanca, Aritmetik, Doğa Tarihi, Coğrafya, Tarih, Mantık, Güzel Yazı, Müzik. Son sınıfta Türkçe ve Fransızca.

Ortaokul (12-16 yaş); Din (İncil tefsiri, Kilise tarihi), Eski ve Modern Yunanca, Matematik, Doğa Tarihi, Astronomi, Ticaret, Genel Tarih (özetlenmiş), Fransızca, Türkçe.

Kız okulu; Din, Yunanca, Matematik, Coğrafya, Özetlenmiş Tarih, Ev Ekonomisi, Mantık, Sanat ve Elishi dersleri.⁷⁵¹

---

⁷⁴⁹ Bu okulda okumuş olan Ioannis Emmanuelidis’e göre ortaokul seviyesinde olan Rum Okulu, lise düzeyinde eğitim vermekteydi. **KMS**, Tavlasun, Ioannis Emmanuelidis.

⁷⁵⁰ G. Mavridis, “Nevşehir”, **Mikrasiatikon Imerologion “O Astir” 1913**, s. 117-118.

⁷⁵¹ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 87-88.

Şekil 12: Nevşehir'deki Rum Okulu (*Mikrasiatikon İmerologion* 1913, s. 115.)

Ancak Karamanlıca kaynaklar, tüm bu gelişmelere rağmen, Kapadokya'da eğitimin diğer bölgelere nazaran geri kaldığını düşünmektedir. Bunun nedenlerinden ilki, Kapadokya halkının fakirliğidir. Ziraatin ve madenciliğin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle, henüz 13-14 yaşında olan erkek çocuklar, okuldan alınarak bir sanat edinmek üzere İstanbul-İzmir gibi şehirlere gönderilmektedir.⁷⁵² Bu noktada esas eleştiri, maddi durumu iyi olduğu halde eğitimi gereksiz gören ailelere yapılmıştır. Bu aileler çocuklarının geleceğini hiç sayarak, her ay evlerine küçük bir para girmesini hesap etmekte ve çocuklarını okuldan almaktadırlar. Bunun sadece maddi imkânların elverişsiz olmasıyla ilgili olmadığı şu şekilde dile getirilmiştir:

“Ya bazı atalar halleri vakitleri hoş olup evlatlarının muavenetine hiç muhtaç değil iken “adam sende, ben okumak mı bilirdim, falan okumak mı bilirdi, para kazanıp adam olmadı mı? Oğlumu daskalos (öğretmen) yahut papaz yapacak değilim ya, bu kadar öğrendiği de elverir” diye evladını cahil ve bu suretle nice iyiliklerden mahrum edenlere ne diyelim? Güya onların itikadınca okumayı yalnız daskaloslar ve papazlar öğrenmeli imiş ve adam olmak para kazanmakla olurmuş.”⁷⁵³

Eğitimin gelişmemesinin bir başka nedeni, görevlendirilen öğretmenlerdir. Okulların yaygınlaşmaya başladığı dönemde, bölgede İstanbul ve Yunanistan'dan gelen öğretmenler görev yapmıştır. Kapadokya dışından öğretmen ithali uzunca bir süre işe yaramamış görünmektedir. Kapadokyalı yazarlar bunun nedenlerini birkaç

⁷⁵² Iordanis Limmidis, “Anadolu’da İlim Niçin İleri Gitmiyor”, **Terakki**, 15 Temmuz 1888, s.76.

⁷⁵³ İlias Emmanuilidis, “Anadolu’da Maarifin Muhafazası”, **Mikrasiatikon İmerologion O Astir** 1913, s. 267.

yönden ele almışlardır. İlk olarak açılan okullarda görevlendirilen öğretmenler, Türkçe bilmediklerinden anadili Türkçe olan öğrencilerle anlaşamamıştır. İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde uygulanan allididaktikon⁷⁵⁴ usulü Kapadokya'ya geldiğinde yeni okullar açılmış ve birçok öğretmen getirilmiştir. Bu usul için hazırlanmış yeni kitaplar toplanan paralarla alınarak öğrencilere dağıtılmıştır. Ancak yapılan masraflara rağmen bir süre sonra cemaat heyetleri bu usulden vazgeçmiştir. Çünkü çocuklarının kilisede Yunanca dini metinleri okuyamadığını görünce, bu usulün işe yaramadığını düşünmüşlerdir. Yani Ortodokslar için asıl önemli olan öğrencilerin Yunanca dini metinleri okuyabilmesi olmuştur. Aynı zamanda, gelen öğretmenlerin dil ve davranışları bölge halkıyla uyuşamamış ve karşılıklı bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. Halk, öğretmenlerin para için köylerinde bulunduğunu düşünürken; öğretmenler ise ders verdikleri çocukların ailelerini küçük görmüştür.⁷⁵⁵

Cemaatlere ait okul, kilise gibi yerlerin idaresi “eforia” adı verilen, cemaatin ileri gelenleri tarafından oluşturulan bir kurul tarafından sağlanmıştır. Bu kurul, okul ve kiliselerin para idaresini de yaptığından bazı yerlerde usulsüzlük iddiaları ile karşılaşmıştır. Örneğin; Nevşehir Zile'sinin eforia üyelerinden üç kişinin, okul için toplanan paralara el koyduğu iddiası yayılmış, hatta bu iddia, Anadolu Ortodoks cemaatlerini tanıtan Yunanca kitaplarda yer almıştır.⁷⁵⁶ Yine Deneği'de kız okulu içerisinde halı ve kumaş dokuma imalathanesi açılmış ve üretim yapılmış, ancak eforia içerisindeki anlaşmazlıklardan dolayı bu imalathane kapatılmıştır.⁷⁵⁷ Sazalcalılar ise okulların masrafının karşılanması için İstanbul'da bir eforia kurmuşlar fakat aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle eforiayı feshetmişlerdir.⁷⁵⁸ Aynı zamanda bazı eforialar, kişiler tarafından gelir kapısı olarak görülmüş; bu kişiler hem okullara ayrılan kaynakları suiistimal etmiş hem de okullara ilmi anlamda katkıda bulunamamıştır.⁷⁵⁹ Bir Aravanlı tarafından İstanbul'daki *Anatoli* gazetesine yollanan şikâyet mektubunda, İstanbul'da Aravan okulları için toplanan kiranın 3-4 senedir

---

⁷⁵⁴ Karşılıklı öğretmeye dayalı eğitim-öğretim metodu.

⁷⁵⁵ Kalfoglou, **a.g.e.**, s. 93-94.

⁷⁵⁶ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 93.

⁷⁵⁷ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 109.

⁷⁵⁸ Ioannidis, **a.g.e.**, s. 123.

⁷⁵⁹ Limnidis, “a.g.m”, **Terakki**, s. 77.

yollanmadığı, bunun devam etmesi halinde bu kişilerin isimlerinin birer birer ilan edileceği tehdidinde bulunulmuştur.

Karamanlıca basının eforialarla ilgili bir başka eleştirisi, bunların birbirleriyle iletişim içerisinde olmamasıdır. Bir bölge okuluna ait yerel eforia üyeleri daha çok küçük hesaplar yaparak birbirleriyle kavga içerisine girerken; o bölgeye ait İstanbul'da bulunan eforia üyeleri ise şahsi işlerinden dolayı okullara hizmet etmemiştir. Örneğin tiyatro gibi etkinlikler okulların masraflarını karşılamada önemli bir kaynak olmasına rağmen, bazı üyeler böyle bir etkinliği düzenleyecek vakit bulamayıp “Hükümetin izin vermediği” bahanesini ileri sürmüşlerdir.⁷⁶⁰

1897 yılında Kapadokya okullarıyla ilgili kaleme alınan bir yazıda; Kayseri Endürlük ve Agios Dimitrios'ta öğretmenler nedeniyle cemaat içinde anlaşmazlık yaşandığı ve eğitimin aksadığı haberi verilmiştir. Buna göre, eforialarda görev alan bazı kişiler, daha az ücret ödemek için “*cahil*” hocalar tutmuş ve bunu yaparken de halkın fakirliğini öne sürmüştür. “*Cahil*” hocaların ise bölgenin ileri gelenleriyle ilişki kurarak yerlerinde tutunmaya çalıştıkları belirtilmiştir.⁷⁶¹ Birçok yazıda Anadolu'da eğitimde sıkıntıların olduğu dile getirilmekle birlikte, geçmişe göre ilerleme kaydedildiği dile getirilmektedir. Ancak bahsedilen yazıda gelenekçi bir bakış açısıyla yaklaşarak, bunun tam tersi savunulmuştur. Yazıya göre, gösterişli okullardan mezun olan yeni öğretmenler –eski öğretmenlerin aksine- halktan kopuk yaşamaktadırlar. Pazar ve bayram günleri kiliselere giderek halkla bütünleşmeyi düşünmemektedirler. Bunun yanı sıra, okudukları okullara rağmen kaliteli bir eğitim verememektedirler. Yeni öğretmenlerin verdiği eğitim nedeniyle, 4-5 yaşında okula başlayan bir çocuk, 14 senelik eğitiminin sonunda Londra'nın yerini harita üzerinde göstermesi istendiğinde Çin gibi bir yeri göstermektedir.⁷⁶² Öğretmen kalitesinin düşmesi, aynı zamanda, öğretmenlerin halk arasındaki konumlarını da zayıflatmıştır.⁷⁶³ Okullara getirilen

---

⁷⁶⁰ Har. B. Akkogiounis, “Mekteplerimiz: Halimize Bir Nazar”, **Aktis**, 30 Ocak 1914. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Rumlar tarafından iletilen bu taleplere verilen izinler yer almaktadır. Beyoğlu'nda Rum okulları yararına düzenlenen tiyatro oyunlarının zararlı olup olmadığını incelemek üzere bir komisyon bulunmaktaydı. Bkz: **BOA, MKT.MHM, (Mekatib-i Mühimme Kalemi)**, 501-44, H-27-04-1308. Ürgüp Rum Okulları yararına, Beyoğlu Tepebaşı Tiyatrosu'nda bir tiyatro tertibine izin verildiğine dair 30.01.1324 tarihli belge için bkz: **BOA, ZB**, 340-9, R-30-01-1324.

⁷⁶¹ Ioannis P. Kalfoglou, “Mekteplerimiz”, **Anatoli**, 2 Eylül 1897.

⁷⁶² Kalfoglou, “a.g.m”, **Anatoli**, 2 Eylül 1897.

⁷⁶³ Kalfoglou önceki yıllarda öğretmenlerin halk arasındaki konumlarına yönelik şöyle bir örnek vermiştir:

öğretmenlerin seçiminin gayri ciddi yapılması da bu durumu kanıtlamaktadır. Buna göre, eforia mensubu İstanbul'a gelip, Galata veya Zindankapı'da herhangi bir kitapçıya girerek öğretmen isteğini dile getirmekte ve öğretmen adaylarını niteliğinden ziyade istediği ücrete göre seçmektedir.⁷⁶⁴

Osmanlı Rumları arasında 19. yüzyılın ortasından itibaren kız çocuklarının eğitimi önem kazanmıştır. Özellikle İzmir, İstanbul, Selanik, Trabzon gibi şehirlerde birinci ve ikinci seviye okullarla birlikte öğretmen akademileri açılmıştır.⁷⁶⁵ Ancak Kapadokya Ortodoksları arasında, kızların eğitimi konusundaki muhafazakâr görüş hâkim olmaya devam etmiştir. Bu düşünceye göre, kızların iyi bir ev hanımı ve anne olmayı öğrenmesi dışında bir eğitime ihtiyacı yoktur.⁷⁶⁶ Zaten kız çocukları genellikle okulda olmaları gereken, 12-15 yaş aralığında evlendirilmişlerdir.⁷⁶⁷ Eğitimli aileler dahi kızlarını okutmanın “günah” olduğu düşüncesini taşımışlardır.⁷⁶⁸

Karamanlıca basın kaleme aldığı yazılarla, kız çocuklarının eğitimini teşvik etmiştir. Anadolu Rumluğunun gelişmesi için kadınların eğitiminin özel bir yeri olduğu düşünülmüş ve anaokulundan başlanarak kız okulları ve yurtların inşa edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.⁷⁶⁹ Bunların yanı sıra Türkçe konuşan Ortodoksların besleme ve sütanesi gibi kişileri seçerken, bu kişilerin Rum olmasına dikkat edilmesi ve batıda yaşayıp Rumca konuşan Rumlarla evlilik yapılması tavsiye edilmiştir.⁷⁷⁰

Karamanlıca basına göre, halkın eğitime önem vermemesinin bir başka göstergesi Karamanlıca süreli yayınların azlığıdır. Halk, Karamanlıca gazete, dergi ve

---

–Evladım kapı çalındı. Bak gör kimdir? –Duo anthropoi kai enas daskalos (İki adam ve bir öğretmen). Kalfoglou, “a.g.m”, **Anatoli**, 17 Aralık 1897.

⁷⁶⁴ Kalfoglou, “a.g.m”, **Anatoli**, 17 Aralık 1897.

⁷⁶⁵ Kız çocuklarının eğitimiyle ilgili 19. Yüzyıldaki gelişmeler ile ilgili olarak bkz: Haris Eksertzoglou, **“Kaybedilmiş Memleketler” Osmanlı İmparatorluğundaki Rumların Toplumsal ve Kültürel Bir Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2015, s. 190-280.

⁷⁶⁶ Kelekidou, **a.g.e**, s. 95.

⁷⁶⁷ Kapadokyalı kızlar, evlilikleriyle birlikte sınırlı bir yaşama başlıyorlardı. Kocaları İstanbul'a çalışmaya giden kızlar; dul gibi giyiniyor, nadiren dışarı çıkıyor ve dışarı çıktıklarında genellikle kiliseye ve ebeveynlerine gidiyorlardı. Eğlencelerde yalnız başlarına oynayıp, melankolik ve gurbete dair şarkılar söylüyorlardı. Gelveri kadınlarının söylediği bu türden bir şarkının sözlerinin bir kısmı şöyledir: “...Efendim, sen gideli on yılı geçti/diktiğin fidanlar meyve verdi/senle giden efendiler geri döndü/Acele et efendim artık dayanamıyorum...”. Bkz: Karatza, **a.g.e**, 291.

⁷⁶⁸ Agios Konstantinos köyünden Despina Kakoula, bu durumun bir örneğidir. 1872 doğumlu Kakoula, babası öğretmen olmasına rağmen hiç okula gitmemiştir. Bunun nedeninin, babasının bir kızın okula gitmesinin büyük bir günah olduğunu düşünmesi olarak açıklamıştır. Kakoula, 11 yaşında evlendirilmiştir. Bkz: **KMS**, Ai Konstantinos, Despina Kakoula.

⁷⁶⁹ K. K. Kozmidis, “Oikotrofeia Oikogeneiaka [Aile Yurtları]”, **Arete**, t.o (1912), s. 155-157.

⁷⁷⁰ “Anadolu'daki Rumluk,” **Arete [Fazilet]**, t.o (1912), s. 296.

kitaplara ilgisiz kaldığından çok zor şartlar altında yayın yapılabildiği dile getirilmiştir. Bu ilgisizlik nedeniyle birçok gazete ve dergi, kısa sürede yayın hayatına veda etmiştir. 1899 yılında bir gazete okuyucusu *Anatoli* gazetesinin sürekli olarak abonelik bedellerinin ödenmesi çağrısı yapması üzerine bir mektup kaleme almıştır. Afyonkarahisar'dan gelen mektupta, Anadolu'nun eğitimsizlikten, Protestan misyonerlerden şikâyet ettiğini ancak içeriğiyle çok faydalı olan *Anatoli* gazetesini okumanın da bir eğitim olduğunu belirtmiştir. Ancak Anadolu'lular gazeteye bu gözle bakmayıp, para vermeyi gereksiz bir masraf olarak görmektedirler. Sayıları bir milyonu geçen Anadolu'nun bir gazetesinin ayakta kalmasını sağlayamamasının utanç verici bir durum olduğu dile getirilmiştir.⁷⁷¹

Aktis gazetesi sahibi N. I. Kamalakidis, 1913 yılında maddi yetersizlikler nedeniyle günlük olan gazetesini, haftalık gazeteye çevirmiştir. Anadolu'lulara sitem ettiği yazısında “bin kuruşluk bir dava için 300 kuruş avukat tutarlarken, manevi avukatları olan Karamanlıca gazetelere 10 kuruş bile vermemelerinin” nedenini sormuştur. Ancak hemşerilerinden hak ettiği ilgiyi görmesi durumunda eski usulüne dönebileceğini belirtmiştir.⁷⁷² Aynı sayıda Anadolu'lulara hitaben kaleme alınan sivri ve esprili bir yazıda ise aynı eleştiri dile getirilmiştir:

“...Görüyorum sizi de, geniş geniş bir hafta vaktimiz var. Ben okurum, bizim oğlan da okur, memlekete gönderirim bizim avrat da okur, babası olacak kokmuş kaynatam da okur, sonra da yine geri getirir on paraya satıcıya geri veririm deyin de bu uğurda çekilen emek, sarf olan vakit de boşa gitsin. Arnavut'un dediği gibi more insaf. Başka lisanda çıkan gazeteler kaçır tane var da, koskoca bütün bir Anadolu'lular iki gazeteyi idare edemiyoruz...”⁷⁷³

Karamanlıca basının ilgi görmediği şikâyeti, Türkiye'den ayrılana değin devam etmiştir. 1922 tarihine ait bir yazıda aynı sorun dile getirilmiştir. 1850 yılında yayımlanmaya başlayan *Anatoli* gazetesinin devamı niteliğindeki *Nea Anatoli* gazetesi 1850'den beri Anadolu Rumluğunu eğitmelerine ve aydınlatmalarına rağmen hala hak ettikleri değerin verilmediğinden şikâyet etmiştir. Gazetenin seksen yıllık amacının okuyucularına Türkçe değil Rumca öğretmek olduğunu ve abone defterlerine bakıldığında, gazeteye abone olan hiçbir babanın oğlunun aboneliğe devam etmemesinin başarılı olunduğunun göstergesi olduğu yazılmıştır. Çünkü eğitimi teşvik

⁷⁷¹ “Anatoli Gazetesi ve Hemşerileri”, *Anatoli*, 6 Nisan 1899.

⁷⁷² N. I. Kamalakidis, “Hakiki Bir Mazeret”, *Aktis*, 10 Ocak 1913.

⁷⁷³ Fitne, “Letaif”, *Aktis*, 10 Ocak 1913.

eden gazete sayesinde okuyucular Rumcaya yönelmeye, önem vermeye başlamıştır. Gazete bu durumdan memnun olmakla birlikte, Türkçe konuşan büyük bir kesimin var olmaya devam etmesinden dolayı görevini hala tamamlamadığını düşünmektedir. Bu nedenle artık ihtiyacı olmasa dahi hemşerilerine yardım etme düşüncesiyle gazeteye abone olunması istenmiştir.⁷⁷⁴ Bunun yanı sıra İstanbul'da ticaretle uğraşan ve hayli varlıklı olan birçok Anadolu lu bulunmasına rağmen bunların Rumca konuşmayı öğrenmeleriyle birlikte kendi memleketlerini unutmalarından yakınılmıştır. İstanbul'daki zengin Anadolu luların nikâh veya ölüm ilanlarını, İstanbul'da bulunan birkaç Rumca gazeteye birden verirken, tek Karamanlıca gazeteyi gözden kaçırmaları eleştirilmiş, yıllarca yapılmış hizmete karşın bir minnet göstergesi olarak Karamanlıca gazetenin de unutulmaması istenmiştir:

“...Anatoli gazetesinin varlığından haberdar değilmişler gibi hiç akıllarına getirmiyorlar. Hâlbuki kendileri değilse bile pederleri ve dedeleri bu gazete sayesinde dünyayı Konya'yı anlamışlar, evlatlarının tahsil ve terbiyesine çalışmışlardır. Anatoli gazetesine yapılacak bu ufak hizmet onun üç çeyrek asırdan beri millete yaptığı hizmetlere ufak bir karşılık, adeta bir şükran vazifesi ve aynı zamanda diğer hemşeriler için henüz varlığına lüzum görülen bir gazetenin hayatını sürdürmesini sağlayacaktır.”⁷⁷⁵

2.3.3. Diğer Gayrimüslim Topluluklarla İlişkileri

Karamanlıca basında Osmanlı Devleti'nin diğer Gayrimüslim unsurlarına karşı bahsedilen üç dönemde farklı bir yaklaşım olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl sonlarında Ermeni ayrılıkçılara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alınırken, Büyük Taarruz ve sonrasında bakıldığında Ermeni iddialarına olumlu bir şekilde yaklaşmıştır. Karamanlıca basının Yahudilere karşı olumsuz bir tavrı bulunmakla birlikte bu bakış açısı zamanla daha da sertleşmiştir.

19. yüzyılın sonunda, Osmanlı Ermenilerinden daha çok ayrılıkçı terör faaliyetleri nedeniyle bahsedilmiş ve Ermeniler eleştirilmiştir.⁷⁷⁶ Ermeni çeteciler

⁷⁷⁴ Bir İki Söz, **Nea Anatoli**, 20 Ağustos 1922.

⁷⁷⁵ “Bir İki Söz”, **Nea Anatoli**, 21 Ağustos 1922.

⁷⁷⁶ İkinci Abdülhamit döneminde Ermeniler ile ilgili olarak bkz: Bilal Şimşir, **Ermeni Meselesi 1774-2005**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2005. Ayrıca bkz: Fikrettin Yavuz, **Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü: 1896 Osmanlı Bankası Baskını**, TTK Yayınları, Ankara: 2015.

Anatoli gazetesi tarafından *yaramaz*,⁷⁷⁷ *serseri*,⁷⁷⁸ *fesat*,⁷⁷⁹ *şaki*,⁷⁸⁰ *karışıkçı*⁷⁸¹ olarak adlandırılmıştır.

18 Ağustos 1897’de Ermeni teröristler İstanbul’da üç noktaya saldırı yapmaya teşebbüs etmiştir. Bab-ı Ali’de gerçekleştirilen bombalı saldırıda bir kişi hayatını kaybetmiştir. İkincisinde Galatasaray Karakolu hedef alınmış, ancak Ermeni terörist bu planını gerçekleştirememiş ve firar etmek isterken yakalanmıştır. Osmanlı Bankası önünde eşzamanlı olarak gerçekleştirilmek istenen üçüncü saldırı ise teröristin dinamitleri ateşleyemeden yakalanmasıyla atlatılabilmektedir.⁷⁸² Bu olayın ardından *Anatoli* gazetesi Ermeni Patriğinin Dâhiliye Nazırı ile saatlerce görüşüğünü, bu görüşmenin ardından Patrikhane kilisesinde toplanan Ermenilere ülkeyi karıştırmak isteyenlere uymamalarını nasihat ettiğini aktarmıştır.⁷⁸³ Bu olayla ilgili görülen on Ermeni’nin yargılandığı ve bunlardan Karabet, Karagöz ve Misak adlı üç Kayserilinin olayın teşvikçileri olduğu iddiası yine gazetede dile getirilmiştir.⁷⁸⁴

Anadolu’da terör faaliyetlerinde bulunan Ermenilere yönelik haber ve eleştiriler gazete sütunlarında zaman zaman yer almıştır. Bu haberlerde Ermeni çeteciler; Ermeni milleti arasında “*fesat tohumu saçan eşkıyalar*” olarak nitelendirilmiştir. Bunların insanları öldürdüğü ve Anadolu halkının namuslarına kastettikleri belirtilmiştir. 9 Kasım 1897 tarihli habere göre Tokat, Amasya, Canik livalarında eşkıyalık yapan Ermeni çetecilerinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise tutuklanmıştır. Kaçabilenlerin ise, uzun süre saklanamayacaklarını anlayıp devletin affını kazanabilmek için teslim oldukları haberi verilmiştir. Yine Hamidiye kazasında eşkıyalık yapan Ermeni çetecilerin tamamen tutuklandığı ve halkın eşkıya saldırılarından kurtarıldığı aktarılmıştır. Aynı tarihli başka bir habere göre, Hınçak komitesi üyesi olan bazı kişilerin komiteye ait tehdit mektuplarını taşıdıkları ve cinayetten şüpheli görülen Sivaslı aşçı Martiros, kilise kandilcisi Serkis ve Harputlu

⁷⁷⁷ “Ermeniler”, *Anatoli*, 12 Ağustos 1897.

⁷⁷⁸ “Muhakeme”, *Anatoli*, 22 Ağustos 1897.

⁷⁷⁹ “Muhakeme”, *Anatoli*, 22 Ağustos 1897.

⁷⁸⁰ “Ermeniler”, *Anatoli*, 28 Ekim 1897.

⁷⁸¹ “Ermeniler”, *Anatoli*, 13 Aralık 1897.

⁷⁸² Kemalettin Kuzucu, “Ermeni Terörünün 19. Yüzyılda İstanbul’daki Son Hamlesi: 1897 Olayları ve Düşündürdükleri”, *Yeni Türkiye –Ermeni Meselesi Özel Sayısı II-*, S. 61, Eylül-Aralık 2014, s. 1566.

⁷⁸³ “Ermeniler”, *Anatoli*, 12 Ağustos 1897.

⁷⁸⁴ “Muhakeme”, *Anatoli*, 22 Ağustos 1897.

veya Bitlisli olduğu düşünölen 26 yaşlarındaki Ohannes'in on güne kadar teslim olmamaları halinde cezalarının verileceği duyurulmuştur.⁷⁸⁵

Anatoli gazetesi, 25 Aralık 1897 tarihli sayısında Amerikalı gazetecilerin Anadolu seyahatlerinden alıntılar yapmıştır. Alınan kısımların Ermeni meselesiyle ilgili olduğu görölmektedir. Buna göre Ermeni teröristler Fransa, İngiltere ve İsviçre gibi Avrupalı Devletlerin merkezlerinde himaye edilmektedir. Anadolu Ermenilerine, bu ayrılıkçı fikirlere kapılmaları halinde Türkiye idaresindeki rahatlarını kaybedecekleri uyarısı yapılmıştır:

*“...Ermeni karışıkçaların rüyası bir hatadır. Ermenilerde bunu pekâlâ biliyorlar. Ermeniler Türkiye'nin idaresi ile rahat yaşıyorlar. Eğer karışıklık çıkarmaya arzukeş olan reziller ortaya çıkıp da asayışı bozmamış ve halkı taciz etmemiş olsaydılar; Türklerin her türlü lütuf muamelesine ilelebet mazhar olacaklardı...”*⁷⁸⁶

Yabancı gazetelerde Osmanlı Devleti'nin Anadolu Ermenilerine baskıda bulunduğuna dair yer almış olan haberler *Anatoli* sütunlarında yalanlanmıştır. Bunlardan birine göre İngiliz gazeteleri Van ve Bitlis vilayetlerindeki Ermenilerin zorla Müslümanlaştırıldığını yazmıştır. Bu iddiada bulunanlar gazete tarafından *bedhah* yani kötü niyetli olarak nitelendirilmiştir.⁷⁸⁷

Anatoli gazetesinde Osmanlı Yahudileri ile ilgili herhangi bir habere rastlanmamıştır. Gazete Osmanlı-Yunan Savaşı'nın yaşandığı Teselya'da bulunan Yahudilerle ilgili olarak birkaç eleştirel yazıya yer vermiştir. Bu yazılardan Yahudi azınlıkla Yunanistan arasındaki meselelerde Yunanistan'ın desteklendiği görölmektedir. Bu bölgedeki Yahudilerin Rumca konuştukları, çoğunlukla ticaret, kunduracılık, marangozluk ve nalbantlıkla uğraştıkları bilgisi verildikten sonra; Teselya'daki savaşın ardından sayılarının azaldığı belirtilmiştir. Bu azalmanın nedeni olarak Teselya Yahudilerinin savaş sırasında Yunanlara karşı olumsuz bir tutum sergilemelerini gösterilmiştir.⁷⁸⁸ Bu nedenle Teselya Yahudileri Yunanistan'a ihanet etmekle suçlanmıştır.⁷⁸⁹

Balkan Savaşları'nın yaşandığı yıllara gelindiğinde, Ermenilerin zaman zaman eleştirildiği ancak bununla birlikte özellikle Türk basınına karşı savunuldukları

⁷⁸⁵ “Ermeniler”, *Anatoli*, 28 Ekim 1897.

⁷⁸⁶ “Ermeniler”, *Anatoli*, 13 Aralık 1897.

⁷⁸⁷ “Ermeniler”, *Anatoli*, 26 Şubat 1898.

⁷⁸⁸ “Teselya Yahudileri”, *Anatoli*, 2 Temmuz 1898.

⁷⁸⁹ “Yunanistan”, *Anatoli*, 29 Aralık 1898.

görülmektedir.⁷⁹⁰ Yahudiler ile ilgili olarak herhangi bir haber ve değerlendirmeye rastlanmamıştır.

Birinci Balkan Savaşı sırasında Ermeniler tarafından gerçekleştirilen terör faaliyetlerinde Rusya'nın parmağı olduğu söylentilerine yönelik *Aktis* gazetesi tarafından yorum yapılmıştır. *Aktis* yazarı Kamalakidis, ülkenin savaş içerisinde olduğu bu dönemde böyle bir iç meselenin ortaya çıkmasının yanlış olduğunu belirtmiştir.⁷⁹¹ Yine Balkan Savaşları sırasında Tekirdağ'da bazı Ermenilerin, Bulgar memurlarıyla birleşerek halka baskı yaptıkları için askeri mahkemeye sevk edildikleri aktarılmıştır.⁷⁹² Gazete, daha sonra bu olayın Türk basını tarafından büyütüldüğünden yakınmıştır. 10-15 kişi suçlu bulunarak idam edilmişken, Türk basını bu sayıyı 150-200'e çıkarmış ve Rumların da olayın içerisinde olduğu yazılmıştır. Ermenice ve Rumca basının bu iddialara karşılık vermesi üzerine İstanbul Muhafızlığı, bölgede yapılan tahkikat kesinleşinceye kadar konuyla ilgili yayın yasağı koymuştur. *Aktis*, yalan haberlerin büyütülmesinden dolayı, koyulan yasağı yerinde bulmuştur.⁷⁹³

Büyük Taarruz ve sonrasında özellikle Yahudilerle ilgili olarak olumsuz yazılar yayımlandığı dikkati çekmektedir.⁷⁹⁴ Genel olarak Yahudilerin güvenilmez bir millet olduğu iması yapılmıştır. Bunlardan birine göre 10 Eylül'de İstanbul'da Türk ordusunun zaferi nedeniyle halk, sokaklara dökülmüş ve sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Bu gösteriler sırasında bazı Hristiyanların ev ve dükkânları taşlanmıştır. Halkın içerisinde çok sayıda Yahudi'nin de bulunduğu belirtilmiştir. Gazeteye göre,

---

⁷⁹⁰ İkinci Meşrutiyet Dönemi Ermeniler ile ilgili olarak bkz: Gaidz F. Minassian-Arsen Avagyan, **Ermeniler ve İttihat Terakki**, Çev: Mutlucan Şahan-Ludmilla Denisenko, Aras Yayıncılık, İstanbul: 2013. Naci Şahan, **Osmanlı Ermenileri ve İkinci Meşrutiyet**, Çizgi Kitabevi, Konya: 2015.

⁷⁹¹ N.I.K, "Ahval-i Dâhiliye" **Aktis**, 11 Nisan 1913, s. 106.

⁷⁹² N.I.Kamakidis, "Ahval-i Siyasiye", **Aktis**, 5 Temmuz 1913, s. 202. Balkan Savaşları sırasında Bulgar ordusunda, Türkiye'ye karşı savaşmış Ermeniler için bkz: Suzan Ertürk, "I. Balkan Savaşı'nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, Kış 2012, s. 121-140.

⁷⁹³ Fitne, yasağın konulmasının söylentilerin büyümesini engellemiş olduğuna dair düşüncesini bir hikâyeyle örneklendirmiştir: "*Bir İslam bir de Acem yarenlik ederken, Acem memleketlerinin gayet mahsuldar olduğunu ve Tahran'da Aya Sofya camisinin kubbesi cesametinde karpuz bittiğini söylemiş. Martavalın pek kubbeli kaçtığını anlayan Osmanlı, arkadaşının sözünü keserek: -Bizim Stambol'da[İstanbul] Vlanga'da da[Yenikapı] öyle hıyar biter ki, kökü Vlanga'dan başlar Üsküdar tarihiyle Trabzon'a oradan Erzurum, Diyarbekir Rusya hududunu geçerek... Demesi üzerine Acem: -Ay oğul, sen nere kadar gidiyorsun! Pek uzadın demiş. Osmanlı'da cevaben: -Arkadaş ya sen de karpuzunu biraz küçült, değil ise ben de hıyarımızı İran'a kadar uzatacağım demiş". Fitne, "Letâif", **Aktis**, 18 Temmuz 1913, s. 223.*

⁷⁹⁴ Milli Mücadele Dönemi Yahudiler ile ilgili olarak bkz: Vedat Tüfekçi, **Milli Mücadele'de Türkiye Yahudileri**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul: 2016. Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, Kapı Yayınları, İstanbul: 2008.

bu Yahudiler “*gelene ağam gidene paşam*” düsturuyla yaşadıklarından, onlar için kazananın kim olduğunun önemi bulunmamaktadır.⁷⁹⁵ Yine başka bir yazıda gösteriler sırasındaki tutumları nedeniyle Yahudiler eleştirilmiştir. Yahudiler bu gösterilerde Rumluk ve Yunanlık duygularını incitecek sloganlar atmışlardır. *Nea Anatoli*, Türkiye Yahudilerinin Yunanistan’daki soydaşlarının nasıl yaşadıklarını düşünerek hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca Yahudilere zamanın koşullarının değişebileceği hatırlatılmış ve Türklere yaklaşırken bunu akıllarında tutmaları istenmiştir.⁷⁹⁶

Nea Anatoli, bu tavırlarına rağmen aslında Türklerin de Yahudilere güvenmediğini öne sürmüştür. Buna göre İzmir’in Yunan işgalinde olduğu üç buçuk yıl boyunca tüm sıkıntıyı Müslümanlar yaşamıştır. Yahudiler ise “*herkese hoş görünmekteki kabiliyetleri*” sayesinde günlük yaşantılarında hiçbir kayba uğramamışlardır. Hatta ticarete daha da ileri gitmişlerdir. Yunan işgal yönetimiyle iyi geçinmek için ev ve dükkânlarını mavi beyaza boyamışlar ve buralara mutlaka Yunan bayrağı asmışlardır. Yunan ordusu için sokaklarda dolaşıp yardım toplayan heyetlere kendi aralarından memur tayin etmişlerdir. Yunanların her töreninde çocuklarını Yunan kıyafetleriyle giydirmiş ve bandolarını bu törenlere göndermişlerdir. Türklerle sıkı bir ilişki içerisinde olup, birlikte hareket eden Yahudiler de olmasına rağmen bunlar azınlıkta kalmıştır. Bir not düşülerek Hayım Nahum⁷⁹⁷ ve Avram Galanti⁷⁹⁸ gibi kişilerin bu yazıyı okumaları tavsiyesinde bulunulmuştur.⁷⁹⁹

Diğer yandan Yahudi milleti Hahambaşı Becerano Efendi⁸⁰⁰ için alaycı bir yazı kaleme alınmıştır. Gazeteye göre Becerano Efendi boş zamanlarını değerlendirmek

⁷⁹⁵ “...bunlar için Zito o Venizelos yaşasın Mustafa Kemal veya Hurra Lenin demelerinin bir farkı yoktur...” “Pazar Tezahüratları”, *Nea Anatoli*, 30 Ağustos 1922.

⁷⁹⁶ “Diğerleri”, *Nea Anatoli*, 1 Eylül 1922.

⁷⁹⁷ Hayım Nahum: Osmanlı Döneminin son hahambaşıdır. Milli Mücadele esnasında Yunan yönetimi yerine Türk idaresinin devamını savunmuştur. Milli Mücadele esnasında dış basına verdiği röportajlarda Mustafa Kemal Paşa’yı destekleyen beyanatlarda bulunmuştur. Lozan Konferansı’nda Türk heyetine destek vermiştir. Geniş bilgi için; Kemal Arı, “Kurtuluş Savaşı’nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi”, **Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II (Sunulmayan Bildiriler)**, Ankara: Genelkurmay Basım evi, 2003, s. 43-57.

⁷⁹⁸ Avram Galanti: (1873-1961) Yahudi asıllı eğitimci, yazar ve siyaset adamıdır. Mondros Mütarekesi’nden sonra Yahudi milletinin Osmanlı Devleti’ne bağlılıkları üzerine yazılar yazmıştır. Milli Mücadele yıllarında yabancı gazetelerin çevirilerini Ankara’ya iletmiştir. 1943 yılında Niğe Milletvekili olarak TBMM’ye girmiştir. Rıfat N. Bali, “Avram Galanti”, **DİA**, Cilt:13, s. 296.

⁷⁹⁹ “İzmir Musevileri”, 5 Eylül 1922 (23 Eylül 1922).

⁸⁰⁰ Haim Moşe Becerano: (1846-?) 1909’da Edirne hahambaşlığı görevine getirilmiş, Nisan 1920’de ise İstanbul hahambaşı olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2010.

için yeni bir iş bulmuştur. Önemli kişiler ve olaylar için bir tarih uydurmaktadır. Refet Paşa'yı ziyaret eden Becerano, oradaki Türk gazetecilere yeni bir tarih keşfettiğini söylemiştir. Buna göre Refet adı ebced hesabı ile 681 iken *Trakya bizim* ibaresi de 681 etmektedir. Bu vesileyle Refet Paşa'nın Trakya'ya gönderilmesinde ilahi bir hikmet olduğunu belirtmiştir. Gazete Becerano Efendi'ye seslenerek, olayın gerçekleşmesinden sonra tarihi bulmanın anlamsız olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰¹

Milli Mücadele esnasında Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi ile bir mukavele yaparak tüm siyasi meselelerde ortak hareket etme kararı almıştır.⁸⁰² Buna paralel olarak *Nea Anatoli*'nin de Ermeni milletiyle ilgili olarak olumlu yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Yunan ordusunun yenilgisinin ardından Ermeni milleti ve basınına, Rum milletinin yanında olduğu ve kardeşçe hisler dile getirdiği için, teşekkür edilmiştir. *Nea Anatoli* iki milletin mutlulukta ve felakette hep birlikte olup, aynı kaderi yaşadığını belirtmiştir. Gazeteye göre iki millet Anadolu'da medeniyetin öncüleri olup, medeniyet için en fazla kurban verenlerdir. İkisinin tarihi yüzyıllardır birbirine karışmış ve hala da aynı şekilde devam etmektedir.⁸⁰³

2.4. Papa Eftim ve Türk Ortodoks Patrikhanesi

Yunan ordusuna destek veren Anadolu Türkçe konuşan Ortodokslar, yaptıkları yayımlarla bu desteği ortaya koymuştur. Buna karşılık Milli Mücadele esnasında bu safta yer almayan Türk ordusunu destekleyen bir hareket doğmuştur. Papa Eftim önderliğindeki bu hareket, Fener Patrikhanesi'nden bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulmasına değin uzanmıştır.

Papa Eftim (Pavlos Karahisaridis) 1884 yılında Yozgat'a bağlı Akdağmadeni'nde dünyaya gelmiştir. 21 yaşında ruhban mesleğine girmiştir. 1915 yılında papaz seçilen Eftim, 1918'de Keskin Metropolit Vekili olarak atanmıştır. Yunan işgali sırasında bu görevine devam eden Eftim, bu esnada Fener

⁸⁰¹ Satanos, "Hahambaşı", *Nea Anatoli*, 13 Ekim 1922.

⁸⁰² *TİTE Arşivi*, nr.1942 K49, B153.

⁸⁰³ "Ermeniler", *Nea Anatoli*, 1 Eylül 1922. Milli Mücadele esnasında Ermeni-Rum işbirliği ile ilgili olarak bkz: Mustafa Toker, "Milli Mücadelede Rum-Ermeni İşbirliği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 213-217. Bülent Atalay, "Türk İstiklâl Savaşı Dönemi'nde Rum-Ermeni İşbirliği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIV, S.70, Mart 2008.

Patrikhanesi'nin bazı faaliyetlerinden rahatsız olmuştur.⁸⁰⁴ Başlangıcından itibaren Milli Mücadele'ye destek veren Papa Eftim, 1919 yılında bulunduğu bölgedeki Rumların Hükümet aleyhine faaliyette bulduklarını bildirmiştir.⁸⁰⁵ Kongrelerle Milli Mücadele'nin varlık kazanması üzerine Keskin'de bir miting düzenleyerek İstanbul Hükümetiyle ilgisini kestiğini ve sadece Mustafa Kemal'den emir alabileceğini duyurmuştur.⁸⁰⁶ Patrikhane ile ilişkileri kesilmeye götüren olay ise son Osmanlı Meclisi seçimleri olmuştur. Patrikhane'den Anadolu Ortodokslarının artık Türklere tabi olmadığı bu nedenle Hükümet seçimleri gibi Türklerin iç işlerine yönelik faaliyetlerine katılmamaları doğrultusunda bir emir gelmiştir. Bunun üzerine Eftim, cemaatinin desteğiyle bu emri protesto etmiş ve son Osmanlı Meclisi seçimlerine cemaatiyle birlikte katılmıştır. Patrikhane ise Sadarete başvurarak Eftim'in İstanbul'a getirilmesini istemiştir:

“..Bizi oradan kaldırarak hile ile İstanbul'a getirip teslim zorladılar. Muvaffak olamayınca Sadarete bir tezkere yazılarak İstanbul'a ihzarımız talep edilmiş. O sırada Ankara'da Muhiddin Paşa vardı. Bu emir bana tebliğ edilmekle beraber o sırada doğan Milli Mücadele hareketince infaz-ı nazara alınmadı...”

Görüldüğü gibi, Ankara Valisi'ne ulaştırılan bu talep, Eftim'in Milli Mücadele'ye olan yakınlığı nedeniyle sonuca ulaşmamıştır.⁸⁰⁷

Papa Eftim Milli Mücadele esnasında etkili olabildiği bölgelerde Yunan yayılmacılığı için faaliyet gösteren Rum çetelerini engellemeye çalışmıştır. Sivil ve papazlardan oluşan bir heyet oluşturarak Yozgat civarında bulunan Pontus çetecilerinin silah bırakmaları için ikna çalışmalarında bulunmuş ve başarılı olmuştur.⁸⁰⁸ Aynı zamanda Türk ve Ortodoksların çatışmalarını engellemeye çalışmıştır. Bunda da başarılı olduğu Aralık 1921-Ocak 1922'de Türkiye'ye gelen Sovyet Kızıl Ordu komutanlarından Frunze'nin izlenimlerinden anlaşılabilir. Diğer bölgelerde, Türk ve Rumlar arasında çatışmalara tanık olmuş olan Frunze, Papa

---

⁸⁰⁴ “...Patrikhane Anadolu'ya para gönderiyordu. O meyanda bana da geldi. Lakin ben işde bir melanet sezdiğim için gelen para ile kilisenin hamamını yapturdum... Bu cins meblağdan memleketim olan Akdağmadeni'ne de gönderildiğini haber aldım. Oraya hemen aldanmamalarını bildirdim. Fesada kapılmamalarını tavsiye ettim.” Bkz: “Papa Eftim Patrikhane'ye Cevap Veriyor”, **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 30 Temmuz 1922 (12 Ağustos 1338), s. 22.

⁸⁰⁵ **BOA, DH. ŞFR, (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi)** 636-33, R-03-07-1335.

⁸⁰⁶ Mustafa Emil Elöve, “Türkiye'de Din İmtiyazları I. Kısım”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. X, S.1-4, s.363.

⁸⁰⁷ Elöve, “a.g.m”, s.363.

⁸⁰⁸ Teoman Ergene, **İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları**, İ.P. Neşriyat Servisi, İstanbul: 1951, s. 15.

Eftim'in bulunduğu Keskin'in oldukça sakin olduğunu aktarmıştır.⁸⁰⁹ Mübadeleyle Yunanistan'a gitmiş olan Ortodoksların ifadeleri de bu durumu doğrulamaktadır. Pipinas Psaltaki, 1963 yılındaki ifadesinde Papa Eftim'in çete saldırılarından kendilerini koruduğunu “*biliyorum (Yunanistan'da) Papa Eftim'i suçluyorlar. Ancak o bizi çok destekledi. Eğer o olmasaydı neler yaşardık bilmiyorum*” sözleriyle anlatmaktadır.⁸¹⁰

Papa Eftim, Türk Ortodoks Patrikhanesi resmen kurulmadan önce Anadolu'daki Ortodoks Cemaatlerin desteklerini alacak girişimlerde bulunmuştur. Nevşehir'de Ortodoks Cemaatin, bölgedeki Türkler ve Türk yetkililerle olan anlaşmazlıkları nedeniyle gündelik yaşantılarına devam edemedikleri bilgisi üzerine, yetkililer nezdinde girişimde bulunmuştur. Kaymakamlık tarafından tellallar çıkarılarak halkın kardeşçe geçinmeleri ve birbirlerine güvenmeleri istenmiştir.⁸¹¹ Nevşehir'den sonra Ürgüp'te cemaat içindeki anlaşmazlıkları mahalli yetkililerin de desteğiyle çözmüş ve Ortodoks cemaatin desteğini kazanmıştır.⁸¹² Kayseri'ye geldiğinde; TBMM Hükümeti nezdinde girişimde bulunarak tutuklu bulunan otuz kadar Ortodoks'un serbest bırakılması ve Erzurum'a sürgün edilmiş 1500 kişilik kafilenin affedilmesini sağlamıştır.⁸¹³ Aynı zamanda TBMM Hükümetinin teveccühünü kazanabileceği faaliyetlerde de bulunmuştur. Bunlardan biri uzun süredir Anadolu Ortodokslarına Yunanlık aşlamak için faaliyet gösteren 66 Rum okulunu kapatarak, öğrencilerinin devlet okullarına naklini gerçekleştirmesidir.⁸¹⁴

Tüm bu mücadelesinin yanı sıra, Papa Eftim'in kuşkusuz en önemli faaliyeti Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurması olmuştur. Aslında Anadolu'da Fener Rum Patrikhanesi'nden bağımsız bir Patrikhane kurulması fikri, Milli Mücadele'den önce Birinci Dünya Savaşı sırasında dile getirilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu Ortodokslarının istekleri doğrultusunda Hükümetin böyle bir teşebbüse niyetli olduğunu fakat gerçekleştiremediğini yazmaktadır.⁸¹⁵

⁸⁰⁹ Mehmet Perinçek, “Frunze Papa Eftim'in Memleketinde”, **Aydınlık**, 13. 07.2017.

⁸¹⁰ **İ Eksodos**, s. 423.

⁸¹¹ Ergene, **a.g.e.**, s. 20.

⁸¹² Ergene, **a.g.e.**, s. 22.

⁸¹³ Ergene, **a.g.e.**, s. 23.

⁸¹⁴ Price, **a.g.e.**, s. 142.

⁸¹⁵ “...Anadolu Rumluğunun İstanbul Patrikliğinden ayrılmak arzusu yeni bir şey değildir. Harbi umumi içinde de bunu istemişlerdi. Bu mutalebat üzerine o zamanki hükümet, Anadolu'da dinen Hristiyan fakat aslen Türk olan bu Rumlar için Karaman'da yeni bir kilise, yeni bir Patrikhane ihdası

Ancak, Yunan işgaliyle birlikte Patrikhane'nin Yunan ordusunu desteklemesi ve Türklerle tüm ilişkilerin kesilmesini istemesi üzerine, Anadolu'nun değişik bölgelerindeki Ortodoks cemaatlerinden, Patrikhane'den ayrılma sesleri çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilki 1 Mayıs 1921'de Safranbolu Ortodokslarının *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan telgraflarıdır. Gazete, bu tarz bir telgrafın ilk kez yayımlanmış olmasına rağmen, uzun süredir bu konuda telgraflar aldığını belirtmiştir. Safranbolu'da bulunan 2749 Ortodoks adına ileri gelen 12 kişinin imzasıyla yayımlanan telgrafta, kendilerinin Türk olduğunu, İstanbul Patrikhanesi ile alakalarını kestiklerini ve Anadolu'nun uygun bir yerinde bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulmasını istediklerini dile getirmişlerdir:

“Menşe, adet, ananat ve lisan itibariyle Türk olan bizler, şimdiye kadar Panhelenizm amalinin husulüne has mesai eden İstanbul Rum Patrikliğinin tehdit, teşvik ve tesiratında kalarak asliyemizi izhar edemedik. Filhakika sahaij-i tarih tetkik edilecek olursa ezmine-i mütekaddimedede (eski çağlar) Ortodoks mezhebini kabul etmiş Türk olduklarında şüphe kalmayan ve fakat tazyikat-ı maruzadan dolayı Rum namı altında yaşayan kardeşlerimizden, mezkur Patrikliğın teşvikat ve telkinatına tabi olan, ara sıra yanlış yollara gidenler de oldu... Bizleri felaket uçurumlarına sevke çalışmakta olan İstanbul Rum Patrikliği ile bugünden itibaren kat-i münasebet ettik. Gayemiz Anadolu'nun münasip bir mahallinde bir Türk Ortodoks Patrikliği tesis ederek...”⁸¹⁶

Bu telgraftan iki gün sonra bu kez *İkdam* gazetesi Anadolu Ortodokslarının bağımsız bir Patrikhane istediklerine yönelik telgraflara yer vermiştir. Buna göre Isparta, Havza, Gümüşhacıköy (Amasya) ve Kayseri Ortodoksları bu taleplerini dile getirmişlerdir.⁸¹⁷ Bu düşüncüyü hayata geçirecek olan Papa Eftim ise ilk olarak 30 Kasım 1921'de basına beyanatta bulunmuş ve Patrikhane'yi suçlayarak iddia edilenin aksine Anadolu Ortodokslarının emniyet içerisinde bulduklarını ve TBMM Hükümetinden memnun olduklarını dile getirmiştir. Anadolu'da bulunan

---

tasavvurunda idi. Mesele şimdi tekrar canlanmış bulunuyor. Ümit ederiz ki bu defa bir neticeye vasıl olur.” Hâkimiyet-i Milliye, 1 Mayıs 1921. Yonca Anzerlioğlu ise 1875 yılına dair Anadolu'da bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulması gerektiğine dair “bir Türk” imzalı bir evrakın Yıldız Esas Evrakı Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakında Ek II'de yer aldığını yazmaktadır. Bu belge, Türk Ortodoks Patrikhanesi düşüncesini daha geriye götürmektedir. Anzerlioğlu, a.g.e, s. 273.

⁸¹⁶ “Anadolu Rumları ve İstanbul Patrikliği”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1921. Türk Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili Yunanca kaynaklarda, bahsi geçen telgrafların şüpheli olduğu dile getirilmektedir. Tarihiçis Aleksis Aleksandris, 30 Aralık 1921 tarihinde *İkdam* gazetesinde “Zonguldak Ortodoksları” adına “Zonguldak Metropolit” imzalı telgrafi ele almıştır. Aleksandris, Zonguldak'ın Metropolitik bölgesi olmadığı ve burada Germanos adında bir din adamı bulunmadığını yazmaktadır. Bkz: Aleksis Aleksandris, “H Apopeira Dimiourgias Tourkorthodosis Ekklisias Stin Kappadokia 1921-1923” [Kapadokya'da Türk Ortodoks Kilisesi Kurma Girişimi 1921-1923], *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon*, Tom. 3, 1983, s. 174.

⁸¹⁷ *İkdam*, 3 Mayıs 1921. Karadeniz Ortodokslarının aynı yöndeki talepleri için bkz: Çapa, a.g.e, s. 36-43.

Ortodoksların Türk olmalarına rağmen, Patrikhane'nin Yunan propagandası yaptığını belirtmiştir:

“...Şu halde biz ne Fener Patrikhanesi'ne de Avrupa Devletleri'ne Anadolu Türk Ortodoks Hristiyanları için vekalet vermedik. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden şikayet etmedik. Evvel ve ahir hiçbir şikayet dermeyan etmeliğimize sebep ve mahal de yoktur. Biz Anadolu'da iki kardeş asırlardan beri yanyana yaşadık. Anadolu davasında biz Türk kardeşlerimizle müşterekiz. Şimdi gönül birliği ile ve pek samimi olarak milli davamızı müdafaa ederken Büyük Millet Meclisi bizim meşru ve bilakis mahiyetimizden doğmuş Hükümetimiz olduğunu bütün cihana ve yine pek samimi olarak anlatmak zamanı gelmiştir. Şu halde umarım Anadolu Türk Ortodoksu ve ruhbanları ve Hristiyanlarını meşru davamızın müdafaasına davet ederim... Fener Patrikhanesi ruhani vazifesini ihmal ederek şanlı Türk ırkının biz şanlı evladı olduğumuz halde bizi desise ile Yunanlı yapmağa kalkışması ve Avrupa'ya böyle göstermek istemesi Allah'ın emrine ve hakikate muhaliftir. Bunun için Anadolu'da Türkten başka bir ırk yoktur ki Cemiyet-i Akvam ve Avrupa Devletleri burada bir ekkaliyetler hukukundan bahsedebilsinler. Binaenaleyh hakikati bütün Dünya'ya ilan ile bu ekkaliyetler hukuk meselesini reddedelim ve diyelim ki “Anadolu'da yalnız Müslüman Türk ve Hristiyan Türk vardır ve Hükümetimiz bizim kurduğumuz Hükümettir. Lütfen bir alemin evladı arasına girmeyiniz. Yunan gayretini güdenlerin yalancı sözlerine kanmayınız. Bu selamet, milletin olacaktır. Mektubumun kilise reis-i ruhanisi tarafından kilisede umum kıraat ve ilanını istirham ederim.”⁸¹⁸

Bunlarla birlikte Türk basınında Anadolu Ortodokslarının Türklüklerine dair yazılar yayımlanmaya başlamıştır. İlk olarak İzzet Ulvi (Aykurt) “Hristiyan Türkler” başlığıyla konuyu ele almıştır. Anadolu'ya bu Türklerin Tuğrul Bey'den önce geldiğini ve Bizans İmparatorluğu zamanında Hristiyanlığı kabul ettiklerini yazmıştır. İzzet Ulvi'ye göre Anadolu'da Rumca ve Ermenice bilmeyen tüm Hristiyanlar Türk soyludur. Görünüş olarak da Türklere benziyor olmaları kökenlerini ortaya koymaktadır.⁸¹⁹ Ardından Fuat Köprülü, Anadolu'daki Ortodoksların Türk oldukları; Yunan propagandasıyla Rumlaştıklarına dair bir yazı kaleme almıştır. Türkçe konuşan Ortodoksların Türk baskısıyla dillerini unutmuş Rumlar olduğuna dair Yunan tezini ele alarak birçok yönden eleştirmiştir.⁸²⁰ Ancak Türk basınından Türkçe konuşan Ortodoksların Türklüğüne dair muhalif sesler de yükselmiştir. *Açıksöz* gazetesinden İsmail Habip (Sevük) özellikle İzzet Ulvi'nin yazı dizisine karşılık olarak kaleme aldığı yazısında, Anadolu Ortodokslarının Fener Patrikhanesi ile ilişkilerini kesmelerini ve bağımsız bir Patrikhane kurmaları girişimini memnuniyetle karşılamakla birlikte; Türk oldukları tezini doğru bulmamıştır. İsmail Habip'e göre

⁸¹⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Kasım 1921.

⁸¹⁹ “...Bir Karaman Rum'unu ele alalım. İri kemikli, vücudu geniş omuzlu, gür siyah kaşları, pala bıyıkları, sakın tavrı, ciddiyet ve samimiyeti, hele konuşmasındaki şivesi ile bir Oğuz'dan bir Türkmen'den ne farkı vardır...” İzzet Ulvi, “Hristiyan Türkler” **Hâkimiyet-i Milliye**, 18 Teşrinisani (Kasım) 1921.

⁸²⁰ Köprülüzaade Mehmet Fuat, “Anadolu'da Hristiyan Türkler”, **İkdam**, 26 Aralık 1921.

din, milliyetin ayrılmaz bir parçası olduğundan Anadolu Ortodokslarının Türk olması mümkün değildir.⁸²¹

“...Türklükle İslamlık bugün tev'em (ikiz) olmuştur. İkinin arasında hususiyet ve umumiyet var: Her İslam Türk değilse de her Türk İslam'dır. Macarlar da Türk'tü, Bulgarlar da Türk'tü, lakin dinleri ayrıldığı için bugün onlar Türk camiasından, Türk milliyetinden ayrıdır. Irken Türk olmayan birçok unsurlar İslamiyet'i kabul etmekle Türk milliyetine dâhil olabiliyorlar, fakat işte Karaman Rumları gibi irken Türk olduğu halde dinen ayrı kalanlar milliyet camiası içinde ayrı bir uzviyet gibi durmak mecburiyetindedirler...”⁸²²

Anadolu basınının gündemde tuttuğu Türk Ortodoks Patrikhanesi, İcra Vekilleri Heyeti tarafından ele alınmış ve 1 Mayıs 1921'de Anadolu'da bağımsız bir kilisenin kurulması kabul edilmiştir. Bunun mümkün olup olmadığı konusu Adliye Vekâletine havale edilmiş, yapılan çalışmalar Temmuz 1921'de sonuç vermiştir.⁸²³ Ancak Anadolu'daki Metropolitler kaçmış olduklarından, toplanması gereken kongre için ruhani başkan sıkıntısı ortaya çıkmıştır. TBMM Hükümeti bu sıkıntıyı giderebilmek için Moskova Sefirliğinden, Kafkasya ve Rusya'dan Metropolit ve Piskopos unvanına sahip Tatar ve Türk din adamları bulunmasını istemiştir:

Moskova Sefaretine,

*Anadolu Türk Ortodokslarının Fener Patrikhanesiyle fekk-i irtibat eyleyerek müstakil bir riyaset-i ruhaniye vücuda getirmek maksadıyla Hükümete vaki' olan müracaatlarının tervici için Ortodoks mezhebi mucibince reis-i ruhani intihab edilmesi Anadolu metropolitlerinden mürekkep bir sinod meclisinin vücuduna va-beste bulunduğundan ve Anadolu'da bulunan metropolitler patrikhaneye İstanbul'a alındığından meclis-i mezkuru teşkil edecek metropolit bulunmadığı için ahali tarafından davet edilmek ve Hükümetçe kabul olunmak üzere Kafkasya ve Rusya sahilinde metropolit veya piskopos payesini haiz ve mümkün olduğu kadar Tatar ve Türk ırkına mensub birkaç Ortodoks reis-i ruhanisinin bulunarak işarı mercudur.*⁸²⁴

Bu girişimin sonuçsuz kalması üzerine, Yunanistan lehine faaliyet gösterdiği için tutuklanmış olan din adamlarıyla yani Konya Metropolit Prokopios, Rodopolis (Maçka) Metropolit Kirillos, Antalya Piskoposu Meletios ve Gümüşhane Piskoposu Gervasios ile temas kurulmuştur.⁸²⁵ Bu kişiler, cezalarının affedilmeleri karşılığında

⁸²¹ Anzerlioğlu, a.g.e, s. 279.

⁸²² İsmail Habip Sevük, **Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1999, s. 99-100.

⁸²³ Anzerlioğlu, a.g.e, s. 279.

⁸²⁴ **TİTE Arşivi**, nr. K325, B16.(5.02.1922). Ayrıca bkz: **Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (17 Ekim 1921-19 Temmuz 1922)**, Cilt II, Haz: Çiğdem Aslan-Mustafa Tokar, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Yayınları, Ankara: 2015, s. 581.

⁸²⁵ Bunlardan Türk karşıtı faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış olan Maçka Metropolit Kirillos Trabzon'da hapiste bulunuyordu. Konya Metropolit Prokopios Lazaridis ise Delibaş Mehmet isyanıyla bağlantılı bulunarak Erzurum'a sürülmüştü. Aleksandris, “a.g.m”, s. 183.

kurulacak olan Patrikhane'ye katılmayı kabul etmişlerdir. Ancak Maçka Metropoliti Kirillos, hastalığını bahane ederek kongreye katılmamış ve gizlice İstanbul'a kaçmıştır. Kalan ve kongreye katılan diğer Metropolitlerin de gönülsüz bir şekilde hareket ettikleri, bu girişimi benimsemedikleri görülmektedir.⁸²⁶

Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulması aşamasında Papa Eftim'in yürüttüğü bir diğer mücadele, Fener Rum Patrikhanesi'nin Anadolu Hristiyanlarının katledildiği doğrutusundaki propagandalarına karşı olmuştur. Bunlardan en önemlisi Patrikhane tarafından yayımlanan *Kara Kitap*'ta yer alan iddialardır. Bu kitapta; İstanbul, Trakya, Anadolu ve Karadeniz'de Türkler tarafından öldürülen ve göçe zorlanan Rumların sayıları verilmiştir.⁸²⁷ Yunanca olarak yayımlanan kitap; Fransızca ve İngilizce baskıları yapılarak Avrupa'da da dağıtılmıştır. 1920 yılında ise özellikle Karadeniz (Pontus) bölgesi ön plana çıkarılarak ve güncellenerek tekrar yayımlanmıştır.⁸²⁸ Patrikhane'nin bu iddialarına karşı Papa Eftim de yazışmalar yaparak Anadolu'da Hristiyanların katledilmediğini –bir Hristiyan olarak- duyurmaya çalışmıştır. Öte yandan Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Pontus taleplerini dile getirmek üzere Paris Barış Konferansı'na katılması üzerine,⁸²⁹ Papa Eftim de

⁸²⁶ Ergene, Papa Eftim'in kongrenin kesintiye uğramaması için metropolitlerin bu tutumlarına bir süre sabrettiğini ancak kongreden bir gece önce bu metropolitleri yanına çağırarak kaldıkları manastırı havaya uçurmakla tehdit ettiğini yazmaktadır. Ergene, *a.g.e.*, s. 48.

⁸²⁷ **Mauri Biblos: Diogmon kai Marturion tou en Tourkia Ellinismou 1914-1918 [Kara Kitap: Türkiye Yunanlına Kovuşturma ve İşkence]**, Patrikhane Matbaası, İstanbul: 1919.

⁸²⁸ Kitabın ilk bölümü Pontus, ikinci bölümü Batı ve Orta Anadolu, son bölümlü ise Trakya bölgesinde ayrılmıştır. Kitap hakkında fikir vermesi açısından Kayseri ve Konya Piskoposluk bölgelerine bazı ifadeler şu şekildedir: "*Başından beri Kayseri'nin her ilçesinde soygunlar o kadar arttı ki, ilçeler arasındaki bağlantı kesildi...21 Haziran (1920'de) Yozgat Kemalist birlikler tarafından alınmasından sonra, kumandanları Ethem Bey'in idaresi altında yağma ile Rum ve Ermenileri öldürmeye başladılar. Pazar yerindeki katliamdan kimse kurtulamadı. Genç kızlar tecavüze uğradı, evler yakıldı ve çok kişi yaralandı... 14 Mart'ta (1920) Permata'dan Agapios Gianoglou evinin yanındaki kuyudan su çekerken öldürüldü...6 Ekim 1919'da Gelveri'den Nikolaos Katrantzis bir Türk köyü olan İlsu'dan dönerken Türkler tarafından öldürüldü ve gözleri oyuldu... Mustafa Kemal'in milliyetçi hareketi tüm Hristiyanlara ve özellikle Rumlara karşı kin ve fanatizm aşıladı...*" Tüm bölgeler için bkz: **Mauri Biblos: Ton Marturion Tou En Tourkia Ellinismou Apo Tis Anakoxis Mehri Telous 1920 Kara Kitap: [Mütarekeden 1920'nin sonuna kadar Türkiye Yunanlına İşkence]**, Patrikhane Matbaası, İstanbul: 1920, s. 67-73.

⁸²⁹ Eftim, yıllar sonra Patrikhane'ye bağlı din adamlarının bu dönemde Türklerin aleyhine çalıştıkları gibi, Ortodoksları da sömürdüklerini şu sözlerle anlatmıştır: "...(*Paris Barış Konferansı*) Daha konferans salonuna ayak basmadan saltanat ve şöhretlerini göstermek için kemal-i fahriyetle şu veya şu muvaffakiyeti ihraz ettik diye sağa sola izahatta bulunurlar ve Topotritis (vekil) ile Trabzon Metropoliti Hrisantos'un büyük şeyler kazandıklarını ilan ederler ve bu suretle dar kafalı avanelerini iğfal ve Türk halkını aleyhimizde gazaba getirirlerdi. Hakikatte ise bu iki metropolitler sivil elbise ile Paris'in sokaklarında dolaşırlar ve keyiflerince yaşayarak milletin parasını israf ederlerdi. Mektuplar ve telgraflarla büyük (!) muvaffakiyetlerini (!) haber verirlerdi." Bkz: **Papa Eftim Efendi'nin Ortodoks Ahaliye Müracaatı ve Patrikhaneye Karşı Müdafanamesi**, yy, İstanbul: 1925, s. 7.

Hrisantos'un özel bir görüşme yaptığı General Harbord'a bir telgraf göndererek, Rumların asılsız propaganda yaptıklarını bunlara inanılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁸³⁰ Yine Ankara'ya gelmiş olan Amerikalı gazeteci Clair Price ile iki kez görüşerek, Price'dan Milletler Cemiyeti'ne gidebilmesi için kendisine yardım etmesi ricasında bulunmuştur.⁸³¹

1921'de Patriklik makamına gelen Meletios, Yunanistan ve Türkiye Rumları lehine Batı'nın desteğini kazanabilmek amacıyla Batı kiliseleriyle temas kurmaya çalışmıştır. Özellikle İngiltere'nin siyasi desteğini elde edebilmek için İngiliz Anglikan Kilisesi hedef alınmıştır.⁸³² Patrikhane'nin bu çabaları üzerine Papa Eftim de, kiliseye yolladığı telgraflarla Patrikhane'nin iddialarının doğru olmadığını dile getirmiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tabi Umum Anadolu Türk Ortodokslarının Murahhas-ı Umumileri Papa Eftim Efendi Hazretleri Tarafından Cihan Kiliselerine ve Anglikan Kilisesi Serpiskoposu Mister Canterbury Cenaplarına Takdim Edilen Arıza,

...Fener Patriği bir takım esassız şikayetnameler tertip ve işaa ve neşr ile Alem-i Hristiyaneti Türkler aleyhine ittihad davet gibi yeni baştan sulhu ihlal edecek teşebbüsata girişmekte olduğunu teessüf ve teessürle işitip kalıyoruz...⁸³³ Meletios Müslüman Türklerin Ortodoks Türklere zulüm ve itisaf (haksızlık) bulunduğundan bahsediyor. Fakat Yunanlıların yakıp yıkarak tarumar eylemiş oldukları mezra ve karyeleri neden hesaba katmıyor ve Yunan zulüm ve itisafından bir nebze olsun bahsetmiyor? Hazret-i Mesih'in buyurduğu gibi karındaşın gözünde olan çöpü görüyor da kendi gözünde olan mertegi göremiyor. Türklerin mezalimde bulduklarından bahsetmek için evvela Yunanlıların çöpe nispetle mertek cesametinde bulunan

⁸³⁰ Zekeriya Türkmen, “İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, 24/46, Şubat 1999, s. 71. Amerikalı General Harbord, Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin Amerikan Himayesi talep etmeleri üzerine incelemelerde bulunmak üzere 1919 yılında Anadolu'ya gelmiştir. Mustafa Kemal ile de görüşen Harbord oldukça objektif bir rapor hazırlamış ve bu rapor sonunda Amerikan Senatosu himaye talebini reddetmiştir. General Harbord'un raporu için bkz: James G. Harbord, **Condition in the Near East: Report of the American Military Mission to Armenia**, Washington Government Printing Office, Washington: 1920. Harbord'un Mustafa Kemal ile görüşmesi hakkında bkz: Fethi Tevetoğlu, “Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi”, **Türk Kültürü**, Yıl VII, S. 76, 77, 80, 81.

⁸³¹ Papa Eftim, Price'ın yanına ilk olarak Celal Nuri (İleri) Bey ile beraber gelmiştir. Ancak bu görüşmede Celal Nuri ön plana çıkmış ve Price, Papa Eftim hakkında fikir edinemediğini belirtmiştir. Eftim iki gün sonra yalnız bir ziyarette bulunmuş ve iki saat boyunca sohbet etmiştir. Ayrılırken Price'a “Burası bizim ülkemiz ve Türkler bizim insanımız. Ülkemiz bize ihtiyaç duyarken onu nasıl terk edebiliriz” demiştir. Bkz: Clair Price, **The Rebirth of Turkey**, Thomas Seltzer Basımevi, New York: 1923. Clair Price ile ilgili olarak bkz: Serpil Sürmeli, “Ankara'da Amerikalı Bir Gazeteci: Clair Price”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:4, Sayı:4, 2005, s. 21-43.

⁸³² 1919-1923 yılları arasında Rum Patrikhanesi'nin Anglikan Kilisesi'ne yaklaşma çabaları ve faaliyetleri için bkz: Ramazan Erhan Güllü, “Yunanistan'ın Anadolu İşgali ve Sonrasında Anglikan Kilisesi ile İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi Arasındaki İlişkiler”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, V/1, 2016, s. 85-107.

⁸³³ **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 6 Ağustos 1922 (19 Ağustos 1338), s. 31.

*itisaflarından bahsetmeli idi. Ol vakit Hristiyani ve insani bir harekette bulunulmuş olurdu.*⁸³⁴

Papa Eftim'in telgraf çekerek Rum Patrikhanesi'nin iddialarını yalanladığı kişilerden biri General Townshend'dir.⁸³⁵ İngiliz Avam Kamarası Milletvekillerinden olan Townsend'in 1922 yılında Ankara'ya gelişi üzerine Papa Eftim Anadolu Ortodoksları adına "hoş geldiniz" dileklerini iletmiştir. Aynı telgrafta Hristiyanlar olarak TBMM Hükümetinden memnun olduklarını ve azınlıkları kullanarak siyasi neticeler elde etmek isteyenlerin çabalarına önem verilmemesini istemiştir.⁸³⁶

Türk Ortodoks Patrikhanesi resmen 21 Eylül 1922 tarihinde kurulmuştur. Öncesinde Temmuz ve Ağustos aylarında bir dizi kongre toplanarak Patrikhane'nin yapısı ve işleyişine dair kararlar alınmıştır. Bu kongrelerin ruhani başkanlığını Kayseri Metropolitisi Meletios yürütmüştür. İlk kongreden itibaren Rum Patrikhanesi'nin Avrupa nezdinde, Anadolu Rumlarının Türkler tarafından katledildiğine dair yaptığı propagandalar tekzip edilmiştir.

"...Şu isnadata sükut etmek ve bigane kalmak ihtarat-ı vicdaniye karşısında mümkün olmadığından biz de hakayıkı alem-i medeniyete ilan etmek isteriz. Ekkaliyetlere Fener Patrikhanesi'nin hayali ve indi beyanatu vechle işkençe edilmediği ve bunlar buldukları menatıkta müsterih ve serbest yaşadıkları ve umur-ı mezhebiye ve vezaif-i diniyelerine katiyen müdahale olunmadığı ve buna da son derecede Hükümet-i Milliyemizce ihtimam olunduğu ve o derecedeki Metropolitliğe tayinimiz münhasıran mahalli Hristiyan cemaatlerinin müracaatı ve arzusu ile vaki olduğu ve Hükümet-i Merkeziyemiz ve bu emri tayinde karışmadığını ve kilise kongremizin dahi bu suretle tesis ve içtima ettiğini izhar-ı hakikat sadedinde ilan eylerim."

*Kayseri Metropolitisi Meletios.*⁸³⁷

Papa Eftim henüz kongreler düzenlenmeye başlamadan evvel basına verdiği demeçlerde, ibadet dili olarak Türkçenin kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Eftim'e göre ayinlerde sıkça karşılaşılan bir durum, cemaatin Rumca anlamadığından ayinlere gönülsüz katılımıdır.⁸³⁸ Papa Eftim'in dile getirdiği bu sorun, düzenlenen ilk

⁸³⁴ **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 10 Eylül 1922 (23 Eylül 1338).

⁸³⁵ General Townshend: 1916 yılında Kut-ül Emare Kuşatması sırasında esir alınmıştır. İki buçuk senelik esaretinin ardından Mondros Mütarekesi görüşmelerine aracılık etmiştir. 1918'de İngiltere'ye dönen Townshend 1920-1922 arasında Milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Daha fazla bilgi için bkz: Tarık Saygı, **İngiliz Generali Townshend ve Türkler: Türk Dostu Komutan**, Parola Yayınları, İstanbul: 2016.

⁸³⁶ "Üçüncü İctima-i Umumi", **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 30 Temmuz 1922 (12 Ağustos 1338).

⁸³⁷ "Tekzip", **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 9 Temmuz 1922 (22 Temmuz 1338).

⁸³⁸ Papa Eftim, "Anadolu Hristiyanları ve Arzuları", **Hâkimiyet-i Milliye**, 7 Teşrinisani (Kasım), 1921.

kongreyle çözümlenmeye çalışılmış, başlangıç olarak kiliselerde İncil'in Türkçe okunacağı duyurulmuştur:

“Anadolu Ortodoksları takarrub-ı ilahi kasdıyla müretteb dualar ile tefrih-i kulub (kalpleri açma) ve tasfiye-i ahlak için kiliselere koşarlar. Fakat okunanlardan bir şey anlayamadıkları ve hisse kapılmadıkları için meyus çıkarlar. İşte bulunduğumuz yirminci asrın zihniyeti bu usul-ı sakime tahammül edemeyeceğinden kongremiz dahi buna bir çare taharrisine ibtidar ettiğinden, kongremizce teşekkül edecek tercüme heyeti tarafından umum kilisemizin duları peyderpey lisan-ı maderzadımız olan Türkçeye tercüme edilerek an-karib teşekkül edecek müstakil kilisemizin “Sen Sinoduna” arz olunarak tasdik ve bu suretle ibadetten matlub olan en muazzam gaye temin edilinceye kadar şimdilik herhalde her gün İncil-i Şerif’in kiliselerde Türkçe kıraat edilmesi takarrür ettiğinden mucibince hareket olunması tamimen tavsiye olunur efendiler.”⁸³⁹

İstanbul Rum Patrikhanesi ile ilişkiler kesildiğinden, Anadolu'dan kaçmış ve İstanbul'da bulunan din adamlarının resmi olarak unvanlarını kullanmalarına devam etmeleri eleştirilmiş ve bu kişilerin isimleri ilan edilerek unvanlarını bırakmaları istenmiştir.⁸⁴⁰ Din adamı sıkıntısı yaşandığından halktan 12 kişilik bir ruhani meclis oluşturulmuş ve yeni atamalar yapılmıştır. Papazların ve piskoposların seçim ve azillerinin hangi şartlarda olacağı belirlenmiştir.

Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin bir başka faaliyeti *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* adında bir gazete yayımlamasıdır.⁸⁴¹ Haftada bir yayımlanan gazete “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Tabi Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresi'nin Mürevvic-i Efkârıdır*” başlığını taşımıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Bodrumlu Pulluoğlu İstimat Zihni'dir.⁸⁴² Gazete Arap alfabesiyle Türkçe yayımlanmıştır. Bunun nedenine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte muhtemelen

⁸³⁹ “Kongrenin Tamimi”, *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası*, 16 Temmuz 1922 (29 Temmuz 1338).

⁸⁴⁰ “Üçüncü İctimai Umumi”, *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası*, 30 Temmuz 1922 (12 Ağustos 1338).

⁸⁴¹ 1920-1922 yılları arasında Anadolu'da bulunan gazeteci K. Yust, Papa Eftim'in çok daha önce bir gazete çıkarma düşüncesinde olduğunu hatta Anadolu Ortodokslarından yardım istediğini yazmaktadır. Bkz: K. Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, Çev. N. E., Haz. Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları, Ankara: 1995, s. 186.

⁸⁴² İstimat Zihni (Özdamar): 1879 Bodrum doğumludur. Milli Mücadele'yi destekleyen Afyon İkaz Gazetesi'nde yazılar yazmıştır. Ankara'da Papa Eftim ile tanışarak Türk Ortodoks Patrikhanesi kurma girişimine destek vermiştir. Mübadele Sözleşmesi'nin yapılmasının ardından tıpkı Papa Eftim gibi Bakanlar Kurulu tarafından mübadeleden istisna tutulmuştur. 1935'e kadar serbest avukatlık yaptıktan sonra, 1935'te Eskişehir Milletvekili olarak meclise girmiş ve 1946'ya kadar bu görevine devam etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Fahri Yetim-Mesut Erşan, Bodrumlu İstimat Zihni Özdamar: “Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri”, *II. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, Hazırlayan: Ahmet Özgiray-M. Akif Erdoğan, Bodrum Belediyesi, İzmir: 2011, s. 596-609.

okuyucu kitlesi daha geniş tutulmak istenmiştir. Gazetenin ilk sayısı 22 Temmuz 1922’de son sayısı ise 8 Nisan 1923’te yayımlanmış ve yayın hayatına veda etmiştir.⁸⁴³

Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin gelecek dönemlere yönelik kararlar da aldığı görülmektedir. Bunlardan biri, ruhban yetiştirmek üzere bir okul açılması planıdır. Kayseri Zincidere’de açılması düşünülen okula; TBMM Hükümetine bağlı ve Türkçeyi iyi bilen öğretmenlerin atanacağı, Türk edebiyatı ve hitabet derslerine önem verileceği kararları alınmış ve okulun kurulma amacının İncil’i Türkçe olarak vaaz ve tefsir edecek hatipler ve vaizler yetiştirmek olacağı duyurulmuştur. Başlangıçta papaz çocuklarının tercih edileceği ve eğitimin ücretsiz olacağı belirtilmiştir. Okulu birincilikle bitirenler, masrafı Türk Ortodoks Patrikhanesi’ne ait olmak üzere Avrupa Üniversitelerine gönderilecektir. Okulun 1923 yılında açılacağı ayrıca dile getirilmiştir.⁸⁴⁴

Aynı dönemde, İstanbul’daki Yunan ordusu yanlısı *Nea Anatoli* gazetesinin, Türk Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili olarak sık haber yapmadığını görmekteyiz. Ancak var olan haber ve değerlendirmelerden Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin ciddiye alınmadığı sonucu çıkmaktadır.

Türk Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili olumsuz yorumlar içeren haberden biri, bir tekzip vesilesiyle verilmiştir. Buna göre TBMM Hükümetini destekleyen gazeteler doğru olmayan bilgiler vermektedir.⁸⁴⁵ Bu haberlerden birine göre, İstanbul Rumları bir toplantı yaparak Papa Eftim’e yazılı olarak başvurmuş ve onu Patrik olarak tanıyıp Meletios’u tanımadıklarını belirtmişlerdir. Bu mektubun bir kopyası da Büyük Millet Meclisi’ne gönderilmiştir. *Nea Anatoli*, Türk basınına hitaben bu toplantının nerede yapıldığını, kimler tarafından imzalandığını, evli bir papazın nasıl Patrik olacağını sormuştur. Türk basının haber uydurmakta yetenekli olmadığını eklemiştir.⁸⁴⁶ Türk Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili değerlendirme içermeyen başka bir haberde ise; Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin papaz tayini şartlarını belirlemek için bir kongre düzenlediği bilgisinin *Anadolu’da Ortodoksluk Sadası* gazetesinden haber alındığı

⁸⁴³ Gazetenin tüm sayıları Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde bulunmakla birlikte, 2010 yılında yine Enstitü tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

⁸⁴⁴ “Kayseri’de Güşad Edilecek Türk Ortodoks Ruhban Mektebi”, *Anadolu’da Ortodoksluk Sadası*, 17 Kanun-ı Evvel 1922 (30 Kanun-ı Evvel 1338).

⁸⁴⁵ “Bir Zırva”, *Nea Anatoli*, 6 Eylül 1922.

⁸⁴⁶ “Bir Zırva”, *Nea Anatoli*, 6 Eylül 1922.

belirilerek, bu şartların detayları verilmiştir.⁸⁴⁷ Ancak haberin başlığındaki “*Türk*” ibaresinin yanına (!!!) işareti eklenmiş ve bununla Türk adını taşıyan bir Ortodoks Patrikhanesi olamayacağı ima edilmiştir.

30 Ocak 1923 tarihinde mübadele kararı alınmış ve Anadolu’daki Ortodoks toplulukla birlikte ruhban sınıfı da mübadeleye tabi tutulmuştur. Gümüşhane Metropolitisi Gervasios Ekim 1923’te, Kayseri Metropolitisi Meletios ve Ankara Piskoposu Konstantinos Ağustos 1924’te Türkiye’den ayrılmıştır.⁸⁴⁸ Böylece teşkilatlanmasını tamamlamış ve geleceğe dair projeleri bulunan Türk Ortodoks Patrikhanesi faaliyetlerine son vermiş; mübadele dışında tutulan Papa Eftim ise kısa bir süreliğine Keskin’e çekilmiştir.

---

⁸⁴⁷ “Anadolu’da Papazlık Şartları”, **Nea Anatoli**, 17 Eylül 1922. Bahsedilen kararlar için bkz: “Papazların İntihab Nasb ve Azilleri Hakkında Talimatname”, **Anadolu’da Ortodoksluk Sadası**, 20 Ağustos 1922 (2 Eylül 1338).

⁸⁴⁸ Aleksandridis, “a.g.m”, s. 195-196.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜBADELE SÜRECİNDE TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLAR VE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ (1924-1930)

3.1. Mübadele Kararı ve Türkçe Konuşan Ortodokslar

Büyük Taarruz'la birlikte Türk ordusunun kesin zaferinin ardından 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Türk-Yunan savaşı sona ermiştir. Aynı zamanda TBMM Hükümeti bu zaferle birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlere; Sevr Barış Antlaşması'nın yerine eşit koşullar altında düzenlenecek bir antlaşma yapmayı kabul ettirmiştir. İtilaf Devletleri'nin konferans için 13 Kasım tarihi ve tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Lozan kentinde toplanma teklifleri, Türkiye tarafından 30 Ekim 1922'de kabul edilmiştir.⁸⁴⁹

TBMM konferans için yoğun bir şekilde hazırlanırken, Mustafa Kemal tarafından -birçok aday arasından- Lozan'da Türkiye'yi temsil edecek heyetin başkanlığına İsmet Paşa seçilmiştir.⁸⁵⁰ TBMM tarafından, Lozan'a gidecek heyete konferans sırasında uyacakları 14 maddelik bir talimatname verilmiştir. 25 kişilik heyet, 4 Kasım'da İstanbul'dan ayrılmış ve 11 Kasım'da Lozan'a varmıştır.

Türk heyetine verilen talimatnamenin dokuzuncu maddesinde, azınlıklarla ilgili olarak mübadelenin gerçekleşmesine uğraşılacağı yer almıştır.⁸⁵¹ Aslında, Türkiye uzun yıllardır kaybedilen topraklardan gelen göçmenler nedeniyle “göçmen meselesi” konusunda deneyim kazanmıştır. Ancak karşılıklı nüfus değişimi kararı, daha önce iki antlaşmada yer almasına rağmen, uygulanamamıştır. Bunlardan ilki, Balkan Savaşlarının ardından Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmaya, gönüllülük esasına dayalı nüfus mübadelesini içeren bir madde eklenmiş olmasına rağmen hayata geçirilememiştir.⁸⁵² Yine Balkan Savaşları'ndan

---

⁸⁴⁹ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Haz: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2009, s. 33.

⁸⁵⁰ TBMM hükümeti heyetinin belirlenmesi süreci için bkz: Temuçin Faik Ertan, “Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), S.53, 2013, s.61-77.

⁸⁵¹ Tüm maddeler için bkz: **Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1969, s. 117-118.

⁸⁵² Seydi Vakkas Toprak, “I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçmenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 25, Bahar 2015, s. 255.

sonra, Yunanistan ile Atina Antlaşması imzalanmış, bu antlaşmanın görüşmeleri esnasında Türk temsilcisi olan Galip Kemal Bey mübadele fikrini dile getirmiştir. Venizelos, başta bu fikre sıcak yaklaşmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı başlamış ve “Megali İdea” ideolojisi gereğince, Türkiye’deki Rum nüfusun sayısını korumak amacıyla mübadeleye yanaşmamıştır.⁸⁵³

Lozan’a giden Türk heyetine verilen mübadele talimatı, Milli Mücadele’nin devam ettiği sırada, mecliste de dile getirilmiştir. Bir aylık bir Avrupa gezisinde bulunan Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek), dönüşünde bu konuyla ilgili yaptığı görüşmeleri, 4 Nisan 1922 tarihindeki gizli oturumda şöyle aktarmıştır:

“Avrupa’da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silah bu ekalliyetler silahıdır. Binaenaleyh ben ikinci gün kendisine (Lord Curzon’a) gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele esasını teklif ettim ve dedim ki “Biz, devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bizi onlardan, onları bizden emin kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Rumlarda harici bir fikir vardır. Bir gün Türkiye’yi parçalayacağız, burayı oraya (Yunanistan’a) raptedeceğiz. Buraların Türkiye’de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecekleri bir yere celp etmek lazımdır.”⁸⁵⁴

Türkiye nüfus değişimi konusunda oldukça istekli olmasına rağmen mübadele teklifi Türk heyeti tarafından değil, Müttefikler tarafından yapılmıştır.⁸⁵⁵ Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri olan Norveçli Nansen, Lozan Konferansı başlamadan evvel mübadele konusunda bir rapor hazırlamıştır. Nansen, bu raporu hazırladığı esnada Venizelos’la da görüşmüş ve mübadele önerisi Yunanistan tarafından da kabul edilmiştir.⁸⁵⁶ Bunun nedeni, Büyük Taarruz’un ardından Kasım

⁸⁵³ Yücel Bozdağlıoğlu, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.3, Ocak 2014, s. 12.

⁸⁵⁴ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: I, Cilt:3, 4 Nisan 1338 (1922), s. 176. Söz konusu gezi, TBMM’nin icraatlarıyla ilgili Avrupalı politikacıları ve Avrupa basınına bilgilendirme amacıyla Şubat 1922’de yapılmıştır. Bkz: Yusuf Kemal Tengirşek, **a.g.e.**, s. 239-264.

⁸⁵⁵ Türk heyetinden Dr. Rıza Nur hatıralarında bu konudaki şaşkınlığını şöyle anlatmaktadır: “...Ruznamede yalnız esir mübadelesi vardı. Hayrette kaldım. Bu mübadele benim Türkçülük noktasından esas emelim idi; fakat böyle tarihte görülmemiş bir şeyi nasıl teklif edeceğim diye öteden beri düşünüp duruyordum. Şimdi kendi kendine ortaya geldi. Yani gökten düşmüş, minkudret oldu.” Bkz: Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım III. Cilt**, Altındağ Yayınevi, İstanbul:1967, s. 1040. Türk heyeti başkanı İsmet Paşa da savaş tutsaklarının değişimi için toplanmış olan oturumda, nüfus mübadelesinin gündeme getirilmesine şaşırıldığını dile getirmiştir. Bkz: Seha L. Meray, **Lozan, Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1973, s. 117.

⁸⁵⁶ Venizelos, Konferans esnasında bir aralık mübadele fikrinden vazgeçilmesini de istemiş, ancak bu isteği kabul görmemiştir. Bkz: Çağla Derya Tağmat, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan”, **ÇTTAD**, XIV/29, Güz 2014, s. 153.

1922'ye kadar, yaklaşık 900 bin kişinin zaten Türkiye'den Yunanistan'a kaçmış olmasıdır.⁸⁵⁷ Dolayısıyla, iki tarafın da nüfus mübadelesi fikrine sıcak baktığı anlaşılmıştır. Nansen yaptığı çalışmaya dayanarak, göçmenlerin gönderildikleri bölgedeki tarım arazilerini işlemesi ve 1923 yılı tarım ürünlerini alabilmesi için mübadele kararının hemen alınması ve Şubat ayından önce tamamlanmasını tavsiye etmiştir. Aksi takdirde iki ülkede büyük ekonomik sıkıntılar baş göstereceği uyarısında bulunmuştur.⁸⁵⁸ Nansen; iki ülkenin, mübadele sınırları, zorunlu olup olmayacağı, mübadeleyi yürütecek komisyonun hangi nitelikte olacağı gibi sorunları bir an önce çözerek mübadele sözleşmesini imzalamalarını istemiştir.⁸⁵⁹

Lozan görüşmelerinde, iki taraf da mübadelenin yapılmasını istemesine karşın bir takım şartlar ileri sürmüştür. Yunanistan; Anadolu'dan gelen Rumları yerleştirebilmek için Türk azınlığı göndermek istemekle birlikte, İstanbul Rumlarının Türkiye'de kalmasını istemiş, mübadele bölgesini Yunanistan lehine sınırlandırmaya çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye, İstanbul Rumlarının mübadele dışı tutulmasına karşı çıkmıştır. Türkiye için mübadele dışı tutulması gereken grup, buldukları bölgede çoğunluğu oluşturan Batı Trakya Türkleri olmuştur.⁸⁶⁰

Mübadele meselesini çözümlenmek isteyen Türkiye, İstanbul Rumlarının mübadeleden istisna tutulmasını kabul etmiş ancak Yunan heyeti İstanbul'un sınırlarını İzmit'e değin kabul ettirmeye çalışmış, dolayısıyla daha fazla Rum'u bırakmak istemiştir. Türk heyetinin itirazı üzerine, İstanbul sınırı 1912 belediye kanununa göre kabul edilmiştir. Bu teklifle birlikte Batı Trakya Türklerinin de mübadele dışı bırakılması kararı alınarak uzlaşya varılmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanarak, mübadele kararı

---

⁸⁵⁷ Elsa Kontogiorgi, "H Apokatastasi 1922-1930 [İşkân 1922-1930]", **Istoria tou Neou Ellinismou [Çağdaş Yunan Tarihi]** Cilt:7, Yayınlayan: Ellinika Grammata, Atina: 2014, s. 102. Renee Hirshon ise 1922 yılının son aylarında, mübadele sözleşmesi imzalanmadan önce Yunanistan'a giden göçmen sayısının bir milyon üzerinde olduğunu yazmaktadır. Renee Hirschon, "Ege Bölgesi'ndeki Ayrıışan Halklar", **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 7.

⁸⁵⁸ Meray, **a.g.e.**, s. 117.

⁸⁵⁹ Meray, **a.g.e.**, s. 118.

⁸⁶⁰ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Gen. Kur. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986, s. 249.

alınmıştır. 19 maddelik mübadele sözleşmesinde; mübadeleye tabi olacak kişiler, mübadelenin uygulanması ve mübadeleden doğacak sıkıntıları gidermekle yükümlü kurumlar yer almıştır. Protokolün ilk maddesine göre; Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak değişimine karar verilmiştir. Görüldüğü gibi nüfus değişiminin din esasına göre yapılması kararı alınmıştır. Aynı zamanda alınan kararın kati olduğu ve iki Hükümetin izni olmadan mübadillerin geri dönemeyecekleri belirtilmiştir. İkinci maddeyle, 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş bulunan İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları mübadele dışı bırakılmıştır. Ailesi Yunanistan'a gitmiş ancak kendisi alıkonulmuş olan Rum erkekleri öncelikli gönderilecek grup olarak belirlenmiştir. Göçmenlerin malları meselesine de açıklık getirilerek, her çeşit taşınır mallarını vergisiz taşımak ve taşıtırmak hakkına sahip oldukları kabul edilmiş ve iki ülkeye bu konuda geniş kolaylıklar sağlama mecburiyeti getirilmiştir. Özellikle göçmenlerin taşınmaz mallarıyla ilgili doğacak sıkıntılar ve göçü denetlemek üzere Türkiye ve Yunanistan'dan dört, Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerden, Milletler Cemiyeti tarafından seçilecek üç üyeden oluşacak bir "Karma Komisyon" kurulması kararı alınmıştır. Komisyona taşınmaz mallara değer biçme hususunda ve mübadeleyle ilgili alt komisyonlar kurma yetkisi verilmiştir. Bu Komisyon, mal sahibi göçmene ayrıldığı ülkede kalmış olan mallardan dolayı borçlu kalınan para miktarını gösteren bir belge verecektir. Bu belgeyle, göç ettiği ülkede kendisine eş değerde veya nitelikte mal sağlanacaktır. Komisyonun masrafları, Türkiye ve Yunanistan tarafından karşılanacaktır.⁸⁶¹

Türkçe konuşan Ortodoksların mübadeleye tabi olmaları konusunda bir muğlaklık bulunduğu görünmektedir. Mübadele sözleşmesinde, mübadeleye dâhil olanlar ve istisna tutulanlar açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, konu yine de meclis gündemine gelmiştir. 2 Mart 1923 (2 Mart 1339) tarihinde, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Anadolu'da Patrikhane kurmuş olan Türk Ortodokslarının gönderilip gönderilmeyeceğini sormuştur. Rıza Nur cevabında mübadele hükümlerinde Türk

---

⁸⁶¹ "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" başlığı altındaki tüm maddeler için bkz: **İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Basımevi, Ankara: 2000, s. 185-191.

Ortodokslarının hariç olduğuna dair bir ibare bulunmadığını ve mübadele edilmelerinin Türkiye'nin isteğine bağlı olduğunu belirtmiştir.⁸⁶² Ancak bu konu daha sonra gündeme gelmemiştir. Karma Komisyon da güney bölgedeki Hristiyan Arapların mübadeledeki durumu üzerine yapılan tartışmalar sonucu, Fener dışındaki Patrikhanelere bağlı olanların (Antakya, Kudüs, İskenderiye) mübadele dışı oldukları kararını almıştır. Bu tartışmalarda Türk Ortodoks Kilisesinin söz konusu edilmediği görülmektedir.⁸⁶³ Sonuç olarak, Türk Ortodoks Kilisesine bağlı olsun olmasın, Anadolu içlerindeki tüm Ortodokslar "Rum-Ortodoks" kabul edilerek mübadeleye dâhil edilmiştir. Erken Türk kabul edilmelerine karşın mübadeleyle gönderilmelerinin nedenine ilişkin o dönemde ve sonrasında resmi ve gayri resmi bir beyana rastlanmamıştır.⁸⁶⁴

Türkçe konuşan Ortodoksların mübadeleye dâhil edilmesiyle ilgili olarak özellikle son dönemlerde yaygın şekilde gözlemlenen romantik bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu grubun kendini Türk olarak görüp, Türk ordusunu desteklemelerine rağmen Türkiye tarafından gönderilmeleri eleştirilmektedir. Ancak sonraki sayfalarda değinileceği gibi, Anadolu içlerindeki Karamanlılar da denilen Türkçe konuşan Ortodokslarda siyasi tutum konusunda bir birlik bulunmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında çok fazla kişi ordudan firar etmiş, bunların bir kısmı Yunanistan'a kaçarken, büyük bir kısmı evlerinde saklanmıştır. Hatta bu yol için Türkçe konuşan Ortodokslar arasında -amele taburlarından esinlenerek- "tavan taburu" tabiri doğmuştur.⁸⁶⁵ Bir kısmı Türk ordusunu, bir kısmı özellikle de eğitilmiş olan kesim Yunan ordusunu desteklerken,⁸⁶⁶ büyük kısmı ise tarafsız kalarak savaşın sonuçlanmasını beklemiştir. Dolayısıyla bu grubun tamamının Türk ordusuna ve Papa Eftim hareketine destek

⁸⁶² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:4, 2 Mart 1339 (1923), s. 12.

⁸⁶³ Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, **Türk Milliyetçiliğinde Kat Edilmemiş Bir Yol "Hristiyan Türkler" ve Papa Eftim**, İstos Yayınları, İstanbul:2016, s.163.

⁸⁶⁴ Mustafa Baydar'ın kaleme aldığı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in anılarında; Celal Bayar'ın kendisine Atatürk'ün son yıllarında Hristiyan Türkleri gönderdiği için üzgün olduğunu söylediğini belirtmiştir. Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş Kitabevi, İstanbul: 1968, s. 161.

⁸⁶⁵ Karatza, **a.g.e.**, s. 297.

⁸⁶⁶ Ailesi Yunan ordusunu desteklemiş olan Niğdeli bir göçmenin ifadesi şöyledir: "...*Babam Anadolu'daki Yunan ordusunda savaşmak için Türk ordusundan firar etti. (Yunan ordusu) başta babamı Yunanca bilmediği için kabul etmedi. Yunan olduğuna inanmadılar. Ancak köyün papazı olan dedesinin adını söyleyince inandılar. Evzolonlarla birlikte fustanella giydi. Yunan ordusu geri çekildiği sırada Türk ordusuna esir düştü. Ölene kadar bileğinde "esir 1922" yazılı dövmesini (gururla) taşıdı...*" Harakopoulos, **a.g.e.**, s. 110. Türkçe konuşan Ortodokslar arasında Yunan ordusunu destekleyen kişilere ait örnekler ileride de verilecektir.

verdiğini söylemek mümkün değildir. Hatta Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne katılmış bazı destekçilerin de, bu desteği Yunan işgali nedeniyle, yerel yöneticilerin ve komşularının bakış açısının değişmesinden korktukları için verdikleri anlaşılmaktadır.⁸⁶⁷ Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin merkezi olan Kayseri Zincidere köyünden giden bir Ortodoks, anılarında Patrikhane'nin ayin ve törenlerini anlatmaktadır. Bayramlık elbiselerini giyerek törene katıldıklarını, Kayseri'nin bütün "kodaman" Hristiyanlarının ve kendilerinin Papa Eftim'in konuşmalarını onaylayarak alkışladıklarından bahsetmektedir. Anlatım tarzından ailesi ve hemşerilerinin bu girişime abartılı ve samimi olmayan bir destek verdikleri anlaşılmaktadır. Şu sözler ise verdikleri bu desteğin gerekçesini ortaya koymaktadır:

"...Birçok eziyetten kurtulmuş olmamızda, bunu her ne kadar planlamamış olsa da, Papaz Eftim'in katkısı bir hayli büyüktü. Türkiye'de Rumlara yabancı olmayan tatsızlıkları böylece yaşamamış olduk. Papaz Eftim'in Türk-Ortodoks Patrikhanesi kurma planı ve bu konudaki girişimleri bizi kurtarmıştı..."⁸⁶⁸

Dolayısıyla ölçüt olarak kendilerini Türk olarak görmeleri ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı olmaları alınmış olunsaydı dahi, gerçekten samimi olup olunmadığını bilmek mümkün olmayacaktı.⁸⁶⁹ Belli bir süre içerisinde tamamlanması kararlaştırılmış olan mübadele süreci içerisinde bunun tespitinin yapılamayacak olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda İstanbul'da kalmasına karar verilen Fener Rum

⁸⁶⁷ Göçmenlerin tanıklıkları incelediğinde; Türk komşularının kendilerine Yunan işgali başladığında "Yunan dedeniz geliyor" **İ Eksodos**, s.61) ve savaşın ardından mübadele kararı duyulduğunda "Yunan dedenize gidiyorsunuz" (**İ Eksodos**, s.30) dediklerini söylemektedir. Bu da Müslüman Türklerin Ortodoks komşularıyla Yunanlar arasında güçlü bir bağ olduğunu düşündüklerinin bir göstergesidir.

⁸⁶⁸ Kostas E. Tsolakidis, **Belki Bir Gün Dönerim**, Çev. Berin Mysli, Literatür Yayınları, İstanbul:2007, s. 54.

⁸⁶⁹ Hilmi Uran, Türkçe konuşan Ortodoksların Türklükle bağlantılarını kabul etmekle birlikte, Yunanistan'ın faaliyetleriyle yıllar içerisinde Yunan ordusunun sessiz destekçilerine dönüştüklerini şöyle anlatmaktadır: "...Bunlar yüzlerce senelik ecdat yurdunu bırakıp böyle sefil ve şaşkın halde yola çıkan ve giden kimselerdi. Çoğu Türk adet ve ananesini benimsemiş bulunuyordu... Çocuklar bile büyüklerini mesela "Mariya Hala", "Despina Teyze" diye Türkçe çağırıyorlardı. Uzun yıllar, aynı vatan havasını teneffüs etmenin, konu komşusuyla birlikte herhangi bir hadise karşısında, yerine göre aynı sevinci ve yerine göre aynı kederi duyarak onlarla mukadderat birliği yapmış olmanın yarattığı yakınlık ve beraberlik, dikkatle bakılır ve aranırsa seziliyordu. Fakat bilinen bir şeydi ki, son yüzyıllık bir geçmiş içinde bunlar Yunan Megalo İdea'sının Anadolu'ya yayılmış mayası olarak görülmeye başlamıştı ve Anadolu için beslenen bütün Yunan hayalleri, bunların oradaki varlığına dayanır olmuştu... Genç papazların, genç öğretmenlerin bütün telkinleri, Anadolu Rumlarını, Türk vatandaşlarından soğutmayı, kendilerine anavatan olarak Yunanistan'ı tanıtmayı hedef tutuyordu. Türklerle Rumlar arasında büyük küçük her çeşit vatan hizmetlerini paylaşan eski vazife birliği bir zamandan beri artık kalmamıştı. Açığa vurulmak istenmeyen, fakat her yönünden belli olan bir emniyetsizlik havası, eski karşılıklı Türk ve Rum sevgisinin yerini almıştı... Yunan ordusunun her ileri bir adımı bu camiada sinsi bir sevinç yaratır olmuştu..." Bkz: Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2017, s. 144-145.

Patrikhanesi'nin, ileride etki altına alabileceği en az sayıda Ortodoks'un bırakılmasının da düşünülmüş olması ihtimal dâhilindedir.

3.1.1. Türkçe Konuşan Ortodoksların Anadolu'dan Gönderilmeleri

30 Ocak 1923'te imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"ün 11. maddesi uyarınca; sözleşmenin uygulanmasını sağlamak ve doğacak sorunları halletmesi için Karma Komisyon'un kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon Türk ve Yunan Hükümetlerinden dört ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerden Milletler Cemiyeti'nin seçeceği üç üyeden oluşmuştur. Aynı maddeyle komisyona gerekli göreceği yerlerde alt komisyonlar kurma yetkisi verilmiştir. Komisyon bu maddeye dayanarak, Türkiye'de; İstanbul, Mersin, İzmir, Samsun ve Doğu Trakya'da alt komisyonlar oluşturmuştur. Türkçe konuşan Ortodoksların yaşadığı bölgelerin sevkiyle Mersin komisyonu ilgilenmiştir. Komisyon başkanlığını Danimarkalı Alfabro yürütmüştür. Temmuz 1924'te ise Niğde ve çevresindeki mübadillerle ilgilenmeleri için Ali Haydar Bey ve Yunan üye Mavridis bölgeye gönderilmiştir.⁸⁷⁰

Coğrafi konumları nedeniyle Kapadokya'da yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslar mübadele kararını; mübadillerin sayılarını ve mallarını tespit etmek için gelen mübadele komisyonundan öğrenmişlerdir. Okuma-yazma bilenler ise bu haberi İstanbul'dan gelen *Vakit* gibi Türk gazetelerinden haber almıştır. Şehir merkezlerine uzak küçük köylerde ise tellal marifetiyle duyurulmuştur.⁸⁷¹ Yunanistan'a gönderilecek olmak Türkçe konuşan Ortodokslar arasında genel olarak büyük bir şaşkınlığa yol açmıştır.⁸⁷² Komisyon üyelerinin gelişleri ve bürokratik işlemlerin

⁸⁷⁰ Ercan Çelebi, "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2006, s.119.

⁸⁷¹ Nevşehir'de belediyede tellal olduğunu belirten bir Ortodoks, kendisinin belediyeye çağrılarak Mustafa Kemal'den mübadele yapılacağına dair telgraf geldiğinin söylendiğini belirtmiştir. Suvermez köylü olan bu kişi, köyüne dönerek mübadele olacağını duyurmuştur. Köylülerin kendisine ne zaman gönderileceklerini sorması üzerine "*belki on gün, belki bir ay*" şeklinde cevap verdiğini, ancak mübadele komisyonun dört ay sonra sayım işlemi için köylerine geldiğini belirtmiştir. Mübadele haberinin, komisyondan evvel geldiği bu gibi köylerde, arada geçen sürede, haberin doğruluğuna veya kesinliğine inanmak Ortodokslar için zor olmuştur. Bkz: **İ Eksodos**, s. 197.

⁸⁷² Yunan bir yazar, hem Yunanistan'daki Türkler hem Türkiye'deki Rumların şaşkınlığını "barıştıkları anda boşanma hükmü yüzlerine okunan bir çift gibiydiler" şeklinde dile getirmiştir. Bu ifade savaşın bitmesi ve Yunan ordusunun çekilmesiyle, gündelik hayat ve ilişkilerine devam edecekleri için rahatlayan Kapadokya Ortodokslarının hislerini oldukça iyi tanımlamaktadır. Clark, **a.g.e.**, s.34. Mübadele haberini öğrenen yaşlı bir kadının tepkisini, torunu, şöyle aktarmaktadır: "...*Hayvanlar değiştirilir, insanlar değiştirilir mi (dedi). (Sonra) oturdu ve ağladı...*" N. Moutsopoulos-K.

başlamasına rağmen mübadele yapılacak olmasına inanmamışlardır. İki devletin yeniden masaya oturarak bu karardan vazgeçeceklerine veya mübadele edilseler de kısa süre sonra geri döneceklerine dair beklentiler taşımışlardır.⁸⁷³

Sözlü tanıklıklar incelendiğinde bazı ailelerin mübadele kararını olumlu karşıladıkları görülmektedir. Bunun nedeni kendilerinin dinlerinden dolayı Yunan işgali döneminden sorumlu tutulacakları korkusudur. Akso köyünden bir göçmen, bu korkularını şöyle dile getirmiştir:

“...Mübadele için iyi olacağını düşünüyordum. Türkiye’de artık yaşayamıyorduk, orada hayatımız yoktu. Orada yaşayabilmek için Türk olmak zorundaydık. Savaş düşmanlık yaratmıştı. Yunan askeri Türkiye’ye vururken, Türk’ün çocuğunu öldürürken, Türk’ün seni sevmesini nasıl istersin? Yalnızca deliler mübadele için olmamasının daha iyi olacağını söyleyebilir...”⁸⁷⁴

Bir başka neden okullarında görev alan, Yunanistan’dan gönderilmiş veya orada eğitim almış öğretmenlerin, Yunanistan’ı gelişmiş ve zengin bir ülke olarak tasvir etmeleridir.⁸⁷⁵ Tanıklıklar incelendiğinde, mübadele kararını olumlu karşılayanların çoğunlukla gençler olduğu görülmektedir. Bu da okullarda Yunan propagandasıyla yetişmiş olan yaş grubunun Yunanistan’ın daha iyi şartlar içeren bir ülke olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Ancak Kapadokya Ortodokslarının Anadolu’dan en zor kopan topluluk olduğu yine göçmenlerin sözlü tanıklıklarından anlaşılmaktadır. Evlerini, tarlalarını,

---

Bakalopoulos-Ar. Kesopoulos, **H Genoktonia kai h Prosfigia tou Ellinismou [Rumluğun Katliamı ve Göçü]**, Tziampiris Pyramida Yayınevi, Selanik: 2006, s.198.

⁸⁷³“... Evlerimizi, mülklerimizi terk edip hep orada (Yunanistan’da) kalmak istemiyorduk. Birkaç ay birkaç yıl Yunanistan’da kalalım ve sonra evlerimizin, düzenimizin olduğu yere dönelim istiyorduk...”

İ Eksodos, s. 144.

⁸⁷⁴ Giorgos Deligiannis, **İ Antallagi Ton Plithismon kai İ Katastasi Ton Ellinos Prosfigon Tis Kappadokias Sti Makedonia [Nüfus Mübadelesi ve Makedonya’daki Kapadokyalı Rumların Durumu]**, İdmon Yayınevi, Atina: 2001, s. 38. Bu tarzda bir başka ifade Aksaray göçmeni Aleksandrou Leontopoulou’ya aittir: “...Mübadele edileceğimizi öğrendiğimizde, ailem sevinç duydu ve rahatladı. Çünkü Yunan ordusunu desteklediğimize dair iftiralar sebebiyle kovuşturmaya uğramıştık...” **İ Eksodos**, s.5.

⁸⁷⁵ “...Biliyor musun ne kadar sevindik. Yunanistan’ı bir şey sanıyorduk. (Yunanistan’a) Buraya gelecek ve güleceğiz.(sanıyorduk) Ayrılacağımız için seviniyorduk...” **İ Eksodos**, s. 24. “Köyün gençleri daha kıştan sabırsızlıkla “Yunanistan” günlerini bekliyordu. Şarkı söylüyorlar, dans ediyorlar, hayal kuruyorlardı. “Özgürlük günleri geliyor” diye bağıyorlardı...” Konstantinos Nigdelis, **Ta Sillata Kappodokias [Kapadokya’nın Sillata köyü]**, Nea Sillata Kadınları Derneği, Selanik: t.y, s. 197. “...Ancak biz gençler Yunanistan’a gideceğimiz için çok mutluyduk. Yeni hayatımızda bey gibi olacağız sanıyorduk. Yunanistan kelimesi bizi büyülüyordu...” **İ Eksodos**, s. 62. Genç olduğundan olayları iyi tahlil edemediğini kabul eden bir göçmen ifadesi ise şöyledir: “...Yunanistan’a geleceğimiz için çoğumuz sevinmiştik. **Anlayacağınız o zamanlar gençtik...**” Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek de...**, s. 120.

komşularını bırakacak olmak ve bildikleri bu coğrafyadan bilmedikleri bir ülkeye gidecek olmak onları oldukça endişelendirmiştir.⁸⁷⁶ Gitmemek için çareler aramışlar, bazı köyler ise kalma taleplerini doğrudan Mustafa Kemal'e iletmışlerdir:

*"...Köyümüzün cemiyeti toplandı ve Kemal'e bir telgraf göndererek "mümkün olursa biz ayrılmayalım" yazdı. Kemal şöyle cevap verdi: "(Antlaşmayı) imzaladım, bu yüzden istediğinizi yapamam" ..."*⁸⁷⁷

Daha önce de belirtildiği gibi özellikle orta yaş ve üzeri yaş grubu mübadele kararını üzüntüyle karşılamıştır. Yabancı ve dilini bilmedikleri bir ülkede yeni bir başlangıç yapacak olmak bu yaş grubuna korkutucu gelmiştir.

*"...Dedemin kalbine indi. Mübadele haberini duyduğunda üzüntüden gözleri karardı. Mallarından, eşyalarından bir pul bile satmadı. Diğerleri gibi (gitmeye) hazırlanmadı. Sonunda üzüntüden hastalandı ve öldü..."*⁸⁷⁸

Mübadele kararını büyük bir endişeyle karşılayan bir diğer grup kadınlardır. Kapalı bir çevrede Türk komşularıyla oturmuş bir düzenleri bulunan kadınlar, çocuklarını bilmedikleri bir ülkede yetiştirecek olmanın endişesini taşımışlardır. 1980'lerde birinci kuşak mübadil kadınlardan derlenen, mübadele kararıyla *dirliklerinin bozulduğunu* dile getirdikleri ve Yunanistan'ı *gurbet* olarak nitelendirdikleri ağıt şöyledir:

*"Kıçağaç (Niğde) evleri de vardır garışık
Türkler ile Hristiyanlar barışık
... narittik(?) ne bulgur aşlık
Sevgili yurtları koyup gidelim
Ferman büyük yerden hatın (?) edelim
Aşığın sadığın dertleri çoktur
Derdime dermanım akrabam yoktur
Ölümüm çoktur da zulümü haktır
Gidelim yavrular haydin gidelim
Evlerimiz birer birer yazıldı
Bu sene dirliğimiz bozuldu
Mezerimiz gurbet elde kazıldı
Gazın mezarımız bari burda olsun*

⁸⁷⁶ "...Mübadele edileceğimiz haberi bizi üzdü. Yerimizden ayrılacaktık. Tanımadığımız bir yere gidecektik. Memleketimizi bırakacaktık..." **İ Eksodos**, s. 61. Aynı zamanda Balkan Savaşlarında Yunanistan'a esir düşmüş olan Türklerin, Yunanistan'ı olumsuz tasvir etmeleri, Kapadokya Ortodokslarını endişelendiren bir başka husustur. Zileli bir Ortodoks, Yunanistan'la ilgili bu bilgilerin komşuları tarafından kendisine şu şekilde aktarıldığını anlatmıştır: "... *Gitmeyiniz oraya. Dar memlekettir, ahalisi bitli. Orada kuyruklu koyunlar yok, orada köpek kuyruklu koyunlar var...*" **İ Eksodos**, s. 62.

⁸⁷⁷ **İ Eksodos**, s. 108. Deneği köyünde yaşayan Türkler, köylerindeki 447 Ortodoks aile için aynı girişimde bulunmuştur: "...Türkler bizi seviyor ve gitmemizi istemiyordu... Üç kez Ankara'ya başvurular. İlk iki kez cevap gelmedi. Üçüncüsünde Mustafa Kemal'le birlikte çalışan İsmet İnönü cevapladı: Yunanlar gidecek, onların köylerine Yunanistan'dan Türkler gelecek. Aksi mümkün değil çünkü mübadele (sözleşmesi) imzalandı..." **İ Eksodos**, s.249.

⁸⁷⁸ **İ Eksodos**, s. 173.

*Ne unlar öğüttük ne bulgur aşlık
Garañ günlere haydin gidelim
Ferman büyük yerden hatın edelim.*"⁸⁷⁹

Aynı zamanda Yunanistan'a gittiklerinde geldikleri bölgeyle ve Türklerle ilgili olarak en olumlu konuşan grup Kapadokyalılardır. Mübadele öncesinde Müslüman Türk komşularıyla oldukça yakın ve samimi bir ilişki içerisinde olduklarını söylemekle birlikte, ahlaken Türkleri öven beyanlarda bulunmuşlardır.⁸⁸⁰ Türk komşularının onları üzüntüyle uğurladıklarını ve Türkiye'den ayrılana değin rahat yolculuk etmeleri için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmektedirler.

Kapadokyalıların büyük kısmı, 1924 yılının Haziran ve Kasım ayları arasında Anadolu'dan ayrılmışlardır.⁸⁸¹ Ayrılıkları esnasında kabileler halinde önce Ulukışla oradan trenle Mersin ve Mersin'den, Yunanistan tarafından gönderilen gemilerle Türkiye'yi terk etmişlerdir. Mersin'e gelene değin geçtikleri Türk köylerinde hürmetle ağırlandı ve herhangi bir sıkıntı yaşamamışlardır. Yine de çeşitli olumsuzlukların yaşanması ihtimaline karşı jandarma birlikleri tarafından Mersin'e değin güvenlikleri sağlanmıştır.⁸⁸²

Şekil 13: Anadolu'dan ayrılan son Kapadokyalı kabile. (*Muhacir Sedası*)

⁸⁷⁹ Ağıt kaydı için <https://www.youtube.com/watch?v=INwh68macKY>. Erişim tarihi: 8 Nisan 2017. Ailesi Niğde Çarıklı köyü mübadili olan Thanasis Papanikolaou, 1980'li yılların başında saha araştırması yaparak birinci ve ikinci kuşak Türkçe konuşan Ortodoks mübadillerin türkülerini derlemiştir. Bu araştırmanın bir kısmını kitap haline getirerek 17 parçalık bir cd ile birlikte yayımlamıştır. Bkz: Thanasis Papanikolaou, **Apoixoi Tis Kappadokias [Kapadokya Yankıları]**, Düzenleme: Giorgos Hatzimihelakis, Yayın evi yok, Atina: 2005.

⁸⁸⁰ Bkz: Türkiye'ye bakışları

⁸⁸¹ Karathanasis, **a.g.e.**, s. 281.

⁸⁸² **İ Eksodos**, s. 6.

3.1.2. Zorunlu Yeni Vatan: Türkçe Konuşan Ortodoksların Yunanistan'daki Yeni Yaşam Alanları

Yunan Milli Ekonomi Bakanlığı'nın 1928 yılı verilerine göre sayıları 103.642 olarak tespit edilen Türkçe konuşan mübadiller şu bölgelere iskân edilmiştir:

Sterea Yunanistan ⁸⁸³	17.752
Teselya	2.830
İyon Adaları	164
Kiklad Adaları	107
Mora Yarımadası	932
Epir	1.796
Ege Adaları	234
Trakya	9.124
Makedonya	70.032

884

Kapadokya'dan gelen göçmenler genelde aynı bölgede iskân ettirmek istense de, bu mümkün olmamış ve Yunanistan'ın farklı yerlerine dağılmışlardır. Yunan Hükümeti tarafından yerleştirildikleri bölgeler kendilerine uygun olmadığından veya bu bölgelerde vaat edilen yaşam olanakları sağlanmadığından, mübadelenin ilk yılları büyük bir hareketlilik yaşanmıştır.⁸⁸⁵ Bu nedenle Kapadokya'nın tüm kasaba ve köylerinin Yunanistan'da iskân edildikleri bölgeleri tespit etmek oldukça güçtür. Muhacirlerle yapılan görüşmeler, spesifik bölgelerle ilgili yapılan çalışmalar ve göçmen derneklerinin kendi imkanlarıyla yayımladıkları kitaplardan bazı köy ve

⁸⁸³ Sterea Yunanistan: Mora'nın kuzeyi ile Epir ve Teselya bölgelerinin güneyi arasında kalan kara Yunanistan'ına verilen isim.

⁸⁸⁴ Harakopoulos, **a.g.e.**, s. 119. Bahsedilen sayı Türkiye'den ayrılan tüm Türkçe konuşan Ortodokslara aittir. Vasso Stellakou ise Kapadokya'dan 44.432 mübadilin ayrıldığı bilgisini vermiştir. Ancak bu sayıya bölgedeki Rumca konuşan köylerde dâhildir. Vasos M. Stellakou, **Oi Prosfiges Tis Kappadokias Stin Ellada [Yunanistan'daki Kapadokya Göçmenleri]**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Aigaiou Üniversitesi Çevre Planlama Laboratuvarı Çevre Bölümü, Midilli: 1991, s.36.

⁸⁸⁵ Bazı köylerin cemiyet başkanlarına birkaç seçenek sunularak, hemşerilerinin iskânı için bunlardan birini seçmesi istenmiştir. Ancak bu da bir köyün topluca aynı yere iskân edilmesini sağlayamamıştır. Örneğin Sulucaova köyünün temsilcileri kendilerine gösterilen yerlerden, Larissa şehir merkezine yakın bir bölgeyi seçmişlerdir. Ancak köylülerin bir kısmı şehir merkezine yakın olmanın kızlarının ahlakını bozacağı düşüncesiyle ayrılarak şehre uzak bir bölgeye yerleşmişlerdir. Harakopoulos, **a.g.e.**, s. 120.

kasabalarla ilgili bilgiler elde edilebilmektedir. Bunlara göre Kapadokya'nın bazı bölgelerinden gelen mübadillerin Yunanistan'daki iskânı aşağıdaki şekilde olmuştur:

Kayseri: Tamamı Türkçe konuşan Kayserililer çoğunlukla Atina ve Pire'ye yerleştirilmiştir. Kalanlar uğraştıkları işlere göre Selanik, Edessa ve Drama'ya dağılmıştır.⁸⁸⁶

Talas: Talas'tan gelen 191 Türkçe konuşan aile çoğunlukla Atina ve Pire'ye, kalanlar ise küçük gruplar halinde Selanik, Kavala, Kozani ve Halkidiki'ye yerleşmiştir.⁸⁸⁷

Zile: Zileli 51 aile Pierya ilinin Neokaisarei ilçesine, Selanik, Kerkira, Zakyntho, Atina ve Pire'ye dağılmışlardır.⁸⁸⁸

Ağırnas: Ağırnaslı 294 Ortodoks mübadil Eylül 1924'de ayrılmış ve Kayseri-Ulukışla yoluyla Mersin'e gelmiştir. Pire'de 15 gün karantinede kaldıktan sonra Kerkira'ya taşınmışlardır. Üç ay eski bir kale içerisinde kaldıktan sonra Pire'ye gönderilmişlerdir.⁸⁸⁹

Ürgüp: Ürgüplüler eş zamanlı olarak Yunanistan'a gelmemiş ve aynı yere yerleştirilmemişlerdir. Kerkira, Halkida, Nauplio ve Skiro'ya dağılmışlardır. Skiro'da bulunan Ürgüplülerden bir temsilci Sosyal Yardım Bakanlığı'na başvurmuş ve bu başvuru sonunda Eğriboz Adası'ndaki Ahmet Ağa köyünün Ürgüplüler için uygun olduğuna karar verilmiştir. 1925'te bu köye yerleşen Ürgüplüler, burada Yeni Ürgüp (Nea Prokopi) semtini kurmuşlardır.⁸⁹⁰

Gelveri (Güzelyurt): Gelverililer 6 Ağustos 1924'te son ayinlerini yaptıktan sonra ayrılmaya başlamış ve son grup 13 Ağustos'ta Gelveri'den ayrılmıştır.⁸⁹¹ Gelveri göçmenleri Atina'daki karantinanın ardından Selanik, Volos, Pire gibi değişik yerlere dağıtılmıştır. Daha önce İstanbul'dan Atina'ya gelmiş olan Gelverililer, Yunanistan'da gezerek Gelverililer için yer aramış ve Kavala'nın doğusunda uygun

---

⁸⁸⁶ Veroniki Dalakoura, "H Egkatasasi ton Prosfigon Tis Kappadokias Ston Elliniko Horo" [Kapadokya Göçmenlerinin Yunan Köylerine İskânı], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tom. 11, 1995, s. 275.

⁸⁸⁷ Dalakoura, "a.g.m", s. 277.

⁸⁸⁸ Dalakoura, "a.g.m", s. 278.

⁸⁸⁹ **İ Eksodos**, s. 45.

⁸⁹⁰ Stellakou, **a.g.e**, s. 92.

⁸⁹¹ Karatza, **a.g.e**, s. 309.

bir bölge bulmuşlardır. Gelverililer “Çınardere” adlı bu bataklık bölgede üç yıl çadırlarda yaşamıştır. Bu sürede bölgeye yerleştirilen iki bin muhacirden bini hayatını kaybetmiştir. Kalanlar 1926’da Yeni Gelveri (Nea Karvali) semtini kurmuşlardır.⁸⁹²

Şekil 14: Gelveri göçmenlerinin Kavala’daki ilk günleri, Eylül 1924. (*Enthimion 15 Hronia Stegi Politismou Nea Karvalis [Yeni Gelveri Kültür Evinin 15. Yıl Hediyesi]*)

Sivrihisar: 456 Ortodoks’un yaşadığı Sivrihisar’dan Ağustos 1924’te göç başlamıştır. Ulukışla’dan trenle Mersin limanına gelen mübadiller buradan Pire’deki Aya Yorgi karantinasına alınmıştır. 15 günün ardından Selanik’e taşınmışlar, buradan Yannitsa (Yenice) ve Pella’ya dağıtılmışlardır.⁸⁹³

Halvadere (Helvadere): Yunanistan’a ulaşmalarının ardından yirmi gün karantinada kalan göçmenler iki ay kadar Parga ve Volos’ta gezmişler ve geçici olarak Kavala’daki Çınardere bölgesine yerleştirilmişlerdir. Bataklık olan bölgede; sıtmadan ve sert kış şartlarından dolayı birçok göçmen hayatını kaybetmiştir. Son olarak Dedeağaç ve Kılıkış’a dağıtılmışlardır.⁸⁹⁴

Malakopi (Derinkuyu): Malakopi’den 200 aile daha önce İstanbul’a yerleştiğinden etabli sayılarak Türkiye’de kalmıştır. Malakopililer ise Eylül 1924’te Niğde-Ulukışla-Mersin yoluyla Yunanistan’a gelmişlerdir. Beş günlük karantinanın ve 17 günlük bekleyişin ardından Farsala, Selanik, Drama ve Kavala gibi değişik

⁸⁹² Stellakou, a.g.e, s. 88.

⁸⁹³ **İ Eksodos**, s. 22.

⁸⁹⁴ Konstantinos Nigdelis, **To Halvantere Tis Kappadokias**, s. 54.

şehirlere gönderilmişlerdir. Selanik'e yerleşenler Yeni Malakopi (Nea Malakopi) adındaki semti kurmuşlardır.⁸⁹⁵

Aravison (Gülşehir): 650 ailenin yaşadığı Aravison'da, mübadele Ağustos 1924'te başlamıştır. Nevşehir-Adana-Mersin yoluyla Atina'ya gelmişlerdir. Karantinadan sonra Atina, Selanik, Yannitsa, Serez, İskeçe gibi değişik şehirlere iskân edilmişlerdir. Yannitsa'ya yerleşen 150 aile burada Yeni Aravison (Nea Aravissou) semtini kurmuştur.⁸⁹⁶

Çeltek: 104 aile, Ağustos 1924'de Mersin'den Pire'ye geçmiş ve üç gün karantinada bekletilmiştir. Ardından gemiyle Volos'a buradan da trenle Velestina'ya getirilmişlerdir. Karantinanın ardından Volos'a oradan da Sofades'e geçmiştir. Hükümetin yaptırdığı konutlara doksan Çeltekli aile yerleşmiştir. Konutları inşa eden Anadolu müteahhit, Çeltek'ten gelenler yerleştiğinden köyün adını "Yeni Çeltek" koymak istemiş ancak Çeltekli Anadolu'da bağlı buldukları vilayet olan Konya'nın adının verilmesini istemiştir. (Nea İkonio-Yeni Konya) Çeltekli kısa sürede burada bir kilise inşa ederek adını, köylerindeki kiliseleri olan Mihail Arhaggelos koymuşlardır. Ancak mübadele esnasında kiliselerindeki tüm eşyaları taşıyıp, Yunanistan'a getirmelerine rağmen, bu eşyalar teslim alan komisyon tarafından kaybedilmiştir.⁸⁹⁷

Misti (Konaklı): Mayıs 1924'te Misti'den ayrılan mübadiller Niğde-Uluağaç-Adana yoluyla Mersin'e varmış, yaklaşık iki ay kendilerini alacak gemiyi beklemişlerdir. Ağustos ayında Atina'ya ulaşmış ve karantinaya alınmışlardır. Karantinadan önce ayrılanlar İgumenitsa, Larissa, Yanya, Volos ve küçük gruplar halinde farklı şehirlere yerleştirilmiştir. Daha sonraki grup ise Selanik, Drama, Dedeağaç, Kavala ve Kılıkış'a iskân edilmiştir.⁸⁹⁸

Andaval (Aktaş): Haziran 1924'te yola çıkan muhacirler Niğde-Ulukışla-Mersin yoluyla Pire'ye ulaşarak 15 gün tutulacakları karantinaya alınmışlardır.

---

⁸⁹⁵ Maravelaki-Bakalopoulou, **Oi Prosfigikes Egkatasaseis Stin Periohi Tis Thessalonikis [Selanik'in İlçelerine Göçmen İskânı]**, Vaniyas Basımevi, Selanik: 1993, s. 28.

⁸⁹⁶ M. Maravelaki-A. Bakalopoulou, **a.g.e.**, s. 55.

⁸⁹⁷ **KMS**, Çeltek, Omigos Tenekecidis.

⁸⁹⁸ M. Maravelaki-A. Bakalopoulou, **a.g.e.**, s. 158.

Ardından gemiyle Selanik'e taşınmış ve buradan Halkidiki, Kalkış, Kozani, Kavala ve Drama şehirlerine dağılmışlardır.⁸⁹⁹

Şekil 15: Halkidiki'de Andaval göçmeni bir aile (*Oi Prosfiges Sti Makedonia [Makedonya'da Göçmenler]*, s. 98)

Sillata (Özlüce): Sillatalılar mübadele edileceklerini Mart 1924'te öğrenmiş ve Temmuz-Ağustos aylarında Niğde-Ulukışla-Mersin yoluyla Anadolu'dan ayrılmışlardır. İki hafta karantinada kaldıktan sonra gemiyle Selanik'e getirilmişler ve buradan Halkidiki'ye geçerek Karvia adlı bölgeye yerleşmişlerdir. Burada çoğunluğu oluşturan Zileliler, köylerinin adını Yeni Zile (Nea Sillata) olarak değiştirmişlerdir. Bir kısmı ise Atina, Pire, Selanik ve Girit'e dağılmıştır.⁹⁰⁰

Fertek: Buradan ayrılan 430 mübadil Halkidiki'ye yerleşmiştir.⁹⁰¹

Aksos (Hasköy): 1924 yılının Şubat ayında Aksos'dan göç başlamış ve göçmenler Ekim ayına kadar gruplar halinde Yunanistan'a taşınmışlardır. Yunanistan'a ulaşan ilk grup olan 360 aile, karantinanın ardından Epir'e yerleştirilmiştir. Farklı şehirlere yerleştirilen Aksoslular, Yunanistan'daki ilk yıllarını büyük bir hareketlilik içerisinde geçirmişlerdir. Gemilerin indirdiği yere göre Yanya,

⁸⁹⁹ M. Maravelaki-A. Bakalopoulou, **a.g.e**, s. 221.

⁹⁰⁰ Niğdelis, **Ta Sillata Kappadokias**, s. 209.

⁹⁰¹ Karathanasis, **a.g.e**, s. 281. Yazar bu bilgiye kişisel araştırması sonucunda ulaştığını belirtmiştir.

Drama, İskeçe, Kavala, Larissa, Kozani, Parga, Girit bölgelerine dağılmışlardır. Yiannitsa'ya yerleşen 200 aile ise burada "Akso" semtini kurmuştur.⁹⁰²

Sementre (Ovacık): 1924 yazında Pire'ye ulaşım karantinayı tamamlayan Semendereliler gemilerle Selanik'e taşınarak Harmanköy'de iskân edilmeyi beklemeye başlamıştır. İçlerinden bir temsilci Halkidiki'ye giderek köylüleri için yer araştırmıştır. Halkidiki'nin diğer bölgeleri fazla kalabalık, bataklık ve deniz kıyısı olduğundan⁹⁰³ Karkara adlı bölgeyi tercih etmişlerdir. Bölgede çoğunluğu oluşturan göçmenler adını "Sementre" olarak değiştirmişlerdir.⁹⁰⁴

Flogita (Suvermez): Suvermezliiler 1924 Ağustos ayında ayrılarak Niğde yoluyla Mersin'e gelmişlerdir. Pire'deki Agios Georgios karantinasında kaldıktan sonra, büyük kısmı Selanik yoluyla Halkidiki'ye geçerek burada "Nea Flogita" semtini kurmuştur. Kalanlar ise Selanik, Drama, Kılıkış, Girit'e yerleştirilmiştir.⁹⁰⁵

Taşçı: Kayseri'ye bağlı olan Taşçı Ortodoksları, 1924 Haziran ayında Pire'ye gelmiş ve 1,5 ay karantinada kalmıştır. Buradan gemiyle Selanik Harmanköy'e taşınmışlardır. Yirmi günlük bekleyişin ardından trenle Florina'ya getirilmiş ve burada kamyonlara paylaştırılarak Florina, Kastoria, Kozani ve Grevena'ya dağıtılmışlardır. Kozani'ye gelenler Türklerin boşalttığı Ciciler köyüne yerleşerek, buranın ismini Taşçı (Petra) olarak değiştirmiştir.⁹⁰⁶

Enehil (Dikilitaş): Enehil'den gelen 236 Ortodoks ailenin büyük kısmı Gülşehir (Araviso) göçmenleriyle birlikte Nea Araviso'yu kurmuştur. Kalanlar Attiki, Drama, Pire, Selanik, Yannitsa ve Yanya'ya dağılmıştır.⁹⁰⁷

Çarıklı: Haziran 1924'te köylerinden Niğde-Ulukışla yoluyla ayrılan mübadiller, kendilerini alacak geminin gelmesini yaklaşık iki ay beklemiştir. Bu süre boyunca Mersin'de bir Ermeni kilisesi ve barakalarda kalmışlardır. Yunanistan'a

---

⁹⁰² Agni K. Koliadimu, **Apo Tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas: Profigikes Diadromes 1890-1940 [Kapadokya Akso'dan Pellas vilayetine: Göçmen Koridoru 1890-1940]**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selanik Aristoteles Üniversitesi Arkeoloji ve Tarih Bölümü Çağdaş Tarih ve Halkbilimi Anabilim Dalı, Selanik: 2006, s. 67.

⁹⁰³ İlk kuşak göçmenlerin ifadesine göre Kapadokyalılar denize alışkın olmadığından; çocuklarının düşerek boğulacağından korkuyor ve deniz kıyısı bölgelerden kaçmıyorlardı. Bkz: Koufos, **a.g.e**, s. 19.

⁹⁰⁴ Koufos, **a.g.e**, s.18.

⁹⁰⁵ Konstantinos Nigdelis, **Ta Flogita Tis Kappadokias [Kapadokya'nın Flogita köyü]**, Nomarhiaki Ditodioikisi Halkidis, y.y, t.y, s. 46.

⁹⁰⁶ Efstatis Papadopoulos, **To Tastsis Kappadokias [Kapadokya'nın Taşçı Köyü]**, y.y, t.y, s. 12.

⁹⁰⁷ Dalakoura, "a.g.m", s. 284.

yaptıkları yolculuk boyunca ve Pire limanında tutuldukları karantinada birçok Çarıklı muhaciri hayatını kaybetmiştir. Karantinanın ardından gemiyle Epir'e taşınarak Filiates, Vrisela, Rizani, Kastri gibi değişik köylere bırakılmışlardır. Bir kısmı çadırlarda olmak üzere yaklaşık iki yıl yaşamış ancak tarıma elverişli arazinin az olması ve yerlilerle anlaşamamaları nedeniyle başka bir yere nakillerini istemişlerdir. Mavrolofos (Serez) ve Argillohori'ye (Almyra) iskân edilmişler, muhacirlerin bir kısmı yine bu köylerden ayrılarak Anavisso ve Efksinopoli'ye gitmiştir. Çarıklı muhacirlerinin uygun bir yer bulmak için sürekli hareket halinde olmaları durumu 1926'ya kadar devam etmiştir.⁹⁰⁸

3.2. Türkçe Konuşan Ortodoksların Yunanistan'a Uyum Süreci (1924-1930)

Kapadokyalıların yeni vatanlarına gidiş süreci çok da kolay olmamıştır. Hatta yalnızca Anadolu'yu terk etmeleri değil, gittikleri yerlere alışmaları, geçinmeleri, barınmaları ve siyasete alet edilmeleri gibi birçok neden onların sosyal hayata ve yeni ülkelerine alışmaları konusunda önlerinde engel teşkil etmiştir. Yaşadıkları zorluklar henüz gemilere binmeleri ve Yunan görevlilerinin sorumluluk alanlarına girmeleriyle birlikte kendini göstermiş ve buna eklenen daha nice sorunlar karşısında Yunanistan'a yönelik bir algı ve bakış açısı oluşturmaya başlamışlardır. Ne de olsa bu insanlar her ne kadar Ortodoks olsalar da ana dilleri Türkçedir ve bu belki de onların yeni toplumlarına eklemlenmesindeki en önemli sorun olacaktır. Anadolu'dan gelen bu topluluk, ilk aşamada siyasetin bir kurbanından ziyade, "istenmeyen" ve Yunanistan'a ait olmayan insanlar olarak nitelendirilmişlerdir.

İşte böylesi bir ortamda, özellikle kral yanlısı Yunanlar, Anadolu göçmenlerinin Yunan siyasetini kendi aleyhlerinde dönüştüreceği korkusuyla bu kalabalık kitleyi istememiştir. Kral yanlısı kaptan ve mürettebatın olduğu gemilerde yolculuk eden Türkçe konuşan Ortodokslar, Anadolu'dan ayrıldıktan hemen sonra sıkıntı yaşamaya başlamışlardır. Gemide Türkçe konuşanlara "Türk tohumu göçmenler" denerek ötekileştirilmiş, göçmenlerin hastalanmaları için yattıkları yerler

---

⁹⁰⁸ Karalidis, a.g.e, s.147.

sık sık ıslatılmış ve bu nedenle çok fazla göçmen hayatını kaybetmiştir.⁹⁰⁹ Aravan göçmeni Anastasia Serafimidou vapurda yaşadıkları korkuyu şöyle ifade etmiştir:

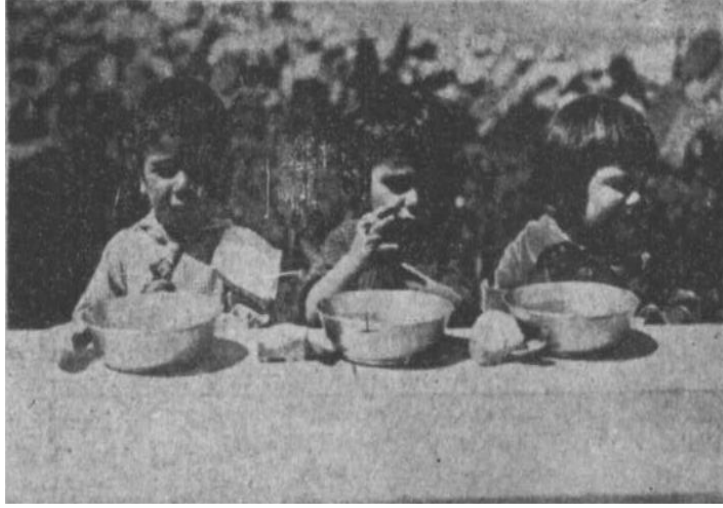
“...Tüm kalabalık papora (vapur) çıktı, oturacak yer yoktu, birbirlerinin üzerine oturuyorlardı. Bir hemşeri motorun döneceğini bilmeden, motorun üzerine oturdu. Motor dönmeye başladı ve onu parçaladı. O zaman kalabalık ağlamaya ve bağırmaya başladı. Onu aldılar ve denize attılar... Vapur (şartları) acımasızdı. 16 gün denizdeydik, su çok dalgalıydı. Her gün insanlar ölüyordu, onları denize atıyorlardı. Çocuklar doğuyordu, hastalanıyorlardı. Doktor yoktu, (insanlar) ölüyor ve denize atılıyorlardı. Temiz suyumuz yoktu, vapur açıktı ve güneş bizi yakıyordu. Çocuklarımla vapurun önünde oturuyorduk, korkunç bir yerdi. Öksüzlerimi kaybetmemek için belime iple bağlamıştım. Belimde iple çocuklarımı denize düşmekten koruyordum...”⁹¹⁰

Türkçe Konuşan Ortodokslar, Yunanistan’a vardıkları andan itibaren büyük sıkıntılarla yüzleşmişlerdir. Yunanistan’a varan mübadiller Pire’de Agios Georgios karantinasına alınmışlardır. Süresi bir hafta ve 15 gün arasında değişen karantina sırasında gördükleri muamele muhacirleri oldukça incitmiştir. Karantinayla ilgili şikâyetçi oldukları en önemli sıkıntı, kadın ve genç kızların saçlarının kesilmesi olmuştur. Bu uygulama muhacirler tarafından hakaret olarak algılanmıştır.⁹¹¹ Bunun yanı sıra yerli Yunan memurlar karantinadaki muhacirlere kötü davranmışlar, dil nedeniyle anlaşma zorluğu yaşandığından muhacirlere şiddet dahi uygulamışlardır. Mübadelenin ilk günlerinde Yunan memurlarıyla yaşanan bu sorunlar, aslında yerli Yunanların mübadillere bakış açısını ortaya koymaktadır ve on yıllar boyunca iki grup arasındaki gerginlik devam edecektir.

⁹⁰⁹ **İ Eksodos**, s. 22. “...Gemiye biner binmez kaptan bize küfür etmeye başladı. (Tanrıya, İsa’ya, Meryem’e küfür ettikten sonra) Kemal sizi göndermektense kesse daha iyiydi dedi...” **İ Eksodos**, s. 168.

⁹¹⁰ Deligiannis, **a.g.e**, s. 42

⁹¹¹ Kapadokyalı kadınlar için saçın ayrı bir önemi bulunmaktaydı. Müslüman Türk komşuları gibi örtünmelerine rağmen alnın üzerindeki saç ayırımının ön kısmı ve uzun saç örgülerinin uç kısımlarını açıkta bırakmaktaydılar. “Muhaberat”, **Muhacir Sedası**, 7 Eylül 1924. “...Kapadokyalı kadınlar saçlarını asla kesmezler. Kabak gibi traş edildiklerinde kendilerini öldürmek istediler (çünkü) bu onlar için büyük bir utançtı...” Koufos, **a.g.e**, s. 18. Yunanistan’a daha geç ulaşanlar kendilerinden önce gelen muhacirlerden iki genç kızın saçları kesildiği için intihar etmeleri sebebiyle, kendilerinin saçlarının kesilmediğini belirtmektedir. **İ Eksodos**, s. 57.

Şekil 16: Near East Relief Yunanistan'a ulaşan muhacirlere yemek dağıtıyor. (*Prosfigikos Kosmos*, 11 Eylül 1927)

Memurlar aynı zamanda, muhacirlerin bu durumlarını kazanç kapısı olarak görmüştür. Mübadillerin kendilerinden evvel Yunanistan'a gelen akrabalarıyla uzaktan bile görüşmelerine izin vermezken, akrabalarına mektup göndermek isteyenlerden ücret alınmıştır. Memurlar muhacirlerin ekme, peynir, sigara gibi ihtiyaçlarını karantina dışındaki fiyatlarının neredeyse dört katına muhacirlere satmıştır.⁹¹²

Karantinayı tamamlayan muhacirler, Yunan memurlarının başka bir usulsüzlüğüyle de karşı karşıya kalmıştır. Mübadele sözleşmesinin sekizinci maddesi uyarınca; mübadillerin her türlü taşınır mallarını yanlarında götürmek ve bunları taşıtırmakta serbest olmalarının yanı sıra, çıkış ve girişlerinde bu mallardan vergi alınmayacağı hükmü bulunmaktaydı.⁹¹³ Buna uygun olarak, mübadiller Türk limanlarında sadece komisyonun verdiği evrakla mallarını ücretsiz geçirmişlerdir. Ancak Yunanistan'a geldiklerinde, memurlar komisyonunun verdiği evrakı yetersiz görmüş, malların vergisiz teslimi için birtakım bürokratik işlemler koymuştur. İlk olarak geldikleri yere ait cemiyetten memleketlerini gösteren bir belge alıp (pistopiitikon) bu belgeyi "Kurtarılmamış Rumlar Komisyonu'na" (Epitropi ton Allitroton Ellinikon) onaylattıktan sonra mübadil kimliği (prosfigiki vivliarion) alma

⁹¹² "Muhaberat", **Muhacir Sedası**, 7 Eylül 1924.

⁹¹³ Madde 8: Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır. Bkz: Soysal, **a.g.e.**, s. 186.

mecburiyeti konmuştur. Tüm bu işlemlerin tamamlanmasının ardından bir dilekçeyle Ekonomi Bakanlığı'na başvurmak gerekmektedir. Alınan sonuç üzerine eşyaların vergisiz çıkışına izin verilecektir. En azından 15 gün süren işlemler, mübadillerin Yunanistan'ı ve Yunancayı bilmemeleri nedeniyle daha da uzamıştır. Muhacirler bu işlemlerin tamamlanmasını bekledikleri süre içerisinde limanda, açık havada yatıp kalkmışlardır.⁹¹⁴ Yunan memurlarının sözleşmeye aykırı bu keyfi tutumları aslında bir başlangıç olmuştur. İleriki yıllarda memurların yasalardan ve bağlı buldukları kurumdan bağımsız olarak hareket etmelerinin pek çok örneği yaşanacaktır.

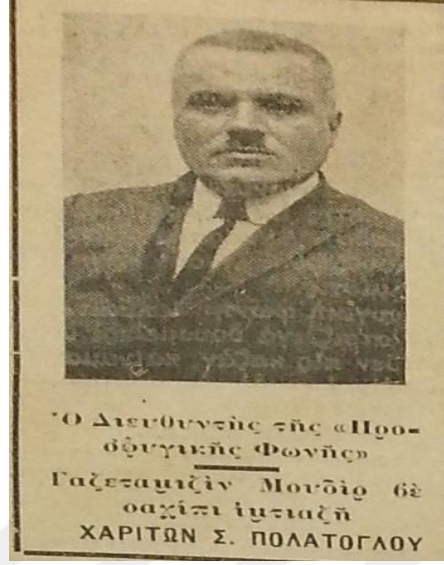
Türkiye'den ayrılışlarının ardından Türkçe konuşan Ortodoksların Yunanistan'ı algılama şekilleri, Yunanistan'da yayımlanmış son Karamanlıca gazetelerden biri olan⁹¹⁵ *Muhacir Sedası*'na yansımıştır. Gazete, 1924 yılının Şubat ayında henüz mübadele devam ederken yayımlanmaya başlamıştır. Son sayısı ise 20 Şubat 1927 tarihli'dir. Gazete sahibi Konya Silleli avukat Hariton S. Polatoglou'dur. Ailesi Batı Trakya'ya yerleşen Polatoglou Atina'ya yerleşmiş, 1926 yılında ise özellikle Kapadokya göçmenlerinin yoğun bir şekilde iskân edildiği Kozani'den

---

⁹¹⁴ "Eziyet Yine Eziyet", *Muhacir Sedası*, 10 Ağustos 1924.

⁹¹⁵ Milli Mücadele döneminde Yunan ordusunu destekleyen ve Ocak 1923'e kadar İstanbul'da çıkan Karamanlıca *Nea Anatoli (Yeni Doğu)* gazetesinin 1924 yılında Atina'da tekrar yayımlanacağı ilan edilmiştir. *Nea Anatoli*'nin 14 Eylül'den itibaren *siyasi, iktisadi ve malumat-ı mütenevviye havi*, Anadolu muhacirlerine yönelik olarak günlük Türkçe ve Rumca yayımlanacağı duyurulmuştur. Gazetenin sahip ve müdürlerinin G. K. Violakis ve Xariton Polatoglou olacağı belirtilmiştir. (*Muhacir Sedası*, 24 Ağustos 1924.) Ancak hacimli bir gazete olacağı sebebiyle gerekli hazırlıkların tamamlanamadığından çıkış tarihi 28 Eylül'e ertelenmiştir. Yayımlanacak olan bu gazetenin Yunanistan'daki en iyi gazete olarak kabul edilen *Elefheron Vima* gazetesine aynı kalitede olacağı ve Yunanistan gündemini aynen aktaracağı gibi aynı zamanda gazete sahiplerinin mübadil olmalarından dolayı mübadeleyle ilgili meselelerin de hakkıyla ele alınacağı belirtilmiştir. 28 Eylül 1924'ten itibaren haftanın altı günü *Nea Anatoli* yayımlanırken, *Muhacir Sedası*'nın 1 gün çıkacağı dile getirilmiştir. ("Nea Anatoli ve Programımız", *Muhacir Sedası*, 21 Eylül 1924.) Ancak 3 Ekim 1924'te yapılan duyuruyla gazetenin çıkışının ileri bir tarihe ertelendiği, tarih belli olduğunda duvar ve el ilanlarıyla okuyuculara duyurulacağı belirtilmiştir. ("Karilerimize", *Muhacir Sedası*, 3 Ekim 1924.) Selanik'te ise yine İstanbul'daki *Nea Anatoli* gazetesinin müdürlüğünü yapmış olan Ioardanis Limnidis tarafından *Anatoli* adında bir gazete çıkardığı bilinmektedir. Ancak bu gazetenin sayılarına ulaşılamamıştır. Bkz: Evangelia Balta, "Karamanli Press (Smyrna 1845-Athens 1926)", *İ. Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul: 2005, s. 27-33.

milletvekilli aday olmuş ve seçilmiştir.⁹¹⁶ 1934 yılında ise Atina’da göçmenlerin kurduğu Nea Ionia ilçesinin belediye başkanlığına adaylığını koymuştur.⁹¹⁷

Şekil 17: Prosfigiki Foni ve Muhacir Sedası gazetelerinin sahibi ve müdürü Hariton Polatoğlu (*Muhacir Sedası*, 1 Ocak 1925)

Gazetenin, Karamanlıca kısmı sadece Türkçe bilen mübadillere yönelik olarak yayımlanmıştır. Gazete, Yunanca bilmemeleri nedeniyle Yunanistan’daki yaşamlarının her alanında sıkıntı yaşayan bu kesimin gündemden haberdar olması ve özellikle bürokratik işlerinde yol gösterme misyonu üstlenmiştir. Gazetenin kendi ifadesine göre çıkarılma amacı şudur:

“...zavalluların arzularını meydana getirmek ve havadisi mahalliye ve hariciyeden ve başlıca muhacir âlemine ait mesailden malumatdar edinmek üzere hem kendilerine ve hem de devlete bir hizmet olmak için gazetemiz bir kısmı Türkçe olarak neşredilmektedir.”⁹¹⁸

Türkçe konuşan Ortodokslar, Yunanistan’daki hayatlarının her alanında yaşadıkları sıkıntıları, yazdıkları mektuplarla gazetede dile getirmiştir. Dil bilmemeleri nedeniyle gazeteden ve Avukat Polatoglou’ndan seslerinin duyurulmasını istemişlerdir.

⁹¹⁶ Kleantis Polatidis, *İ Apokatastasi Ton Prosfigon Stis Eparhies Kozanis kai Ptolemaidas Kata Tin Periodo 1922-1937* [Kozani ve Ptolemaidas Şehirlerine Mülteci İskâmı 1922-1937], Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batı Makedonya Üniversitesi, Florina Pedagoji Okulu İlköğretim Bölümü, Florina: 2016, s. 176.

⁹¹⁷ Xaris Sabuncakis, “Karamanlidika, Karamanlides: Mithoi kai Pragmatikotita” [Karamanlıca, Karamanlılar: Mitler ve Gerçekler], *Lihnari: Üç Aylık Ionia Birliği Edebiyat ve Sanat Dergisi*, S. 40, Eylül 2010, s. 11.

⁹¹⁸ “Her şeyden Mahrum Etmek İstiyorlar”, *Muhacir Sedası*, 18 Haziran 1925.

3.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapılanma ve İskân Konusunda Yaşanan Sorunlar

Mübadele sözleşmesi henüz yürürlüğe girmeden evvel 1922 yılının son aylarında Türkiye'den yaklaşık 900 bin göçmen Yunanistan'a gitmiştir. Başlangıçta milli çıkarlar doğrultusunda homojen bir Yunanistan yaratma isteğiyle göçmenlere olumlu bakılmıştır. Ancak bir yıl bile dolmadan Yunanistan ekonomisi muhacirlerin iskân ve iaşesinin karşılanması konusunda çaresiz kalmıştır. 4.5 milyon nüfuslu Yunanistan'a gelmiş olan kalabalık göçmen grubunun açıkta ve perişan halde olması büyük siyasi ve sosyal krizlerin patlamasına neden olacağından, Yunanistan Milletler Cemiyetine başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle Osmanlı azınlıklarına özel bir ilgi duyan Henry Morgenthau'nun başkanlığında Eylül 1923'te Atina merkezli "Göçmenleri İskân Komitesi" (Epitropi Apokatastaseos Prosfigon) kurulmuştur.⁹¹⁹ Öncelikli görevi muhacirlere istihdam ve konut sağlamak olan komite, Yunan Hükümetine değil, Milletler Cemiyetine bağlı özerk bir yapı olarak tasarlanmıştır.⁹²⁰

Kuruluşunun ardından hızlı bir şekilde çalışmaya başlayan EAP öncelikle göçmenlerin iskânı için uygun bölge arayışı içine girmiştir. Bu arayışta ön plana çıkan bölge, Balkan Savaşları ile Yunanistan'a geçen verimli ve ıssız Kuzey Yunanistan olmuştur.⁹²¹ Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ve Bulgaristan arasında 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması ile gönüllülük esasına dayalı Bulgar-Yunan mübadelesi yapılmış ve bölgedeki Bulgar nüfusu azalmıştır.⁹²² Aynı zamanda nüfus

⁹¹⁹ Metnin geri kalan kısmında EAP olarak kısaltılacaktır.

⁹²⁰ Nikos Zaikos, "To Prosfigiko Zitima stin Ellada: H Diethnis Dikaiiki Prooptiki [Yunanistan'da Göçmen Sorunu: Uluslararası Hukuk Perspektifi]", **Oi Prosfiges sth Makedonia: Apo thn Tragodia, stin Epoptiia [Makedonya'daki Muhacirler: Trajediden Romantizme]** Editörler: Ioannis S. Koliopoulos-Iakovos D. Mihaliidis, Troia A. E Yayımevi, Atina: 2009, s. 41. Aynı zamanda Henry Morgenthau'nun EAP başkanlığı görevini yürüttüğü döneme dair bkz: Henry Morgenthau, **I Was Sent To Athens**, Garden City, New York: 1929.

⁹²¹ Bu bölge, Yunanistan tarafından Makedonya olarak adlandırılmaktadır. En büyük şehirleri Selanik ve Kavala'dır. Diğer şehirler ise; Vodina, Drama, Florina, Yannitsa (Türkçe: Yenice), Kastorya (Türkçe: Kesriye), Kavala, Kozani, Kilkis, Serez, Veria (Türkçe: Karaferye), Pieria'dır. Yunanistan 1988 yılına kadar resmi olarak Makedonya adını kullanmamıştır. 1988'de çıkarılan bir kanunla bölgenin adı Makedonya olarak değiştirilmiş ve 1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'ni Yunanistan içerisindeki bir coğrafi bölgenin adını kullanamayacağı gerekçesiyle tanımamıştır. İki ülke arasında yaşanan isim anlaşmazlığı için bkz: Mustafa Durmaz, "Makedonya Sorunu ve Yunanistan'ın İsim Uyuşmazlığı", **Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırma Merkezi**, S. 3, 2015, s. 59-68.

⁹²² Daha fazla bilgi için bkz: İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 60, Bahar 2017, s. 91-118.

mübadelesiyle Türkiye'ye gelen Müslümanların neredeyse tamamı bu bölgeden ayrılmıştı. Hem bu geniş coğrafyanın işlenmesi hem de Türklerden kalan ev ve arazilerden gelen muhacirlerin faydalanabilmesi için bu bölge tercih edilmiştir. EAP'ın ekonomik kaygılarla yaptığı bu tercih, siyasi gerekçelerle Yunan Hükümeti tarafından da paylaşılmıştır. Venizelos, Bulgar ve Türk göçünün ardından bölgenin Anadolu'dan gelen muhacirlerle Yunanlaştırılması, böylece kuzey ve kuzeydoğu sınırlarının güvence altına alınması gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenlerle mübadeleyle gelen çiftçiler öncelikli olarak Kuzey Yunanistan'a yerleştirilmiştir.⁹²³

EAP, göçmen iskânı konusunda bazı kriterleri göz önünde bulundurmuştur. Bunlardan ilki Yunanistan'a kolay adapte olmalarını sağlamak için aynı bölgeden gelenlerin aynı yerlere iskân edilmeleridir. Fakat yerleştirildikleri bölgeler başlığı altında verilen bilgilere bakıldığında, bu ilkenin büyük oranda hayata geçirilemediği görülmektedir. İkinci olarak; muhacirler “şehirli” ve “köylü” şeklinde ayrılarak Türkiye'deki konumlarıyla aynı veya benzer yerlere iskân edilmeye çalışılmıştır. Yani kasaba ve şehirlerden gelenler kentlere, köylerden gelip tarımla uğraşanlar köylere yönlendirilmiştir. Aynı zamanda köylü olarak ayrılan çiftçilerin bildikleri ürünleri yetiştirebilecekleri yerlere iskânları planlanmıştır.⁹²⁴ Ancak bu ilkenin uygulanmasında da ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Esnaf ve meslek sahibi olan muhacirlerin iskânı da kırsal iskânın daha düşük maliyetli olması ve Yunanistan tarafından işçi sınıfı yerine küçük çiftçi sayısının artması tercih edildiğinden, daha çok tarım yapılabilecek bölgeler dahilinde yapılmıştır. Bu ilkenin bozulmasının bir başka nedeni de muhacirlerin doğru olmayan beyanları olmuştur. Birçok muhacir çiftçi olmasa da, EAP'ın kredi ve yardımlarından faydalanmak için kendini çiftçi olarak göstermiştir. Tam aksine, tazminat alabilmek için kendini “şehirli” olarak tanıtip şehir merkezlerine taşınan köylülere de rastlandığını söylemek mümkündür.⁹²⁵ İskânın belirlenen kurallara uygun olmaması daha çok devlet denetiminin eksikliğinden

---

⁹²³ Evangelia Balta, **Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfit Günay-Ahmet Akşit-Melike Işık Durmaz, İnkılap Yayınları, İstanbul: 2015, s. 147.

⁹²⁴ Vasilis Kolonas, “1923'ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarzı”, **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 259.

⁹²⁵ Köylü ve şehirli ayrımı herhangi bir belge zorunluluğu olmadan, muhacirlerin beyanına dayanarak yapılmıştır.

kaynaklanmıştır. Bu nedenle mübadillerin ilk yılları oldukça hareketli geçmiş, yerleşecek en iyi koşullara sahip yeri bulmak için bölgeden bölgeye dolaşmışlardır.

EAP, Aralık 1930'a kadar çalışarak, özel bir anlaşma ile mülkler ve muhacirlerle ilgili yükümlülüklerini Yunanistan Devleti'ne devretmiştir. Lağvına kadar, 570 bin göçmeni Kuzey Yunanistan'daki küçük çiftliklere yerleştirmiştir. Bu çiftçiler için 50 binden fazla yeni ev inşa edilmiş, bu sayıya yakın Müslüman evi onarılarak muhacirlere verilmiştir. Komisyon 1929 yılına değin şehirli muhacirler için kent içi yerleşimlerde 27 binden fazla ev inşa etmiştir.⁹²⁶ Ancak inşa edilen evler ve iskân edilen muhacirlere dair verilen rakamlar gösterişli olsa da ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olmuştur. 1926'da iskân edilmiş bir mübadil "*bir çiftçiyi bir köye gönderip orada altı rutubetli üstü her taraftan ışık görünür iki oda verilmesi ile o çiftçi yerleşmiş mi olur*" diyerek hem yapılan evlerin kalitesini hem de ev vermekle ihtiyaçların karşılandığının varsayılmasına karşı çıkmıştır.⁹²⁷

EAP'ın kurulduğu Cenevre Protokolü uyarınca Yunanistan başlangıç olarak EAP'a 5 milyon dönüm arazi vermiştir.⁹²⁸ EAP, Milletler Cemiyeti'nden aldığı kredi desteğiyle birlikte "sinikismos"⁹²⁹ adı verilen muhacir yerleşim bölgelerini inşa etmeye başlamıştır. 1923'te başlayan muhacir konutlarının sayısı, iskân bölgelerine yönlendirilmiş olan muhacirlerin sayısının çok altında olmuştur. Kendilerine sıra gelmesini bekleyen muhacirlerin bu bekleyişi bazı bölgelerde yıllarca sürmüştür. Bu süreçte camilerde, çadırlarda veya kendi inşa ettikleri barakalarda kalmışlardır. Örneğin Niğde'nin Küçük ve Uluğağ köylerinden gelen mübadiller Yunanistan'a ulaşmalarının üstünden bir yıl geçmiş olmasına rağmen yönlendirildikleri Kavala'nın Pravi kasabasında açıkta beklemişlerdir. Aynı zamanda henüz arazi tahsisi yapılmadığından çalışamamışlar ve dilencilik yapmak zorunda kalmışlardır.⁹³⁰ 1926 yılının kış aylarına gelindiğinde hem Drama'da hem Kavala'da bitirilmesi planlanan konutlar tamamlanamadığından bu iki şehirdeki mübadiller kışı çadırda geçirmişlerdir.

---

⁹²⁶ Clark, **a.g.e.**, s. 239.

⁹²⁷ "Muhacir Çiftçilerimiz", **Muhacir Sedası**, 26 Ocak 1926.

⁹²⁸ Stathis Pelagidis, **Prosfigiki Ellada 1913-1930 [Muhacir Yunanistan'ı]**, Kiriakidi Kardeşler Yayınevi, Selanik: 2003, s. 229.

⁹²⁹ Sinikismos [σινικισμός]: Tam karşılığı mahalle, semt.

⁹³⁰ S. Triantafillis, "Pravi Civarındaki Muhacirler", **Muhacir Sedası**, 14 Mayıs 1925.

Aynı şekilde Pravion (Kavala), Doksato (Drama) ve Rodopoliva (Serez) konutları 1926 kışına yetişmemiştir.⁹³¹

Bu evlerin yapımı ihale usulüyle müteahhitlere verilmiştir. Muhacirlere göre evlerin tamamlanmaması, tamamlananların çürük olması bu usulde yolsuzluk yapılmasından kaynaklanmıştır. Yetkililerin ehli olmayan kişilere, sadece yakınları olduğundan ihale verdikleri düşünülmektedir. 1925 yılının Haziran ayında Hükümet yetkililerinin, Kaysarani’de inşa edilecek konutları ihale açmadan kendi yakınlarına verdiği iddiası ortaya atılmıştır.⁹³² Müteahhitler ve EAP ile yardımcı kurumlarında bulunan kişilerin arasındaki bu çıkar ilişkisi nedeniyle, müteahhitler devlete güvenerek konutların parasını peşin almasına rağmen yapımını geciktirmişlerdir. Uzun süre tamamlanamayan ve muhacirlerin oldukça tepkisine neden olan başka bir yer de şehirli muhacirler için inşa edilen Podonifti (Atina) konutlarıdır.⁹³³ Konut inşalarının iki yıldan uzun sürmesinin nedeni olarak görülen müteahhitler için Sosyal Yardım Bakanlığı’nın denetimi talebinde bulunulmuştur.⁹³⁴ Başka bir şikâyet üzerine Kuzey Yunanistan’da yapılan bir soruşturma, buradaki kişilerin yüz bin drahmiden fazla parayı çaldıklarını ortaya çıkarmıştır.⁹³⁵

EAP’ın konutlar için muhacirlerden istediği ücret, muhacirlerin Yunanistan’a kızgınlığının bir başka nedeni olmuştur. Bu şekilde parası olmayan mübadiller kaderlerine terk edilmiştir. 1924 yılında Leoforos Singrou’da (Atina) inşa edilen konutlar için EAP’ın belirlediği fiyat 1500 drahmî peşin ve yirmi sene taksittir. Muhacirler kendileri için inşa edilmiş olan bu evlere kira alınmasına tepki göstermiş ve Hükümete bu karardan vazgeçmesi için başvuru yapmıştır. Ancak Hükümet bu talebi reddetmiştir.⁹³⁶

Göçmen konutları sorunu zaman zaman muhacirler ve Hükümet arasındaki tansiyonu yükseltmiştir. Muhacirler konut inşalarının gecikmesine ve tamamlananlarda ise kendilerine sıra gelmemesi üzerine durumu protesto ederek, yarı tamamlanmış evleri işgal etmişlerdir. İşgal gerekçesi olarak dil bilmediklerinden

⁹³¹ “Makedonya’da Muhacirlerin Ahvalı”, **Muhacir Sedası** 30 Temmuz 1925.

⁹³² “Mısırloglou Efendinin Nahoş Hareketi”, **Muhacir Sedası**, 18 Haziran 1925.

⁹³³ “H Apegersis Tou Sinikismou Podonifti” [Podonifti Konutlarının İnşası], **Proia**, 13 Kasım 1923.

⁹³⁴ “Podoniftinin Vadesi Yetmemiştir”, **Muhacir Sedası**, 22 Aralık 1925.

⁹³⁵ “Suistimalatlar”, **Muhacir Sedası**, t.o (Nisan 1925).

⁹³⁶ “Muhacir Mebuslarına Açık Mektup”, **Muhacir Sedası**, 9 Mart 1924.

bürokratik işleri halledemediklerini ve böyle bir yola mecbur kaldıklarını dile getirmişlerdir. 1925 yazında Yunanistan'ın değişik yerlerinde aynı protestolar yapılmaya devam etmiştir. Haziran 1925'te Kaysarani (Atina) konutlarını bekleyen muhacirler Hükümetin ve EAP'ın iznini beklemeden tamamlanmamış evlere yerleşmişlerdir. Zabıta engel olmaya çalışmış ancak başaramamıştır. Bu olayın hemen ardından Podarades (Atina) ve Kokkinia'da da (Atina) aynı durum yaşanmıştır. Drapetsanos (Atina) konutlarını bekleyenler de harekete geçmiş ancak olaylar üzerine hazırlıklı olan polis benzer bir hadisenin yaşanmasına engel olmuştur. EAP öncelikle muhacirlerin bu yaptıklarına karşılık evlerin tamamlanmayacağı ve ihtiyaçlarının karşılanmayacağını duyurmuştur. Fakat daha sonra konutlara asker sevk edilerek tahliye işlemi gerçekleştirilmiştir.⁹³⁷ Muhacir kadınlar okullardan bu evlere geçtiklerini, onların evlere geçmesiyle okullara başka muhacirlerin yerleştiğini dolayısıyla sokağa atıldıklarını söyleyerek müsaade istemişler ancak şiddet uygulanarak tahliye edilmişlerdir. Askerlerin özellikle direnen kadınlara karşı sert tutumları üzerine sonraki günlerde tahliye işleminde görev alan subaylardan birine kimliği tespit edilemeyen muhacirler tarafından saldırı düzenlenmiştir. Dolayısıyla muhacirler ve Hükümet arasındaki tansiyon oldukça yükselmiştir.⁹³⁸ Olayların bu noktaya gelmesi üzerine muhacirlerin geçici olarak konutlara dönmesine izin verilmiş yani tahliye ertelenerek gerginlik bir süre yerini sakinliğe bırakmıştır.⁹³⁹

Açıkta kalan mübadiller kadar konutlara yerleşebilmiş olanların da sıkıntılar yaşadıkları ve bu sıkıntılar nedeniyle Hükümete şikâyetlerde buldukları görülmektedir. Öncelikle daha fazla ailenin barınabilmesi için bir ev birden fazla aileye verilmiştir. Kalabalık nedeniyle oldukça sıkıntı yaşanırken, salgın hastalıklar hızla yayılmıştır.⁹⁴⁰ İkincisi evler kullanışlı inşa edilmemiştir, evlerin etrafına tavuk vs. yetiştirecek kadar alan bırakılmamıştır.⁹⁴¹

Yine müteahhitlerin malzemedden çaldıkları için evlerin dayanıksız olduğu da şikâyet edilen bir başka konudur. Birçok konut, yağmur ve fırtına nedeniyle zarar

---

⁹³⁷ "...Kulübeler yıkıldı, evler tahliye edildi. Muhacirler insafsızcasına sokaklara atıldı ve olan hakarattan, darplardan müteessiren birkaç gün evvel bir gebe kadın, evvelîsi günde bir diğeri vefat etti..." "Dumanlı Havadan İstifade Etmek", **Muhacir Sedası**, 14 Haziran 1925.

⁹³⁸ "Ne Bekliyorduk Ne Çıktı", **Muhacir Sedası**, 19 Temmuz 1925.

⁹³⁹ "Muhacirlerin Tahliyesi Tehir Edildi", **Muhacir Sedası**, 30 Temmuz 1925.

⁹⁴⁰ "Thlivera Katastasis Prosfigon [Muhacirlerin Acıklı Durumu], **Prosfigiki Foni**, 7 Aralık 1924.

⁹⁴¹ "Muhacirlerin Ahvalı", **Muhacir Sedası**, 2 Mart 1924.

görmüş ve muhacirler hayatlarını kaybetmiştir. Temmuz 1924'te çıkan fırtınada, Podarades (Atina) konutlarında ondan fazla evin çatısı uçmuş,⁹⁴² Ekim 1924'te yağın şiddetli yağmurlar sırasında Agios Dionysios (Atina) konutlarında iki muhacir çocuk boğulmuştur. Yağmurun şiddetini giderek artırması üzerine, polis dairesinden gönderilen arabalarla muhacirler alınarak ahırlara yerleştirilmiştir. Başkentte muhacirlerin yağmur nedeniyle hayatlarını kaybetmeleri, *Muhacir Sedası*'nın dikkatinden kaçmamış ve tepkisini çekmiştir.⁹⁴³ Aralık 1925'te ise Selanik'teki göçmen konutlarında dört muhacir soğuk nedeniyle, 12 kişi ise açlıktan hayatını kaybetmiştir.⁹⁴⁴ Aradan bir yıl geçtiğinde, 1926 yılının Ağustos ayında yine Atina'da rüzgâr nedeniyle evler yıkılmış, enkaz altında kalan muhacirler yaralanmış ve pek çok kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁴⁵

Şekil 18: “Muhacir Yılbaşı” başlıklı karikatürde, meclisin muhacirlere sadece vaatlerde bulunurken; Kayseri’den gelen Aziz Vasileos’un muhacirlerin ihtiyaçlarını dağıttığı görülüyor. (*Prosfigikos Kosmos*, 1 Ocak 1928)

Hava şartları, konutların kalabalığının yanı sıra bağlı buldukları belediyelerin buralarla ilgilenmediği için sağlıksız koşullar yaşandığından salgın hastalıklara sıkça rastlanmıştır. Göçmenlerden sorumlu olan doktorların muhacirlere tepeden baktıkları ve tedavileri için çaba göstermedikleri görülmüştür. Dionysios

⁹⁴² “Allah da Beğenmedi”, *Muhacir Sedası*, 13 Temmuz 1924. Ayrıca “Oi Anemoi Parasiroun Tous Sinikismous [Rüzgâr Muhacir Evlerini Sürükledi]”, *Prosfigiki Foni*, 13 Temmuz 1924.

⁹⁴³ “Sefalet Rezalet”, *Muhacir Sedası*, 26 Ekim 1924.

⁹⁴⁴ “Açlıktan Soğuktan Ölenler”, *Muhacir Sedası*, 20 Aralık 1925.

⁹⁴⁵ “Yine Felaket Muhacirlere”, *Muhacir Sedası*, 27 Ağustos 1926.

konutlarındaki kalabalık ve sağlıksız koşullardan dolayı hasta olan muhacirler uzun süre doktor beklemişler, ancak gelen doktorlar ilaç vermeden konutlardan ayrılmışlardır.⁹⁴⁶ Muhacirler, Mart 1924'te daha ciddi bir şikâyetle bulunarak Lembet (Stavropouli) konutlarına gönderilen doktorların hastaları tedavi etmeyerek; hasta ve ölüleri denek olarak kullandıklarını dile getirmişlerdir.⁹⁴⁷

Göçmenlerin bir diğer şikâyeti, kendilerine verilen bölgelerin genelde bataklık bölgeler olmasıdır. Bataklıklara kurulan çadırlar veya inşa edilen konutlarda yaşayanlar, salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve çok fazla kayıp vermiştir. Çeltekliğin yerleştiği Nea İkonio'da bataklık ve kuyu suyu nedeniyle bağırsak iltihabı baş göstermiş ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁴⁸

Bir başka sıkıntı konutların sosyal ve kültürel sorunlarıdır. Otuz bin mübadilin yaşadığı Podarades (Atina) konutlarında kilisenin bulunmaması muhacirlerin tepkisini çekmiştir. Anadolu'luların dindar oldukları ancak Hükümetin kiliseyi ihtiyaç olarak görmeyerek, Anadolu'luları dinsizliğe sevk ettiği eleştirisi yapılmıştır.⁹⁴⁹ Bir başka kalabalık bölge olan Agios Dionysios'ta (Atina) ise konutların inşasının üzerinden üç yıl geçmiş olmasına rağmen okul olmaması muhacirleri rahatsız etmiştir. Anadolu'daki en ıssız köylerde bile okulları bulunurken, beş bin kişilik semtte okul olmayışını şikâyet etmişlerdir.⁹⁵⁰ Kokinia (Atina) konutlarındaki mübadiller bölgeleri için bir lise isterken; Tamburia (Atina) konutlarındakiler ise okul yapılmış olmasına rağmen sıra gönderilmediği için öğrencilerin ayakta ders yaptığı şikâyetinde bulunmuşlardır.⁹⁵¹ Bu sorunlar uzun yıllar devam etmiştir. 73 öğrencisi olan Nea İkonio köyünde, 1954 yılına gelindiğinde dahi, öğretmen sıkıntısı yaşanmaya devam etmiştir.⁹⁵² Oysaki Yunanistan, bu göçmenlerin Anadolu'da yaşadıkları dönemlerde eğitimleri üzerine titizlikle eğilmiş ve Atina'dan bu bölgelere öğretmen yollamıştır.

⁹⁴⁶ "Sinikismoslarda Ne Oluyor", **Muhacir Sedası**, 11 Aralık 1925.

⁹⁴⁷ "Selanik Lembet Sinikismosu", **Muhacir Sedası**, t.o.

⁹⁴⁸ **KMS**, Çeltek, Omiros Tenekecidis. Telmison (Hançerli) köyü göçmenleri de salgın hastalıklar köyün tüm yaşlılarını kaybetmiştir: "...Her evde bir yaşlı olmak zorunda. Biz Telmisonlularda yaşlı görüyor musun? Tüm büyükler iklim yüzünden gelir gelmez öldü...", Deligiannis, **a.g.e.**, s. 46.

⁹⁴⁹ "Podarades Eklisiası Yapılacak mı", **Muhacir Sedası**, 26 Ekim 1924.

⁹⁵⁰ "Mektepsizlik", **Muhacir Sedası**, 16 Kasım 1924.

⁹⁵¹ "Lütfen Ziyaret Ediniz", **Muhacir Sedası**, 9 Temmuz 1925.

⁹⁵² **KMS**, Çeltek, El. Karaca.

Bu durum, konu Anadolu'yu Helenleştirmek olduğunda Yunanistan hiç olmadığı kadar duyarlı, kendi köyleri söz konusu olduğunda ise ilgisiz kaldığını göstermektedir.

Daha evvel belirtildiği gibi mübadiller Yunanistan'a gittiklerinde şehirli ve çiftçi olarak sınıflandırılmış, iskânları bu doğrultuda planlanmıştır. Esnaflar ve meslek sahibi olanlar şehirlere yerleştirilmiş; çiftçilere ise tarım yapabilecekleri bölgelerde arazi verilmiştir. Ancak EAP'ın öncelikli olarak gözettiği husus, muhacirlerin yerleşimlerden itibaren ülke ekonomisine katkıda bulunmaya başlaması olmuştur. Bu nedenle çiftçilerin iskânına öncelik verilmiştir. Çiftçilerin bildikleri ürünleri yetiştirmeleri için uygun arazinin sağlanmasıyla birlikte tarımda üretimin artması, ekonominin düzelmesi hedeflenmiş ve EAP'ın aldığı kredilerin rahatlıkla ödenmesi planlanmıştır. Bu nedenle EAP; bataklıkların kurutulması, çiftçi muhacir evlerinin inşası ve onların kendilerine yeter hale gelene kadar ihtiyaçlarının karşılanması faaliyetlerine öncelik vermiştir. Çiftçilere öncelik tanınması nedeniyle, şehirli muhacirler geri planda kaldıkları düşüncesini taşımışlardır. Sermaye sıkıntısı nedeniyle işyeri açamadıklarından geçimlerini sağlama sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Sermaye sağlamadığı ve çiftçilerle daha çok ilgilendiği için devleti eleştirmişlerdir. Aynı zamanda yerliler de muhacirlere iş vermedikleri için şehirliler için tüm kapılar kapalı gözükmektedir. Şehirli veya çiftçi yazılmak muhacirlerin beyanına dayalı olduğundan; şehirli yazılanlar kendilerini çiftçi olarak yazdırmamanın pişmanlığını yaşamışlardır.

Şehirli muhacirlerin sermaye talepleri üzerine Yunan Ulusal Bankası (Ethniki Trapeza) bazı bölgelerde harekete geçmiştir. Agrinio muhacir esnafına sermaye olarak kullanmaları için kredi vermiştir. Fakat banka, geri ödeme için kısa bir vade koymuş ve altı ay sonra bu borçların tahsili için harekete geçmiştir. Muhacirlerin itirazı üzerine banka imza atarak taahhüt altına girdikleri karşılığını vermiştir. Muhacirler savunmalarında ise Yunan Hükümetini suçlamışlardır. Yunanistan'ın da mübadillere Türkiye'de kalan mallarının karşılığının verileceğini taahhüt ettiğini ancak bunu gerçekleştirmediği eleştirisini yapmışlardır.⁹⁵³

Mesleğini Yunanistan'da icra edemeyen şehirli muhacirler seyyar satıcılık yaparak gazoz, limon, çorap gibi ufak şeyler satarak geçinmeye çalışmışlardır.

---

⁹⁵³ "Muavenet mi Yoksa Mahviyet mi", **Muhacir Sedası**, 27 Ağustos 1925.

Zamanla bu geçim yolunun yaygınlaşması zerine Hükümet, muhacirlerin seyyar satıcılık yapmalarını yasaklamıştır. Bu yasak muhacirler arasında büyük bir infiale yol açmıştır.⁹⁵⁴ Türkiye’de iken devletle ne sorun yaşarlarsa yaşasınlar, ticaretlerinin hiçbir zaman engellenmediğini dile getirmişlerdir. Yunanistan ise Türkiye’nin aksine, çorak bölgeleri ihya etmek ve ticareti mübadillere kaptırmamak için uğraşmaktadır. Bu tepkiler ve Niğdeli muhacirlerin meseleyi dilekçeyle meclise taşımaları zerine Selanik ve Kerkira belediye başkanlarına yasağı kaldırmaları emri verilmiştir.⁹⁵⁵ Olumlu karşılanan bu emir sonrasında da büyük mağazaların zarara uğradığı gerekçesiyle Selanik’teki yasak devam etmiştir.⁹⁵⁶

Yunan Hükümetinin programında çiftçilere öncelik tanınmasına rağmen, çiftçilerin de durumlarından memnun olmadıkları görülmektedir. Niğde’nin köylerinden gelip Kavala’ya gönderilen mübadiller kendilerine uygun arazi, yardım ve erzak verilmediğinden geleli bir yıl olmasına rağmen dilencilik yapmak zorunda kalmışlardır. Arazi ve ev verilen iftilerse gerekli malzemenin sağlanmamasından şikâyet etmişlerdir. Ocak 1926’da Yunan Hükümetinin Kuzey Yunanistan’daki ifti isknının mkemmekel şekilde tamamlandığını açıklaması üzerine, bölgeye yerleştirilmiş olanlar tepki göstermiştir. Kendilerine bir baraka sağlanıp; çift, çubuk, hayvan, tohum gibi zaruri ihtiyaçlarının karşılanmamasının mkemmekel iskân sayılmayacağını dile getirmişlerdir. Uygun olmayan arazilere yerleştirilen muhacirler ise kendilerine verilen hayvanların dahi açlıkla mücadele ettiği şikâyetinde bulunmuşlardır.⁹⁵⁷

3.2.2. Yerli Yunanlarla Yaşanan Anlaşmazlıklar

Yunanistan’dan ayrılan Türklerin malları ve ifti muhacirlere dağıtılan arazi göçmenler ve yerliler arasındaki ihtilafın kaynağı ve en önemli nedeni olmuştur. Yerlilerin topraklarını kaybedeceklerine dair korkuları nedeniyle mübadillere karşı tutumlarının ne denli nefret içerdiğini bir muhacir şöyle anlatmaktadır:

⁹⁵⁴ “H Katastasis Ton Prosfigon Kerkiras kai Thessalonikis” [Kerkira ve Selanik’teki Göçmenlerin Durumu], **Prosfigiki Foni**, 31 Mayıs 1925.

⁹⁵⁵ “Islahına Emir Verilmiş”, **Muhacir Sedası**, 11 Haziran 1925.

⁹⁵⁶ A. Gelveridis, “Yağmurdan Kaçtık Doluya Tutulduk”, **Muhacir Sedası**, 21 Haziran 1925.

⁹⁵⁷ “Grevena Muhacirlerimiz”, **Muhacir Sedası**, 10 şubat 1926. 1930’lara gelindiğinde iskânı tamamlanan ve tamamlanmayan muhacirlerin durumlarından memnun olmamasına ve Anadolu’ya zlem duymalarına rağmen Yunan Devleti’nin resmi bakış açısı mübadelenin her yönden başarılı bir şekilde bitirildiği yönündeydi. Clark, **a.g.e.**, s. 237.

“...Yerliler bizi istemediler, sadece burada değil tüm Yunanistan'da. İstemediler çünkü tarlalarını alacağımızı söylüyorlardı... (Eğriboz'da) Yerliler bir kuyu kazarak adını “beddua kuyusu” koydular. Çünkü Venizelos bizi getirdi ve topraklarını aldık diye... Bizi her gördüklerinde bir taş alarak beddua kuyusuna atıyorlardı... Fırınımız yoktu, ekmeği pişirmek için bir yerlinin fırınına gidiyorduk. Yerli annemin götürdüğü ekmeği atmak istedi. Dedi ki biz Türk tohumuymuşuz ve fırını kirletmişiz...”⁹⁵⁸

Kuzey Yunanistan mübadele öncesi Türklerin en kalabalık olduğu bölge olmuştur. Sadece Selanik'te Türklerin bıraktıkları malların, şehirdeki Yahudi ve hatta Rum nüfusun mallarından daha fazla olduğu görülmektedir.⁹⁵⁹ Yerlilerin yüzyıllardır gözlerinin önünde olan bu malları yeni gelenlere kaptırmak istememesinin yanı sıra bunlar üzerinde hak iddia etmek için geçerli nedenleri de bulunmaktaydı. Örneğin sahiplerine düzenli ödemeler yaparak Müslümanlara ait arazilerin kullanım hakkını ellerinde tutmuşlar, tapuları olmamasına rağmen bu hak ölümlerinin ardından çocuklarına geçmiştir.⁹⁶⁰ Müslümanların gidişiyle yerli çiftçiler kuşaklar boyunca şenlendirdikleri arazilerin kullanım hakkını mübadiller lehine kaybetmişlerdir. Dolayısıyla yerli Yunanların itirazları sonucu Mübadele Sözleşmesinin 14. maddesine göre bu malların göçmenlere dağıtılması gerekirken, pratikte öyle olmamıştır.⁹⁶¹ Sözleşmeye aykırı olmasına rağmen yerliler, Türkler gitmeden önce bu malları ya satın almışlar ya da Türklerin gidişiyle birlikte bu mallara el koymuşlardır. Aynı zamanda Yunan Hükümeti de bu malların göçmenlere dağıtılmasını planlamış olmasına rağmen, sonraki yıllarda kararsız bir politika izlemiştir. EAP bu malların aldığı kredilere güvence teşkil etmesi için bu malların idaresinin kendisine bırakılmasını istemiştir. Bu konu Hükümet ve EAP arasında kısa süreli bir kriz yaratmış; sonuç olarak Yunan Hükümetinin sistemli bir yol izlememiş olması malların geleceğini yerel yöneticilerin insafına terk etmiştir.⁹⁶²

⁹⁵⁸ Stellakou, **a.g.e.**, s. 94.

⁹⁵⁹ Mark Mazower, **Selanik Hayaletler Şehri –Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950-**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul: 2013, s. 466.

⁹⁶⁰ Mazower, **a.g.e.**, s. 483.

⁹⁶¹ 14. Madde: Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecektir... Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte, mal alması gerektir...” İlgili maddenin tamamı için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s. 189.

⁹⁶² “H Diafonia Kiverniseos-Epitropis Apokatastaseos [Hükümet-EAP Anlaşmazlığı]”, **Proia**, 18 Aralık 1925.

Anadolu’da bıraktıklarına karşılık Türklere kalanların kendilerine “*analarının ak sütü gibi helal olduğunu*” düşünen mübadiller, yerlilerin ve yerli memurların olumsuz hareketleri üzerine Atina’ya sürekli şikâyetlerde bulunmuşlardır. Bu şikâyetlerden biri Türk malları hususunda ne kadar gelişigüzel hareket edildiğinin bir göstergesidir. Elason’da (Larissa) henüz açıkta, çadırlarda kalanlar olmasına rağmen şehirdeki Türk konakları Larissa iskân dairesi tarafından yıktırılmıştır. Bu evlere yerleşebilmek için gerekli bürokratik işlemlerin sürdüğünü zannederek bekleyen muhacirler, çadırlarda kalanların her gün feryat ettiği bir sırada hazır konakların yıkılmasını “*cinnet eseri*” olarak görmüşlerdir.⁹⁶³ Drama’da ise yerel memurlar Türklere kalan yetmiş değirmenin sadece 26’sını mübadillere verip kalanını Drama ve çevre illerden gelen yerlilere dağıtmıştır. Şikâyet üzerine, Atina’dan gönderilen memurlar beklenenin tam aksine, mübadillere verilen 26 değirmenin de yerlilerle ortak kullanılması kararını vermiştir. Drama muhacirleri kendilerine tahammül edilemeyecek derecede haksızlık yapıldığını; yerel memurlar kadar herkesi memnun etmek niyetini taşıyan Yunan Hükümetinin de bu haksızlıktan sorumlu olduğu düşüncesini taşımıştır. Gerçekten de Yunan Hükümetinin Türk mallarının göçmenlere dağıtımını konusunda kararlı hareket etmemesinin nedeninin toplumsal huzursuzlukların doğmasından duyduğu korku olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶⁴ Bu nedenle mübadiller, mübadele sözleşmesi üzerinde sürekli değişiklik yapan ve sözleşme hükümlerinden doğan sorumluluklarını erteleyen Yunan Devleti’ne tepki göstermişlerdir. Drama’da da Ekim 1924’de iskânı bekleyen muhacirlerden 42 çocuğun soğuk hava nedeniyle hastalanıp hayatlarını kaybetmeleri üzerine, muhacirlerin ayaklanmasından çekinilmiş ve Türklere boşalttığı bir köye iskanları yapılmıştır. Ancak onlardan önce, yetmiş beş hanelik köyün büyük kısmını civar köylerdeki yerliler işgal etmiştir. İskân müdürüne yapılan şikâyet üzerine; açıkta kalan mübadillerden olayı büyütmemeleri istenmiş ve gelecek seneyi beklemeleri tavsiye edilmiştir.⁹⁶⁵

⁹⁶³ “Elason’un Konakları Yıkılıyormuş”, **Muhacir Sedası**, 31 Mart 1926.

⁹⁶⁴ “...Lozan muahedenamesi mucibince Türklere terk eyledikleri emlak, arazi, değirmen vesaire Anadolu’dan gelen mübadil Rumlarına verileceği tasrih edilmiş iken, bizim Yunan hükümeti ikide bir de verdiği kararları tebdil ve tatil ediyor...” “Haksızlık Devam Ediyor”, **Muhacir Sedası**, 5 Nisan 1925.

⁹⁶⁵ “Drama Muhacirlerinin Peruşaniyeti”, **Muhacir Sedası**, t.o (Aralık 1925).

Şekil 19: 1929 yılı biterken... Muhacirlerin yeni yıldan tazminat, barınak gibi beklentileri devam ediyor. (*Prosfigikos Kosmos*, 29 Aralık 1929)

Devletin Türk malları konusunda kararlı bir politika yürütmemesi nedeniyle sık sık yerli ve muhacirler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Oldukça ciddi olan bu çatışmalar ancak askeri kuvvetlerin müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Bunlardan biri Serez Küpköy’de yaşanmıştır. Buraya yerleştirilen 120 aileye dağıtılan tarlalara itiraz eden yerliler, arazilerinin bölünmesini istemediklerini iskân dairesine bildirmişler ancak cevap alamayınca silahlı halde muhacirlere saldırmışlardır. Mübadillerin barakaları yıkılmış, iki grup arasındaki çatışma sonunda elli kişi yaralanmış ve dokuz kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁶⁶ Bu olay üzerine, muhacirler kendilerine verilen arazi ve evleri terk ederek başka yerlere göçmüşlerdir.⁹⁶⁷ Preveze’de ise Noel günü, yerliler sopalar ve silahlarla muhacirlere saldırmış, onları tehditlerle evlerinden ve arazilerinden kovmuşlardır. Saldırı sırasında aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu on sekiz muhacir yaralanmıştır. Korkanlar, evlerini terk ederek bölgeden ayrılmıştır.⁹⁶⁸ Yunan Devleti’nin ve memurlarının kati bir şekilde mübadillerden yana bir tavır koymaması mübadillerin yerliler karşısında tutunamamasına neden olmuştur. İki olayda da ev ve araziler devlet tarafından kendilerine verilmiş olmasına rağmen, mübadillerin bu yerleri bırakarak kaçmaları büyük bir güvensizliğe işaret etmektedir.

Yerli Yunanların, muhacirleri kendi bölgelerinde hiçbir şekilde istemedikleri görülmektedir. Yerliler, muhacirlerin boş arsalarla çadır kurması, baraka inşa etmesi

⁹⁶⁶ “Serez Cihetinde Kanlı Müsademeler”, **Muhacir Sedası**, 9 Kasım 1924.

⁹⁶⁷ “Entopioi kai Prosfiges [Yerliler ve Muhacirler], **Eleftheros Logos**, 11 Kasım 1924.

⁹⁶⁸ “İşte Bu Eksik idi”, **Muhacir Sedası**, 1 Ocak 1925.

gibi çabalarına da karşı çıkmışlar, muhacirleri köy ve kasabalarında –kendi çıkarlarına dokunmayacak olsa da- hiçbir şekilde istememişlerdir. Atina Amarus’da evlere yerleştirilmedikleri için çadırlar ve kendi yaptıkları barakalarda kalan muhacirler, polis ve yerlilerin saldırısına uğramıştır. Baraka ve çadırları yakılmakla tehdit edilen muhacirler, dövülerek bölgeden uzaklaştırılmıştır. Nea Kokinia’da (Atina) ise bir çamaşırılığa sığınmış olan muhacirler; buranın zapt edildiği gerekçesiyle polisler tarafından dövülerek çamaşırılıktan çıkarılmış ve tarlalara bırakılmıştır. Polisler bu hareketleri nedeniyle şikâyet edilmiştir.⁹⁶⁹

Özellikle Kayseri köylerinden mübadillerin gönderildiği Kozani şehrine yapılması planlanan göçmen konutları, yerlilerin itirazıyla karşılanmıştır. Kozani’nin ileri gelenleri yüzyıllar boyunca “*Türklere cami, Yahudilere sinagog yaptırmadıkları gibi muhacirlere de sinikismos yaptırmayacaklarını*” açıkça dile getirmişlerdir. Bu ifade yerlilerin mübadillere ayrımcı bakış açısını ortaya koymuş ve muhacirlerin gururunu incitmiştir.⁹⁷⁰ Aynı zamanda Kozani’nin yerli halkı ve yöneticilerinin bir bütün halinde mübadilleri istemediği, hatta yerel yöneticilerin bu konuda merkezden çekinmedikleri icraat ve söylemlerinden anlaşılmaktadır. Kozani Belediye Başkanı şikâyetlerini dikkate almadığı için protestolarda bulunan Ciciler köyü mübadillerine Atina’ya gitseler de kendisi ilgilenmediği sürece işlerinin olmayacağı tehdidinde bulunmuştur.⁹⁷¹ Mayıs 1926’ya gelindiğinde ise Kozani’de halkın karşı çıkması nedeniyle göçmen konutu inşa edilmediğinden hala açıkta olan muhacirler olmasına rağmen memurların iskânın tamamlandığı doğrultusunda rapor hazırlamaları dikkat çekicidir.⁹⁷²

Yerlilerle yaşanan bu gerginlikte Yunan memurların yerlilerden yana tavır koyması olayların daha fazla büyümesine ve göçmenlerin Yunan Devleti ve halkı tarafından dışlanmış olduklarına inanmalarına neden olmuş, kendi lehlerine yapılan düzenlemelerin de samimi olmadığını düşünmeye itmiştir. Örneğin; Muhacirlerin mübadeleden doğan sıkıntılarının giderilmesi için ihdas edilmiş olan birçok kurumun aslında yerlilere istihdam yaratmak, alınan kredileri yerlilere akıtmak amacıyla kurulduğu kanaatine ulaşmışlardır. Bu kurumlar arasındaki irtibatsızlık ve alt

⁹⁶⁹ “Yeni İskân Modası”, **Muhacir Sedası**, t.o (Aralık 1925).

⁹⁷⁰ “Kozani Muhacirleri”, **Muhacir Sedası**, 20 Mart 1926.

⁹⁷¹ “Ciciler Muhacirleri”, **Muhacir Sedası**, 17 Haziran 1926.

⁹⁷² “Muhacirlerimizin Hali Perişan”, **Muhacir Sedası**, 9 Mayıs 1926.

kademedeki memurların merkezden gelen emirleri dinlememeleri bu kurumların bir amaca hizmet etmeyen gelişigüzel politikalar ürettiğini göstermiştir. Ziraat Bakanı, Konya muhacirlerine elli evin verilmesine dair dört kez talimat vermesine rağmen, iskân memuru bu emri yerine getirmemiştir. Yapılan şikâyetlerin aksine memurun terfi alması mübadilleri çok kızdırmıştır.⁹⁷³

Muhacir dernekleri Mübadele Sözleşmesi'nin 14. maddesine göre kendilerine verilmesi gereken yerlerin işgali üzerine; yerel yöneticilerin yanı sıra Milletler Cemiyeti'nin şubelerine de başvurmuşlardır. Milletler Cemiyeti'ne buldukları şikâyette bu sorunun nedeni olarak Yunan bürokrat ve memurlarının ilgisizliği ve taraf tutmasını göstermişlerdir. Preveze olayında, olayı soruşturmak için bölgeye giden savcı ve polis müdürünün yerlileri kendi partilerine mensup oldukları için serbest bıraktıklarını iddia etmişlerdir.⁹⁷⁴ Drama'da ise arazi nedeniyle yerli-muhacir çatışmasının nedeni olarak iskân memurlarının on aile alabilecek köye yirmi aile yerleştirmesi olarak görülmüştür. Yine Ziraat Bakanlığı tarafından muhacirlere verilen araziler, yerlilerle ilişkilerinin bozulmasından korkan memurlar tarafından muhacirlere verilmemiştir.⁹⁷⁵

Muhacir-yerli kavgalarında sadece iskân memurları değil her statüdeki resmi görevlilerin yerlilerin tarafını tutması muhacirlere kendilerini dışlanmış hissettirmiştir. Serez mübadilleri fota günü⁹⁷⁶ ırmağa haç atarak dini tören düzenledikleri sırada yerliler töreni engellemek istemiştir. Mübadillerin itirazı üzerine gelen jandarma da yerlilere katılmıştır. Jandarmanın müdahalesi sonucu bazı kişiler kasaturalarla yaralanmıştır. Ardından yaralılara bakmak için gelen doktorlar muhacirlerle ilgilenmemiş ve yaralıların beyanına göre "*it gibi gebersinler*" ifadesini kullanmışlardır.⁹⁷⁷ Muhacir yerleşim bölgelerine gönderilen doktorlar muhacirlerle ilgilenmemiş ve verem hastalığının yaygın olduğu göçmen konutlarını kendi kaderlerine bırakmışlardır.⁹⁷⁸ Muhacirlerin savcılara yaptıkları bu türden şikâyetler

⁹⁷³ "Meselemiz Neden Hallolmuyor ve Nasıl Hallolabilecektir", **Muhacir Sedası**, 25 Mayıs 1924.

⁹⁷⁴ "İşte Bu Eksik idi", **Muhacir Sedası**, 1 Ocak 1925.

⁹⁷⁵ "Drama'da Muhacir Müsademesi", **Muhacir Sedası**, 9 Mayıs 1926.

⁹⁷⁶ Ta Fota (Işıklar Bayramı): Ortodoks inancına göre Hz. İsa'nın doğumu ve vaftiz edilmesinin yıldönümü olan 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. Hz. İsa'nın vaftizinin temsili için denize haç atılmakta ve Ortodoks erkeklerin haçı ilk alan olmak için yarıştığı bir tören yapılmaktadır.

⁹⁷⁷ "Serez Cihetinde Kanlı Müsademeler," **Muhacir Sedası**, 9 Kasım 1924.

⁹⁷⁸ "Selanik Lembed Sinikismosu", **Muhacir Sedası**, t.o.

dikkate alınmamıştır. Yine zaman zaman muhacirlere dağıtılan yemeklerin temizliğine özenilmediği; doktorların ise yemekler nedeniyle hastalananlarla ilgilenmediği şikâyetleri yapılmıştır. Muhacirler her kademedan devlet memurunun kendilerine yerlilerden farklı davrandığını düşünmüşlerdir. Elefsina’da postacıların yerlilerin mektup ve gazetelerini düzenli ve gününde getirirken; muhacirlerinkileri ise geciktirdiği veya hiç getirmediği yolunda şikâyette bulunmuşlardır.⁹⁷⁹

Yunanistan aldığı yoğun göç nedeniyle hem Milletler Cemiyeti hem Amerika’dan ekonomik yardım almıştır. 1922-1923’de 500 bin muhacirin ihtiyaçlarını karşılamış olan Amerikan Kızıl Haç Cemiyeti,⁹⁸⁰ 1923 sonrasında da maddi yardımın yanı sıra muhacirlerin giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Muhacirlere yapılan ulusal ve uluslararası bu yardımların dağıtımında, Yunan memurlarının usulsüzlüğüne sıkça rastlanmıştır. Amerika’dan gelen bu yardımlarının dağıtımıyla görevlendirilmiş olan iki şube müdürü, mübadiller için yollanan bir milyona yakın elbiseyi satma teşebbüsünde buldukları sırada yakalanmışlardır. Bu olay muhacirler tarafından kendilerine ait malların “yağma malı” olarak görülmesi şeklinde nitelendirilmiştir.⁹⁸¹

Şekil 20: Göçmen mahallelerinde günlük trajedi: Yağ ve kömür kuyruğunda muhacirler (Proia, 11 Aralık 1925)

⁹⁷⁹ “Posta Müvezzilerininin Tekâsülü”, **Muhacir Sedası**, 31 Ağustos 1924.

⁹⁸⁰ Yunanistan’a Amerikan yardımlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Antonis Klapsis, “American Initiatives for the Relief of Greek Refugees 1922-1923”, **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, Volume 6, 2004, s. 98-106.

⁹⁸¹ “Muhacirlerin Malı Yağma”, **Muhacir Sedası**, 16 Mayıs 1926.

Muhacirlere, geldikleri bölgenin derneğinden altı drahmi karşılığında makbuz olarak, sadece muhacirlere hizmet veren giysi dükkânlarından bu makbuzla “indirimli” alışveriş yapma hakkı tanınmıştır. Ancak muhacirler aldıkları giyeceklerin, dışarıdaki dükkânlarda daha ucuz olduğunu fark etmişlerdir. Bununla birlikte buralarda çalışan memurlar, muhacirlere kötü davranmışlar; verilen makbuzları sürekli kaybetmişlerdir. Bir başka şikâyet edilen durum iyi ürünleri gizleyerek güzel kızlar için saklamalarıdır.⁹⁸² Yunan memurlarının güzel kadınlara ayrıcalıklı muamele etmeleri sıkça şikâyet edilen bir konu olmuştur. Bununla ilgili olarak “Çirkin” mahlaslı bir muhacir tarafından 1924’te kaleme alınan şiirin bir kısmı şöyledir:

*“Karısı güzel olan görür işini/Olmayan derbeder sıkır dişini
Yunan memurları bilir işini/Çirkine dırlar ela avrion (yarın gel)
Güzel gördükçe candan severler/Düşen işlerini hemen görürler
Bu gibilere asla ela avrion demezler
Çirkin derbedere derler pek iyi/Güzelleri çağırırlar gelsin ileri
Verirler dört gözlü koca bir evi
Ferdası gün gider durur da durur/ Yine güzel gelir işini görür
Memur çirkini görür hiddete gelir/ Der çirkine kira mou ela avrion (yarın gel
hanım)”⁹⁸³*

Ege, Karadeniz, Marmara gibi Türkiye’nin değişik bölgelerinden Yunanistan’a gelmiş olan mübadillerin burada iskân ve iâşe gibi ortak sorunları olmuştur. Ancak Kapadokya bölgesinden gelen Türkçe konuşan Ortodokslar, Rum milletine mensup sayılarak Yunanistan’a gelmelerine rağmen, Türklere benziyorlar ve Türkçeden başka bir dil konuşamıyorlardı. Türkiye’ye karşı kaybedilen savaşın kızgınlığını taşıyan Yunanlar, bu nedenle Türkçe konuşan mübadillere de tahammül edememişlerdir. Yerlilerin onları kendilerinden farklı görerek onları ayıran ve aşağılayan ifadeler kullanması durumu iki grup arasındaki uçurumu derinleştirmiştir.⁹⁸⁴

Yunanistan’ın değişik bölgelerinde yerliler arasında, muhacirler için farklı adlandırmalar icat edilmiş ve yaygınlaşmıştır. Türkçe konuşanlar için “*Türk tohumu*” (Tourkosphoro) tabirinin kullanılması sık rastlanan bir durumdur. Aynı zamanda Türklere benzemeleri nedeniyle, muhacirlerin Hristiyanlığına da inanılmamış ve onlar

⁹⁸² “Serez’den Alınan Mektup Aynen Derç Olunur” **Muhacir Sedası**, 22 Mart 1924.

⁹⁸³ Çirkin, “Bugün Git Yarın Gel Çirkin Muhacir Kadının Namesi”, **Muhacir Sedası**, 21 Eylül 1924.

⁹⁸⁴ Bu durumun tam aksine, İzmir gibi büyük şehirlerden Yunanistan’a gelmiş olan muhacirler, yerli Yunanları küçümsemiştir. Yerlileri “taşralı” olarak görmüş ve onların geri kalmışlığına vurgu yapan *palaiolladites* (eski Yunanistanlılar) kelimesini kullanmışlardır. Bkz: Clogg, **a.g.e.**, s. 105.

için “yoğurtla vaftiz edilmiş” (giaourtovaftismeni) ifadesi kullanılmıştır.⁹⁸⁵ Ürgüp göçmeni mübadiller, Eğriboz Adası yerlilerinin kendilerine Yunanca *prosfiges* (muhacirler) yerine *prosfigkes* yani “eşek arıları” denildiğini ifade etmektedirler.⁹⁸⁶ Bir başka yaygın adlandırma muhacirlerin Türkçe konuşmalarına, köylü ve eğitimsiz olmalarına vurgu yapan “*Karamanlılar*” kelimesidir. Kapadokya göçmeni bir ailenin çocuğu olan ve Kapadokyalı Ortodoksların dil, kültür ve tarihine ait araştırmalar yapan 1950 doğumlu Kostantinos Nigdelis, neden bu konuya ilgi duyduğunu anlattığı satırlarda bu adlandırmanın kendisini nasıl etkilediğini ifade etmektedir:

“...Anadolu muhabbetleriyle büyüdüm ve yakınarımdan daha fazlasını anlatmalarını istedim. [Çünkü] oradaki garip, mağaralarda yaşayan insanların, Agios Vasileos'un ve Karamanlıların gizem dolu memleketini, göreyim, dinleyeyim, okuyayım [istedim]. **Tüm bunların dışında küçükler ve büyükler, arkadaşlar ve yabancılar için ben daima “Türk tohumu”, “eşek Karamanlı” yani ayrı bir şeydim ...**”⁹⁸⁷

Türkçe konuşan Ortodokslar, Yunanistan'a vardıktan hemen sonra dillerini bilmedikleri bu ülkede en temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorlanmışlardır. Karacaören (Kayseri) göçmeni olan bir mübadilin anlattığı şu olay ilgi çekicidir:

“...Alışveriş yapmaya gittik. Bir bakkala girdik. Bakkal bize “*Ti thelete*” (ne istiyorsunuz) diye sordu, anlamadık. Tekrar sordu: *Pos sas lene* (Adınız ne). Benden kızlarımızdan Eleni'yi istiyor sandım. Çıldırım. Adamın üstüne atladım ve ona sopa çektim. Polis geldi, ama anlaşılmadı. Yunanca bilmediğimizden bizi Türk sandılar...”⁹⁸⁸

Bu doğrultuda iskân ve alacakları yardımlar için Yunan Devleti'nin şart koştuğu bürokratik işlemler, Türkçe konuşan mübadiller için büyük zorluk teşkil etmiştir. Mübadillerin bu zor durumlarından faydalanmak isteyen kişiler ortaya çıkmıştır. Grevena'da kurulan bir heyet, muhacirlerin Yunanca gereken işlerinde yol gösterme karşılığında onlardan ücret talep etmiştir.⁹⁸⁹ Böyle suiistimallerin önüne geçilmesi için muhacir işleriyle ilgilenen memurların muhacirlerden veya en azından Türkçe bilen yerliler arasından seçilmesi isteği muhacirler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Memurların Türkçe bilmemeleri yanlış anlaşılmalara ve bürokratik işlemlerin uzamasına da neden olmuştur. Selanik'in Apo Lipohori köyünde, yolsuzlukları nedeniyle şikâyet edilen iskân memurunun incelenmesi için iskân

⁹⁸⁵ George Th. Mavrogordatos, **Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936**, University of California Press, Londra: 1983, s. 194.

⁹⁸⁶ Stellakou, **a.g.e.**, s. 94.

⁹⁸⁷ Konstantinos Nigdelis, **To Xalvantere Tis Kappadokias**, s. 7.

⁹⁸⁸ **İ Eksodos**, s. 81.

⁹⁸⁹ “İhtar”, **Muhacir Sedası**, 10 Şubat 1926.

dairesinden gönderilen müfettiş Türkçe bilmediğinden, şikâyet edilen memurun bir yakını tercümanlık yapmıştır. Bu nedenle soruşturma dosyası kapanmıştır.⁹⁹⁰ Bu olayda da görüldüğü gibi mübadillerin Türkçe konuşmaları, onları Yunanistan'daki hayatlarının her alanında yerlilerin suiistimaline açık hale getirmiştir.

Yunan basını da Türkçe konuşan mübadillerden rahatsızlık duymuş ve bu konuyu ele almıştır. *Eleftheron Vima* gazetesi Anadolu'dan gelen mübadillerin Yunanca bilmelerine rağmen kasıtlı olarak Türkçe konuştuklarını ileri sürmüştür. Dahası Yunanistan'da Türkçe bir gazete çıkarmalarının kabul edilemez olduğunu, bu nedenle Hükümetin bu gazeteyi kapatması gerektiğini yazmıştır. Bu yazı muhacirlerin tepkisine yol açmıştır. Drama'dan Türkçe konuşan bir muhacire göre, bu yazı, yerlilerin Anadolu'dan gelenlere duyduğu kını göstermektedir. Muhacirlerin bir kısmının Yunancayı bildiğini ancak çoğunun Türkçe bilip konuştuğunu belirten muhacir, Karamanlıca bir gazete olmaması halinde muhacirlerin Yunanistan ve Dünyadan haberdar olamayacaklarını gazetenin haftanın her günü yayımlanmasını talep etmiştir.⁹⁹¹ *Muhacir Sedası* ise verdiği cevapta, Anadolu'dan gelen gençlerin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde açılmış olan Rum okulları vesilesiyle Rumca bildiklerini, fakat yetişkinlerin sadece Türkçe bilip konuşabildiklerini yazmıştır. Muhacirlerden gazetenin yarısının değil tamamının Türkçe olmasını talep eden mektuplar geldiği belirtilmiştir. Yerli Yunanların ülkede Yunancadan başka dil konuşulmasından rahatsız olmaları halinde; geveli üç sene olmuş olan muhacirlerle değil, yüz senedir burada bulunan Vlah ve Arnavutlarla ilgilenmeleri tavsiye edilmiştir. Yayımlanan bu yazının ardından muhacirler destek için *Muhacir Sedası*'nın idarehanesine gelmiş veya mektup göndermişlerdir. Dolayısıyla yaşanan bu olay, muhacirlerin dayanışma göstermesini sağlamıştır. *Eleftheron Vima*'nın, gazetenin kapatılması konusunda Hükümeti göreve çağırması üzerine, *Muhacir Sedası* yaptığı yayınlarla Türkçe konuşan muhacirleri komünizm propagandasından koruduğunu belirtmiş; bu nedenle Hükümetin değil *Muhacir Sedası*'nı kapatmak, birkaç Türkçe

⁹⁹⁰ Dimost. Daniilidis, "Apo Lipohori Muhacirleri", **Muhacir Sedası** 12 Nisan 1924.

⁹⁹¹ Giannis H. Tanasoglou, "Prosfigiki Foni Müdüriyetine", **Muhacir Sedası**, 2 Temmuz 1925. Tanasoğlu Karamanlıca gazete için bir de şiir kaleme almıştır: "*Prosfigiki Foni'nin her gün intişarına muhacirler nida ederler aman/ Prosfigiki Foni olmasa idi halimiz pek yaman/ Prosfigiki Foni sayesinde muhacirler oldu şad/ eylesin Mevla'm seni makamında berhayat.*"

gazetenin daha çıkmasını teşvik edebileceği cevabını vermiştir.⁹⁹² Ancak bu tartışma sonraki günlerde, başka Yunanca gazetelerin de katılımıyla devam etmiştir. *Ethnos* gazetesi de, mübadelenin ardından Atina'nın her yerinde Türkçe duyulmaya başladığını ve Atina sokaklarına “kakofoninin” hâkim olduğunu yazmıştır.⁹⁹³

Türkçe konuşan Ortodoksların bir başka sorunu eğitim olmuştur. Birinci ve ikinci kuşak muhacir çocukların Yunanca eğitim almakta zorlandıkları görülmektedir. Bunun nedeni okulda Yunanca ders görülürken, evlerinde Türkçe konuşmaya devam etmeleridir. Çünkü Türkçe konuşan yetişkin birinci kuşak hiç Yunanca öğrenmemiş ve öğrenmek için çabalamamıştır.⁹⁹⁴ Türkçe konuşmaya ve konuşulmasına özlem duymuş, bu nedenle aile ortamı dışına çıkamayarak, hayatlarının sonuna kadar bağımlı yaşamışlardır.⁹⁹⁵ Türkçe konuşan mübadillerin çocukları ise hem yerliler hem de Yunanca konuşan mübadil arkadaş ve öğretmenleri tarafından dışlanmışlardır.⁹⁹⁶ Yunanca konuşulan Mustafapaşa (Sinassos) göçmeni bir mübadil kendilerinin kolaylıkla okula adapte olduğunu söylerken, Türkçe konuşan ailelerin çocuklarıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“...Araya sıkıştırdıkları unutulmuş “ata” dillerine ait kelimeleri eze eze ağır aksanlı Yunancalarıyla konuşmaya başladıkları zaman kendimizi tutamaz gülmeye başladık. İyi bilmedikleri Yunancayı mümkün olduğu kadar az, kendilerine ait bir parça olan Türkçeyi de mümkün olduğu kadar çok kullanmaya gayret ediyorlardı...”⁹⁹⁷

Küçük Asya Cemiyeti mübadele sonrasında, Türkçe konuşan mübadillerin Yunan toplumuna entegre olabilmeleri için 12 dil okulu açmıştır. 14-15 yaşındaki

⁹⁹² “Her şeyden Mahrum Etmek İstiyorlar”, **Muhacir Sedası**, 18 Haziran 1925. **Muhacir Sedası**, Komünizm karşıtı yazılar kaleme almış ve muhacirleri komünist propagandadan korumaya çalışmıştır. Bkz: “Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Yunan Komünist Hareketi” başlığı.

⁹⁹³ “Na Omilomen Ellinika [Yunanca Konuşalım], **Ethnos**, 4 Ağustos 1925.

⁹⁹⁴ “...Buraya geldikten sonra düğünlerde, şenliklerde bu türkülerden söyledim. Rumca bilmiyordum. Canım hep Türkçe konuşmak isterdi. Türkü çekerdim kendi kendime. Komotini'ye (Gümülcine) Ksanthi'ye (İskeçe) Türkçe konuşulan şehirlere konuşmaya giderdim...” Kemal Yalçın, **Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları**, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul: 2014, s. 296. Hatta Kapadokya'nın Türkçe konuşulmayan köylerinden gelen muhacirler bile Yunanistan'daki diğer Kapadokyalılarla ilişki kurabilmek için Türkçe öğrenmek mecburiyetinde kalmışlardır. “Geldiğimizde Hiç Türkçe bilmiyorduk, ben ancak Yunanistan'a geldiğimde biraz Türkçe öğrendim...” Karalidis, **a.g.e.**, s. 122.

⁹⁹⁵ Vasso Stellakou, “Alan, Mekân ve Kimlik: Kapadokyalı İki Rum Grubunun Yerleşiminde Bellek ve Din”, **Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2007, s. 285.

⁹⁹⁶ Bir Kayseri göçmeni kadın, çocuklarının yaşadığı travmayı şöyle dile getirmektedir: “...Sonra daskaloslar (öğretmenler) öfkeleniyorlardı, dövüyorlardı. Söyletmiyorlardı Türkçeyi. Yasak ettiler bizim dilimizi mektepte...” Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 378.

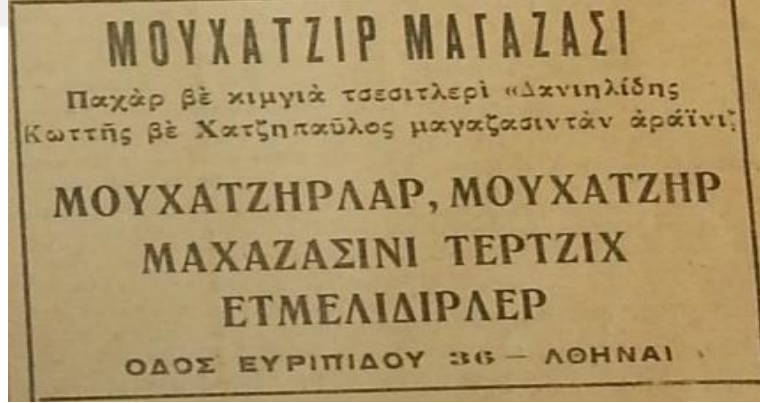
⁹⁹⁷ Stellakou, “a.g.m”, s. 285.

çocuklar genel olarak çalışıyor olduklarından, bunların da okullara devamı için dersler gece saatlerine alınmıştır.⁹⁹⁸

Şekil 21: Pigadas (Pire) gece okulu öğrencileri: Türkçe konuşan ve çalışan çocukların Yunanca öğrenebilmesi için açılan okul. (*Mikrasiatikos Sillogos "Anatoli"*, 1927)

Yerlilerin kendilerine olumsuz bir şekilde yaklaşması üzerine Türkçe konuşan mübadillerin de karşı bir tepki oluşturduğu görülmektedir.⁹⁹⁹ Yerlilerin onlara iş vermemesi, yaptıkları işleri engellemeleri üzerine mübadiller de yerlilerle alışveriş yapmamıştır.

Şekil 22: Muhacir Mağazası: Bahar ve kimya çeşitleri Daniilidis Kottis ve Hacıpvlos mağazasından arayınız. Muhacirler, Muhacir Mağazasını Tercih Etmelidirler. (*Muhacir Sedası*, 15 Kasım 1925)

⁹⁹⁸ "Η Εκπεδυσίς Τον Προσφίγον [Μuhacirlerin Eğίτими]", *Prosfígikos Kosmos*, 14 Ağustos 1927.

⁹⁹⁹ "...Bizi kaderimize terk ettiler. (Yeni) Prokopi'ye geldiğimizde kimse bize hiçbir şey vermedi. Açtık, yorulmuştuk, iş yoktu. Bize kötü gözle baktılar, kötü göçmenler dediler. Bizimle evlenmediler. 20-25 yıl böyle geçti. Biz ayrı gruptuk, yerliler ayrı... Şimdi karıştık. Eskiden bizimle evlenmezlerdi... Biz yerlilerden alışveriş yapmazdık..." Stellakou, a.g.e, s. 94.

Öte yandan, yerlilerin kendilerini aşağılayan bakış açısı nedeniyle, yerli-muhacir evliliğine karşı çıkmış, muhacir-muhacir evlilikleriyle nüfus olarak çoğalacakları kalabalık aileler oluşturmaya çalışmışlardır.

“...Yerliler sürekli geldiniz ve tarlalarımızı, mülklerimizi aldınız diyorlardı. Sahip oldukları davaları yayıyorlardı, ama bizimkileri istemediler... Biz onları bastırdık. Büyük aileler, çok çocuk... Yerlilerse kusurlu olduğundan çok çocukları yoktu...”¹⁰⁰⁰

Aslında Kapadokyalılar, mübadelenin geçici bir karar olduğuna, iki devlet arasındaki sorunların çözülmesinin ardından memleketlerine geri döneceklerine inanmışlardır. Yerlilerle birbirlerini benimsememelerinin bir işareti olarak görülen “kız alıp-vermeme” durumunun altında aslında bu inançları yatmaktadır. Anadolu’ya dönmeleri halinde çocuklarının Yunanistan’da kalmasından korkarak, yerlilerle evliliğe sıcak bakmamışlardır. Ancak artık geri dönmeyeceklerini anladıktan sonra, Yunanistan’a uyum sağlamak için çabalamaya başlamışlardır. Aile reisi erkekler, Yunanistan’da çalışabilmek, bir iş kurabilmek ve çocuklarının gelecekte yaşamaları muhtemel sorunlarını önleyebilmek için Türkçe soyadlarını değiştirme yoluna gitmişlerdir. –oğlu şeklinde biten soyadlarını –idis veya –opoulos şeklinde değiştirerek, en azından ilk bakışta Anadolu’lu kimliklerini gizlemeye çalışmışlardır.¹⁰⁰¹ Ancak tüm bu çabalarına karşın, yerlilerin ayrımcı bakış açısı nedeniyle kendi içlerine yönelmişlerdir.

Kendilerini Yunan veya Türk değil, “Anadolulu Ortodoks” olarak tanımlayan Kapadokyalıların, anlaşıldığı gibi en öne çıkan özellikleri dindarlıkları olmuştur. Anadolu’dayken de dini günlerine özel bir önem vermişlerdir. Kendileri için büyük önem taşıyan Hristiyan azizlerinin de kemiklerini beraberlerinde Yunanistan’a getirmişlerdir.¹⁰⁰² Ancak Yunanistan’da dini vecibelerini Anadolu’daki kadar rahat yerine getiremedikleri konusunda şikâyetçi olmuşlardır. Göçmen konutlarındaki sıkıntıları, oldukça kalabalık olan bu bölgelere kilise inşa edilmemesidir. Örneğin 30 bin kişilik Podarades göçmen konutlarında kilise bulunmamaktadır. Sabah ve akşam kiliseye gitme alışkanlığı olan Kapadokyalı kadınların bu durumdan oldukça rahatsız oldukları dile getirilmiştir. Yerli ve göçmenlerin karışık bulunduğu yerlerde ise yerliler

¹⁰⁰⁰ Koliadimu, a.g.e, s. 109.

¹⁰⁰¹ Stellakou, “a.g.m”, s. 286.

¹⁰⁰² KMS, Çelttek, Omigos Tenekecidis.

muhacirlerin kiliseyi kullanmalarından rahatsız olmuştur. Bir muhacirin ifadesine göre, yerliler kiliselerdeki ikonaları muhacirler de öptüğünden mikrop kapmamak için öpmekten kaçınmışlardır.¹⁰⁰³

Yerlilerin muhacirleri benimsememesinin diğer bir nedeni siyasedir. Çoğunlukla Kral taraftarı olan yerliler, Venizelos yanlısı olduklarını düşündükleri muhacirlerin siyasi dengeyi kral aleyhine çevirmesinden tedirgin olmuşlardır. Yerliler arasında 1924 yılında resmi olarak krallığın son bulmasından sonra cumhuriyetçilerin yerlerini sağlamlaştırmak için göçmenleri getirdikleri ve kullandıkları düşüncesi hâkim olmuştur.¹⁰⁰⁴

3.2.3. Yunanistan'daki İç Politik Gelişmelere Yaklaşımları

Nüfus mübadelesi Yunan siyasetini doğrudan etkileyen hatta Yunan siyasetine yön veren bir olay olmuştur. Mübadele ile birlikte oy verme yaşındaki 300 bin erkek Yunanistan'a gelmiştir.¹⁰⁰⁵ Anadolu'dan gelen muhacirler Venizelos yanlısı olmasına rağmen, Kapadokya bölgesinden gelen muhacirler, Yunan siyasetinden haberdar değildiler. Bu nedenle bu kalabalık seçmen kitlesini yönlendiren bir takım odaklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri "*muhacir babaları*" denilen, muhacirlerin kendi içinden çıkmış, itimat edilen kişiler olmuştur. Ancak bu kişiler, çoğunlukla muhacirlerin oylarını kişisel çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir.¹⁰⁰⁶

Muhacirlerin siyasi görüşlerini yönlendirme niyetiyle hareket eden bir diğer unsur göçmen cemiyetleridir. Aslında göçmen sorunlarıyla ilgilenme amacıyla kurulmuş olan cemiyetlerin büyük bir önemi bulunmaktaydı. Mübadiller kimlik belgesi alırken, geldikleri bölgeye ait kurulmuş olan cemiyetten belge alarak bu işlemi gerçekleştirebiliyorlardı. Fakat Yunan kanunlarına göre yedi üye cemiyet kurmak için yeterli olduğundan, tüm muhacirleri temsil ettiği iddiasıyla birçok cemiyet kurulmuştur. 1926 yılında sadece Atina'da yetmiş,¹⁰⁰⁷ tüm Yunanistan'da üç binden fazla cemiyet bulunmaktaydı. Bu cemiyetler Anadolu, Trakya, Pontus şeklinde

¹⁰⁰³ "Yine Bizimkilerin Başında", **Muhacir Sedası**, 18 Ocak 1925.

¹⁰⁰⁴ Clark, **a.g.e.**, s. 237.

¹⁰⁰⁵ Thanos Veremis, "1922: Yunan Devleti'nde Siyasi Süreklilikler ve Yeniden Düzenlemeler", **Ege'yi Geçerken -1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 72.

¹⁰⁰⁶ Mavrogordatos, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁰⁰⁷ "Sillogosların Lağvı", **Muhacir Sedası**, 10 Şubat 1926.

ayrılarak birbirleriyle mücadele etmelerinin yanı sıra, kişisel menfaatler için de kullanılmıştır.¹⁰⁰⁸ Bazı muhacirler ise sadece bir derneğin başkanı olarak gelir elde etmek amacıyla yeni bir cemiyet kurmuştur.

Siyasi partilerin bu cemiyetlerle yakınlık kurarak mübadillerin oylarını kazanmak istemesi nedeniyle, hem cemiyetler arasında ayrılıklar olmuş hem de siyaseten gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Nisan 1925'te bir cemiyet, Yunanistan'daki tüm muhacirleri Türklerden kalan mallar, iskân ve tazminat sorunlarıyla, siyasette izleyecekleri yolu görüşmek üzere kongreye çağırırken,¹⁰⁰⁹ başka bir cemiyet aynı anda başka bir yerde kongre yapmıştır.¹⁰¹⁰ Yine aynı şekilde Ağustos 1925'te Atina ve Selanik'teki iki ayrı cemiyet, Yunanistan'daki tüm mübadillere yönelik iki ayrı kongre düzenlemiştir. Bu cemiyetlerin tüm muhacirler adına yaptıkları toplantılarda alınan kararlar, Hükümet açısından da sorun teşkil etmiştir. Muhacirlerle ilgili her cemiyetin toplantısında ayrı karar alındığından, Yunan Hükümeti hangi cemiyetin kararını uygulayacağı konusunda tereddüt etmiştir.¹⁰¹¹ Öte yandan cemiyetlerin siyaseten bölünmüş olmaları nedeniyle, Hükümete karşı ortak bir tepki ortaya koyulamamıştır. 5 Nisan 1925 tarihinde, Selanik'te muhacirler ve muhacir cemiyetlerinin bulunduğu protesto mitingine cemiyetler arası anlaşmazlıklar nedeniyle katılmama kararı alanlar olmuştur.¹⁰¹² Bir başka sıkıntı ise bazı cemiyetlerin kendilerini tüm muhacirlerin temsilcisi olarak görüp, diğer cemiyetlerle istişare etme gereği duymadan Hükümet veya EAP'la masaya oturmalarıdır. Bazı bölgelerde, bölge mübadillerini temsilen birçok derneğin bulunması ve bunların birbirlerinin kararlarına karşı çıkmaları mübadilleri de rahatsız etmiştir. Kavala'daki muhacirler bir toplantı yaparak şehirde bulunan cemiyetlerin tümünü lağvetmiş ve tek bir cemiyet olmasının daha doğru olacağına karar vermişlerdir.¹⁰¹³ Yine Selanik'te bulunan Kapadokyalılar Cemiyeti, Hükümete telgraf çekerek Makedonya-Trakya Muhacir Birliği'ni şikâyet etmiştir.¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁸ "Kavala Muhacirleri Akıllandılar", **Muhacir Sedası**, 19 Haziran 1926.

¹⁰⁰⁹ Maria K. Giota, **İ Politiki Entaksi Ton Prosfigon Tou 1922 Stin Ellada Tou Mesopolemou [Yunanistan'da İki Savaş Arası Dönemde 1922 Göçmenlerinin Siyasete Katılımı 1922-1940]**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Aristoteles Üniversitesi, Tarih ve Arkeoloji Bölümü Çağdaş Tarih ve Halkbilimi Anabilim Dalı, Selanik: 2004, s. 90.

¹⁰¹⁰ "Mikrasiatikon Politikon Kentron İçtimar", **Muhacir Sedası**, 30 Nisan 1925.

¹⁰¹¹ "Mikrasiatikon Politikon Kentron İçtimar", **Muhacir Sedası**, 30 Nisan 1925.

¹⁰¹² "Miting", **Muhacir Sedası**, 9 Nisan 1925.

¹⁰¹³ "Kavala Muhacirleri Akıllandılar", **Muhacir Sedası**, 19 Haziran 1926.

¹⁰¹⁴ "Prosfiges [Muhacirler]", **Makedoniki Nea**, 20 Ağustos 1924.

Muhacirleri siyaseten yönlendirme iddiasındaki bir diğer unsur, Türkçe konuşan Ortodoks kitleye yönelik yayın yapan Karamanlıca *Muhacir Sedası* gazetesi olmuştur. Gazetenin, Türkçe konuşan Ortodoksları oy verecekleri partiden, Yunanca bilmemeleri nedeniyle oy kullanma işlemini nasıl yapacaklarına kadar yönlendirdikleri görülmektedir.

Muhacirlerin Yunan siyasetinde etkili oldukları ilk olay cumhuriyet sistemine geçiş için yapılan halk oylamasıdır. Milli Mücadele Döneminin Yunanistan açısından felakete bitmesinin ardından sorumlu tutulan Kral Konstantinos tahttan indirilmiştir. Yerine geçen İkinci Georgios da bir yıl sonra aynı akıbeti yaşamıştır. Kralı tahtından indiren askerlerin baskısıyla 25 Mart 1924 tarihinde cumhuriyet rejimine geçiş ilan edilmiştir. Aynı zamanda meclisin ardından üç hafta sonra halk oylamasının yapılması kararı alınmıştır.¹⁰¹⁵

Muhacir Sedası'nın ilk olarak bu halkoylaması sırasında muhacirleri yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Gazete, monarşi yanlılarının muhacirlerin oy potansiyelini kullanmak istemeleri ve muhacirlerin cumhuriyet aleyhine oy vermeleri için propaganda yapmaları üzerine, bir karşı propagandaya başlamıştır.¹⁰¹⁶ Öncelikle Yunan halkının çoğunun cahil olduğundan Kralcıların propagandasından etkilenebileceği, ancak muhacirlerin bu tuzağa düşmeyeceklerine inanıldığı dile getirilmiştir. Yunanistan'ın felakete uğramasının ve mübadelenin yaşanmasının nedeninin Krallık sistemi olduğundan, muhacirlerin elinde imkân varken krallığı tamamen yıkmaları, yani oy vermeleri istenmiştir.¹⁰¹⁷ Muhacirlerin birçok sorununun çözümünün cumhuriyet sistemiyle gerçekleşebileceği belirtilmiştir.

“Muhacirler!

Muhacir istikrazının temini, umum Yunan ahalisinin muhabbeti, Avrupa'nın emniyetinin celbi, memleketin sükûnet ve inzibatın temini için cümmeniz Cumhuriyete rey veriniz.”¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁵ Alexander Anastasis Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul:1997, s. 99.

¹⁰¹⁶ Monarşi yanlısı **Skrip** gazetesi bu propagandaya bir örnektir. Gazete referandum öncesi özellikle muhacirleri hedef alan yazılar kaleme almıştır. 9 Nisan 1924 tarihli yazıda muhacirlerin referandum esnasında Venizelos'un İsmet Paşa ile anlaşarak kendilerini yer ve yurtlarından ettiğini hatırlamalarını ve “hayır” oyu vermelerini istemiştir. Bkz: “En Onomati Ton Patriron: Prosfiges! [Vatan Adına: Muhacirler]”, **Skrip**, 9 Nisan 1924.

¹⁰¹⁷ “...Beyaz kâğıdı kalbimizin yafası yapalım ve mukadderat-ı irademize hâkim olalım...” A. Destoglou, “Mukadderatımıza Hâkim Olalım”, **Muhacir Sedası**, 12 Nisan 1924.

¹⁰¹⁸ **Muhacir Sedası**, 9 Nisan 1924.

Görüldüğü gibi cumhuriyetin ülke içindeki yerli-muhacir anlaşmazlıklarına son vereceği; Yunanistan'a Avrupa tarafından güven duyulacağı ve Yunanistan'ın bu yolla borç para temin edilebileceği dile getirilmiştir. Mübadillerden meselenin çok nazik olduğunu anlamaları ve referandum günü işlerini bırakarak mutlaka oy kullanmaya gitmeleri istenmiştir. Türkçe konuşan Ortodoksların oy verme işleminde yanlışlık olmaması için tarifte bulunulmuş, referandumda “nai” (evet) yazılı kâğıdı kutuya atmaları gerektiği söylenmiştir.¹⁰¹⁹ 13 Nisan 1924'te gerçekleştirilen oylama muhacirlerin etkisiyle, cumhuriyet lehine sonuçlanmıştır.¹⁰²⁰

Ancak devamında Yunan siyaseti oldukça istikrarsız bir süreç içerisine girmiştir. Sürekli Hükümet değişmiş, askeri darbeler siyasi gündemi belirlemiştir. Türkiye'den gelen muhacirlerin daha çok Venizelos yanlısı olduğu daha önce belirtilmişti. Venizelos, cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk seçimlerden bu desteğin sayesinde galip çıkmış fakat aynı yıl kalp krizi geçirerek, siyasetten uzaklaşmıştır. Venizelos'un ardından 1910 yılında kurmuş olduğu Liberal Parti; Kafantaris, Mihalakopoulos¹⁰²¹, Sofoulis¹⁰²² önderliğinde üçe ayrılmıştır.¹⁰²³ Yunan siyasetinde yaşanan bu bölünmeler ve istikrarsızlık nedeniyle muhacirlerle ilgili politika üretilmemiş, birçok sorun halledilememiştir.¹⁰²⁴ Bu nedenle muhacirlerin sonraki yıllardaki siyasi görüşleri sorunları etrafında şekillenmiştir. Özellikle tazminat (apozimiosis) meselesi, siyasi görüşlerindeki kırılma noktası olmuştur.¹⁰²⁵

---

¹⁰¹⁹ “...Kiriaki (Pazar) günü herkes her muhacir işini gücünü terk etmeli ve mensup olduğu daireye gitmeli ve nai yazılı beyaz kâğıdı kutuya atmalıdır. Bir tek bile rey sahibi bu vazifeyi yapmazsa memlekete hıyanetlik etmiş olacaktır. Dimokratia için rey vermezse memlekette mahvolacak biz harap türap olacağız...” “Yaşasın Cumhuriyet Kahrolsun Cani Kraliyet”, **Muhacir Sedası**, 9 Nisan 1924.

¹⁰²⁰ “Seviyemiz”, **Muhacir Sedası**, 20 Nisan 1924.

¹⁰²¹ Andreas Mihalakopoulos (1875-1938): 1910 yılında Venizelos'un kurduğu Liberal Parti'den siyasete katıldı. Milli Ekonomi ve Tarım Bakanlığı yaptı. 1924-1925 yıllarında ise Başbakan oldu. Daha fazla bilgi için bkz: Dim. Gatopoulos, **Andreas Mihalakopoulos: H Biografia kai Ergon Tou [Andreas Mihalakopoulos: Biyografi ve Faaliyetleri]**, Elefteroudakis A. E Yayınları, Atina: 1947.

¹⁰²² Themistoklis Sofulis (1860-1949): 1912'de Sisam'ın Yunanistan'a katıldığını ilan etmiştir. 1917-1920 arası Meclis Başkanlığı yapmıştır. Birden fazla kez başbakan olan Sofulis, Venizelos'un ölümünden sonra Liberal Parti'nin başına geçmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Dionisis Hourhoulis, **Themistoklis P. Soufoulis**, Yunan Meclis Kurumu Yayınları, Atina: 2015.

¹⁰²³ Nilüfer Erdem, “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, S. 23, 2009, s. 96.

¹⁰²⁴ “Hükümet ve Muhacirler: İşimiz Allah'a Kaldı”, **Muhacir Sedası**, 13 Temmuz 1924.

¹⁰²⁵ 1925 yılına ait bir mektupta, göçmenlere ait kahvehanelerde, sadece tazminat konusunun konuşulduğu yazmaktadır. “Ai Apozimiosis [Tazminatlar]”, **Prosfigiki Foni**, 2 Haziran 1925.

Mübadele Sözleşmesi uyarınca, mübadillerin ayrıldıkları ülkede bıraktıkları taşınmaz malların kıymetleri, Karma Komisyon tarafından tespit edilmiş ve mal sahibine ulaştığı Hükümete bildirmesi için bir açıklama belgesi verilmiştir. Bu belgeyle birlikte, ilke olarak, bıraktıkları mallara eş değer mal verilmesi kararı alınmıştır. Ancak Yunanistan'a giden muhacirler için Türk mübadillerden kalan evler ihtiyacı karşılamamıştır. Üstelik daha önce belirtildiği gibi var olan evlerin dağıtımı da planlı bir şekilde yapılmamış, toplumsal bir huzursuzluk doğmasını engelleme düşüncesiyle yerlilerin Türklerden kalan mallara el koymasının önüne geçilmemiştir. Dolayısıyla bıraktıkları malların karşılıklarını alamayan muhacirler, Mübadele Sözleşmesinde belirtilen bir diğer seçeneği beklemeye başlamışlardır. Buna göre taşınmaz tüm malların kıymetlendirme işlemi bittiğinde, iki ülkede kalan malların fiyatı eşit değilse, aradaki tutar diğer ülkeye ödenecekti.¹⁰²⁶ Muhacirler, Mübadele Sözleşmesinin bu hükümleri doğrultusunda Türkiye'nin Yunanistan'a ödeme yapacağına ve Yunan Devleti tarafından da ellerindeki belgelere bakılarak kendilerine tazminat ödeneceğine inanmışlardır.

Venizelos'un partisini destekleyen muhacirler tazminat ve diğer muhacir sorunlarında hiçbir gelişme olmaması üzerine alternatif bulmaya çalışmışlardır. Bu alternatif, 26 Haziran 1925'te askeri bir darbeyle Mihalakopoulos Hükümetini deviren Pangalos olmuştur.¹⁰²⁷ Ardı ardına başarısız Hükümetler kuran politikacıların ardından sert beyanlarıyla kuvvetli ve dirayetli bir adam görüntüsü çizen Pangalos; Venizelist partilere tercih edilmiştir. Muhacirleri Venizelist partilerden uzaklaştıran bir başka olay, 1926 cumhurbaşkanlığı seçimleri için Venizelist partilerin diğer partilerle birleşerek Konstantinos Demertzis'i cumhurbaşkanı adayı göstermesidir.¹⁰²⁸ Türkçe konuşan Ortodoksları siyaset hususunda yönlendirme misyonu üstlenmiş olan *Muhacir Sedası*, okuyucularına Demertzis'in geçmişte; Yunanistan'da muhacir meselesi ortaya çıkmaması için muhacirleri getirecek gemilerin gönderilmemesi¹⁰²⁹ ve

¹⁰²⁶ Soysal, **a.g.e.**, s. 187-189.

¹⁰²⁷Theodoros Pangalos (1878-1932): 1916'da Venizelos'un Selanik Hareketine katıldı. 1917'de Savaş Bakanlığı Personel Daire Başkanlığında, 1918-1920 arası Anadolu'daki Yunan ordusunda görev aldı. 1922'deki darbeyle siyasete geri döndü. 1925-1926'da diktatör oldu. Geniş bilgi için bkz: Kostas Hacıantaniou, **Theodoros Pangalos**, Iolkos Yayınevi, Atina: 2004.

¹⁰²⁸ Konstantinos Demertzis (1876-1936): Atina Üniversitesi'nde Profesör olan Demertzis, Kasım 1935'te Başbakan olmuştur. Görevde olduğu sırada geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Richard Clogg, **Parties and Elections in Greece**, Duke University Press, Durham: 1987, s. 12.

¹⁰²⁹ "Başvekil Pangalos'un Cumhur Reisliğe Namzeti", **Muhacir Sedası**, 31 Mart 1926.

mücadele sonrası seçimlerde muhacirlerin oy kullanmasında Yunan vatandaşlarına göre ayrı kriterler belirlenmesi gibi incitici önerilerini hatırlatmıştır. Avrupalıların da Pangalos’la ilgili olumlu düşündükleri belirtilerek, muhacirlerin fırsatı kaçırmayıp Pangalos’a oy vermesi istenmiştir.¹⁰³⁰ Muhacir işlerini ve tazminat meselesini ancak Pangalos gibi dirayetli bir yöneticinin halledebileceği belirtilmiştir.¹⁰³¹

Şekil 23: Galip: Theodoros Pangalos (*Prosfigiki Foni*, 6 Nisan 1926)

23 Ocak 1926’da diktatörlüğünü ilan eden Pangalos, yerini Amerikan tipi demokratik bir başkanlığa çevirmek amacıyla Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuş¹⁰³² ve yukarıda belirtildiği gibi muhacirlerin de oyunu alarak Cumhurbaşkanı olmuştur.¹⁰³³ Devlet başkanı olmasının ardından muhacirler oldukça umutlanmıştır. İktidarda olduğu süre içerisinde orduyu kuvvetlendirmekle ilgilenen Pangalos’un bu çabalarının aynısını muhacir işleri içinde göstereceği düşünülmüştür.¹⁰³⁴ Muhacirlerin

¹⁰³⁰ “İtalya Gazetesi Pangalos Hakkında”, **Muhacir Sedası**, 2 Nisan 1926.

¹⁰³¹ “Cumhur Reisi İntihabı”, **Muhacir Sedası**, 29 Mart 1926.

¹⁰³² Pallis, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁰³³ **Prosfigiki Foni**, Pangalos’un Cumhurbaşkanlığını şu başlıkla duyurmuştur: “Me Protofani Pleiopsifian kai Tin Pampsifian Ton Prosfigon Anedeihtı Xtes Proedros Tis Dimokratias O Theodoros Pangalos” [Dün Emsalsiz Bir Çoğunluk ve Muhacirlerin Oybirliğiyle Theodoros Pangalos Cumhurbaşkanı seçildi], **Prosfigiki Foni**, 6 Nisan 1926.

¹⁰³⁴ “Bir Sene Evvel”, **Muhacir Sedası**, 25 Haziran 1926.

beklentilerinin farkında olan Pangalos, sürekli tarih vererek tazminatların ödeneceği vaat etmiştir. Ancak önceki dönemlerde olduğu gibi hiçbir gelişme yaşanmamıştır.

General Kondilis'in ¹⁰³⁵ Ağustos 1926'da yaptığı darbeyle düşürülen Pangalos'la birlikte Yunan siyasetçilerine ve askerlerine olan güven zayıflamıştır. Muhacirler, Yunanistan'da sıkça gerçekleşen darbeleri, Yunanların seçim kazanmak ve kendi istediklerini vekil yapmak için tertipleediklerini düşünmüştür.¹⁰³⁶ Bu nedenle Yunan siyaseti, yerli Yunanların kendi içlerindeki çekişmeler olarak görülmeye başlamıştır. Kondilis'e hitaben kaleme alınan şu yazı muhacirlerin duyduğu kızgınlığı yansıtmaktadır:

“Kondilis efendi! Muhacirler her ne kadar yüzünüze karşı bir muhabbetleri var ise de yine de apozimiosis (tazminat) verilmezse yedlerindeki eklogikon vivliarionlarını (seçmen kâğıtları) yakmaya karar vermişlerdir. Siz Kondilis Efendi şerefelerinizin günahlarını yükleniyorsunuz ise de muhacirlerinde takatları kalmadı, çok görmüşler, çok ceza cefa çektiler ve pek çok vahi vaatlar karşısında buldukları için artık kimseye emniyetleri kalmamıştır.”¹⁰³⁷

Muhacirler, 1926 yılına gelindiğinde tazminatlar ödenmeden oy vermeyeceklerini yani seçimleri protesto edeceklerini dile getirmişler; bu nedenle seçimin tazminat verildikten sonra yapılmasını istemişlerdir. Bundan sonra muhacirlerin artık hiçbir partiyi desteklemeyeceği, kendilerine fayda sağlayacak ve tazminat verecek siyasetçilere oy vereceklerini dile getirmeye başlamışlardır.¹⁰³⁸ Aynı zamanda artık yerlilere ve yerli siyasetçilere güvenilmeyeceği inancı oluşmaya başlamıştır. Partilerin yerli başkanlarının tazminatı umursamadıkları, ancak seçimler yaklaştığı sırada, tazminatla ilgili vaatlerde bulunmaya başladıkları dile getirilmiştir:

“Mikra Asya felaketinden beri dört sene geçti muhacirler buraya gelir gelmez, Hükümetin ve ehli insafın vazife-i insaniyesi bizleri yerleştirmek ve mümkün mertebe açıklıktan, sefaletten, yoksuzluktan, hastalıktan kurtarmak ve yevmi vukua gelen hesapsız telefatin önünü almak iktiza ederken burada maatteessüf bunların hiçbirisi olmadı. Buradakiler muhacirleri iskân ve mümkün mertebe iaşelerini düşünmekten ise elimize birer eklogikon vivliarion (seçmen kâğıdı) verdiler ki zamanı geldiğinde bol bol vaatlerde bulunarak muhacirlerin elinden reylerini almaya düşündüler. Bereket versin Yunanistan'da ikide bir de intihabat oluyor da muhacirler unutulmuyor, olmazsa bütün bütüne unutulacaktır. İşte bize eklemek verecekleri yerde eklogikon vivliarion vererek ve

¹⁰³⁵ Georgios Kondilis (1879-1936): Anadolu'daki Yunan ordusunda albay olarak görev yapmıştır. 1922'de generalliğe yükselmiş ve 1924'te cumhuriyeti ilan eden askeri kadro içerisinde yer almıştır. 1926'da tertiplediği bir darbeyle Pangalos'u düşürmüş, Kasım 1926 seçimlerinin yapılmasını sağlamıştır. Birkaç ay sonra siyasetten çekilmiştir. Bkz: Stamatis S. Merkouris, **Georgios Kondilis: O Keraunos 1879-1936** [Georgios Kondilis: Yıldırım], Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2009.

¹⁰³⁶ “Kendi İpliğimizi Kendi Boyamızla Boyatmak”, **Muhacir Sedası**, 18 Eylül 1926.

¹⁰³⁷ “İntihabat Tehir Edilmeli: Bizimle Eğlenmemelidirler, Hakikatten Ayrılmamalıdır”, **Muhacir Sedası**, 24 Eylül 1926.

¹⁰³⁸ “İntihabat Hakkında”, **Muhacir Sedası**, 9 Eylül 1926.

kendi maksatlarının temini için muhacirler ile yerli ahali arasında münaferet ve husumet tohumlarını saçtılar. Binaenaleyh bu dört sene zarfında ahaliyi işgal ederek tazminat listeleri tevzi ederek herkesin Türkiye’de terk eyledikleri emlak ve akara mukabil tazminat verilecek diye zavallı muhacir kardaşlarımızla eğleniyor. Tam intihabat zamanı yaklaştığında ortaya muhacirlere yüzde şu kadar apozimiosis verilecek diye bir şayia çıkarırlar ve intihabat bittikten sonra şayiayı rüzgâr alıp gidiyor... Tazminat verilecek ise kati surette verileceğini ve verilmeyecek ise verilmeyeceğini söyleselerde ahali ümidini keserek bir ekmek parasını çıkarmaya uğraşsın yoksa bekle bekle canları çıkmıştır. Yarın bir gün intihabat başladığında yine aynı perdeler oynayacaktır. Fakat artık muhacirler oynanılacak perdelere ehemmiyet vermeyerek kendi bildikleri gibi hareket edecekleri aşikârdır.”¹⁰³⁹

1926 yılından 1928’e kadar muhacirler siyasette kendi içlerine dönmüşler, “muhacirin halinden sadece muhacirin anlayacağı” düşüncesiyle; *Muhacir Sedası* ve diğer göçmen gazeteleri tarafından bağımsız muhacir adaylara oy vermeye yönlendirilmişlerdir.¹⁰⁴⁰ Fakat 1928 yılında önemli bir gelişme yaşanmış, Venizelos siyasete geri dönmüştür. Tekrar partisinin başına geçen Venizelos, bölünmüş olan partisinin bütünlüğünü sağlamıştır. Venizelos muhacirler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Muhacirler, “büyükbaba” unvanı¹⁰⁴¹ verdikleri Venizelos’un dönüşüyle birlikte tazminat sorununu halledeceğine inanmışlardır. Venizelos, 19 Ağustos 1928 tarihinde yapılan seçimlerden büyük bir galibiyetle ayrılmıştır. 1928 yılına değin tazminat vaatleri doğrultusunda oy kullanan muhacirler, görüldüğü gibi gittikçe bu umutlarını yitirmişler ve meselenin siyaseten kullanıldığına inanmışlardır. Ancak Venizelos’un dönüşü umutlarını tekrar canlandırmıştır.

Venizelos seçimleri kazandıktan 15 gün sonra, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa’ya bir mektup yazarak, nüfus mübadelesinden kaynaklanan sorunların bir barış antlaşmasıyla çözümlenmesini istediğini dile getirmiş ve Türkiye ile iyi ilişkiler kurma isteğini göstermiştir.¹⁰⁴² Sonrasında arada kesintiye uğrayacak olan bir müzakere süreci başlamıştır.

¹⁰³⁹ “Daha Bekleyelim mi”, **Muhacir Sedası**, 18 Temmuz 1926.

¹⁰⁴⁰ “... Muhacirlerin halinden acıyan muhacirlerin açlığından ve meskensizliğinden rahatsızlık duyan yine muhacirdir. Bu böyle olduğu halde neden reyimizi yerlilere verelim de muhacirlere vermeyelim? Bundan büyük cinayet işlenebilir mi...” “Tırnağın Var İse Başımı Kaşı”, **Muhacir Sedası**, 18 Eylül 1926.

¹⁰⁴¹ Venizelos’a destekçileri özellikle de muhacirler tarafından “büyükbaba” (to pappous) unvanı verilmişti. Bkz: Mavrogordatos, **a.g.e.**, s. 206.

¹⁰⁴² “Ekselansları ilişkilerimizin bu şekilde düzenlenmesinin her iki tarafında ortak arzusu olduğundan kuşku duymuyorum. Bu ortak arzumuzun gerçekleşmesine nüfus mübadelesinden kaynaklanan ve daha sonra oluşan, her iki ülke için de hayati öneme sahip olan meselelerden başka hiçbir şey engel olmamaktadır. Karşılıklı bir barış antlaşmasını imzalayacak bu iki ülke pek çok menfaatlerini daha yetkin bir biçimde koruyabilir...” Mektubun tam metni için bkz: Damla Demiröz, “Megali İdea’dan

Tazminat konusuna Türkiye açısından bakıldığında ilgili maddenin Yunanistan'daki muhacirlerin beklentilerinden farklı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Türkiye, giden mübadillerin daha fazla gayrimenkul bıraktığını kabul etmekle birlikte, Yunan işgali nedeniyle bunların çoğunun kullanılamaz halde olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla mübadele sözleşmesinde yer almasına karşın, tazminat ödemeyi kabul etmemiştir:

“...Bizden Yunanistan'a gidenler bir milyona yakındır. Yunanistan'dan bize gelen vatandaşlar, bunun yarısı kadardır. Binaenaleyh malları da o nispette olmak lazım gelir gibi vehleten bir mütalaa hatıra gelebilir. Bunun cevabı vardır. Bize kalan malların kısmı küllisi yanmış, harap olmuştur. Elde kalan kısmı azdır.”¹⁰⁴³

Müzakerelerin sürdüğü dönem Yunanistan'daki Anadolu göçmenleri tarafından kaygıyla izlenmiştir. Bunun nedeni, Türkiye'nin tezi doğrultusunda, Anadolu'da bıraktıklarına mallara karşın, Yunanistan'daki mübadillerin terk ettikleri malların eşit sayılacağına dair dolaşan iddialardır. Ancak bu söylemlerin henüz iddia düzeyinde olması nedeniyle, tazminat haklarından vazgeçmemesi için Venizelos'a çağrıda bulunmaya devam etmiş¹⁰⁴⁴ ve yine de 1929 Nisan ayında yapılan senatörlük seçimlerinde Venizelos'u desteklemişlerdir.¹⁰⁴⁵ Haziran 1930'a gelindiğinde ise yürütülen müzakereler sonuç vermiş ve 10 Haziran 1930'da Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara Sözleşmesi imzalanmıştır. Ankara Sözleşmesi ile birlikte muhacirlerin korktuklarının başlarına geldiği görülmektedir. Sözleşmenin mübadillerin mallarıyla ilgili birinci fasılıyla birlikte, iki ülkede kalan muhacirlerin malları eşit sayılarak, mülkiyet hakkı buldukları ülkeye geçmiştir.¹⁰⁴⁶

Türkiye'de kalan mallarının değerinin Lozan Antlaşması hükmüne göre, Türkiye tarafından Yunan Hükümetine, dolayısıyla da kendilerine ödenmesi beklentisi içerisinde olan göçmenler büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve bu antlaşmayı “utanç verici” bulmuşlardır.¹⁰⁴⁷ Antlaşmanın imzalanması ve Yunan meclisinde onaylanması

Ankara Antlaşmasına (1930) Eeftherios Venizelos”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 293-294.

¹⁰⁴³ Başbakan İsmet İnönü'nün konuşması için bkz: **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt:20, Devre:3, 17 Haziran 1930, s. 269.

¹⁰⁴⁴Tazminat hakkından vazgeçilmemesi için Venizelos'a hitaben kaleme alınmış bir yazı için bkz: “Kirie Proedre Tis Kiverniseos [Sayın Başbakan]”, **Prosfigikos Kosmos**, 16 Şubat 1930. Tazminat beklentisinin dile getirildiği diğer bir yazı için bkz: “Ti Pistevous kai Elpizoun Akomi Oi Prosfiges [Muhacirler Hala Neye İnaniyor ve Neyi Umut Ediyor]”, **Prosfigikos Kosmos**, 7 Nisan 1929.

¹⁰⁴⁵ Erdem, “a.g.m”, s. 103.

¹⁰⁴⁶ **Düştur**, III. Tertip, Cilt: 11, s.706.

¹⁰⁴⁷ **Prosfigikos Kosmos**, 16 Haziran 1930.

üzerine, büyük mitingler düzenleyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır.¹⁰⁴⁸ Muhacir vekiller, mecliste, muhacirlerin büyük olaylar çıkaracağı doğrultusunda tehditlerde bulunmuşlardır. Buna rağmen muhacirler, vekillerini de, antlaşmanın onaylanmasına engel olamadıkları gerekçesiyle eleştirmiş ve istifaya davet etmişlerdir.¹⁰⁴⁹ Ancak kuşkusuz eleştirilerin odağı Venizelos olmuştur. Yıllardır destekledikleri Venizelos'un, tazminat kapısını kendilerine “acı bir şekilde” kapattığını dile getirmişlerdir.¹⁰⁵⁰ Antlaşmanın ardından Venizelos'un Türkiye'ye ziyareti ise “Megali İdea'nın son sözü” olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁵¹

Dolayısıyla tazminat alamamaları ve Türkiye ile barışçıl ilişkilerin kurulması; ufak da olsa geri dönüş ümidi taşıyan Anadolu muhacirlerin, bu ümitlerini tamamen ortadan kaldırmıştır. 1930 yılı, Türk-Yunan ilişkilerinin yanı sıra, muhacirlerin Yunan siyasetine bakışlarında da bir dönüm noktası olmuş ve bu tarihten sonraki siyasi görüşleri radikalliğe kaymıştır.

3.2.3.1. Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Yunan Komünist Hareketi

Yunan Devleti'nin göçmen politikasını ve uygulamalarını eleştiren muhacirlerin; Komünist Parti safına katılmaları ihtimali Yunan Devleti'ni tedirgin etmiştir.¹⁰⁵² Bununla birlikte göçmenler yabancı oldukları komünist düşünceye uzun süre mesafeli yaklaşmıştır. Komünizmi büyük bir tehlike olarak gören Yunanistan Devleti'nin yanında yer almışlardır.

Büyük oy potansiyeline sahip olan muhacirler, Yunanistan'a gelişlerinden itibaren Komünist partinin ilgi alanına girmiştir. Komünist Parti, muhacirler ve

¹⁰⁴⁸ “Dikaiouhoi! Oloi Simeron Eis Tin Pamprosfigikon Sigkentrosin Eis To Theatron “Trianon” [Hak sahipleri! Herkes Bugün Trianon Tiyatrosundaki Muhacirler Birliği Mitingine]”, **Prosfigikos Kosmos**, 22 Haziran 1930.

¹⁰⁴⁹ “Muhacirler Şiddetli Bir Mücadele Açtılar”, **Akşam**, 21 Haziran 1930.

¹⁰⁵⁰ Ioannis Zervos, “Prosfigikon Vima: O Venizelos kai Oi Prosfiges [Muhacir Kürsüsü: Venizelos ve Muhacirler]”, **Prosfigikos Kosmos**, 27 Temmuz 1930.

¹⁰⁵¹ Thanos G. Floros, “ O Epilogos Tis Megalis Ideas [Megali İdea'nın Son Sözü]”, **Prosfigikos Kosmos**, 2 Kasım 1930. Venizelos, 27 Ekim ve 1 Kasım 1930 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmıştır. 1931 yılında İsmet İnönü'nün karşı ziyaretiyle Türk-Yunan ilişkilerine dostane bir hava hâkim olmuş, hatta bir Türk-Yunan konfederasyonu fikri gündeme gelmiştir. Bu dönem ve sonraki yıllarda Türk-Yunan konfederasyonu düşüncesi için bkz: Temuçin Faik Ertan, “Türk-Yunan İlişkilerinin Uzlaşma Dönemlerinde Bir Ütopya: Konfederasyon Düşüncesi”, **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler**, Cilt: II, Yay. Haz: Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2015, s. 1229-1242.

¹⁰⁵² “...Bilindiği gibi komünizm muhacir işçileri kendi safına katmak istiyor. Devletimiz de umutsuz ve mutsuz muhacir halkın, bolşevizmin tuzağına düşmesinden korkuyor...” “Giro Apo Ton Kommunismou Oi Prosfiges Ergatai [Komünizm Etrafında Muhacir İşçiler]”, **Eleftheros Logos**, 7 Ocak 1925.

devletin karşı karşıya geldikleri konularda muhacirlere destek vermişlerdir. Bunlardan biri önceki bölümde bahsedilen muhacirlerin Kaysarani, Podarades ve Kokkinia¹⁰⁵³ göçmen konutlarının işgalleri sırasında olmuştur. Uzun süredir açıkta veya çadırlarda kalan muhacirler, EAP'ın yaptırdığı ve usulsüz dağıttığına inandıkları tamamlanmamış evleri işgal etmişlerdir. Asker ve muhacirleri karşı karşıya getiren bu olay sonrasında Komünist Parti bir beyanname yayımlayarak muhacirlere destek vermiştir:

“Muhacir arkadaşlar hepiniz Hükümetin ve apokatastasin (iskân dairesinin) size karşı olan vaziyetini gördünüz. Cürüm teşkil eden mübadeleyi ve size ait olan Türk emlaklarını rehin bırakmak suretiyle istikraz ettikleri paradan mail-i inhidam (çökme tehlikesi) olan haneleri yapıp size fahiş fiyatla icara vermek ve satmak istiyorlar. Bunun için bilirsiniz ki bu miskinlerden bir şey gözetilmez. İskân meselenizi siz kendiniz hallediniz. Cebren zapt ettiğiniz evlerden her şeyi kurban vererek terk etmeyiniz. Bunlar sizin alın terinizle kazandığınız paralardan yapılmıştır. Kahrolsun EAP, kahrolsun zalim Hükümet, yaşasın muhacir fukara ve amele güruhu, yaşasın Yunanistan'ın komünist fırkası. Beraberinizde olduğumuzu unutmayınız.”¹⁰⁵⁴

Komünizm, dindarlıklarıyla bilinen ve kimliklerini din üzerine inşa etmiş olan muhacirler için benimsenmesi mümkün olmayan bir ideoloji olarak görülmüştür. Ancak muhacirlerin sorunlarının bir türlü halledilememesi ve sadece “oy” olarak görülmeleri nedeniyle Hükümeti cezalandırmak amacıyla komünist safa katılmaları ihtimaline karşılık yine de *Muhacir Sedası* tarafından bilgilendirme misyonu üstlenilmiştir. Göçmen konutlarının işgali sırasında Komünist Partinin verdiği destek üzerine; komünistlerin kendi çıkarları için hareket ettikleri yazılmış, muhacirlerin zor zamanlarda böyle kişilerin oyununa gelmemeleri istenmiştir.¹⁰⁵⁵ Komünistlerin sürekli güvenlik güçleriyle çatışarak güvensiz bir ortam yarattıkları eleştirisi yapılmıştır. Komünist Parti ile ilgili yapılan ilgi çekici bir başka eleştiri çok sayıda kadın üyesinin olmasıdır.¹⁰⁵⁶ Anadolu'dan gelen muhacirlerin kadının toplumsal ve siyasal hayattaki geleneksel görüşleri nedeniyle, bu durum, Komünist Partinin olumsuz bir özelliği olarak görülmüştür.

Ancak belirtildiği gibi 1930'a kadar tazminat vaadiyle oyalandıklarını düşünen muhacirler, 1930'da Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla tazminat umutlarını

¹⁰⁵³ Rene Hirschon 1972 yılında saha araştırması için bulunduğu Kokkinia bölgesinden şöyle bahsetmektedir: “Bir yandan bunlar sıkı komünist seçmenlerdir, diğer yandan bu mahallede kiliseye gitme oranı görece yüksektir.” Rene Hirschon, *Mübadele Çocukları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 2000, s. 284.

¹⁰⁵⁴ “Komünistlerin Beyannamesi”, *Muhacir Sedası*, 14 Haziran 1925.

¹⁰⁵⁵ “Akilane Davranmalıyız”, *Muhacir Sedası* 14 Haziran 1925.

¹⁰⁵⁶ “Komünist Harekâtı”, *Muhacir Sedası*, 4 Mayıs 1924.

tamamen kaybetmişlerdir.¹⁰⁵⁷ Tam da bu dönemde, muhacirler üzerindeki komünist propaganda yoğunlaşmıştır. Komünist basın, yayımladığı beyannamelerde, muhacirlerin Venizelos tarafından aldatıldığını vurgulamış ve muhacirleri buna karşılık tepkilerini ortaya koymaya çağırmıştır:

*Göçmenler, işçiler, çiftçiler, geçim kavgası verenler,
Venizelos sizi savaşla evinizden ayırdı. İnsan pazarı antlaşmasını [Lozan Antlaşması]
imzaladı ve şimdiye kadar Türkiye'den tazminat alacağımızı söyleyerek sizinle dalga
geçti. Bu işte sadece "göçmenlerin babası" Venizelos yok, tüm kapitalist parti
başkanları var...¹⁰⁵⁸*

Selanik seçmenlerinin yüzde 48'ini oluşturan muhacirlerin, 1931 seçimlerinde komünist belediye başkanının oylarını kayda değer bir şekilde yükseltmeleri, Ankara Antlaşması'na bir tepki olarak muhacirlerin genel eğilimlerinin Komünist Partiye kaydığını göstermektedir.¹⁰⁵⁹ Muhacirler açısından bir milat olan 1930 sonrası, göçmen mahallelerinde yaşayan ve kendilerini dışlanmış hissedenden bu kalabalık kitle, Komünist Partinin dinamiğini oluşturmuştur.¹⁰⁶⁰

3.2.3.2. Yunan Siyasetinde Temsil Sorunu

Muhacir vekiller, temsil ettikleri kitle olan muhacirler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Muhacirler, vekillerin mecliste muhacir meselelerinden ziyade kendi işleriyle, akrabalarının iskân ve iş meseleleriyle ilgilendiklerini ve muhacir sorunlarını gündeme getirmediklerini düşünmüşlerdir. Yöneltilen diğer eleştiriler; muhacirlerin oylarını aldıktan sonra muhacirlerle ilgilenmedikleri, yapılan talepleri dikkate almadıkları ve mecliste bütünlük sağlayamayıp kişisel çıkarları doğrultusunda her birinin farklı partiye katılmasıdır.¹⁰⁶¹

Muhacir vekillerin eleştirilmelerine rağmen muhacir meselelerini zaman zaman meclis gündemine getirmeleri nedeniyle desteklenmişlerdir. Muhacirlerin statü olarak en tepesinde bulunan bu kişilere her sıkıntılarıyla ilgili olarak şikâyet mektupları kaleme almışlar veya heyetler oluşturarak vekillerle görüşmeler yapmışlardır. 1924 yılında gelen şikâyetler sonucu muhacir vekillerin mecliste gündeme getirdikleri konular şunlardır:

¹⁰⁵⁷ "İ Ellinotourkiki Simfonia [Türk-Yunan Anlaşması]", **Rizospastis**, 14 Haziran 1930.

¹⁰⁵⁸ **Rizospastis**, 18 Haziran 1930.

¹⁰⁵⁹ Veremis, "a.g.m", s. 80.

¹⁰⁶⁰ Clark, **a.g.e**, s. 269.

¹⁰⁶¹ "Neden İşlerimiz Görülmedi" **Muhacir Sedası**, 1 Temmuz 1926.

- Muhacirlerin iskân edilmemesi ve muhacirlere borç verilmemesi
- Türklerin bıraktıkları evlere muhacirlerin yerleştirilmemesi
- Yapılan göçmen konutlarında okul ve kilise bulunmaması
- Muhacirlerden temettü vergisi alınması
- Memurların muhacirleri yerleştirmede usulsüzlük yapması
- Göçmen konutlarında görevlendirilen memurların hırsızlık yapmaları
- Muhacirlerle ilgilenen bakanlıklar ve kuruluşlara büyük maaşlarla memur atanması ve bunların suiistimallerinin engellenmemesi
- Muhacirlere dağıtılması gereken eşya, giysi vs. yardımlara memurlar tarafından el konulması ve yakınlarına dağıtılması
- Muhacirlere kötü davranan memurların ceza almaması¹⁰⁶²

Muhacir vekillerin meclise taşıdıkları bu sorunlarla ilgili hiçbir karar alınmamıştır. Yine meclisteki bağımsız muhacir gurubunun vekili, muhacirlere dağıtılan buğdayın içine başka şeylerin karıştırıldığına dair konuyu meclise taşımış ve ulaşan şikâyetlerde adı geçen memurların adları kurumlarına iletildiği halde haklarında işlem yapılmıştır.¹⁰⁶³ Bu Yunan siyasetinin karışıklığından muhacirlerle ilgili meselelere sıra gelmemesinden kaynaklanmaktadır.

Muhacirlerin 1926 yılına kadar tazminat meselesi ve diğer sorunlar konusunda hiçbir gelişme kaydedilmediğinden muhacir vekilleri eleştirdiği görülmektedir. Ancak 1926 yılında muhacirlerin tazminat vaadi nedeniyle destek verdikleri Pangalos'un tutuklanması ve yerine kısa süreliğine Kondilis'in geçmesiyle, muhacirlerin desteği yerli siyasetçilerden muhacir vekillere kaymıştır. Çünkü Kondilis döneminde seçim sisteminde değişiklik yapılmış; çoğunluk sisteminden, nisbi seçim usulüne geçilmiştir. Bu muhacirlerin iyi sonuç alamayacakları bir sistemdir. *Muhacir Sedası* bu sistemin çıkarlarına ters olduğunu belirtmiş, ancak nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini de izah etmiştir. Buna göre, muhacirlerin aralarındaki ufak tefek anlaşmazlıkları bertaraf ederek ne kadar muhacir aday görürlerse onlara oy vermeleri istenmiştir.¹⁰⁶⁴ Yerli Yunan siyasetçilerin sadece seçim zamanlarında muhacirlerle ilgilenmeleri nedeniyle, muhacirlerin sadece muhacirlere oy vermesi doğrultusunda propaganda yapılmıştır.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶² "Günden Güne", **Muhacir Sedası**, 6 Temmuz 1924.

¹⁰⁶³ "Uygunsuzlukların Devamı", **Muhacir Sedası**, 12 Nisan 1925.

¹⁰⁶⁴ "İntihabat Hakkında", **Muhacir Sedası**, 9 Eylül 1926.

¹⁰⁶⁵ "...Bugüne kadar muhacirlerimizin halini yerlilerden hiç kimse sorup sual etmedi fakat intihabat yaklaştığı için biraz hatırları sorulmaya başladı. Bu da muvakkat bir iltifattır. Yerliler muhacirlerimiz

Yerli Yunan siyasetçilerin muhacirleri oy potansiyeli olarak gördükleri ancak siyasi hayat içerisinde etkin olmalarını istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu duruma çarpıcı bir örnek Minas Patrikios olayıdır. Kapadokyalıların çoğunlukla yerleştirilmiş oldukları ve nüfusunun yüzde 48'ini göçmenlerin oluşturduğu Selanik'te belediye başkanlığı seçimi yapılmıştır. Mübadil bir avukat olan Minas Patrikios,¹⁰⁶⁶ Ekim 1925'te yapılacak olan Selanik belediye başkanlığına adaylığını koymuştur. Selanik'te çoğunluğu muhacirler oluşturduğundan oldukça şanslı olan Patrikios'un adaylığına, Venizelist-Antivenizelist tüm partiler karşı çıkmıştır. Selanik valisi Panagiotopoulos, muhacirlerin siyasete karışmasının yerlilerle olan çatışmaları körükleyeceğini öne sürmüştür.¹⁰⁶⁷ Hatta muhacirlerin desteklediği Pangalos dahi "nezaket gereği muhacir belediye başkanının olmayacağı" şeklinde bir beyanatta bulunmuştur.¹⁰⁶⁸ Muhacirleri oldukça inciten bu söyleme, Selanikli mübadiller karşı çıkarak; Atina'da yerlilerin çoğunlukta olduğundan bunun Atina için geçerli olabileceğini, ancak Selanik gibi muhacirlerin çoğunluk olduğu bir şehirde nezaket meselesi söylemini kabul etmediklerini belirtmiştir. Nezaket meselesi olarak ele alınacaksa çoğunluğun olduğu muhacirlere başkanlığın verilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Muhacirlerin yerlilerle aynı haklara sahip olduklarının kabul edilmesi istenmiştir. Belediye başkanlığı gibi başbakanlıkta yapabilecekleri söylenmiş, bu sözlerin Pangalos'a ait olduğuna kabul etmek istemediklerini belirtilmiştir.¹⁰⁶⁹

---

bu gibi sahte iltifata aldanırlar zannetmesinler. Katiyen aldanmazlar. Biz kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz ve namzetlerimizi de yerlilerden kimseyi karıştırmayarak kendimiz göstereceğiz..." "Hakkımızı Yedirmeyiz", **Muhacir Sedası**, 16 Eylül 1926.

¹⁰⁶⁶ Minos Kedios, "Meta Tas Dimarhiakas Eklogas Thessalonikis [Selanik Belediye Seçimlerinin Ardından]" **Eleftheros Logos**, 10 Kasım 1925.

¹⁰⁶⁷ "...muhacirler anlamalıdır ki idare işlerine karışmak sevdası kendilerine elvermez zira yerliler ile müsademe edecekler..." "Selanik Belediye İntihabatı", **Muhacir Sedası**, 18 Kasım 1925.

¹⁰⁶⁸ Yunan basınına göre Pangalos'un itirazı Patrikios'un göçmen olmasına değil, komünizm taraftarı olmasınadır. Bkz: "H Eklogi Tis Thessalonikis [Selanik Seçimleri]", **Proia**, 22 Aralık 1925.

¹⁰⁶⁹ "Muhacir Belediye Reisi Olamazmış", **Muhacir Sedası**, 16 Kasım 1925.

Şekil 24: *İki Rakip: Patrikios ve Angelakis.* (H Eklogi tis Thessalonikis [Selanik Seçimleri], *Proia*, 21 Aralık 1925)

Patrikios'un başkan olmaması için bir kanun çıkarılarak belediye başkanı olmak için o bölgede beş yıl oturmuş olmak şartının getirilmesi düşünülmüştür.¹⁰⁷⁰ Hayata geçirilmeyen bu tasarının ardından 25 Ekim 1925 tarihinde yapılan seçimi yüzde 30 oy oranıyla Patrikios kazanmıştır. Pangalos, Patrikios'un kayıtlı seçmenlerin yüzde 15'ini toplamadığı gerekçesiyle seçimlerin tekrar yapılmasını emrini vermiştir. Patrikios, 20 Aralık 1925'te tekrarlanan seçimlerde muhacir oylarıyla tam bir zafer kazanmıştır. Bir önceki seçimlerde 40 bin kayıtlı seçmenden 17.449 seçmen oy kullanırken, seçimlerin tekrarlanması üzerine usulsüzlük yapılmasından korkan muhacirler ilgi göstermiş ve daha yüksek bir katılım sağlamıştır.¹⁰⁷¹ Muhacirlerin bölünmüşlükleri nedeniyle eleştirdikleri cemiyetler bir araya gelerek Patrikios'u desteklemiş ve muhacirler arasında bu doğrultuda propaganda yapmıştır.¹⁰⁷² Muhacirlerin Patrikios meselesinde kenetlenerek geri adım atmamaları ve sonucun olumlu olması Yunan Hükümetine karşı kazanılmış bir başarı olarak görülmüştür:

¹⁰⁷⁰“Selanik Belediye İntihabati”, **Muhacir Sedası**, 18 Kasım 1925.

¹⁰⁷¹ “Selanik Belediye İntihabati” **Muhacir Sedası**, 17 Kasım 1925.

¹⁰⁷² “Selanik Belediye İntihabati”, **Muhacir Sedası**, 12 Aralık 1925.

“Patrikios’un belediye reis mücadelesi muhacirler için en büyük bir mücadeleyi kazandığımız yalnız Selanik dimarhosluğu (belediye reisliğini) değil, umum muğlak olan muhacir meselelerimiz kazanılmış kadar haiz-i ehemmiyettir. Muhacirler bilmelidir ki Hükümet kendi emeline muvaffak olması için her vakit muhacir kuvvetini parçalamak istiyor. İşte mevcudiyetleri zaten sabit olan muhacirler Selanik intihabatını kazanmaları ile bir kat daha mevcudiyetlerini ispat etmiş oldular.”¹⁰⁷³

Yerlilerin muhacirleri siyaset dışı bırakmak için gösterdikleri tüm çabalara rağmen, muhacirler Minas Patrikios olayında olduğu gibi, Yunan siyasetini derinden etkilediklerine inanmışlardır. Muhacirlere göre Pangalos’un devrilmesi ve Kondilis’in siyasetten çekilmesi bu kişilerin kendi desteklerini yitirmelerinden kaynaklanmıştır.¹⁰⁷⁴

3.3. Türkçe Konuşan Ortodoksların Türkiye ve Türk-Yunan İlişkilerine Bakışları

Yunanistan’a Türkiye’den giden Ortodokslar arasında en fazla uyum sorunu yaşayan ve Anadolu’nun özlemini en derinden çeken grup Kapadokya göçmeni Türkçe konuşan Ortodokslar olmuştur. Türkiye’ye büyük bir özlem duymalarının yanı sıra, Yunanistan’a giden mübadiller arasında Türklere dair en olumlu konuşan grup yine Kapadokyalı Türkçe konuşan Ortodokslardır.¹⁰⁷⁵ Hatta Türklere ilgili bu olumlu düşünceleri nedeniyle Yunanistan’da tepki gördüklerinden, duygularını dile getirmeye çekindikleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁷⁶

Kapadokyalılar sözlü tanıklıklarında tüm bu çekincelerine rağmen mübadele öncesi memleketlerinde Türklere çok iyi ilişkilere sahip olduklarını sürekli olarak dile getirmişlerdir.¹⁰⁷⁷ Özellikle Türk komşularının iyi ahlakına yönelik beyanları dikkat çekicidir. Kapadokya’da esnaflıkla hayatlarını kazanan bazı Ortodokslar; Türkleri saf, iyi niyetli kişiler olarak tanımlamış, Yunanistan’a geldiklerinde alışkın oldukları bu çevreden çok farklı, kötü niyetli, kendilerini suiistimal etmeye çalışan kişilerle

¹⁰⁷³ “Patrikios Kazandı: İttifak Galiptir”, **Muhacir Sedası**, 22 Aralık 1925.

¹⁰⁷⁴ “Muhacirler Nasıl İştirak Etmeli”, **Muhacir Sedası**, 28 Eylül 1926.

¹⁰⁷⁵ Clark, **a.g.e.**, s.104.

¹⁰⁷⁶ Konya göçmeni Eleni Manaoglou bu çekincelerini *burada, Kerkira’da Türklere ilgili iyi şeyler söylemeye cesaret edemiyoruz. (Yerliler) Bize Türk tohumu diyorlar ve onları (Türkleri) kasıtlı olarak övdüğümüzü düşünüyorlar* sözleriyle dile getirmiştir. **İ Eksodos**, s.47.

¹⁰⁷⁷ “...Etrafımızdaki köylerde yaşayan Türkler dinimize karışmıyordu. Herbirimiz inancımızı (özgürce) söylüyorduk... Türkler Mihail Arheggelou panayırımıza ve noelimize geliyor, rakı içiyorlardı. Beraber eğleniyorduk...”, **KMS**, Çeltek, Stefanos Arsenidis.

karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çelték göçmeni olan ve Çelték'te tenekecilikle uğraşan Kostas Khnizides Türk komşularını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Çevre köylerin Türkleri pazara tereyağı getirirlerdi. Birinin dükkânına gelirler ve bize lehimleyelim diye tereyağı dolu on teneke getirirlerdi. Tenekeler ağzına kadar dolu olurdu, lehimlemek için gereğince kapanmazdı. Üstünden tereyağı alırdık. Bunu Türk'e söylerdik: Ahmet Ağa, kapağı kapatmak için biraz tereyağı aldık, zararı var mı? Bu saf insanlar bize şöyle cevap verirdi: Ziyarı yok kuzum sizin olsun. İstemezmiş gibi yapıyorduk, onlar ısrar ediyordu: Helal olsun oğlum...”¹⁰⁷⁸

Türklerin ahlakıyla ilgili birçok Kapadokya göçmeninin ortak şekilde dile getirdiği bir başka konu, Türk komşularının başkalarının haklarına girmek konusunda duydukları korkudur:

“...Türklerimiz haksızlık etmeyi istemezlerdi. Bundan korkarlardı, yaşlıları daha çok korkarlardı... Onlara bir bardak su verecek olsak, bize “teyze helal et” derlerdi. Ayrıca dulların, öksüzlerin, yetimlerin eliyle ikram edilen şeyi zor alırlardı: Bu yetimin ekmeğidir, ben onu yemem derlerdi...(Mübadele için yola çıktığımızda) bir ihtiyar, Ali ağa, arabadan arabaya koşup bağırdı: Bize bütün ikramlarınızı helal edin. Tam bir saat peşimizden koşarak geldi. Ona artık “geri dön” dedik ve o ancak Derinkuyu kavşağına geldiğimizde dermanı kesilerek orada kaldı...”¹⁰⁷⁹

Kapadokya'daki Ortodokslar ve Müslüman Türkler arasındaki bu iyi ilişki, Yunan işgaliyle birlikte -Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine- genel olarak aynı şekilde devam etmiştir. Türkçe konuşan Ortodoksların büyük kısmı Yunanların bu hareketleriyle huzurlarını kaçırdığını düşünmüştür. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin göçmen yerleşimlerini gezerek tuttıkları kayıtlarda, Türkçe konuşan Ortodoksların Atina'dan gelen araştırmacıların sorularına karşılık bunu üstü kapalı şekilde dile getirdikleri görülmektedir. Ancak resmi olarak kaydedilmeyen görüşmelerde gerçek düşüncelerini daha rahat açıklayabildikleri, Kemal Yalçın'ın 1994'te verilerini topladığı *Emanet Çeyiz* kitabındaki röportajlarda ortaya çıkmaktadır. Mübadele sırasında kızlarının çeyizlerini Türk komşularına bırakan Minoğlu ailesini bulmak için Yunanistan'da araştırma yapan Yalçın'a Türkçe konuşan bir mübadilin söyledikleri dikkat çekicidir:

“...İyiydik. Sonra Yunan İzmir'e girdi. Vurdu. Muharebe başladı Türklerle. Niye gelmişlerdi? Neyi, kimi arıyorlardı? Çocuğunu kaybettin de onu mu arıyordun...”¹⁰⁸⁰

Zile köyünden bir başka Ortodoks ise savaş sırasında köylerindeki Müslüman Türklerle birbirlerini koruduklarını şu sözlerle ifade etmektedir:

¹⁰⁷⁸ **İ Eksodos**, s. 25”...(Yunanistan'a gittikten sonra) Günlerce gecelerce ağladık; hep gözümüzün önüne bırakıp geldiğimiz yurdumuz evlerimiz geldi. **“Türk daha iyi” dedik...** **İ Eksodos**, s. 232.

¹⁰⁷⁹ **İ Eksodos**, s. 175.

¹⁰⁸⁰ Yalçın, **a.g.e**, s. 116.

“...1921 ve 1922’de Kemal’in Türk ordusunda hizmet ettim... Doğrusu şu ki köyümüzün Türkleri bize zarar vermediler, iyi insanlardı... Türkler Anadolu’da savaşa girince ve Yunan ordusu Ankara üzerine ilerleyince köyün eşrafi olan Türkler bize şöyle dediler: Denediz geliyor, biz sizi nasıl koruduysak siz de bizi koruyun. Onlara bizden size zarar gelmeyecek diye söz verdik. Hatta şöyle diyerek kasten Yunanlara sövdük: Cehennem olsun, gelemesinler...”¹⁰⁸¹

Zileli muhacir bu anlatımının devamında Yunan işgalinden tedirgin olan Türklerin, Türk ordusunun zaferiyle birlikte moral ve cesaret bulduklarını ancak asla Ortodokslara zarar vermediklerini dile getirmektedir. Müslüman Türkler, Yunanlar ve Türkçe konuşan Ortodoksları dinleri nedeniyle aynı milletten görmüşlerdir. Ancak komşuları olan Ortodoksların Yunan ordusuna destek vermediklerini, kendi taraflarında olduklarını bildiklerinden birçok köyde savaş sonrası ilişkilerde herhangi bir bozulma olmamıştır. Hatta Yunan işgali döneminde Anadolu Rumlarının baskılarına maruz kalmış olan başka bölgelerin Türklerinin, kendi köylülerini aynı şekilde görmesine izin vermemişlerdir.

“...O zamanda da(Yunan işgali sırasında) biz kötülük çekmedik. Köyün büyüğü olarak Hafız Efendi’imiz vardı. Bu kişi köyde bizi pek korudu. Çetecileri köye sokmadı ve bize kötülük ettirmedi. Bizim köyümüzün Türkleri bize hiç ama hiç kötülük etmediler. Hafız Efendi’nin Kayseri’deki evinde Vekse’den gelme biz Hristiyanların hepsini aldı ve bizi konuk etti. Kendisi de başımıza bir sıkıntı gelmesin diye bizimle birlikte kaldı. Taraçada uyudu...”¹⁰⁸²

Vekseli bu muhacir ifadesinin devamında Hafız Ali Efendi’nin Ortodoksların Kayseri’den ayrılmaları sırasında bile kendilerini güvende hissetmeleri için onlara eşlik ettiğini anlatmaktadır. Bir başka Kayserili Ortodoks, Anadolu Rumlarının Yunan ordusuna para gönderdiklerinin duyulmasıyla beraber, Kayseri’de Ortodokslara bakış açısının değiştiğini ancak Talas’taki komşularının kendilerini bildiklerinden dolayı, diğer bölgelerin Müslüman Türklerine karşı kendilerini savunduklarını dile getirmiştir.¹⁰⁸³

Kapadokyalı Ortodokslar mübadele haberinin duyulması üzerine, Türk komşularının bu habere inanmadığı ve değişimin gönüllülük esasına dayalı olacağını düşünerek kendilerine Yunanistan’a gitmemelerini öğütlediklerini dile

¹⁰⁸¹ **İ Eksodos**, s.62.

¹⁰⁸² **İ Eksodos**, s. 56. “...Türklerle çok iyi geçiniyorduk. Bizim Türkler sağ olsunlar...” , **İ Eksodos**, s.23

¹⁰⁸³ **İ Eksodos**, s. 100. Göçmen tanıklıklarında bazı istisnalara rastlanmaktadır. Örneğin Kayseri’nin Beşkardeşler köyünden bir Ortodoks, Yunan işgal bölgelerinde Türklere uygulanan mezalimle birlikte köylerindeki Türklerin kendilerine bakış açısının değiştiğini şöyle dile getirmiştir: “... Komşumuz Hacı Osman’ın askerdeki oğlu teskere alıp geldi. “Yunan’ı denize döktük, Yunanlılar çok yaptı. Türk karılarını çok yaktılar. Şimdi sıra size geldi. Buradan şuraya varıncaya kadar öleceksiniz hepiniz” dedi... Yalçın, **a.g.e.**, s. 78.

getirmişlerdir.¹⁰⁸⁴ Yukarıda belirtildiği gibi Ortodoksların, Yunanlarla aynı milletten olduklarını düşünmelerine rağmen komşularının Yunanlarla beraber yaşayamayacaklarını, Yunanistan'a uyum sağlayamayacaklarını düşünmüşlerdir.¹⁰⁸⁵

Mübadele sürecinin başlamasından itibaren iki ülkede bulunan kalabalık insan topluluğu eş zamanlı olarak değiştirilememiştir. Kapadokyalı mübadiller henüz ayrılmadan önce, Yunanistan'dan gelen Türk mübadiller Kapadokya'ya ulaşmıştır. Bazı bölgelerde Türk mübadillerle herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ancak bazı köylerde, Yunanistan'da evlerini ve mallarını bırakarak gelen mübadillerin, kendilerine kalacak olan evlerde hala Ortodoksların yaşadığını görmeleri nedeniyle bazı çatışmalar doğmuştur. Ortodoksların bir an önce evlerden ayrılmasını isteyen Türk mübadillerle yaşanan sıkıntılarda, Kapadokyalıların ifadelerine göre, yerli Türkler komşularından yana olmuştur. Yerli Türklerin, Türk mübadillere karşı kendilerini tercih ettiklerini ve savunduklarını gururla anlatmışlardır:

“...Bir gün Aksaray'da ayakta duruyordum, yol kenarında bir duvara yaslanmışım, çevreye bakıyordum. Karşıdan bir Türk göçmen çocuğu bana sapanıyla nişan alıp taş fırlattı, beni başımdan vurdu. Hemen yerli Türklerden olayı gören biri dükkânından çıktı ona güzel bir sopa çaktı...”¹⁰⁸⁶

Türkçe konuşan Ortodokslar 1924 yılının yaz ve sonbahar aylarında evlerinden ayrılarak Yunanistan'a doğru yola çıkmışlardır. Memleketlerinden ve komşularından ayrıldıkları günlerin hafızlarında çok derin izler bıraktığı görülmektedir. Kayserili bir göçmen ayrılıkları sırasında, Türklerin kendilerini onurlandırmak için Ulukışla'ya kadar yoldaşlık ettiği anları anlatırken “*sanki İsa'nın yeniden gelişindeydik*” demektedir.¹⁰⁸⁷ Türk komşularının kendilerini ağlayarak uğurladığını ve yolculuğun uzun süreceğini düşünerek kendilerine yolda tüketmeleri için erzak verdiklerini dile getirmişlerdir. Muhacirlerin Kapadokya'dan ayrılışlarına ait hatıralarının ne kadar canlı olduğu, Endürlük göçmeni Ourania Zaharyadi'nin Türklerin üzüntüleri ve ayrılık sırasında söylenen türkülerle ilgili olarak verdiği şu ifadelerden görülebilmektedir:

¹⁰⁸⁴ Deligiannis, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰⁸⁵ “...(Mübadele kararı alınca) Türkler bize öğüt verdi: Gitmeyiniz oraya; dar memlekttir, ahali bitli. Orada kuyruklu koyunlar yok, orada köpek kuyruklu koyunlar var. Bunlar Balkan Savaşı'nda Yunanistan'da çarpışmışlardı ve esir alınmışlardı, ülkeyi biliyorlardı...” **İ Eksodos**, s. 62.

¹⁰⁸⁶ **İ Eksodos**, s.25. Bu türdeki başka bir ifade Niğde göçmeni Pinelopi Maloglou'na aittir: “...Huzurla ayrıldık, herhangi kötü bir şey olmadı. Türkler bize dokunmadılar. Sadece bizi kaybettikleri için üzüntülüydüler. Kozani'den gelen diğer Türkleri hiç istemediler. “Onları nereden bilelim” diyorlardı, “(onlar) yabancılar, “siz bizdendiniz...” Deligiannis, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰⁸⁷ **İ Eksodos**, s. 64.

“...Türk kadınları bizim ayrılışımız sırasında ağlaşırlarken ve sizin yokluğunuza nasıl katlanacağız derlerken (Mübadil Rum bir kadın) şu türküyü söylemeye başladı:
Gidiyorum elinizden
Kurtulayım dilinizden
Yeşil başlı ördek olsam
Su içmezdim gölünüzden
Arpa ekтім izlere
Diken oldu gözlere
İşte koyduk, gidiyoruz
Endürlük kalsın sizlere
Türk kadınlarından biri “bunu söyleme çocuğum. Biz burada siz olmayınca nasıl yaşarsınız? **Ben nasıl da Türk kötüdür diyeyim?**”¹⁰⁸⁸

Kapadokyalıların sıkça bahsettiği Türklerin “helal” ve “hak” kavramlarına düşkünlüklerini mübadele sırasında da sergiledikleri görülmektedir. Birçok Ortodoks mübadil Türklerin birlikte geçirdikleri zaman sürecince birbirlerine ikram ettikleri yiyecekleri, yaptıkları iyilikleri helal etmeleri için yalvardıklarını aktarmıştır.

“...Aksaray’a giderken arabamızın önüne Peristremma, Kostuk ve Kızılkaya köylüleri çıkıp bizi durdurdular. Kocam manifatura işi yapıyordu ve bu kişiler bize borçluydular. Borçlarını harmandan sonra ürün olarak veriyorlardı. Ama giderken buğdayı ne yapacaktık? (Almadık) Türkler üç çocuğumun ağzına peynirli ve ballı börekler vererek yalvardılar: Yiyin ve helal (olsun) deyin. Yetim çocuklarımızın hakkının vicdan azabını çekmek istemiyorlardı. Çocuklarıma yiyip helal olsun demelerini öğütledim.”¹⁰⁸⁹

Ancak *Muhacir Sedası* Kapadokya bölgesinden ayrılan Ortodoksların, Türkler tarafından öldürüldüğü, darp edildiği ve soyulduğu iddialarında bulunmuştur. Bu iddiaları Yunanistan’a varmış olan muhacirlerden aldığını belirtmiştir. Bunlardan birine göre Talas’tan ayrılan muhacirler, Kayseri-Ulukışla arasında içerisinde askerlerin de bulunduğu bir çete tarafından dövülüp soyulmuşlardır. Mersin’de ise Türk Ocağı üyelerinin Yunanistan’da eziyet gören Türklerin intikamının alınması için halkı teşvik ettiklerinden, halkın 5-6 kişiyi öldürdüğü iddia edilmiştir.¹⁰⁹⁰ Ancak Talas göçmenlerinin kendi ifadeleri incelendiğinde böyle bir olaydan bahsetmedikleri

¹⁰⁸⁸ **İ Eksodos**, s. 50. Endürlük göçmeni kadının *ben nasıl da Türk kötüdür* diyeyim cevabı, mülakat sırasında sorulan sorularla alakalıdır. Soruların önemli bir kısmı Anadolu’da iken Türklerin kendilerine eziyet edip etmediklerine dairdir.

¹⁰⁸⁹ N. Moutsopoulos-K. Bakalopoulos-Ar. Kesopoulos, **a.g.e**, s. 205. Benzer başka bir ifade şu şekildedir: “...Ayrılacağımız gün belediye reisi İbram Efendi Pazar yerinde toplanmamızı söyledi. Bizle teker teker tokalaşarak selamladı... Kağnılara çıktık ve hareket ettik. Birden elini sallamaya başladı ve bağırdı: Durun, durun, gitmeyin, bekleyin. Arabaları durdurduk. Hızlı hızlı yanımıza geldi. Nefes almak için biraz durdu ve dedi ki: Hatırlıyor musunuz bir gün benim yazıhanemde tartışmıştık. O zaman sizden şu kadar lira ceza almıştım. Gözünüz arkada kalmasın, işte alın şu liraları ve onu aranızda kardeş gibi paylaşın. Bana sadece helal olsun deyin... Para destesini benim cebime koydu ve tekrar üç kez helal olsun deyin dedi. Biz de üç kez helal olsun dedik ve ayrıldık...” **İ Eksodos**, s. 26.

¹⁰⁹⁰ “Anatol’daki Ahval”, **Muhacir Sedası**, 9 Mart 1924.

görülmektedir.¹⁰⁹¹ Yine *Muhacir Sedası* tarafından Nevşehir'in Suvermez (Floita) köyünde mübadele edilmeyi bekleyen Ortodokslara eziyet edildiği ileri sürülmüştür. Suvermez köyünden alındığı iddia edilen bir mektuba göre; Türk muhacirler ve yerliler, Ortodoksların evlerini basarak genç kızları kaçırmakta, kadın ve erkekleri öldürmektedir. Şikâyetlerini güvenlik güçlerine bildirdiklerinde “*hayatta kalan Hristiyanların konuşmaya hakkı olmadığı ve hayatta kaldıklarına şükretmeleri gerektiği*” cevabını almışlardır. Bu nedenle mektup sahibi, Yunanistan nezdinde gerekli müracaatların yapılmasını istemiştir. Bir önceki örnekte olduğu gibi muhacirlerin kendi ifadelerine bakıldığında böyle bir eziyet ve hukuksuzluktan bahsedilmediği görülmektedir. Suvermez göçmeni Simelas Avramidou, Türk muhacirlerle sıkıntılar yaşadıklarını, ancak köyün ileri gelenlerinin, muhacirleri Ortodokslara dokunmamaları konusunda kesin bir dille ikaz ettiklerini belirtmiştir. Hatta Ortodoks muhacirlerin, Yusuf Çavuş isimli Türkün yardımıyla arabalarla Derinkuyu'ya taşındığı oradan Niğde-Ulukışla yoluyla Mersin'e geldiklerini ve orada bir ay gemi bekledikten sonra ayrıldıklarını anlatmıştır.¹⁰⁹²

Şekil 25: Mersin'in Agios Georgios kilisesinin avlusunda, kendilerini alacak gemiyi bekleyen Kapadokyalılar. (*Prosfigiki Foni*, 1 Ocak 1925)

Göçmenlerin kendi ifadeleri daha çok mübadele öncesine yöneliktir. Mübadele sonrası Türkiye'deki gelişmelerle ilgili düşüncelerine yönelik beyanlarına rastlamak oldukça güçtür. Ancak rastlayabildiğimiz beyanlardan, Türkçe konuşan Ortodoksların

¹⁰⁹¹ **İ Eksodos**, s. 101. Talas'tan Marias Devletoglou'nun tanıklığı. Devletoglou iki Türk'ten at arabası kiraladıklarını ve Ulukışla'ya geldiklerini, buradan da trenle Mersin'e geçtiklerini anlatmıştır. 20 gün Mersin'de gemi bekledikten sonra bir İtalyan gemisiyle ayrıldıklarını belirtmiştir.

¹⁰⁹² **İ Eksodos**, s. 183-185.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularına kırgınlık duydukları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni Türkiye'nin mübadele sözleşmesine imza atarak, Anadolu'daki Ortodoksları göndermiş olmasıdır.¹⁰⁹³

3.3.1. Mübadil Olma Kızgınlığı ve Türkiye ile İlgili Peşin Hükümler

Muhacirlerin kendi ifadeleri yerine *Muhacir Sedası* üzerinden okuma yapıldığında çok farklı bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Karamanlıca basının mübadele öncesi eğitilmiş bir azınlığın elinde olduğu daha evvel belirtilmişti. Bu kişiler Yunan okullarında yetişmiş, Megali İdea düşüncesini benimsemiş kişilerdi. Kendilerini Yunan olarak tanımlayarak, Türkçe konuşan Ortodoksları “aydınlatma ve bilinçlendirme” görevini üstlenmiş bulunuyorlardı. Milli Mücadele boyunca Yunan ordusu lehine propaganda yapan bu kesimin, mübadele sonrası Yunanistan'da da Karamanlıca gazete çıkartmaya devam ettikleri görülmektedir. Ancak Yunanistan'daki yeni amaçları, Yunanca bilmedikleri için büyük sıkıntılar yaşayan Ortodokslara yol gösterebilmek olmuştur. Bununla birlikte amaç her ne kadar Kapadokyalıların ihtiyaç duyduğu rehberliği yapmak olsa da, Karamanlıca *Muhacir Sedası* gazetesinin, Türkçe konuşan Ortodoks muhacirlerin aksine, Türkiye'ye karşı oldukça sert bir dil kullandığı hatta Türkiye'nin iç karışıklıklarla uğraştığı sıralarda savaş çıkırtkanlığı yaptığı görülmektedir.

Muhacir Sedası, Türkiye'deki iç ve dış gelişmeleri yakından takip etmiş ve bunlarla ilgili olarak dikkat çekici değerlendirmeler yapmıştır. Sürekli olarak Türkiye'de ekonominin kötüye gittiği ve Türkiye'nin iflas etmek üzere olduğu, iç isyanlar nedeniyle Türkiye'nin bölüneceği ve Avrupa Devletleri'nin Türkiye'ye savaş hazırlığında olduğu gibi haberler ve yorumlar verilmiştir. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu haberlerin psikolojik bir altyapısı olduğu görülmektedir. Her haberle mübadele arasında bir şekilde bağlantı kurularak, Ortodoksların gönderilmesinin ardından Türkiye'nin zor durumda kaldığı hatta pişman olduğu öne sürülmüştür.¹⁰⁹⁴

---

¹⁰⁹³ “...Mustafa Kemal büyük adam. Ama bizi buraya göndermeyecekti. Kemal hata yaptı. Bu mübadeleyi yapmayacaktı. Biz eğitilmiş insanlardık. Zanaatkâr, usta, zengin insanlardık. Biz buraya gelince Türkiye eğitilmiş insanları kaybetti. Biz Türkiye'nin bereketiydik. Geldik Yunanistan'ı kalkındırdık...” Yalçın, a.g.e, s. 130.

¹⁰⁹⁴ “İnanalım mı”, *Muhacir Sedası*, 27 Temmuz 1924.

Öte yandan *Muhacir Sedası*, Kapadokya Ortodokslarının Türklerin ahlakıyla ilgili olumlu ifadelerinin aksine, Türklere yönelik ağır ithamlarda bulunmuştur. “Barbar, vahşi” gibi ifadeler kullanılmış ve verilen haberlerle bu ifadelerini kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda sıkça dile getirilen bir iddia, Anadolu’daki Yunan askerlerinin kemiklerinin toplanarak Avrupa’ya satıldığıdır:

*“Türk denilen canavar millet, sevgililerimizin, evlatlarımızın, kardeşlerimizin kemiklerini vapurlara doldurarak satmak için Avrupa’ya gönderdiler... Bazıları havadis-i mezkûr sahih olmadığını söylüyorlar ise de sıhhatine birçok edile ve emare mevcuttur... Esasen Türkler bugüne kadar yaptıkları hangi bir cinayetten çekindiler ki ölümlerimizin kemiklerini satmaktan çekinecekler? Bu Türk denilen malımızdan servetimizden istifade ettikten maada bu kere de ölümlerimizin kemiklerini satmak suretiyle de istifade etmek istiyorlar... **Türklerde hürmet kaidesi olmadığı** ve aksisi olarak kemikleri bağ gübresi gibi satmak kaidesi mevcut olduğundan...”¹⁰⁹⁵*

Bu ağır ifadelerden anlaşılacağı üzere *Muhacir Sedası* verdiği haberler ve yaptığı yorumları nefret üzerine inşa etmiştir. Bu yönüyle sağlıklı bir haber alma kaynağı oluşturmamaktadır. Aynı zamanda Kapadokyalı Türkçe konuşan Ortodoksların özellikle Türkler ve Türkiye konularındaki düşüncelerinin sözcülüğünü yaptığını söylemek oldukça güçtür.

3.3.1.1. Türkiye’deki İç Politik Gelişmelere Kendince (!) Bakış

Türkiye’de Türk-Yunan mübadelesinin devam ettiği yıllar, genel olarak Lozan Antlaşması’nda tartışılan konuların gündemde olduğu bir dönemdir. Türk dış politikasına yön verenlerin, Lozan’dan geri kalan sorunlara odaklandıkları günlerde, Türkiye için daha önemli sorun, devrimlerin gerçekleştirilmesi ve bu devrimlere karşı gelişen karşıt hareketlerin bastırılması olmuştur. Bahsedilen devrimler ve karşı hareketlere geçmeden önce, *Muhacir Sedası*’nın Mustafa Kemal ile ilgili tutumuna bakmak yerinde olacaktır.

Muhacir Sedası bu karmaşık süreçte yaşanan gelişmeleri, daha çok Türkiye’deki Mustafa Kemal muhaliflerinin yaklaşımları doğrultusunda ele alınmıştır. Öte yandan Mustafa Kemal’e karşı sert, zaman zaman hakarete varan bir üslubun kullanılması dikkat çekicidir. Öyleki, Mustafa Kemal ile ilgili olarak gündelik hayatı üzerinden bile temelsiz bir saldırı üslubu kullanılmıştır. Mustafa Kemal’i Türkçe konuşan Ortodoksların gözünden düşürmeyi amaçladığı anlaşılan bu haberlerden birinde; Mustafa Kemal’i Çankaya bahçesindeki köpeklerden birinin ısırıldığı, bunun

¹⁰⁹⁵ “Sevgililerimizin Kemikleri Avrupa’da Satılıyor”, *Muhacir Sedası*, 4 Mayıs 1924.

üzerine Türkiye’de tüm köpekleri cezalandırmak için zehirleme işlemi başlatıldığı bilgisi aktarılmıştır. Gazete, Mustafa Kemal’i ısırın köpeğin İstiklal Mahkemesi’ne sevk edilmesinin daha doğru bir karar olabileceğini, diğer köpeklerin bundan daha etkili ibret alacağını da alaycı bir üslupla yazmıştır.¹⁰⁹⁶ Bu olay Yunan kralı Aleksandros’u maymunun ısırmasına benzetilmiş; Yunanistan’ın maymun ısırması hadisesinden sonra felakete uğradığı hatırlatılarak Türkiye ve Mustafa Kemal için de aynısı temenni edilmiştir.¹⁰⁹⁷

Ağustos 1924’te Mustafa Kemal’in iç karışıklıklar sebebiyle kendini alkole verdiği, devlet işlerini yönetemeyecek olduğu aktarılmıştır. İsmet Paşa Hükümetinin mensuplarının da Mustafa Kemal’in resmi dairelerde bulunmasına izin vermedikleri yazılmıştır. Mustafa Kemal’in bu hali nedeniyle ülkenin anarşiye sürüklenmesinin yanı sıra, Latife Hanım’la bu arasının açıldığı ileri sürülmüştür. Gazetede bunun gibi, Mustafa Kemal’in özel hayatına yönelik haberlere sıkça rastlanmaktadır. Mustafa Kemal’in kuzeni olan Fikriye Hanım’ın 1924 yılındaki intiharı haberi aktarılırken; Fikriye Hanım’ın Mustafa Kemal’i öldürmek için Ankara’ya geldiği, ancak Mustafa Kemal’in onu vurduğu şeklinde anlatılmıştır.¹⁰⁹⁸ Tüm bu yazılanlarla birlikte, bir habere yapılan yorum vesilesiyle *Muhacir Sedası*’nın Mustafa Kemal’e duyduğu nefret açıkça görülmektedir. Bu habere göre, İzmir’de bir sinemada yangın çıkmış ve İsmet Paşa’nın kız kardeşi de bu yangından etkilenmiştir. Haber aktarıldıktan sonra bir not düşülerek yakın bir gelecekte, Mustafa Kemal’in de sinemanın birinde yandığı haberinin alınması temenni edilmiştir.¹⁰⁹⁹

---

¹⁰⁹⁶ “Köpekler Zehirleniyor”, *Muhacir Sedası*, 10 Mayıs 1925.

¹⁰⁹⁷ “Mustafa Kemal’i Köpek Isırdı”, *Muhacir Sedası*, 12 Nisan 1925. Gazetenin bahsettiği köpek kuvvetle muhtemel Foks’tur. Falih Rıfkı Atay anılarında bu köpekten bahsetmektedir. Atay’a göre Mustafa Kemal Yalova’lı bir fotoğrafçıdan satın aldığı Foks’u çok sevmiş ve eğitime özel bir önem vermiştir. Bir gün Foks’un Mustafa Kemal’in elini ısırması üzerine, yakınları daha fazla saldırganlaşmasından korkarak Foks’u itlaf etmiştir. Bkz: Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul: 2008, s. 634.

¹⁰⁹⁸ “Feci Bir Vaka”, *Muhacir Sedası*, 3 Ağustos 1924. Fikriye Hanım’ın ölüm raporunda intihar ettiğinin belirtilmesine rağmen; Mustafa Kemal’in başyaveri Rusuhi Bey tarafından vurduğuna dair iddialar da bulunmaktadır. Bkz: *Atatürk’ün Yanı Başında –Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları*, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul: 2008. Ancak *Muhacir Sedası*’nda aktarıldığı şekilde Mustafa Kemal tarafından bizzat ateş edildiğine dair hiçbir iddiaya rastlanmamıştır.

¹⁰⁹⁹ “İzmir’de Yangın: İsmet Paşa’nın Hemşiresi Yandı”, *Muhacir sedası*, 28 Eylül 1924. Ekim 1924’te ise İsmet Paşa’nın evinde yangın çıktığı haberi verilmiş ve “galiba bu adamın ölümü yangından olacaktır. İzmir’deki yangından hemşiresi yandı. Ankara’daki yangında da kendisi yanaydı hesap tam olacaktır. Mamefih günün birinde böyle olacaktır” yorumu yapılmıştır. “Son Havadisler”, *Muhacir Sedası*, 19 Ekim 1924.

Öte yandan *Muhacir Sedası* gazetesinde, sayfa sayısının azlığı ve çoğunlukla Yunanistan'daki mübadil sorunları üzerinde durulması nedeniyle, hareketli bir dönem yaşayan Türkiye'deki tüm gelişmelere yer verilmemiştir. Sonraki sayfalarda görüleceği gibi daha çok Türk-Yunan meseleleri ele alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de çeşitli alanlarda yapılan bazı devrimler gazete tarafından okuyucularına yansıtılmamış, bunlardan sadece halifelik kaldırılması ve laik eğitimle ilgili gelişmelerin üzerinde durulmuştur. Bu konularda alınan haberlerin kaynağı olarak Türkiye'deki özel muhabirler gösterilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'den sınır dışı edilmiş kişilerin bir başka haber alma aracı olduğu şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Geçenlerde İtalya'ya gitmek üzere Pire limanına uğrayan Prens Şerafettin Efendi, bazı görüştüğü şahıslara, Türkiye halifeliği lağvettiğinden dolayı bir karışıklığa maruz kalacağı ve yakında Türkiye'de bir muhalif rüzgâr eseceğini söyledi...”¹¹⁰⁰

Muhacir Sedası'nın özel bir önem verdiği halifelik makamı, saltanatın kaldırılmasıyla birlikte, sadece dinsel işlerle ilgilenen bir kuruma dönüştürülmüştür. Meclisin kararıyla bu makama yine Osmanlı ailesinden Abdülmecit getirilmiştir. Ancak Abdülmecit kısa zamanda ileride siyasal işlerle de meşgul olacağı sinyalini vermiştir.¹¹⁰¹ Mustafa Kemal, 1923 yılı boyunca hilafetin kaldırılmasına zemin hazırlamak için basın ve halk nezdinde bir dizi çalışma yapmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilanının ardından muhalif kanadın hilafeti ön plana çıkarma çalışmaları ve halife Abdülmecit'in yabancı basına verdiği demeçler, hilafetin kaldırılması projesini hızlandırmıştır. Aralık 1923'te İngiltere'de yaşayan Ağa Han ve yardımcısının Hint Müslümanları adına halifelik makamının kuvvetlendirilmesini istediği mektup, Türkiye'nin içişlerine karışılması olarak yorumlanmış ve süreci hızlandıran bir başka gerekçe olmuştur.¹¹⁰² Mustafa Kemal, 15 Şubat 1924'te başlayan ve ordunun tüm ileri gelenlerinin bulunduğu Harp Oyunlarında hilafetin kaldırılması, hanedan mensuplarının sürgünü ve eğitim ve askeri alanda planlanan değişikliklerden bahsederek onların da desteğini kazanmıştır.¹¹⁰³ Aynı günlerde mecliste başlayan

¹¹⁰⁰ “İstanbul ve Anadolu Havadisleri”, *Muhacir Sedası*, 16 Mart 1924.

¹¹⁰¹ Halife Abdülmecit, Dolmabahçe sarayında oturmak, Halife-i Müslimin imzasıyla birlikte Hadimülhaemeyniş şerifeyn unvanını kullanmak ve Cuma selamlıklarında hilat girip sarık takmak istemişti. Refet Paşa tarafından Mustafa Kemal'e iletilen bu isteklerden bazıları, Mustafa Kemal tarafından gülünç bulunmuştur. Bkz: Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul: 2006, s.107.

¹¹⁰² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul: 1995, s. 39.

¹¹⁰³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: II, s. 848.

bütçe görüşmelerinde hanedan ödeneğinin meclis ve cumhurbaşkanlığı bütçesiyle yarıştığı ortaya çıkmıştır. Bu görüşmelerle birlikte özellikle aydınlar arasında hilafeti destekleyenlerin sayısı azalmıştır.¹¹⁰⁴ 3 Mart 1924'te yapılan görüşmelerde hilafetin kaldırılmasına ve Osmanlı hanedanının sürgününe yönelik maddeler birkaç muhalif konuşma dışında kabul edilmiştir.¹¹⁰⁵ Aynı gün eğitimin laikleştirilmesi adına kabul edilen Tevhid- Tedrisat kanunuyla tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanmıştır.¹¹⁰⁶ Dolayısıyla 3 Mart 1924 günü, Türk toplumunun laikleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur.

Hilafetin kaldırıldığı ve Osmanlı ailesinin Türkiye'den ayrıldığı haberi *Muhacir Sedası*'nın 9 Mart 1924 tarihli sayısında duyurulmuştur. Yürürlüğe giren tüm bu kanunlar olumsuz gelişmeler olarak yansıtılmış ve bunlarla birlikte doğru olmayan bilgiler de aktarılmıştır. Buna göre, halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte yapılan diğer düzenlemeler şöyle aktarılmıştır:

“...Umum Türkiye’de bulunan medreseleri kapatarak müdavim olan softa ve mollaları dağıtarak herkesin iktidarına göre başka mekteplere göndermiş. Artık medreselerde dine müteallik ders okunmayacak, hocalar mollalar başlarına sarık sarmayacak, Türk kadınlarının yüzü açık ve saç kesik olacaktır. Umum minarelerin yıkılması tasavvuru da mevcuttur.”¹¹⁰⁷

Görüldüğü gibi geleneksel kesimin hilafetin kaldırılmasıyla birlikte yaptıkları propagandanın öğeleri, *Muhacir Sedası* tarafından gerçekleşmiş gibi yansıtılmıştır. Sonraki günlerde ise ezan ve salanın yasaklandığı haberi verilmiştir. Gazeteye göre meclis bu kararı, hastaların istirahatine engel olduğu gerekçesiyle almıştır.¹¹⁰⁸

Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte, Hükümet ve özellikle Mustafa Kemal ile hilafet yanlıları arasında büyük bir mücadele başlayacağı dile getirilmiş ve kullanılan üslupla hilafet yanlıları desteklenmiştir.¹¹⁰⁹ Halifeliğin kaldırılması ve Türkiye'nin

¹¹⁰⁴ Akgün, a.g.e, 194.

¹¹⁰⁵ Söz konusu kanun görüşmeleri için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 7, Devre: II, TBMM Matbaası, Ankara: 1970, s. 28-69. Türkiye dışına çıkarılan hanedan üyeleri ve hizmetlilerin tam listesi için bkz: Oğuz AYTEPE, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Handedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 25-29.

¹¹⁰⁶ Tevhid-i Tedrisat kanunu ile ilgili olarak bkz: Naşit Hakkı Uluğ, **Üç Büyük Devrim**, AK Yayınları, İstanbul: 1973. Ayrıca bkz: İhsan Sangu, “Tevhid-i Tedrisat”, **Bellekten**, C. II, S. 7/8, Temmuz 1938, s. 397-431.

¹¹⁰⁷ “İstanbul ve Anadolu Havadisleri”, **Muhacir Sedası**, 9 Mart 1924.

¹¹⁰⁸ “Kemalçiler Müezzini Men Ediyorlar”, **Muhacir Sedası**, t.o (Mart 1924).

¹¹⁰⁹ “Anadolu ve İstanbul Havadisleri”, **Muhacir Sedası**, 9 Mart 1924.

laik bir devlet olması yolunda atılan adımlar nedeniyle, TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal “Bolşevik” olarak nitelendirilmiştir. Tüm bunların Sovyet Rusya’dan alınan cesaretle gerçekleştirildiği ileri sürülmüştür.

Hilafetin kaldırılmasının ardından Türk basınında halifelik gibi Patrikhane ve Hahambaşılık makamlarının da gönderilmesi gündeme getirilmiştir.¹¹¹⁰ Mustafa Kemal de *Newyork Herald* gazetesine, bu makamların uzun süredir yapılacak yeniliklere karşı bir engel oluşturduğu ve aynı zamanda sahip oldukları ayrıcalıklarla Türkiye aleyhine çalıştıkları yolunda bir beyanatta bulunmuştur:

“...Hilafet ile beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri Patrikhaneleri ile Musevi Hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif Patriklikler asırlardan beri ruhani daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar... Patrikhanelerin ve hilafetin imtiyazatına tevfiқан, Hükümet tedrisat usulünü islah edemezdi. ...Bizimle dört yüz sene yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini gayrimüstahlas addederek Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye başladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve taht-ı hâkimiyetinde yaşadıkları Hükümeti yabancı saydılar... Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya herhangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edebileceklerini sorarız...”¹¹¹¹

Aslında *Muhacir Sedası*’nın, halifeliğin kaldırılmasının üzerinde özellikle durmasının nedeninin, sıranın Patrikhane’ye gelmesinden duyulan korku olduğu anlaşılmaktadır. Halifelik makamının kaldırılmasının ardından Rum Patrikhanesi’nin daha kolay gönderileceği ve Türkiye’nin Lozan Antlaşmasının hükümlerini çiğnemekten çekinmeyeceği belirtilmiştir.¹¹¹²

Devrimlerle ilgili bazı gerçek olmayan uygulamaların aktarılmasının yanı sıra devrimlerin küçümsendiği de görülmektedir. Avrupalı gazetecilerin şapka devriminin ardından gittikleri Türkiye seyahatlerinden alıntılar yapılarak, fes yerine şapkanın getirilmesinin Türkler için yeterli olmadığı yazılmıştır. Türklerin medeni görünseler de daima bedevi kalacakları belirtilmiştir.¹¹¹³

¹¹¹⁰ Türk basınında bu konudaki tartışmalara yönelik bkz: Ersin Müezzinoğlu, “Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 46, Bahar IV 2016, s. 111-127.

¹¹¹¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi TTK Basımevi, Ankara: 1997, s. 102-104.

¹¹¹² “Çivi Çivi Söker”, *Muhacir Sedası*, 9 Mart 1924. Ayrıca bkz: “Zitimata [Sorunlar]”, *Prosfigiki Foni*, 16 Mart 1924.

¹¹¹³ “Ankara Temeyyülatı: Şapka Kâfi Değilmiş”, *Muhacir Sedası*, 14 Kasım 1925. Bu konuda Fransız gazetecilerin değerlendirmeleri için bkz: Bige Yavuz, “Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 15, 1995, s. 305-342.

Şekil 29: Yunan basını da şapka kanununu alaycı bir şekilde ele almıştır. Üstte “Yeni Türkiye’nin Şekli” başlığı altında Mustafa Kemal ve İstanbul Hahambaşı’nın şapkalı resimleri verilmiştir. (*Eleftheros Logos*, 8 Kasım 1925)

Devrimlerin *Muhacir Sedası* tarafından eleştirilmesine hatta küçümsenmesine rağmen bir okuyucu tarafından gönderilen şu şiir Türkiye’de kaydedilen ivmenin farkında olduğunun önemli bir kanıtıdır:

“Atsak bir göz Türklere hayret kalırız
Hallerine bakarak belki ibret alırız
On beş arşın sarıklar ortadan kayboldu
Tekkeler ve hocalar tarumar oldu.
Muskacılık gayrı yok üfürükçülük kalktı
Büyü sıcaklık veren hocalar hep dağıldı
Fesi yalnız Yahudiler kesip satın alıyor
Zavallı bunca kalıpçılar bütün gün sinek avlıyor
Hocası da müftüsü de hepsi şapkalı
Göremezsün bir tarafta bir tanecik sakallı
Sigara kâğıtları bulamazsın bir yerde
Bir paket tütün alırsın bulacaksın içinde
...Uyan gör şu Türkleri ey Sultan Hamit
Bu dereceye varmak kim ederdü ümit.”¹¹¹⁴

Öte yandan, Mustafa Kemal’e yönelik muhalif hareketler *Muhacir Sedası* tarafından ilgiyle takip edilmiş ve olumlu karşılanmıştır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’nin kuruluşu ve faaliyetlerine özel bir ilgi gösterilmiştir. İktidara bizzat katılma isteği duyan ve aynı zamanda karşı devrimci paşalar tarafından Kasım 1924’te kurulan parti, programında yer alan “dinsel görüşlere ve inanç mezheplerine saygı” ilkesi nedeniyle

¹¹¹⁴ S. Triandafillidis, “Şimdiki Türkiye”, *Muhacir Sedası*, 21 Şubat 1926.

ülkedeki geleneksel güçleri safında toplamıştır.¹¹¹⁵ Kısa sürede güçlenen parti, 21 Kasım 1924'te İsmet Paşa Hükümetini çekilmeye zorlamıştır.

Muhacir Sedası, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kuruluşunun ardından kısa sürede Mustafa Kemal'i zor durumda bırakan kararlar alacak derecede güçlendiğine vurgu yapmıştır. Muhaliflerin ve özellikle din adamlarının partinin destekçileri olduğunu memnuniyetle dile getirilmiştir. Ancak bununla birlikte, partinin gücüne yönelik doğru olmayan, abartılı haberlere de yer verilmiştir. Bunlardan birine göre, Terakkiperver milletvekilleri, yurtdışına kaçması ihtimaline karşı, Mustafa Kemal'e yurtdışına çıkış yasağı koymuştur. Devamında, yapılan ara seçimlerde, İzmir'de Terakkiperver'in kazanmasının CHF'nin kuvvet kaybettiğinin kanıtı olduğu belirtilmiştir.¹¹¹⁶ Güçlenen muhalefetle birlikte ülkenin her tarafında Mustafa Kemal karşıtı sesler duyulduğu ve yeni partinin ülkenin sonunu getirecek bir hareketi başlattığı öngörüsünde bulunulmuştur.¹¹¹⁷

Muhacir Sedası'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni parçalayacağı inancı ve umuduyla başından sonuna değin ilgiyle takip ettiği bir diğer bir gelişme, 13 Şubat 1925 tarihinde Bingöl'de başlayan Şeyh Sait isyanıdır. Şeyh Sait isyanı başlangıçta Ankara tarafından yerel bir karışıklık olarak görülmüş ancak 19 Şubat günü Hani bucağına sıçramasıyla birlikte, harekete geçilmiştir. Halk Fırkası grubunda Fethi Okyar Hükümetinin tutumunun eleştirilmesi üzerine istifası gerçekleşmiş ve İsmet İnönü tekrar başbakan olmuştur.¹¹¹⁸ İsmet Paşa ilk iş olarak Takriri Sükûn Kanunu oylamaya sunmuş, kabul edilen bu kanunla beraber iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur.¹¹¹⁹ Aynı günlerde isyancılar Türk ordusunun karşısında tutunamayarak geri çekilmeye başlamıştır. İsyancıların bir kısmınının 16 Mart'ta teslim olması üzerine, Şeyh Sait ve adamları

---

¹¹¹⁵ Johannes Glosneck, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye III**, Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1998, s. 18.

¹¹¹⁶ "Kemal'i Alıkoydular", **Muhacir Sedası**, t.o (Kasım 1924). Bahsi geçen seçim Aralık ayının sonunda gerçekleşmiştir. Gazetede yazılan aksine CHF'nin iki adayı Münir 460 ve Kamil 365 oy almasına karşılık, TCF adayı Rahmi sadece 75 oy almıştır. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, 1992: İstanbul, s. 94.

¹¹¹⁷ "Kemal'i Alıkoydular", **Muhacir Sedası**, t.o (Kasım 1924).

¹¹¹⁸ İsmet İnönü, **Cumhuriyetin İlk Yılları II (1923-1938)**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1998, s. 66.

¹¹¹⁹ Takriri Sükûn Kanunu: Üç maddeden oluşan kanunla birlikte ülkenin toplumsal düzenini, huzurunu ve güvenliğini bozmaya yönelik her türlü girişim ve yayın yasaklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bahir Mazhar Erüreten, **Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1999, s. 33-34.

İran'a sığınmak istemiş ancak Abdurrahman Paşa köprüsü üzerinde Muş'ta yakalanmıştır.¹¹²⁰

Gazete, Şeyh Sait isyanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin sonunun geldiğine dair aktarımlarda bulunulmuştur. Şeyh Sait'in¹¹²¹ nüfuzlu bir aşiret olan Barzan aşiretine mensup olduğu, herhangi bir dış desteğe güvenmeden sadece Türkiye içerisindeki Kürtlerin desteğiyle amacına ulaşabileceği belirtilmiştir. Şeyh Sait ve isyancıların üzerine gönderilen savaş uçakları ve ordunun başarısız olduğu hatta Fahrettin Paşa'nın¹¹²² vurulduğu aktarılmıştır. Aynı zamanda ordunun büyük bir kısmı kaçmış veya Şeyh Sait'in tarafına geçmiştir. Mustafa Kemal'in tüm vaktini telgrafhanede geçirdiği ve isyanın bastırılmama ihtimalinden büyük endişe duyduğu iddia edilmiştir.¹¹²³

Şeyh Sait'in bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaya niyetli olduğu ancak aynı zamanda bu bağımsız devlette halifenin de bulunacağı aktarılmış ve bunun gerçekleşmesi halinde Anadolu Türklerinin de Şeyh Sait tarafına geçecekleri değerlendirilmesi yapılmıştır.¹¹²⁴ Fethi Bey'in istifasının da, isyanın asla bastırılmayacağını anlamış olması nedeniyle gerçekleştiği iddia edilmiştir.¹¹²⁵ Türk ordusunun vaziyete bir türlü hâkim olamadığı belirtilmiş ve buna gerekçe olarak Türk ordusunun çoğunlukla halife taraftarı olmasından ileri gelmesi gösterilmiştir.¹¹²⁶ İsyân sahasının da *Muhacir Sedası* tarafından abartılı bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. 15 Mart'ta Erzurum Aziziye'nin isyancılar tarafından alındığını, isyanın aynı zamanda Yozgat, Bursa ve İzmir'e sıçradığını, TBMM Hükümetinin Konya ve Adana'da Mevlevilerin de isyana katılmasından korktuğu iddia edilmiştir.¹¹²⁷

¹¹²⁰ Şeyh Sait isyanı ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul: 1998. Ayrıca bkz: Yaşar Kalafat, **Bir Ayaklanmanın Anatomisi: Şeyh Sait**, ASAM, İstanbul: 2003.

¹¹²¹ Şeyh Sait isyanının büyük tehlike teşkil ettiği günlerde Şeyh Sait için "Şeyh Sait Hazretleri" ifadesi kullanılmıştır. "...İhtilal kumandanı şeyh Sait hazretleri Kürdistan'ın istiklaliyetini ve Kürt hükümeti teşkiline teşebbüs ediyor..." İhtilal Kumandanı Şeyh Sait'i Halife Tayin Edecek, **Muhacir Sedası**, 1 Mart 1925.

¹¹²² Haberde bahsedilen Fahrettin Paşa, büyük ihtimalle Fahrettin Altay olmakla birlikte bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Fahrettin Altay için bkz: Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, Eylem Yayınları, Ankara: 2008.

¹¹²³ "Türkiye'de İhtilal: Allah Dertlerini Artırsın Akıbetleri Yakındır", **Muhacir Sedası**, 1 Mart 1925.

¹¹²⁴ "İhtilal Kumandanı Şeyh Sait'i Halife Tayin Edecek", **Muhacir Sedası**, 1 Mart 1925.

¹¹²⁵ "Fethi Neden İstifa Etti", **Muhacir Sedası**, 8 Mart 1925.

¹¹²⁶ "Türk-Kürt Kanlı Müsademeleri", **Muhacir Sedası**, 15 Mart 1925.

¹¹²⁷ "Bursa-İzmir'e Sirayet Etti", **Muhacir Sedası**, 15 Mart 1925.

TBMM Hükümetinin yaptığı harekâtlarda başarılı olduğuna dair açıklamalarına inanılmamış, halkın kandırıldığı düşünülmüştür.¹¹²⁸ Şeyh Sait ve adamlarının teslim olmalarına ve isyanın bastırılmasına rağmen isyanın hala devam ettiğine dair haberler verilmiştir. Gazeteye göre, mevsimin kış, bölgenin dağlık olması nedeniyle isyanın kısa sürede bastırılması mümkün değildir. Ancak TBMM Hükümeti isyanı bastırılmış göstererek, halkın maneviyatını kırmamaya çalışmaktadır. Yine yakalanan kişinin Şeyh Sait değil; o bölgedeki sıradan bir kişi olduğu, Türk Devleti'nin halkı kandırıldığı belirtilmiştir.¹¹²⁹

Daha evvel belirtildiği gibi, mübadele sözleşmesi imzalanmadan evvel Türkiye'den Yunanistan'a yaklaşık 900 bin kişi kaçmıştır. Bunların büyük kısmı İstanbul Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmakla birlikte aralarında işgal döneminde Yunan ordusundan yana bir tutum takınan yaklaşık 100 bin Ermeni ve 9 bin Çerkez de yer almıştır.¹¹³⁰ Türkiye'ye karşı bir tutum takınan *Muhacir Sedası* gazetesinde, Yunanistan'a iltica etmiş bulunan Çerkezlerin de, Türkiye ile ilgili konularda zaman zaman yazılar kaleme aldıkları görülmektedir. Bunlardan biri Ali Reşat'tır.¹¹³¹ Ali Reşat büyük bir ümitle sonucunu beklediği isyanın iki ay geçmeden bastırılması üzerine bu konuyla ilgili bir yazı yazarak, halkı aydınlatmak istediğini belirtmiştir. TBMM Hükümetinin ajansları ve basını susturarak isyanın bastırıldığını duyurmasına rağmen Ali Reşat, bunun doğru olmadığını yazmıştır. Kürtlerin arkasında Nasturiler,

---

¹¹²⁸ "...bugüne kadar Türkler yaktık, yıktık, öldürdük, mahvettik, püskürttük ve birçok esir aldık gibi Türkleri uyuşturacak havadisleri vermediklerine ve şimdiki kadar sevk ettikleri kuvvetleri kati bir netice getirmediğine bakılırsa Türklerin vaziyeti vehim olduğu güneş gibi tezahür etmektedir..." "Kürt-Türk Müsademata Devam Ediyorlar", *Muhacir Sedası*, 29 Mart 1925. Yunan basını da isyanın bastırılmadığını, Türk hükümetinin halkı yanlış yönlendirdiğini iddia etmiştir. Bkz: "H Kourdiki Epanastasis: Epetopisthi Alla Den Katestali [Kürt İhtilali: Yayılması Önlenmedi Ancak Bastırılmadı], *Eleftheros Logos*, 11 Nisan 1925.

¹¹²⁹ "Şeyh Sait'in İsyanı", *Muhacir Sedası*, 7 Mayıs 1925.

¹¹³⁰ Antonios Pavlidis, *Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, İstanbul: 1997, s.17. Türkiye, Yunan ordusuna destek verip, bozulan Yunan ordusuyla kaçan bu Müslümanların, mübadele sözleşmesiyle dönmelerini engellemiştir. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti 25 Aralık 1923 tarihinde Selanik Şehbenderliğinden bu Müslümanların mübadele sözleşmesinden faydalanarak dönmelerine imkân verilmemesini istemiştir. Bkz: *BCA*, 272-0-0-11, 25.12.1923.

¹¹³¹ Hafız Ali Reşat: Milli Mücadele esnasında İstanbul'dan ve Yunan ordusundan yana tavır takınarak, Yunan işgal bölgesi içerisinde "Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti" adlı özerk bir yapı kurmuştur. 1922'de Yunan yenilgisiyle birlikte Yunanistan'a kaçmıştır. Gümülcine'de Mustafa Sabri Efendi'yle birlikte Türkiye karşıtı bir hareket oluşturmuş, on yıldan fazla çıkardığı dergi ve mecmualarla muhalefetini dile getirmiştir. Yunanistan tarafından; Batı Trakya Türkleri arasında Ankara hükümetine yakınlık duyanlara karşı bir ayrıştırma unsuru olarak kullanılmıştır. 1980'de Gümülcine'de ölmüştür. <http://ajanskafkas.com/gorus/bir-muhalifin-portresi-hafiz-ali-resad/>

İran ve İngiltere'nin olduğunu ve aynı zamanda cesur bir millet olduklarından vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir. Şeyh Sait'in idamına da inanmamakla birlikte, göstermelik olarak başka bir Sait'in idam edildiğini iddia etmiştir. Bu isyanla Kürt isyanının geçici olarak yara aldığı ancak daha da güçlenerek geri döneceğini belirtmiştir.¹¹³² Ali Reşat'ın bu mektubu üzerine, gazete de Ali Reşat'ı onaylayacak örnekler vererek; isyanın tam olarak bastırılmadığını, yakalanıp idam edilenlerin isyancılar değil sıradan insanlar olduğu yazmıştır. Kürtlerin dağlara çekilerek yeni bir saldırı için hazırlandıkları dile getirilmiştir.¹¹³³

İsyan bölgesinde kurulmuş olan İstiklal Mahkemesi yaptığı yargılamalar sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olan birçok kişinin isyan içerisinde yer aldığını tespit etmiştir. Mahkemeden Hükümete yapılan tavsiyeyle partinin kapatılması istenmiştir. Bu tavsiye üzerine 5 Haziran 1925 günü partinin merkez ve şubeleri kapatılmıştır.¹¹³⁴ Fakat *Muhacir Sedası*, partinin Şeyh Sait isyanıyla ilintili bulunarak kapatılmasına inanmamış; büyük ve ünlü kişilerin fırkaya katılması nedeniyle Mustafa Kemal ve yakınlarının sonraki seçimleri kaybetmekten korkarak partiyi kapattıklarını yazmıştır.¹¹³⁵

Şeyh Sait isyanından yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen İzmir Suikastı girişimi de yakından takip edilmiş hatta mahkeme tutanakları aynen yayımlanmıştır. Suikastın içerisinde yer alan kişilerin önemli ve Mustafa Kemal'e yakın kişiler olması nedeniyle, Türkiye'de büyük bir şaşkınlık yaşandığı; bu suikast girişiminin Mustafa Kemal'in idaresinden kimsenin memnun olmadığını gösterdiği yazılmıştır.¹¹³⁶

Şeyh Sait isyanı ve Türkiye'nin yaşadığı diğer iç karışıklıklar da dikkati çeken nokta *Muhacir Sedası*'nın hitap ettiği kitle olan Türkçe konuşan Ortodokslardan farklı düşünmesidir. Mübadelenin ardından uzun yıllar Türkiye'ye dönme umudu taşıyan muhacirler, bunun iki ülke arasında bir uzlaşma yoluyla yani diplomatik ilişkilerle

---

¹¹³² Ali Reşat, "Son Anadolu Hadisatı: Kürdistan İhtilali Tamamıyla Bastırıldı mı", **Muhacir Sedası**, 24 Mayıs 1925.

¹¹³³ "Kürdistan'da Vaziyet-i Hakikiye: İhtilal Ateşi Sönmedi Küllendi", **Muhacir Sedası**, 7 Haziran 1925.

¹¹³⁴ Zürcher, **a.g.e.**, s. 120.

¹¹³⁵ "Kemal ve Muhalif Fırka", **Muhacir Sedası**, 21 Haziran 1925.

¹¹³⁶ "Kemal Ne Yapsın", **Muhacir Sedası**, 1 Temmuz 1926.

mümkün olabileceğini düşünmüştür. Fakat anlaşılacağı üzere *Muhacir Sedası* daha farklı bir beklenti taşımıştır:

*“Dâhilde olacak kıyam ve anarşiler akıbetlerinin yakın olduğunu temin eder ve hariçten yapılacak hareketlerinde muvaffakiyetini teshil eyler. Bunun için Allah versin karışıklar beklenir ki derterleri çok olsun ve biz de lazım gelir ki bunlardan gafil kalmayalım. Türkün akıbeti yakındır. Fırsatı ganimet bilmenin yolunu kaybetmeyelim...”*¹¹³⁷

Görüleceği üzere Yunan milliyetçiliği doğrultusunda eğitilmiş olan ve Karamanlıca basını elinde tutan azınlık; ancak Türkiye’deki karışıklıkların değerlendirilip, Anadolu’nun işgal edilmesi yoluyla geri dönülebileceğini dile getirmiştir.

3.3.1.2. Tespit mi, Temenni mi? “Türkiye Hal-i İflasta”

Muhacir Sedası, Türkiye ekonomisinin Türkiye’deki Rumların gönderilmesinin ardından kötüye gittiği iddiasında bulunarak, bu iddialarını doğrulayacaklarını düşündükleri haberleri aktarmıştır.¹¹³⁸ Türkiye’de memurların maaşları ödenmediğinden grevler yapıldığı haberi aktarıldıktan sonra mübadele öncesi maaşların Hristiyanlar sayesinde ödenebildiği ancak Hristiyanlar gittiği için artık Türkiye’nin maaşları ödeyemediği ileri sürülmüştür.¹¹³⁹ Daha çok Türkiye’deki olumsuz gelişmelere odaklanıldığı, hatta gerçek olmayan olaylar aktarılarak, bunlar üzerinden çıkarımlarda bulunulduğu görülmektedir. Bunlardan birine göre TBMM’de çocuksuz olan ve hiç evlenmemiş yaşı geçkin kadınlardan vergi alınmasına dair görüşmeler yapıldığı aktarılmıştır. Bu haberin Türkiye’nin iflas etmek üzere olduğunun kanıtı olduğu değerlendirilmiştir.¹¹⁴⁰

Türkiye’nin büyük şehirlerinin mübadelenin ardından atıl bir hale geldiği örneklerle dile getirilmiştir. Anadolu’da emekli olmuş veya hali hazırda çalışmakta olan memurların İstanbul’a akın ettiği; ülkenin başkenti olmasına rağmen, halkın Ankara’ya rağbet etmediği yazılmıştır. Üzerine Yunanistan’dan gelen mübadiller

¹¹³⁷ “Türkiye’de İhtilal: Allah Dertlerini Artırsın Akıbetleri Yakındır”, *Muhacir Sedası*, 1 Mart 1925.

¹¹³⁸ Bu dönemde Yunanistan’daki yaygın düşüncenin de aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Hem Yunanistan hem Batı’daki ticaret merkezlerinde,- özel olarak İzmir için- Türklerin, bölgeyi terk eden Rumların yerlerini dolduramadığı, Batı Anadolu’da üretim ve ihracatın düştüğü ve İzmir limanının önemini yitirdiği şeklinde propaganda yapılmıştır. Bkz: Murat Koraltürk, “Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, *ÇTTAD*, C. 2, S. 6/7, 1997, s. 185.

¹¹³⁹ “Türkiye Hal-i İflasta”, *Muhacir Sedası*, 12 Ekim 1924.

¹¹⁴⁰ “Sıra Dul Kadınlara Geldi”, *Muhacir Sedası*, 11 Ocak 1925.

eklendiği için İstanbul'da işsizliğin had safhada olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴¹ İzmir için de Hristiyanların gidişinin ardından aynı sıkıntıların yaşandığı, 500 bin nüfusu olan İzmir'in nüfusunun 80 bine düştüğü ve bu nüfusun büyük kısmının çete üyeleri ve eşkiyalardan oluştuğu ileri sürülmüştür. Gazeteye göre halk güneş batar batmaz evlerine kapandığından, İzmir eski canlılığını yitirmiştir. İzmir'de Rum ve Ermeni kalmadığından, Türklerin Yahudilerle uğraşmaya başladığı iddia edilmiştir. Buna göre, parasız kalan Türkler, yolda Yahudileri çevirerek para istemekte, alamadıklarında Yahudileri Yunan ordusuna destek vermiş oldukları gerekçesiyle şikâyet etmektedirler.¹¹⁴² Aynı zamanda, İzmir ticaretinin Yunan işgal döneminin yüzde 10'u seviyesine düştüğü, Rum çiftçi kalmadığından sebze-meyve fiyatlarının arttığı yazılmıştır.¹¹⁴³

Muhacir Sedası'na göre, Türkiye kendine yetememekte ve Türk halkı ancak ithalatla doyabilmektedir. İstanbul halkına; yağlar Amerika'dan, peynir Bulgaristan'dan, portakal Antalya yerine İtalya'dan gelmektedir. Türk yöneticilerin Haymana ovası, Adana toprağı, Antalya bahçeleri, İzmir'in bağlarından bahsetmelerine rağmen "*Türkler tarımı gönderilen Ortodokslar kadar iyi bilmediğinden*" mahsul alınamamaktadır.¹¹⁴⁴ Bu türden yazılarla Türkiye'yi kalkındıran grubun Ortodokslar olduğu, Müslümanların tarım ve zanaattan anlamadıkları sıkça dile getirilmiştir. Gazeteye göre Türkler, Ortodokslardan kalan bağ ve bahçeleri işleyemediğinden, Rumlardan kalan evlerin camlarını ve demirlerini satmaktadırlar. Ekonominin kötüye gitmesi nedeniyle, Mustafa Kemal'e karşı rahatsızlığın gün geçtikçe arttığı ve Türkiye'nin mübadeleden pişman olmaya başladığı iddia edilmiştir.¹¹⁴⁵ TBMM Hükümetinin, henüz mübadelelerin tamamlanmadığı 1924 Temmuz'unda, Anadolu'dan Ortodoksları göndermekle hata

¹¹⁴¹ "İstanbul'da İşsizlik ve Pahalılık", *Muhacir Sedası*, 13 Haziran 1924.

¹¹⁴² "...Parasız kalan Türkler bir Yahudi'yi yolda yakalıyorlar "Çift beş lira ver", "Efendim para yok" cevabını alır almaz hemen polis dairesine bir arzuhal veriyorlar. Merhum Yahudi güya İzmir'in Yunan işgali zamanında zito (yaşasın) söylemiş. Herifi hemen yakalıyorlar ve adaletle meşhur olan Türk mahkemeleri iki sene ceza veriyorlar..." "İzmir Mektupları: İzmir'in Ahval-i Haziresi", *Muhacir Sedası*, 20 Nisan 1924. Kurtuluşunun ardından İzmir'de sosyal ve ekonomik duruma yönelik bir çalışma için bkz: Bülent Durgun, "Kurtuluşundan Sonraki İlk Günlerde İzmir'de Sosyo-Ekonomik Durum", *ÇTTAD*, XI/23, (2011/Güz), s. 3-33.

¹¹⁴³ İzmir Mektupları: İzmir'in Ahval-i Haziresi, *Muhacir Sedası*, 20 Nisan 1924.

¹¹⁴⁴ "İstanbul'da İşsizlik ve Pahalılık", *Muhacir Sedası*, 13 Haziran 1924.

¹¹⁴⁵ "...Türkiye'nin birçok yerinde Hristiyan kavmi bal mumu ile aranmaya başladı ve bizim servetimiz hayatımız Hristiyanlık [Hristiyanlar] idi diyorlar..." "İstanbul'da İşsizlik ve Pahalılık", *Muhacir Sedası*, 13 Haziran 1924.

yaptığını anladığını ve bunu tamir etmek için emlakı olan Ortodoksların geri dönmesi talebiyle Milletler Cemiyeti'ne başvuracağı aktarılmıştır.¹¹⁴⁶

Türkiye'nin mübadeleyle birlikte, tıpkı tarım gibi ticari üstünlüğü de Yunanistan'a kaptırdığı iddia edilmiştir. Buna göre, mübadelenin ardından İstanbul limanı işlerliğini yitirmiş ve Pire limanı tercih edilmeye başlanmıştır. Avrupa artık Türkiye'den değil, Yunanistan'a giden muhacirlerin imal ettiği halıları satın almaya başlamıştır. Yine yabancı gemiler kömür almak için İstanbul'u değil, Yunanistan'ı tercih etmektedir. Ortodoksların Anadolu'daki ticareti Yunanistan'a taşıdığından Türkiye'nin zor durumda kaldığı ve mübadeleyle nasıl büyük bir hata yaptığını anlamaya başladığı iddia edilmiştir.¹¹⁴⁷ Ancak "Yunanistan'a bakışları" başlığı altında verildiği gibi Türkçe konuşan Ortodoksların Yunanistan'da en çok şikâyet ettikleri konulardan biri hem Yunan Devleti'nin hem de yerli Yunanların ticaret yapmalarını engellediğidir. Hatta muhacirlerin Türkiye'yi eleştiren mektuplarına yer verilmesine rağmen, bir muhacir mektubunda Türkiye'de ne sorun yaşarlarsa yaşasınlar ticaretlerine mani olunmadığını hatırlatmıştır.¹¹⁴⁸

Muhacir Sedası'na göre, Yunanistan'dan giden mübadiller, Türkiye'de perişan durumda olmakla birlikte açlıkla savaşmaktadırlar. Açlık nedeniyle toplu ölümler beklenmektedir. İskân edilemeyenler kamplarda kalmakta ancak mübadiller bu kampları "ahır" olarak adlandırmaktadır. Yunanistan'daki rahatlarını kaybettiklerinden, Hükümeti ve özellikle Mustafa Kemal'i eleştirmektedirler. Gazetede, Mustafa Kemal aleyhine bu hareketin gittikçe büyüdüğü ve Mustafa Kemal'in büyük ihtimalle mübadiller tarafından düşürüleceği iddia edilmiştir.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁶ "İnanalım mı", **Muhacir Sedası**, 27 Temmuz 1924.

¹¹⁴⁷ "...Türklerin bu bapta takip etmiş oldukları siyaset Nasrettin hocanın meşhur darbı meselini aklımıza getiriyor. Malum ya Nasrettin hoca bir ağacın dalına çıkarak üzerine oturur ve oturduğu dalı kesmeye başlar. Fakat dal düşünce kendisinin de beraberince düşeceğini asla düşünmez. Nihayet dal ile beraber düşer. İşte Türklerde aynı siyaseti takip ettiler. Türkiye'nin mamuriyetini öteden beri temin eden Rum vesaire milletleri Türkiye'den canavarcasına sürerken Türkiye'nin bu hale geleceğini hatırlarına bile getirmiyorlardı..." "Türkler Hatalarını Anlamaya Başladılar", **Muhacir Sedası**, 3 Ağustos 1924.

¹¹⁴⁸ A. Gelveridis, "Yağmurdan Kaçtık Doluya Tutulduk", **Muhacir Sedası**, 21 Haziran 1925.

¹¹⁴⁹ "...Yunanistan'daki rahatlarını kaybettiklerinden dolayı bir gözü kör olan Kemal'in diğer gözü de kör olsun demeye başladılar... Muhacirlere yemek için götürdükleri arpalı samanlı ekmekleri kör Kemal yesin diye bağıyorlar..." "Kemal Belasını Buldu", **Muhacir Sedası**, 10 Ağustos 1924. Gazetede bahsedilen rahatsızlık daha çok Anadolu Rumlarının mübadelesinin gecikmesi ve İstanbul Rumlarının kalıyor olmasına yöneliktir. Mübadele Cemiyeti'nin önderliğinde 17 Ağustos 1924 tarihinde Sultanahmet Meydanında bir protesto mitingi düzenlenerek, bu rahatsızlık dile getirilmiştir.

Şekil 30: Karamanlıca ve Yunanca basın, Türkiye'nin mübadele sürecinde büyük bir ekonomik felaket yaşadığını ileri sürmüştür. Resimde “başka muhacirler de var” başlığı altında, Yunanistan’dan giden Türk muhacirlerin, Anadolu’nun sert kışında, hala çadırlar altında bulunduğu yazılmıştır. (*Eleftheros Logos*, 10 Ocak 1925)

Doğal olarak bir takım sıkıntılar yaşanmakla birlikte, Türkiye, Yunanistan’ın aksine dış yardım almadan sadece kendi içerisindeki sosyal dayanışmayla mübadillerin ekonomik felaketlerini engellemiştir.¹¹⁵⁰ Yerli-muhacir çatışmalarında kararlı bir tutum takınarak böyle olayların tekrarlanmasına ve büyümesine fırsat vermemiştir. Yunanistan’a Milletler Cemiyeti’nden ve özellikle Amerika’dan gelen para akışına karşın muhacirlerin bunlardan gereğince faydalanamadığı, aynı zamanda Yunan Devleti’nin yerli-muhacir anlaşmazlıklarında taraflı bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.¹¹⁵¹

Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Ali Gökaçtı, “Nüfus Mübadelesi Sonrasında Yaşanan Sorunlar ve Mübadillerin Protesto Mitingi”, **Tarih ve Toplum**, C. 39, S. 229, Ocak 2003, s. 4-12.

¹¹⁵⁰ Mübadelenin mümkün olduğunca az olumsuzlukla tamamlanmasında Kızılay Cemiyeti’nin payı büyük olmuştur. Cemiyet’in mübadele sürecindeki rolü için bkz: Mesut Çapa, “Lozan’da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin Katkıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 2, 1988, s. 241-256.

¹¹⁵¹ “...Yunanistan 1923 ile 1930 yılları arasında Anadolu’dan gelen muhacirlerin iskânı konusunda toplam olarak 10 milyon sterlin harcamıştır. Bu harcamalar esas olarak yabancı kaynaklardan temin edilen kredilerle gerçekleştirilmiştir. Kredi borçlarının geri ödenmesi sürecinde Yunan hazinesi yılda 2.888.000 sterlinlik bir borç faiz yükünün ağırlığı altında ezilmiştir... Ankara yönetimi mübadillerin milli ekonomi ile bütünleşmesini hızlandırmak amacıyla hiç dış yardım ve borç almamış ve böylece dış güçlerin olası müdahalelerinden de uzak kalmıştır...” Ayhan Aktar, “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1924”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 115. Türkiye’nin mübadilleri iskân konusundaki başarısının bir sebebi de bu konudaki deneyimidir. Daha evvel Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklardan

3.3.2.2. Avrupa'dan Bir Beklenti! “Türkiye Cumhuriyeti'nin Cezalandırması”

Muhacir Sedası, genel olarak Türkiye ve Avrupa Devletleri arasındaki olumsuz gelişmelere odaklanmış ve bu gelişmeler vesilesiyle Avrupa Devletleri'nin Türkiye'ye müdahale etmesini beklemiştir. Bu beklentinin karşılanmaması üzerine ise Avrupa Devletleri Türkiye'yi himaye etmekle suçlanmıştır.

Türkiye'yi himaye ettiği ve attığı adımlarda Türkiye'ye cesaret verdiği iddiasıyla en çok suçlanan ülkenin Fransa olduğu görülmektedir. *Muhacir Sedası*, başka konular vesilesiyle geçmişe atıfta bulunmuş ve sürekli olarak Fransa'nın Milli Mücadele Döneminde Türkiye'ye yardım ettiği iddiasını yinelemiştir. Savaş sonrasında ise Fransa'nın uluslararası arenada Türkiye'nin koruyucusu gibi davrandığı dile getirilmiştir. Aslında Türkiye'de yaşanan ve Fransa'yı da ilgilendiren bazı gelişmelerde, Fransa'nın ileri atılması beklenmiş, bu gerçekleşmeyince Türkiye'yi korumakla suçlanmıştır. Bu konulardan biri Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birlikte, tüm okulların Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanması ve eğitim-öğretimde bütünlük sağlanmasıdır. Rum okullarını da yakından ilgilendiren bu konuda, Fransa'nın girişimde bulunmaması üzerine “*Fransızlar menfaat-i şahsiyelerini dine tercih ederek stavrosu (haç) indirmek suretiyle mekteplerin açılmasına muvaffak olmuşlar*” denilerek, Fransa'nın pasif tutumu nedeniyle kanunun uygulanabildiği belirtilmiştir. Fransa'nın, Türkiye'de yürürlüğe girmesi muhtemel her kanunu kabul edeceği ve tepki göstermeyeceği ise “*Bereket versin Kemal mekteplerinde hilal-i Ahmer resmini açtırmayı teklif etmedi, eğer etmiş olsaydı mutlaka buna da muvaffak olacaktı*” sözleriyle dile getirilmiştir.¹¹⁵² Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine karşılık İstanbul Rumlarına misilleme yapması olayı da, yine Fransa'nın desteğine bağlanmıştır.¹¹⁵³

Muhacir Sedası tarafından üzerinde durulan bir başka konu İskenderun Sancağı sorunudur. İskenderun, Türkiye ve Fransa arasında 1921 yılında imzalanan antlaşma ile özel bir yönetim rejimi kurulması şartıyla, Fransız Manda Yönetimi içerisinde

---

Anadolu'ya yüzbinlerce göçmen akın etmiştir. Bunun bir örneği için bkz: Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri**, TTK, Ankara: 2014.

¹¹⁵² “Stavroslar İndirilecek”, **Muhacir Sedası**, 7 Eylül 1924. Gayrimüslim okullardaki haçların indirilmesi ve Fransız okulları kriziyle ilgili olarak bkz: Engin Deniz Tanır, “Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu (1923-1924)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.56, Bahar 2015, s.177-208.

¹¹⁵³ “İstanbul Rumlarının Ahvali”, **Muhacir Sedası**, 1 Aralık 1925.

kalmıştır.¹¹⁵⁴ Lozan Barış Antlaşması ile bu sınır aynı şekilde kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölgede kalan Türklerin kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylığın sağlanacağı da kabul edilmiştir.¹¹⁵⁵ Fakat Manda yönetimi, bölge Türklerinin ileri gelenlerini Fransa'ya karşı ihtilal hazırladıkları iddiasıyla çeşitli cezalara çarptırılmış, hatta birçok kişinin mallarını müsadere etmiştir. Sancak Türklerinin şikâyetleri üzerine Türkiye, 5 Ekim 1923 tarihinde Fransa'ya nota vermiştir.¹¹⁵⁶ Fransız idarecilerin olumsuz tutumları bölgede tansiyonu yükseltmiş, Türk çeteleri Mart 1924'te Sancak sınırları içerisindeki Hacılar'ı ele geçirmiş, yaklaşık bir ay devam eden çatışmalar esnasında, Hacılar Fransız birlikleri tarafından geri alınmıştır.¹¹⁵⁷

İskenderun Sancağı meselesinin, *Muhacir Sedası* tarafından büyük bir savaş şeklinde yansıtıldığı görülmektedir. Türk halkı ve Fransız kuvvetleri arasındaki çatışmalarda Fransız askerlerinin ve yerel yöneticilerin hayatını kaybettiği yazılmıştır.¹¹⁵⁸ Sancak bölgesindeki Türkler, Adana'ya kaçtıklarından Fransa'nın buradaki köyleri topa tuttuğu yani Türkiye ve Fransa arasında resmen ilan edilmese de fiili olarak savaş yaşandığı aktarılmıştır. Gazetede, Sancak ile ilgili haberlerin Adana'dan alındığını belirtilmiştir.¹¹⁵⁹

Gazetenin İstanbul muhabiri, Türklerin bu meseleyle ilgili “yaygara” kopardıkları yorumunu yapmıştır. İstanbul muhabiri; Türkiye’de, Fransızların Türk köylerini, camilerini topa tuttuğu, Türk sınırının dışındaki Türklerin felaket içinde bulunduğu, ağır vergiler altında ezildiği ve Fransa’nın Ermeni çetelerini Türklerin üzerine kışkırttığı yolunda propaganda yaptığını yazmıştır. Muhabire göre Türkiye’nin amacı, özellikle Ermenileri ön plana çıkararak Türkiye’de kalan Ermenileri kovmak için zemin hazırlamaktır.¹¹⁶⁰

Muhacir Sedası bu meseleyle ilgili olarak iki tarafı da eleştirmiştir. Türkiye’nin azınlık Türklerin hakları için mücadele ederken, kendi içerisindeki azınlıklara baskı

---

¹¹⁵⁴ Yavuz, **a.g.e.**, s. 145.

¹¹⁵⁵ Tüm maddeler için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s. 50-60.

¹¹⁵⁶ Mehmet Tekin, **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2010, s. 158.

¹¹⁵⁷ Tekin, **a.g.e.**, s. 159.

¹¹⁵⁸ “Anadolu ve İstanbul Havadisleri”, **Muhacir Sedası**, 9 Mart 1924.

¹¹⁵⁹ “Kilikya’da Müsademeler”, **Muhacir Sedası**, 30 Mart 1924.

¹¹⁶⁰ “Fransızların Suriye’de Mevkii”, **Muhacir Sedası**, 11 Mayıs 1924.

yaptığı iddia edilmiştir.¹¹⁶¹ Fransa ise Milli Mücadele Döneminde, Türkiye ile savaşa devam etmediği için suçlanmıştır. Sancak bölgesindeki çatışmanın Frank Boullion'un 1921'de yaptığı antlaşmanın sonucu olduğu yazılmıştır.¹¹⁶² Aynı şekilde uzun süredir Türklere yönelik olumlu yazılar yazan Fransız basın, Türkiye aleyhine yazmaya başladığı belirtilmiştir. Gazetenin iddiasına göre, 1920 yılında Türk birlikleri, 500 Fransız ve Ermeni'yi öldürmüş ancak Fransız basını bu olayı halktan gizlemiştir. Sancak meselesi nedeniyle ilişkilerin gerginleşmesinden dolayı Fransız basınının bu olayı dört yıl sonra halka açıkladığı belirtilmiştir.¹¹⁶³

Rusya da Fransa gibi, Türkiye'yi himaye eden ve Türkiye'nin yaptığı devrimler ve Yunanistan'a karşı olan tutumunda cesaret veren bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Örneğin ileride bahsedilecek olan, Konstantinos Araboğlu'nun sınır dışı edilmesi olayı Sovyet Rusya ile ilişkilendirilmiş, bu devletin Türkiye'ye cesaret vermesi sonucu Türkiye'nin dış devletlerin tepkilerine aldırmaksızın bu kararı alabildiği ileri sürülmüştür. Bolşevizmi büyük bir felaket olarak nitelendiren gazete; Türkiye'nin Rusya ile olan iyi ilişkilerinden dolayı, Mustafa Kemal ve TBMM Hükümetini "Bolşevik" olarak adlandırmıştır. Ancak bu iyi ilişkilere karşın, 1924 yılında Troçki'nin İstanbul'u almak için Romanya ve Bulgaristan yoluyla harekete geçtiği duyurulmuştur. Türkiye'nin bu hareketten çok tedirgin olduğu, Almanya'ya yaklaşılarak yardım aldığı belirtilmiştir.¹¹⁶⁴ Halkla ilişkilerinin kötü olduğundan sürekli bahsedilen Mustafa Kemal'in bu nedenle Trabzon'a ziyarette bulunarak, Rus saldırısına karşı Trabzon halkını kendi yanına çekmeye çalıştığı öne sürülmüştür.¹¹⁶⁵

---

¹¹⁶¹ "...feryatla iddia etmek istiyor ki zulüm, vahşet bizim hakkı meşruamızdır. Çünkü mezkûr zulüm, vahşet siyaseti 600 seneden beri biz Türklere Allah'ın medeniyet namına bahsettiği bir vasıta-ı icraiyesimizdir. (tarihle sabittir) Bunu ne hak ve ne salahiyetle gasp ettiniz. Bilmiyor musunuz ki bize 600 seneden beri miras kalan bu zulüm siyasetini Anadolu'daki Hristiyan milletleri üzerine tatbik etmekte ve muvaffakiyet elde etmekteyiz. Medeniyet maskesi altında bulunan siz Fransızlara bu zulüm, vahşet yakışmaz. Zira zulüm, vahşet biz Türklere has bir fazilettir demek suretiyle derç edilmiş olsaydı notanın noksanı ikmal ve alem-i medeniyete karşı vazifelerini tamam etmiş olurlardı..." "Mücahitlerin Fransızlara Notası", **Muhacir Sedası**, 23 Mayıs 1924.

¹¹⁶² "Antakya İdare-i Hususiyesi", **Muhacir Sedası**, 1 Haziran 1924.

¹¹⁶³ Bu haber geç olsun da güç olmasın notuyla verilmiştir. "Fransızlar ve Türkler", **Muhacir Sedası**, 24 Ağustos 1924. Aynı yorum 1925 yılında Fransa-İspanya ve Fas'ın iki kabilesi arasında yaşanan Rif savaşında Türkiye'nin Fransa'dan yana tavır almamasıyla, tekrar yapılmıştır. "Besle kargayı da gözünü oysun fehvasınca Fransızlar Türkiye'ye yaptıkları iyiliklerin mükâfatını görüyorlar" denilerek Fransa'nın hata yaptığını anladığı iddia edilmiştir. "Türkiye Marocco'ya Muavenet Edeceğini Vadediyor", **Muhacir Sedası**, 28 Haziran 1925.

¹¹⁶⁴ "Rus-Türkiye Münasebatı Kesilmek Üzere", **Muhacir Sedası**, 10 Ağustos 1924.

¹¹⁶⁵ "Kemal Trabzon'da", **Muhacir Sedası**, 21 Eylül 1924. Mustafa Kemal, Trabzon'a üç seyahat etmiştir. Bahsedilen seyahat, 15 ve 17 Eylül 1924 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Atatürk ve

Gazetenin, Türkiye'nin dış gerginliklerine, özellikle 1924 yılında geniş yer ayırması dikkat çekicidir. İyi ilişkilerden bahsedilmesine rağmen, Fransa ve Rusya da dâhil, tüm Avrupa'nın, Türkiye'nin yaşamasına izin verdiği için pişman olduğu ve yakında harekete geçeceği iddia edilmiş veya ümit edilmiştir.¹¹⁶⁶ Sonraki yıllarda da önemli dış gelişmeler olmasına rağmen, 1924 yılına özel bir önem verilmesinin nedeni olarak, henüz Kapadokya Ortodokslarının mübadelesinin tamamlanmamış olması düşünülebilir. Avrupa Devletleri'nin müdahalesiyle, yerinden ayrılmamış olanlar gergin bekleyişten kurtulacak, Yunanistan'da kendilerini büyük bir karmaşa içerisinde bulanlar evlerine geri dönebilecektir. Bu beklentinin gerçekleşmemesi üzerine yaşanan hayal kırıklığı, şu satırlarda kendini göstermektedir:

*...Türkiye daha doğrusu Kemalist Hükümeti kendi kendine mezarını kazacaktır. Buna emin isek de bu milletin talihi yaver olduğu için mezarlarını kazmak değil defnolunmuş olsa; bir gün gelir de şimdi olduğu gibi yine mezardan kalkar deyu korkuyoruz...*¹¹⁶⁷

Gazetenin Türkiye ile yaşadığı gerginlikten dolayı bir savaş içerisine girmesi beklenen ülkelerden biri İtalya'dır. 1924 yılının Mayıs ve Haziran aylarında İtalya'nın Rodos'a asker yığması Türkiye ve İtalya'yı karşı karşıya getirmiştir.¹¹⁶⁸ *Muhacir Sedası* tarafından İtalya'nın bu harekete kalkışmasının gerekçesi olarak, Türkiye'nin Trablusgarp'ı geri istemesi gösterilmiş ve İtalya haklı bulunmuştur. Yakında bir savaşın başlayacak olmasına kesin gözüyle bakan gazete, bu durumun Türkiye'de büyük bir korku yarattığını belirtmiştir.¹¹⁶⁹ Yine aynı yıl, Türkiye'nin, Kıbrıs'taki Türkleri İngiltere aleyhine kışkırttığı, bu nedenle İngilizlerin Kıbrıs Türklerine şüpheyle yaklaştıkları haberi aktarılmış ve bu meselenin bir savaşa kadar gitmesi ümit edilmiştir.¹¹⁷⁰

Trabzon ile ilgili olarak bkz: <http://www.trabzon.gov.tr/ataturk-ve-trabzon>, 5 Mayıs 2018. Atatürk'ün yurtiçindeki tüm gezileri için ayrıca bkz: Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1923-1931)**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul: 1995.

¹¹⁶⁶ "Kazanda Ne Kaynıyor", **Muhacir Sedası**, 8 Haziran 1924.

¹¹⁶⁷ "İtalya da Sicilya'da Türklere Karşı Hazırlık Yapıyor", **Muhacir Sedası**, 1 Haziran 1924.

¹¹⁶⁸ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 91, Bahar 2015, s.105.

¹¹⁶⁹ "Sıra Avrupalılara Geldi", **Muhacir Sedası**, 11 Mayıs 1924.

¹¹⁷⁰ "Cenup Hududunda Tekrar Müsademe", **Muhacir Sedası**, 13 Eylül 1924.

3.3.2. Savaşın Eşiğinde İki Ülke: Türk-Yunan Anlaşmazlıkları

Lozan Barış Antlaşması'na rağmen, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlik 1923'ten sonra da devam etmiştir. Bazı sorunlar nedeniyle iki ülke zaman zaman savaşın eşiğine gelmiştir. *Muhacir Sedası* bu sorunları geniş bir şekilde ele almış ve Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların diplomatik yollarla değil ancak savaşarak halledilebileceğini savunmuştur.

1930 Ankara Antlaşması ile başlayan yumuşama dönemine değin, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar birkaç başlıkta toplanabilir. Bunlar; ancak 1930 yılında çözüme kavuşturulan etabli sorunu, 1925 yılında yaşanan Patrik seçimi krizi, İstanbul'da bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulması ve özellikle *Muhacir Sedası*'nın gündeme getirmeye çalıştığı esirler meselesidir.

3.3.2.1. Etabli Sorunu ve Yunanistan'a Savaş Çağrısı

Lozan Barış Konferansı'nda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlardan biri İstanbul Rumları olmuştur. Yunanistan, mübadele fikrini olumlu karşılamakla birlikte, İstanbul Rumlarının mübadelesine karşı çıkmıştır. Venizelos "*Trakya ve Anadolu'dan binlerce Rum'un sığındığı İstanbul'un mübadeleye dâhil edilmesinin benzeri görülmemiş siyasal, ekonomik ve sosyal bir yıkım olacağını*" ileri sürmüştür.¹¹⁷¹ Venizelos'a bu konuda destek olan Lord Curzon, meseleyi insani yönünden ziyade iktisadi olarak ele almış ve bu nüfusun sınır dışı edilmesinin Türkiye'nin kendisi için de ekonomik ve endüstriyel bakımdan büyük bir kayıp olacağını belirtmiştir.¹¹⁷²

Başlangıçta Türk heyeti, İstanbul Rumlarının mübadele dışı bırakılmasına karşı çıkmıştır. Yapılacak nüfus mübadelesinin İzmir ve İstanbul ile birlikte tüm Anadolu'yu kapsaması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁷³ Ancak İsmet Paşa, 23 Ocak 1923 tarihli oturumda Türk heyetinin "*uzlaşmacı zihniyetle*" davranarak, İstanbul Rumları konusunda, öteki heyetlerin isteğine razı olduğunu dile getirmiştir. Fakat bununla birlikte, İstanbul'a 1918 yılından sonra gelenler, İstanbul Belediyesi'nin 1912'de çizilmiş sınırının dışında oturanlar ve Türk düşmanlığı politikasına katılmış olanların

¹¹⁷¹Meray, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹⁷²Meray, **a.g.e.**, s. 124.

¹¹⁷³Meray, **a.g.e.**, 121.

mübadele dışı tutulmamaları şartını sunmuştur.¹¹⁷⁴ Bu şartlarla birlikte, Yunanistan'ın İstanbul'da daha fazla Rum bırakma düşüncesinin önüne geçilmiştir. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan nüfus mübadelesine ilişkin protokolün ikinci maddesiyle İstanbul Rumları mübadele dışında bırakılmıştır.¹¹⁷⁵

Sözleşmede bulunan “*etabli*” (yerleşik) kelimesinin yorumu, henüz 1924 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun teşkil etmeye başlamıştır. Karma Komisyon'un Türk üyeleri, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan Rumların, Türk kanunlarına göre belirlenmesi gerektiğini savunurken; Yunan üyeler herhangi bir kanuna bağlı olarak değil, antlaşma metnine göre yorumlanması gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹⁷⁶ Bu sorunla beraber, Yunanistan, Batı Trakya'yı “Yunanlaştırmak” politikası güderek, Anadolu'dan gelen Rumların önemli bir kısmını buraya sevk etmiştir. Bu nedenle, Batı Trakya Türklerine baskı yapıldığına ve eziyet edildiğine dair haberler gelmiştir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerde 1925 yılında çıkmaza girilmiş, Yunanistan etabli meselesini Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na taşımıştır. Türkiye, mübadeleyle ilgili doğan anlaşmazlıklar için, Karma Komisyon'un kurulmuş olduğunu, dolayısıyla Yunanistan'ın bu tavrının Komisyon'un itibarını zedeleyeceğini dile getirmiştir.¹¹⁷⁷ Türkiye'nin itirazına rağmen mesele Adalet Divanı'nda görüşülmüş ve “*etabli*” kelimesi Yunan tezini destekleyici mahiyette yorumlanmıştır.¹¹⁷⁸

Muhacir Sedası, Türkiye'nin İstanbul Rumlarına baskı yaptığı; Rumları zorla evlerinden çıkararak, Yunanistan'dan gelen muhacirleri yerleştirdiği ve nedensiz yere hapsettiğini iddia etmiştir. Avrupa'nın bu konuyla ilgili karar vermesinin uzun süreceğini öngörmüş ve meselenin görüşüldüğü süre boyunca İstanbul Rumlarına eziyetin devam edeceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, Yunanistan'ın, meseleyi Adalet Divanı'na götürmesine karşı çıkmıştır. Aynı zamanda “*Türkiye gibi bir Devletin*”

---

¹¹⁷⁴ Meray, **a.g.e**, s. 331.

¹¹⁷⁵ Madde 2. Birinci maddede öngörülen mübadele: a) İstanbul'da oturan Rumları, b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır. 1912 yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye (Şehremaneti) sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (etablis) bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. Soysal, **a.g.e**, s. 185.

¹¹⁷⁶ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1997, s. 60.

¹¹⁷⁷ Nihat Erim, “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. I, 1944, , s. 64.

¹¹⁷⁸ Erim, “a.g.m”, s. 72.

alınacak kararı dikkate alıp almayacağına şüpheli olduğu, dolayısıyla tek çözümün savaş olarak görüldüğünü ifade etmiştir.¹¹⁷⁹

Sorunun çözümünde, Adalet Divanı'nın istişari mütalaası etkili olmamıştır. Bunun üzerine, Yunanistan Batı Trakya Türklerini bir tehdit unsuru olarak kullanmış ve bölge Türklerinin mallarına el koymuştur. Atina'nın bu tutumuna karşılık, Türkiye de misillemede bulunarak, İstanbul Rumlarının mallarına el koymuştur.¹¹⁸⁰ *Muhacir Sedası*, Türkiye'nin Batı Trakya Müslümanlarına karşılık, İstanbul Rumlarına misilleme yapmasına karşı çıkmıştır. Batı Trakya'da herhangi bir olayın yaşanmadığı, Türkiye'nin bunu bir bahane olarak kullandığı ileri sürülmüştür:

“...Türk Meclisi Mebusan'ında Yunanlılar Türkleri katlettiklerinden ve onlarda İstanbul'da kalan yarım Rumluğu ortadan kaldırmak istiyorlar. Hâlbuki bunlar vesiledir. Yunanlılar katiyen bir Müslüman'ın kılına bile dokunmamıştır. Fakat Türkler el yevmi her bir fenalığı yapmaktadırlar...”¹¹⁸¹

Ancak Türkiye ile birlikte Yunan Hükümeti de eleştirilmiş ve Batı Trakya Türkleri “*keyfinde ve zevkinde*” olduğu halde İstanbul Rumlarının azaldığı işaret edilerek, Yunanistan'ın, gazeteye göre “pasif” bulunan tutumunu terk etmesi istenmiştir.¹¹⁸² Aynı zamanda, Türkiye'nin baskısı nedeniyle, İstanbul Rumlarının genel bir ruhi bunalım içerisinde olduğu yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda intihar haberleri verilmiştir. Bunlardan birine göre Kumkapı Odun İskelesinde Giovan isimli 60 yaşında bir Rum, aç ve işsiz olmasından dolayı denize atlamıştır. Taksim'de ise müskirat fabrikası kâtibi Georgios isimli Rum, müskiratın yasaklanması üzerine işsiz kaldığından usturayla intihar etmiştir.¹¹⁸³ Öte yandan, Türklerin baskısına dayanamayarak ayrılan Rumlar nedeniyle, İstanbul'un ıssız bir hale geldiği ve ticaretin bittiği iddia edilmiştir.

İleride daha geniş bir şekilde bahsedilecek olan Konstantinos Araboğlu'nun sınır dışı edilmesiyle başlayan Türk-Yunan gerginliğinin, Araboğlu'nun 19 Mayıs

¹¹⁷⁹ “Cemiyet-i Akvama İltica”, *Muhacir Sedası*, 26 Ekim 1924.

¹¹⁸⁰ Gönübol-Erim, *a.g.e.*, s. 60.

¹¹⁸¹ “Şükrü Kaya'nın Beyanati”, *Muhacir Sedası*, 21 Aralık 1924.

¹¹⁸² “... Malum olduğu üzere Avrupalılar çayını, kayfesini, öğlen taamını yaptıktan sonra biraz da istirahat etmek üzere uykuya yatarlarsa hiç şüpheniz olmasın ki bu meselenin neticeye iktirani vakte mütevakkıftır. Avrupalılar çaylarını içerlerken Türkiye'de İstanbul Rumluğunun kanını içeceğine hiç kimse düşünmüyor. Bizim bir taraftan sakalımız yanacak diğer taraftan da Avrupalılar purolarını yakmaya çalışacaklar. Türkleri hiçbir veçhile emniyet edilemez olduğunu hala anlayamadılar...”
“Mesele Hay'e Havale Edildi Allah Yardımcımız Olsun”, *Muhacir Sedası*, 23 Kasım 1924.

¹¹⁸³ “Müteferrika”, *Muhacir Sedası*, 11 Mayıs 1924.

1925'te istifasıyla çözümlenmesinin ardından, iki ülke ilişkileri yumuşama dönemine girmiştir. Karma Komisyon'un Türk ve Yunan temsilcileri Hamdi Bey ile Georgios Eksindaris, sorunun çözümü ile ilgili diplomatik görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler sonucu, 21 Haziran 1925'te Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, 30 Ekim 1918 öncesinde İstanbul'da bulunan tüm Rumlar etabli sayılmış ve pasaportları olmadan ülkeyi terk edenler hariç, Batı Trakyalı Müslümanlar ve İstanbul Rumlarının dönüşüne izin verilmiştir. El konulan malların geri verilmesi, mümkün olmazsa tazminatının ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁸⁴ Antlaşmanın haberi, hemen bir gün sonra gazete sayfalarında yer almıştır.¹¹⁸⁵ Fakat antlaşmadan memnun kalmamış ve Türkiye'nin İstanbul Rumlarına, -antlaşmaya rağmen- baskı yapmaya devam ettiği ileri sürülmüştür. Bazı din adamlarına saldırılarda bulunduğu aktarılarak,¹¹⁸⁶ Türkiye ile diplomatik ilişki kurulamayacağı iddiası kanıtlanmaya çalışılmış ve tek çözümün Türkiye'ye savaş açmak olduğu dile getirilmiştir. *Muhacir Sedası*'na göre halkın isteği de bu doğrultuda olmuştur:¹¹⁸⁷

“...Millet artık bu hakaretlere karşı tahammül edemez. Hükümetimiz vaziyetini ona göre tayin etmelidir. Yunan süngüleri Türklerin zannettiği derecede körelmemiştir. İcabında bunu Türkler fiilen de anlayacaklar. Artık bıçak kemiğe dayandı. Millet Hükümetten faaliyet bekliyor...”

Gazetenin bir başka iddiası, Türkiye'nin İstanbul Rumlarının azınlık haklarından vazgeçmeleri için baskı yaptığı, bunu kabul etmeyen Rumları tutukladığına dair olmuştur.¹¹⁸⁸ Görüldüğü gibi gazete, İstanbul Rumlarıyla ilgili olarak, hukuki yollardan ziyade askeri yollara başvurulması gerektiğini ileri

¹¹⁸⁴ Esra Sarıkoyunlu Değerli, “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 15, Ağustos 2006, s. 246.

¹¹⁸⁵ “Yunan-Türk Muahednamesi İmza Edildi”, **Muhacir Sedası**, 28 Haziran 1925.

¹¹⁸⁶ “Türkler ve Biz”, **Muhacir Sedası**, 16 Temmuz 1925. Ayrıca bkz: “O Tourkos Pantote Tourkos [Türk Daima Türktür]”, **Prosfığıki Foni**, 12 Temmuz 1925.

¹¹⁸⁷ “İstanbul Rumları”, **Muhacir Sedası**, 28 Kasım 1925.

¹¹⁸⁸ “...Türkler bu hareketleriyle yalnız Yunanistan'a değil bütün Lozan muahedelerini imza eden devletlere meydan açıyorlar. Kimseden pervaları yoktur. Bunlara karşı Yunan iki devlet beynindeki münasebetin iadesi için her türlü fedakârlığı yapmaktan geri durmuyor. Fakat yalnız Yunan hükümetinin hüsnî niyeti ile iade-i münasebet etmek ipe un sermek demektir. Bunu hükümetimiz iyice anlamalı ve ona göre hattı hareketini tayin etmelidir. Hükümetimiz Cemiyet-i Akvam'a müracaat ederek Türklerin bu son tecavüzünü protesto edecek bu müracaat bir resmîyetten ibarettir, bunun ile iş bitmez. Hükümet artık Türklere karşı kendisini göstermeli ve Yunanistan'ın böylece Türklerin zannettiği derecede istisgar (küçümseme) ve istihfâf (hor görme) edilecek bir devlet olmadığını kendilerine anlatmalıdır. Millet artık bu hakaretlere karşı tahammül edemez. Hükümetimiz vaziyetine ona göre tayin etmelidir. Yunan süngüleri Türklerin zannettiği derecede körelmemiştir. İcabında bunu Türkler fiilen de anlayacaklar. Artık bıçak kemiğe dayandı...” “İstanbul Rumları”, **Muhacir Sedası**, 28 Kasım 1925.

sürmüştür. Bu nedenle, Patrik sorunun çözümlenmesinden sonra, iki ülke ilişkilerinin yumuşaması ve İstanbul Rumlarıyla ilgili diplomatik görüşmelerin başlamasına tepki gösterilmiştir. Yunanistan’da antlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra, General Pangalos darbesi yaşanmıştır. Pangalos’un yayılmacı bir siyaset söylemi içerisinde olması ve Türkiye’ye yönelik tehditleri üzerine, imzalanmış olan antlaşma uygulanamamıştır. Askıda kalan diplomatik ilişkiler, Ağustos 1926’da, Pangalos’un devrilmesi ve yeni Hükümetin kurulmasıyla tekrar ele alınmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda, 1 Aralık 1926’da Atina Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma Ankara Antlaşması gibi; etabli meselesi ve etablilerin mallarına yönelik hükümler içermiştir.¹¹⁸⁹

Muhacir Sedası, Ankara Antlaşması’nda olduğu gibi bu antlaşmaya da karşı çıkmış; Türkiye ile diplomatik ilişki kurmanın imkânı olmadığını savunmuştur. Görüşmelerin devam ettiği sırada, Türkiye’nin İstanbul Rumlarıyla ilgili planının; onları sünnet ederek Türk yapmak veya İstanbul’dan göndermek olduğu iddia edilmiştir. Gazeteye göre, İstanbul Rumlarının Türkleştirilmesinin planlandığına bir kanıt, Rum okullarında Türkçe okutulması kararıdır.¹¹⁹⁰ Yine görüşmelerin devam ettiği sırada, Türkiye’nin Rum mallarına el koymaya devam ettiği iddia ettiği, dolayısıyla imzalanacak olan antlaşmanın Türkiye’nin olumsuz uygulamalarına engel olmayacağı yazılmıştır.¹¹⁹¹

Muhacir Sedası’nın Türkiye’yi eleştirdiği etabli sorunu, 1926 yılında imzalanan Atina Antlaşması ile de kesin bir çözüme ulaştırılamamıştır. 1929’da iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesi ve ilişkilerin çıkmaza girmesi üzerine, siyasete geri dönen Venizelos, izlediği dış politikayı değiştirme yoluna gitmiştir. Ankara’nın memnuniyetle karşıladığı bu barışçıl politika sonucu, 10 Haziran 1930’da iki devlet arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile geldikleri tarih ve doğdukları yere bakılmaksızın, İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türklerine “etabli” sıfatı verilmiştir.¹¹⁹² Bu kararlarla birlikte, *Muhacir Sedası*’nın sadece savaş ile halledilebileceğini öngördüğü sorun çözüme ulaştırılmıştır.

¹¹⁸⁹ **Düstur**, III. Tertip, Cilt: 8.

¹¹⁹⁰ “...yavaş yavaş umumiyile İstanbul Rumluğunu Türk yapacaklardır. Allah kerim...” “İstanbul Rum Mektepleri”, **Muhacir Sedası**, 29 Mayıs 1926.

¹¹⁹¹ “Havadisi Dâhiliye”, **Muhacir Sedası**, 24 Haziran 1926.

¹¹⁹² Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz: **Düstur**, III. Tertip, Cilt 2, s. 707.

3.3.2.2. Savaş Kışkırtıcılığı Devam Ediyor: Konstantinos Araboğlu Krizi

Milli Mücadele esnasında İstanbul Patrikhanesi'nin işgalci güçleri destekleyen tavrı, Türkiye ile Patrikhane arasındaki ilişkinin kopmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti, Patrikhane'nin İstanbul'dan uzaklaştırılması tezini savunmuştur. Nüfus mübadelesi alt komisyonunda ele alınan konuda Türkiye, hilafetle devletin birbirinden ayrılmasını örnek göstererek, ruhani işlerle ilgilenmekten ziyade, siyasal bir organ olarak çalışan Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁹³ Türkiye'nin bu talebi özellikle Amerika, İngiltere ve Yunanistan tarafından kabul görmemiştir.¹¹⁹⁴ Amerika coğrafi olarak meseleden uzaklığına rağmen, Patrikhane'ye özel bir önem verdiğini ve Patrikhane'nin İstanbul'da kalması gerektiğini ısrarla dile getirmiştir. Lord Curzon ise Dünya'nın her yerinden kendisine telgraf ve mektuplar geldiğini, bunların büyük çoğunluğunun Patrikhane'nin İstanbul'da bırakılmasına yönelik olduğunu belirterek, Patrikhane'nin yerinde kalmasını savunmuştur.¹¹⁹⁵

Lord Curzon, Türk heyetinin Patriğin kamu işleri ve yönetim alanlarında bir takım yetkileri olduğundan, bunları siyasal amaçlarla kullandığı ve halkı kışkırttığı doğrultusundaki konuşması üzerine, Patriğin siyasal ayrıcalıklarının değiştirilebilir veya ortadan kaldırılabilir olduğunu ancak ruhani işlerini ortadan kaldırmak için bunların neden teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Anlaşma zemini olarak, Patrikhane'nin sadece dini işlerle ilgilenen bir kuruma dönüştürülerek İstanbul'da bırakılmasını Müttefik Devletler adına teklif etmiştir.¹¹⁹⁶

Yunan temsilcisi Venizelos ise Patrikhane'nin Osmanlı Devleti'ne her zaman sadık bir kurum olduğunu ileri sürmüş, Milli mücadele Döneminde Patrik Meletios'un tavrını “*savaş gibi büyük bir afetin vicdanlarda yaratabileceği derin karışıklık göz önünde tutulmalıdır*” şeklinde açıklayarak, affedilmesini istemiştir. Venizelos, Türkiye'nin 1 Kasım 1922'deki kararlar teokrasiye son vermek niyetinde olduğunu göstermiş olduğunu, böyle olmasaydı bile Yunan Hükümetinin Patrikliğin ruhani

---

¹¹⁹³ Meray, **a.g.e.**, s. 326.

¹¹⁹⁴ İsmet Paşa, Ankara'ya gönderdiği 16 Aralık 1922 tarihli raporda Rum Patrikhanesi'nin gönderilmesi kararını İtalyan ve Fransız delegelerinin uygun karşılar gibi gördüklerini dile getirmiştir. Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, TTK Basımevi, Ankara: 1990, s. 228.

¹¹⁹⁵ Meray, **a.g.e.**, s. 328.

¹¹⁹⁶ Meray, **a.g.e.**, s. 324.

işlerin dışındaki yetkilerden yoksun bırakılmasını kabul edeceğini belirtmiştir.¹¹⁹⁷ Dolayısıyla Venizelos tıpkı Lord Curzon gibi Patrikhane'nin sadece ruhani işlerle ilgilenmesi şartıyla İstanbul'da kalmasını istemiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, Patrikliğin siyasal veya yönetime ilişkin işlerle uğraşmayacağı, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda Müttefik Devletler'in ve Yunanistan'ın resmi konuşma ve garantilerini senet sayarak bu tekliften vazgeçmiştir.¹¹⁹⁸ 2 Mart 1923'te TBMM'de yapılan gizli oturumda Lozan'a giden Türk heyeti üyelerinden Rıza Nur, Patrikhane'nin aldığı yeni şekli milletvekillerine şöyle anlatmıştır:

"...Bugün Patrikhane'nin dini bir hassasından başka hiçbir şeyi kalmamıştır. Muhakeme bilmem ne yapamayacaktır ve siyasi bir mesele ile uğraşacak olursa hudut haricine atabileceğiz. Asırlardan beri bu devlet ve millet aleyhine bütün Rumları teşvik etmek gibi idareye karışmak, mahakim filan gibi bunları kaldırdıktan sonra zaten hükmü kalmadı. Bugün adı bir köy papazı haline geçmiştir. Bir sıfat-ı resmiyesi kalmamıştır..."¹¹⁹⁹ Patrikhane giderde Aynaroz'a oturursa idare aleyhimize faaliyette bulunacağına şüphe yoktur. Fakat pençemizin altında bir papaz gibi İstanbul'da her şeyden tecrit edilmiş bir halde en güzel tarihtir... (Milletvekillerinin Patriğin Yunanistan'dan metropolit getirmesi halinde ne yapılacağını sorması üzerine) Kuvve-i teyidiyemiz, Patrikhane böyle bir şey yaptığı takdirde tutup kolundan dışarı atmaktır..."¹²⁰⁰

Milli mücadele esnasında Yunan ordusunu açıkça destekleyen ve aslında Osmanlı Devleti'nin Patrik olma şartlarını taşımayan Patrik IV. Meletios, Türk ordusunun zaferi üzerine TBMM Hükümetine yaklaşmaya çalışmıştır. Henüz Lozan Konferansı'nın yeni başladığı günlerde, gazetelere verdiği röportajlarla -tıpkı Venizelos gibi- savaş sırasında yaşananların Türk Hükümeti tarafından affedilmesini ve hoş görülmesini talep etmiştir:

"Ben Yunanistan'dan ziyade Türkiye'nin malıyım. Girit'te doğdum ve 17 yaşında Kudüs-ü Şerif'e gittim. 1918 tarihine kadar Türkiye'de hizmet ettim ve Türk tebaasıyım. Venizelos taraftarıydım. Ben her zaman Türkiye ile Yunanistan'ın itilaf etmesi taraftarıydım. Hatta Venizelos dahi bu fikirde olduğunu bana defalarca söylemişti. İki millet birbirine o kadar yakındır ki beyinlerindeki irtibatın nerede başladığını ve nerede bittiğini kestirmek imkânsızdır. Hilkat-ı adavet beslemeyi değil iki milletin dostluğunu temin için çare aramayı emrediyor. Bilhassa bugün iki tarafın münevver kısmı hissiyatı bertaraf etmeli ve mantık ve akliselime müracaat edecek bir itilaf zemini bulmak için çalışmalıdır... Rumlar Türklere düşman değildirler. Bilakis ve bilhassa ben Türklere karşı büyük bir hürmet besliyorum. Türkler yaşamaya layık olduklarını ispat ettiler. İbraz eyledikleri vatanperverlik sayesinde mağlup ve münhezim Türkiye'yi galip mevkiine yükselttiler.

İstanbul Rumlarının yaptıklarına ehemmiyet vermek ağır başlı adamlara yakışmaz. Onlara bir cinnet-i muvakkata gelmiş idi... Şu noktada ısrar edeceğim. Yeni Türkiye, Hristiyanlar ile münasebetini hakikaten tanzim etmek isterse, Rumlar

¹¹⁹⁷ Meray, a.g.e, s. 328.

¹¹⁹⁸ Meray, a.g.e, s.331.

¹¹⁹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:4, Devre: I, 2 Mart 1339 (1923) s. 7.

¹²⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:4, Devre: I, 2 Mart 1339 (1923), s. 10.

tarafından hiçbir mumanata maruz kalmayacaktır. Bilakis Rumlar Türkiye ile Yunanistan arasında irtibatı temin etmiş olmakla iftihar edeceklerdir. Harp esnasında cereyan eden vakaları unutmaliyiz. Önümüz sulh bugün harp esnasındaki galeyani ber taraf ederek başka türlü düşünmeliyiz. Bundan başka selamet çaresi yoktur.

Şimdilik vaziyetin inkişafına intizar etmekteyim. Hükümetin Patrikhane'ye karşı nasıl vaziyet alacağını bekliyorum. Patrikhanenin vazaiif ve salahiyeti sırf ruhanidir, siyaset ile hiçbir alakası yoktur. Binaenaleyh bizim yegâne vazifemiz Hükümetten aldığımız emri iradelerine itaat etmekten ibarettir..."¹²⁰¹

Meletios'un beyanında görüldüğü gibi, Türkiye'ye sadık olduğunu ve Türkiye'nin Yunanistan ve Hristiyan Batı ile olan ilişkilerinde arabuluculuk da yapabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda sorun Lozan gündemine gelmeden önce görev ve yetkilerinin sadece dini olduğunu, siyasetle ilgisinin bulunmadığını açıklamıştır. Ancak Meletios'un bu çabalarına rağmen, Patrikhane'nin İstanbul'da kalması yolunda bir anlaşmaya varmak isteyen Venizelos, Meletios'un istifasını istemiştir. Meletios, kendisine muhalif olan Metropolitlerin de protestoları üzerine, Kasım 1921'den beri yürüttüğü Patriklik makamını bırakmış ve 10 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır.¹²⁰²

Patrikhane konusu, Lozan Konferansı'nda Patrikhane'nin İstanbul'da kalması kararıyla sonuçlanmış olmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Patrik olma şartlarında değişikliğe gitmiştir. Buna göre, artık Patrik olacak kişilerin Türk vatandaşı, ruhani çevresinin de Türkiye'de bulunması gerekiyordu.¹²⁰³ Meletios'un ardından Türkiye ile geçmişte iyi ilişkilere sahip olan Grigoros, 6 Aralık 1923 tarihinde yeni Patrik olarak belirlenmiştir. Ancak Grigoros'un Kasım 1924'te vefat etmesi,¹²⁰⁴ Patrik seçimi nedeniyle Türkiye ve Patrikhane aynı zamanda Yunanistan ilişkilerini tekrar gerginleştirmiştir.

Grigoros'un ardından 16 Kasım 1924'te yapılan Patrik seçimlerinde Terkos Metropoliti Konstantinos Araboğlu, Kutsal Meclis (Sen Sinod) tarafından yeni Patrik seçilmiştir. Bursa doğumlu olan Araboğlu, 1918 yılından sonra İstanbul'a geldiğinden mübadeleye tabi Rumlardan olmuştur. Bu nedenle Türkiye yeni Patriğe itiraz etmiş ve

¹²⁰¹ "Patrik Efendi'nin Beyanatı", **Nea Anatoli**, 20 Kasım 1922.

¹²⁰² Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003, s.120.

¹²⁰³ İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s.42.

¹²⁰⁴ Gazetede, Grigoros'un öldüğü gün servetinin çalındığına dair bir iddia yer almıştır. "Patriğin Serveti Aşırıldı", **Muhacir Sedası**, t.o (Kasım 1924).

seçimlerin tekrarlanması istemiştir. Türkiye'nin tepkisi üzerine Araboğlu'nun Avrupa ülkelerinden destek talep etmesi¹²⁰⁵ ve meseleyi uluslararası bir sorun haline getirmeye çalışması Türkiye'nin kararlılığı üzerinde etkili olmamıştır. Konstantinos Araboğlu,¹²⁰⁶ 30 Ocak 1925 tarihinde sınır dışı edilmiştir.

Yunanistan, Patriğin sınır dışı edilmesi üzerine askeri hazırlık içerisine girmiştir. 1924 yılı askerlik çağına gelen gençlerle birlikte, 1925 senesini silah altına almış ve 1923 senesini terhis etmemiştir.¹²⁰⁷ Yunanistan'daki bu hareketlilik Başbakan Fethi Okyar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

*"...Fakat efendiler muhakkak olan bir şey varsa o da Yunanistan'da heyecan vardır. Bu heyecan bir taraftan papazların, diğer taraftan muhtelif partilerin ve aynı zamanda Hükümetin tahriki ile vaki olmaktadır..."*¹²⁰⁸

Fethi Bey'in bahsettiği savaş çığırkanlarından biri *Muhacir Sedası*'dır. Gazete, Patriğin bir "yankesici" gibi sınır dışı edilmesinin tüm ülkede intikam hırsı doğurduğunu ve savaş için hazır olunduğunu dile getirmiştir:

*"Ey kesilmiş, asılmış, sürülmüş bu kadar evlatlarınızın, bütün vahşiyane fecaatler ile asılan kardeşiniz Patrik Grigoros'un ve aynı denaetle (alçaklık) parçalanan İzmir metropoliti Hrisostomos'un intikamlarını alarak şu büyük ecdadımızın tarihi mevrusu (miras) olan Ayasofya'da onların ruhuna dua etmeliğinizi ve biz de onların mukaddes kemiklerini ziyaret eylememizin pek yakında nasip olmasını dilediğimiz Patrik efendimiz. Müteessir olmayınız. İnşallah duanızla bu umduğumuz günler yakındır, inayet-i hakla ve hazreti Mesih'in ruhaniyeti pek büyüktür ve cümlemizin muinidir."*¹²⁰⁹

Gazetede yabancı ülke temsilcilerinin beyanları aktarılmış ve Yunanistan'ın arkasında Avrupa desteği olduğu ima edilmiştir. Türkiye'de ise mecliste gizli oturum yapılarak savaş meselesinin görüşüldüğü, ancak vekillerin büyük bir korku içerisinde

¹²⁰⁵ Patrik, bu meseleye müdahale etmeleri için İngiltere, Fransa, İtalya, Romanya, Polonya, Sırbistan, Belçika başbakanlarına ve Amerika başkanına şu telgrafi göndermiştir: "Türk hükümeti Lozan muahednamesini ayak altına almak suretiyle cebren bizi tebyid eyledi. Türkün hod be hod (kendi başına) İstanbul Patrikhanesini kökünden sökmek için tecavüzkarane muamelesini şiddetle protesto eylerim. Lütfen patrikhanenin çiğnenmiş olan hukukunu müdafaa etmenizi rica eylerim." "Patrik Müttefiklere", **Muhacir Sedası**, t.o (Şubat 1925).

¹²⁰⁶ 1930'da ölen ve Atina'ya gömülen Konstantinos Araboğlu'nun kemikleri 2011 yılında Türk hükümetinin izniyle Türkiye'ye getirilerek Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı'na defnedilmiştir. Haber için bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/6-konstantin-in-donusu-17.201.303>. Hikmet Yavuz Ercan, "Kralcı" olan Araboğlu'nun, Yunan hükümetinin mübadele komisyonu nezdinde girişimlerde bulunarak mübadeleye tabi tutulduğunu, ancak Yunanistan ve Avrupa kamuoyunda meseleyi maharetle Türkiye'ye yaktığı tezini öne sürmektedir. Hikmet Yavuz Ercan, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 8, s. 427.

¹²⁰⁷ "1925 Efradının Daveti", **Muhacir Sedası**, t.o (Şubat 1925).

¹²⁰⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: II, Cilt: 4, 4 Şubat 1341 (1925), s. 468.

¹²⁰⁹ "Hoş geldiniz Patrik Efendimiz", **Muhacir Sedası**, t.o (Şubat 1925).

oldukları belirtilmiştir. Başbakan Fethi Okyar'ın bu oturum sırasında Türkiye'nin gerekirse savaşaacağı yolunda bir konuşma yapması üzerine, vekillerin Türkiye'nin savaşacak gücü olmadığı düşüncesiyle bu sözleri komik bularak gülüştükleri aktarılmıştır.¹²¹⁰ Patriğin gönderilmesinin ardından mecliste Halit Paşa'nın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan kavganın, devletin idaresizliğine ve zayıflığına işaret olduğu ve bundan faydalanılması gerektiği yazılmıştır.¹²¹¹ Şeyh Sait isyanının da çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin zor durumda kaldığı; Yunanistan ve yabancı devletlerin tüm taleplerini yerine getirmeye hazır olduğu, hatta Patriği tekrar davet etmekle birlikte kapitülasyonları bile kabul edebilecek durumda olduğu iddia edilmiştir. Ancak gazete, Türkiye ile anlaşma yolunun tercih edilmemesi, Türkiye'deki iç karışıklıklardan ve Şeyh Sait isyanından istifade edilmesini tavsiye etmiştir.¹²¹²

Muhacir Sedası'na göre yapılacak olan savaşta, Yunanistan'ın destekçisi özellikle muhacirler olacaktır. Bu doğrultuda Türkiye'ye savaş açılmasını isteyen muhacir mektuplarına yer verilmiştir. Drama'dan alındığı iddia edilen bir mektupta A. Sarigiannis adlı muhacir, Türkiye'den intikam alınmasının zamanının geldiği düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

"...Efendiler artık intikam zamanı gelmiştir. Tabii vekillerimiz kendi vazifelerini düşüneceklerine şüphe yoktur. Bizler de yekvücut olarak onlara manen ve maddeten muhacir olduğumuzu ispat etmemiz ve kuvve-i maneviyemizi takviye ederek hiç birimiz üzerlerimize tereddüp eden vazifeden geri durmayalım. Ol vakit Cenabı Hak da bize yardım edeceğine şüphemiz yoktur... İşte medeniyet düşmanı olan bu hunhar canavarın düşmesi zamanı artık hulul etmiştir. Yaşasın millet! Yaşasın ordu! Yaşasın intikam!"¹²¹³

Yine Yunanistan'a kaçan Çerkezlerden biri olan H. A. Lessab, Patrik krizi üzerine, Türkiye'nin savaşacak gücü olup olmadığına dair geniş bir yazı kaleme almıştır. Lessab'a göre, Yunanistan ve Türkiye'nin savaşması halinde, Doğu Trakya Türklerin savaşmasına uygun bir bölge olmadığından Yunanlar ilk hamlede Çatalca'yı alacaktır. Boğazlardan geçen Yunan donanması İzmit'e asker çıkaracak, böylece İstanbul ile Anadolu'nun irtibatını kesecek; Karadeniz ile Marmara'dan donanma ile

¹²¹⁰ "Türkler Harp Etmeye Hazırdır", **Muhacir Sedası**, t.o (Şubat 1925). Oturumun tutanakları incelendiğinde Fethi Bey ve milletvekilleri arasında böyle hadisenin geçmediği görülmektedir. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 4 Şubat 1341 (1925).

¹²¹¹ "Türklerin Endişesi", **Muhacir Sedası**, 22 Şubat 1925.

¹²¹² "Türkiye Patrik Meselesinin Halline Acele Ediyor", **Muhacir Sedası**, 1 Mart 1925.

¹²¹³ A. Sarigiannis, "Bilumum Muhacir Kardeşlerime", **Muhacir Sedası**, 15 Şubat 1925.

Çatalca ve İzmit takviye edilerek İstanbul işgal edilecektir. Kendince bir savaş planı hazırlayan Lessab, 300 bin asker ile Ankara'ya kadar gitme “yeteneği” gösteren ve Anadolu'yu üç yıl elinde tutan Yunan ordusunun intikam hırsıyla dolu 300 bin asker daha toplayabilmesi halinde, 1919-1921 senelerindeki zaferlerinden daha büyük başarılar göstereceğini iddia etmiştir. Buna karşılık, Türk yöneticilerin halkın kendilerine destek olmayacaklarını, hatta savaş durumunda Kürt, Arap, Laz, Arnavut, Tatar gibi unsurların ayaklanacağını bildiğinden savaşa cesaret edemeyeceğini yazmıştır.¹²¹⁴ Yunan Devleti'nin yanı sıra Avrupa'nın da Türklerin bu uygulaması karşısında Yunanistan ile beraber savaşa girişeceğine inandığını dile getirmiştir:

“...bu iş harp ve ahz u intikam için güzel bir fırsat ve vesile oldu... Bu zerriyeye hasene ile hemen Yunanlılık için, hemen düvel-i muazzama ve garp âlemi için lazım gelen, icap eden şimdi kalkmak, yürümek, koşup atlayıp bu çılgının, bu taşkın sarhoşun, cihanları hiçe sayarak yaptığı sulhun ahkâmını bozup yırtan, Avrupayı ve cihanı tahkir ve takbih eden bu kuduz hayvanın boğazını çemberlemek boğmak, nefesini kesip bu kadar mazlum ve âlemi kurtarmak ve rahat etmektir... İşte ey âlem-i medeniyet ve insaniyet! Siz de hakka ve muazzam kuvvetinize istinat edip kalkınız... Herhalde Türk affedilmeye, kendisi ile dostluk yapılmaya layık bir millet değildir...”¹²¹⁵

Ancak gazetenin beklentisinin aksine savaş ilanı gerçekleşmemiş; Yunanistan meseleyi Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Türkiye, sorunun Patrikhane ile değil Patrikle alakalı olduğunu, dolayısıyla yeni bir Patrik seçilmesi gerektiğini beyan etmiş, Yunan Hükümeti de Patriğin istifasını istemiştir. Bu gelişmeler üzerine, Yunanistan'da bulunan Konstantinos Araboğlu, 19 Mayıs 1925 tarihinde istifa etmiştir. Gazete bu gelişmeyi “*bu da bitti*” notuyla haber vermiştir.¹²¹⁶ Gazete, meselenin Türkiye'nin istediği şekilde çözülmüş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.¹²¹⁷ Aynı zamanda Avrupa Devletleri de suçlanmış; Türklerin sadece Yunanlıları değil, Avrupa Devletlerini de parmağında oynattığı yazılmıştır.¹²¹⁸

Gazete, Türkiye'nin bu olay sonrasında yapılan Patrik seçimlerine de müdahale ettiğini, dolayısıyla Türkiye'nin Türk-Yunan ilişkisinde sorun çıkarıcı taraf olduğu eleştirisini yapmıştır.¹²¹⁹ Aslında bahsedilen seçim sırasında Türkiye, Kadıköy metropoliti Ioakeim'in Patrik seçilmesine karşı çıkmıştır. Bunun nedeni, Ioakeim'in

¹²¹⁴ X.A Lessab, “Türkiye Harp Edebilir mi ve Türkiye’de Vaziyet Ne Renktedir”, **Muhacir Sedası**, 15 Şubat 1925.

¹²¹⁵ Çerkez H. A. Lessab, “Türk Çılgınlığının Cezasını Görmelidir”, **Muhacir Sedası**, t.o (Şubat 1925).

¹²¹⁶ “Patrik İstifa Etti”, **Muhacir Sedası**, 21 Mayıs 1925.

¹²¹⁷ “Patrik Meselesi”, **Muhacir Sedası**, 3 Mayıs 1925.

¹²¹⁸ “Beş Despotun Tebgitine Karar Verildi”, **Muhacir Sedası**, 29 Mart 1925.

¹²¹⁹ “Türkler Ne Diyor”, **Muhacir Sedası**, 31 Mayıs 1925.

Milli Mücadele yıllarında Türkiye aleyhine faaliyet göstermesi ve *Kara Kitabı* hazırlayan kişilerden biri olmasıdır.¹²²⁰ Türkiye, müdahale ettiği gerekçesiyle gazete tarafından eleştirilmiş ve seçimlerin gecikmesinin nedeni olarak Türkiye gösterilmiştir:

“...Konstantinos istifa etmeli, Ioakeim de Kara Kitaptan dolayı maznun olmalı, diğer despotlar da Yunan fikirlidir, bak hele Patrik intihabına... Patrik intihabını Türklere bırakalım da kendileri istedikleri gibi yapsınlar. Eğer muvafıkını bulamazlarsa müftünün birisini tayin etsinler...”

Muhacir Sedası, Türkiye'nin Patrikhane ile ilgili meselelerde, sürekli olarak Yunan Hükümetinin pasif tutumundan faydalandığını dile getirmiştir. Yunanistan'ın barışçıl görüşmelerle meseleyi çözmek istemesine karşın; Türkiye'nin Patrik adaylarıyla ilgili bahaneler öne sürerek seçimi kendi istediği gibi yaptırmaya çalıştığı ileri sürülmüştür.¹²²¹

3.3.2.3. İstanbul'da Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kurulması

Önceki bölümde bahsedildiği gibi Milli Mücadele esnasında Türk ordusunu destekleyen Anadolu Ortodoksları, İstanbul Patrikhanesi'nin faaliyetlerine karşı çıkmış ve Kayseri'de 21 Eylül 1922 tarihinde, Papa Eftim önderliğinde Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurmuşlardır. Mübadele kararının alınmasıyla cemaatini kaybetmiş olan Papa Eftim, faaliyetlerine İstanbul'da devam etmiş, ancak bu faaliyetler *Muhacir Sedası*'nın tepkisini çekmiştir. Bu konuya geçmeden önce, Papa Eftim'in mübadeleye giden süreçteki tutumundan bahsetmek doğru olacaktır.

Türk zaferi üzerine -henüz mübadele meselesi gündeme gelmeden evvel- Rumlar Anadolu'yu terk etmeye başlamıştır. Türk Ortodoks Patrikhanesi kurucuları, Anadolu'daki Rum nüfusunun azalmaya başlamasından rahatsızlık duymuştur. Patrikhane'nin yayın organı olan *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* gazetesi, Türkiye'ye bağlı olan Ortodoksların Anadolu'yu terk etmemelerini tavsiye eden yazılara yer vermiştir:

“...Bu vatanı kalmak isteyen Türklerle birlikte imrar-ı hayat etmek arzusunda bulunan biz Türk Ortodokslar, Türk lisanı altında, Türk şanlı bayrağının zir-i himayesinde hakiki Türk Ortodoks evladı olarak, Türkiye anavatanımızda yaşamak istediğimizi fiilen ispat ettikçe, Hükümet-i celile-i milliyemiz de kemal-i şefkat ile daima bizleri himaye her an ve zaman bizlere dest-i muaveneti uzatacaktır. Bu muazzez Türk toprakların nimetini takdir edenler, kalbi Türk muhabbeti ile meşbu olanlar, latif

¹²²⁰ Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınları, Ankara: 1996, s. 52.

¹²²¹ “Türkler Ne Diyor”, **Muhacir Sedası**, 31 Mayıs 1925.

Anadolu'da hür, daima mesut yaşayacak, onun saadet ve istirahatını hiçbir müdahale ihlal etmeyecektir. İşte bu hakikatleri müdrik bu evsaf ile mücehhez bulunanlar, anayurtları Türk topraklarından bu vatanın nimetlerinden mahrum kalmayacaklarına kani olmalıdır... Bizler fiilen Türk Hükümetine muti ve sadık kalben Türk milletine merbut bulunduğca, atimizden selamet ve istirahatimizden daima eminiz.”¹²²²

Ancak bir süre sonra Lozan Konferansı görüşmeleri başlamış ve Anadolu Ortodokslarının mübadelesi meselesi gündeme gelmiştir. Gazetenin sahibi ve başyazarı olan İstimat Zihni (Özdamar), mübadele sözleşmesinin imzalanmasının ardından Türk Ortodokslarının gönderilip gönderilmeyeceği meselesini ele almıştır. Halkın endişe içerisinde olması nedeniyle soru işaretlerini gidermek istediğini dile getirdiği yazısına göre; Türk Ortodoksları Lozan Konferansı'ndan önce Fener'in siyasetine karşı çıkmış ve kendi kiliselerini kurmuştur. Bu nedenle Rumlarla kıyaslanmamaları gerekmektedir. Anadolu Ortodokslarının Türklerle din dışında hiçbir farkları yoktur. Ahlak, adet ve dillerine uygun olmayan yabancı topraklarda yaşayamazlar. Dolayısıyla Hükümetin bunları göz önünde bulunduracağı muhakkaktır. İstimat Zihni, Türkiye'nin Türklüğe bağlı ve sadık olan Ortodoksları göndermeyeceğini ümit ettiğini dile getirmiştir.¹²²³

Anadolu'nun iç kesimlerindeki Türkçe konuşan Ortodokslar, Türkiye tarafından “Türk” kabul edilmiş ve mübadeleye tabi olmaları hususunda tereddüt yaşanmıştır. Fakat daha önce bahsedildiği gibi, son tahlilde, bu grubun da gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak Milli Mücadele esnasında Türk ordusuna açıkça destek vermiş ve Rum Patrikhanesi'nin propagandalarını engellemek için mücadele etmiş olan Papa Eftim ve ailesi, 3 Ağustos 1924 tarihinde Hükümetin aldığı kararla mübadele dışı tutulmuştur:

“Papa Eftim Efendi'nin Harekât-ı Milliye'nin ibtidasından beri Türkiye davasıyla alakadar görünmesi ve Patrikhaneye arasındaki vaziyet nazar-ı itibara alındığı takdirde efrad-ı ailesinin mübadeleye tabi olması duçar-ı felaket olacağı muhakkak bulunduğundan bir karar ittihazi talebini havi Dâhiliye Vekâleti celilesinin 2.8.340 tarih ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3798 no'lu tezkeresi üzerine mumaleyh Papa Eftim Efendi ve ailesinin İstanbul'da yerleşmesini müsaade itası icra vekilleri heyetinin 3.8.340 tarihli içtimainda karargir olmuştur.”¹²²⁴

¹²²² Pulluoğlu İstimat Zihni, “Anadolu'da Halis ve Hakiki Türk Ortodoks Olarak Yaşamak İsteyen Millettaşlarım”, **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 11 Teşrin-i Sani 1338 (28 Teşrin-i Evvel 1922).

¹²²³ Pulluoğlu İstimat Zihni, “Anadolu'da Mecburi Mübadelenin Türk Ortodokslara Şümulü Var mıdır”, **Anadolu'da Ortodoksluk Sadası**, 11 Şubat 1339 (28 Kanun-ı Sani 1923).

¹²²⁴ **BCA**, 10-37-1, 03.08.1924. Papa Eftim'in torunu Selçuk Erenerol bu kararnameyle aile ve akrabalarından 64 kişinin Türkiye'de kaldığını; Papa Eftim'in üç kardeşinin Yunanistan'a gittiğini belirtmiştir. Macar, **a.g.e.**, s. 160. Yonca Anzerlioğlu, Yunanistan'da gerçekleştirdiği saha

Görüldüğü gibi, Papa Eftim ve ailesinin mübadeleye tabi olması halinde Yunanistan'da maruz kalmaları muhtemel olan baskı nedeniyle bu karar alınmıştır. Papa Eftim ile beraber mesai harcamış fakat mübadeleye tabi olarak Atina'ya yerleşmiş bulunan K. Molivis'in, İstanbul'da bulunduğu sırada Rumlara baskı yaptığı gerekçesiyle, 1924 yılında tutuklanmış olması; Papa Eftim ve ailesinin mübadeleye tabi olmaları durumunda yaşayacakları sıkıntıların bir göstergesidir.¹²²⁵ *Muhacir Sedası*'nın Papa Eftim ile ilgili haberlerde kullandığı üslup da aynı durumu işaret etmektedir. Verilen bir haberde, Ankara'dan Yunanistan'a gönderilen Rumlar arasında Papa Eftim'in akrabalarının bulunduğu ve Papa Eftim'in de yakında ayrılacak olmasının İstanbul Rumlarını sevindirdiği belirtilmiştir. Bu haberde, henüz Papa Eftim'in mübadele dışı tutulduğundan haberdar olunmadığı anlaşılmaktadır. Alaylı bir üslup kullanılarak Papa Eftim için hususi bir kilise hazırlamak gerektiği yazılmıştır.¹²²⁶ Dolayısıyla Papa Eftim'in Yunanistan'a gönderilmemesi kararı gerçekten, Papa Eftim ve ailesinin felaketlerini engellemiştir.

Anadolu'daki Ortodoksların mübadeleyle gönderilmeleri kararının ardından cemaatini kaybeden Papa Eftim, 1923 yılında Keskin'e geri dönmüştür. Rum Patrikhanesi'nin Türk Hükümetiyle iyi ilişkiler kurma çabalarına karşın; TBMM Hükümeti, Papa Eftim'den Patrikhane'nin samimi olup olmadığını anlayabilmek için diyaloga girmesini istemiştir. Papa Eftim bu rica üzerine İstanbul'a gelmiştir. Papa Eftim'i İstanbul'da kaldığı otelde Patrikhane'den bir heyet ziyaret etmiş, Papa Eftim de iade-i ziyarette bulunmuştur. Burada Kutsal Meclis üyelerine bir konuşma yaparak öncelikle Meletios'un tüm görevlerden alınmasını ve Patrikhane'nin kendisini yenilemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuşmanın ardından iyi başlayan ilişkiler gerginleşmiş ve Patrikhane tarafından Papa Eftim'in böyle bir yetkisi olmadığına dair açıklama yapılmıştır. Papa Eftim, Kutsal Meclis'le anlaşma yolu bulamaması üzerine yeni bir Kutsal Meclis oluşturmuştur. Bu meclis ilk olarak, Meletios'un Patriklikten

---

araştırmasında Papa Eftim'le akrabaları bulunan bir muhacirle de görüşmüştür. Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 375.

¹²²⁵ "Papa Eftim'in Yaveri", **Muhacir Sedası**, 14 Eylül 1924.

¹²²⁶ "Papa Eftim Silsilesi ile Geliyor", **Muhacir Sedası**, 17 Ağustos 1924.

çıkarılması kararını onaylamış, ardından Papa Eftim'i Patrikhane Vekilliğine atamıştır.¹²²⁷

Papa Eftim ve Patrikhane arasındaki ilişkileri koparma noktasına getiren, Meletios'un ardından yapılan yeni Patrik seçimidir. Papa Eftim'in Maçka Metropolitini desteklemesine karşın, Patrikhane'nin adayı Kadıköy Metropolit Grigoros olmuştur. Seçim sonunda Patrikhane'nin adayı olan Grigoros seçilmiştir. Grigoros'un Patrik seçilmesiyle beraber, Papa Eftim Patrikhane'ye gelerek; Kutsal Meclis'i azletmiş ve Patrikhane'ye el koymuştur. Patrikhane mensuplarının şikâyeti üzerine, Papa Eftim polis eşliğinde Patrikhane'den tahliye edilmiştir. Bu olay üzerine Papa Eftim, Patrikhane Vekilliği görevinden istifa etmiştir.¹²²⁸

Ancak İstanbul'dan ayrılmayan Papa Eftim, Patrikhane ile ihtilafı olan Galata Ortodoks Cemaati başkanı Damyanos Damyanidis'le beraber hareket ederek, onun Galata Cemaati Başkanlığı'ndan istifa etmesini ve böylece iki taraf arasındaki problemin çözülmesini sağlamıştır. Ancak *Muhacir Sedası*'na göre, Damianidis'in istifası kendi isteğine dayanmamaktadır. Papa Eftim, Panaya kilisesine baskın düzenlemiş ve Damianidis'i zor kullanarak istifa ettirmiştir.¹²²⁹ Papa Eftim, daha sonra Merkez Panagia kilisesi olmak üzere Galata kiliselerinin Başpapazlığını üstlenmiştir. Bu olay üzerine Patrikhane, Eftim'i aforoz etmiştir. Papa Eftim'in, Patrik Grigoros ve aforoz namede dâhili bulunan tüm papazların yanı sıra aforoz nameyi yayımlayan *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin, mesul müdürü Tahsin ve yazarı Rıfat aleyhine de tazminat davası açmış olması, *Muhacir Sedası* tarafından değişik bir açıdan değerlendirilmiştir. Bir hesap yapılarak, Papa Eftim'in davayı kazanması halinde 300 bin liradan fazla bir servet edineceği yazılmış ve bu davaları açma nedeninin para olduğu iddia edilmiştir.¹²³⁰ Davanın reddedilmesi ve mahkeme masraflarının Papa Eftim'e yüklenmesi üzerine "*Payas'a pirince giderken evdeki bulgurdan olduğu*" değerlendirmesi yapılmıştır. Davanın reddi üzerine Papa Eftim'in kırgınlık yaşayarak kendisini papazlıktan azletmeleri için TBMM Hükümetine başvurduğu, ancak Hükümetin dini meselelere karışmayacağı cevabını vermesiyle ikinci bir hayal

¹²²⁷ Hikmet Yavuz Ercan, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, 1967, s. 424.

¹²²⁸ Mustafa Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara: 2005, s. 75.

¹²²⁹ "Galata Panaya Eklisiasının Zaptı", *Muhacir Sedası*, 24 Şubat 1924.

¹²³⁰ "Mahum Papa Eftim Milyoner Olmayı Kurmuş", *Muhacir Sedası*, 30 Mart 1924.

kırıklığı yaşadığı iddia edilmiştir.¹²³¹ Türkiye'nin Papa Eftim'in bu girişimlerini desteklemediği ve rahatsız olduğu dile getirilmiş ve Rum Patrikhanesi'nin Papa Eftim'in Patrikhane'yi tekrar basma tehlikesine karşın yaptığı şikâyeti dikkate alarak gerekli tedbiri aldığı belirtilmiştir.¹²³²

Rum Patrikhanesi ve Papa Eftim'in karşılıklı açtıkları davalar ile bir yıl bu gerginlik devam etmiştir.¹²³³ Bu arada, Galata Ortodoks Cemaati, kendisine ait kiliselerinin idarelerini Papa Eftim'e vermiştir. Fakat *Muhacir Sedası* bunu reddetmiştir. Papa Eftim'in Panaya kilisesini zapt ederek ailesiyle yerleştiği iddia edilmiştir. Bundan rahatsız olan Galata Rum Cemaati'nin, Papa Eftim'i TBMM Hükümetine şikâyet etmeye hazırlandığı dile getirilmiştir.¹²³⁴

Muhacir Sedası'nın bu iddiasına karşın Galata'daki Ortodoks Cemaati'nin desteğini kazanmış olan Papa Eftim, 1922 yılında Kayseri'de kurduğu ve mübadelenin ardından işlevini yitirmiş olan Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni İstanbul'a taşımaya karar vermiştir. 14 Temmuz 1924'te bir kongre düzenleyerek; Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin merkezi, İstanbul Galata Panaya kilisesi olmuştur. Papa Eftim, Başbakan İsmet Paşa ve İçişleri Bakanı Cemil Bey'e çektiği bir telgrafla Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Başpapazlığını üstlendiğini bildirmiştir.¹²³⁵ Papa Eftim'in, Galata'da kurduğu bağımsız ruhani merkezin tanınmaması durumunda, Patrikhane ile tüm ilişkileri keseceğine dair Rum Patrikhanesi'ne çekmiş olduğu telgraf, *Muhacir Sedası* tarafından "terbiyesizce" bulunmuştur. Türk gazetelerin bağımsız bir Patrikhane kurulacak olmasını sevinçle karşılaması ve Patrik Grigoros tarafından bayram münasebetiyle Mustafa Kemal'e gönderilen telgrafa küçük bir yer ayırmasına dikkat çekilerek, Papa Eftim'i idare edenin TBMM Hükümeti olduğu iddia edilmiştir.¹²³⁶

---

¹²³¹ "... Bakalım Papa Eftim daha ne kadar merdut ve şaşma davalar açacaktır..." "Papa Eftim'in İflasıyeti: Payas' daki Pirince Giderken Evdeki Bulgurdan da Oldu", **Muhacir Sedası**, 9 Nisan 1924. **Muhacir Sedası**'nın verdiği bu bilgi doğru değildir. Papa Eftim davayı kaybetmemiş, açtığı davadan vazgeçerek geri çekmiştir. Özgür Mert, **Türk Ortodoksları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir: 2005, s. 45.

¹²³² "İstanbul ve Anadolu Havadisleri", **Muhacir Sedası**, 20 Nisan 1924.

¹²³³ Patrikhane Papa Eftim'in Patrikhane'yi tekrar basması ihtimaline karşı TBMM Hükümetine başvuruda bulunmuştur. "Patrikhanenin Müracaatı", **Muhacir Sedası**, 2 Mart 1924.

¹²³⁴ "İstanbul ve Anadolu Havadisleri", **Muhacir Sedası**, 27 Temmuz 1924.

¹²³⁵ **BCA**, 109-724-19, 12.09.1925.

¹²³⁶ "Papa Eftim Avanesinin Yeni Fesadı", **Muhacir Sedası**, 18 Mayıs 1924.

Muhacir Sedası'nın, Türk basını ve Türkiye ile Papa Eftim arasındaki ilişki konusunda kararsız olduğu görülmektedir. Kimi zaman Türk basınının Papa Eftim'i ciddiye almadığı ve Türkiye'nin Papa Eftim'in fevri hareketlerinden rahatsız olduğu dile getirilirken; bazı yazılarda ise Papa Eftim'in TBMM Hükümeti ve Hükümete yakın gazeteler tarafından, Patrikhane ve Yunanistan'a karşı kullanıldığı iddia edilmiştir. Buna bir örnek olarak 1925 yılı gösterilebilir. Bir önceki başlıkta bahsedildiği gibi, 1925 yılı başında Patrik seçilen Konstantinos Araboğlu nedeniyle büyük bir kriz yaşanmış hatta Türkiye ve Yunanistan savaşın eşiğine gelmiştir. Ancak mesele Türkiye'nin istediği şekilde, Araboğlu'nun istifası ve yeni bir Patriğin seçilmesiyle çözümlenmiştir. İşte Patrikhane ve Türkiye arasında olumsuz bir durum kalmaması üzerine, TBMM Hükümetinin Papa Eftim'e karşı bakış açısının değiştiği iddia edilmiştir. Gazete, Türklerin Papa Eftim'den rahatsız olduğunu ve aynı zamanda İstanbul'dan gönderme niyetini taşıdığını yazmıştır.¹²³⁷ Buna paralel olarak, Türk basınının da Papa Eftim aleyhine yazmaya başladığı, tüm bunların Papa Eftim'i hayal kırıklığına uğrattığı yorumu yapılmıştır.¹²³⁸ Türk basının bu tutumuna karşılık, Papa Eftim'in kaleme aldığı ve *Metharithmis*¹²³⁹ gazetesinden alındığı iddia edilen bir mektup yayımlanmıştır:

“Benim hakkımda namus ve haysiyetimi intikal edecek derecede alel acaip yazgılarınızı hayret ile okudum. Bunlar eğer ki bir Rum gazetesi tarafından yazılıysaydı, bunu pek tabi bilerek, hiç ehemmiyete almayarak okumazdım. Bunları yazanlar öteden beri beni iyi tanıyan daha dün ki güne kadar beni meth ve sena eden Türk gazetesi yazdığı için deruni olarak acı duyuyorum. Zira ben sadakatle devlete hizmet için iş bu mektubumu acı duyarak yazmaya mecbur oldum. Papa Eftim aldanır mı? Bu da mazım (?) bu hakka cevap verebilir. Zira ben şimdiye kadar menfaat-ı şahsiyeme bakmadım, sözlerim amellerime uygun olarak yaşadım.”¹²⁴⁰

Rum Patrikhanesi'nin Papa Eftim için vermiş olduğu aforoz kararı, Grigoros'un ölümünün ardından 18 Mart 1926'da Kayseri, Erdek, Adalar Metropolitlerinin katılımıyla kaldırılmıştır. Papa Eftim aynı zamanda Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kutsal Meclisi tarafından, ruhani olarak Piskoposluğa yükseltilmiştir. *Muhacir Sedası*, bu girişim karşısında Papa Eftim'in İstanbul'daki Rum cemaat tarafından asla desteklenmediği iddiasını sürdürmüş, kullandığı üslubu

¹²³⁷ “Papa Eftim'den Türkler Usanmış”, *Muhacir Sedası*, 9 Temmuz 1925.

¹²³⁸ “Papa Eftim'in Beyanatlarından”, *Muhacir Sedası*, 12 Temmuz 1925.

¹²³⁹ Kotsos Papadopoulos tarafında İstanbul'da yayımlanmış İstanbul Rum Patrikhanesi karşıtı gazetedir. 1932 yılında okuyucu azlığı sebebiyle yayın hayatına ara vermiştir. Elçin Macar, *a.g.e*, s. 162.

¹²⁴⁰ “Papa Eftim'in Beyanatlarından”, *Muhacir Sedası*, 12 Temmuz 1925.

ağırlaştırmıştır.¹²⁴¹ Papa Eftim’in kendi kendisini Piskopos ilan ettiği belirtilerek, yakında kendini “Papa” ilan edeceğine dair alaylı bir yorum yapılmıştır.¹²⁴²

Şekil 13: “Patrik olma sevdasına düşen Papa Eftim Baş Müftü olsa daha münasiptir. Allah akıllar versin!” (Muhacir Sedası, 23 Kasım 1924)

Muhacir Sedası’nın, Papa Eftim ile ilgili olarak yansıtmaya çalıştığı genel görüntü, hukuk dışı davranarak Patrikhane ile mücadele eden ve hatta bunun için yasa dışı yöntemler kullanan bir kişi olduğudur. Bu doğrultuda, Sardeon Metropolit Germanos’un kimliği belirsiz kişiler tarafından darp edilmesi, gazete tarafından Papa Eftim ile ilişkilendirilmiştir. Gazete ilk olarak olayı şu şekilde dramatik ifadelerle anlatmıştır:

“Dün gece yarısı üç meçhul eşhas Beyoğlu’nda Sardeon Efendi’nin oturduğu haneye vararak güya metropolit efendiyi İstanbul valisi şimdi istiyormuş bahanesiyle metropolitin kapıya gelmesini ve orada hazır bulunan otomobil ile valinin yanına gitmesini ısrar etmişler ve cebren evden çıkarmışlar ve otomobile koymuşlar ve Pera Palas’ın arka tarafından mmimatakia bahçesinin تنها olan bir yerinden indirmişler kollarını bağlamaya başlamışlar. Metropolit efendi artık macerayı anlamış imdat çağırarak olmuş ise de caniler göğsüne dayadıkları revolver bıçak korkusu sesini çıkartmamış ve caniler iki ağızla bir bıçak çıkararak sakalını yolmaya kesmeye başlamışlar ve birçok eziyetler yaptıktan yanaklarını ve yüzünü bıçak ile kestikten sonra yarı canlı mezarlığın içine bırakmışlar gitmişler. Sabahleyin oradan geçen bir otomobil tarafından görülmüş ve evine götürülmüş...”¹²⁴³

¹²⁴¹ “Papa Eftim’in Mülakatı”, **Muhacir Sedası**, 28 Aralık 1924. Haberde, *Papa Eftim cenapları yerine bir kelime oyunu yapılarak Papa Eftim cenabetleri yazıldığı* görülmektedir.

¹²⁴² “...Papa Eftim’in gidişi iyidir yakında kendini papa ilan edecek...” “Papa Eftim Aleyhinde”, **Muhacir Sedası**, 6 Nisan 1926.

¹²⁴³ “Türklerin Canavarlığı: Sardeon Metropolit Germanos Efendi’ye Hakaret”, **Muhacir Sedası**, 16 Temmuz 1925.

Muhacir Sedası'na göre, bu saldırı Papa Eftim'e bağlı kişiler tarafından onun emriyle yaptırılmıştır.¹²⁴⁴ Saldırı olayında Türk emniyetinin meseleyle ilgilenmek istemediği, ancak yabancı basına aksetmesinden çekinilerek inceleme başlatıldığı yazılmıştır. Tahkikat sonunda Papa Eftim'in adının geçmemesi ve meselenin Sardeon Metropolitine kişisel husumet duyan kimliği meçhul kişilere bağlanması nedeniyle, polis meselenin üstünü kapatmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Bu tutumuyla Türk emniyetinin Papa Eftim tarafında yer aldığı belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, *Muhacir Sedası*'nın, Papa Eftim ve bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne yaklaşımı olumsuzdur. Meseleye Rum Patrikhanesi'nin baktığı çerçeveden bakılmıştır. Türkiye ve Papa Eftim ilişkisiyle ilgili olarak ise değişik yorumlarda bulunulmuştur. Bazı dönemlerde Türkiye'nin Papa Eftim'i kullandığı, bazı dönemlerdeyse faaliyetlerinden rahatsız olduğu dile getirilmiştir. Aslında Türkiye, Milli Mücadele Dönemindeki hizmetleri nedeniyle Papa Eftim'le iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.¹²⁴⁵ Ancak zaman zaman Yunanistan ile iyi giden ilişkileri gerginleştirecek faaliyetler içerisine girmesine sıcak bakılmamış ve Papa Eftim'den geri adım atması istenmiştir. Buna örnek olarak yukarıda bahsi geçen Patrik Grigoros dönemi gösterilebilir. Türkiye, Milli Mücadele sırasında Türkiye aleyhine faaliyet gösteren Meletios'un istifasını ve yerine başka bir Patrik seçilmesini istemiştir. Mesele Türkiye'nin talep ettiği şekilde ilerlemiş, Meletios istifa etmiş ve yerine yeni bir Patrik yani Kadıköy metropoliti Grigoros seçilmiştir. Grigoros ilk beyanatında; ayinlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için dua edeceği açıklamasında bulunmuş ve ilişkiler yumuşamıştır. Ancak bu sırada, Papa Eftim'in kendi desteklediği aday olan Maçka Metropolitinin seçilmemesi gerekçesiyle Patrikhane'ye el koyma girişiminde bulunması üzerine, Türkiye müdahale ederek Papa Eftim'in Patrikhane'den ayrılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Papa Eftim'in kayıtsız şartsız desteklenmediği ve Türkiye'yi zor duruma düşürebilecek konularda müdahale edildiği görülmektedir.¹²⁴⁶

¹²⁴⁴ "Papa Eftim Yaptırması", *Muhacir Sedası*, 16 Temmuz 1925.

¹²⁴⁵ Bu hizmetleri sebebiyle Mustafa Kemal Atatürk, Papa Eftim için "*Milli mücadelede bize bir ordu kadar hizmet etmiştir*" demiştir. Ercan, "a.g.m", s. 416. Bu söz Papa Eftim'in mezar taşında da yer almaktadır.

¹²⁴⁶ Bir başka örnekte ise İstanbul Rumlarının tepki göstereceği muhtemel bir olayın önüne geçildiği görülmektedir. Papa Eftim, 1930 yılında, İsmet Paşa'ya bir mektup kaleme alarak; Rum azınlığına ait Beyoğlu merkez heyeti, üç kilise ve okul, bir mezarlık yönetim kurulu ve muhasebe teftiş kurullarının seçiminde kendi listesine destek olunmasını talep etmiştir. CHF müfettişi Hakkı Şinasi bu talep üzerine bir rapor hazırlamıştır. Hakkı Şinasi Paşa raporunda, Eftim'in cemaatinin elli kişi kadar olduğunu ve

3.3.2.4. Detaya İnen Bir Spekülasyon: Türkiye'deki Yunan Esirleri

Milli Mücadele esnasında Yunanistan ile yaşanan sorunlardan biri “Esirler Sorunu” olmuştur. Elinde çok sayıda Türk esiri bulunan Yunanistan, Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen Türk esirleriyle ilgili bilgi vermekten kaçınmıştır. Yunanistan ancak Büyük Taarruz ile birlikte, Türk ordusunun çok sayıda asker ve sivil esir alması üzerine, Türk esirleriyle ilgili taleplere karşılık vermeye başlamıştır.¹²⁴⁷ Bu mesele, Lozan Konferansı'nda da gündeme gelmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi sözleşmesiyle aynı gün “Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşmayla iki ülke elinde bulunan sivil tutuklu ve rehinelere, savaş tutsaklarının mübadelesine karar verilmiştir. Anlaşma uyarınca, Yunanistan anlaşmanın imzalanmasından yedi gün sonra başlamak üzere; Anadolu kökenli sivil tutuklu ve rehineri İzmir'e, Trakya kökenli olanları ise İstanbul'a taşıtırmaya başlayacaktı. Bunların teslimin ardından Türkiye'de bulunanlar olanaklı olan en kısa sürede İzmir veya İstanbul'da bir araya toplattırılacaktı. Savaş tutsaklarının mübadelesi ise sivillerin hemen ardından başlayacaktı. Türkiye; Yunanistan'a subaya karşılık subay, ere karşılık er olmak üzere eşit sayıda Yunan tutsağını geri verecekti. Bunlar, Türk esirlerini getiren Yunan gemilerinin geri dönüşü sırasında gönderilecekti. Aynı zamanda iki tarafta savaş esirleri ve sivil tutuklular için genel af ilan etmiştir. Bu değişimin yürütülmesinin yol ve yöntemlerini belirleme ve denetleme görevi, Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerde bulunan Kızılhaç derneklerinin üç temsilcisi ve birer Türk ve Yunan temsilciden oluşan uluslararası bir komisyona verilmiştir.¹²⁴⁸

Antlaşmanın imzasının ardından bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Yunanistan'ın bazı gerekçelerle Türk esirlerini göndermemesi üzerine, Türkiye'de aynı şekilde davranmıştır. Aynı zamanda Yunanistan elindeki Türk esirlerinin sayısını daha az

---

hazırladığı listenin tamamının işleme konması durumunda, İstanbul Rumlarının seçime katılmayacaklarını dile getirmiştir. Liste, Papa Eftim'in gösterdiği adayların bir kısmını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Böylece hem Papa Eftim'in arzusu kısmen yerine getirilmiş hem de İstanbul Rumlarının seçimi protesto etmelerinin önüne geçilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Murat Yılmaz, **Tek Parti Döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu (1931-1946)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara: 2002, s. 324.

¹²⁴⁷ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, **Hilali Ahmer'den Kızılay'a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara: 2001, s. 48.

¹²⁴⁸ Anlaşmanın tam metni için bkz: İsmail Soysal, **a.g.e**, s. 192-194.

göstermeye çalışmıştır. Rıza Nur bu duruma tepki gösterirken; Yunanistan'dan esirlikten dönen Cafer Tayyar Paşa da sayının az gösterildiğini onaylamış ve Türk esirlerinin 10 binden fazla olduğunu dile getirmiştir.¹²⁴⁹

Antlaşmanın imzalanmasından sonra mümkün olan en kısa sürede başlaması öngörülen değişim, ancak 17 Mart 1923'te başlamıştır. Değişimin başlamasının ardından da Yunanistan kaynaklı sıkıntılar devam etmiştir. Yunanistan elindeki sivilleri asker gibi göstererek, daha fazla asker esir almaya çalışmıştır. Ayrıca Türk esirleriyle ilgili inceleme yapma amacıyla giden Hilali Ahmer heyeti, Yunanistan tarafından kabul edilmemiştir. Buna rağmen Ağustos 1923'e kadar 17.059 esir ve tutuklu İzmir'e ulaşmıştır. Değişim yaklaşık sekiz ay devam etmiştir.¹²⁵⁰

Yunanistan, henüz değişim başlamadan önce, uluslararası arenada Türkiye'nin elindeki esirlere kötü muamele ettiğine dair propagandaya başlamıştır. *Muhacir Sedası* da bu konuyu gündemde tutmaya çalışmış ve Türkiye'nin esirleri antlaşmaya aykırı olarak iade etmediği gibi esirlere kötü muamele ettiğini de iddia etmiştir.

Şekil 14: Yunanistan'a varmış olan Yunan esirler. (*Elefteros Logos*, 21 Haziran 1923)

Gazetede, Türkiye'de kaldığı iddia edilen esirler için oldukça dramatik ifadeler kullanılmıştır. Erkeklerin hapishanelerde çıplak halde tutuldukları ve bunlara

¹²⁴⁹ Ahmet Altıntaş, *Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler*, Anekdot Yayınları, Ankara: 2008, s.250.

¹²⁵⁰ Altıntaş, *a.g.e.*, s. 230.

ölmeyecek kadar yemek verildiği ifade edilmiştir.¹²⁵¹ Erkeklerin hapishanelerde tutulmalarının yanı sıra kadınların da esir olarak alıkonuldukları iddia edilmiştir. Gazeteye göre kırk binden fazla kadın, zengin Türkler tarafından tutulmakta, hatta köle ve cariye olarak satılmaktadır.¹²⁵² Yine iddialara göre, esir alınan Anadolu'nun Rum halkı, keyfi olarak öldürülmeleri için askerlere veya işçi olarak çalıştırılmaları için zenginlere satılmıştır.

Esirler konusunda Türkiye kadar Yunanistan da eleştirilmiştir. Bu konuda Yunan Hükümetinin pasif davrandığı dile getirilmiştir. Yunanistan'ın sadece asker esirleri önemseydiği, sivillerle ilgilenmediği düşünülmektedir. Yunanistan'ın sorumluluğunu yerine getirmeyerek esirlerle ilgili girişimde bulunmaması halinde Milletler Cemiyeti, Mübadele Komisyonu ve Kızılhaç'a müracaat edileceğinin adeta tehdidi edilmiştir:

“...Bu hafta neşr olunan gazetelerde kemal-i taaccüple gördük ki, Türkiye’de artık esir kalmamış. Eğer bu ibareden asker esirlerini anlıyorlar ise, o da yanlıştır. Zira mahpusların bir kısmı askerdir. Bunlar korkularından nası İzmir’in Türkler tarafından işgali zamanında sivil elbisesi giyerek derdest edilmişlerdir... İşbu makalemizi yazmaktan maksat Hükümetimize tevzi-i hitap ederek... Kardeşlerimizin tahliyesine teşebbüs etmesini istirhamla beraber, şayet hemen muvafık bir cevap alamadığımız halde, Muhtelit Mübadele Komisyonuna, Kızılhaç Cemiyetine ve Cemiyeti Akvam’a müracaat edeceğimizi söylemekle beraber, Türklerden maada mesuliyet-i maneviye kimlere raci olduğunu resmen ilan edeceğimizi bildirmektedir.”¹²⁵³

Dolayısıyla, Yunan Hükümetinin asker esir kalmadığı için meseleyle ilgilenmediği, ancak bunların arasında İzmir'in Türkler tarafından geri alındığı sırada sivil elbise giyerek halkın içine karışan askerlerde olduğu, yani Yunan Hükümetinin bu konuyla ilgilenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Hükümetin ilgisiz kalması durumunda Kızılhaç yardımı çağrılmış ve bir heyetin Türkiye'ye gönderilmesi istenmiştir.¹²⁵⁴

¹²⁵¹ “Türkiye’de Kalan Kardeşlerimiz İçin”, **Muhacir Sedası**, 6 Nisan 1924. Aynı zamanda yakınları henüz dönmemiş olanlar, esirlikten dönenlere yönelik ilanlar yayımlamıştır. Bunlardan biri şöyledir: “Geçen Savvatos günü İzmir’den Lesvos vapuruyla gelen 150 kişi esirlerden anasıl Niğde’nin Fertek karyesi ahalisinden eczacı Mihail Papavasileou Papadopoulos ve Konya Sille ahalisinden dava vekili Patroklos Diamantidis ve Kayserili Georgios Kiouroukoglou bunlar ki İzmir’de esir kalmışlardır. Bunların hayat ve mematından gelen esirler içerisinde bilenler var ise ciddi ve sabit bir malumat verirlerse alakadaran 500 drahmi ikramiye vereceklerdir. Malumat yazıhanemize verilsin.” “Bir Rica”, **Muhacir Sedası**, 2 Kasım 1924.

¹²⁵² “Selametimiz”, **Muhacir Sedası**, 6 Nisan 1924.

¹²⁵³ “Türkiye’de Kalan Kardeşlerimiz İçin”, **Muhacir Sedası**, 6 Nisan 1924.

¹²⁵⁴ “Türkiye’de Kalan Kardeşlerimiz İçin”, **Muhacir Sedası**, 6 Nisan 1924. Aynı zamanda yakınları henüz dönmemiş olanlar, esirlikten dönenlere yönelik ilanlar yayımlamıştır. Bunlardan biri şöyledir: Geçen Savvatos günü İzmir’den Lesvos vapuruyla gelen 150 kişi esirlerden anasıl Niğde’nin Fertek

Muhacir Sedası, esir değişimin tamamlanmasının üzerinden uzun zaman geçtikten sonra bile Türkiye’de hala esirlerin bulunduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Mayıs 1925’te Bandırma yakınlarındaki bir çiftlikte iki bin sivil ve asker Yunan esirinin bulunduğu iddia edilmiştir.¹²⁵⁵ Gazete, zellikle Uşak’tan ilerisiyle ilgilenilmediğini, buralarda saklanmış olan çok sayıda esirin olduğunu yazmıştır.¹²⁵⁶ Türklerin elinden kaçtığını iddia eden esirlerin ifadelerine yer verilerek; Yunanistan’ın dikkati kapanmış olan bu meseleye çekilmeye çalışılmıştır.

---

*karyesi ahalisinden eczacı Mihail Papavasileou Papadopoulos ve Konya Sille ahalisinden dava vekili Patroklos Diamantidis ve Kayserili Georgios Kiouroukoglou bunlar ki İzmir’de esir kalmışlardır. Bunların hayat ve mematından gelen esirler içerisinde bilenler var ise ciddi ve sabit bir malumat verirlerse alakadaran 500 drahmi ikramiye vereceklerdir. Malumat yazıhanemize verilsin. “Bir Rica”, **Muhacir Sedası**, 2 Kasım 1924.*

¹²⁵⁵ “Gittikçe oğalıyorlar”, **Muhacir Sedası**, 24 Mayıs 1925.

¹²⁵⁶ “Daha Esir Var”, **Muhacir Sedası**, 1 Şubat 1925.

SONUÇ

Karamanlıca kaynaklarda Türkçe konuşan Ortodokslar ve Türk-Yunan ilişkileri (1897-1930) konulu bu çalışma temel olarak belirli sınırlamalar üzerine inşa edilmiştir. Öncelikle Ortodoksların tümünü değil, sadece “Karamanlılar” olarak adlandırılan Türkçe konuşan Ortodokslar ele alınmış, ancak bu Ortodoks topluluğun tüm tarihi incelenmemiş, Türk-Yunan ilişkilerindeki pozisyonları öne çıkarılmıştır. Kaynak açısından da ciddi bir şekilde sınırlandırılmaya gidilmiş, söz konusu araştırma Karamanlıca kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle de çalışmadan, Türkçe konuşan Ortodoksların tüm dönemlerine ve süreçlerine ışık tutacak sonuçlar elde edilememiştir.

Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgili akademik ve popüler düzlemde yapılan çalışmalardaki yaklaşım farklılıkları, bu topluluğun köken, dil, din ve sosyal yaşam gibi konularda müphem bir görünüm arz etmesine yol açmıştır. Daha açık bir deyişle Türkçe konuşan Ortodoksların, kendileriyle ilgili analizleri açık ve berrak iken, başkalarının yargıları tam aksi olarak karmaşıktır ve bir fikir birliğinden uzaktır. Kaynak, konu ve süreç açısından sınırlı tutulan araştırmadan elde edilen verilerle ulaşılan sonuçlar da doğal olarak sınırlı olmuştur. Çeşitli açılardan Müslüman Türklere benzeyen Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgili olarak Karamanlıca kaynaklardan hareketle herkesin üzerinde fikir birliğine ulaştığı bir etnik köken açıklaması yapmak mümkün değildir. Çalışmanın evreni yönüyle de bakıldığında, kökenle ilgili mutlak bir yargıda bulunmak tarih metodolojisi açısından uygun görülmemektedir.

Söz konusu araştırma, Türkçe konuşan Ortodoksların kökeni, dini ve dili gibi unsurlarla ilgili olarak kanıta dayalı bir ispatlama çalışması değildir. Elbette ki bu topluluğun genetik izlerini Türkiye ve Yunanistan’da bulmak mümkündür. Ancak etnik köken üzerine mutlak bir açıklama yapmak, modern antropolojinin ırk ve ırkçılık kavramlarını kabul etmediği günümüzde, eldeki verilerle mümkün olamamıştır. Türkçe konuşan Ortodokslar için ne Türk ne Rum ya da ne Müslüman ne Ortodoks denilebilirse de, bu topluluğu asıl olarak incelenmeye ve araştırılmaya değer kılan unsurun onların kökenleri değil, dil ve din bakımından kültürel özgünlükleri olduğu söylenebilir. Bu çalışma olumsuzluk içeren “ne... ne” kalıbı üzerine değil aslında

“hem... hem de” üzerine inşa edilecek olsaydı, Türkçe konuşan Ortodokslar için hem Türk hem Rum tespiti yapılabilirdi.

Türkçe konuşan Ortodoksların özgün yanları Türkçe konuşmaları ya da Ortodoks olmaları değildir elbette! Zira dünden bugüne çok sayıda topluluk hangi dine mensup olursa olsun Türkçe konuşmuş ya da hangi dili konuşursa konuşsun Ortodoksluğu benimsemiştir. Türkçe konuşan Ortodoksların kültürel bakımdan en önemli ayırıcı vasıfları kendilerine dair bir yazı dili oluşturmalarıdır. Kendilerinin “*Rumca hurufat ile Türkçe*”, başkalarının ise “*Karamanlıca*” dedikleri bu yazı dili sayesinde Türkçe konuşan Ortodokslar, hem Türkçe konuşan hem de Ortodoks olan topluluklar arasında ayrı bir öneme sahip olmuşlardır. Bu yüzden daha açık bir ifadeyle Türkçe konuştukları için Türklerin ve Müslümanların, Ortodoks oldukları için de Yunanların/Rumların ve Hıristiyanların ilgisini çekmişlerdir. Siyasi ve askeri anlamda kayda değer bir güce sahip olmamalarına rağmen bu kültürel özgünlük ve özerklik – dil ve din başta olmak üzere- onları tarihin bir öznesi haline getirmiştir.

Türkçe konuşan Ortodokslar tarafından yayımlanan ve elbette sınırlı sayıda okuyucuya ulaşan Karamanlıca gazeteler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise bu Ortodoks topluluğun Türk-Yunan ilişkileri dizgisi içinde kendine yer aradığı ve buna göre basın-yayın stratejisi izlediği görülebilir. Öyle ki, dünyadaki konjonktürden genel olarak, Türkiye ve Yunanistan’daki gelişmelerden de özel olarak etkilenen Türkçe konuşan Ortodoksların dönemsel yalpalamalarını kendi basın-yayın faaliyetleri üzerinden görmek mümkündür.

İstanbul’da yaşayan eğitimli bir azınlık tarafından idare edilen Karamanlıca gazeteler, Türkçe konuşan Ortodoksları ülke ve dünya gündeminden haberdar etmek ve aynı zamanda eğitim ve dini konularda bilinçlendirmek doğrultusunda var olduklarını ilan etmişlerdir. Ancak bu gazetelerin zaman zaman propaganda aracı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bahsedilen propagandanın ilk yönü, vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti lehine yapılan yayınlar olmuştur. İkincisi ise Megali İdea düşüncesiyle kendilerini hedef almış olan Yunanistan’dır. Yunanistan, bu topraklarda yaşayan Ortodoksları, Yunanca öğretmek ve Yunanlık bilinci aşıl原因arak kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Karamanlıca basını elinde tutan söz konusu azınlık, daha çok bu doğrultuda eğitim almış kişilerden oluşmuştur. Ancak buna rağmen yapılan

propagandaya yön veren, Osmanlı ve Yunanistan arasındaki güç dengesinin değişimi olmuştur.

Anatoli, Aktis, Nea Anatoli, Muhacir Sedası gibi dönem dönem farklı gazeteler yayımlanıyor gibi gözükse de bu gazetelerin çıkarılmasını sağlayan dar grup hemen hemen aynı kalmıştır. Bu nedenle görünüşte gazetelerin farklılaşmasından kaynaklandığı düşünülen politik duruş değişimi, aslında dönemin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda araştırmada belirli nüshaları gözden geçirilmiş olan dört gazetenin aslında tek bir gövdenin dalları gibi olduğu söylenebilir.

Gazeteleri kronolojik ve ayrı ayrı ele alacak olursak bahsedilen tutum değişikliği açık bir şekilde görülebilmektedir. Karamanlıca *Anatoli* gazetesi, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Gazetede Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki sorunlarda Osmanlı Devleti'nden yana bir tutum benimsenmiş ve Yunanistan oldukça ağır ifadelerle -*Avrupa yavrusu*, "*Avrupa'nın şumarık çocuğu olarak*- eleştirilmiştir. Yine Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda, Balkan milletleri ve Avrupa ile yaşadığı sorunlarla ilgili olarak da eleştiriler genellikle karşı tarafa yöneltilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgi yaşadığı Balkan Savaşları dönemine geldiğimizde, Karamanlıca *Aktis* gazetesi, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'a eşit mesafede durmak çabası göstermiştir. Osmanlı Devleti'ne, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında olduğu gibi kayıtsız şartsız bir destek verilmemiş ve Osmanlı yöneticileri hem Balkan Savaşları ile ilgili olarak hem de bu dönemde Gayrimüslimleri ilgilendiren uygulamaları dolayısıyla sert bir şekilde eleştirilmiştir. Yine de bu süreçte, Osmanlı Devleti'ni kendi devletleri olarak gördükleri ve aidiyet duygularının devam ettiği görülmektedir. En azından, Megali İdea gibi siyasi bir emel dile getirilmemiştir. Gazetenin Yunanistan'a yaklaşımı ise 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı dönemine göre daha yumuşak bir çerçeveye oturmuştur. Hatta bu dönemde Yunanistan, diğer Türk gazetelerine karşı müdafaa edilmiş, Yunanistan'ın diğer ülkelerle yaşadığı sorunların üzerinde durulmuş ve bunlarla ilgili olarak sorunun yaşandığı devlet sorumlu tutulmuştur. *Aktis* gazetesinin Balkan Savaşları dönemindeki tutumunu, Yunan kimliğine ve Yunanistan'a aidiyet duyulduğu şeklinde açıklamak doğru olmasa da en azından belirgin bir sempati çerçevesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Dolayısıyla, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile başlayan, Balkan Savaşları ile devam eden ve iki Karamanlıca gazete ekseninde incelenen olaylar örgüsü neticesinde, Karamanlıca basının siyasi çizgisindeki değişimin oldukça sakin ve yavaş bir şekilde ilerlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Milli Mücadele döneminin sonuna, başka bir deyişle Yunan ordusunun Anadolu'dan tamamen atıldığı 1922 yılına gelindiğinde ise Karamanlıca *Nea Anatoli* gazetesi ışığında edinilen bulgular, büyük bir dönüşümün gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu dönemde Karamanlıca gazete olan *Nea Anatoli*'nin, kendisini Yunanistan tarafında konumlandığı görülmüştür. Söz konusu gazetede, başlangıç noktamızın aksine, Türkler ve Türk ordusu barbarlıkla ve Anadolu Hıristiyanlarına katliam yapmakla suçlanmıştır. Dolayısıyla artık Yunanistan'ın Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde yürüttüğü propagandada hedefine ulaşmış olduğu ve en azından Karamanlıca basınla Yunan irredantizmini bütünleştirdiği söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları sonrasında, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni durum Türk konuşan Ortodoksları da yakından etkilemiş ve bu etki de Karamanlıca basının tutumuna yansımıştır. Türk-Yunan mübadelesinin başladığı ve devam ettiği döneme dair incelediğimiz Karamanlıca *Muhacir Sedası* gazetesinin, mübadele öncesi İstanbul'da yayımlanan *Nea Anatoli* gazetesiyle aynı çizgide ilerlediği de dikkatten kaçmamıştır. Mübadeleden doğrudan etkilenmiş olan Türkçe konuşan Ortodoksların ahali değişimi sırasında yaşadıkları olumsuz pratik, onların Türkiye'ye mesafeli bir duruş sergilemelerine yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye'deki gelişmeler mübadil olma kızgınlığının da etkisiyle ele alınmış, Türkiye'nin yaşadığı iç ve dış sorunlar Yunanistan açısından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Yeni vatanlarının siyasi otoritesi lehine tutum geliştiren Türkçe konuşan Ortodokslar, kendilerinin Anadolu'dan ayrılmalarının müsebbibi olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ricaline ve yönetim tekniğine karşı tepkilerini dile getirip, Türkiye'deki yeni yapının yıkılması için Yunanistan ve Batı dünyasından medet ummuşlardır. Türkçe konuşan Ortodoksların tümünün Türkiye ile ilgili böylesi olumsuz dilek ve temennilerinin olup olmadığı elbette bilinemez ama incelenen Karamanlıca basının temsilcisi olan *Muhacir Sedası* gazetesi üzerinden yukarıdaki değerlendirme yapılması da bu çalışmanın ulaştığı bir sonuç olmuştur.

Ancak Türkçe konuşan Ortodokslar, Yunanistan ve Batı taraftarlıklarının karşılığını tam olarak alamamışlardır. Türkçe konuşan Ortodoksların yaşadıkları ülkeyi bırakarak, uzaktan hayranlıkla baktıkları Yunanistan'a gitme – daha doğrusu gönderilme- ve buraya uyum sağlama süreçleri sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Türkiye'den ayrılan tüm mübadiller gibi barınma, çalışma, Yunan siyasetinde yer bulma gibi sorunları olmakla birlikte, Türkçe konuşmaları ve kültür-gelenek açısından Türklere benzemeleri nedeniyle kendilerine özgü fazladan sıkıntılar da yaşamışlardır. Anadolu'da buldukları dönemde Yunan milliyetçilerinin hedefi olan Türkçe konuşan Ortodokslar, mübadele sonrasındaki yeni hayatlarında Yunan toplumu tarafından dışlanmış ve izole edilmişlerdir. Yaşamış oldukları bu olumsuzluklar Türkçe konuşan Ortodokslarda büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve Yunanistan'a olan bakış açılarını şekillendirmiştir. Kanımızca ruh hallerini Gerverili (Güzelyurt/Aksaray) bir mübadilin kaleme aldığı mektubuna koyduğu “*yağmurdan kaçtık doluya tutulduk*” başlığı, oldukça açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Türkçe konuştukları için Türkler tarafından yakın görülen, Ortodoks oldukları için de Yunanlar tarafından kendilerinden sayılan Türkçe konuşan Ortodokslar, yine bazı Türkler ve Yunanlar tarafından sırf Türkçe konuştukları ya da Ortodoks oldukları için dışlanmışlardır. Bu benimseme ve dışlama politikalarında, asıl olarak Türkçe konuşan Ortodokslar değil, diğer Türkler ve Yunanların siyasi yaklaşımları etkili olmuştur. Oysa tüm bu bunaltıcı yorum ve değerlendirmelere karşın Türkçe konuşan Ortodoksların kültürel varlığı tarihsel bir vakıadır ve bu yüzden de tarihin ve tarihinin ilgi alanında kalması gereklidir. Elinizdeki tez de bu yönüyle Türkçe konuşan Ortodokslar açısından bir *anımsatma* niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ARSİVLER

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

TİTE Arşivi, nr. 863, K50, B77.

TİTE Arşivi, nr.2126, K56, B46.

TİTE Arşivi, nr.2206, K59, B144.

TİTE Arşivi, nr.2324, K43, B53.

TİTE Arşivi, nr.2256, K59, B153.

TİTE Arşivi, nr.2171, K55, B87

TİTE Arşivi, nr:2327, K53, B51.

TİTE Arşivi, nr. 2134, K38, B68.

TİTE Arşivi, nr. 1080, K55, B158.

TİTE Arşivi, nr.1319, K51, B3.

TİTE Arşivi, nr.1942, K49, B153.

TİTE Arşivi, nr. K325, B16.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi

BCA, 272-0-0-11, 25.12.1923.

BCA, 10-37-1, 03.08.1924.

BCA, 109-724-19, 12.09.1925.

BOA, **DH.SYS**, 22-1, H.24-10-1329. (Dâhiliye Siyasi Evrakı)

BOA, **DH.MTV**, 16-33, H-02-09-1330. (Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı)

BOA, **MKT.MHM**, 501-44, H-27-04-1308. (Mekatib-i Mühimme Kalemî)

BOA, **ZB**, 340-9, R-30-01-1324. (Zaptiye Nezareti Defterleri)

BOA, **DH. ŞFR**, 636-33, R-03-07-1335. (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî)

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi

KMS, Ağırnas, Konstantinos Kayseroglou.

KMS, Ai Konstantinos, Despina Kakoula.

KMS, Ai Konstantinos, Iordanis Aleksandridis.

KMS, Ai Konstantinos, Stefanos Avdelidis-Anastasia Avdelidis-Anastasia Lazarou.

KMS, Çat, Athanasios Navrozoglou.

KMS, Çeltek, El. Karaca.

KMS, Çeltek, Grigoia Arsenidis.

KMS, Çeltek, Hristos Papadopoulos.

KMS, Çeltek, Omigos Tenekecidis.

KMS, Çeltek, Stefanos Arsenidis.

KMS, Gelveri, Georgios Hatzatolou.

KMS, Taksiarhis, Haral. Haralampidis.

KMS, Tavlasun, Giannis Emmanouelidis-Tilemahos Ioannidis.

KMS, Tavlasun, Ioannidis Tilemahos.

KMS, Tavlasun, Ioannidis Tilemasoglou.

KMS, Tavlasun, Ioannis Emmanuelidis.

RESMİ YAYINLAR

Düstur.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi.

TBMM Gizli Celse Zabıtları.

TBMM Zabıt Ceridesi.

KİTAPLAR

Adıyke, Ayşe Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2000.

Agios Augustinos'un Tercüme-i Ahvali ve Tahrirati, Matbaa-i Bağdatlıyan, İstanbul:1894.

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2016.

_____, **Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar**, Çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2017.

Akın, Veysi, **Trakya'nın Türklere Devir Teslimi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1996.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara: 1998.

Alexandris, Alexis, **The Greek Minority Of İstanbul**, Centre For Asia Minor, Atina: 1992.

Aliakıozoglou, Savvas S, **Stambol Patriği Üçüncü Ioakeim Efendi Hazretlerinin Terceme-i Hali**, K. Zividis ve Deodati Matbaası, İstanbul: 1901.

Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, Eylem Yayınları, Ankara: 2008.

Altıntaş, Ahmet, **Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler**, Anekdot Yayınları, Ankara: 2008.

Anzerlioğlu, Yonca, **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Phoenix Yayınları, Ankara: 2016.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul: 2006.

Artuç, Nevzat, **Cemal Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2008.

Aslan, Çiğdem – Toker, Mustafa (Haz.), **Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (17 Ekim 1921-19 Temmuz 1922)**, Cilt II, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 2015, s. 581.

Asvesti, Marias B., **Epaggelmatikes Asholies Ton Ellinon Tis Kappadokias [Kapadokya Rumlarının Meslek Uğraşları]**, Epikairota Basımevi, Atina: 1980.

Atalay, Bülent, **Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul: 2001.

Atatürk, Kemal, **Nutuk I**, 1919-1920, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

_____, **Nutuk II**, 1920-1927, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1969.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1997.

Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul: 2008.

Augustinos, Gerasimos, **Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite**, çev. Devrim Evcı, Dipnot Yayınları, Ankara: 2013.

Avagyan, Arsen, – Minassian, Gaidz F., **Ermeniler ve İttihat Terakki**, Çev: Mutlucan Şahan-Ludmilla Denisenko, Aras Yayıncılık, İstanbul: 2013.

Avramidou, Aristarhos A., **O Venizelos kai O En Tourkia Ellinismos [Venizelos ve Türkiye Yunanlığı]**, y.y, İstanbul: 1919.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Enver Paşa –Orta Asya'dan Makedonya'ya-** Cilt:1-2-3, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1972.

Aygil, Yakup, **Hıristiyan Türklerin Tarihi**, Ant Yayınları, İstanbul: 1995.

Babacan, Hasan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921 Siyasi Hayatı ve İcraatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara:2005.

Bakalopoulos, K. – Kesopoulos, Ar. – Moutsopoulos, N., **H Genoktonia kai h Prosfigia tou Ellinismou [Rumluğun Katliamı ve Göçü]**, Tziampiris Pyramida Yayımevi, Selanik: 2006.

Bakalopoulou, A.-Maravelaki, M., **Oi Prosfigikes Egkatasaseis Stin Periohi Tis Thessalonikis [Selanik'in İlçelerine Göçmen İskânı]**, Vantias Basımevi, Selanik: 1993.

Bali, Rıfat N., **Satvet Lütfi Tozan: Büyük Bir Maceraperest, Koleksiyoner, Hayırsever**, Libra Yayımevi, İstanbul: 2016.

Balta, Evangelia, **Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlca Edebiyat Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2014.

_____, **Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfit Günay-Ahmet Akşit-Melike Işık Durmaz, İnkılap Yayınları, İstanbul: 2015.

Bardakçı, Murat (Haz.) **Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2014.

Bartlett, Sir Ellis Ashmead, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, Çev: Orhan Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul:2014.

Baş, Mustafa, **Türk Ortodoks Patrikhanesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara: 2005.

Baydar, Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş Kitabevi, İstanbul: 1968.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Birinci Balkan Savaşı –I-**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul: 1999.

_____, **Birinci Balkan Savaşı III**, Cumhuriyet Yayınları, Haziran 1999.

Belgelerle Bulgar Zulmü, Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği, Ankara: 1988.

Bengi, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2000.

Benlisoy, Foti, **Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler**, İstos Yayınları, İstanbul: 2014.

Benlisoy, Foti – Benlisoy, Stefo, **Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol “Hıristiyan Türkler” ve Papa Eftim**, İstos Yayınları, İstanbul:2016.

Benlisoy, Yorgo - Macar, Elçin, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınları, Ankara: 1996.

Bizantion Beldesi Episkoposları ile Konstantiniye Episkopos ve Patriklerinin Fihristidir, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1891.

Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1979.

Cemal, Behçet (Haz.), **Cemal Paşa Hatıralar**, Selek Yayınları, İstanbul: 1959.

Cevdet Kudret, **Abdülhamit Devrinde Sansür**, Milliyet Yayınları, İstanbul: 1997.

Ceza Kanunname-i Hümayunun Aynı Suret-i Tercümesi, Evangelinos Misailidis Tabhanesi, İstanbul:1859.

Clark, Bruce **İki Kere Yabancı: Kitleseİ İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi**, çev. Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2008.

Clogg, Richard, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2015.

_____, **Parties and Elections in Greece**, Duke University Press, Durham: 1987.

Cobham, Cladue Delaval, **The Patriarchs Of Constantinople**, Cambridge Üniversitesi: 1911.

Cohen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2000.

Comnena, Anna, **Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi**, Çev: Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul: 1996.

Çapa, Mesut, **Pontus Meselesi**, Serander Yayınları, Trabzon: 2001.

Çelik, Bilgin, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Yayınları, İstanbul: 2004.

Çetinkaya, Y. Doğan, **1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2004.

Çokona, Ari, **20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri**, Literatür Yayınları, İstanbul: 2016.

Çolak, Faruk, **Karamanlıca Halk Hikâyeleri**, Kömen Yayınları, Konya: 2015.

Dakin, Douglas, **Greek Struggle in Macedonia**, Institute for Balkan Studies, Selanik: 1966.

Dalby, Andrew, **Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası**, çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar, İstanbul: 2014.

De Kock, Charles, **Fitne-i Cihan**, çev: Theodor Fetvacoglou, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1882.

Deligiannis, Giorgos, **İ Antallagi Ton Plithismon Kai İ Katastasi Ton Ellinos Prosfigon Tis Kappadokias Sti Makedonia [Nüfus Mübadelesi ve Makedonya'daki Kapadokyalı Ruamların Durumu]**, İdmon Yayınevi, Atina: 2001.

Dernschwam, Hans, **İstanbul ve Anadolu Seyahat Günlüğü**, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Mersin: 1992.

Dobkin, Marjorie Housepian, **İzmir 1922: Bir Kentin Yıkımı**, Çev. Attila Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul: 2012.

Doktor Mehmet Hayri, **Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Niğde Sancağı**, Yay. Haz. Nevzat Topal, Gülin Öztürk, Kömen Yayınları, Konya: 2016.

Drio, Edouardou, **O Vasilias Konstantinos: Thrilos&Istoria [Kral Konstantinos: Efsane&Tarih]**, Stemma Yayınevi, Atina: 2017.

Düster Vilayet Nizamnamesi, Kulalı Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul:1869.

Düster yani Mecmua-i Kavanin-i Devlet-i Aliye, Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul:1868.

Eksertzoglou, Haris, **"Kaybedilmiş Memleketler" Osmanlı İmparatorluğundaki Ruamların Toplumsal ve Kültürel Bir Tarihi**, Çev. Yusuf Ziya Karabıçak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2015.

Ekthesis Ton Pepragmenon İpo Tis Ethnikis Eterias [Etnik-i Eterya'nın Faaliyet Raporu], P.D Sakellariou, Atina: 1897.

Emmanuil, Theodorakis, **O Eleftheros Venizelos os Ethnikos İgetis [Milli Önder Eleftheros Venizelos]**, Smirniotaki Yayınevi, Atina: 1996.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt:1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1953.

Ergene, Teoman, **İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları**, İ.P. Neşriyat Servisi, İstanbul: 1951.

Eröz, Mehmet, **Hıristiyanlaşan Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: 1983.

Ertuna, Hamdi, **Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1983.

Erüreten, Bahir Mazhar, **Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1999.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), 9. Cilt, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul: 1935.

Eyyupoğlu, İsmail, **Mudanya Mütarekesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2002.

Böcüzade, Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, Hazırlayan: Hasan Babacan, İl Kültür ve Turizm Yayınları, Isparta: 2012.

Farasapoulos, Simeon S., **Ta Sillata: Meleti Tou Nomou Ikoniou Ipo Geografikin, Fioogikin kai Ethnologikin Epopsin [Zile: Konya Vilayeti'nin Coğrafi, Filolojik ve Etnolojik Açından İncelenmesi]**, Deligianni kai Adelfon Kalegri Basımevi, Atina: 1895.

Farnsworth, Wilson Amos, **Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)**, Çev. ve Yay. Haz: Mehmet Şahin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2018.

Fener Kulesinin Hikâyesi, Matbaa-i Aramiyan, İstanbul: 1883.

Ferdinand Of Bulgaria: The Amazing Career Of Shoddy Czar, Andrew Melrose Basımevi, Londra: 1916.

Filotheos, G., **H Elliniki Epanastasis yani Yunan İhtilali**, Misailidis Kardeşler Yayınevi, İstanbul:1909.

Galanti, Avram, **Ankara Tarihi I-II**, Çağlar Yayınları, Ankara: 2005.

Gatopoulos, Dim., **Andreas Mihalakopoulos: H Biografia kai Ergon Tou [Andreas Mihalakopoulos: Biyografi ve Faaliyetleri]**, Elefteroudakis A. E Yayınları, Atina: 1947.

Gavriliidou, Antoniou I., **Selides Ek Tis Mavri Ethnikis Simforas Tou Pontou [Pontus'un Kara Felaketinden Sayfalar]**, Atina: 1924.

Gerlach, Stephan, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, Editör: Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2006.

Glosneck, Johannes, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye III**, Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1998.

Greece Before The Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, American-Hellenic Society, New York 1919.

Grek, David, **İyi Hıfz Olunan Kalp**, Matbaa-i S. Sariyan, İstanbul: 1897.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1997.

Gueshoff, I.E., **The Balkan League**, John Murray, Londra: 1915.

Güllü, Ramazan Erhan, **Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul: 2017.

Gülsoy, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınevi, İstanbul: 2000.

Güneş, İhsan (Haz.), **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara: 1997.

Hacıantoniou, Kostas, **Nikolaos Plastiras: O Polemistis, O Epanastasis, O Politikos [Nikolaos Plastiras: Savaşçı, Devrimci, Politikacı]**, Parousia Yayınevi, Atina: 1999.

_____, **Theodoros Pangalos**, Iolkos Yayınevi, Atina: 2004.

Hacıfettahoğlu, İsmail, **Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara: 2010.

Hacısalihoglu, Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2008.

Halaçoğlu, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2014.

Harakopoulos, Maksimos, **Romioi Tis Kappadokias [Kapadokya Rumları]**, Pedio Yayımevi, Atina: 2014.

Harbord, James G., **Condition in the Near East: Report of the American Military Mission to Armenia**, Washington Government Printing Office, Washington: 1920.

Hatipoğlu, Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara: 1997.

Hayır Ameller, A. Minasiyan Tabhanesi, İstanbul:1870.

Hirschon, Rene, **Mübadele Çocukları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 2000.

Hourhoulis, Dionisis, **Themistoklis P. Soufoulis**, Yunan Meclis Kurumu Yayınları, Atina: 2015.

Hristoupoulou, Marianna, **Dimitrios Gounaris**, Yunan Meclisi Basımevi, Atina: 2017.

Ieromonahos, Neofitos, **İsbat-ı Mesihiye** İstanbul, A. Popoviç Basmahanesi, 1857

Ignatiadis, Ignatios G., **Hazret-i Maryam'ın Terceme-i Hali**, Anatoli Matbaası, İstanbul: 1902.

Ioannidis, Ioannis, **Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia**, Aleksandros Nomismatidis Matbaası, İstanbul:1896.

Istoria Tou Ellinikous Ethnous [Yunan Milletinin Tarihi], Cilt: 14, Athinon Yayımevi, Atina: 1961.

İbar, Gazanfer, **Anadolulu Hemşerilerimiz Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2010.

İlkin, Selim,-Tekeli, İlhan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1999.

İlm-i Hesap, İstanbul, Boyacıyan Matbaası, 1887.

İnalçık, Halil, **The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600**, Çev: Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, Londra: 1973.

İndiou, Hristos, **Balkanikoi Polemoi 1912-1913 [Balkan Savaşları 1912-1913]**, Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2012.

İnönü, İsmet, **Cumhuriyetin İlk Yılları II (1923-1938)**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara: 1998.

İstanbul Basın Tarihinde (1830-1914) Rum Yayıncı ve Gazeteciler –Sergi İçeriği- Yurtdışındaki İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu, İstanbul: 2012.

Jenides, P., **The Greeks in America**, George H. Doran Yayınevi, New York: 1922.

Johns, Aid., **İman Etmeyenlerin Müşkilatı**, Matbaa-i Gerardo Biraderler, İstanbul: 1906.

Jusdanis, Gregory, **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi**, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul: 2015.

Kalafat, Yaşar, **Bir Ayaklanmanın Anatomisi: Şeyh Sait**, ASAM, İstanbul: 2003.

Kalfoglou, Ioannis, **Zincidere Karyesi'nde Bulunan Ioannis Prodromos Monastırı Yahut Moni Flavianon**, Aleksandros Nomismatidis Matbaası, İstanbul: 1898.

_____, **Mikra Asia Kıtasının Tarihi Coğrafiyesi**, İstanbul, Misailidis Kardeşler Matbaası, 1899.

Kapadokya Kardeşliği [Kapadokikh Adelfotis], y.y, İstanbul: 1872.

Kapsi, P. I., **Pos Epigame Sti Smirni kai Pos Efigame [İzmir'e Nasıl Gittik, Nasıl Terk ettik]**, Efimerides ton Atinon Basımevi, Atina: 1934.

Kapsis, Giannis P., **H Diki Ton Eksi [Altılar Mahkemesi]**, Livanı Yayınları, Atina: 2011.

Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2011.

Karacan, Ali Naci, **Lozan**, Haz: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2009.

Karageorgouidis, Emmanuil, **O Meletios Metaksakis Os Mitropolitis Athinon [Atina Metropolitliğine Kadar Meletios Metaksakis]**, Pournaras P. S. Yayınları, Selanik: 2008.

Karal Akgün, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)**, Temel Yayınları, İstanbul: 2006.

Karal Akgün, Seçil – Uluğtekin, Murat, **Hilali Ahmer'den Kızılay'a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara: 2001.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2011.

_____, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2011.

Karalidis, Konstantinos I., **Tsarıklı Nigdis Kappadokias [Çarıklı Niğde Kapadokya]**, Kapadokya Mavrolofou O Agios Georgios-Tsarıklı Derneği, Atina: 2005.

Karampos, Vasileios, **To Gourdonos kai to Aravani [Kourdonos ve Aravan] M.** Konstantinopulos Basımevi, İstanbul: 1948.

Karatzas, Eleni S., **Kappadokia: O Telefteos Ellinismos Tis Periferias Aksaray Gelveri (Karvali) [Kapadokya: Aksaray Gelveri'nin Son Rumları]**, Gnosi Basımevi, Atina: 1985.

Karolidis, Pavlos, **Glossarion Singritikon Ellinokappadokikon Lekseon [Karşılaştırmalı Kapadokyaca Kelimeler Sözlüğü]**, İzmir: 1885.

_____, **Minisis Enantion Meletiou Metaksaki [Meletios Metaksakis'a Karşı Davalar]**, Atina: 1921.

Karathanasis, Athanasios E., **Kappadokia**, Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2008.

Karpat, Kemal, **Osmanlı Nüfusu**, Çev: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul: 2010.

Kasasis, Neokles, **Ellinismos kai Nea Tourkia [Yunanlık ve Yeni Türkiye]**, Panellinou Kratous Basımevi, Atina: 1912.

Kehyapoulos, Nikolaos H., **Ameli ve Nazari Mükemmel Defter Usulü**, İstanbul, Aleksandros Nomismatidi Matbaası, 1901.

Kelekidis, Lazaros, **Ta Farasa Tis Kappadokias: Mnimes Farasioton Geronton [Kapadokya'nın Farasa Köyü: Yaşlı Farasalıların Anıları]**, Ieron İsihastirion Monazouson, Selanik: 2005.

Kerimoğlu, Hasan Taner, **İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914**, Libra Yayınevi, İstanbul: 2009.

King, Charles, **Pera Palas'ta Gece Yarısı**, Çev: Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2016

Kochovski, Sergei I., **The Balkan Crisis 1912-1913: The Balkan League Alliance**, US Army War College, Pennsylvania: 1996.

Kodaman, Bayram (Yay. Haz), **1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1993.

Kokoniosoğlu, Fertekli Samuel, **Ecvibe-i Diniye**, İstanbul, Evangelinos Misailidis Matbaası, 1864.

Koladimou, Agni, **Apo Tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas [Kapadokya Akso köyünden Pellas'a]**, University Studio Press, Selanik: 2015.

Konstantinidou, Anesti, **H Kriti kai Ellinotourkikos Polemos** [Girit ve Türk-Yunan Savaşı], Katastimaton Matbaası, Atina: 1898.

Kontogianni, Pant. M., **Geografia Tis Mikras Asias**, P. A. Petrakou Basımevi, Atina: 1921.

Korat, Gürsel, **Taş Kapıdan Taç Kapıya Kapadokya**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2010.

Köseoğlu, P. S., **İbadetname Yani Gündüz ve Gece Okunan Dualar**, y.y, 1894.

Krinopoulos, Sokratus, **Ta Fertekana: Ipo Ethnologikin kai Filologikin Epopsin Eksetazomena [Fertek: Etnolojik ve Edebi Açından İnceleme]**, Dim. Feksi Basımevi, Atina: 1889.

Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Çev. Zeki Doğan, Fener Yayınları, İstanbul: 1998.

Lazaridis, Ioannis, **İbadetname Yani Her Ortodoks Hristiyan Olan Kimseler Üzerine Vacip ve Farz Olan Akşam Sabah Okunacak Tesbihat**, Ioannis Lazaridis Basmahanesi, İstanbul: 1852.

Lazarus, Ioannu-Stefanos, Ioannu, **Elenghos Diamartiromenon yahut Tekzib ul Protestan**, X. N. Filadelfeos, Atina: 1876.

Levi, Avner, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2010.

Levidis, Anastasios, **Mirat-ı Fezail ve Meagib Yani Fazilet ve Kemliklerin Aynası**, İzmir, Proodos Matbaası, 1875.

Macar, Elçin, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003.

Mansel, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Yayınevi, Ankara: 1971.

Maragkozaki, Sotiria, **İpatos Tis Smirnis [İzmir'deki En Yüksek Kişi]**, Kedros Yayınevi, Atina: 2012.

Mauri Biblos: Diogmon kai Marturion tou en Tourkia Ellinismou 1914-1918 [Kara Kitap: Türkiye Yunanlığına Kovuşturma ve İşkence], Patrikhane Matbaası, İstanbul: 1919.

Mauri Biblos: Ton Marturion Tou En Tourkia Ellinismou Apo Tis Anakoxis Mehri Telous 1920 Kara Kitap: [Mütarekeden 1920'nin sonuna kadar Türkiye Yunanlığına İşkence], Patrikhane Matbaası, İstanbul: 1920.

Mavrogordatos, George Th., **Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936**, University of California Press, Londra: 1983.

Mazower, Mark, **Selanik Hayaletler Şehri –Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950-**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul: 2013.

Mektuplar Familyalar İçin- Bir Dostun Telifkerdesi, Amerikan Board Şirketi, İstanbul:1875.

Meray, Seha L. (Haz.) **Lozan, Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1973.

Merkouris, Stamatis S., **Georgios Kondilis: O Keraunos 1879-1936** [Georgios Kondilis: Yıldırım], Kiriakidi Kardeşler, Selanik: 2009.

Misailidi, Kosta, **H Katastrofi kai O Teleftaies Meres Tis Smirnis [Felaket ve İzmir'de Son Günler]**, Deftera Basımevi, Atina: 1923.

Misailidis, Evangelinos, **Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş)**, Haz: Robert Anhegger, Vedat Günyol, Cem Yayınevi, İstanbul: 1986.

Moraitis, Karolos, **O Martirikos Thanatos Tou Metropoliti Smirnis Hrisostomou [İzmir Metropoliti Hrisostomos'un Tüylar Ürpertici Ölümü]**, Leksitipon Yayınları, Atina: 2014.

Moravcsık, Gyula, **Byzantinoturcica: Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker**, Akademie Verlag, Berlin: 1958.

Morgenthau, Henry, **I Was Sent To Athens**, Garden City, New York: 1929.

Mourelou, Gianni (Haz.), **İ Eksodos: Martries Apo Tis Eparhies Tis Kentrikis kai Notias Mikrasias [Göç: İç ve Kuzey Anadolu'dan Tanıklar]**, Cilt:2, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina: 2004.

Neofitos, Oikonomos, **Ortodoksiannın Pederi Merhum Patrik 3. Ioakeim'e Methiye Beyitleri**, Nea Anatoli Matbaası, İstanbul: 1912.

Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforiasının Yüzüncü Sene-i Devriyesi 1820-1920, , Anatoli Matbaası, İstanbul: 1920.

Nigdelis, Konstantinos, **To Halvantere Tis Kappadokias [Kapadokya'nın Halvadere Köyü]**, Ekpaideftiko&Politistiko İdrima, y.y, t.y.

_____, **Ta Limna: Gölcük Tis Kappadokias [Limna: Kapadokya'nın Gölcük kasabası]**, Mouseio Prosfigikou Ellinismou, y.y, t.y.

_____, **Ta Sillata Kappodokias [Kapadokya'nın Sillata köyü]**, Nea Sillata Kadınları Derneği, Selanik: t.y.

_____, **Ta Flogita Tis Kappadokias [Kapadokya'nın Flogita köyü]**, Nomarhiaki Ditodioikisi Halkidis, y.y, t.y.

Nikolaidis, Ioannis, **Meşhur Nasrettin Hoca ve Belagat-ı Mezhake**, Ioannis Nikolaidis Matbaası, Atina: 1908.

Nur Oğulları, Matbaa-i H. Mateosiyani, İstanbul: 1913.

O Golgothas Tou En Tourkia Ellinismou [Türkiye Yunanlığının Çilesi], y.y, İstanbul: 1919.

Oi Anthelliniki Diogmoi En Tourkia Apo tis Kirikseos tou Evropaikiu Polemou [Birinci Dünya Savaş'ının İlanından İtibaren Türkiye'de Yunan Karşıtı Hareketler], Dışışleri Bakanlığı, Atina: 1917.

Oi Anthelliniki Diogmoi En Tourkia Apo Tou 1908 Mehri Tou 1921 [1908'den 1921'e Türkiye'de Yunan Karşıtı Hareketler], Yunan Millet Meclisi, Etnikos Basımevi, Atina:1921.

Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul: 1980.

O Nikiforos: Ellinotourkikos Polemos tou 1912-1913 [Galip: 1912-1913 Türk-Yunan Savaşı], Dimitrios Apostolidou, Estia Basımevi, Atina: 1913.

Ortodoks Hristiyan Milleti Hayrathanelerinin 1866 Senesine Mahsus İrad ve Mesarifat Defteridir, Evangelinos Misailidis Matbaası, İstanbul: 1867.

Osmanağaoğlu, Cihan, **1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi**, XII Levha Yayınları, İstanbul: 2010.

Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2011.

Ökte, Ertuğrul Zekai, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1923-1931)**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul: 1995.

Özkırımlı, Umut-Sofos, Spyros A., **Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2013.

Özmkas, Yavuz, **İyonya'da Son Akşam: Yüksek Komiser Stergiadis'in İzmir Günleri**, Şenocak Yayınları, İzmir: 2010.

_____, **Metropolit Efendi: Rum Metropoliti Hrisostomos'un İzmir Günleri**, Şenocak Yayınları, İzmir: 2008.

Palmer, Frederick, **Going to War in Greece**, R. H. Russell, New York: 1897.

Panastratigaki, M. P., **O Arhistatitos Hatzanestis 1863-1922 [Başkomutan Hacianesti 1863-1922]**, Pelasgos Yayınları, Atina: 2002.

Pallis, Alexander Anastasis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, Çev. Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul:1997.

Papadopoulos, Eusthatios B., **Petrana: Istorika, Laografika Stoiheia Martiries [Taşçı: Tarihi, Folklorik Öğelerin Tanıklığı]**, 2004.

_____, **To Tastsi Kappadokias [Kapadokya'nın Taşçı Köyü]**, y.y, t.y.

Papa Eftim Efendi'nin Ortodoks Ahaliye Müracaatı ve Patrikhaneye Karşı Müdafaaamesi, y.y, İstanbul: 1925.

Papanikolaou, Thanasis, **Apoixoi Tis Kappadokias [Kapadokya Yankıları]**, Düzenleme: Giorgos Hatzimihelakis, y.y, Atina: 2005.

Parmer, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, İstanbul: 1992.

Paspatis, Aleksandros, **Bahklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı (1833-1860)**, Çev: Marianna Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2014.

Pekin, Faruk, **Kapadokya Kayalardaki Şiirsellik Gezi Rehberi**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.

Pelagidis, Stathis, **Prosfigiki Ellada 1913-1930 [Muhacir Yunanistan'ı]**, Kiriakidi Kardeşler Yayınevi, Selanik: 2003.

Petronotis, Argiris, **Hacı Ustalar: Akdağmadeni'nden Aridea'ya Bir Mübadele Öyküsü**, çev. İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2004.

Platon, Mosha Metropolit, **Doğru Dinin Talimi**, tercüme: Kayseri Metropolit Paisios, Kudüs Şerif Basmahanesi, İstanbul 1839.

Price, Clair, **The Rebirth of Turkey**, Thomas Seltzer Basımevi, New York: 1923.

Renti, Konst. Th., **H Eksoteriki Politiki Tis Ellados Meta Tin 1 Noembriou [1 Kasım'dan Sonra Yunan Dış Politikası]**, Ioannou Vartsou Basımevi, Atina:1922.

Resullerin Amellerinin ve Risalelerinin Yunani Lisanından Türk Lisanına Tercümesi, De Kastro'nun Basmahanesi, İstanbul:1826.

Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım III. Cilt**, Altındağ Yayınevi, İstanbul:1967.

Rodes, Konstantinos, **Hala Medine-i Konstantiniye’de Bulunur Olan Zoodohos Pigi**, Kutşerif Basmahanesi, İstanbul: 1835.

Roman Kütüphanesi, Ant. Maksuris ve Vlasios Filippidi Matbaası, İstanbul:1889.

Sarantidis, Arhelaos, **İ Sinasos [Sinassos]**, Ioannos Nikolaidis Basımevi, Atina: 1899.

Sarıköse, Barış, **Sille Bin Yıllık Birliktelik**, Çizgi Kitabevi, Konya: 2009.

Saygı, Tarık, **İngiliz Generali Townshend ve Türkler: Türk Dostu Komutan**, Parola Yayınları, İstanbul: 2016.

Senin İçin Bir Halaskar, Matbaa-i Aramiyan, İstanbul: 1873.

Sevük, İsmail Habip, **Kurtuluş Savaşı’nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1999.

Shaw, Stanford J., **Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, Kapı Yayınları, İstanbul: 2008.

Smith, Michael Llewellyn, **Yunanistan’ın Anadolu Hayali (1919-1922)**, Çev: Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul: 2017.

Stavridis, Vasileios, **Oi Oikoumenikoi Patriarhai 1860-Simeron: Istoría kai Keimena [1860’dan Günümüze Ekümenik Patrikler: Tarih ve Yazılar]** Kiriakidi Afoi Yayınları, Selanik: 2005.

Sofronios, Stromniça Metropolit, **Agion Oros Tarihi**, İstanbul, K. Zividis ve N. Deodati Matbaası, 1901.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2000.

Şahan, Naci, **Osmanlı Ermenileri ve İkinci Meşrutiyet**, Çizgi Kitabevi, Konya: 2015.

Şakir, Ziya, **Mahmut Şevket Paşa**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul: 1944.

Şemsettin Sami, **Kamusu’l Alam**, Cilt 1, Mihran Matbaası, İstanbul: 1899.

Şimşir, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2012.

_____, **Ermeni Meselesi 1774-2005**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2005.

_____, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1990.

Tarinas, Stratis, **O Ellinikos Tipos Tis Polis I [İstanbul'da Yunanca Basın I]**, İho Yayınları, İstanbul: 2007.

Tengirşek, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1981.

Tekin, Mehmet, **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2010.

Tekin, Talat, **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**, Simurg Yayınları, Ankara: 1997.

Texier, Charles, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3. Cilt**, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara: 2002.

Tevfik, Süleyman, **Teselya'da Bir Cevelan**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul: 1315.

The Crimes Of Bulgaria in Macedonia, Atina Üniversitesi, Washington: 1914.

Theion kai Evangelion yani İncil-i Şerif, Çev: Evangelinos Misailidis, Evangelinos Misailidis Tabhanesi, İstanbul: 1865.

Toker, Hülya, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2006.

Toker, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul: 1998.

Toynbee, Arnold Joseph, **Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi**, çev. Kadri Mustafa Orağlı, Yeditepe Yayınları, İstanbul: 2007.

Tsolakidis, Kostas E., **Belki Bir Gün Dönerim**, Çev. Berin Mysli, Literatür Yayınları, İstanbul:2007.

Turan, Osman, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Cilt 1, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1969.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul: 1995.

Tüfekçi, Vedat, **Milli Mücadele'de Türkiye Yahudileri**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul: 2016.

- Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2010.
- Türk İstiklal Harbi, II nci Cilt Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1922)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1972.
- Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1969.
- Uluğ, Naşit Hakkı, **Üç Büyük Devrim**, AK Yayınları, İstanbul: 1973.
- Ulus, M. Kemal, (Derleyen), **Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulus'un Hatıraları**, Doğan Kitap, İstanbul: 2008.
- Umar, Bilge, **Kappadokia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul: 2008.
- _____, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İnkılâp Yayınları, İstanbul:1998.
- Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2017.
- Ünal, Oğuz, **Horasan'dan Anadolu'ya Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2014.
- Valenciennes, Henri de - Villehardouin, Geoffroi de, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976.
- Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1994.
- Yalçın, Kemal, **Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları**, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul: 2014.
- Yavuz, Fikrettin, **Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü: 1896 Osmanlı Bankası Baskını**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2015.
- Yust, K., **Kemalist Anadolu Basını**, Çev. N. E., Haz. Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları, Ankara: 1995.

Zaharias, Kostis, **Eleftheros Venizelos: H Anamorfotis Tis Ellados [Yunanistan'ın Reformisti: Eleftheros Venizelos]**, Dromon Basımevi, Atina: 2007.

Zürcher, Erik, Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, 1992: İstanbul.

MAKALELER

Achladi, Eva, “The Karamanlidika Periodical Aktis”, **Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, İstanbul: The Isis Press, 2014.

_____, “İzmir’de İttihatçılar ve Rumlar (1908-1911)”, Çev. Çiğdem Önal Emiroğlu, **Kebikeç**, Sayı 26, 2008.

Akdağ, Ömer, “Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı 41, Temmuz 1998.

Akgün, Seçil, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Gen. Kur. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986.

Aksu, Ayşe, “Misyoner Raporlarına Göre 19. Yüzyılda Anadolu’da Türkçenin Konumu”, **Yeni Türk Edebiyatı**, Sayı 3, Mart 2011.

Aktar, Ayhan, “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1924”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.

Aleksandris, Aleksis, “H Apopeira Dimiourgias Tourkorthodosis Ekklesias Stin Kappadokia 1921-1923” [Kapadokya’da Türk Ortodoks Kilisesi Kurma Girişimi 1921-1923], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 3, 1983.

Anastasiadis, Vasilis, “Tourkikes Lekseis Sto Farasiotiko Idioma” [Farasiotika Lehçesinde Türkçe Kelimeler], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 2, 1980.

Andreadi, Er. - Apostolopoulou, F. D., “Ta Vaptistika Onomata Andron kai Gynaikon Tis Kappadokias” [Kapadokya’da Erkek ve Kadın Vaftiz Adları], **Deltio Kentro Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 1, 1977.

Anestidis, Stavros T., “Yunan ve Türk Edebiyatında Erken Karamanlı Tiplenmeleri”, **Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, Isis Press, İstanbul: 2014.

Anhegger, Robert - Ünlü, Cemal, “Sözlü Taş Plaklar”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 85, Ocak 1991.

Arı, Kemal, “Kurtuluş Savaşı’nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi”, **Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II (Sunulmayan Bildiriler)**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2003.

Atalay, Bülent, “İşgal Döneminde İzmir Metropolitisi Hrisostomos (1919-1922)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Haziran 2009.

_____, “Türk İstiklâl Savaşı Dönemi’nde Rum-Ermeni İşbirliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXIV, Sayı 70, Mart 2008.

Aydın, Bilgin, ”Salname”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 36.

Aydın, Mahir, “Arşiv Belgeleri’yle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi IX**, 1989.

Ayönü, Yusuf, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 25, Bahar 2009.

Aytepe, Oğuz, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002.

Bali, Rıfat N., “Avram Galanti”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13.

Balta, Evangelia, “Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, **Müteferrika**, S. 13, Yaz 1998.

_____, “Karamanlı Press (Smyrna 1845-Athens 1926)”, **İ. Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler**, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul: 2005.

Başkan, Yahya, “Fatih Sultan Mehmet Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul’a Nakledilen Nüfus”, **Tarih Dergisi**, Sayı 55, 2013.

Baydar, Ayça, “Anadolu’da Ortodoksluk Sadası and Nea Anatoli”, **Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, The Isis Press, İstanbul: 2014.

Benlisoy, Foti – Benlisoy, Stefo, “Karamanlılar, Anadolu Ahalisi ve Aşağı Tabakalar: Türkdilli Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı 11, Güz 2010.

Benlisoy, Stefo, “İstanbul’a Göçmüş Ürgüplü Ortodoksların Kurduğu Bir Cemiyet: Areti Maarifperveran Cemiyeti”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 236, Mayıs 2003.

_____, “Ahalinin Arzusu: Patrik III. Yuvakim ve Anadolulu Ortodokslar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 254, Şubat 2015.

_____, “Karamanlıca Aktis Gazetesi Örneğinde Balkan Savaşı’nda Osmanlı Rum Basınında Mezalim Propagandası,” **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, S. 17, Bahar 2017.

Berber, Engin, “Kurtuluştan Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt III, Sayı 8, 1987.

Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt IX, 1989.

Botisou, Konstantina, “The Impact of the Balkan Wars on Regional Manrchies: The Cases of Greece and Bulgaria”, **The Centenary of the Balkan Wars (1912-1913)/ 100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913), İhtilafı Duruşlar**, Ed. Mustafa Türkeş, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2014.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, Ocak 2014.

Bridge, F. R., “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, Ed. Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1999.

Çapa, Mesut, “Lozan’da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin Katkıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 2, 1988.

Çelebi, Ercan, “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2006.

Dalakoura, Veroniki, “H Egkatasasi Ton Prosfigon Tis Kappadokias Ston Elliniko Horo” [Kapadokya Göçmenlerinin Yunan Köylerine İskânı], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 11, 1995.

Daş, Mustafa, “Bizans’ın Megali İdeası Üzerine Bir Değerlendirme”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt XXXIV, 2009.

Demirci, Kürşat, “Ortodoksluk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 33, 2007.

Demirözü, Damla, “Megali İdea’dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005.

Demiryürek, Mehmet, “Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kamil Paşa’nın Terekesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı 40, Eylül 2006.

Durgun, Bülent, “Kurtuluşundan Sonraki İlk Günlerde İzmir’de Sosyo-Ekonomik Durum”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XI/23, Güz 2011.

Durmaz, Mustafa, “Makedonya Sorunu ve Yunanistan’ın İsim Uyuşmazlığı”, **Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırma Merkezi**, Sayı 3, 2015.

Eckman, Janos, “Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 1, Mart 1950.

_____, “Karamanlıcada Birkaç Gerundium Terkibi”, (çev. Müjdat Kayayerli), **Türk Kültürü Araştırmaları**, Cilt XXVI, Sayı 2, 1988.

_____, “Yunan Harfli Karamanlı İmlâsı hakkında”, **Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar**, Sayı 27-31, 1950.

Ediz, İsmail, “İtalya’nın Oniki Ada’yı İşgali ve Güney Arnavutluk Sorunu (1912-1918)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 2016.

Elöve, Mustafa Emil, “Türkiye’de Din İmtiyazları I. Kısım”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı 1-4.

Engin, Süreyya, “Mahmut Şevket Paşa’nın Katli Hadisesi”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Cilt II, Sayı 23.

Ercan, Hikmet Yavuz, “Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 8.

Erdal, İbrahim, “Türk Basınına Göre Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu’nun İhracı Meselesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 33-34, Mayıs-Kasım 2004.

Erdem, Nilüfer, “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos’un Bu Sürece Katkıları”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Sayı 23, Güz 2009.

Erdoğan, Mehmet Akif, “Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı”, **Osmanlı Araştırmaları XII**, İstanbul 1992.

Erim, Nihat, “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı I, 1944.

Erşan, Mesut – Yetim, Fahri, “Bodrumlu İstamat Zihni Özdamar: “Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri”, **II. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu**, Hazırlayan: Ahmet Özgiray-M. Akif Erdoğan, Bodrum Belediyesi, İzmir: 2011.

Ertürk, Suzan, “I. Balkan Savaşı’nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, Kış 2012.

Ertan, Temuçin Faik, “Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Sayı 53, 2013.

_____, “Türk-Yunan İlişkilerinin Uzlaşma Dönemlerinde Bir Ütopya: Konfederasyon Düşüncesi”, **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler**, Cilt: II, Yay. Haz: Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2015

Eyice, Semavi, “Anadolu’da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)”, **Belleten**, Cilt XXXIX, Sayı 153, 1975.

_____, “Anadolu’da Karamanlıca Kitabeler II”, **Belleten**, Cilt XXXX, Sayı 476, 1980.

Girgin, Atilla, “Haber Ajanslarının İlki: Havas”, **Akademi İletişim Dergisi**, Kış 2016.

Gökacı, Mehmet Ali, “Nüfus Mübadelesi Sonrasında Yaşanan Sorunlar ve Mübadillerin Protesto Mitingi”, **Tarih ve Toplum**, C. 39, S. 229, Ocak 2003.

Göktürk, Turgay Bülent, “Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)”, **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/24, Bahar 2012.

Göyünç, Nejat, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, **Osmanlı**, Cilt 6, Ankara: 1999.

Güllü, “Ramazan Erhan, Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, **Balkan Studies II-History&Literature**, Cyril and Methodious University, 2011.

_____, “Yunanistan’ın Anadolu İşgali ve Sonrasında Anglikan Kilisesi ile İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi Arasındaki İlişkiler”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, V/1, 2016.

Güngör, Harun, “Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 33, Aralık 1984.

_____, Niğde-Nevşehir Yöresindeki Yeni Karamanlıca Kitabeler, **VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, 8-12 Kasım 1999.

Hatipoğlu, Murat, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve Yunanistan’ın Makedonya Politikası (1897-1913), **Osmanlı 2: Siyaset**, Ed: Güler Eren, Türkiye Yayınları, Ankara: 1999.

Hirschon, Renee, “Ege Bölgesi’ndeki Ayrıışan Halklar”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.

Jordanoglou, Anastasios K., “To Ferteki Ikoniou kai ena Anekdotu Karamanlidiko Eggrafo (1837) Gia Ta Tihera Paignidia” [Konya Fertek ve Şans Oyunları Hakkında

1837 Tarihli Görülmemiş Bir Belge], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 2, 1980.

İpşirli, Mehmet, “Kayseri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, 2002.

Kahya, Hayrullah, “Karamanlıca Zarf Fiil Eklerinden Örnekler”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S. 19, 2008, s. 131-152.

Kamil, İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 60, Bahar 2017.

Karabıçak, Yusuf Ziya, “Angeliaforos Çocuklar İçün ve Osmanlı Devleti’nde Yayımlanan Diğer Çocuk Gazeteleri: Modern Çocukluk Söyleminin Oluşumu”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 215, Kasım 2011.

Karatza, Eleni, “H Paideia Sto Gkelveri Tis Kappadokias” [Kapadokya Gelveri’de Eğitim], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 3, 1982.

Karakaya, Meliha, “Seyahatnamelerde Nevşehir”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, Editör: Musa Şaşmaz, Kitabevi, İstanbul: 2008.

Katar, Mehmet, “Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)”, **Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu**, Yay. Haz: Ali İsra Güngör, Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Ankara: 2008.

Kerimoğlu, Hasan Taner, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/14, Bahar 2017.

Kılıçarslan, Mustafa, “Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 23, Güz 2013.

Kılıçbay, Mehmet Ali, “Son Dönem Bizans Ekonomisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 3, Sayı 7, 1982.

Kılıçoğlu Cihangir, ığdem, “Yunanistan’da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı’na Giriş”, **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mustafa Daş-Türkmen Törelİ-İlker Sever-Bülent Kucak-Mehmet Şerif Erkek-Yakup Öztürk, İzmir: 2015.

Kırışman, Mustafa, “Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, Bahar 2011.

Kiskira, Konstantia P., “Protestantes Ierapostoli Stin Kath’i mas Anatoli 1819-1914: H Drasi Tis American Board” [Anadolu’da Protestan Misyonerler 1819-1914: American Board ’un Faaliyetleri] **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 12, 1997.

Klapsis, Antonis, “American Initiatives for the Relief of Greek Refugees 1922-1923”, **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, Volume 6, 2004.

Koloğlu, Orhan, “Osmanlı’da Türk Olmayan Cemaatlerde Türkçenin Yeri”, **Türkler**, Cilt 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2002.

Kolonas, Vasilis, “1923’ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarzı”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.

Koraltürk, Murat, “Mübadeleinin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, **ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 6/7, 1997.

Kontogiorgi, Elsa, “H Apokatastasi 1922-1930 [İskân 1922-1930]”, **Istoria tou Neou Ellinismou [ağdaş Yunan Tarihi]** Cilt 7, Ellinika Grammata, Atina: 2014.

Korat, Gürsel, “Karanlıktaki Dil”, **Atlas**, Sayı 125, Ağustos 2003.

Kuzucu, Kemalettin, “Ermeni Terörünün 19. Yüzyılda İstanbul’daki Son Hamlesi: 1897 Olayları ve Düşündürdükleri”, **Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı II**, Sayı 61, Eylül-Aralık 2014,

Mamoni, Kiriaki, “Somateiaki Organosi Tou Ellinismou Sti Mikra Asia” [Küçük Asya Rumlarının Dernek Örgütlenmeleri], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 6, 1986.

Marantzidis, Nikos, “Oi Tourkofoni Pontioi Prosfiges Stin Ellada: Provlimata Ensomatosis” [Yunanistan’da Pontuslu Türkofon Ortodokslar: Uyum Problemleri], **H Ellinotourkiki Antallagi Plithismon: Ptihes Mias Ethnikis Sigkrousis [Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Etnik Çatışmada Bir Boyut]**, Haz. Konstantinos Tsitselikis, Kritiki Yayınevi, Atina: 2006.

Merlie, Melpos Logotheti, “Oi Elinikes Koinotites Sti Singhroni Kappadokia” [Çağdaş Kapadokya’da Rum Cemaatleri], **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 1, 1977.

Müezzinoğlu, Ersin, “Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı 46, Bahar IV, 2016.

Oflaz, Mustafa, “Niğde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 33.

Orakçı, Meryem, “Karamanlıca Bir Gazete: Terakki”, **Culturel Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire**, Editör: Evangelia Balta, Isis Press, İstanbul: 2014.

Özdem, Ragıp, “Gennadios’un İtikatnamesi”, **Ülkü**, Cilt 10, Sayı 60, Şubat 1938.

Özdemir, Ahmet, “Milli Mücadele’de Üsera Taburları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 5, 1990.

Papadopoulos, Iordanis, “H Ekpedevsi Stin Kapadokia Apo Tin Arhaiotita Os Tin Andallagi Ton Plithismon” [Antik Dönemden Nüfus Mübadelesine Değın Kapadokya’da Eğitim], **Paideia Ekpedevsi Stis Alismonites Patrises Tis Anatolis [Esir Vatan Anadolu’da Eğitim]**, Kemipo Yayınları, Nea Ionia: 2006.

Polat, Ü. Gülsüm, “Lozan Konferansı Başlarken Basın İle Kurulan Diyalog”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013.

Psomiades, Harry J., “Thrace and the Armistice of Mudanya”, **Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon**, Tomos 12, 1997.

Reineri, Eirini, “Androniko: Ena Kappadokiko Horio Kata Ton 19o Aiona” [Endürlük: 19. Yüzyılda Bir Kapadokya Köyü], **Mnimon**, Tomos 15, 1993.

Sabuncakis, Xaris, “Karamanlidika, “Karamanlides: Mithoi kai Pragmatikotita” [Karamanlıca, Karamanlılar: Mitler ve Gerçekler], **Lihnari: Üç Aylık Ionia Birliği Edebiyat ve Sanat Dergisi**, Sayı 40, Eylül 2010.

Sarikoyunlu Değerli, Esra, “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, Ağustos 2006.

Sarısır, Faruk Serdar, “Yunanistan’ın Ekonomik ve Siyasi Hayatına Yön Veren Anadolu Kökenli Bazı Sermaye Sahipleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 49, Mart 2011.

Stellakou, Vasso, “Alan, Mekân ve Kimlik: Kapadokyalı İki Rum Grubunun Yerleşiminde Bellek ve Din”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2007.

Sungu, İhsan, “Tevhid-i Tedrisat”, **Bellekten**, Cilt: II, Sayı 7/8, Temmuz 1938.

Sümer, Faruk, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi”, **Bellekten**, Cilt XXIV, Sayı 96, Ekim 1960.

_____, “Karamanoğulları”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Ansiklopedisi**, Cilt 24.

Sürmeli, Serpil, “Ankara’da Amerikalı Bir Gazeteci: Clair Price”, **Atatürk Dergisi**, Cilt 4, Sayı 4, 2005.

Şahin, M. Süreyya, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12.

Şıvgın, Hale, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, **Akademik Bakış**, Cilt 6, Sayı 11, Kış 2012.

Tağmat, Çağla Derya, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29, Güz 2014.

Tanır, Engin Deniz, “Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basımında Fransız Okulları Sorunu (1923-1924)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 56, Bahar 2015.

Taştan, Yahya Kemal, “Evliya Çelebi İlahi Komedyayı Okudu mu”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, 2013.

Tevetoğlu, Fethi, “Kızılaycı Hamit Bey”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt III, Sayı 9, 1987.

_____, “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi”, **Türk Kültürü**, Yıl VII, Sayı 76, 77, 80, 81.

Toker, Mustafa, “Milli Mücadelede Rum-Ermeni İşbirliği”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002.

Toprak, Seydi Vakkas, “I. Dünya Savaşı’ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye’ye Göçenlere Karşı Yunanistan’ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 25, Bahar 2015.

Türkmen, Zekeriya, “İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 46, Şubat 1999.

Umar, Ömer Osman, “Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 153, 2004.

Üçüncü, Uğur, “Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios’un Büyük Taarruz’daki Faaliyetleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2015.

Veremis, Thanos, “1922: Yunan Devleti’nde Siyasi Süreklilikler ve Yeniden Düzenlemeler”, **Ege’yi Geçerken -1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.

Yağcıoğlu, Dimostenis, “Karamanlı Rumlar ve Kimlik-Köken Tartışmaları”, **Azınlıkça**, Sayı 39, Ağustos 2008.

Yaman, Ahmet Emin, “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu**, Cilt 5, Sayı18 Kasım 1996.

Yavuz, Bige, “Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 15, 1995.

Yılmaz, Mehmet, “Balkan Savaşı’ndan sonra Türkiye’den Yunanistan’a Rum Göçleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 2001.

Zaikos, Nikos, “To Prosfigiko Zitima stin Ellada: H Diethnis Dikaiiki Prooptiki” [Yunanistan’da Göçmen Sorunu: Uluslararası Hukuk Perspektifi], **Oi Prosfiges sth Makedonia: Apo thn Tragodia, stin Epopoia** [Makedonya’daki Muhacirler: Trajediden Romantizme] Editörler: Ioannis S. Koliopoulos-Iakovos D. Mihaliidis, Troia A. E Yayımevi, Atina: 2009.

TEZLER

Giota, Maria K., **İ Politiki Entaksi Ton Prosfigon Tou 1922 Stin Ellada Tou Mesopolemou** [Yunanistan’da İki Savaş Arası Dönemde 1922 Göçmenlerinin Siyasete Katılımı 1922-1940], Yayımlanmamış Doktora Tezi, Aristoteles Üniversitesi, Tarih ve Arkeoloji Bölümü Çağdaş Tarih ve Halkbilimi Anabilim Dalı, Selanik: 2004.

Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, **İkinci Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2017.

Koliadimu, Agni K., **Apo tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas: Prosfigikes Diadromes 1890-1940** [Kapadokya Akso’dan Pellas vilayetine: Göçmen Koridoru 1890-1940], Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selanik Aristoteles Üniversitesi Arkeoloji ve Tarih Bölümü Çağdaş Tarih ve Halkbilimi Anabilim Dalı, Selanik:2006.

Koufos, Eirinis, **İ Metafora Tis Musikis Proforikotitas Sto Horo kai Sto Hrono: Parelthon kai Paron Sto Sementere Tis Kappadokias** [Müzik Kültürünün Ülkeler ve Zamanda Taşınması. Kapadokya’nın Sementre Köyü, Geçmiş ve Şimdi],

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Makedonya Üniversitesi Müzik Bilimi ve Tekniği Bölümü, Selanik: 2011.

Koyuncu, Aşkın, **Bulgar Eksarhlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale: 1998.

Mert, Özgür, **Türk Ortodoksları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir: 2005.

Moiras, Leonidas, **1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul: 2006.

Pavlidis, Antonios, **Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, İstanbul: 1997.

Polatidis, Kleantis, **İ Apokatastasi Ton Prosfigon Stis Eparhies Kozanis kai Ptolemaidas Kata Tin Periodo 1922-1937 [Kozani ve Ptolemaidas Şehirlerine Mülteci İskânı 1922-1937]**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batı Makedonya Üniversitesi, Florina Pedagoji Okulu İlköğretim Bölümü, Florina: 2016.

Rençberler, Özgür, **Küçük Asya Felaketinin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2014.

Stellakou, Vasos M., **Oi Prosfiges Tis Kappadokias Stin Ellada [Yunanistan'daki Kapadokya Göçmenleri]**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Aigaiou Üniversitesi Çevre Planlama Laboratuvarı Çevre Bölümü, Midilli: 1991.

Tağmat, Çağla Derya, **İstanbul'da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler 1908-1922**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015.

Yılmaz, Murat, **Tek Parti Döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu (1931-1946)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara: 2002.

SÜRELİ YAYINLAR

Anatoli (İstanbul)

Anatol Ahteri (İstanbul)

Anadolu'da Ortodoksluk Sadası (Kayseri)

Anadolu'da Peyam-ı Sabah (Ankara)

Aktis (İstanbul)

Areti (İstanbul)

Aydınlık (İstanbul)

Eleftheros Logos (Atina)

Ethnikos Kiriks (Amerika)

Ethnos (Atina)

Esperini (Atina)

Estia (Atina)

Hâkimiyet-i Milliye (Ankara)

İkdam (İstanbul)

Kosmos (İzmir)

Makedoniki Nea (Selanik)

Muhacir Sedası (Atina)

Nea Anatoli (İstanbul)

Patris (Atina)

Proia (Atina)

Profigiki Foni (Atina)

Profigikos Kosmos (Atina)

Rizospastis (Atina)

Skrip (Atina)

Tanin (İstanbul)

Terakki (İstanbul)

Tercüman-ı Hakikat (İstanbul)

To Asti (Atina)

Vakit (İstanbul)

İNTERNET KAYNAKLARI

Gyftopoulou, Sofia, “Kappadokias Thema” [Kapadokya Theması], **Encyclopaedia of the Hellenic World: Asia Minor. Athens, Greece: Foundation of the Hellenic World**, <http://asiaminor.ehw.gr/forms/fmain.aspx>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2016.

Karahristos, Ioannis, “Metanastevsi Apo Kappadokia Pros Konstantinoupoli” [İstanbul’dan Kapadokya’ya Göç], **Egkiklopaideia Meizonos Ellinismou**, 2003, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=5300>, Erişim Tarihi: 15 Haziran 2016.

<http://www.agos.com.tr/tr/yazi-etiket/15515/kucuk-asya-incelemeleri-merkezi>, Erişim Tarihi: 17 Eylül 2018.

<http://www.kayseri.gov.tr/germirkonaklar>, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017.

<http://www.imdb.com/title/tt0056825/>, Erişim Tarihi: 7 Haziran 2016.

<http://www.turknostalji.com/elia-kazan-kayserideki-koyunu-ziyaret-etti.html>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2016.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/germir-ile-tavlusun-adlarina-sahip-çikti-konaklar-ve-aydinlar-olmayi-reddeti-38395067>, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2016.

<https://www.youtube.com/watch?v=INwh68macKY>, Erişim Tarihi: 8 Nisan 2017.

<http://www.trabzon.gov.tr/ataturk-ve-trabzon>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018.

<http://www.hurriyet.com.tr/6-konstantin-in-donusu-17.201.303>, Erişim Tarihi: 9 Kasım 2017.

EKLER LİSTESİ

Ek 1- Yunanca yer adları ve Türkçe karşılıkları.

Ek 2- Kapadokya Haritası

Ek 3- Meddah Sururi “Karamanlı Bakkallar Londra’da”

Ek 4- *Anatoli* gazetesinin 2 Mayıs 1897 tarihli sayısının ilk sayfası.

Ek 5- *Aktis* gazetesinin 28 Şubat 1913 tarihli sayısının ilk sayfası.

Ek 6- *Nea Anatoli* gazetesinin 24 Ağustos 1922 tarihli sayısının ilk sayfası.

Ek 7- *Muhacir Sedası* gazetesinin 7 Aralık 1924 tarihli sayısının ilk sayfası.

Ek 8- Çeltek göçmeni Stefanos Arsenidis ile 1952 yılında yapılan görüşmenin kaydı.
(Küçük Asya Araştırmaları Merkezi)

EK – 1
YER İSİMLERİ

Αγηρνάς	Agırnas	Ağırnas
Άγιος Κωνσταντίνος	Agios Konstantinos	Reşadiye mahallesi/Develi
Ακσεραϊ	Aksearay	Aksaray Bölgesi
Ανακού	Anakou	Kaymaklı
Ανδαβάλ	Andaval	Aktaş
Ανδρονίκιον	Andronikon	Endürlük
Αξός	Aksos	Hasaköy
Αραβάν	Aravan	Kumluca
Αραπισόν	Arabison/Aravison	Gülşehir
Αφσάρ κιοϊ	Afşarköy	?
Βέξε	Vekse	Özlüce
Γαρατζόρεν	Garacören	Karacaören/Bünyan
Γαρατζόρεν	Garacören	Karacaören/Develi
Γαριπτσάς	Garipças	Gürümce
Δένει	Tenei	Yeşilburç
Δήλα	Dila	Til köyü
Ένεχιλ	Enehil	Dikilitaş
Έρκιλετ	Erkilet	Erkilet
Ζελιλέ/Τζεμίλ	Zelile/Cemil	Cemil
Ζήλα	Zile	Zile/Develi
Ζινδζίδερε	Zincidere	Zincidere mahallesi
İλόσον	İloson	Küçükköy

Ινδζεσου	İncesu	İncesu
Καισάρεια	Kesaria	Kayseri
Κέλβερι	Kelveri/Gelveri	Güzelyurt
Κεννέταλα	Kennatala	Akyamaç
Κερμιρ	Kermir	Germir mahallesi
Κέσι	Kesi	Gesi
Κιτσαγάτς	Kiçağaç	Kiçağaç
Κουρδονος	Gurdonos	Hamamlı
Λημνός	Gölcük	Yeşil Gölcük
Μάδαλλα	Madalla	Balcı
Μαλακοπή	Malakopi	Derinkuyu
Μισθί	Misti	Konaklı
Μπεσκαρντάσι	Beşkardaşi	Beşkardeş
Μπορ	Bor	Bor
Μόλη	Moli	?
Μουτάλασκη	Mutalaski	Talas
Νεάπολη	Neapoli	Nevşehir
Νίγδισ	Nigdis	Niğde
Ούλου-άγατζ	Uluğaç	Uluğaç
Προκόπιον	Prokopion	Ürgüp
Ποτάμια	Potamia	Dereköy
Παχτσετζούχ	Bahçecuh	Bahçecik
Ρούμκαβακ	Rumkavak	Kavaklı
Σαζάλτζα	Sazalca	Taşlıca
Σαρμουσακλί	Sarmusaklı	Sarımsaklı

Σατί	Satı	Satı
Σεμέντρα	Sementra/Semendere	Ovacık
Σκόπι	Skopi	Subaşı
Στέφανα	Stefana	Reşadiye mahallesi/Talas
Σίβρι χισάρ	Sivrihisar	Sivrihisar/Güzelyurt
Σολούτζοβα	Sulucaova	Sulucaova
Σύλατα	Sillata	Özlüce/Nevşehir
Συνάσον/Συνάσος	Sinason/Sinasos	Mustafapaşa
Ταβλουσούν	Tavlusun	Tavlasun
Ταξιάρχης	Taksiarhis	Karabağ
Τάσλικ	Taşlık	Taşlık
Τσάτ	Çat	?
Τασσί	Taşçı	Taşçı
Τελμοσόν	Telmoson	Hançerli
Τζέλτεκ	Çeltek	Çeltek
Τζουχούρ	Çukur	Özvatan
Τζουχούρι	Çukur	Çukuryurt
Τρόχος	Trohos	Tırhan
Τσαρικλί	Çarıklı	Çarıklı
Φάρασσα	Farasa	Çamlıca
Φερτέκ	Fertek	Fertek
Φλοϊτα	Floita	Suvermez
Χαλβαδερέ	Halvadere	Helvadere
Χοστσά	Hoşça	Hoşça

EK 2- Kapadokya Haritası

EK 3- Meddah Sururi “Karamanlı Bakkallar Londra’da”

*Gayseri’den gaktık.
Bi eşşek yükü bastırma (pastırma) sardık.
Deh ettik eşşeğe, Londurun’a (Londra) vardık.
Sual ettik “mencilis (meclis) nerede duruyor diye.
Göstörttüler e merdiven. Hadi biz çıktık eşşek nasıl çıkacak.
Eşşeen çıkamadığı yire bunlar ne demeye çıktıyo.
Gayret dayıya düştü, eşşeen başından kuyruğundan çektik
Mencilisin ortalık yerine vardık.
Sıra var oturuyorlar ağalar.
Temennahı çaktık.
Venizelos dedi ki “Neye geldiniz ağalar” dedi.
Derdimizi yanıp yahılmaya geldik be ağam dedik.
Derdiniz de ne var ki dedi.
Gayrı Türk’ün elinden çettiğimizi bi biz biliyoz bi de Hristos (Hz. İsa) biliyo dedik.
Kaşarın gurtlusunu yediriyoook, yaranamıyok.
Bastırmanın sinirini yutturuyoook, yaranamıyok.
Gayrı bize bi hal oldu. Bunların elinden kurtarın.
Venizelos’la Luvot Corcinos (Lloyd George) başladı Frenkçe patırdatmaya.
Anlamıyon a.
Patırdattılar, patırdattılar, patırdattılar.
Bana dedi ki Venizelos “Bak ağalar” dedi
Luvot Corcinos cenabı ne konuşuyor dedi.
Ne konuşuyor be ağam dedim.
Heç korkmasınlar Türklerden
Zati nassolsa (nasıl olsa) biz Sivas’a kadana (kadar) Yunan’a virdik,
Götürsünler Yunan’ın bayrağını Sivas’ın galesine diksinler diyo dedi.
Be ağam sen ona bizden selam söyle,
Kendine güveniyosa bayrağı götürsün o diksin Sivas’ın galesine.
Türk adamın elinden bayrağı alıyo da
Sırığı ardına takıyo.
Ne diyon ey amıca (amca). Anlıyong mu
O sıra eşşek başladı agırmaya (anırmaya)
Eşşeğinde var bi yanacak derdi anlıyong ya
Eşşek angırdı, angırdı
Bi de baktım amanın eşşek kuyruğunu kaldırmış
Venizelos dedi ki “ağalar” dedi
Bu eşşekte ne var ki dedi.
Eli boş gelecek deeliz a
Gayseri’den bastırmadan başka bişey çıhmaz
Bi eşşek yükü bastırma getirdik
Bi dengi sana, bi dengi Luvot Corcinos’a dedim.
Eşşeği mencilisin orta yerine yıhtık
Bi danga bastırmayı Luvot Corcinos’un önüne koyduk.
Çakısını çıharttı.
Bi dilim ağzına aldı.
Kuşgönü bastırma dağıldı.
Amanın bu ne eti dedi.
Öküz be ağam dedim.
İrede (irade) ettim Londurun’da gayrı dognuz (domuz) yemesinler,
Öküz yesinler dedi.*

(Anhegger, Robert - Ünlü, Cemal, “Sözlü Taş Plaklar”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 85, Ocak 1991.)

Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου...

ΑΝΑΤΟΛΗ

Ἡ ΑΝΑΤ... Σατῆρ 4900...

Σατῆρ 4900... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου...

ΧΕΡ ΚΙΟΥΝ ΝΕΣΡ ΟΛΗΝΟΥΡ.

ἸΩΑΝΝΗΣ Η ΚΑΡΦΟΥΙΟΥΣ... ΣΑΒΒΑΣ Σ. ΑΝΤΙΛΟΓΟΥΙΟΥΣ

Γαλιταρια ἀπὸ ὀλίγῶν ἡμῶν βί τὰς...

ΧΑΡΕΚΙΑΘΗ ΑΣΚΕΡΙΕ

Ὡς κρονιότι... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου...

ὀτι πούληται... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου...

ταχίσαι ἀδῆ... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου... Ἡ ἀξία τοῦ ἑλίου...

Σενέ 3 — Ν° 858   Κων/πολις, 28 Φεβρουαρίου 1913   Σενέ 1 — Ν° 8

ΑΚΤΙΣ

ΔΙΝΙ, ΣΙΑΣΙ, ΦΕΝΝΙ, ΧΑΦΤΑΛΗΚ ΡΙΣΑΛΕΔΙΡ

Σαχίπ βέ μουδερὶ
ΝΙΚ. Ι. ΚΑΜΑΛΑΚΙΔΗΣ

Σέρ μουχαρρίρ
ΙΟΡ. Ι. ΛΗΜΝΙΔΗΣ

Ἄλεριν τακδιρινέ μαζχάρ ολάν
Γιάνιανη καχραμάν μουδαφι
ΕΣΑΤ πασά.

Ούροβμ Γιονάν όρδουλαρη κουμανδανί
Βελιάχτ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἐδිරνεβιν καχραμάν μουδαφι
ΣΟΥΚΡΗ πασά.

NEA ANATOLIA

Συνέ 82. ANATOLIA ROYMAΛIKHNA MAXYTOY ΣIACI, ΦENNI, TIΔAZPI, IKTICAAI, ΓIEMBI ΓAZETADHP No. 11308
 ΤΕΤΑΡΤΗ 24 Αύγουστου 1922 ΜΟΥΔΙΡ ΒΕ ΣΑΧΠΙΛΕΡΙ: ΙΟΥΡΑ Ι. ΔΗΜΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΒΙΟΛΑΚΗΣ Έπαρχανί: Γαλατά, Παλ. παζάρ, Ένομοτάρχη χάν 8 Τηλεφ. 3050 Πέριε.

ΓΙΟΝΑΝ ΟΡΔΟΥΣΟΥΝΗΝ ΜΟΥΚΑΠΙΑ ΤΕΑΡΟΥΖΟΥ ΒΕ ΜΟΥΖΑΦΦΕΡΙΕΤΙ

Μουζαφφερ Γιονάν ορδουσά Κοβαλίτσκα Κεράλ ορδουσούνη τεκίλ ιτάι. Κεουλιετλί γνατζιμε έσειρ άλδή. Έστριλερ Προούσαγια νάκλ ιδιλιδι. Τρικούπη πάς κουμανδάν. Δούσημανής έρκιάνη χαρπτε ρεσίι. Πάλλης δε Έσρηγιάννης Έξμυρε χαρκετε ιτάιλερ. Βαζέσετ φεβικελαδε λεχημζέδετιρ. Πεν γκαρηνδά Ένολληλα χαιρίλι χηπερλερ τεπεσίρ ιδεδζεχέτι

ΑΝΑΤΟΛΙΑ ΧΑΡΠ

Έσκι Έσχο δεχηλινδέ Παρίε 22.— Γιονανίλερ Έσ- κίασερ ματικασηνδά πιο χα- ζιμαιά δουζέλερ άμυρλάρορ. Γιονάν μαπουατη Ούσαγιη κουββάι μιλίε ταρφηνδάν ζάπτ ιδιλιγι νι πιδιομεδέγμα κηγδά Προούσαγιη Ισγύλ ιδι- δεζενίλ Ισάς Ιτεμεδέδιο. Γι- νάν όδουσουνην κουββέι μα- βεισι δουζέλερ ζαάρ άμύ- όρη Έζιόρ τιασίλορ ήε δουμάρ- άνα. Ταυλά έπάλιν κρησινδάν κέιν ήε κουτεβέτιλερ όσιν Πείρωαγια βασιλά άμυρλά- ρορ. Δικεφιλερ Έξμυρε κελ μησίλόρορ. ΙΑθήναγια κελν μεδρσουλέρορ χκαρηνδά έχαλι βιτανπεβαρνε τεαχουρατι χαλσιανδέ πουληγιήσορ. ΤΧΡ

ταρκετ σεραϊτηνδάν άμυρσί λε- ζουμ τεσελλομ ιδιμεδέδιο. Φάκατ ποδ σάιρ δεχηλινδέ πύε κουββάι μιλίεδιν δουβλετ λέρδε σεμάνη καπουλ σεραϊτ Ισγυαλή μουκίλ πουληγια- σηνδάν ένδισο ιδιμεδέδιο. ΤΧΡ

Τούρα τεκίλι

20 Αύγ. 1922
 Ποδ κιοδν δεχη χαρεμάτη τεαρουζέγι δεβάρμα σάγ δε- ναχημής Έσάσεζιορ βε σόλ δεναχημής Ούσαγιη κιλ Ισγύλ χαρεμάτη τεαρουζέμειν πωιν δεισαφραχσί κελίλη μουβαφα κηγέτιε Ιεμάλ όλονυμήσορ. Ούσαζνά ταχρίπαν 2000 γα- νενιν Γιονάν μεβίλ κουμανδάν ληγηνίν έμφο βε νεζαρετι ήε σουρέτι μαχουσαδά Ιχάκ ήδι δι- λερι τεχακονί έιλεμύσορ.

Τεμαράτ κομισιούνη

Προύζελ 22.— Τεμαράτ κο- μισιουνηδά Πέλιτζικα μουρα- χασιαή μ. Δολαφρόβα βε μ. Γ'ελμάν Άλιμάν χουκουμει ήε πεδελερνίλ ε άιδα τεεδίε ιδι- λικε ούζορ τεμινάτε όλαράκ άλ- τούν 200 μιλίων μαρσίλερ χη- ζινέ ταχβίλατι Ισασή μεσελι νι κιορουμικε ούζορ Περλινέ χαρε. έτ ιδεδζεκλέρορ. ΤΧΡ

Μουκαπιλ τεαρουζέτι χηκηνδά

Κεραλδής μενταινδάν άλη- νάν χηβαδισιερ νεζάφεν κουβ- βέι μιλίενιν Ια άι ζαρηηνδά πικ ε'όκι μουμημάτη χαρπé πηλασσά τπά βε τεγαρε τέδα ρακιστηνά μουβαφάκ άμυρλάρ ηορ.

Φύβακί τεαρουζάτι Ιεζούν άληνάν καράν τ'όκ έββίλ Ιτα- χιάζ Ιεζιμύς Ισάδε πουνήν ταπη- κατηνά άνδζακ πιο άι έββίλ τεσεπτούς ιδιμύσορ. Άχρηον βαζιγιέτι άσκερμειν άδηγηή μα- χηγιε βε μ. Δ'όρδ Δ'σορδζήν σόν περμαναίη πεσβόυλ ιδιλέν ποδ τεαρουζή ταδζιλ Ιεμύσορ. Ταουρζήν Δ'δουστος Ιεζιν δι Ιδζασή γάγετ μιναισι πιο ταρία όδουγη τούρα κουμα- ν

δοληγηνά χαιρδζήν Ισά ήδιλ μύσορ, Ιεζούνα Ιλα τεαρουζέ μουμαφακηγιέτε νευδζέλενε- ρέκ Γιονάν άσκερι Ισγύλη άλ- τηνδά πουλουνάν πάχη γερίλερ Ισγυαλή Ισγύλι τασιόρδ Γι- νανίηλερ Δ'δουστοσαν σόν- ρα ραμμετλειν πασλαγιαδζαγιή πηρεβ μουμδέ μουκαπιλ τεαρου- ζάτι κισιόμεγεδζεκερι μου- χακίλε κιορουλήσορ, βε ποδ σουρέτε Μουτεφικιάρ Κημαλ δεζληαρήν λεμινδέ άμυρς πε- ρις πιο βαζιγιέ Ιεζούν χασιή όλαδζαγιή άνισλημύσορ.

ΧΑΡΙΑΖΙ ΧΑΠΕΡΛΕΡ

ΑΥΕΣΤΡΙΑ ΜΑΣΕΛΕΣΙ
 Βιέννα 20.— Γαζέταλορη Ιστικαρηατηνά νάζάφεν πός βε- κιλ Ιμάρ βε Ιχγυαή χηκηνδά Αούστριανην νικατά νάζασηή δεζμετι άφραμδά Ιεά Ιεμκ Ι- ζούν Δε'νεβερε κιδεδζεκίλορ. ΤΧΡ

ΛΖΕΜΙΕΤΙ ΑΚΒΑΜ

Λόνδρα 21.— Γαζέταλο- ρην ταχμινινέ νάζάφεν ποδ σε- νε Δεζμετι άφβίμ ρασετινί δεζνουά Άμέρικα χουκουμει- λερινδέν Χιλή χουκουμει μου- ραχασή μ. Έσβάρ Ισγύλ ιδε- δεζέκίλορ. Κομισιουνά όσιμδεν Ισέ πασλαμύσορ. ΤΧΡ

ΠΕΛΤΖΙΚΑΓΙΑ ΒΕΡΙΑΒΕΖΕΚ ΤΑΧΒΙΛΑΤ

Πέριλν 21.— Ζουρνάλ δε βιδ Άδουσουβάρ Πέλιτζικαγια βερλεδζέκ χηζινέ ταχβίλατην ή άλμάν πάλιαλασηνην τεμιν Ιεμεινέ Ιχ Ιμάλ βέρομμε δε- δία. ΤΧΡ

ΡΩΣΣΙΑΑ ΤΑΧΡΙΠΑΤ

Λόνδρα 21.— Έάτιμς γα- ζέτασηνα νάζάφεν Τζέκκα χου- κουμει ταρφηνδάν Ιχέιλα λην πιδαγετινέν περ 6770 μουαλλίμ βε μουραπι, 8300

ΧΟΡΡΙΕΤ ΒΕ ΙΣΤΙΚΑΑΑ ΟΥΡΟΥΝΑΑ

Κεραλδής ποουτόν έχαλι χουραρέτ δε Ιστικαληνή μουχα φάζε Ιεμαγι έγγι Ιεμιά δε ποδ μενκασηπέτε άνασημής χασήλα- ρικε σινίλ Έ'τονάν περραχηνά γερνίν Ιεβικλερνίν μερσασημά.

Κεραλδής έχαλισηνδέν πέρ γρουπ σελόχ τεκλεμελερι χηαπίρκεν άληνάν φωτογυράφ.

τήπ, 385250 έλμ ήφον σαχιε 1240 ραχίπ, 54650 ζαπιτό, 192, 350 άμειλ, 805,100 δεζέμαν 1,766,118 κισ Ιεμαά μαχιαούμ ιδιμύσορ. ΤΧΡ

ΖΗΡΧΑΗ ΤΑΧΡΙΠΠΙ

Πάριε 21.— Βασινγεκόν μουαγεδσι όχησιμηγι ταπιχη Ιεζούν Έγγυλιέρανην 6 σερινά χαρπιοσι ταχρίπ ιδιμύκ ούζορ έσχη δεσπιασλαρηνά κισινδ- ραλεδζέκίλορ. ΤΧΡ

ΣΙΑΒΕΣΙΑ ΙΛΑΡΕΣΙ

Πέριλν 21 — Ποδ κιοδν Σι

λεσιάδα άλμάν έχαλι μεμλε- τιν άλμάν Ιμπερατορληγή δοχη λινδέ χαιζι μουχαρετ πιο μεμ- λεκετ βε γιά Προούσαγιην πιο βιλγαγιε όλαράκ καλμιαή χου- σουσηνή καρα λαοδηρηάκ Ι- εζούν Ιτάι ρέι ιδεδζεκίλορ. Που- τούν άλμάν φηρακασηνην έββε- λι γάγιε χουκετλερι χουλέσα- τεν έχαλιγι μουχαρετι κη- πουλ Ιεμαγι τεσβίλ Ιτεμεδέδιο. ΤΧΡ

«Τόποις Ν. ΑΝΑΤΟΛΙΑ»

EK 8- Çelttek göçmeni Stefanos Arsenidis ile 1952 yılında yapılan görüşmenin kaydı (Küçük Asya Araştırmaları Merkezi)

Κ.Μ.Σ. Έφορος Αρσενίδης
 8/12/52
 Αθήνα
 (Περιστέρι)
 ΤΣΕΛΤΕΚ
 Στέφανος Αρσενίδης
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Στέφανος Αρσενίδης γεννήθηκε στο ΤΣΕΛΤΕΚ
 στα 1886. Από το χωριό του έφυγε στα 1919
 Ζέρει για γραφτάτα, "ισα, ισα να βάζω φανύλο-
 γραφή", όπως λέει είναι έμπιστος και ζέρει του
 κικα. Από το χωριό του έφυγε για πρώτη φορά στα 1914
 Πήγε στην Κίρκια και δούλεψε σαν έργατης στο στρώ-
 γιφο των οιδυροδρομικών γραμμών της Βαλδοάτης.
 Στα 1914 ζαναγύρισε στο χωριό του, όπου έφεινε
 ως τα 1919. Πήγε στην Πόλη και άρ' εκεί στη Σφίρα
 όπου είχε για σούστα και έκανε μεταφορές.
 Ακολουθούσε τον Έλληνο Στρατό, στην προέλασή του
 ως το Άγιον Καρόισαφ και είχε κινητή καντίνα.
 Με την Ξηροποχή, στα 1922, ήρθε στην Ελλάδα.
 Πήγε στο Κιάτο της Κορινθίας και δούλεψε έργατης
 στ' άφνεία. Με τις οικονομίες του άγύρασε για
 φωτογραφική μηχανή και έκανε τον ύψαιφιο.

ÖZGEÇMİŞ

MERYEM ORAKÇI

19.01.1986 tarihinde İstanbul’da doğdu. Marmara Üniversitesi Tarih bölümündeki lisans eğitimini 2008 yılında tamamladı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde başladığı yüksek lisans eğitimini “Selam Gazetesine Göre Rodos Türkleri (1926-1936)” başlıklı teziyle bitirdi. 2009 ve 2013 yıllarında Yunanistan Hükümeti’nden Yunanca dil bursu almaya hak kazandı. Aynı zamanda, 2013 yılından beri Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde “Öğretim Görevlisi” olarak çalışmaktadır.